5.2.72

Badia 1786:

DE
LITURGIA
GALLICANA
LIBRI III.

IN QUIBUS VETERIS MISSÆ,
Quæ ante annos mille apud Gallos in ufu erat, forma ritufque eruuntur ex antiquis monumentis, Lectionario Gallicano hactenus inedito, & tribus Miffalibus Thomafianis, quæ integra referuntur.

Accedit DISQUISITIO DE CURSU GALLICANO, *feu de divinorum Officiorum origine & progreffu in Ecclefiis Gallicanis.*

Opera & ftudio DOMINI JOHANNIS MABILLON, Presbyteri & Monachi Ord. S. Benedicti è Congregatione S. Mauri.

PARISIIS,
Apud MONTALANT, ad Ripam RR. PP. Auguftinianorum, propè Pontem S. Michaëlis.

M. DCC. XXIX.

CUM PRIVILEGIO, APPROBATIONE, ET SUPERIORUM PERMISSU.

ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI

CAROLO MAURICIO TELLERIO

REMORUM ARCHIEPISCOPO DUCI,

PRIMO FRANCIÆ PARI,

S. SEDIS APOSTOLICÆ LEGATO NATO,

GALLIÆ BELGICÆ PRIMATI, &c.

QUOD litterati omnes in te suspiciunt, quod tuum certatim patrocinium ambiunt, ILLUSTRISSIMÆ ARCHIPRÆSUL, *hoc dignitati meritisque tuis, hoc tua in litteras caritati & sollicitudini debes imputare; ne quid dicam de splendore amplissimæ familiæ tuæ, quæ omnia summa virtute duce, maximi Principis judicio consecuta est. Mihi verò adeo non desunt causæ, quæ me ad hunc librum Nomini tuo inscribendum impulerint, ut contra tam diu prætermissi me suppudeat officii; & longè magis timendum sit, ne mihi desint justæ excusationis, quàm libri tibi nuncupan-*

ã ij

di rationes. Id enim jamdudum exigere videbantur privata in me tua, immo & communia in totam Remensem provinciam beneficia, quæ peculiari in me titulo redundare merito existimabam. Nam cùm in ea diœcesis tuæ regione, quæ te sacræ disciplinæ instauratorem agnoscit, lucis usuram Deo volente acceperim; & in illo Academiæ Remensis Seminario, cujus alter fundator es, prima litterarum, quæ mihi ad te aditum conciliarunt, elementa didicerim: sanè committendum non erat, ut non in me partem susciperem eorum beneficiorum, quæ tua sollicitudine & munificentia utrisque locis amplissima provenerunt.

Fuit aliquando tempus, cùm remotior illa Campaniæ plaga, in qua Remensium Antistitum altera sedes est, eisdem in deliciis erat. Istic frequentia secundæ Belgicæ Concilia, Mosomensia, inquam, Duciacensia, & Attiniacensia complura; nec ferme uspiam in tota provincia magis vigebat religio. Ita beati Remigii ævo, ita Hincmari & Adalberonis pontificatu res se habebant. At processu temporis eum in statum revoluta sunt omnia, (quod temporum iniquitati malim, quàm superiorum Pontificum incuriæ adscribere) ut ad illam gentem emendandam strenuissimo & ecclesiasticæ disciplinæ studiosissimo Archipræsule opus esset. Jacebant pæne sine reverentia neglecta sacra; sine doctrina & disciplina Pastores, præter admodum paucos, quos in tanta licentia pudor ac Dei timor intra modestiæ fines continuerat: ad hæc legum divinarum, ne dicam humanarum, vix ullus respectus. Denique rara, si tamen ulla, summi Pastoris illis in partibus visitatio: ut eas non mirum esset densissimis ignorantiæ tenebris esse obrutas ac sepultas, quæ tamdiu Solis adspectu caruissent. Hæresis ex adverso, inter illas cali-

gines, negotium promovere tenebrarum; in ipsa regionis quasi metropoli altera sedem suam figere, arcem catholicæ religioni objicere pæne inaccessam, & perversæ doctrinæ academiam. Verùm ubi, ANTISTES VIGILANTISSIME, *Remensis ecclesiæ clavum moderari cœpisti, quidquid auctoritatis in summa dignitate, quidquid industriæ & sollicitudinis in actuosa virtute, quidquid doctrinæ & eruditionis in magno genio positum fuit; totum id, quantum quantum est, ad hoc maxime convertisti, ut illa parochiæ tuæ portio, quæ remedio fortiori ac promtiori indigebat; in meliorem formam restitueretur: idque demum effecisti, ut modò vix ulla sit alia ecclesiasticis regulis magis addicta, & quæ rectores habeat meliores.*

Quod si tanta fuit in remotiores illas provinciæ tuæ plagas sollicitudo ac diligentia tua; non mirum si viciniores ex eadem ita profecerint, ut si qua laterent neglectarum ovium vitia aut pericula, nec summi Pastoris oculum vigilem, nec medicam manum effugerint. Nihil curæ, nihil providentiæ tuæ expers. A te habent divina officia, & sacri ritus, quibus administrantur Sacramenta, decentiorem & augustiorem formam; à te probi ecclesiarum ministri gratiam & patrocinium, improbi animadversionem; ecclesiæ visitationes, instaurationem & profectum; denique universa diœcesis rectum ordinem & tranquillitatem.

Atque ut opus tam arduum ac difficile, si fieri posset, redderetur immortale; & ne, deficientibus probis, quos præcipuo delectu instituisti, Pastoribus, etiam hæc salubris disciplina sensim deficeret; in urbe tua novum à fundamentis Seminarium condidisti, amplissimis ædificiis, copiosis proventibus instructum. Hic ad centum selectæ juventutis adolescentes, gratuito plerique, educantur, & sub

optimis eruditisque praeceptoribus ac magistris ad pietatem doctrinamque informantur: ut obeuntium Pastorum vices aliquando suppleant, & rediviva religionis ac disciplinae studium foveant & conservent. Hos omnes & singulos ex nomine, eorumque mores cognitos & perspectos habes: tantaque est in eorum delectu aequitas & perspicacia tua, ut is unus beneficiis augeatur, quem majus doctrinae & probitatis meritum commendaverit. Hinc proficit ex vicini Seminarii aemulatione & eruditione Remorum Universitas, quae in tantum sub tuis auspiciis reflorescit, ut cùm olim fermè inculta esset, & scholarium numero destituta; nunc eorum frequentiam vix capiant ipsi parietes.

Sed ne in posterum haeresis attollat caput, eam in ipsa ejus arce aggressus es, cùm scholas ejus male feriatas, etiam & dotatas, in aliud Clericorum Seminarium convertisti, reditus à Rege assignatos his attribuendo in Ecclesiae profectum; quibus antea haeresis in ejus perniciem abutebatur. De his omnibus merito plaudit ac sibi gratulatur Belgica provincia, immo tota Ecclesia Gallicana, quae novit, *ut Ivonis ad Urbanum secundum verbis utar, Remorum* sedem diadema regni habere, & omnibus pæne Gallicanis ecclesiis exemplum ruinæ vel resurrectionis exsistere.

Quapropter magnopere peccare mihi viderer, Illustrissime Primas, *si Remensi provinciae & ego ejus alumnus ob tam laetos successus non gratularer: neque porro committere licet, ut tum ob has causas, tum ob singularem in me tantillum hominem benevolentiam & gratiam tuam, quod superest vitae ac spiritus, sine aliqua grati animi testificatione elabi sinam. Et quidem hactenus occasio potius defuit quàm voluntas: propterea quòd ea*

quæ versabam studia Nominis tui dignitati non satis responderent. Sed cùm nova in me accessissent benefica tua, feliciter se se obtulit Liturgia Gallicana, *quam meis, sociorumque, meorum studiis è tenebris eruere, & illustrare aggressus sum. Quid enim summo Sacerdoti convenientius offerri poterat, quàm divini forma Sacrificii, cujus ritum instituerunt sive tenuerunt clarissima Gallicanæ Ecclesiæ lumina, Hilarius, Martinus, Sidonius, Avitus, Remigius, Cæsarius, aliique sanctissimi Antistites? Quid inquam catholicæ religionis studiosissimo Pontificii acceptius, quàm antiqua illa Gallicanorum Patrum oracula, in quibus nostra de Eucharistia Fides tam claris & illustribus consignata est monumentis? Erunt alii qui alia tibi majoris operæ & eruditionis inscribant. Ego verò, cui nulla spes est perveniendi ad illam aliquando facultatem, ut à me quidquam egregium, & Nomine tuo plane dignum exspectari debeat: saltem id assecutus mihi videor, ut argumenti gravitas tuæ dignitati respondeat, & observantia in te mea; & si non alia re, vel utilitate sua ipsa se lucubratio tueatur. Ceterum etiam atque etiam à te peto,* Illustrissime Ecclesiæ Princeps, *ut solita benignitate & benevolentia tua hos labores nostros, qui tua auctoritate nixi in publicum prodeunt, tibi accipiendos existimes. Quod si pro tua humanitate id concesseris, non dubito hoc opus toti Gallicanæ Ecclesiæ approbatum iri, quod tibi gratum & acceptum esse constiterit. Id porro non tam meo, quàm totius Congregationis nostræ nomine tibi offero: quam si tuo patrocinio tueri pergas, hoc me beatum reputabo, & egregium laboris mei fructum retulisse mihi gratulabor.*

F. Johannes Mabillon M. B.

PRæter eas beatissimæ & apostolicæ Sedis inviolabiles sanctiones, quibus nos piissimi Patres, pestiferæ novitatis elatione dejecta, & bonæ voluntatis exordia, & incrementa probabilium studiorum, & in eis usque in finem perseverantiam, ad Christi gratiam referre docuerunt; obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quæ ab Apostolis tradita, in toto mundo, atque in omni Ecclesia catholica uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex statuat supplicandi. *Cælestinus Papa in epistola ad Episcopos Galliæ.*

PRÆFATIO.

PRÆFATIO.

I. QUÆ omnium apud nos Ecclesiarum ore ac reverentia quondam consecrata fuit LITURGIA GALLICANA, hæc ab annis retro nongentis ita non modò in desuetudinem, sed etiam in oblivionem abiit; ut ejus nec vestigium pæne ullum relictum sit, nec ritus apud viros nostræ ætatis, etiam doctissimos, certus & exploratus. Non defuerunt è Gallis nostris eruditi homines, qui hoc argumentum illustrare tentarunt: sed irrito conatu, deficientibus quippe idoneis hujus rei monumentis. Illud apud omnes in confesso est, Liturgiam Gallicanam principio à Romana fuisse diversam, ejusque mutationem ante annum Christi octingentesimum contigisse Caroli M. principatu. Is enim sancti Gregorii *Sacramentarium*, quo Romani in sacris utebantur, utunturque etiam nunc, ab Hadriano Papa primo suscepit, edito Capitulari, ut Missa in posterum *ordine Romano* in Gallicanis Ecclesiis celebraretur.

II. Quænam fuerit hujusce mutationis causa, in ambiguo est. Hoc sine temeritatis nota dicere licet, Hadrianum id satis egisse apud Carolum: qui ultro, ut Romano Pontifici gratificaretur, petenti annuerit. Idem magno molimine tandem evicit Gregorius VII. apud

Hispanos, qui ab avitis & patriis ritibus ægerrime discesserunt. Nimirum hæc semper fuerunt summorum Pontificum ardentissima studia, ut Romanæ Ecclesiæ ritus aliis Ecclesiis approbarent ac persuaderent, rati id quod res erat, eas facilius in una Fidei morumque concordia, atque in Romanæ Ecclesiæ obsequio perstituras, si eisdem cæremoniis, eademque sacrorum forma continerentur. Ea mens fuit Innocentii I. in Epistola ad Decentium Episcopum Eugubinum: eadem etiam omnium cujusque regni aut Provinciæ præcipuorum Antistitum, quibus hæc in primis cura fuit, ut ad uniformem modum omnes sibi subditæ Ecclesiæ componerentur. Ita Patribus Concilii IV. Toletani, Bracarensis I. & Gerundensis apud Hispanos; atque Venetici & Epaonensis apud Gallos visum est. Hanc rituum in divinis Officiis concordiam magnopere curarunt, teste Cassiano, etiam primi vitæ religiosæ institutores: *verentes scilicet, ne qua in quotidianis sollemnitatibus inter viros ejusdem culturæ consortes dissonantia vel varietas exorta, quandoque in posterum erroris, vel æmulationis, seu schismatis noxium germen emitteret*, ut ipse scribit in lib. 2. Institutorum cap. 5.

III. Hæc Liturgiæ Gallicanæ in Romanam mutatio tanta universæ Galliæ Ecclesiarum consensione facta est, ut regnante Carolo Calvo, Magni nepote, Missæ Gallicanæ notitia jam penitus obliterata esset. Unde Carolus Calvus, ut ejus à Romana discrimen oculis perciperet ac comprobaret, Missam Toletano more à quibusdam Presbyteris, *qui ex partibus Toletanæ Ecclesiæ* ad se venerant, celebrari voluit: quoniam veterem Gallorum Liturgiam cum Toletana convenisse didicerat. Id patet ex ejus Epistola ad Clerum Ravennatem, in qua

hæc subdit. *Celebrata etiam sunt coram nobis Missarum sollemnia more Jerosolymitano, auctore Jacobo Apostolo; & more Constantinopolitano, auctore Basilio: sed nos sequendam ducimus Romanam Ecclesiam in Missarum celebratione.* His verbis Carolus innuit, eam hujusce facti rationem fuisse, ut visis compertisque diversarum Ecclesiarum variis celebrandæ Missæ ritibus statueret, qualem alteri formam præferendam existimaret: sed Romanum tandem ritum sibi præ ceteris placuisse. Ab eo tempore nemini de restituenda Liturgia Gallicana, Romanave dimittenda quidquam tentare venit in animum; nec ante nostram ætatem apud Gallos de prisco illo ritu fuit ulla fere mentio aut memoria.

IV. Inter primos ejus notitiam denuo revocandi occasionem præbuit Matthias Flaccus Illyricus, Centuriatorum Magdeburgensium facilè princeps: qui cùm veterem quamdam Missam Latinam ex codice ms. eruisset, atque Argentinæ anno M. D. LVII. edidisset; eam esse suspicatus est, quæ ante Romanam in usu fuerat apud Gallos & Germanos. Hanc conjecturam pro indubitata sententia excepit Guillelmus Peyratus in Historia Capellæ Regum Francorum; eumque secutus Carolus Cointius, doctissimus Oratorii Presbyter, in tomo 2. suorum Annalium. Utriusque sententiam ad examen revocavit clarissimæ memoriæ Cardinalis Bona in insigni opere rerum Liturgicarum; idoneisque asseruit argumentis, longè diversam ab Illyriciana fuisse Missam Gallicanam: in cujus tamen inquisitione se *implicatum* fateri non erubuit vir modestiæ singularis. Nihilo minùs Liturgiæ Gallicanæ quatuor assignavit indicia: & Missalia duo, unum Vaticanæ Bibliothecæ, alterum se-

reniſſimæ Suecorum reginæ, indicavit; quæ pro genuinis Gallicanis habenda eſſe arbitratus eſt. Duo hæc Miſſalia ante biennium integra protulit in lucem Joſephus Thomaſius, Clericorum regularium in Urbe Presbyter rerum ſacrarum ſtudioſiſſimus, tertio Miſſali addito, quod itidem ad priſcum Gallicanæ eccleſiæ ritum pertinere exiſtimavit.

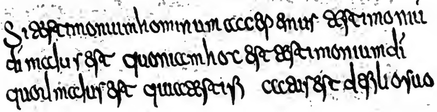
V. Cùm res ita ſe haberent, adeundo Germaniam contigit ut in Luxovienſe monaſterium accederemus, atque inter ſemilaceras veteris ejus loci bibliothecæ reliquias antiquiſſimum Lectionarium, quod in ſacris ad legendas Prophetias & Epiſtolas cum Evangeliis ante annos mille in uſu fuerat, inveniremus. Mox præ gaudio exſilientes, illud Gallicanæ eccleſiæ proprium fuiſſe ſuſpicati ſumus. Nec nos fefellit conjectura. Nam re maturiùs in reditu expenſa, nullus nobis relictus eſt ambigendi locus, hoc eſſe antiquiſſimum Lectionarium eccleſiæ Gallicanæ. Quam ob rem amicorum conſultu quoddam operæ pretium fore duximus, ſi hoc de argumento ſingularem conderemus tractatum: in quo Liturgiæ Gallicanæ, qualis ante Carolum M. apud majores noſtros recepta erat, vera forma, genuinique ritus explicarentur. Id pro modulo exſecuti ſumus: quo fructu, alii viderint. Nobis certè (ſine jactantia dicere liceat) diligentia pro materiæ dignitate non defuit.

VI. Totum opus in tres libros tribuimus. In primo, poſtquam de variis eccleſiæ Latinæ Liturgiis breviter actum eſt, Gallicanæ indicia veræque notæ afferuntur, expenduntur, & probantur. Deinde facta ejuſdem Liturgiæ cum Mozarabica comparatione, totam ejus ſeriem ex Gregorio Turonenſi epiſcopo, aliiſque priſcis monumentis eruimus & illuſtramus. Quibus abſolutis, vetus

sacræ supellectilis apud Gallos nostrates, ecclesiarumque forma & apparatus describitur. Porro in exordio & fine libri exponitur, qualis fuerit majorum nostrorum per id tempus de Eucharistia fides & persuasio. Argumenta repetere hoc loco non juvat. Illud quadam explicatione indiget, quod agendo de ciboriis antiquis (ædiculæ erant umbellarum instar super altaria, quatuor minimùm columnis innixæ) in exemplum adducimus altare parthenonis Vallis-gratiæ apud Parisios, quod recentiori Romanorum usu non *ciborium*, sed *baldachinum* appellari debet, ut me monuit eruditus & venerabilis Claudius Castellanus ecclesiæ Parisiensis Canonicus. Id verò inter utrumque discriminis est, quòd baldachini pars superior aperta, & in coronæ modum convexa est: ciborii æqua & plana, non aperta; armarium quadratum in summo habens ad asservandas reliquias; & porticulas, vulgò *ringuieres*, in circuitu armarii. Ita Romæ *ciborium* sancti Johannis, & sanctæ Praxedis; *baldachinum* sancti Petri appellatur. An utrumque apud antiquos in usu fuerit, non liquet: at certè una fuit apud omnes *ciborii* appellatio. Unde *ciborium sepulcri* sancti Petri in Vaticano vocatur à Gregorio Turonensi Episcopo in lib. 1. de gloria Martyrum cap. 28. Id monuisse hoc loco aliquanti momenti est.

VII. Secundus liber exhibet Lectionarium Gallicanum, quod in Luxoviensi Benedictinæ Congregationis sancti Vitoni percelebri monasterio reperimus. In ipso hujusce libri limine nonnulla de Adventu Domini, & de festis apud Gallos antiquitus receptis præmittuntur, singillatim deinde suis locis per totum librum explicanda. Nihil in illo Lectionario non dignum observatione: multa singularia, præsertim quæ ad Passionem Domini & ad Rogationes pertinent. Lectiones ex Scriptura nec multum

recedunt à Vulgata noſtra, nec omnino cum illa conveniunt. Varietates inſigniores in fine operis referemus. Lectionarii hujus antiquitas ex feſtis in eo recenſitis, & ex litterarum, quibus exaratus eſt codex, forma intelligitur. Pauca quippe in eo feſta: nullum ſanctæ Genovefæ die natali recentius. Characteres ipſi Merovingicam referunt ſcripturam, quæ ſub prima Regum noſtrorum ſtirpe uſitata erat. Sed ne lectori fucum facere videamur, ſpecimen ſcripturæ, quæ in illo codice ubique æqualis eſt, æri inciſum hìc exhibemus.

Hoc ſpecimen ſi quis cum illis, quæ in libro quinto de re Diplomatica exponuntur, conferre voluerit, eam Merovingicam eſſe ſcripturam nobiſcum ultro fatebitur. Haud ſcio an ullum ſit Lectionarium hoc Gallicano antiquius: ſi fortè excipias librum Comitis, indicantem lectiones ad uſum eccleſiæ Romanæ: quo de libro mentio fit in charta Cornutiana, quæ *Leone Auguſto IV. & Probiano Coſſ.* ſeu anno Chriſti cccclxxi. data eſt.

VIII. Tertium librum conſtituunt Miſſalia tria, quorum primam editionem Joſepho Thomaſio mox laudato acceptam referre debemus. Primum eſt Gothicum ſeu Gothico-Gallicanum: quo ſcilicet utebantur Galli Veſigothorum imperio ſubjecti. Exemplar extat in Bibliotheca ſereniſſimæ Chriſtinæ Suecorum Reginæ, litteris quadratis & majuſculis ſcriptum ante annos non-

gentos, ut perit censuit ejudicioorum minentissimus Cardinalis Bona, & Thomasius post eum. Nullum in eo festum recentius, quàm sancti Leodegarii, anno DCLXXVIII. nece affecti. Alterum Missale brevius vocatur FRANCORUM, ex eadem Bibliotheca, quod *uncialibus & quadratis litteris* itidem scriptum asserit Morinus, qui illud quondam vidit, & ante annum DLX. exaratum existimavit. Malim dicere post Gregorium M. cujus additamentum in Canone Missæ, nempe *diesque nostros in tua pace disponas*, in eo Missali habetur. In Orationibus pro regno & Regibus indicantur *Francorum Reges & Rectores*; quod argumento est, non ad unum, sed ad plures tunc pertinuisse principatum. Tertium Missale dicitur GALLICANUM, à Cardinale Bona laudatum: cui imperitus nonnemo *Missæ Romanæ* titulum affinxerat. Eodem characterum genere scriptum est ac priora duo. Asservatur in Bibliotheca Vaticana, eò translatum ex Palatina seu Heidelbergensi. Plura de his tribus Missalibus initio libri tertii.

IX. Duobus aliis tum integritate, tum antiquitate, longè præstat Missale primum, quod *Gothicum* seu *Gothico Gallicanum* appellamus. Hujus fragmenta quædam in tomo postremo Bibliothecæ Patrum adducuntur ex Officio tridui ante Pascha. Et quidem in Officio Sabbati sancti, cùm orationes ad Baptismum referuntur, quædam lectionis varietas est in ultima Collectione ad hæc verba: *Oremus, fratres carissimi, Dominum & Deum nostrum pro aufetis nostris*. Ita apud Thomasium: at in Bibliotheca Patrum, *pro amphibiis suis*. Sed neutra lectio nobis probatur; potiusque legendum videtur, *pro neophytis nostris*, ut suo loco monuimus. Luculenta verò ex hoc Missali Gothico testimonia eruuntur ad demonstrandam veram Christi Corporis & Sanguinis in Eucha-

ristia præsentiam, verumque Missæ sacrificium, & Romani Pontificis super omnes Episcopos Primatum. Non repetimus modò quæ de ipsa Christi præsentia in exordio & in fine libri primi inde protulimus. Illud tantum addimus in præsens, vocabulum TRANSFORMATIONIS sæpius adhiberi ad significandam (quam vocamus) Transsubstantiationem, ut in Missa VIII. de Circumcisione pag. 202. in Missa XX. pro Cathedra sancti Petri, & in Missa LXV. de sancto Leodegario. Similiter occurrit idem vocabulum in Missali Francorum pag. 307. & in Gallicano, cujus sententiam mox relaturi sumus.

X. Egregius locus est Missalis Gothici in Officio LXXVIII. de Sacrificio Corporis & Sanguinis sui à Christo in Cœna instituto. *Qui formam Sacrificii perennis instituens, hostiam se tibi* (Deum Patrem Sacerdos alloquitur) *primùm obtulit, & primus docuit offerri;* quod de sacrificio, non Crucis, sed Cœnæ dictum esse quivis cordatus Lector intelligit. Præter hoc testimonium, quod initio libri tertii exposuimus, aliud nobis idem Missale suppeditat in Missa præcedente: ubi in oratione *post mysterium*, id est post consecrationem, hæc leguntur. *Magnum hoc munus misericordiæ est, qui nobis docuit redemptionis nostræ Sacrificia celebrare, sicut* OBTULIT DOMINUS NOSTER *J. C. in terris*. His accedit tertius locus ex Missali Gallicano in Cœna Domini, *in qua Dominus noster J. C. in novo Testamento* SACRIFICANDI RITUM *instituisse* memoratur, *dum panem & vinum, quæ Melchisedech in præfiguratione futuri mysterii Sacerdos obtulerat, in Sacramentum sui Corporis & Sanguinis transformavit.* Nec omittendum hoc loco id quod legitur in Missali Francorum pag. 325. *Remotis obumbrationibus carnalium victimarum, spiritalem tibi, summe Pater, hostiam supplici servitute*

ſervitute deferimus: quæ miro ineffabilique myſterio ET IMMOLATUR SEMPER, ET EADEM SEMPER OFFERTUR; *pariterque & devotorum munus, & remunerantis eſt præmium.* ubi *ſpiritalem hoſtiam* dicit Sacerdos, quòd ſpiritaliter immoletur vera Chriſti caro, veruſque ſanguis. Quid? quod ADORANDA SACRIFICIA appellantur in fine tertii Miſſalis, ſcilicet Gallicani, pag. 377. Alia id genus non pauca prætermittimus.

XI. Quod attinet ad Primatum Romani Pontificis, eum probat Miſſa de ſancto Xyſto Papa & martyre, quæ in Miſſali Gothico eſt ordine LVIII. *Ex quibus eſt ſanctus ac venerabilis Sixtus martyr... qui dum apoſtolicæ ſedis accepiſſet inſignia, & ſe* PRIMUM *eſſe conſpiceret* SACERDOTUM, id eſt Epiſcoporum, qui in his Miſſalibus ſolent appellari *Sacerdotes*, Presbyteri verò non ſemel *Seniores*, ut pag. 337. Hujus loci occaſione in mentem recurrit ſolemnis locus ex Cypriani libro de Unitate Eccleſiæ, ubi *Primatus Petro datur.* Id tamquam aſſumentum rejecerunt nuperi Editores Oxonienſes, freti antiquorum auctoritate codicum, quorum nonnulli hanc clauſulam non habent, aliis eam habentibus numero & bonâ notâ (ut ipſis videtur) potiores. At nullum codicem proferent (ut quidem putamus) antiquiorem Pelagio Papa ejus nominis ſecundo, qui in epiſtola ſexta hunc Cypriani locum ita refert. *Sed & beatus Cyprianus, egregius Martyr, in libro, quem de Unitatis nomine titulavit, inter alia ſic dicit:* EXORDIUM AB UNITATE PROFICISCITUR, ET PRIMATUS PETRO DATUR, UT UNA CHRISTI ECCLESIA ET CATHEDRA MONSTRETUR. ET PASTORES SUNT OMNES, ET GREX UNUS OSTENDITUR, QUI AB APOSTOLIS UNANIMI CONSENSIONE PASCATUR. Pro hac lectione Editores citant codices decem: ſed eos rejiciunt, nulla Pelagii Papæ facta mentione. At

sufficit ad Primatum Petri, quòd Cyprianus Ecclesiæ *unitatis originem, ab uno*, id est à Petro, *incipientem*, asserit à Christo institutam. Clarius in epistola ad Jubaïanum: *Petro primùm Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam, & unde unitatis originem instituit & ostendit; potestatem illam dedit, &c.* Sed quàm præclarus locus in ejusdem epistola ad Quintum. *Nam nec Petrus, quem Primum Dominus elegit, & super quem ædificavit Ecclesiam suam, cùm secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumsit, ut diceret se Primatum tenere*, &c. Petro *Prioritatem*, & si lubet, *Primatum* concedunt Editores Oxonienses in Notis ad hanc epistolam, modò ne *Principatum*. Quantumvis autem (ut ipsi obtendunt) Africani Præsules prohiberent appellationes transmarinas; apud eos tamen *ecclesia Romana* CAPUT OMNIUM ECCLESIARUM censebatur, teste Eugenio Episcopo Carthaginensi apud Victorem Vitensem in lib. 2. Sed longiùs provehimur. Unum tamen addimus, nempe ex præconcepta illa de Romani Pontificis Primatu apud Catholicos persuasione forsan factum esse, ut Catholici apud Gregorium Turonensem Episcopum *Romani* non semel dicti sint. Unus locus est in lib. 1. de gloria Martyrum cap. 25. ubi Gregorius agens de violatis per hæreticos Lusitaniæ Fontibus, & de cœlesti vindicta in violatores, hæc subdit. *Denique Theodegisilus, hujus Rex regionis, cùm vidisset hoc miraculum, quod in his sacratis Deo Fontibus gerebatur, cogitavit intra se dicens, quia ingenium est* ROMANORUM (ROMANOS *enim vocitant homines nostræ Religionis*) *ut ita accidat, & non est Dei virtus.* Idem in ejusdem libri cap. 80. refert miraculum pro Fidei Christianæ approbatione factum in Presbytero catholico ad-

versus Presbyterum Arianum: qui catholicus Presbyter *nostræ Religionis* à Gregorio; *Romanorum* verò ab hæreticis appellatur. Immo etiam à Catholicis ipsis *Romana* Fides pro Catholica ante id tempus sumebatur. Sic Hieronymus in prima Apologia adversus Rufinum: *Fidem suam quam vocat? Eamne, quâ Romana pollet ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus continetur? Si Romanam responderit; ergo Catholici sumus.* Non ergo novitium est, quod Catholici *Romani* dicimur. Hæc occasione Missalium Gallicanorum.

XII. Erit fortasse qui inquirat, quo pacto hæc Missalia ex Gallia Romam deportata sint; nullumque forsan superfit apud ipsos Gallos Liturgiæ Gallicanæ exemplum. Nimirum hæc nostratium (neque enim dissimulare licet) incuria fuit, ut ad exteros tam præclara rerum nostrarum monumenta transferrentur: actumque erat de Liturgiæ Gallicanæ memoria, nisi hæc Missalia in doctas & eruditas, nec minimè invidiosas manus incidissent. Quo pacto hæc migraverint Romam, jam diximus. Nempe duo ex his per serenissimam Sueciæ Reginam eò delata; tertium ex Bibliotheca Palatina in Vaticanam. Et illa quidem duo ex Alexandro Petavio comparata fuerant: hoc verò tertium ex Jacobi Bongarsii hereditate in Principis Palatini potestatem venerat. Unde autem hæc supellex sive Petavio, sive Bongarsio provenerit, modò exponendum. Uno verbo dico, fere omnis ex Bibliotheca Floriacensi. Rem breviter narro. Cùm anno MDLXII. hæretici Aurelianorum urbe expugnata & expilata, etiam finitima loca diriperent; prædæ avidi etiam convolarunt Floriacum, cujus Abbas sæcularis tunc erat Cardinalis Castillioneus, & ipse acerrimus hæreticorum fautor. Huic in primis acceptus erat Petrus Daniel, Causidicus apud

Aurelianos eruditus, & Floriacensis Ballivius: qui Cardinalis gratiâ dexterè usus, Floriacensis Bibliothecæ codices mss. à prædatoribus, quibus nullius fermè pensi erant, qua arte, qua pretio facilè impetravit. Is anno MDLXIV ex uno horum Plauti Aululariam; ex alio Servii commentarios in Virgilium anno MDC vulgavit. Lupi Ferrariensis epistolæ primùm ex eodem penu, atque Justini editio correctior prodierunt. Anno MDCIII mortuo Daniele, Paulus Petavius Senator Parisiensis, & Jacobus Bongarsius, Danielis ambo amici & affines, pacto cum ejus heredibus mille quingentorum Francorum pretio, hos libros inter se partiti sunt. Pauli portio Alexandro filio cessit: qui ex eis Andreæ Chesnio suppetias ad instruendam veterum Galliæ Scriptorum collectionem subministravit, suamque demum veterum codicum partem serenissimæ Christinæ vendidit. Bongarsius publicis ab Henrico IV Francorum Rege apud Germanos negotiis admotus, eam quæ sibi contigerat portionem Argentoratum, ubi residere solitus erat, convehendam curavit; eamque demum hospitæ suæ (quæ Lugdunensis, & gemmarii hominis uxor erat) filio, nomine Graniceto, testamento legavit. Itaque cùm Luteciæ Parisiorum anno MDCXII Bongarsius ex morbo decubuisset; Princeps Palatinus, Jani Gruteri Bibliothecarii sui persuasu, Bongarsii librariam supellectilem, Argentorati relictam, numeratâ pecuniâ comparavit, & in Bibliothecam suam Heidelbergensem comportari curavit. Denique bello inter Ferdinandum Imperatorem & Fredericum Electorem Palatinum, qui de regno Boëmiæ decertabant, exorto; Bavaricus Princeps, facto in Palatinatum impetu, magnam ejus partem occupavit, Heidelbergam anno MDCXXII in suam potestatem re-

degit, libros abstulit ex Bibliotheca, plerosque summo Pontifici Gregorio XV dono dedit, in Vaticanam Bibliothecam tandem illatos. Hæc Bibliothecæ Floriacensis fortuna, qualem didicimus ex integerrimo viro Jacobo *de Givés*, apud Aurelianos regio Advocato. Hinc conjicere licet, tria hæc Missalia ex Floriacensis Bibliothecæ distractione Romam tandem appulisse, atque duplici via istuc commigrasse cum aliis ejusdem Bibliothecæ libris.

XII. Hæc Missalia cum Lectionario nostro conjuncta, totam propemodum veteris Missæ Gallicanæ seriem nobis repræsentant. Duo tantùm desiderantur, nempe capitula illa Psalmorum, aliorumve sacræ Scripturæ librorum, quæ tum ad Missæ initium, tum post Propheticas & Apostolicas lectiones, ac tempore Oblationis cani mos erat: & forma verborum, quibus consecratio peragi censetur. Canonem quidem Missæ pro singulis Missis diversum, sed brevissimum exhibet Missale Gothico-Gallicanum: at cùm ad hæc verba, *Qui pridie quàm pateretur*, ventum est; sequentia, quæ consecrationem continere debebant, tamquam eo tempore vulgaria, uno *&c.* comprehenduntur. *Morem catholicum* hac in re à nostris observatum testatur Gregorius in cap. 16 de vitis Patrum. Formam Ambrosianam in panis consecratione adhibitam fuisse non dubitamus. Est autem hujusmodi: HOC EST ENIM CORPUS MEUM, QUOD PRO VOBIS CONFRINGETUR. Quatuor postrema vocabula (nam de prioribus nulla difficultas) à Gallis nostris addita fuisse inde colligimus, quod in duabus post sacram actionem orationibus, in quibus mox factæ consecrationis fit specialis & attenta commemoratio, mentio injicitur de *confracto* Christi

corpore, uti & de sanguine *effuso*. quod indicio est, verbum *confringetur* in consecratione panis præmissum fuisse, uti & *effundetur* in consecratione calicis. Uterque locus est in Missali Gothico: & primus quidem in Missa de Nativitate Domini *post Secreta. Credimus, Domine, adventum tuum; recolimus Passionem tuam. Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissionem* CONFRACTUM: *sanguis sanctus tuus in pretium nostræ redemtionis* EFFUSUS *est*. Hæc omnia verba ad præmissam consecrationis formam referuntur: in qua hæc recitari solebant ad utriusque symboli consecrationem: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*. Unde Sacerdos ait: *recolimus Passionem tuam*. Verbum *confractum* (ut mox dicebamus) ad *confringetur*; *effusus* ad *effundetur* spectat. Sic cum affectu Sacerdos verba geminabat post *Sanctus*, subdens: *Verè sanctus, verè benedictus*, &c. Alter locus est in Missa Dominicali n°. LXXVIII. ubi *post Secreta*, Sacerdos ita precatur: *Credimus, Domine, credimus in hac* CONFRACTIONE *corporis, &* EFFUSIONE *tui sanguinis nos esse redemtos*. Pronomen *hac* denotat priùs factam esse *confractionis* mentionem. Similiter in consecratione calicis præcesserat mentio sanguinis *effusi*: sive eadem fuerit forma cum Romana, sive potiùs eadem cum Mozarabica, quæ sic efferebatur. HIC EST CALIX NOVI TESTAMENTI IN SANGUINE MEO, QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDETUR IN REMISSIONEM PECCATORUM. cùm Ambrosiana hæc tantùm haberet, HIC EST ENIM SANGUIS MEUS. Non hæc erat sine dubio apud Gallos forma verborum in calicis consecratione, quæ verbum *effundetur* continebat, ut ex superiori repetitione intelligitur.

XIII. Hæc ſunt quæ præfari viſum eſt ad exponendam inſtituti noſtri rationem de Liturgia Gallicana. Huic operi coronidis inſtar ſubjicimus Diſquiſitionem DE CURSU GALLICANO, id eſt de divinorum Officiorum origine & progreſſu in eccleſiis Gallicanis: cui Diſquiſitioni ſuccedent nonnulla monumenta ad utriuſque operis probationem. Quæ omnia faxit Deus Opt. Max. ut cedant in profectum Eccleſiæ catholicæ, cujus judicio ac cenſuræ hanc opellam, noſque ipſos lubenter ſubmittimus. Nec refugimus etiam cenſuram eruditorum hominum. *Non enim vincimur, quando offeruntur nobis meliora, ſed inſtruimur*, ut verbis utamur magni Cypriani ex epiſtola ad Quintum.

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMI.

LIBRI SECUNDI.

ō

INDEX CAPITUM.

LIBER TERTIUS.

Complectens tria Missalia Ordinis Gallicani.

MISSALE GOTHICUM SEU GOTHICO-GALLICANUM.

INDEX CAPITUM.

MISSALE FRANCORUM.

INDEX CAPITUM.

VETUS MISSALE GALLICANUM.

DISQUISITIO

DISQUISITIO DE CURSU GALLICANO.

APPENDIX PRIMA

Continens probationes quasdam Liturgiæ Gallicanæ & Cursu Gallicani.

ũ

APPROBATIO DOCTORUM.

QUis fuerit in Ecclesia Gallicana ante secundam Regum nostrorum stirpem Sacrificii offerendi ritus; quæ divini Officii celebrandi ratio; quantum aperire intersit, & explicare ad gentis nostræ gloriam & Ecclesiæ totius utilitatem, nemo non videt. Hoc opus desideratum hactenus a peritis omnibus, tentatum ab aliquibus ac delibatum, ab eruditissimo tandem Auctore perfectum prodit in lucem; & illud quidem accuratissimè collectum, non ex editis modò veterum scriptis, in quibus nihil ipse prætermisit; sed & ex antiquissimo Liturgicarum lectionum Ordine, quem ex tenebris eruit ea qua pollet sagacitate in evolvendis antiquitatis ecclesiasticæ, & dignoscendis tabulariis. Tradidit in hoc opere mandavitque posteris tum insigne monumentum avitæ Patrum nostrorum fidei ac pietatis, tum catholicæ de sacrosancto Eucharistiæ mysterio doctrinæ luculentissimum testimonium. Ita sentimus Parisiis die 12 mensis Martii anni Domini 1685.

N. GOBILLON Doctor ac socius Sorbonicus, & Pastor ecclesiæ S. Laurentii Parisiensis.

A. FAURE.

JE soussigné Charles Robustel, Libraire à Paris, reconnois qu'en vertu du Privilége du Roy que j'ai obtenu le 18. Juillet mil sept cens vingt pour les Ouvrages du P. Dom Jean Mabillon, j'ai cedé à Monsieur François Montalant mon droit audit Privilége pour l'Ouvrage de cet Auteur intitulé *Liturgia Gallicana*, pour en joüir comme à lui appartenant, sans préjudice du droit que je me suis reservé pour les autres Ouvrages de cet Auteur dont je ne lui ai point fait de cession. A Paris le vingt-septiéme Mars mil sept cent vingt-quatre. CH. ROBUSTEL.

Registré sur le Registre V. de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, page 491. *conformément aux Reglemens, & notamment à l'Arrest du Conseil du* 13. *Aoust* 1703. *A Paris le huit Avril mil sept cent vingt-quatre.* BALLARD, Syndic.

DE

DE
LITURGIA GALLICANA
LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Liturgiarum conſideratio quàm utilis ad ſidem Eccleſiæ catholicæ de Euchariſtia confirmandam.

CUM varia ſint argumenta, quæ veram in Euchariſtia Chriſti corporis ſanguiniſque præſentiam probant; non inferiorem in his locum tenent auguſtiſſimi ritus ac ſollemnes illæ preces, quibus Chriſtianæ ubivis gentium legitimæ ſocietates ab initio in re ſacra uſæ ſunt. Id enim modis omnibus agit Spiritu-ſancto animata Eccleſia, ut magnum aliquid ac planè divinum hoc ſacrificio contineri palam proteſtetur. Huc ſpectant præviæ ex utroque Teſtamento lectiones, quarum meditatione Fidelium animi ad tantum myſterium diſponantur: huc panis *ﬅudio præparatus*, ejuſdemcum que

vino Deo facta oblatio verbis arcanis cum sacro suffitu: huc ad circumstantes conversa oratio Præfationis instar, ut eorum aures & corda in cælestia erigantur: huc actio sacra, & consecratio mysticis Christi verbis peragi solita; tum hostiæ calicisque elevatio cum insigni reverentia Sacerdotis & populi procumbentis; ad hæc vivorum defunctorumque memoria: huc denique communio cum iis religionis & venerationis signis. cum ea gratiarum actione, nullus ut intuentibus dubitandi locus relinquatur, hanc esse, semperque fuisse Ecclesiæ fidem ac persuasionem, Christum verè in hoc sacrificio exhiberi.

2. Et hæc quidem in commune Liturgiæ omnes repræsentant. Si verò singulares uniuscujusque ritus considerare nunc vacaret, nullos in eumdem scopum non collimare facilè intelligeremus. Quo in genere præclarum est in Missa Mozarabica institutum, ut recitato Canone Sacerdos hostiam consecratam super calicem tenens, Symbolum CP. præcinat ex decreto Concilii tertii Toletani, subsequente cleri & populi concentu. Hac enim confessione omnes & singuli contestari videntur, se ea fide verum Christi corpus & sanguinem in Eucharistia credere, qua fide omnipotentem Deum unum atque trinum, ac Filium incarnatum credunt. Ideo quippe Toletani Patres hoc Symbolum, *priusquam dominica dicatur oratio, clara voce à populo decantari* præcipiunt, *quò & Fides vera manifestum testimonium habeat, & ad Christi corpus & sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant.* Quod non solum de fide Trinitatis & Incarnationis, sed etiam de fide Eucharistiæ intelligendum est, secundum illud quod in Missali Gothico-Gallicano legitur, nimirum in Missa LXXV. *Ut sollemne hoc sacrificium sanctificet corda nostra, dum*

creditur; deleat peccata, dum sumitur.

3. Verùm si ad precationes in Liturgis adhiberi solitas attendamus; plura utique, eaque magis expressa, huic rei confirmandæ testimonia nobis occurrent. In his luculentum est illud, quod nobis suppeditat Liber Sacramentorum Gregorii M. in Dominica quinta post Epiphaniam, ubi in Præfatione hæc leguntur: *Singuli accipiunt Christum Dominum, & in singulis portionibus totus est; nec per singulos minuitur, sed integrum se præbet in singulis.* Quod testimonium Guitmundo tanti visum est, ut illud retulerit in librum suum de corpore & sanguine Domini; itidemque Algerus in lib. 1. cap. 15 ex Ambrosio, id est ex Liturgia Ambrosiana, in qua hæc leguntur apud Pamelium Dominica quinta, & in hodierno Missali Ambrosiano Dominica sexta post Epiphaniam.

4. Quod si auctores illi alias etiam Liturgias, in primis veterem Gallicanam, in promtu habuissent; haud dubiè multas inde suppetias hausissent ad asserendam catholicam Fidem. Tres tantùm locos huc adducere juvat ex Missali Gothico seu Gallicano perantiquo, quibus locis nihil signantius aut luculentius afferri potest. Unus exstat in Missa de Epiphania, ubi statim ab initio hæc sollemnitas veneranda proponitur, exhortando Fideles ad ferventem orationem, nempe *ut qui tunc aquas in vina mutavit, nunc in sanguinem suum oblationum vina convertat.* Hìc necesse est agnoscere veram ac sinceram, non figuratam dumtaxat vini mutationem in sanguinem Christi; ad quam scilicet efficiendam cælo devocatur omnipotentia Dei, ea quidem ipsa, quæ aquas in vinum aliquando convertit.

5. Sed insignior alter locus est sub finem ejusdem Mis-

ſalis in Miſſa Dominicali. ſic enim habetur in oratione ſecreta. *Precamur mente devota te, Majeſtas æterna: ut operante virtute*, PANEM MUTATUM IN CARNEM, POCULUM VERSUM IN SANGUINEM ILLUM *ſumamus in calice, qui* DE TE *fluxit in cruce* EX LATERE. Quis hodie Catholicorum ſuam de Euchariſtia fidem apertiùs & efficaciùs poſſet exprimere, quàm iſtius Liturgiæ auctores? quos ante annos mille vixiſſe conſtat, cùm codex, unde hæc excerpta eſt, litteris majuſculis & quadratis ſcriptus, ſuperet annos nongentos, ut in conſequentibus exponemus.

6. Ejuſdem eſt momenti aliud ex eadem Miſſa teſtimonium poſt orationem dominicam. *Libera nos à malo, Chriſte Jeſu. Corpus tuum* PRO NOBIS CRUCIFIXUM *edimus, & ſanguinem ſanctum tuum* PRO NOBIS EFFUSUM *bibimus*. Nihil interpretatione hîc opus eſt. *Corpus Chriſti* in Euchariſtia *edimus*, non qualecumque, ſed illud ipſum *quod pro nobis crucifixum* eſt: *ſanguinem ejus bibimus*, non umbraticum, ſed illum ipſum, qui *pro nobis effuſus* eſt. Uno verbo panem ſumimus, divina *operante virtute mutatum in carnem*; poculum *verſum in ſanguinem*, qui *in cruce ex latere* Chriſti fluxit, uti ſuperior locus diſertè adſtruit.

7. Ex quibus intelligitur, quantum interſit reipublicæ Chriſtianæ, de vetuſtis illis Liturgiis accuratam habere notitiam, ut ex illis catholica traditio reddi poſſit illuſtrior. Quapropter ne in poſterum Liturgia Gallicana, quæ Gregorianam præceſſit, obſcura maneat; induxi animum ea id unum conferre, quæ ad illam è tenebris oblivionis vindicandam reperire potuimus: ut quando hæc in uſum jam ampliùs revocari nequit, ſaltem ex ejus cognitione afferatur majorum noſtrorum, id eſt veterum Gallorum, religio.

CAPUT II.

Variæ Liturgiæ apud Latinos; earumque convenientia, & differentia.

1. IN celebrando ſacroſancto Miſſæ ſacrificio omnes Orientis & Occidentis eccleſiæ modum quemdam in ſumma communem ab initio habuere: ſingulæ tamen ritus aliquos ſingulares ac diverſos. Hæc omnibus ſemper communia, nempe lectiones ſacrarum Scripturarum initio Liturgiæ, pſalmorum aliorumque canticorum recitatio; oblatio panis & vini aquâ miſti; conſecratio utriuſque verbis Chriſti Domini cum benedictione ac ſigno crucis à Sacerdote facto; oratio dominica, & ſacra communio cum gratiarum actione. At deſignatio certarum ex Scriptura lectionum; pſalmorum, aliarumque precum numerus & definitio, miniſtrorum ritus præter eos qui ſunt ex inſtitutione divina, hæc verò omnia pro locis ac temporibus varia exſtiterunt.

2. Qui priorem modum attenderunt auctores, Miſſæ ordinem ubique uniformem fuiſſe dixerunt. quos inter Iſidorus, & poſt eum Ætherius & Beatus Hiſpanici ſcriptores in libro 1 contra Elipandum, totidem verbis id aſſeruerunt. *Ordo Miſſæ vel orationum, quibus oblata Deo ſacrificia conſecrantur, primo à ſancto Petro eſt inſtitutus: cujus celebrationem uno eodemque modo univerſus peragit orbis.* Non ignorabant eruditi illi auctores diſcrepantiam Liturgiæ Hiſpanicæ à Romana, & aliis: ſed ita loquebantur habita ratione modi illius generalis uniformis. Verùm qui ad ritus ſin-

gulis ecclesiis seu regionibus proprios, ad orationes peculiares, aliaque id genus respexerunt; multum discriminis in sacris agnoverunt, non tantùm inter Orientalem & Occidentalem, sed etiam inter Latinas invicem ecclesias.

3. In Occidente seu apud Latinos, quatuor minimùm sollemnes Liturgias inter se se diversas distinguere licet: puta Romanam, Abrosianam seu Mediolanensem, Gallicanam, & Hispanicam, quam secuti sunt apud Hispanos Christiani Arabibus permisti, ob id *Mozarabum* appellatam: quibus Liturgiis addi possunt Africana, & Hibernica.

4. Romanæ Liturgiæ triplex veluti ordo seu status considerandus est. Unus primigenius, ab Ecclesiæ nascentis exordio ad Gelasium usque receptus: alter Gelasianus, auctorem seu amplificatorem habens Gelasium Papam ejus nominis primum: tertius Gregorianus, ita dictus ex nomine Gregorii M. qui Gelasianum ordinem correxisse memoratur. Qualis fuerit primigenius ille, non omnino constat. Gelasianus diu desideratus est: sed tandem illum è tenebris eruit vir de Ecclesia bene meritus Josephus Maria Thomasius, Clericus regularis, atque ante annos quatuor Romanis typis vulgavit. Gregorianus demum in usu communi est modò apud omnes fere ecclesias, notis & observationibus à Menardo nostro illustratus.

5. Gregoriani à Gelasiano totum discrimen est in varietate & numero earum orationum, quas *Collectas* vocant. nam cetera utriusque eædem omnino partes sunt. In Gelasiano duæ aut tres ante epistolam orationes; unica secreta ante præfationem; atque duæ post communionem, quarum una est *supra populum.* At in

Gregoriano tres tantùm ad singulas Missas assignantur orationes, quarum una ante epistolam, altera secreta, tertia post communionem. Id verò in Ordine Gelasiano præstitit Gregorius, testante Johanne Diacono, quod *multa subtraxit, pauca convertit, nonnulla adjecit*, atque Gelasianum codicem, in tres libros distinctum, *uno volumine coartavit. quod volumen Librum Sacramentorum prætitulavit.*

6. Ita ergo procedit Ordo Romanus, ut primo dicatur antiphona, quæ vulgo *Introitus* appellatur. deinde *Kyrie eleison*: tum hymnus angelicus seu *Gloria in excelsis* olim diebus festis & Dominicis in Missa episcopali, in ceteris tantùm in Pascha: postea una vel plures orationes: exin epistola, gradale cum *Alleluia*, evangelium, offertorium, oratio secreta, præfatio, trisagion, canon, oratio dominica, *Agnus Dei*, antiphona ad communionem, postcommunio, & benedictio. Evangelium sancti Johannis recentioris est instituti, ut ex Micrologo intelligitur. Symbolum post Evangelium Romani *nullo modo cecinerunt usque ad tempora divæ memoriæ Henrici Imperatoris*, scilicet primi, teste Bernone Abbate Augiensi: nempe quod *Romana ecclesia non fuisset aliquando ulla hæreseos fæce infecta*. Quod ergo Galli etiam regnante Carolo M. Symbolum lecto Evangelio recitaverint, id ex veteri Ordine Gallicano videtur manasse.

7. Liturgia Ambrosiana seu Mediolanensis plures habet partes. Præmittitur oratio secreta, antequam Sacerdos procedat ad altare; itemque alia, cùm ad illud accedit. Dein post *Ingressam*, quæ *Introitui* nostro respondet; sequitur populi salutatio cum oratione super populum. Rursus alia salutatio, tum hymnus angelicus,

postea *Kyrie eleison*; & præmissa salutatione lectio Prophetæ, & *psalmulus*, quale est nostrum *gradale*. Subsequitur cum salutatione lectio epistolæ, deinde *alleluia* cum suo versu, tum alia antiphona, mox evangelium præmissa benedictione. Finito evangelio rursus salutatio, tum *Kyrie eleison*, item salutatio, tum *antiphona post evangelium*, nos *Offertorium* vocamus. Post hæc pax & salutatio, oratio super sindonem seu corporale, ut loquimur, oblatio panis & vini, orationes secretæ & *offerenda*: tum prævia salutatione symbolum, rursus salutatio & oratio super oblata, deinde præfatio, trisagion, canon Romano perquam similis, nisi quòd lotis manibus Sacerdos verba consecrationis sic effert: *Hoc est enim corpus meum, quod pro multis confringetur*. &, *Hic est enim sanguis meus*, nec plura. Post canonem hostiæ confractio & commistio in calice, dum interim canitur *Confractorium*, sive antiphona ad confractionem: deinde oratio dominica, pacis nuntiatio, communio, postmodum orationes post communionem. quibus dictis communio præbetur adstantibus his verbis, *Corpus Christi*, & respondetur, *amen*. Sub hæc antiphona *Transitorium* dicta; postea salutatio & oratio post communionem; iterum salutatio, *Kyrie eleison*, benedictio populi, ejusdemque dimissio his verbis, *Procedamus in pace*. respondetur. *In nomine Christi*. In ecclesia Mediolanensi ad hunc usque diem viget is ritus, cujus auctorem Ambrosium agnoscit Walafridus Strabus in cap. 22. *Ambrosius quoque Mediolanensis Episcopus, tam Missæ, quàm ceterorum dispositionem officiorum suæ ecclesiæ & aliis Liguribus ordinavit. quæ & usque hodie in Mediolanensi tenentur ecclesia*. Certe pleræque fundamentum habent in libris de Sacramentis, qui Ambrosio tribuuntur.

8. Hunc

8. Hunc Missæ Ambrosianæ ordinem exhibuit anno 1571 Pamelius, haud dubiè ex antiquo ritu: à quo discrepat in nonnullis Missale Ambrosianum editum anno 1560, at longè in pluribus novum anni 1669. Primo in Missis deest Prophetia in novo, præterquam in Missis de Quadragesima, de sanctissimo Sacramento, & in Missis post Pentecosten. In alio nulla ante Epistolam lectio ex veteri Testamento in Dominicis post Pentecosten: sic verò in Nativitate Domini, aliisque sollemnioribus festis, uti & in Dominicis Quadragesimæ. In festis Paschæ, Ascensionis & Pentecostes Epistolæ præmittitur lectio ex Actibus Apostolorum in utroque Missali. Item in utroque verba consecrationis eadem, quæ in Romano, cujus multi ritus in ordinem Ambrosianum à recentioribus inducti sunt. Ubique, id est tam apud Pamelium, quàm in duplici Missali, nulla fit mentio de silentio ante lectiones indicto. cujus tamen meminisse vivetur Ambrosius in præfatione super Psalmum 1. *Mulieres Apostolus in ecclesia tacere jubet, psalmum etiam bene clamant... Quantum laboratur in ecclesia, ut fiat silentium cùm lectiones leguntur! Si unus loquitur, obstrepunt universi. cùm psalmus legitur, ipse sibi effector est silentii: omnes loquuntur, & nullus obstrepit.* Hæc verba innuunt, omnes inter psallendum cantu occupatos fuisse: cùm lectiones legerentur, vix silentium impetratum. Sed fortasse iste locus ad Liturgiam sacram non magis, quàm ad alios ecclesiæ conventus pertinet. In libello de Litaniis, quem ex ritu Ambrosiano sanctus Carolus Borromæus typis vulgari curavit, ter silentium indicitur ante Evangelii lectionem in tribus diebus Rogationum, hoc modo. *Diaconus dicit*, PARCITE FABULIS. *Custos item*, SILENTIUM HABETE. *& alter respondet*, HABETE SILENTIUM.

Evangelium deinde pronuntiatur ante Missam. Hæc de Liturgia Ambrosiana.

9. Non minor est Liturgiæ Mozarabicæ à Romana discrepantia. Ejus partes Isidorus, & post eum Ætherius & Beatus iisdem verbis describunt in hunc modum. *Prima oratio ejusdem Missæ commonitionis erga populum est, ut omnes excitentur ad exorandum Deum. Secunda invocationis ad Deum est, ut clementer excipiat preces Fidelium, oblationemque eorum. Tertia autem effunditur pro offerentibus, sive pro defunctis Fidelibus, ut per ipsum sacrificium veniam consequantur. Quarta post hæc infertur pro osculo pacis & caritatis, ut reconciliati omnes consocientur dignè per Sacramentum corporis & sanguinis Christi... Quinta deinde infertur inlatio in sanctificatione oblationis: in qua etiam ad Dei laudem terrestrium creaturarum, virtutumque cælestium Angelorum universitas provocatur, &* Hosanna in excelsis *cantatur. Porro sexta proinde succedit confirmatio Sacramenti, ut oblatio quæ Deo offertur, sanctificata per Spiritum-sanctum, Christi corpori & sanguini confirmetur. Ultima verò Dominica oratio est.* Hucusque Isidorus & Beatus.

10. Mozarabici ritus partes distinctiùs & fusiùs explicarunt Vaseus in Chronico, & ex illo Pamelius; & post eos claræ memoriæ Johannes Bona Cardinalis: quibus adde scriptorem vitæ Francisci Ximenes Toletani Archiepiscopi & Cardinalis. Hic Missale Mozarabicum Toleti excudi mandavit anno 1500. Sed quia rarissima sunt in his partibus istius editionis exemplaria, ejusque notitia sub sequentibus illustrandis plurimùm conducit; illius Liturgiæ partes accuratiùs exponere operæ pretium est. Principio præmissa confessione & oratione, fit ini-

tium ab antiphona seu Introitu cum duobus versibus & *Gloria & honor Patri.* Sequitur extra Adventum & Quadragesimam *Gloria in excelsis*, cujus loco die Dominica ante sancti Johannis Baptistæ Nativitatem dicitur canticum *Benedictus.* Tum oratio prima recitatur absque prævio *Oremus*, eaque recitata Sacerdos sine conversione ad populum dicit, *Dominus sit semper vobiscum*: & audito populi responso legit Prophetiam, ad cujus titulum populus respondet, *Deo gratias*, & in fine, *Amen.* Deinde repetita salutatione canitur aut profertur *Psallendum*, quod idem est cum nostro Gradali. Postea Sacerdos vel Diaconus ait, *Silentium facite*, antequam Subdiaconus Epistolam legat. Hanc subsequitur lectio Evangelii, quo finito respondetur, *Amen.* quod sanctus Benedictus post Evangelii in vigiliis nocturnis lectionem præscribit in Regulæ suæ cap. 11. Lecto Evangelio post salutationem mox cantatur *Alleluia* cum suo versu. Succedit hostiæ oblatio cum oratione, quam sequitur alia dicta, *post oblationem*, his verbis, *In spiritu humilitatis*, &c. *Veni sancte Spiritus sanctificator*, &c. Dein sacerdos dicit, *adjuvate me fratres*, &c. tum canitur *Sacrificium*, quod *Offertorium* vocamus. Hucusque Missa Catechumenorum.

11. His exactis, Sacerdos manus abluit, & dicta oratione secreta, aliam subdit, quæ vocatur *Missa*, cum prævia salutatione. Sequuntur aliæ tres orationes, quarum pænultima est *post nomina*, ultima *ad pacem.* Dum Sacerdos *Missam* orationem dicit, interim populus Deo laudes occinit, dicens ter *Agios.* In secunda oratione postulat Sacerdos, ut Deus Christianorum preces admittat; statimque infert, *Offerunt Deo Domino oblationem Sacerdotes nostri, Papa Romensis, & reliqui, pro se, &*

pro omni clero, &c. tum, *Facientes commemorationem beatissimorum Apostolorum & Martyrum, gloriosæ sanctæ Mariæ Virginis, Zachariæ, Johannis, Infantum, Petri, Pauli*, & ceterorum Apostolorum. quæ nomina elata voce recitantur. Respondet chorus, *Et omnium Martyrum*. Addit Sacerdos: *Item pro spiritibus pausantium, Hilarii, Athanasii, Martini*, &c. respondente choro, *Et omnium pausantium*. Dein *oratio post nomina*, qua petitur à Deo, ut pacem Fidelibus defunctis impertiat; & alia festo congruens: tum adhortatio ad pacem, quæ mox datur, dicente Sacerdote: *Qui modò adstatis, pacem facite*. Et cùm datur osculum, *Habete osculum dilectionis & pacis, ut apti sitis sacrosanctis mysteriis Dei*. Interim chorus canit, *Pacem relinquo vobis, &c*. Deinde præmisso versu, *Introibo ad altare Dei*, confestimque extensis manibus, sed junctis, Sacerdos canit *Illationem*, quam Præfationem appellamus. Illationi subjicitur trisagion, postea canon, qui in plerisque Missis varius est. Consecratio quondam his verbis, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. quæ forma, veteri Ambrosianæ consimilis, ab annis septingentis ad Romanam redacta est, uti & forma sequens pro vini consecratione. Elevando sacram hostiam ait, *Quotiescumque manducaveritis, hoc facite in meam commemorationem*. Tum, *Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens*: Hic est calix novi testamenti in meo sanguine, qui pro vobis et pro multis effundetur, &c. Hinc calicem *filiola* seu *amiculo* coopertum exhibet, dicens, *Quotiescumque biberitis, hoc facite in meam commemorationem*. Mox dicitur oratio sexta, vocata *post Pridie*. Deinde Sacerdos dividit calicem suo amiculo, huicque imponit hostiam sacram, dicendo antiphonam, quæ *ad*

confractionem appellatur. tum hostiam elevat non elevato calice. Postea eam tenens supra calicem, recitat Symbolum Nicænum seu cp. Sub hæc frangit hostiam in novem particulas, quæ his nominibus designantur, *Corporatio*, *Nativitas*, *Circumcisio*, *Apparitio*, *Passio*, *Mors*, *Resurrectio*, *Gloria*, *Regnum*. quæ particulæ in crucis modum disponuntur super patenam. Mox facta vivorum commemoratione, canitur oratio Dominica; qua recitanda, ad singulas fere petitiones populus respondet, *Amen*. Post orationem, *Liberati à malis &c.* Romanæ persimilem, Sacerdos particulam *Regnum* immittit in calicem, dicendo, *Sancta sanctis, & conjunctio corporis & sanguinis, &c.* In Paschate, Pentecoste, & festo sanctissimi Sacramenti, Sacerdos hanc particulam tenens, ter alta voce dicit: *Vicit Leo de tribu Juda, radix David*, respondente ad singulas vices choro, *Qui sedes super Cherubim, radix David, alleluia*. Statim datur benedictio eo modo, quo nostræ episcopales. Post hæc communio, dum interim populus cantat, *Gustate & videte quàm suavis est Dominus, alleluia, alleluia.* In Missis defunctorum & Quadragesimæ, *Qui venit ad me non esuriet*. Sacerdos communicando, pænultimam particulam, cui nomen *Gloria*, ceteris majorem accipiens, eamque tenens super calicem, memoriam facit defunctorum. Mox eam in os sumit, ceterasque suo ordine, primo sumens eas, quæ postremæ fuerint in patena: statimque populo communionem impertit. Ipse verò inde sanguinem suscipit. Dein canitur antiphona *post communionem*, oratio, salutatio ad populum, vox Diaconi, *Sollemnia completa sunt*, &c. Nulla umquam conversio ad populum, nisi in fine ad benedictionem. Quod est usus recentioris. Mozarabicus hic ritus in unica Toletanæ ecclesiæ ædicula sacra nunc observatur.

12 In libello Eldefonsi Hispaniensis Espicopi, cujus libelli exemplar Anicium ex Hispania per Gotescalcum Episcopum anno DCCCC LXXXIX allatum est, quædam singularia continentur de numero hostiarum, quæ per varias anni sollemnitates offerendæ sunt. Verum libellus iste non indicat morem tunc usitatum, sed visum ipsius Eldefonsi de novo illo ritu, quem nusquam usurpatum fuisse existimo. Hæc fusiùs persequenda fuere de Liturgia Mozarabica, quoniam id necessarium videtur ad notitiam Gallicanæ, quæ Mozarabicæ affinis est. Nunc de Africana dicendum,

13 Jacobus à Vitriaco in libro de historia orientali capite 81 innuit, Christianos, qui in Africa & Hispania suo tempore, id est sæculo XIII, versabantur, *Mozarabes* nuncupatos, eadem Liturgia usos fuisse. *Constituunt autem*, inquit, *Sacramentum altaris de pane azymo, quemadmodum alii Latini. Sanctam autem Eucharistiæ formam quidam eorum in septem partes dividunt, alii verò in novem: cùm tamen Romana ecclesia, & alii eidem subjecti, ipsam Eucharistiam in tres tantùm portiones partiantur*. Verùm alium apud Africanos Liturgiæ ritum antiquitus fuisse constat, tum ex Isidoro, tum ex Augustino. Isidorus quippe in lib. I. de divinis officiis cap. 13, *In Africanis*, ait, *regionibus non omni tempore, sed tantum Dominicis diebus & quinquaginta post Domini resurrectionem*, ALLELUIA *cantatur pro significatione futuræ resurrectionis & lætitiæ. Verùm apud nos, secundum antiquam Hispaniarum traditionem, præter dies jejuniorum vel Quadragesimæ omni tempore canitur* ALLELUIA. Augustinus verò disertè formam Liturgiæ Africanæ describit in sermone 227 novæ editionis, qui est quartus in die Paschæ ad infantes *de Sacramentis*, id est *de*

mensæ Dominicæ Sacramento, uti ipse initio sermonis explicat. sic autem habet. *Hodie incipit liber ipse legi*, nempe de actibus Apostolorum. *Tenetis Sacramenta ordine suo. Primo post orationem admonemini sursum habere cor. Ideo cùm dicitur*, Sursum cor *respondetis*, Habemus ad Dominum. *Sequitur Episcopus vel Presbyter qui offert, & dicit*, Gratias agamus Domino Deo nostro: *& vos attestamini*, Dignum et justum est. *Deinde post sanctificationem sacrificii dicimus orationem Dominicam. Post ipsam dicitur*, Pax vobiscum, *& osculantur se Christiani in osculo sancto.* Denique cùm in Ordine Mozarabico semper duæ lectiones ante Evangelium, una ex veteri Testamento, alia ex novo præmittatur; unica erat in Africano, teste Augustino in sermone 7 de verbis Apostoli. *Apostolum audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus: consonant omnes divinæ lectiones.* Idem clariùs habetur in sermone 10 de verbis Apostoli, & in sermone 33 de verbis Domini secundum Lucam, & alibi.

14 Qualis fuerit apud Britones & Hibernos sacrificandi ritus, non planè compertum est. Modum tamen illum à Romano diversum exstitisse intelligitur ex Bernardo in libro de vita Malachiæ, capitibus 3 & 8. ubi Malachias barbaras consuetudines Romanis mutasse. & canonicum divinæ laudis officium in illas ecclesias invexisse memoratur.

CAPUT III.

Quæ & qualis fuerit quondam Liturgia Gallicana: an ea quæ à Mathia Illyrico edita est. Certæ ejus notæ: hæc integra tandem reperta.

1 Sed jam demum ad Liturgiam Gallicanam, cujus gratia hæc præmissa sunt, veniendum est; inquirendumque de ejus forma, de qua hactenus eruditi viri disceptarunt.

2 Principio advertere convenit, Ordinem Romanum, qui apud Hispanos sæculo undecimo, insequenti apud Hibernos (ut mox dicebam) receptus est, in Gallia vigere cœpisse jam inde à tempore Caroli M. sive id effecerint Romani Pontifices, qui alias omnes ecclesias ad unum cum Romana concentum, quantum in eis fuit, adducere curarunt: sive ad eos demerendos id voluerit Carolus. Initium factum est à cantu Romano, quem Pippinus in Gallicanas ecclesias induxit, ut docet Paulus Papa 1 in epistola ad ipsum, cui *Antiphonale & Responsale* mittit. Directi etiam ab eodem Principe adolescentes, qui Romanum cantum addiscerent. Postea verò Carolus M. ejus filius *Sacramentarium* Gregorianum, id est librum Liturgiæ Romanæ à Gregorio M. adornatum, ab Hadriano Pontifice petiit, impetravitque, testante ipsius Hadriani epistola, quæ est octogesima secunda codicis Carolini, in qua hæc verba. *De Sacramentario verò, à sancto prædecessore nostro deifluo Papa Gregorio disposito, jam pridem Paulus grammaticus à nobis eum pro vobis petiit, & secundum sanctæ nostræ ecclesiæ traditionem per Johannem monachum atque Abbatem civitatis Raven-* natium

natium vestræ regali emisimus excellentiæ. Inde postmodum Carolus edicto sancivit, ut unusquisque Presbyter Missam celebraret *Ordine Romano*, ut legitur in Capitularium lib 5. cap. 371 novæ editionis, aliàs 219.

3 Ab eo tempore, quotquot scripti sunt in Gallia Missales (quos vocant) libri, ad illum Gregorianum codicem exacti sunt fere omnes. Gelasiani tamen Missales quidam sæculo nono erant in quibusdam ecclesiis Remensi sancti Remigii monasterio subjectis, sicut legitur in veteri libro censuali, qui Hincmari tempore scriptus est. Ad hæc Alcuinus *Missalem Gregorianum & Gelasianum* simul ordinasse dicitur in Chronico Centulensi: qualis est unus codex regius optimæ notæ n°. 3865. Unde factum est, ut nullus codex, qui antiquiorem illum ordinem Gallicanum referat, ante hos paucos annos inveniri potuerit; atque ad id tempus semper incerta fuerit de hujusce Ordinis ritu sententia.

4 Matthias Flaccus Illyricus, Centuriatorum Magdeburgensium princeps, Missam Latinam ex veteri codice vulgavit Argentinæ anno 1557 sub hoc titulo: *Missa Latina, quæ olim ante Romanam, circa septingentesimum Domini annum, in usu fuit, bona fide ex vetusto authenticoque codice descripta.* Codicem non satis designat titulus: sed ex variis orationibus, quæ ad oblationem in illa Missa referuntur, una sic habet; *Suscipe sancta Trinitas hanc oblationem, quam pro Seniore nostro & cuncta congregatione sancti Petri ... offero.* & in alia paullo ante, *quam tibi offero pro me peccatore & nostræ congregationis salute, & pro omnibus in Christo fratribus & sororibus nostris.* Ex his conjicio, hunc librum fuisse ad usum monasterii sancti Petri Hornbacensis in diœcesi Mettensi quæ. *congregatio sancti Petri* ex monasterio

C

Hornbac appellatur in titulo epistolæ 113 inter Bonifacianas ad Riculfum Lulli successorem. Hæc observatio aliquanti momenti in consequentibus erit.

5 Hujus Missæ ab Illyrico editæ varia fuit fortuna. Primo triumphos de ea egerunt Lutherani, quasi catholicis penitus adversaretur. Ut hos triumphos reprimeret Philippus secundus Hispaniarum Rex, Ducis Albensis instinctu, ejus lectione interdixit; eamdemque postea Sixtus v in librorum prohibitorum classem redegit. Lutherani apertè tandem Missam Illyricianam catholicis suffragari, sibique adversari intelligentes, illam supprimere modis omnibus studuerunt. Catholici ex hac palinodia proficientes, ipsammet accuratiùs legerunt, laudarunt, comprobarunt, & ad asserenda Eucharistiæ, Confessionis, & suffragiorum pro mortuis dogmata adhibuerunt: in primis quidem Guillelmus Peyratus, in libro secundo de historia Capellæ Regum Franciæ cap. 13. eumque secutus Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum ad annum 601, ubi Missam Illyricianam à Lutheranis suppressam recudit. quod etiam præstitit Cardinalis Bona in fine operis sui Liturgici.

6 Hanc verò in Occidente, præsertim in Gallia & in Germania, antequam Romanus Ordo admissus esset, usui fuisse opinari se dicit Illyricus in epistola præliminari ad Principem Palatinum. Peyratus ipsam pro antiqua Gallicana indubitanter agnovit; eidemque sententiæ Cointius subscripsit: ambo porro eam ad primam Regum Francorum stirpem revocant. Ex adverso Menardus noster in notis ad librum Sacramentorum, etsi antiquam esse concedit; quædam tamen in contrarium opponit, sed quæ rem non evincunt. Missæ Illyricianæ similem edidit Menardus ex codice Corbeïensi Ratoldi

ejus loci Abbatis, atque aliam eminentissimus Cardinalis Bona in libro 1 rerum Liturgicarum cap. 12. ubi Illyricianam negat veram esse veterem Gallicanam, cujus notas, indicia, & vera specimina ibidem producit. Indicium unum est, illudque certum ex Gregorio Turonensi Episcopo, in Missa Gallicana duas lectiones Evangelio præmitti solitas, unam ex veteri passim. alteram ex novo Testamento. Atqui in Illyriciana mentio fit unius epistolæ. Deinde in hac Missa Illyriciana agitur de *Sequentia*, cujus origo sæculum nonum haud excedit, Notkero Balbulo S. Galli monacho forsan tribuenda. Præterea in Symbolo legitur additamentum *Filioque*, quod à Caroli M. tempore exordium ducit. Ut in pauca rem conferam, Ordo ille Illyricianus Missam pontificalem continet secundum ritum Romanum, & quidem nihil fere aliud quàm orationes privatas ab Episcopo recitandas, dum chorus canendo occupatur. Nam post orationes, quæ cùm ante Missam, tum sumendo vestes sacras indicantur, multæ aliæ subduntur *donec cantentur versus ad Introitum*, & Kyrie eleison, & *deinde carmen Angelorum*. Postea *finita angelica laude, Missalem orationem dicat Sacerdos. Deinde lectio recitetur, & inter lectionem & Evangelium, id est tempore Gradualis &* Alleluia *ac Sequentiæ, Episcopus dicat has orationes*, &c. Multis interjectis, *quamdiu offertorium & versus canuntur, has dicat orationes* &c. præfatione finita, *quando alii* sanctus *decantant, hac oratio cursim dicenda est à Sacerdote* &c. *Deinde cum reverentia incipiat*, Te igitur &c. qui canon est ordinis Romani, ad cujus ritum indubiè omnes illius Missæ Illyricianæ orationes respiciunt Quantum verò à Gallicana differant, ex consequentibus ampliùs manifestum fiet.

7 Primus Liturgiam Gallicanam detegere cœpit piæ memoriæ Cardinalis Bona, qui in hac inquisitione se *implicatum* ultro fateri non dubitavit, professus hanc rem magni esse momenti, eamque non ex proprii ingenii figmentis aut temeraria conjectura, sed ex vetustis monumentis investigandam.

8 Hujus autem veteris Missæ Gallicanæ indicia quatuor nobis exhibuit optimus Cardinalis. Primum, quod in ea passiones Martyrum recitarentur, ex Hilduini epistola ad Ludovicum Augustum, Areopagiticis præfixa. In hac quippe epistola commemorat *antiquissimos, & nimia pæne vetustate consumptos Missales libros, continentes Missæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ Fidei usu in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc utitur, Romanum susceperit. In quibus voluminibus habentur duæ Missæ* de sancto Dionysio, *quæ sic inter celebrandum... tormenta Martyris sociorumque ejus succinctè commemorant: sicut & reliquæ Missæ ibidem scriptæ aliorum Apostolorum vel Martyrum, quorum passiones habentur, notissime decantant.* Hæc passionis Martyrum commemoratio in Præfatione facta fuisse videtur. Quamquam integra acta quandoque legebantur, ut mox de actis sancti Æmiliani videbimus.

9 Alterum Missæ Gallicanæ indicium est, quod eodem ritu hæc celebraretur, atque Toletana seu Mozarabica. cujus rei testes sunt Caroli Calvi litteræ ad clerum Ravennatem in hæc verba. *Usque ad tempora abavi nostri Gallicanæ ecclesiæ aliter quàm Romana vel Mediolanensis ecclesia divina celebrabant officia, sicut vidimus & audivimus ab eis, qui ex partibus Toletanæ ecclesiæ ad nos venientes, secundum morem ipsius ecclesiæ coram nobis sacra officia celebrarunt.* quæ verba consequentiam non

haberent, nisi eadem fuisset Toletana atque Gallicana Liturgia. Certè Hispani vitas Sanctorum (quod de Gallis tradit Hilduinus) in sacris etiam publicis recitabant, ut luculenter inter alia probat Braulionis Cæsaraugustani Episcopi libellus de gestis beati Æmiliani Abbatis, quem libellum ideo conscripsit, *ut posset in Missa ejus celebratione quantocius legi*, quemadmodum Braulio ipse in Præfatione sua loquitur.

10 Tertium indicium est, quòd in Ordine Gallicano, testante Gregorio Turonensi Antistite: facta sit prima lectio ex Prophetis, altera ex Apostolo, tertia ex Evangelio. Id colligitur ex facto Chramni Chlotharii Regis filii, qui cùm Divionem die Dominico accessisset, sortem suam à clericis expetiit. Clerici positis super altare tribus libris, *id est Prophetiæ, Apostoli, & Evangeliorum*, pro more illorum temporum rem explorant, eo pacto, *ut unusquisque in libro quod primum aperiebat, hoc ad Missas etiam legeret.* Ita Gregorius in lib. 4. cap. 16. Et in lib. 8 cap. 7. meminit Prophetiæ die Dominico ad Missam pronuntiatæ à Palladio Santonensi Episcopo, qui sacris tunc operabatur. Ex quo intelligitur, lectiones ejusmodi non semper à Subdiacono, sed ab ipso Sacerdote seu Episcopo aliquando fuisse decantatas. quod de epistola probat Micrologus in cap. 8.

11 Quartam Gallicanæ Liturgiæ notam nobis suppeditat idem Gregorius in lib. 7 cap. 8. nempe silentium à Diacono indictum. Gregorii verba hæc sunt. *Unde factum est, ut quadam die Dominica, postquam Diaconus* Silentium *populis, ut Missa auscultarentur, indixit, Rex Guntchramnus conversus ad populum diceret,* nempe ut fides sibi servaretur, & nepotes suos enutrire sibi liceret. *Hæc eo dicente, omnis populus orationem pro Rege fudit*

ad Dominum. Nusquam Gregorius, quo Missæ tempore indictum sit silentium, disertè tradit: at in Missali Mozarabico præscribitur ante Epistolam his verbis, *Silentium facite.* quod officium Diacono ante Evangelium tribuitur à Beato abbate in lib. 1. *Sic cùm Evangelium à Levita super altare levatur, à Levita primùm dicitur,* Laus tibi; *& ab omnibus respondetur,* Laus tibi Domine J. C. Rex æternæ gloriæ. Præcedente Evangelium cereorum lumine .... tunc Silentium *omnibus imperat, aut & dicit* Lectio sancti Evangelii *secundum Matthæum, quemlibet ex tribus. Respondetur ab omni populo,* Gloria tibi Domine. Prosequitur Diaconus, *In illo tempore Dominus noster J. C. ambulavit,* &c. Hinc colligitur, silentium non modò ante Epistolam, sed etiam ante Evangelium impositum fuisse. Quo fortasse respicit Nicetius Episcopus in fine tractatus de Psalmodiæ bono, Spicilegii tomo 3. *Ideo enim & Diaconus clara voce in domo Dei sancti præconii admonet cunctos, ut sive orando, sive in flectendis genibus, sive in psallendo, sive* in lectionibus sollicite audiendis, *unitas servetur ab omnibus.*

12 His quatuor indiciis præmissis, idem Cardinalis Bona duo laudat Missalia, quæ Gallicana putat: unum ex bibliotheca olim Petaviana, nunc Reginæ Sueciæ, litteris majusculis seu quadratis anteannos nongentos scriptum: alterum ex bibliotheca Vaticana-Palatina: ambo (ut quidem conjicio) ex bibliotheca Floriacensi, cujus pars Bongarsio, deinde Palatino Principi; pars Petavio quondam sorte cessit, uti aliàs exponemus. Duo hæc Missalia, quorum specimina idem Cardinalis ibidem exhibuit, Josephus Thomasius integra, prout in scriptis codicibus habentur, Romanis typis vulgavit anno 1680, eaque ad veterem Gallicanum Ordinem pertinere demonstravit.

13 Argumentum ejus unum eſt, quod primum ex illis Miſſalibus complura Galliæ ſanctorum feſta contineat, videlicet ſancti Saturnini Epiſcopi Toloſani & martyris, ſanctorum Ferreoli Preſbyteri & Ferrutionis Diaconi martyrum Veſontionenſium, ſancti Symphoriani martyris Auguſtodunenſis, ſanctorum Mauricii & ſociorum martyrum Agaunenſium, ſancti Leodegarii Eſpiſcopi Æduenſis, & ſancti Martini Turonenſis. Deinde quod triduanæ Rogationes ante Aſſenſionem in eodem Miſſali ex Gallicano ritu præſcriptæ ſint. Accedit quod ibidem *Collectiones* vocantur orationes Miſſæ: quo nomine appellantur in Concilii Agathenſis canone 30. & quod Symboli traditio fiat in Dominica Palmarum: quod *ante octo dies Dominicæ Reſurrectionis publicè in eccleſia Competentibus tradi* ſancit idem Concilium canone 13. Illud autem Miſſale Gothicum manu recentiori inſcribitur in codice perantiquo, propterea quod fuerit ad uſum Gallorum, qui verſabantur in Gallia Narbonenſi, Gothorum regno olim ſubjecta. Unde feſtum ſanctæ Eulaliæ virginis & martyris Luſitanicæ illuſtris in eodem Miſſali locum habet. quod proinde Gothico-Gallicanum appellare licet.

14 Porro Galliæ Narbonenſis eccleſias eundem ritum in ſacris, atque Hiſpanicas adhibuiſſe patet ex Concilii quarti Toletani canone 12, quo ſtatuitur, *ut pari modo Gallia, Hiſpaniaque celebret*. Nec admittenda eſt correctio, quæ ad oram librorum editorum apponitur, ubi pro *Gallia* hìc, atque etiam in canone ſequenti, *Gallicia* ponitur. Hunc quippe locum ita legit Berno Abbas Augienſis cap. 2, ubi Gallos & Hiſpanos *in Miſſarum ſuarum celebritate* à Romano uſu ſimiliter receſſiſſe fatetur. Atqui non ſolùm Gallia Narbonenſis, ſed etiam aliæ

Galliarum provinciæ in eodem ritu conveniebant, ut ex jam dictis colligitur, constabitque amplius ex iis, quæ ex Gregorio Turonensi Episcopo postea referemus.

15 Alterum ex Missalibus Thomasianis Francorum appellatur, quod Missam pro Rege Francorum exhibeat, uti & Missam de sancto Leodegario, ac Rogationes ante Assensionem. Eumdem autem ritum continet, atque prædictum Gothico-Gallicanum.

16 His duobus Missalibus tertium adjecit Thomasius ex codice olim Petaviano, quem laudat Johannes Morinus in libro de sacris Ordinationibus, censetque scriptum ante annum D LX. in quo habetur Missa de sancto Hilario, itemque alia de Rogationibus. Hoc Missale Thomasius Gallicanum vetus appellat. In Missali primo, id est in Gothico purus Ordo Gallicanus: in secundo & tertio nonnihil admistum ex Romano, uti fusiùs exponemus initio libri tertii, ubi tria hæc Missalia integra referemus.

17 In his Missalibus Gallicanis occurrit primo loco *Præfatio*, quæ est prima Liturgiæ pars, veluti adhortatio ad populum; respondetque orationi illi, cujus meminit Beatus Abbas Hispanus agens de Missa Mozarabum his verbis superiùs relatis: *Prima oratio ejusdem Missæ commonitionis erga populum est, ut omnes excitentur ad exorandum Deum.* Deinde in illis Missalibus sequitur *Collectio*, quo nomine orationes Missæ appellantur in Concilii Agathensis canone 30. Tertio loco succedit *Collectio post nomina*, scilicet offerentium, & Sanctorum. Quarto *Collectio ad pacem.* quæ duæ orationes itidem in Mozarabico hunc locum occupant. Quinto *Contestatio*, aliàs *Immolatio Missæ*, &, ut apud Mozarabes, *Inlatio*, nobis modò *Prefatio*, in qua Fideles *Sursum corda* se

habere

habere conteſtantur. Poſtea ſequuntur aliæ Collctiones *poſt Sanctus*, *poſt myſterium*, id eſt conſecrationem, *ante* & *poſt Dominicam Orationem*, *poſt Euchariſtiam* ſeu communionem, & aliæ ſimiles. In illis autem Miſſalibus deſunt lectiones tum ex Prophetis & ex Apoſtolo, tum ex Evangelio; nec quiſquam eas antehac reperire potuit. Has verò jam demum felici caſu nuper invenimus in veterrimo codice Monaſterii Luxovienſis, litteris Franco-Gallicis ante annos mille exarato, de quo poſtea dicendum uberius. Hactenus Miſſalium Gallicanorum partes, quæ omnino cum Mozarabicis conveniunt.

CAPUT IV.

Gallicanæ Liturgiæ cum aliis Latinis, maximè cum Mozarabica comparatio. an Mozarabica antiquior. Quinam Gallicanæ auctores.

1. ETſi in Gallicano ritu eædem omnino partes ſint atque in Mozarabico; alia tamen eſt in Gallicano *Collectionum* compoſitio, item aliæ paſſim lectiones ex veteri ac novo Teſtamento, atque etiam alius ſacræ actionis Canon, qui in pleriſque Miſſis utrobique diverſus eſt. Verùm longè majus erat Gallicani Ordinis diſcrimen à ceteris.

2. Primo in Gallicano lectiones paſſim duæ ante Evangelium, ut jam diximus, recitabantur, una ex veteri Teſtamento, altera ex novo. at in Romano una tantùm lectio ex epiſtolis Pauli, ut patet non tam ex falſa Damaſi epiſtola ſecunda decretali ad Hieronymum, quàm ex libro Comitis, & ex Walafridi Strabi cap. 22, præterquam in Natali Domini & quibuſdam aliis diebus, de quibus Mi-

crologus in capite 52. Deinde in Romano seu Gelasiano aliæ omnino erant partes, quod ex superiori utriusque comparatione manifestum est. Collectiones quippe *post nomina, post pacem, ante* & *post mysterium*, desunt in Gelasiano, in quo semper idem sacræ actionis Canon, contra quàm in Gallicano. Unica etiam erat in Africano lectio ante Evangelium, ex dictis. Ambrosianus porro ritus, etsi duas cum Gallicano & Mozarabico admittat, in hoc tamen à Mozarabico differt, atque (ut quidem veri simillimum est) à Gallicano, quod *Alleluia* canatur in Ambrosiano ante Evangelium; secus in Mozarabico, ut præcipit canon 12. Concilii IV. Toletani. Denique in Mozarabico leguntur acta & vitæ Sanctorum, non in Gelasiano, aut in Ambrosiano.

3. Romanus Canon ante Gregorium idem erat, pauculis verbis exceptis, atque modò usitatus: quem Vigilius Papa *ex Apostolica Traditione* acceptum, Gregorius M. *à quodam Scolastico* compositum dicit, *Precem* appellans in epistola ad Johannem episcopum Siracusanum, quæ est 64. libri 7. Indict. 2. quo nomine etiam utitur Cyprianus in libro de Unitate Ecclesiæ, ubi schismaticos & hæreticos arguit, quod *contemtis Episcopis, & Dei Sacerdotibus derelictis, constituere audent aliud altare,* Precem *alteram illicitis vocibus facere, & Dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia profanare. Orationem* appellari mavult Augustinus in epistola 149. novæ editionis num. 16. *Omnis, aut pene omnis frequentat Ecclesia, ut* Precationes *accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici:* Orationes, *cum benedicitur aut sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione conclu-*

dit. Ambrosianus Canon in paucis differt à Romano: at sollemnibus quibus panis consecratur verbis quædam addit Mozarabicæ formulæ similia, in hunc modum: *Hoc est corpus meum, quod pro multis confringetur.* Mozarabico, *tradetur.* In vulgato Missali Mozarabum ad marginem notatur, hæc verba esse omittenda, quod qua occasione, quove tempore fieri cœptum sit, ex veteri historia Compostellana docet Ambrosius Morales, & ex eo Baronius ad annum 918. nempe Sisenandum Compostel- “
læ Episcopum ad Johannem Papam X. qui paullo antè “
Legatum suum Compostellam ad venerandum sancti “
Jacobi corpus direxerat, misisse Johannem Presbyterum, “
ut Romanos ritus exploraret, & cum Mozarabicis con- “
ferret. Et Johannem quidem observasse, quamvis multa “
ritu diverso, in nullo tamen ea discrepare à catholica ve- “
ritate. Quam ob rem Sisenando in Synodo visum esse, “
omissis reliquis tamquam levioris momenti, ut sacratiora “
illa potissimum verba, quibus incruentum sacrificium “
perficitur, Romano ritu proferrentur, quæ aliquibus ad- “
ditis vel mutatis ita in dicto Missali scripta essent: *Hoc est* “
corpus meum, quod pro vobis tradetur. &, *Hic est calix* “
novi Testamenti in sanguine meo, qui pro vobis & pro “
multis effundetur in remissionem peccatorum. Ita ergo “
Mozarabici ritus mutata est formula, ceteris immutatis, quæ à Romano multum discrepant. Sic etiam vetus Ambrosianæ Liturgiæ formula consecrationis ad Romanam accessit, cùm in consecratione sanguinis hæc tantùm verba olim exhiberet, *Hic est enim sanguis meus.*

4. An Gallicanus ordo Mozarabicum præcesserit, eique formam & exemplum præbuerit, hoc loco inquirere juvat. Gallicanum esse antiquiorem multa persuadent. In primis Prophetiæ lectio Apostolicam prædecebat apud

Gallos tempore sancti Cæsarii Arelatensis Episcopi, qui in sermone ad populum habito, ut ab Ecclesia, donec sacra peracta essent, non recederet, ita loquitur. *Si diligenter attenderitis, cognoscetis, quia non tunc fiunt Missæ, quando divinæ lectiones in Ecclesia recitantur, sed quando munera offeruntur, & corpus vel sanguis Domini consecratur. Nam lectiones, sive Propheticas, sive Apostolicas, sive Evangelicas, etiam in domibus vestris aut ipsi legere, aut alios legentes audire potestis: consecrationem verò corporis & sanguinis Domini non alibi, nisi in domo Dei, audire vel videre poteritis.* Itaque Missam præcedebant ternæ ejusmodi lectiones. Quod in Mediolanensi Ecclesia vivente Ambrosio usu venisse auctor est Sulpicius Severus in lib. 3. de vita sancti Martini.

5. Lectiones illas, de quibus agit Cæsarius, vero proximum est eas ipsas esse, quas in ordinem redegerat sæculo quinto Musæus Presbyter Massiliensis, qui, teste Gennadio in cap. 79. de viris illustribus, *hortatu sancti Venerii Episcopi sui excerpsit ex sacris Scripturis lectiones totius anni festivis aptas diebus; responsoria etiam psalmorum, & capitula tempori & lectionibus congruentia... Sed & ad personam sancti Eustasii Episcopi, successoris prædicti hominis Dei, composuit* Sacramentorum *egregium & non parvum volumen, per membra quidem pro opportunitate officiorum & temporum, pro lectionum textu Psalmorumque serie & decantatione discretum: sed supplicandi Deo &* contestandi *beneficiorum ejus soliditate sui consentaneum.* Ubi *contestandi* vocabulum respicit ad primævum morem Gallicanum, in quo *Contestatio* in usu erat ad significandam quam hodie vocamus Missæ seu Canonis Præfationem. Musæus ergo, qui post medium sæculum quintum è vivis excessit Leone & Majorino Im-

peratoribus, scripsit librum *Sacramentorum*. quo nomine veteres passim sacra Eucharistiæ mysteria designabant. Hinc Voconius, Castellani in Mauritania Episcopus, apud eumdem Gennadium composuisse dicitur *volumen Sacramentorum*. quo modo Augustinus *Sacramenta* vocat Dominicæ mensæ sacrificium, ex dictis.

6. Sed & ante Musæum Hilarius, Pictavorum sanctissimus Antistes, *librum hymnorum, & alium mysteriorum* scripsit, auctore Hieronymo in libro de Scriptoribus cap. 100. Hymnus *Gloria in excelsis* ab eodem *auctus & consummatus* dicitur in vulgato Alcuino. His duobus merito adnumerandus est Sidonius Arvernorum Episcopus, cujus libro *de Missis ab eo compositis* Gregorius Turonensis præfationem adjunxit, ex lib. 2. Historiæ cap. 22. Et Salvianus Massiliensis Presbyter clarissimus *homilias Episcopis factas multas, Sacramentorum verò, quantas nec recordor*, ait Gennadius, *composuit*. quo in loco *Sacramentorum homiliæ* intelliguntur vel sermones de mysteris sacris, inter Missarum sollemnia quondam ex more Gallicano recitari solitis; vel orationes seu Præfationes ad Missam. Mitto quod in fine libri sexti Gregorius Turonensis Pontifex tradit de Chilperico Rege, qui inter alia opuscula hymnos scripsit *sive Missas, quæ nulla ratione suscipi possunt*.

7. Tales auctores, id est Hilarium, Musæum, & Sidonium, habuisse videtur Ordo Missæ Gallicanus, quem à Romano diversum exeunte sæculo sexto fuisse constat ex epistola Gregorii M. ad Augustinum: qui tertio loco Gregorium interrogavit, *cur cùm una sit Fides, diversæ sint ecclesiarum consuetudines; & altera consuetudo missarum in Romana ecclesia, atque altera in Galliarum ecclesiis teneatur*. Denique Hilduinus in epistola Areopagiticis præfi-

xa existimat, *Missæ ordinem more Gallico ab initio receptæ Fidei* in his partibus obtinuisse ad Caroli M. principatum.

8. At non adeo antiquum esse Mozarabicum ritum conscientiunt Hispanici auctores, qui ejus originem ad Leandrum & Isidorum sæculi septimi Episcopos revocant. Baronius ad annum 633. ejus auctorem Isidorum agnoscit hac ratione. Cùm enim Patres in Concilio IV. Toletano tunc temporis habito decrevissent canone 2. ut per omnem Hispaniam & Galliam, scilicet Narbonensem, quæ Gothis Hispaniarum Regibus tunc parebat, idem modus in Missarum sollemnitatibus ceterisque officiis servaretur; hanc curam Isidoro Hispalensi sanctitate & doctrina præstantissimo Episcopo à Patribus demandatam fuisse. Favet huic sententiæ titulus Officii Gothici in editis, ubi *à sancto Isidoro ordinatum* dicitur. Verùm Isidorus ipse in libro de Scriptoribus ecclesiasticis Leandri fratris sui scripta recensens, testatur ipsum *in ecclesiasticis officiis non parvo studio laborasse, & in* SACRIFICII LAUDIBUS *atque psalmis multa dulcisone composuisse*. Unde Johannes Mariana in lib. 5. de rebus Hispanicis cap. 5. ait usum obtinuisse, ut Isidoro ritus Mozarabicus tribueretur: sed tamen Leandrum nonnulla invenisse.

9. Cardinalis Bona hoc officium tertio Concilio Toletano, cui Leander interfuit, antiquius esse arbitratur, & „ quidem sæculo quinto jam viguisse: sed de primo ejus „ auctore non constare. Ab ipso tamen Leandro illustra- „ tum, auctum ab Isidoro, atque ab aliis progressu tempo- „ ris amplificatum, nominatim ab Hildefonso, cujus opera „ Julianus Toletanus in appendice ad librum de Scriptori- „ bus in quatuor partes divisit, tertiamque ait fuisse *Missarum, hymnorum, atque sermonum*. Ad hæc Felicem Episcopum *librum Missarum* de toto circulo anni in quatuor

partes divisum emendasse atque complevisse; ac postmo- "
dum Petrum Ilerdensem Antistitem, & Salvum Abba- "
tem Albældensem eidem argumento navasse operam. "
Ast Elipandus Toletanus Episcopus in Epistola ad Albi- "
num seu Alcuinum, Toletanos sanctos Patres agnoscit Missarum Mozarabicarum auctores, in his Isidorum: signanter verò Eugenium, Hildefonsum, & Julianum exprimit libellus, quem confutant Patres Concilii Francofordiensis apud Alcuinum, quorum nullus sæculum septimum præcedit. Non ergo ad sæculum quintum revocari possunt istiusmodi officiorum auctores.

10. Duo tamen affert idem Cardinalis ad producendam hujus ritus antiquitatem. Unum est, quod in Missa de sancto Martino, qui ineunte sæculo quinto vivere desiit, hæc leguntur in Officio Mozarabico. *Hunc virum, quem ætatis nostræ tempora prætulerunt, jubeas auxilium nostris afferre temporibus.* Alterum, quòd in Concilio tertio Toletano anni D. LXXXIX. statuitur capitulo 2. *per omnes Ecclesias Hispaniæ vel Galliæ* Symbolum decantari, priusquam oratio Dominica recitetur, qui ritus est Missæ Mozarabicæ peculiaris. Sed reponi potest, hæc verba, *nostræ ætatis*, vel ex antiquiori Liturgia desumta fuisse, vel longiùs quàm ad unum sæculum protrahi posse: & statutum de Symboli ante Orationem Dominicam recitatione novum fuisse *ad corroborandas hominum invalidas mentes*, ut loquuntur Concilii Patres.

11. Certe Romanum ritum, saltem in provincia Bracarensi, Vigilio Pontifice maximo fuisse receptum constat ex Concilio secundo Bracarensi anni D. LXIII. in quo præcipitur canone 4. *ut eodem ordine Missæ celebrentur ab omnibus, quem profuturus quondam hujus metropolitanæ ecclesiæ Episcopus ab ipsa apostolicæ Sedis auctoritate acce-*

pit ſcriptum. Nempe à Vigilo Papa, cujus epiſtolam, quæ in vulgatis libris Eutherio inſcripta erat, Profuturo ſcitè vindicavit eruditis Baluzius tum in Notis ad Gratianum, tum in tomo 1. novæ collectionis Conciliorum, ubi ipſam epiſtolam denuo excudit curavit. In ea verò ſic legitur cap. 5. *Ordinem quoque Precum, in celebritate Miſſarum nullo nos tempore, nulla feſtivitate ſignificamus habere diviſum: ſed ſemper eodem tenore oblata Deo munera conſecrare. Quoties verò Paſchalis, aut Aſcenſionis Domini, vel Pentecoſtes, & Epiphaniæ, ſanctorumque diei fuerit agenda ſollemnitas; ſingula capitula diebus apta ſubjungimus, quibus commemorationem ſanctæ ſollemnitatis, aut eorum facimus, quorum natalitia celebramus: cetera verò ordine conſueto perſequimur. Quapropter & ipſius canonicæ Precis textum direximus ſubter adjectum, quem Deo propitio ex apoſtolica traditione accepimus.* Hoc in loco Vigilius *Precis* nomine Canonem ſacræ actionis intelligit, uti jam ſuperiùs obſervavimus: quem Canonem ait fuiſſe in omnibus feſtis, ſicut & modò, communem, præter ſingularia capitula præcipuis feſtis peculiaria: in quibus *ſanctæ ſollemnitatis*, aut eorum fiebat memoria; *quorum natalitia* celebrabantur, qualia etiam nunc habemus in oratione *Communicantes*, quæ in præcipuis feſtis varia eſt. Hic autem ritus, de quo Vigilius agit, haud dubiè Gelaſianus erat: quem proinde ſæculo ſexto provincia ſaltem Bracarenſis recepit. At cùm Toletanis Conciliis tertio & quarto Bracarenſes Epiſcopi interfuiſſent, novum ritum in eis præſcriptum Romano (ut credere par eſt) prætulerunt, & quemadmodum hymnos ex ſancto Hilario, ſic etiam ſuum fortaſſe ritum ex Gallorum imitatione acceperunt Hiſpani. Ubi memoriam ſubit factum magni Cæſarii Epiſcopi Arelatenſis, qui *per Italiam & Hiſpaniam* homilias ſacras diſtribui curavit,

ut projectis rebus frivolis & caducis, juxta Apostolum bonorum operum fierent sectatores, ex ejus Vitæ libro primo, num. 31.

12. In Concilio Toletano IV quædam constitutiones factæ sunt, quarum commemoratio huic loco non parum conducit. Canone 11 cavetur *Alleluia* in Quadragesima dici: & canone 12 *Laudes post Apostolum decantari, priusquam Evangelium prædicetur, dum canones præcipiunt post Apostolum, non Laudes, sed Evangelium annuntiari.* Garsias Loiaisa *Laudum* nomine intelligit hymnum trium puerorum. At certum est *Alleluia* significari hoc loco. Isidorus de divinis officiis cap. 13. *Laudes*, inquit, *hoc est* ALLELUIA *canere*. Et signantiùs Walafridus Strabus in cap. 22. *Responsoria &* ALLELUIA, *quæ ante Evangelium cantantur, deinde adjuncta videntur, postquam antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt, quæ & videntur prohibitæ canonibus Hispanorum, qui longo post tempore sunt constituti. In illis enim jubetur, ne aliquis hymnus inter lectionem Apostolicam & Evangelicam in ordine Missæ ponatur.* At quinam canones ante Concilium IV Toletanum id vetent, alibi non lego. Canon 13 rejici vetat hymnos in laudem Dei, atque Apostolorum & Martyrum *humano studio* compositos: *sicut hi quos beatissimi Doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt, quos tamen quidam specialiter reprobant, pro eo quod de scripturis sanctorum canonum vel apostolica traditione non exsistunt.* Hic locus spectare videtur canonem 12 Concilii 2 Bracarensis, in quo ejusmodi hymni reprobantur, uti etiam in Regula sanctorum Pauli & Stephani cap. 15. Addunt Patres in eodem canone 12. *Respuant ergo & illum hymnum ab hominibus compositum, quem quotidie publico privatoque officio in fine omnium psalmorum dicimus*: GLORIA ET HONOR PATRI, ET FILIO, ET

Spiritui-sancto, amen. *Nam & ille hymnus, quem nato in carne Christo Angeli cecinerunt*, Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, *& reliqua quæ ibi sequntur, ecclesiastici Doctores composuerunt*. Apud Gallos frequentabatur *Gloria Patri*, teste Gregorio Episcopo Turonensi in lib. 6. cap. 40. quod non probant Toletani Patres in canone 15, voluntque ut *Gloria & honor Patri* dicatur.

13. Canone 18 arguitur quorumdam Sacerdotum consuetudo, qui *post dictam orationem Dominicam statim communicant, & postea benedictionem in populo dant:* statuiturque, ut *post orationem Dominicam & conjunctionem panis & calicis, benedictio in populum sequatur* ante communionem. Huic decreto affine est quod Cæsarius in sermone 281 Appendicis ad novam editionem sermonum Augustini Fideles monet, ut qui vult Missam *ad integrum celebrare*, id est audire, *usquequo oratio Dominica dicatur, & benedictio populo detur*, se in ecclesia contineat, quæ benedictio *præmissa oratione Dominica* dari dicitur in sermone sequenti. Huc spectat quod legitur in lib. 1. de ejusdem Cæsarii vita num. 14. *Post hæc quadam die prospiciens de altario, vidit aliquos lectis Evangeliis de ecclesia foras exire, qui verbum beati viri, id est prædicationem, dedignabantur in primo cognoscere. Ilico occurrens clamavit ad populum: Quid agitis, ô filii? quò ducimini foras mala suasione subversi? State pro animabus vestris ad verbum admonitionis, & audite solliciti. Hoc vobis in die judicii facere non licebit. Moneo & clamo obtestorque: non ergo estote fugitivi vel surdi. Ecce oris mei buccina, quasi anima cujusque vestrum fuerit diaboli mucrone peremta. Non tenebor de taciturnitate culpabilis. Ob hoc sæpissime ostia post Evangelia claudi fecit, donec Deo volente gratularentur*

coërcitione & provectu, qui fuerant ante fugitivi.

14. Hunc locum integrum retuli, tum quia insignis est, tum ut appareat moris fuisse Cæsario, lectis ad Missam Evangeliis sermonem ad populum habere. Non solùm autem in provincia Arelatensi, sed & in aliis invaluerat prava hæc consuetudo, ut post Evangelium nonnulli Fidelium ante Missam discederent. Quapropter diversa hac de re in Conciliis statuta condita sunt, nempe in Agathensi canone 47, in Aurelianensi primo canone 26, & in tertio canone 29. cujus hæc verba. *De Missis nullus laicorum ante discedat, quàm Dominica dicatur oratio; & si Episcopus fuerit præsens, ejus benedictio exspectetur.* Walafridus id interpretatur de oratione, quæ post communionem dicitur. At repugnant verba Concilii Toletani, aliorumque. In Missali Mozarabico benedictio ubique communioni præmittitur, itemque in Gallicano passim apud Thomasium: & hactenus benedictio episcopalis ante communionem datur. Quippe licebat iis, qui non communicabant, accepta benedictione ante communionem discedere, ut ex prædictis locis intelligitur: atque hinc patet, non omnes qui tunc Missæ aderant, in eadem communionem accepisse. Immo verò Diaconus ante communionem clamare solebat: *Si quis non communicat, det locum*, testante Gregorio M. in lib. 2. Dialogorum cap. 23. quod non tantùm de pœnitentibus, sed etiam de quibusvis aliis, qui non communicabant, intelligendum existimo. Porro Missa expleta censebatur ante communionem, ut docet Gregorius Turonensis Antistes in lib. 2 de miraculis sancti Martini cap. 47. *Cumque expletis Missis, populus cœpisset sacrosanctum corpus Redemtoris accipere*, &c. Cyprianus ad eum fere modum

loquitur in libro de Lapsis. *Ubi verò sollemnibus adimpletis, calicem Diaconus offerre præsentibus cœpit*, &c Quantum porro duraret sæculo sexto Missæ celebratio declarat Cæsarius in utroque sermone prælaudato, ub ait, divina mysteria *unius vel duarum horarum spatio* peracta fuisse. Unde in sermone præcedenti reprehendit quosdam homines præpotentes, qui Presbyteros cogebant *Missam abbreviare.*

CAPUT V.

Missæ Gallicanæ partes singillatim explicantur ex Gregorio Turonensi Episcopo, aliisque monumentis.

1. HÆc Missæ Gallicanæ cum Mozarabica, quæ magnam cum ea (ut prædictum est) affinitatem habet, comparatio visa est hoc loco necessaria: nunc verò quid ex Gallicanis monumentis, præsertim ex Gregorio Turonensi Antistite de Gallicana Liturgia colligere nobis licuit, exponendum est.

2. In omnibus Liturgiis Missa incipiebat ab Antiphona quadam, unde liber, qui ejusmodi versus continet, *Antiphonarium* à Johanne Diacono vocatur in Vita Gregorii M. De his Antiphonis, quas modò *Introitus* appellamus, interpretandum videtur Concilium Agathense anni D VI, canone 30. *Et quia convenit ordinem Ecclesiæ ab omnibus æqualiter custodiri, studendum est, ut* SICUT UBIQUE FIT, *& post Antiphonas Collectiones ab Episcopis vel Presbyteris dicantur.* Id generis forsan erat illa Antiphona, quam *ex improviso Primicerius imposuit*, cum Missi Chlodovei M. contra Alaricum pergentis basilicam sancti Martini ingressi sunt, exploraturi

in Deum propitium habiturus esset, ex Gregorio Turonensi Episcopo in lib. 2. cap. 39. Antiphona hæc erat: *Præcinxisti me, Domine, virtute ad bellum*, &c.

3. Antiphonam & versum sequebatur ex canone 3 Concilii secundi Vasensis *Kyrie eleison*, frequentatum *ad Matutinos & ad Missas: quia tam in Sede apostolica, quàm etiam per totas Orientis atque Italiæ provincias hæc consuetudo est intromissa.* Apud Græcos, teste Gregorio M. Kyrie eleison *simul omnes dicunt. Apud nos autem*, inquit, *à clericis dicitur, & à populo respondetur, & totidem* Christe eleison *dicitur, quod nullo modo apud Græcos.* Dein sequebatur pro ratione temporum apud nostrates Gallos hymnus angelicus *Gloria in excelsis Deo* cujus meminit Gregorius Turonensis Episcopus in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 63, & in lib. 2 de miraculis sancti Martini cap. 25. His succedebat Præfatio; sic enim in Missalibus Gallicanis apud Thomasium vocatur *populi admonitio* à Sacerdote facta ad diem piè exigendum, qualem in Mozarabico usurpatam fuisse ex Beato superiùs vidimus. Sic in Mozarabico ad Natale Domini: *Hodie nobis thesaurus natus est: hodie nobis lucerna Virginis, quam Spiritus-sanctus ignivit, verum lumen apparuit*, &c. In Gothico seu Gallicano in die Natalis Domini similis Præfatio legitur post Evangelium: at initio Missæ ad diem sancti Stephani protomartyris: *Venerabilem atque sublimem beatissimi protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Deum martyrum, fratres carissimi, deprecamur*, &c. Ubique definit, *Per Dominum nostrum Jesum-Christum.* Sic in omnibus fere Missis Gothicis seu Gallicanis Præfatio initio ponitur.

4. Hanc excipiebat lectio Prophetiæ. Gregorius in lib. 8 historiæ Francorum cap. 7. *Adveniente quoque die*

Dominico Rex Guntchramnus ecclesiam ad spectanda Missarum sollemnia petit. Fratres verò consacerdotesque qui aderant, locum Palladio Episcopo ad agenda festa praebuerunt, quo incipiente Prophetiam, Rex interrogat quis esset. Cumque Palladium Episcopum initiasse pronuntiassent, statim commotus Rex ait, &c. Prophetiam itaque aliquando Lector, aliquando Sacerdos pronuntiabat. Post Prophetiam *Psalmus responsorius*, qui *Tractui* seu *Gradali* hodierno respondet, testante Gregorio in Historiae Francorum lib. 8 cap. 3. *Interea jam medio prandii peracto, jubet Rex ut Diaconum nostrum, qui ante diem ad Missas Psalmum responsorium dixerat, canere juberem.*

5. Hoc finito, Diaconus silentium indicebat ad lectionem Epistolae, quae à Subdiacono recitabatur. In quibusdam Missis Diaconus ante Orationes, quas lectionibus praemitti mos erat, flectenda genua indicebat. Unde Caesarius in sermone 285 novae Appendicis Augustinianae: *Supplico, fratres carissimi, & paterna pietate commoneo, ut quotiescumque oratio indicitur, qui fortè pro aliqua infirmitate non potest genua flectere, & dorsum incurvare; vel cervicem humiliare non differat.* & in sermone sequenti: *Rogo & admoneo vos, fratres carissimi, ut quotienscumque juxta altare à clericis oratur, aut oratio Diacono clamante indicitur; non solum corda, sed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter, sicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante*, FLECTAMUS GENUA, *maximam partem, velut columnas erectas, stare conspicio*, &c. De silentio per Diaconum indicto locum superiùs retulimus ex Gregorii Turonensis lib. 7 cap. 8.

6. Post Epistolam Diaconus ad ambonem procedebat ad legendum Evangelium. Guntchramni Regis haec verba sunt apud eumdem Gregorium in lib. 8 cap. 4. *In*

die sancto Paschæ, stante fratre meo Sigeberto in ecclesia, procedente Diacono cum sancto Evangeliorum libro, nuntius Regi advenit: unaque vox fuit pronuntiantis lectionem evangelicam, ac nuntii dicentis: Filius natus est tibi.

7. In festis sanctorum has lectiones præcedebat lectio passionis seu vitæ Sanctorum, quorum festa recolebantur. Audi Gregorium in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 86. *Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, & in Ricomagensi vico civitatis Arvernæ ejus sollemnia celebrabantur. Lecta igitur passione cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis invexit, tempus ad sacrificium offerendum advenit.* Si hæc lectio proximè facta non fuisset ante sacrificium, eam hîc commemorare nihil attinebat. Ejusdem lectionis idem Gregorius meminit in duobus aliis locis, nempe in lib. 2 de miraculis sancti Martini cap. 29, & cap. 49. ubi hæc verba. *Denique Sacerdotibus qui advenerant, ad agenda sollemnia procedentibus, cùm Lector, cui legendi erat officium, advenisset, & arrepto libro vitam sancti cœpisset legere Confessoris*, &c. Ex quo intelligitur, hanc lectionem aliis præmissam fuisse. Et quidem acta Sanctorum in Missa legebant Mozarabes, ut ex Braulione in vita sancti Æmiliani superiùs vidimus. In Lectionario nostro Gallicano acta sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Epistolæ præmittuntur.

8. Evangelio Gregorius subjicit sacrificii oblationem in loco mox relato de sancto Polycarpo, cui loco alter consimilis est in cap. 17 de vitis Patrum, ubi agit de Nicetio Episcopo Trevirensi, quem locum ita restituimus ex codice ms. *Advenit dies Dominicus, & ecce Rex cum his qui ab hoc Sacerdote communioni abesse jussi fuerant, ecclesiam est ingressus. Lectis igitur lectionibus, quas canon sanxit antiquus, oblatis muneribus super altare Dei, ait Sacerdos:*

Non hîc hodie Missarum sollemnia consummabuntur, nisi communione privati priùs abscedant. Ubi nota primo excommunicatos ante oblationem ejectos fuisse ex ecclesia, quod etiam colligitur ex lib. 10 historiæ Gregorii cap. 8. Deinde Missæ Canonem, id est Ordinem Gallicanum, Gregorio dici *antiquum:* ac proinde Mozarabico (ut probavimus) esse antiquiorem. Inter Evangelii lectionem & oblationem nonnunquam homilia ad populum interponebatur, teste Cæsario, cujus auctoritatem paullo antè retulimus. Idem probat Audoënus in lib. 2 de vita sancti Eligii cap. 22. *Aliquo rursus in tempore agebatur natalis beati Martini. Cumque inter Missarum sollemnia, evangelica juxta morem lectione expleta, divina Eligius populo prædicaret mandata,* &c.

9. Postea Diaconus sacrum ministerium seu supellectilem sacram, id est calicem & cetera vasa sacra, ex sacrario, quod in domuncula ecclesiæ adhærente situm erat, aut certè ex armario altari proximo afferebat. Gregorius in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 86. *Tempus*, inquit, *ad sacrificium offerendum advenit: acceptaque turre Diaconus, in qua ministerium Dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad ostium; ingressusque templum, ut eam altari superponeret,* &c. Tunc autem fiebat oblatio panis & vini ad sacrificium. Concilium Matisconense secundum anno DLXXXV can. 4. decernit, *ut omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur, tam panis, quàm vini: ut per has immolationes & peccatorum suorum fascibus careant, & cum Abel vel ceteris justè offerentibus promereantur esse consortes.* Rubeum vinum offerri sæpius præceptum est, tum ob periculum, tum ob mysterium, nam rubeum expressiùs Christi sanguinem signat, quàm album, cujus loco aqua non raro sumitur, facili errore. Ad rubeum colorem

colorem alludens Ambrosius in Psalmum 118, initio octonarii 14. *Cernis rosam*, inquit, *hoc est Dominici corporis sanguinem.* Apposite Jacobus à Vitriaco in Historiæ occidentalis cap. 38. *Sed & vinum, in quantum ex diversis acinis confluit, unitatem ecclesiasticam repræsentat: in quantum autem calet aut* RUBET, *caritatem Ecclesiæ designat.*

10. Facta oblatione, Presbyter quantum satis erat, ad sacrificium assumebat, idque *palla* seu *pallio* contegebat. Plures hujus rei loci sunt apud Gregorium. Unus in lib. 7 cap. 22. *Putabam me*, inquit, *quasi in basilica sacrosancta Missarum sollemnia celebrare. Cumque jam altarium cum oblationibus* PALLIO SERICO *opertum esset, subitò ingredientem Guntchramnum conspicio, qui magna voce clamabat: Extrahite homicidam à sacro Dei altario... At ego cùm hæc audirem, ad te conversus dixi: Apprehende* PALLIUM, *infelix, quo sacra munera conteguntur, ne hinc abjiciaris... Cumque reverteres ad altarium, apprehendebas pallium, sed rursùm relinquebas... Et ille: Deliberatum, inquit, habui, ut si me Rex ab hoc loco juberet extrahi, ab una manu* PALLAS *altaris tenerem*, &c. Hæc Gregorius de Eberulfo Regis cubiculario: quem locum fusè retuli, tum ut appareat, non modò sacras oblationes, id est panem & calicem, sed & altare pallâ eâdem fuisse coopertum: tum pallam illam ex *serico* factam: tum denique *pallam*, *pallas*, & *pallium* hoc loco idem esse. De hac palla sanctus Benedictus loquitur in Regulæ suæ cap. 59. ubi de puerorum oblatione agens, jubet manum pueri offerendi involvi *in palla altaris*, scilicet cum oblatione panis & vini, ut ex utrisque una Deo fieret oblatio. Idem fuisse videtur *corporale pallium, albis stigmatibus variatum*, quod Pethelmo Antistiti dono transmisit Bonifacius Episcopus Moguntinus in epistola 11. *Pallium altaris* dictum in epistola 35.

Pallæ vocabulum hodie retinet illud operculum lineum, quo calix sacratus tegitur : sed res ipsa longè abest à veteri more. Processu temporis corporali, quod Christi corpori supponitur, etiam calix contectus est. quod hodie quoque actitant Cartusiani. Hunc ritum indicat Jacobus à Vitriaco in loco mox citato. *Dum corporale deponitur de calice, ante oculos habeat depositionem Christi de cruce.* Hic ritus magis accedebat ad veterem Gallicanum morem, quem ex Gregorio mox explicuimus. *Filiolam* vocant Mozarabes velum illud, quo sacrum calicem operiunt. sic enim rubrica post sanguinis consecrationem habet: *Hic elevetur calix coopertus cum filiola.*

11. Ideo verò sacra mysteria palla seu pallio altaris apud veteres Gallos tegebantur, ut ne à circumstantibus videri possent. Propterea hæc palla non rara tenuisve, sed densa esse debebat. Argumento est quod Dado quidam ab hostibus interceptus vovit, se, si evaderet incolumis, aliquid ornamenti ecclesiæ sancti Nicetii Episcopi Lugdunensis largiturum : *deditque coopertorium Sarmaticum, quo altare Dominicum cum oblationibus tegeretur.* Illud autem non fuit sancto acceptum, ut homini in somnis testatus est his verbis. *Coopertorium verò, quia rarum est, non ponatur super munera altaris, quia non exinde plenè tegitur mysterium corporis sanguinisque Dominici.* Ita Gregorius de vitis Patrum cap. 20. Adde locum ex lib. 2 de miraculis sancti Martini cap. 25. Hac palla tegebatur altare etiam extra sacra. Unde Abbatissa Pictavensis parthenonis sanctæ Crucis, cùm de nocte à sicariis Chrodieldis ad necem quæreretur, *ad sanctæ Crucis arcam*, id est aram, *se deportari poposcit, (gravabatur enim dolore humoris podagrici) Interea Justina Præposita, cum aliis sororibus, pallâ altaris, quod est ante Crucem Dominicam . : . . Abbatissam*

operit. Vetitum tamen erat Concilii Autiſiodorenſis canone 37, *ne mulier pallam Dominicam contrectaret*, uti in titulo canonis exprimitur.

12. In Miſſali Gothico, ſeu Gallicano, ad ſingulas fere Miſſas, poſt oblationem indicantur orationes duæ, una quæ dicitur *Collectio poſt nomina;* altera quæ *Collectio ad pacem:* quales etiam in Mozarabico aſſignantur, aliâ duabus iſtis præmiſſâ. Prædictas orationes antecedebat oratio, quæ omnibus Miſſis communis erat, de qua Micrologus in cap. 11. *Compoſita oblatione in altari, dicit Sacerdos hanc orationem juxta Gallicanum Ordinem:* VENI SANCTIFICATOR OMNIPOTENS ÆTERNE DEUS, ET BENEDIC HOC SACRIFICIUM TUO NOMINI PRÆPARATUM PER CHRISTUM DOMINUM NOSTRUM. Dein *Collectio poſt nomina.* Quippe poſt oblationem diptycha legebantur, id eſt recitabantur nomina, tam Sanctorum, in quorum memoriam ſacrificium Deo offerebatur; quàm viventium, atque defunctorum, pro quibus offerebatur. Id probatur ex Miſſalis Gothici variis locis, & ex veteri Miſſali Gallicano. Concilium Vaſenſe ſecundum definit canone IV, *ut nomen domini Papæ, quicumque Sedi apoſtolicæ præfuerit, in noſtris eccleſiis recitetur.* Formam horum diptychorum, quæ quondam in parthenone ſancti Aureliani Epiſcopi Arelatenſis uſui erant, nobis item ſuppeditat Codex Regularum, ubi ad finem Regulæ Aureliani hæc leguntur.

Simulque precantes oramus etiam, Domine, pro animabus famulorum tuorum Patrum atque inſtitutorum quondam noſtrorum, Aureliani, Petri, Florentini, Redempti, Conſtantini, Himiteri, Hilarini, Januarini, Reparati, Childeberti, Wltrogotæ, vel omnium fratrum noſtrorum, quos de hoc loco ad te vocare dignatus es. Cunctorumque etiam hujus loci

memores Fidelium, pariterque parentum nostrorum atque servientium hujus loci: & pro animabus omnium Fidelium famulorum tuorum, vel famularum, ac peregrinorum in pace Ecclesiæ defunctorum: ut eis tu, Domine Deus noster, peccatorum tribuas veniam, & requiem largiaris æternam; meritis & intercessionibus Sanctorum tuorum, Mariæ genitricis Domini nostri Jesu-Chisti, Johannis Baptistæ & Præcursoris Domini nostri Jesu-Christi, Stephani, Petri, Pauli, Johannis, Jacobi, Andreæ, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Jacobi, Simonis, Judæ, Mathiæ, Genesii, Symphoriani, Baudilii, Victoris, Hilarii Episcopi & Confessoris, Martini Episcopi & Confessoris, Cæsarii Episcopi, hæc propitius præstare & exaudire digneris, qui vivis & regnas in unitate Spiritus-sancti Deus in sæcula sæculorum, amen.

13. Similem formulam, sed pro vivis, habemus in hodierno Canone Romano ante consecrationem, ubi oratio quæ incipit à verbo, *Communicantes*, superiori Gallicanæ respondet. Itaque ritu Gallicano & Mozarabico fiebat vivorum atque defunctorum memoria ad oblationem, non in ipso Canone: atque sanctorum commemoratio tum fiebat ad suffragium. Postea pacis osculum Fideles sibi invicem impertiebant: tum Sacerdos recitabat *Collectionem ad pacem.*

14. Totum hunc ordinem paucis præstringit Concilium Laodicenum canone 19. *quod oporteat seorsum primum post allocutiones* (aliis *sermones*) *Episcoporum, orationes super catechumenos celebrari: & postquam catechumeni egressi fuerint, super eos qui sunt in pœnitentia precem fieri. His etiam accedentibus ad manum Sacerdotis, & discedentibus, tres orationes consummari Fidelium: ita ut prima quidem sub silentio: secunda verò & tertia per exclamationes solitas*, aliis *per pronuntiationem vocis, expleantur:* & ita demum *pacem sibi*

invicem dabunt.... Et ita sancta celebrabitur oblatio. Has orationes subsequebatur *Contestatio.*

15. De Contestatione seu Illatione, quæ & *Immolatio* appellatur, Præfationi nostræ respondens, insignis est locus apud eumdem Gregorium in lib. 2 de miraculis sancti Martini cap. 14. *Factum est autem ut in die insignis sollemnitatis beati viri, nobis Missas dicentibus, cùm nos ritè sacrosancta sollemnia celebrando,* Contestationem *de sancti Domini virtutibus narraremus, subitò illa* puella paralytica *vociferari cœpit & flere, indicans se torqueri.* In hac Contestatione recitabatur Sancti vitæ compendium, quæ Missæ initio integra lecta fuerat. Ejusmodi Contestationis varia exempla in Liturgiis nostris, etiam post admissum ritum Gregorianum, videre licet. In omnibus autem Liturgiis, tam Latinis, quàm Græcis, *Sursum corda* habere monentur; idque profitentur Fideles, teste è Latinis Cypriano sub finem libri de Oratione, & ex Græcis Cyrillo Jerosolymitano in Catechesi mystagogica 5. ubi prædictis illis verbis alia, etiam nunc sollemnia, in usu fuisse testatur, scilicet *Gratias agamus Domino*, cum populi responsione, *Dignum & justum est.*

16. Post verba superiora Gregorius addit Contestationi successisse trisagion à populo decantatum. *At ubi expedita Contestatione*, inquit, *omnis populus* Sanctus *in laudem Domini proclamavit; statim dissoluti sunt nervi qui ligati erant, & stetit super pedes suos cuncto populo spectante: & sic propitiante Domino usque ad altare sanctum ad communicandum propriis gressibus, nullo sustentante, pervenit.* Ubi obiter observa, mulieres etiam ad altare communicaturas accessisse. De trisagio dicendo exstat canon tertius Concilii Vasensis secundi, statuentis, *ut in omnibus Missis, seu in matutinis, seu in quadragesimalibus, seu in illis quæ pro*

defunctorum commemoratione fiunt, semper Sanctus, Sanctus, Sanctus, *eo ordine quo ad Missas publicas dicitur, dici debeat.* Ubi notanda est Missarum matutinarum à quadragesimalibus, atque etiam à publicis, distinctio de qua infra.

17. Canon Missæ, qui trisagion consequitur, & sacri mysterii actionem antecedit, varius est in Missalibus Gallicanis pro diversitate Missarum. In Missali Gothico seu Gallicano ad vigiliam Nativitatis Domini sic habet. *Verè sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus filius tuus, manens in cælis, manifestatus in terris. Ipse enim pridie quàm pateretur,* &c. quæ sunt prima verba sacræ actionis seu consecrationis. Et in Circumcisione Domini: *Verè sanctus, verè benedictus, Dominus noster Jesus-Christus filius tuus, qui venit quærere, & salvum facere quod perierat. Ipse enim pridie quàm,* &c. Omnes ejusmodi Canones breves sunt fere ad hunc modum in Missali Gothico-Gallicano, itemque in subsequente veteri Gallicano. at in Missali Francorum Canon Gregorianus assignatur, tametsi aliæ Missæ partes ritum veterem Gallicanum retinent. Ex quo intelligitur, majores nostros priùs Gelasianum seu Romanum Canonem admisisse, quàm integrum ritum Romanum.

18. Canoni prædicto continenter subjicitur actio sacra, incipiens ab his verbis, *Qui pridie quàm pateretur,* &c. quæ verba ex sanctis Evangeliis, Apostolo, & traditione accepta, eadem sunt in omnibus Liturgiis, nisi quòd in nonnullis quædam voces variant, ut superiùs vidimus de Missis Mozarabica & Ambrosiana, in quibus post hæc verba, *Hoc est enim corpus meum,* additur in veteri Mozarabica, *quod pro vobis tradetur,* in Ambrosiana item veteri, *confringetur.* Item quod post hæc verba in Mozarabica hæc

adduntur, *Quotiescumque manducaveritis, hoc facite in meam commemorationem.* An ejusmodi verba in veteri Gallicana Missa interjecta fuerint, incertum. At *morem catholicum*, id est universalem, in hac sacra actione servatum fuisse tradit Gregorius in cap. 16 de vitis Patrum, ubi de Venantio Turonico Abbate, qui Presbytero Missam celebranti proximus adstitit; *ventumque est ut sanctum munus juxta* MOREM CATHOLICUM, *signo crucis superposito, benediceretur.* Ille verò vidit quemdam senem, *clericatus honore venerabilem, oblatum altaris sacrificium dextera extensâ benedicentem.* Formam Ambrosianam, in qua additur, *quod pro multis confringetur*, in Ordine Gallicano servatam fuisse conjicimus ex Missali Gothico in Missa de Nativitate Domini, ubi *post Secreta*, id est post consecrationem, hæc leguntur: *Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissione confractum*, &c. quæ verba proximè relatis consecrationis verbis respondent.

19. In Concilio primo Arausicano obscurissimus est canon 22. *Cum capsa & calix offerendus est, & admixtione Eucharistiæ consecrandus.* Quid sit *capsa* hoc loco, non liquet. Duo hîc significare potest, nempe vel turrim, qua calix includi solebat, & in qua inferebatur à Diacono ad altare, ut in capite 8 exponemus: vel patenam, amplam & profundam, in qua panis consecrari solebat. ut sit sensus, non solum panem in Missa, sed etiam calicem simul offerendum cum patena, in qua panis reponi solet. Huic interpretationi favere videtur canonis titulus: *Ut in unum propositio Sacramenti consecretur.* tametsi non tam priorem canonis partem spectat hoc lemma, quàm posteriorem, qua dicitur calix *admixtione Eucharistiæ consecrandus.* Horum autem verborum sensus non est, quasi solo *Eucharistiæ*, id est panis consecrati, contactu calix

consecretur : sed quod hæc admixtione simul sacrentur, & unam veluti rem consecratam efficiant. Unde hactenus eadem fere verba retinemus, cùm Eucharistiæ particulam immittendo in calicem hæc proferunt Sacerdotes : *Hæc commixtio & consecratio corporis & sanguinis Domini nostri Jesu-Christi fiat accipientibus nobis in vitam æternam.* Clariùs Ordo Ambrosianus : *Commixtio consecrati corporis & sanguinis Domini nostri J. C. nobis edentibus & sumentibus proficiat ad vitam & gaudium sempiternum.* Ad ordinem redeo.

20. Finita calicis consecratione, Missale Gothicum in singulis pæne Missis subdit unam orationem *post mysterium* seu *post secreta.* Mozarabes *post* Pridie eodem sensu appellant. Exemplum esto de Missa in vigilia Natalis Domini, quæ in Gothico sic habet. *Hæc facimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, commemorantes & celebrantes passionem unigeniti filii tui Jesu-Christi Domini nostri, qui tecum vivit & regnat cum Spiritu-sancto in sæcula sæculorum.* Hæc tota Canonis & sacri mysterii series Mozarabicæ omnino consimilis est, tametsi diversæ sunt unius ab alio ritu orationes.

21. Post hæc Mozarabes hostiam frangunt in novem portiones : ac deinde dicit Presbyter : *Fide, quam corde credimus, ore autem dicamus.* Tum *elevat Sacerdos corpus Christi, ut videatur populo.* Mox chorus cantat Symbolum Constantinopolitanum, ut in capite primo præmisimus. Haud scio an apud Gallos id eodem modo fieret. Gregorius consecrationi proximè subjicit confractionem in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 87. *Verùm ubi explicitis verbis sacris, confracto Dominici corporis sacramento, & ipse, sumsit & aliis distribuit ad edendum.* At siquidem Gregorius his *verbis sacris* intelligit, non orationem Dominicam,

Dominicam, ſed verba conſecrationis; dici poteſt confractionem non ſtatim huic ſucceſſiſſe, cùm communionem proximè ſubjiciat, quæ certè fiebat poſt Dominicam orationem. Nihil porro hac de re in Miſſalibus Gallicanis præſcribitur: ſed orationi, quæ *poſt Miſterium* ſeu poſt conſecrationem aſſignatur, continuo alia ſubjicitur præfationis inſtar *ante orationem Dominicalem*, & varia quidem in ſingulis ferè Miſſis. ſic in Natali Domini: *Non noſtro præſumentes, Pater ſancte, merito, ſed Domini noſtri Jeſu-Chriſti obedientes imperio, audemus dicere*: Pater noster, &c. De hoc univerſali more Hieronymus ita ſcribit in lib. 3. contra Pelagium. *Sic docuit Apoſtolos ſuos, ut quotidie in corporis ſui Sacrificio credentes audeant loqui:* Pater noster qui es in cælis.

22 Hanc autem orationem Dominicam, non à ſolo Sacerdote, ſed etiam ab adſtante populo apud Gallos prolatam fuiſſe docet Gregorius in lib. 2. de miraculis S. Martini cap. 30. Quippe *quadam die Dominica, dum Miſſarum ſollemnia celebrarentur*, quædam fæmina muta in Baſilica *cum reliquo populo ſtabat. Factum eſt autem cùm Dominica oratio diceretur, hac aperto ore cœpit ſanctam orationem cum reliquis decantare*. Idem fiebat etiam tunc temporis apud Græcos, teſte Leontio Epiſcopo in lib. de vita S. Joannis Epiſcopi Alexandrini, cognomento Eleemoſinarii: qui cùm Principem quemdam ad concordiam cum alio revocare vellet, miſit qui eum ad ſe adduceret atque ipſo præſente *fecit Miſſas in oratorio ſuo nullum habens niſi miniſtrum ſuum. Cùm ergo ſancta benedixiſſet Patriarcha, & orationem Dominicam inchoaſſet; cœperunt dicere tres tantùm illi*, Pater noster. *Et cùm perveniſſet ad ſermonem quo dicitur*, Dimitte nobis debita nostra, *&c. innuit domeſtico Patriarcha, ut*

taceret. Siluit ergo Patriarcha, & remansit Princeps solus. Qua occasione captata, vir sanctus eum ad concordiam induxit. Hunc Græcorum ritum à Romano discrepasse testis est Gregorius M. in lib. 7 epistola 64 Indict. 2 *Sed & Dominica oratio apud Græcos ab omni populo dicitur: apud nos vero à solo Sacerdote.* Itaque Græcanicum morem, ut in aliis nonnullis, imitabantur Galli. Neque enim quod Dominicam orationem cum Sacerdote etiam populus decantabat, id fiebat ex imitatione Mozarabum, apud quos populus ad singulas fere Dominicæ orationis petitiones respondebat tantùm, *Amen.* Noverat hunc ritum Boherius, qui in secundo commentario super Regulam S. Benedicti ad caput 11. ita habet. *Unde legitur, quod Isidorus Hispalensis condens Missæ officium ordinavit, ut in qualibet petitione* Pater noster *Clerus responderet* Amen: *sed ibi* Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, *responderet*, Qui es Deus. quod hodie quoque in Toletana ecclesia ex vetusto ritu observatur. Nunc in Ecclesia Latina, ut omnibus notum est, post recitatam à solo Sacerdote sacram illam orationem, hæc tantùm verba excipiunt circumstantes: *Sed libera nos à malo.* quod de officio divino præcipit S. Benedictus. At secundùm veterem morem illum Gallicanum interpretandus est Gregorius in cap. 16 de vitis Patrum, ubi de Venantio Abbate Turonico. *Sed nec illud præteribo, quod quadam vice, dum juxta consuetudinem de basilicis, quas orationis gratiâ adierat, repedaret, & in basilica ad Missas Dominicæ orationis verba decantarentur; cùm illi dixerunt,* Sed libera nos a malo, *audivit è tumulo cujusdam vocem dicentem similiter,* Libera nos a malo. Demum post orationem Dominicam in Missali Gothico, non secus ac in Mozarabico,

ſubditur oratio varia pro diverſis Miſſis. In Natali Domini: *Libera nos, omnipotens Deus, ab omni malo, & cuſtodi nos in omni opere bono, perfecta veritas & vera libertas Deus, qui regnas in ſæcula ſæculorum.*

23 Communionem ſubſequentem præcedebat benedictio ab Epiſcopo vel Sacerdote impertita, ad quam Diaconus præſentes elata voce admonebat ut ſe inclinarent. Cæſarius teſtis in ſermone 285 jam laudatæ Appendicis Auguſtinianæ num. 2. *Et hoc admoneo ſimul & rogo, fratres, quotiens clamatum fuerit, ut vos benedictioni humiliare debeatis, non vobis ſit laborioſum capita inclinare, quia non homini, ſed Deo humilitatis.*

24 Poſt benedictionem & Sacerdotis communionem, Fideles communicaturi ad altare accedebant, etiam mulieres, ut num. 6 notavimus: contra quàm apud Hiſpanos apud quos ſancitum eſt Concilii quarti Toletani canone 17. *ut Sacerdotes & Levitæ ante altare communicent, in choro Clerus, extra chorum populus.* Idem fere ſtatutum Concilii Laodiceni canone 19. Contrarius mos apud Gallos. In ſecundo Concilio Turonenſi canon quartus vetat laïcos choro miſceri pſallentium clericorum: *ad orandum verò & communicandum laïcis & feminis, ſicut mos eſt, pateant ſancta ſanctorum.* De Guntchramno Rege id teſtatur Gregorius in lib. 9. cap. 3. *Interea advenit feſtivitas ſancti Marcelli, quæ apud urbem Cabilonenſem menſe ſeptimo celebratur: & Guntchramnus Rex adfuit. Verum ubi peractis ſollemnibus ad ſacroſanctum altarium communicandi gratiâ acceſſiſſet, venit quidam quaſi aliquid ſuggeſturus.* Ubi vides, quod ſuperiùs obſervavimus, Miſſæ ſollemnia ante communionem adſtantium cenſeri peracta.

25 De Eulalii Comitis ad altare acceſſu inſignis eſt

etiam locus apud eumdem Gregorium in lib. 10. cap. 8. ex quo discimus, particulam hostiæ communicaturis à Sacerdote porrectam, atque ab eis in manus acceptam fuisse. *Convenientibus civibus cum Sacerdote* seu Episcopo Arvernorum Cautino, *ad festivitatem beati Martyris Juliani, ad pedes Episcopi Eulalius ille prosternitur, querens se inauditum à communione remotum. Tunc Episcopus permisit eum cum ceteris Missarum spectare sollemnia. Verùm ubi ad communionem ventum est, & Eulalius ad altarium accessisset, ait Episcopus: Rumor populi parricidam te proclamat esse. Ego veró utrum perpetraveris hoc scelus, an non, ignoro. Idcirco in Dei hoc & beati martyris Juliani statuo judicio. Tu veró si idoneus, ut adseris, accede propiùs, & sume tibi* Eucharistiæ particulam, *atque* impone ori tuo. *Erit enim Deus respector conscientiæ tuæ. at ille acceptâ Eucharistiâ communicans abscessit.* Ex hoc Gregorii loco quatuor colligimus. Unum, *Eucharistiæ* nomine hìc solam panis speciem designari. Alterum, ex *particula* ejus, non ex integra panis formula communionem datam fuisse. Tertium, communionem hac in occasione sub sola panis specie factam. Siquidem Eulalius *acceptâ Eucharistiâ*, id est, *Eucharistiæ particulâ*, statim abscessit. Quartum denique, Eucharistiam eidem in manus fuisse traditam. Ac proinde antiquum illum Ecclesiæ morem eo usque perseverasse. Mulieres tamen linteo *Dominicali* utebantur, ut notum est ex canone 42 Concili Autisiodorensis. Sumtâ Eucharistiæ particulâ, calix sacratus porrigebatur. *Consuetudo* autem Arianorum erat, *ut ad altarium venientes, de alio calice Reges communicarent, & de alio populus minor*, teste Gregorio in historiæ suæ lib. 3. cap. 31. Nescio an huc spectet quod Gregorius Papa II. in epist. 9. ad Bonifacium Monguntí-

num Antistitem scribit, congruum non esse, *duos vel tres calices in altario ponere, cùm Missarum sollemnia celebrantur*. Porro calicem præbebant Diaconi: at *corpus Christi præsente Presbytero tradere* non eis licebat, ex Concilii Arelatensis secundi canone 15.

26 Qui non communicabant, eulogias accipiebant, nisi communionis Ecclesiasticæ essent exsortes. Gregorius auctor in historiæ Francorum lib. 5 cap, 14 ubi de Guntchramno Bosone, qui *post missas à Gregorio ipso petiit, ut eulogias ei dare deberet*. Quod cùm refutaret Gregorius, ipse clamare cœpit & dicere, *quod non recte eum à communione sine fratrum conniventia suspenderet. Illo autem hac dicente, cum consensu fratris*, id est Ragnemodi Parisiorum Episcopi, *qui præsens erat, contestatâ causâ canonicâ, eulogias à nobis*, ait Gregorius, *accepit*.

27 Quid tempore communionis apud Gallos caneretur, incertum. Psalmi cantabantur in Carthaginensi seu Africana Ecclesia, teste Augustino, cujus tempore id fieri cœptum. *Inter hæc*, ut ipse ait in lib. 2. Retractationum cap. 11, *Hilarius quidam, vir Tribunitius, laïcus catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri assolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cùm distribueretur populo quod fuisset oblatum. maledica reprehensione, ubicumque poterat, lacerabat, asserens fieri non oportere*. Contra hunc Augustinus librum scripsit, qui ad nos non pervenit. Nescio an quid simile fiebat in ecclesia Gallicana.

28 Hæc fere sunt quæ de Missa Gallicana apud Gregorium, aliosque ejusdem ævi auctores reperire potuimus, præter alia quædam, de quibus opportunior erit inferiùs dicendi locus. In his omnibus id maximè curarunt Galli-

cani Patres, uniformis ut ubique ritus servaretur. Quod varia Conciliorum decreta docent, in his Concilii Venetici canon 15, & Agatensis canon 30.

CAPUT VI.

Missæ sollemnes & privatæ, matutinæ, & vespertinæ, seu quadragesimales. Unde Missa *pro festo? Quid* Missa revocata? *Dispositiones ad Missam.*

IN Concilio Vasensi, quod anno D. XXIX. celebratum est, quatuor Missarum genera distinguntur canone 3. nempe *matutinæ, quadragesimales, pro deffunctorum commemoratione*, & *publicæ*. Publicæ erant, quæ in frequenti Fidelium cœtu, diebus festis, & quidem horâ tertiâ celebrabantur. De his Concilium Aurelianense tertium canone 14. *De Missarum celebritate in præcipuis dumtaxat sollemnitatibus id observari debet, ut horâ tertiâ Missarum celebratio in Dei nomine inchoëtur, quo faciliùs intra horas competentes, ipso officio expedito, Sacerdotes possint ad vespertina officia, id est in vespertino tempore convenire.* Ubi particula *dumtaxat* non est exclusiva, sed explicativa, pro *scilicet*. Quo fere sensu apud auctores mediæ ætatis accipitur. Matutinæ Missæ erant, quæ ante horam tertiam: quadragesimales, quæ sub vesperam, unde *serotinæ* aliàs dictæ, celebrabantur. Idem Concilium canone 29. *Sacrificia verò matutina Missarum, sive vespertina, ne quis cum armis pertinentibus ad bellorum usum spectet.* Hæc sacrificia *vespertina* in Concilio Matisconensi primo, canone 9 dicuntur *ordine quadragesimali* celebrari: quia nimirum in Quadragesimæ feriis Missæ ad vesperam differebantur. Horam *nonam vel decimam* his Missis assignat Concilium Bracarense se-

cundum canone 9. Missæ matutinæ & vespertinæ seu quadragesimales à publicis distinguebantur, censebanturque privatæ ex superiori canone Synodi Vasensis: propterea quod Fideles his interesse nulla lex præcipiebat. An autem singulis Quadragesimæ diebus sacra vespertina fierent, in libro 2. ubi de Quadragesima expendemus.

2 Licinius sæculo sexto Andecavorum Antistes, *quotidie Missam cum ingenti cordis compunctione cantasse*, id est protulisse memoratur. Quod de Cassio Narniensi Episcopo Gregorius M. observat. Ceterum non ita frequentia tunc erant sacrificia Missæ quotidianæ. Adeo ut Sacerdotes etiam à Presbytero Missam celebrante aliquando communionem acciperent, ut fusiùs demonstravi in præfatione ad sæculum 2 Benedictinum, num. 36. In præfationis sequetins num. 7 ostensum est, illis temporibus licuisse plures in uno altari Missas uno die celebrare, contra quàm multi opinantur. Quæ enim hac de re leguntur interdicta, de uno eodemque Sacerdote, non de diversis explicanda sunt. Id colligimus ex Concilii Autisiodorensis canone 10. *Non licet super uno altari in una die duas Missas dicere: nec in altario, ubi Episcopus Missas dixerit, ut Presbiter in illa die Missas dicat*. Quibus verbis prærogativa quædam Episcopo præ cæteris Præsbyteris tribuitur, ut scilicet in illo altari, in quo Missam celebrasset Episcopus, Presbytero non liceret ipsa die sacrificium offerre. Ergo id Presbyteris licebat aliis post alios alioquin additio de Episcopis frustranea esset. At, uni eidemque Presbytero, immo nec Episcopo fas erat in uno eodem altari plures Missas dicere. Unde cùm Gregorius Turonensis antistes maledicentiæ in Fredegundem ab æmulis fuisset accusatus, apud Brennacum villam pagi Suessionensis, *restitit ad hoc causa, ut dictis Missis in*

tribus altaribus se de his verbis exueret sacramento. Et licet canonibus essent contraria, pro causa tamen Regis impleta sunt, uti ipse narrat in lib. 5. cap. 49.

3 Itaque Missa, ut dicere cœperam, præcepta erat tantùm diebus festis, unde *Missæ* vocabulum pro festo apud veteres inolevit. Exempla passim occurrunt in Capitularibus Regum nostrorum. Dubitare tamen licet, num etiam in diebus jejuniorum, quibus diebus orationi potissimùm vacandum erat, sacrificiis vespertinis interesse deberent Fideles, videlicet in feriis Quadragesimæ, in triduo Rogationum, jejuniis quatuor temporum, & singulis secundis, quartis, & sextis feriis à festo S. Martini ad Natale Domini, de quibus canon 9. Concilii primi Matisconensis, *ut à feria S. Martini usque ad Natale Domini, secunda, quarta, & sexta sabbati jejunetur, & sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari.* In Rogationibus quidem populum Missæ interfuisse manifestum est ex Fortunato in libello de vita S. Germani Parisiorum Episcopi cap. 33. ubi matrona quædam cæcitate liberata *tempore Lataniarum, clarescente die ad Missam cum populo* progressa perhibetur. Odo Abbas Cluniacensis singulare factum cujusdam Presbiteri Turonensis refert, qui S. Andreæ festo cum Dominica prima Adventus concurrente, *pagensibus suis utrasque Missas audire præcepit.* Locum adeat qui volet in Collationum lib. 1. cap. 22. Redeo ad Missas Quadragesimæ & Rogationum, quibus rectè aptari potest quod de Stationibus ait Tertulianus sub finem libri de oratione: *Nonne sollemnior erit statio tua, si ad aram Dei steteris?* Certé sæculo IX apud nostrates à Missis quadragesimalibus abesse religio erat, ex lib. 2. de miraculis S Dionysii cap. 35.

4 In prædicto libello Fortunatus cap. 60, secundùm

textum

textum à nobis restitutum, mentionem facit de *Missa revocata*, itemque in lib. 1. de vita S. Radegundis cap. 14. in priori loco sic legitur. *Accidit ut S. vir* Germanus *remeans de Namnetico, domum Nunnichi inlustris illustraret vestigio. De cujus veste matrona rapto fideliter filo recondit in Oratorio, quæ valetudinem inruens, vigiliis in honore Sancti sollemniter celebratis, ac* Missa revocata, *de præsenti curata est.* Non convenit huic loco Missæ vocabulum pro festo, uti quondam opinatus sum: cùm hîc agatur de vigiliis ac Missa, vivente beato Germano celebratis. Posterioris loci hæc verba sunt de S. Radegunde. *Quid egerit circa S. Martini atria, templa, basilicam, flens, lacrymis insatiata, singula jacens per limina: ubi* missa revocata, *vestibus & ornamento, quo se clariori cultu solebat ferre in palatio, sacrum componit altare.* Utrobique nihil aliud intelligendum puto, quàm *Missa celebrata.* Cur autem *revocata* dicatur Fortunato, inde factum puto, quod Missa dicta sit à Missione seu dimissione populi. *A cujus proprietate sermonis*, inquit Avitus Viennensis Antistes in epistola 1, *in Ecclesiis, palatiisque, sive prætoriis, Missa fieri pronuntiatur, cum populus ab observatione dimittitur.* Ex quo fit, ut allusione per antiphrasin ad Missæ vocem facta, *Missa revocata* dicatur, cum populus antea dimissus, denuo ad sacrificium revocatur. Favet huic interpretationi Gregorius Turonensis in lib. 1. de gloria Martyrum cap. 51, ubi eodem loquendi modo utitur. *Vade, & vigila totam noctem in honore ac revoca Missas, & liberaberis à plaga.* Id est celebra Missas, etsi ibi de matre sua Gregorius agit. Nam familiare est Gregorio, ut Missæ etiam à laicis *celebrari* dicantur. In ejusdem libri cap. 75, ubi de Sigismundo Rege, quem ait in consortium Sanctorum adscitum: *Si qui*

nunc frigoritici in ejus honore Missas devote CELEBRENT, *ejusque pro requie Deo offerant oblationem; statim compressis tremoribus, restinctis febribus, sanitati pristina restaurantur.* Itaque Missæ oblatio fiebat etiam pro requie eorum, qui Sancti credebantur, ut in Mozarabico *pro spiritibus pausantium* seu Confessorum: nempe ut pro eorum requie Deo gratiæ agerentur. Sed ut ad rem, qua de hîc agitur, redeam, Gregorius item in libro de gloria Confessorum cap. 65. utitur etiam verbo *celebrandi* agendo de muliere, quæ *per annum integrum assiduè orationi vacabat,* CELEBRANS *quotidie Missarum sollemnia, & offerens oblationem pro anima viri, non diffisa de Domini misericordia, quod haberet defunctus requiem, in die qua Domino oblationem pro ejus anima delibaßet: semper sextarium Gazeti vini præbuit in sacrificium basilicæ sanctæ.* Locus sanè insignis ad probandum sacrificium pro defunctis. At quæ sequuntur haud minoris sunt momenti. *Sed Subdiaconus nequam reservans gulæ Gazetum, acetum vehementissimum offerebat in calice, muliere non semper ad communicandi gratiam accedente.* Ergo non toties communicabat, quoties offerebat, & sacris intererat, seu (ut cum Gregorio loquar) *celebrabat.* Utitur etiam eodem verbo in eodem significatu Cyprianus de oratione Dominica sub initium. *Et quando in unum cum fratribus convenimus, & sacrificia divina cum Dei Sacerdote celebramus, verecundiæ & disciplinæ memores esse debemus.* Ad quem locum in novissima editione Oxoniensi hæc observatio adhibetur, ignotam olim fuisse solitarii Sacerdotis communionem. Sed ut rem ipsam non infitier, id non evincitur ex verbo *celebrandi*: cúm mulier illa quotidie *Missarum sollemnia celebrasse* dicatur à Gregorio; nec tamen quo-

tidie communionem accepiſſe. Sed quid tunc, id eſt cùm illa non communicabat, quid, inquam, de calice conſecrato fiebat? aut quomodo Sacerdos ipſe ex eo communionem ſanguinis hauriebat? an duo erant calices, unus pro Sacerdote, alter pro muliere communicatura? non capio. Cùm verò mulier Subdiaconi fraudem viſo agnoviſſet. *ad matutinum ſecundùm conſuetudinem ſurrexit. Quibus expletis, celebratiſque Miſſis, accedit ad poculum ſalutare. Quæ tam fervens acetum hauſit ex calice, ut putaret ſibi dentes excuti.* En communio etiam ſub altera ſpecie. Sed ſatis de verbo *celebrandi*. Quod idem ſignificat *revocare Miſſam* ſeu *Miſſas*, ut ex dictis intelligitur: idque confirmat Aredii Abbatis Atanenſis teſtamentum, obteſtantis *per corpus & ſanguinem Domini noſtri Jeſu-Chriſti* & merita omnium Sanctorum, ut in oratorio S. Hilarii quinta feria, omni tempore, *maturiùs Matutina & Miſſa revocetur.*

5 Miſſas etiam *ſpectare* dicuntur laïci apud eumdem Gregorium non ſemel, nempe in Hiſtoriæ lib. 8. cap. 7. & 31, tum lib. 9. cap. 10, & lib. 10 cap. 8. ad hæc in lib. 3. de miraculis S. Martini cap 19. Immo etiam in Concilio III Aurelianenſi canone 29 prohibetur, ut *ne quis ſacrificia Miſſarum cum armis pertinentibus ad bellorum uſum ſpectet.* In his omnibus aliiſque teſtimoniis *ſpectare* forſan propriè reſpicit eos, qui præſentes aderant, ſed non communicabant. Non malè huic explicationi quadrat Gregorii locus in lib. 10 cap. 8 ubi de Cautino Arvernorum Epiſcopo agens, qui Eulalium Comitem à communione ſuſpenderat: *Tunc Epiſcopus*, inquit, id eſt in feſtivitate S. Juliani, *permiſit eum cum ceteris Miſſarum ſpectare ſollemnia. Verùm ubi ad communionem ventum eſt, & Eulalius ad altarium acceſſiſſet,* Cautinus eum voluit

prohibere. Aliud ergo erat *spectare Missarum sollemnia*, aliud communicare : quando Cautinus uno permisso, aliud non ferebat. Mitto alias loquendi formulas apud Gregorium, & in Conciliis Gallicanis usitatas, ut *Missas tenere*,(quod etiam de laïcis dicitur à Gregorio in lib. 6. c. 48) & alia id genus, utad Missæ dispositiones progrediar.

6 Contra eos qui polluto animo sacra tractant, insignis est Gregorii locus in lib. 1 de miraculis Martyrum cap. 86. *Deflemus scelera nostra & plangimus, cùm nos mundos esse nescimus: & ad ipsum altare Domini accedentes, audenter sanctum corpus ejus & sanguinem, cùm simus actu polluti, potiùs ad judicium sumimus, quàm ut veniam consequamur*. In capite sequenti deflet audaciam cujusdam Sacerdotis, *qui non dubitavit miser vino madefactus appetere quod jejunus quisque non sine metu potest terrente conscientia explicare*, id est qui non jejunus Missam celebrare ausus est. Quo ex tempore jejunum esse oporteret Sacerdotem qui celebraturus esset, innuit eodem in loco Gregorius, ubi hujus Sacerdotis culpam in ipso Natali Domini perpetratam exagerans, *ita ut adfirmarent multi* inquit, *eum post Galli cantum in ipsa nocte vidisse bibentem*. Denique Patres 2. Concilii Bracarensis can. 10 damnant quosdam Presbiteros, qui *in Missa mortuorum, post acceptum merum, oblationem ausi sunt consecrare*.

7 Non licebat etiam Diacono aut Subdiacono *post acceptum cibum vel poculum Missas tractare, aut in ecclesia dum Missa dicebantur stare*, ex canone 19 Concilii Autisiodorensis, qui de Presbitero idem statuit. Immo Fideles ipsi, tametsi non communicaturi, Missæ interresse debebant jejuni. Quam ob rem in libello de vita S. Walarici cap. 15 duo germani, qui ad eum in festivitate beati Martini advenerant, increpantur ab ipso, quod

ante Missarum sollemnia bibere præsumsissent. Hærent etiam nunc apud plebem hujusce religionis quædam vestigia. Quî potuit tanta religio afficere majores nostros in suscipiendo Eucharistiæ Sacramento, si solam corporis Christi in eo figuram, hoc est nudum panem ac merum vinum, residere credidissent.

CAPUT VII.

Ministrorum in Missa vestes & apparatus: ministerium, *id est sacra suppellex, seu vasa sacra & ornamenta*

1 AD hanc Missæ Gallicanæ tractationem pertinet sacrorum ministrorum habitus cultusque, ante sæculum 7. usitatus. Hi vestibus albis in re sacra utebantur, teste Gregorio de gloria Confessorum cap. 20. *erat autem Sacerdotum ac Levitarum in albis vestibus non minimus chorus*, nempe in translatione reliquiarum ad dedicationem Oratorii S. Saturnini. In Concilii Narbonensis can. 12. decernitur, *ut nullus Presbiter aut Diaconus absque aliqua infirmitate, dum Missa perficitur, egredi de altario, aut exuere se albâ audeat.* Et apud Gregorium in Historiæ lib. 4 cap. 38 agitur de Archidiacono, qui *indutus albâ, Episcopum (ut mos est) invitabat ad altare.* Nempe mos erat, ut cùm Episcopus Missam celebraturus in ecclesiam progrederetur, *Archidiaconus cum clero in albis venienti* occurreret, *Diaconibus turibula gerentibus*, ut legitur apud Paulum Emeritensem in cap. 6. Confer Sulpicii Severi Dialogum 2 de S. Martino, cap. 1. Hac veste alba non utebantur extra rem sacram, secus atque Patriarchæ Orientis, quorum hic proprius habitus erat, ex vita Euthimii apud eruditissimum Cotelerium, num. LXI. Albam seu lineam vestem potiùs quàm casulam *tu-*

nicæ nomine designare mihi videtur Hieronymus, cui Nepotianus Presbiter testamento reliquit *tunicam, quâ utebatur in ministerio Christi.* Ac proinde non extra ipsum ministerium. Quò spectat Chrysostomi locus ex homilia 83. in Matthæum, ubi ministri tempore sacrorum *tunicam candidissimam*, λευκὸν χιτωνίσκον gestasse perhibentur. De amictu (quem vocamus) rara (si tamen ulla) mentio apud auctores nostros ante Caroli M. ætatem Ceterum nullis tecto aut velato capite sacra peragere licebat, propter Apostoli mandatum, quo viris universim nudo capite in Ecclesia orare præcipitur, & ne Christi Sacerdotes viderentur imitari profanos: apud quos *sacrificantium captiva capita velabantur*, ut loquitur Cyprianus initio libri de Lapsis. Certè id sacris ministris prohibetur in Synodo Romana sub Zacharia Pontifice cap. 13 Lege eruditi Cotelerii Notas in Constitutiones Apostolorum, col. 155. Excipio Armenos, qui tecto capite sacra celebrant, testante Baronio ad annum 863. De orario Sacerdotum in modum crucis ante pectus componendo exstat decretum Concilii tertii Bracarensis canone 4 Ad hæc Concilii Narbonensis canon 1 vetat, ne clerici *purpureis* vestibus induantur, nempe in usu vulgari.

2 Præter albam Gregorius *casulam* Nicétii Lugdunensis antistitis, & *capsam* memorat in libro de vitis Patrum cap. 8. Casula hactenus priscum nomen retinet. Capsa *autem ita dilatata erat, ut solent in illis candidis fieri, quæ per Paschalia festa Sacerdotum humeris imponitur.* Diaconus, cui hanc Priscus Episcopus dederat, eâ promiscuè indutus absque religione procedens, *deciso cucullo*, tegumen ex illo pedibus aptauit. Erat proinde *capsa* illud genus indumenti, quod modó *cappam* appellamus: cujus pars posterior ex humeris dependens pro cucullo quon-

dam erat ad caput operiendum, qualis est cappa S. Audomari Episcopi, in S. Bertini monasterio hactenus asservata. *Casulam processoriam* vocat Cyprianus Episcopus Tolonensis in lib. 1. de vita Cæsarii Episcopi Arelatensis num. 23. qui hanc casulam, *albamque Paschalem* pauperi quidam largitus est.

3 Sacram supellectilem veteres uno vocabulo *ministerium ecclesiæ* appellabant. Eximius est locus inter alios apud Gregorium nostrum in lib. 3. historiæ cap. 10. ubi de Childeberto Rege, qui ex Hispania rediens, *inter reliquos thesauros* MINISTERIA *pretiosissima detulit*, nimirum *sexaginta calices, quindecim patenas, vigenti Evangeliorum capsas, omnia ex auro puro, ac gemmis pretiosis ornata.* Idem in lib. 2. de gloria Martyrum cap. 7. ait Burgundiones in Brivatensem vicum irruisse, atque inde discessisse *direpto ministerio sacrosancto*: ex quo quatuor eorum per fugam lapsi, *patenam & urceum, qui anax dicitur*, in patriam detulerint: & patenam quidem divisisse in multas partes; urceum autem Regi Gondobado ab ipsis fuisse oblatum, ut idem auctor subdit in capite 8. Patena illa sine dubio capacissima erat, similis ei, de qua scribit ipse Gregorius in lib. 1 item de gloria Martyrum cap. 85. qui locus quoniam magnam in vasa sacra reverentiam exhibet, hic ex integro referendus est. *Britannorum Comes cùm graviter à doloribus pedum affligeretur, & per medicos expendens substantiam suam, nihil commodius habuisset, dixit ei quidam de suis: Si enim ab ecclesia tibi aliquod vas ministerii, quod in altari ponitur, deferatur, in quo pedes ablueres, poterit tibi hæc causa ferre medelam. Stulti & inertes*, ait piissimus Antistes, *non cognoscentes, quòd sacrata Deo vasa non debent ad usus humanos aptari. At ille celeriter ad ecclesiam mittit, &*

patenam ſacroſancti altaris de ſacrario ſuſcipit, ubique pedes abluit. Sed ſtatim doloribus additis, ad plenum debilitatus, nuſquam poſtea greſſum facere potuit. Addit Gregorius *ſimiliter feciſſe* quemdam Longobardorum Ducem. Adeo ſacra omnia cedunt, cùm de potentum ſalute agitur. Concilii tertii Bracarenſis canon 2 ſevere animadvertit in quoſdam Sacerdotes, qui vaſa ſacra in profanos uſus aſſumebant.

4. Longè probabilior fuit uſus vaſorum ſacrorum, cùm Turonenſis Epiſcopus, ſibi populoque ſuo timens à furore Guntchramni Regis militum, *effracto uno de ſacris miniſteriis calice aureo, & in numiſmata redacto, ſe populumque redemit.* Gregorius auctor in Hiſtoriæ lib. 7. cap. 24. Huc ſpectat factum Cæſarii Arelatenſis Epiſcopi, qui in redemptionem captivorum *expenſo argento, quod venerabilis Eonius anteceſſor ſuus eccleſiæ menſæ reliquerat; cuſtodiens illud, quod Dominus in arantino paropſide tinxit panem, non in argenteo vaſe; opus ſanctum uſque ad divini miniſterii diſpenſationem, cum turibulis, calicibus, pateniſque pro eorumdem redemtione* vendidit, non parcens etiam columnarum *ex argento* ornamentis. Tum interpoſitis quibuſdam ejuſdem Pontificis ſententiis graviſſimis: *Non credo ait*, vir ſanctus, *contrarium eſſe Deo, de* MINISTERIO *ſuo redemtionem dari, qui ſe ipſum pro hominis redemtione tradidit.* Cumque ejus factum alii culparent, probarentque verò alii; ſubdit Cyprianus Epiſcopus qui hæc refert in lib. 1 de Cæſarii vita num. 17. *Nonne* IN VITRO *ſanguinis Chriſti, & in ligno corpus pretioſiſſimum ejus pependit pro nobis & fulſit?* quæ ſententia Hieronymi dictum in memoriam revocat ex epiſtola ad Ruſticum, ubi de Exſuperio Toloſæ Epiſcopo, qui *omnem ſubſtantiam Chriſti viſceribus erogavit*,

atque

atque indubié vasa sacra, propter verba quæ sequuntur: *Nihil illo ditius, qui corpus Domini in canistro vimineo, sanguinem portat in* vitro. Denique Concilium Remense sub annum dcxxvii. celebratum, canone 22. cavet, ne Episcopus *ministeria sacra frangat pro qualicumque conditione, excepto si evenerit ardua necessitas pro redemtione captivorum.*

5. Præter hos alii etiam auctores *ministerii* nomine usi sunt ad sacram supellectilem significandam. Nam, ut ne extra Galliam exempla petamus, occurit Alcimi Aviti præclarum testimonium in epistola 6 ad Victorium Episcopum. *De* ministeriis *hæreticorum, quæ illis sacra, nobis exsecrabilia judicantur, id est patenis paterisque, quia quid censeam perinde rescribere me jussisti, valida quidem observationis exemplum est, quod legitur in Heptatycho de turibulis peccatorum.* Et infra. *Reprehendat certè quispiam pro sui discretione quod sentio. Fateor de* ministeriis *illis minime delectari, quæ superioris Galliæ partibus ad ecclesias Legis nostræ captiva venerunt: quæque nil voluntarium, nil innocens præferentia, si dolentibus rapiantur, offerentibus prodesse non poterunt... Cur de Thesauris suis lectissima quæque producens, haud omni impendio curat, ut in his quæ ad sanctum ministerium pertinebunt, non magis pretiositas possit placere, quàm novitas?* Hæc etsi ad confirmandum id, quod in proposito erat, non est necessarium, erit tamen ad hoc probandum singulare, nempe vasis hæreticorum ablatis, & ecclesiæ oblatis Deum non delectari, quæ erat Aviti sententia, nisi *infusa fornacibus, & distinta per laminas*, pura efficiantur. Idem censet de eorum templis, ratus *rem insensibilem, quæ primùm innovata polluitur*, nulla posse *sanctificatione purgari.* alia fuit mens Gregorii M. & ante eum

norati Episcopi Novariensis, qui templum idolorum in ecclesiam convertit: in cujus dedicationem Ennodius Diaconus Ticinensis dictionem Honorato submisit, quæ dictio est secunda apud Ennodium.

6. Verùm ut ad propositum me referam, *ministerium* non solùm vasa sacra, sed etiam alia, quæ in sacris usui erant, significat apud Gregorium in Historiæ lib. 1 cap. 27. ubi Clodovei milites *de quadam ecclesia urceum miræ magnitudinis ac pulchritudinis* (quem S. Remigio Remorum Antistiti Rex ipse adhuc paganus restituit) leguntur abstulisse *cum reliquis ecclesiastici ministerii ornamentis*. Ejusmodi supellectilem, quæ *ministerii* nomine censebatur, recenset Aredii abbatis Atanensis testamentum in hæc verba. *Quod unusquisque locus sanctus constitutus ibi habeat ministerium declaratum, rectum duximus inserendum, id est turres quatuor, coopertorios holosericos tres; calices argenteos quatuor*, ex quibus *duo ansati, comparati solidis triginta, alius solidis sexdecim, tertius solidis quindecim, quartus solidis quadraginta quinque, duo ex ipsis auro sunt fabricati. Item coopertorium lineum, valentem solidis quatuor, pallas corporales quatuor, majores* LV, *minores* V, *&* *tribuna valentia solidis* XII, *&* *alia cotidiana, quæ sunt ante altare, valentia solidis* V, *&* *multa alia pretiosa ornamenta*. Paullo post enumerantur *tribunalia duo, valentia solidos quatuor; vela ad ostia tria, valentia solidos sex; turres, calices, palla, &* *coopertoria*. Omnia satis perspicua sunt, præter *turres* & *tribuna* seu *tribunalia*. In turribus inclusi erant calices, qui in secretario reponebantur.

7. Favet huic interpretationi Gregorius in lib. de gloria Martyrum cap. 36. *Tempus sacrificii advenit; acceptaque turre Diaconus, in qua ministerium Dominici cor-*

poris habebatur, ferre cœpit ad oſtium: ingreſſuſque templum, ut eam altari ſuperponeret, elapſa de manu ejus ferebatur in aëra, &c. Itaque ex hoc loco patet, *miniſterium Dominici corporis*, id eſt calicem & patenam, ejuſmodi turre fuiſſe incluſum. Unde in prædicto teſtamento ſemper turres cum calicibus conjunguntur, & totidem turres numerantur, quot calices. An autem in illis turribus Euchariſtia fuerit aſſervata, expendemus in capite ſequenti. *Tribunalium* obſcurior eſt ſignificatus. Hæc vox paſſim ambonem ac pulpitum ſignificat: ſed his locis ſedilia miniſtrorum forſan intelligenda ſunt, aut certe pulpita mobilia, ſeu quævis alia ſupellex mobilis ad ornatum altaris. Nam hic mobilia dumtaxat ornamenta recenſentur. Ceterum non ſolùm argentei & aurei calices erant, ex dictis, ſed etiam chryſtallini, qualis erat ille, de quo Gregorius in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 46. His omnibus addendum videtur flabellum, quo Diaconus muſcas à ſacris & ab ipſo Sacerdote olim abigebat, quo de inſtrumento legendus Uldaricus in lib. 2 Conſuetudinum Cluniacenſium cap. 29, & Hildeberti Epiſcopi Cenomannenſis epiſt. 8 ad Anſelmum. In uſu erat à primis temporibus hoc inſtrumentum apud Græcos, quod variis teſtimoniis probat eruditiſſimus Cangius: quibus accedit locus ex vita Euthimii num. 78. ubi μυιοσοβίων ῥιπιδ. fit mentio.

8 Antequam hoc caput finiam, obſervare convenit ex Gregorio noſtrate, Sacerdotes in itinere conſtitutos, ut ſemper ad ſacra facienda parati eſſent, aliquando geſtaſſe calicem cum patena. Sic enim habet Gregorius in lib. de gloria Confeſſorum cap. 22, ubi de Maximo Abbate: *qui occulere quod erat cupiens, apud Inſulam barbaram monaſterii Lugdunenſis peregrinari expetiit: manifeſta-*

tus autem & ibi, ad patriam, id est ad pagum Turonicum *redire disposuit. Denique dum Ararim fluvium transire cuperet, nave impleta demergitur, ac ipse Sacerdos pelago operitur, habens ad collum cum Evangeliorum libro* MINISTERIUM QUOTIDIANUM, *id est patenulam parvam cum calice*. Ubi vides, *ministerii* nomine aliquando solum calicem cum patena, ut mox turris occasione dicebam; aliquando alia insuper sacra significari ornamenta: ex quibus, quæ in hoc capite prætermisimus, in caput sequens reservamus. Postea statutum est, *ut Presbyteri sine sacro chrismate, & oleo benedicto, & sacra Eucharistia alicubi non proficiscantur*, nempe ut *ad officium suum statim inveniantur parati*. Quod statutum S. Bonifacio Archiepiscopo Moguntino tribuitur in Spicilegii tomo IX.

CAPUT VIII.

Ecclesiarum seu basilicarum forma & dispositio apud Francos, variaque ejus partes explicantur.

I NOn una fuit apud majores nostros ecclesiarum seu basilicarum forma. Aliæ quippe in modum crucis, aliæ recto parietum & porticuum seu alarum ordine, aliæ in orbem constructæ erant: quædam laquearibus vel tabulatis, nonnullæ fornicibus instructæ; omnes in absidem seu arcum desinebant, atque Orientem spectabant, quem morem *usitatiorem* vocat Paulinus in epist. 12. ad Severum, quæ est 32 innovissima edit. Unde Stephanus Episcopus Tornacensis in Epist. 86. ad Lucium Papam III. ait, Parisiensis ecclesiæ S. Benedicti formam *dissimilem* & *dissidentem* esse *ab aliis ecclesiis*, utpote *quæ à parte sanctuarii respiciebat Occidentem, ab introitu Orientem*. Aptissima est huic loco basilicæ à Per-

petuo Turonensi Antistite conditæ descriptio apud Gregorium in Historiæ lib. 2 cap. 14. *Habet in longum pedes centum quinquaginta quinque, in latum sexaginta: habet in altum usque ad cameram*, id est fornicem, *pedes quadraginta quinque. Fenestras in altario triginta duas, in capso viginti; columnas quadraginta unam: in toto ædificio fenestras quinquaginta duas, columnas centum viginti: ostia octo, tria in altario, quinque in capso.* Hoc loco Gregorius totam ecclesiam dividit in partes duas: quarum una dicitur *altarium*, altera *capsum*.

2 Quid sit *capsum*, non promtum est definire. Hac voce navim (quam vocamus) ecclesiæ, vel caput seu absidam cum choro adjuncto designari constat. At quo minùs id de absida interpreter, illud facit, quòd ostia quinque capso assignentur. Quod non absidæ, sed navi convenire potest. Sic dicitur *capsa navis* in actis Martyrum Africanorum apud Baronium ad annum 302 num. 123, ad designandam imam veræ navis partem. Postea tamen *capsum* etiam & *capitium* appellata est illa ecclesiæ pars, in qua altare locatum, *Presbyterium* vulgo appellata, ut doctissimus Cangius observat. Gregorius in ejusd. lib. cap. 16 describit aliam ecclesiam, quam S. Namatius apud Arvernos ædificavit, *habentem in longum pedes centum quinquaginta, in latum pedes sexaginta; in altum infra capsum usque cameram pedes quinquaginta, inantè absidem rotundam habens; ab utroque latere ascellas*, in est alas seu porticus, *eleganti constructas opere; totumque ædificium* in modum crucis *habetur expositum. Habet fenestras quadraginta duas, columnas septuaginta ostia octo.* Quod scribit Gregorius, *inantè absidem rotundam habens*, mihi prima lectione referri videbatur ad *capsum*, Nam si ad Ecclesiam referas, scribendum fuisset *haben-*

tem. Ex quo inferebam, *capſum* ab abſide fuiſſe diſtinctum: cùm ante ſe abſidem *rotundam* haberet. Verumtamen poſtea ſatius viſum eſt, *habens* referri ad eccleſiam, & *habentem* legi oportere. In utraque eccleſia, quam ex Gregorio deſcripſimus, octo erant *oſtia*: & *tria* quidem ad *altare* ſeu presbyterium, *quinque* ad *capſum*. De illis tribus, quibus ad presbyterium patebat aditus, intelligendus Paulinus in Natali x.

Trinaque cancellis currentibus oſtia pandunt.

Totidem enumerat Paulus Silentiarius: *tribus autem portis totum ſæptum Sacerdotibus patet*, in æde ſcilicet S. Sophiæ. In *capſo*, quod reliquam à Presbytero eccleſiæ partem apud nos complectebatur, quinque oſtia erant, tria nimirum in majori porta ad Occidentem: duo ad bina latera.

3 Non omittenda eſt hoc loco deſcriptio eccleſiæ Gemeticenſis, qualis à S. Filiberto Abbate ſæculo ſeptimo condita eſt. *Introrſus domus alma fulget, habitantibus digna, ab Euro ſurgens eccleſia*, CRUCIS INSTAR *erecta: cujus apicem obtinet alma virgo Maria, altare ante faciem lectuli condente beatiſſimo Filiberto, pictum gemmarum lumine, comtum auri & argenti congerie. Ab utroque latere Johannis & Columbani aræ dant gloriam Deo. Aderat à Borea Dionyſii martyris & Germani Confeſſoris ædicula: in dextris nobile permanet S. Petri Oraculum*, id eſt Oratorium: *è latere habens S. Martini ſacrarium*. In hoc contextu plana & perſpicua fere ſunt omnia, niſi quod non ſatis explorata eſt *lectuli* notio. *Lectus* ſeu *Lectulus* aliquando altare, aliquando ſancti tumulum ſignificat. In actis S. Anſtrudis Abbatiſſæ Laudunenſis num. 33. Adalſinda, quæ ei ſucceſſerat, cælitus admonetur, *ut lectum citiùs faciat ædificari*. Quod cùm ab alia Sanctimo-

niali, cui id revelatum fuerat, audiſſet, *intellexit lectum illum ſignificare altare*. At in actis S. Trudonis num. 25, quidam *ante lectum piiſſimi Patris*. id eſt ante ejus tumulum, ſe proſtraſſe dicitur. Quo ſenſu paſſim apud auctores mediæ ætatis reperitur, ut apud Gregorium in lib. 1. de miraculis S. Martini cap. 35. ubi *lectuli* S. Martini pro tumulo meminit. Omnino dici poteſt, *lectulum* hoc loco eſſe menſam ipſam altaris, cujus ſumma pars *altare* appellatur ab hoc auctore, qui ſæculo ſeptimo ſcribebat.

4 A propoſito non digrediemur, ſi referamus id quod Beda Venerabilis in lib. 1 de hiſtoria monaſterii ſui num. 5 commemorat, videlicet Benedictum, cognomento Biſcopum, Oceano tranſmiſſo Gallias petiiſſe, ut *cæmentarios, qui lapideam ſibi eccleſiam*, id eſt *cum tabulatu lapideo*, uti explicat Willelmus Malmesburienſis monachus, *juxta Romanorum quem ſemper amabat, morem facerent*, poſtularet. Deinde cùm opus *ad profectum* accederet, rurſus *legatarios miſiſſe in Galliam, qui vitri factores, artifices videlicet Britannis eatenus incognitos, ad cancellandas eccleſiæ, porticuumque & cænaculorum ejus feneſtras adducerent. Factumque eſt, & venerunt, nec ſolùm poſtulatum opus compleverunt: ſed & Anglorum ex eo gentem ejuſmodi artificium noſce ac diſcere fecerunt. Ad hæc cuncta quæ ad altaris & eccleſiæ miniſterium competebant, vaſa ſcilicet vel veſtimenta, quia domi invenire non potuit, de tranſmarinis regionibus advectare religioſus emtor curabat*. Ubi vides, quanta fuerit majorum noſtrorum in ornandis locis ſacris ſollicitudo & induſtria præ aliis. Guthberctus Abbas Anglicanus, cum rurſus vitri artifices apud ſe deeſſent, aliquem *qui vitrea vaſa bene poſſet facere* petiit à Lullo Epiſcopo Moguntino. Confer Alfredi Regis vitam.

5 Quo ritu fieret primis illis temporibus Ecclesiarum apud nostrates dedicatio, satis explicat Gregorius in lib. de gloria Confessorum cap. 20. ubi Oratorii ab se factam dedicationem describit. Et primo quidem in alia sancta basilica *vigiliis noctem unam ducentes*, inquit, *mane venientes ad cellulam, altare quod erexeramus, sanctificavimus.* Deinde *regressi ad basilicam, sanctas reliquias exinde, sollemniter radiantibus cereis crucibusque, admovimus. Erat autem Sacerdotum ac Levitarum in albis vestibus non minimus Chorus, & civium honoratorum ordo praclarus; sed & populi sequentis ordinis magnus numerus. Cumque sacrosancta pignora, palliis ac mappis exornata, in excelsum deferremus, pervenimus ad ostium Oratorii. Ingredientibus autem nobis, subitò replevit cellulam illam fulgor terribilis*, &c. Concilium Arausicanum II in dedicatione basilicæ à Liberio Patricio constructæ celebratum est anno D XXIX. Lege Vigilii Papæ epistolam ad Profuturum Episcopum Bracarensem. Quales ad dedicationem reliquiæ adhiberentur, constat ex eodem auctore aliisque qui reliquiarum nomine intelligunt, quidquid aliquo modo Sanctum aliquem, ejusve tumulum attigerat, scilicet pannos, linteamina, & alia id genus. Consulendus hac de re Gregorius in lib. I de miraculis S. Martini cap. II, & lib. I de gloria Martyrum cap. 28, ut multa alia loca præteream, ecclesiarum nostrarum partes breviter explicaturus.

6 Atque ut ab altari, quæ sacratior ecclesiæ pars est, exordiar; de eo hoc statutum habemus in Concilii Agathensis can. 14. *Altaria placuit non solùm unctione chrismatis, sed etiam sacerdotali benedictione sacrari.* & in Concilii Epaonensis can. 26. *Altaria nisi lapidea, chrismatis unctione non sacrentur.* Formam altaris ecclesiæ sancti

S. Petri apud Burdegalam describit Gregorius in lib. 1. de gloria Martyrum cap. 33. *Hujus altare positis in altum pulpitis locatum habetur: cujus pars inferior, in modum cryptæ, ostio clauditur, habens nihilo minus & ipsa cum Sanctorum pignoribus altare suum.* Multa ejusmodi altaria edita, & super cryptas locata super sunt in ecclesiis Gallicanis. Ad hæc altaria quibusdam gradibus ascensus erat, ita ut sub gradibus Fideles oraturi possent consistere, ut pluribus ostendi in Præfatione 1. Sæculi 3. num 79. Ejusdem prope formæ erat in basilica S. Cypriani martyris *analogius, in quo, libro superposito, cantatur aut legitur*, inquit Gregorius in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 94. *Nam ex uno lapide marmoris totus sculptus adseritur: id est mensa desuper, ad quam per quatuor gradus adscenditur: cancelli in circuitur, subter columnæ: quia & pulpitum habet, sub quo octo personæ recipi possunt.*

7 Qui historiam Eucharisticam nuper composuit Rocus Minister, negat ante sæculum octavum in una ecclesia plura fuisse altaria. Ad hoc autem revincendum sufficit unus Gregorius M. qui in lib. 5. epistola 50. ad Palladium Santonensem Episcopum, *tredecim altaria* testatur fuisse in ecclesia quadam, in honorem Apostolorum ab ipso Palladio constructa. Et Gregorius alter superiùs in ecclesia S. Petri apud Burdegalam duo altaria memorat, unum *in pulpitis*, aliud in crypta sub illo summo altari. Brennaci in pago Suessionensi tria erant altaria, in quibus (ut jam vidimus) Gregorius Missas tres celebravit. Non immoror pluribus testimoniis congerendis. Vide quæ hac de re à nobis dicta sunt in Præfatione 1. Sæculi 3. ubi tabulas *itinerarias*, quæ vice altaris itinerantibus Sacerdotibus essent, in usu fuisse ante sæculum 8 contra eodem Rocum demonstratum est.

K

8 Altaria ciboriis passim instructa erant, præsertim altare majus, quod prævios habebat cancellos, & picturas ex utroque latere ad parietes. Ciboria erant turritæ ædiculæ, quatuor minimùm columnis innixæ, quæ ædiculæ altare tegebant more Græcorum, apud quos *supra incontaminatam mensam vastum in aërem immensa turris exsurgit: quadrifidis verò argenteis arcubus incumbens, argenteis perinde columnis attollitur, in quarum vertice argenteos pedes statuit arcus quadruplex*, ut de ciborio S. Sophiæ tradit Paulus Silentiarius apud eruditissimum Cangium. Anastasius in Gregorio I. *Hic fecit beato Petro Apostolo ciborium cum columnis suis quatuor ex argento puro*. & in Leone III. *Fecit in basilica B. Petri apostoli, super altare majus, ciborium cum columnis suis quatuor ex argento purissimo deaurato; cum diversis historiis miræ magnitudinis*. In ejusmodi ciboriis crux in summo erat, uti etiam Romæ, teste Anastasio in Leone IV. *Sacrum desuper construxit altare, & ciborium cum cruce.* Huc spectat è nostris Hariulfus in Chronici Centulensis lib. 3. cap. 3. *super illa tria altaria habentur tria ciboria, ex argento & auro parata: in quibus tres dependent coronæ, singulæ per singula, ex auro gemmisque paratæ, cum aureis cruciculis, aliisque ornamentis*. Itaque in summo ciborio cruces seu cruciculæ erant, uti etiam in ciboriis, quæ super Sanctorum tumulos erecta erant, apud Gregorium Turonensem Episcopum in lib. 2. de gloria Martyrum cap. 20. Aliud ciborii genus ævi posterioris videre licet apud Hugonem Abbatem Flaviniacensem pag. 166. Aliquando tamen columba loco crucis erat in sepulcris, ut de tumulo S. Dionysii Gregorius tradit in lib. I de gloria Martyrum cap 72. Hæc observatio de cruce super ciboria alicujus momenti in consequentibus erit ad

explicandum can. 2 Concilii Turonensis 2. Ejus generis ciborium cum Eucharistia appensa recens Beccenses nostri restituerunt ad exemplum ecclesiæ B. Mariæ de Valle-Gratiæ, in qua altare cum ciborio sex columnis innixo felicis memoriæ Anna Austriaca more antiquo, regiâ magnificentiâ erigi curavit.

9 Gregorius Turonicus Antistes non uno in loco picturas ecclesiæ parietum memorat. Unus est in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 65, ubi de basilica Antoliani martyris apud Arvernos, quod duæ mulieres perillustres construxerant. *Erectis parietibus super altare ædis illius, turrem à columnis, pharis, heracliisque, transvolutis arcubus erexerunt, miram cameræ fucorum diversitatibus imaginatam adhibentes picturam.* Addit Gregorius hoc opus tam *elegans & subtile* fuisse ut ruinæ periculum cernens Avitus Pontifex, *anticipans futuram columnarum stragem, jusserit tigna, asseresque vel tegulas amoveri. Quibus submotis, nec adjutoriis columnis appositis... dato columnæ immenso pondere cum magno sonitu super altare & circa altare diruerunt, completaque est ædis nebula de effractæ calcis pulvere.* Quem locum integrum refero, tum ut vox *calcis*, quæ in *calicis* perperam mutata fuerat, restituatur: tum ut appareat, (quod superiùs notatum) columnas ad altare erectas fuisse. At ex superiori testimonio etiam id constat, quod modò probandum suscepi, picturas parietibus ecclesiæ appositas fuisse. Hinc illa vox militum Gundobaldo, Chlotharii (uti se ferebat) filio insultantium apud eundem Gregorium in Hist. lib. 7 cap. 36. *Tune es* PICTOR *ille, qui tempore Chlotharii Regis per Oratoria* PARIETES *atque cameras caraxabas?* & in cap. 22 agitur de puellis & pueris Eberulfi, qui *suspiciebant* PICTURAS PARIETUM, *rimabanturque ornamenta sepulchri* B.

Martini. Idem de Wiremuthensi ecclesia legitur apud Bedam in lib. 1. de hist. monaster. sui num. 6. Picturæ etiam erant in illo Baptisterio, quod Sulpicius Severus exstruxerat, ubi imagines S. Martini, & Paulini Nolani adhuc viventis depingi curaverat. quod de sua improbat Paulinus ipse in epist. nunc 32 ad Severum. Præclari sunt Ennodii versus in Baptisterio agello, ubi picti erant Martyres, quorum ibi reliquiæ conditæ erant.

Rapta sepulturis animavit corpora pictor.
Funera viva videns mors eat in tumulos.
Illorum tamen iste locus complectitur artus,
Quos paries facie, mens tenet alma fide.

Paulinus mox laudatus in Natali IX de S. Felice memorat picturas porticibus ecclesiæ appositas, in quibus historia Mosis ob oculos posita erat. Facti rationem hanc reddit: nempe ut turba rusticorum non *docta legendi*, visis sanctorum actis ad Christum convertatur: deinde ut qui vigiles noctem in ecclesia ducebant insomnes, his picturis animos pascerent, & à compotationibus averterentur.

10 Non itaque in altari erant picturæ aut imagines, nisi admodum in velis & arcubus ciborii. Quod eruditus Cangius observat in descriptione S. Sophiæ. Huc fortasse trahi potest id quod Optatus in fine lib. 3. tradit de Paulo & Macario, qui dicebantur venturi, *ut interessent sacrificio; & cùm altaria sollemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altari ponerent; & sic sacrificium offerretur*. Quo rumore ita perculsi sunt animi, ut sacrificium, velut *sacrum* ac detestandum, aversarentur. Sed compertum est falsum fuisse rumorem. *Visa est puritas, & ritu solito sollemnis consuetudo perspecta est.* Quamquam existimem, id potiùs de Constantis Imperatoris, quàm de aliqua sacra imagine esse intelligendum.

Non satis constat quo in loco esset illa Narbonensis ecclesiæ *pictura, quæ Dominum nostrum, quasi præcinctum linteo, indicabat crucifixum.* Christus verò cuidam Presbytero apparuisse dicitur, conquestus, quod se nudum spectantium oculis exhibuissent. Monitus Episcopus, *desuper velum expandi jussit*, apud Gregorium in lib. 1 de gloria Martyr. cap. 23. Dignum nostræ ætati exemplum.

11 Venio ad ecclesiæ cancellos, quos sub arcu, ubi clerici psallebant, positos fuisse docet Gregorius in lib. 1 de gloria Martyr. cap. 39. qui locus etsi ad S. Pancratii ecclesiam, quæ non procul à Romæ urbis muro erat, pertineat, hìc tamen non videtur prætermittendus. Ait itaque S. Pancratium severum fuisse de perjuris ultorem. *Ad cujus sepulcrum si cujusquam mens insana juramentum inane proferre voluerit, priusquam sepulcrum ejus adeat, hoc est antequam ad cancellos, qui sub arcu habentur, ubi clericorum psallentium stare mos est, accedat; statim aut arripitur à dæmone, aut cadens in pavimentum emittit spiritum.* Cancelli clericorum chorum & altare à laïcis separabant, sicuti præscribit canon 4. Concilii 2. Turonensis: *ut laïci secus altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter clericos, tam ad vigilias, quàm ad Missas, stare penitus non præsumant: sed pars illa quæ à cancellis versus altare dividitur, choris tantùm psallentium pateat clericorum.* Paullo aliter apud Græcos, ubi clericos ab altari separabant cancelli, quibus soli Sacerdotes continebantur, apud Cangium in Descriptione S. Sophiæ num. 70. Erant & cancelli ad tumulos sanctorum Gregorius in lib. 1 de miraculis S. Martini cap. 35 refert cujusdam factum, qui *lignum venerabile de cancello lectuli*, id est tumuli S. Martini abstulerat. Porro cancelli aliquando, vel saltem eorum ornamenta, constabant argento, cui non pepercit

Cæſarius Epiſcopus Arelatenſis, illud expendens in captivorum redemtionem. *Videntur etiam hodieque*, ait Cyprianus in lib. 1 de ejus vita num. 17, *ſecurium ictus in podiis & cancellis, dum inde columnarum ex argento excutiuntur ornamenta.*

12 Præter picturas, etiam *pallia* (ut vocabant) ſeu tapetia ex parietibus pendebant, *vela* in oſtiis. Gregorius in lib. 1 de miraculis S. Martini cap. 13 ait, hanc apud Italos *ſpecialem* (mendosè *ſpiritalem*) *vigere medelam, ut ſi quis puſtulæ percutiatur vulnere, ad propinquum quod fuerit B. Martini oratorium habeatur perfugium: & aut ex velo januæ, aut palliolis quæ pendent de parietibus, quidquid primum raptum fuerit fit ſalubre.* Apud eumdem in l. 4 Hiſt. c. 31 avis quædam *in ſacrarium ſub velo* tranſiſſe dicitur, & *cicindelem extinguere voluiſſe,* niſi *ab oſtiariis* prohibita fuiſſet. Sacrarium locus eſt altaris, quem locum vela ad oſtia Presbiterii appenſa tegebant. Inferiorum vero miniſtrorum id officii erat, ut *ſenioribus vela ad oſtia ſublevarent*, ex Concilii Narbonenſis can. 13. Nepotianus, teſte Hyeronymo, maximè ſollicitus erat, *ſi niteret altare, ſi parietes abſque fuligine, ſi pavimentum terſum, ſi janitor creber in porta, ſi vela ſemper in oſtiis, ſi ſacrarium mundum, ſi vaſa luculenta: & in omnes cærimonias pia ſollicitudo diſpoſita.* Ad hæc in ciboriis etiam vela quat uorne ſacra quorumvis adſpectui paterent, ſuſpenſa fuiſſe colligi poteſt ex ſimili more non ſolùm Græcorum, ſed etiam Romanorum, de quibus Anaſtaſius in Leone III. *Fecit & in circuitu altaris alia vela alba, holoſerica roſata, quæ pendent in arcu de ciborio, numero* 4. Quamquam de ejuſmodi velis ad ciboria nullam invenio apud veteres auctores noſtros mentionem. Illud etiam huc facit, quòd pallas, quibus ſacra tegeban-

tur, non tenues, ut diximus, ſed denſas eſſe volebant noſtrates Galli, ne miſteria à quibuſvis cernerentur, quæ cautio non fuiſſet neceſſaria, ſi velorum uſum in ciboriis habuiſſent. Pavimentum verò eccleſiæ non raro *ex muſivo*, id eſt teſſellatis lapidibus, ut Colonienſis Thebæorum apud Greg. in l. 1. de gl. Martyr. c.62 tectum aliquando ex *cupro* erat, ut de baſilica S. Crucis & S. Vincentii legitur in vita Droctovei Abbatis. Sed hæc minutiora mitto.

14 Paulinus in epiſt. ad Severum loquitur de *ſecretariis duobus juxta aſpidem*, refertque verſus indicantes *officia ſingulorum*. Et quidem ad dextram erat *veneranda penus, qua conditur*, & ex *qua promitur ſacri pompa miniſterii*, id eſt ſacra ſuppellex, calices ſcilicet & reliqua: ad ſiniſtram erant libri ſacri, nempe libri Pſalmorum, Evangeliorum, & Epiſtolarum, ſimulque Miſſalis. Miſſalem hunc librum intelligit Gregorius in lib. 2 Hiſt. cap. 22, ubi de Sidonio Arvernenſi Epiſcopo loquitur in hunc modum. *Sanctus verò Sidonius tantæ facundiæ erat, ut plerumque ex improviſo luculentiſſimè quæ voluiſſet nulla obſiſtente mora componeret. Contigit autem quadam die, ut ad feſtivitatem baſilicæ monaſterii*, ſcilicet B. Cyriaci, *invitatus accederet: ablatoque ſibi nequiter libello, per quæ ſacroſancta ſollemnia agere conſueverat, ita paratus à tempore cunctum feſtivitatis opus explicuit, ut ab omnibus miraretur, nec putaretur ab adſtantibus ibidem hominem locutum fuiſſe, ſed Angelum. Quòd in præfatione libri*, ſubdit Gregorius, *quem de Miſſis ab eo compoſitis conjunximus, pleniùs declaravims. Miſſalem Gregorianum* inter primos appellat Otkerus ſeu Otkarius Pontifex Moguntinus in epiſtola ad Tattonem, quæ eſt 114 inter Bonifacianas.

15 Denique in *Salutatorio* Sacerdotes ſacras veſtes in-

duebant, cauſas audiebant, Synodos celebrabant, ibidemque aliquando manebant. Quod de Namatio Arvernorum Antiſtite tradit Gregorius in Hiſt. lib. 2. cap. 21, & de Eberulfo in l. 7. cap. 22. alia erat *domus eccleſiæ*, cujus meminit variis in locis idem auctor, haud dubiè epiſcopalis ædes eccleſiæ adhærens: utpote in qua maneret epiſcopus, & convivia celebraret, ut patet ex Hiſt. lib. 7 capp. 27 & 29, & ex lib. 9. cap. 12.

16 Pæne exciderat, quam prætermittere non licet, deſcriptio eccleſiæ Lugduni exſtructæ per Patientem Epiſcopum: quam deſcriptionem Apollinaris Sidonius in epiſt. ad Heſperium, quæ eſt lib. 2 epiſt. 10, verſibus exhibet in hunc modum.

Ædes celſa nitet, nec in ſiniſtrum,
Aut dextrum trahitur, ſed arce frontis
Ortum proſpicit æquinoctialem,
Intus lux micat, atque bracteatum
Sol ſic ſollicitatur ad lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo.
Diſtinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, ſolum, feneſtras:
Ac ſub verſicoloribus figuris
Vernans herbida cruſta ſapphiratos
Flectit per praſinum vitrum lapillos.
Huic eſt porticus applicata triplex,
Fulmentis Aquitanicis ſuperba:
Ad cujus ſpecimen remotiora
Claudunt atria porticus ſecunda:
Et campum medium procul locatas
Veſtit ſaxea ſilva per columnas.
Hinc agger ſonat, hinc Arar reſultat.
Hinc ſeſe pedes, atque eques reflectit,

Stridentum

Stridentum & moderator essedorum:
Curvorum hinc chorus helciariorum,
Responsantibus Alleluia *ripis,*
Ad Christum levat amnicum celeuma.
Sic sic psallite nauta vel viator:
Namque iste est locus omnibus petendus,
Omnes quo via ducit ad salutem.

Ecclesia ergo illa, Orienti obversa, laqueari deaurato ornata erat. Ex marmore fornix, pavimentum, & fenestræ, vitris versicoloribus distinctæ. Triplex in aditu porticus ad totidem portas: quarum una capacior, pœnitentes excipiebat. Media navis columnis ex marmore Aquitanico, id est è Pyrenæis montibus exciso, hinc inde vallata, quasi silvam saxeam exhibebat. Apud eumdem auctorem in carmine 16 Pontifex *concionaturus in gradibus venerabilis aræ* constitisse dicitur, *plebe circumsistente*, id est stante. Nam concionem sacram auditores non nisi stantes excipiebant, ut eximius Sirmundus ad hunc locum adnotavit. Neque hoc prætercam, quod idem Sidonius in carmine 17 laudat *Gazetica vina*, Gregorio *Gazetum vinum*, supra in cap. 6 num. 4. ita dictum à Gaza Palestinæ, testante Isidoro.

CAPUT IX.

Quo in loco posita Sanctorum reliquia: an & ubi Eucharistia ad Viaticum reservata ante sæculum VIII. *Quæ tunc temporis Ecclesiæ Gallicanæ de Eucharistia fides.*

1 AD absolutam de Missa tractationem pertinet Eucharistiæ reservatio ad Viaticum, quam ante sæculum VIII aut IX factam negant quidam Novatores. Sed antequam id expendamus, de reliquiis Sanctorum, earumque in ecclesia positione agendum est, ut planiora fiant quæ de Eucharistiæ reservatione dicenda sunt.

2 Tribus in locis reliquias sacras conditas fuisse Gregorius est auctor. Primo in cryptis subterraneis, nempe subtus altare. Quod probat egregius Gregorii locus de corpore S. Petri in Vaticano sepulti, in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 28. atque alter in ejusdem lib. cap. 32, ubi de ecclesia S. Petri apud Burdegalam, superiùs a nobis relatus. Idem adstruit (ut alios omittam) Paulinus in Natali IX de S. Felice.

Nam quasi contignata sacris cœnacula tectis,
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora sedem.
Namque & apostolici cineres sub calce mensa
Depositi, &c.

3 Secundo reliquiæ locabantur in parietibus ecclesiæ ubi depingi solebant imagines sacræ. Gregorius in lib. 7. cap. 31 factum narrat cujusdam Eufronis Syri, qui, allatis S. Sergii martyris reliquiis, ecclesiam in ejus honorem apud Burdegalam ædificaverat, ubi miracula increbruerunt. Hoc accepto, *Mummolus cum Episcopo Bertchramno ad domum Syri accedit, vallatoque homine pig-*

nera sibi sancta præcepit ostendi. Negat ille... Tunc Mummolus elevari ad parietem scalam jubet. Erant enim in sublimi parietis contra altarium *in capsula recondita.*

4 Tertio quandoque in Baptisterio collocabantur, testante Gregorio de se ipso in fine lib. 10. *Baptisterium ad ipsam basilicam S. Perpetui ædificari præcepi, in quo S. Johannis cum Sergii martyris reliquias posui: & in illo priore Baptisterio S. Benigni martyris pignera collocavi.* Nusquam super altare positæ sunt reliquiæ, nisi fortè ad breve tempus. Quò spectat Gregorius in Historiæ lib. 9. cap. 6. ubi de quodam præstigiatore, qui cùm Turonos, Gregorio necdum notus, vespere accessisset, dicens *se de Hispaniis adventare, ac reliquias beatissimorum martyrum Vincentii Levitæ Felicisque exhibere;* Gregorius, *quia jam hora præterierat*, ut reliquiis occurreret, dixit: *Requiescant beatæ reliquiæ super altarium, donec mane procedamus ad occursum earum.* Quod argumento est, aliquando reliquias ad breve tempus in altari expositas: sed earum proprium ibi locum non fuisse ex dictis manifestum est. Quamquam neque ad breve tempus reliquias super altare positas probavit sanctus Odo Abbas Cluniacensis, aut potiùs S. Gualburgis seu Walburgis: quæ cùm, referente Bernone Abbate, miracula in quadam ecclesia ipsi dicata patraret, *contigit, ut ejusdem sanctæ Gualburgis reliquiæ super altare per aliquod dies manerent: sed mox miracula cessaverunt. Tandem verò ipsa virgo cuidam ex infirmis apparens: Idcirco, inquit, non sanamini, quia reliquiæ meæ sunt super altare Domini, ubi majestas divini misterii debet solummodo celebrari.* Ita S. Odo in lib. 2. Collationum cap. 28. Hæc narratio innuit, rarò per id tempus, id est sæculo 10. reliquias altari impositas fuisse. Tametsi id permittit

Leo Papa IV in homilia quadam his verbis: *Super altare nihil ponatur, nisi capsa & reliquiæ, aut fortè quatuor Evangelia, & buxida cum corpore Domini ad Viaticum infirmis: cetera in nitido loco recondantur.* Quod totidem repetit verbis Ratherius Veronensis Episcopus in Synodica oratione ad Presbyteros suos.

5 Sed fortè quis dicat, id unum ab Odone improbatum, quod reliquiæ super mensam altaris, in qua offertur sacrificium, positæ sint: non improbaturus, si in loco paullulum à mensa summoto, ut fit, exponerentur. Quidquid id est, si reliquiarum sedes sæculo nono aut decimo ad altare esse potuit, alius fuit mos præcedentium sæculorum, ut ex dictis intelligitur: quibus temporibus neque reliquiæ, neque picturæ altari apponebantur. Floribus tamen altaria ornari non improbat Venantius Fortunatus in lib. 8 carmine 9 ad Radegundem, quod carmen *de floribus super altare* inscribitur. Tum præmisso veris redeuntis elogio subdit.

Inde viri postes & pulpita floribus ornant,
Hinc mulier roseo complet odore sinum.
At vos non vobis, sed Christo fertis odores:
Has quoque primitias ad pia templa datis.
Texistis variis altaria festa coronis,
Pingitur ut filis floribus ara novis.

6 His præmissis, agendum est de Eucharistia sacra, cujus usum ad viaticum eorum, qui in pace ecclesiæ vita defungebantur, antiquissimum esse docet canon 12 (aliis 13) Concilii I Nicæni. *De his verò qui recedunt ex corpore,* ANTIQUÆ LEGIS *regula observabitur etiam nunc ita ut... ultimo vita sua Viatico non defraudentur.* Quod de communioene per Eucharistiam intelligendum esse verba subsequntia probant. Accedit Ambrosii Docto-

ris ſanctiſſimi exemplum apud Paulinum, ubi *Honoratus Sacerdos eccleſiæ Vercellenſis Sancto in extremis agenti Domini corpus obtuliſſe* dicitur, *quo accepto, ubi glutivit, emiſit ſpiritum.* Non deſunt alia ejuſdem moris exempla jam inde à ſæculo 4 Anno CCCC XLII celebratum eſt in Gallia Concilium Vaſenſe, in cujus canone 2 ſancitum eſt de pænitentibus ſubitò mortuis, ut eorum oblationes recipiantur. *Quia nefas eſt eorum commemorationes excludi à ſalutaribus ſacris, qui ad eadem ſacra fideli affectu contendentes, dum ſe diutius reos ſtatuunt, indignos ſalutiferis miſteriis judicant; ac dum purgatiores reſtitui deſiderant*, ABSQUE SACRAMENTORUM VIATICO *intercipiuntur.* Mos ergo tunc erat, ut niſi ſubita morte interciperentur Fideles, acciperent *Sacramentorum viaticum, ſalutaria ſacra, ſalutifera myſteria*, à quibus pœnitentes religionis causâ abſtinebant. Inſignis de Viatico eſt canon II Concilii XI Toletani: & Gregorius III de his qui parentes ſuos necaſſent, decernit, *ut toto vitæ tempore corpus Dominicum non ſuſcipiant, niſi in ſuo exitu* PRO VIATICO. Poſtea verò id variis Eccleſiæ legibus præceptum eſt.

7 Sed ante hæc omnia ſacri Viatici antiquiorem uſum obſervare licet in epiſt. ſynodica eccleſiæ Affricanæ ad Cornelium Papam, quæ epiſt. eſt ordine LIV inter Cyprianicas apud Pamelium, de pace lapſis maturiùs danda ob perſecutionem ingruentem. His enim ob eam cauſam communionis ſacræ *munimentum* concedunt Patres, ut *tuti contra adverſarium eſſent.* Quæ inſtituti Viatici ratio eſt. Sed locum integrum ex illa epiſt. referre juvat. *Nunc non infirmis, ſed fortibus pax neceſſaria eſt; nec morientibus, ſed viventibus communicatio à nobis danda eſt: ut quos excitamus & hortamur ad prælium, non iner-*

mes & nudos relinquamus, sed protectione sanguinis & corporis Christi muniamus. Et cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela: quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento Dominicæ saturitatis armemus. Nam quo modo docemus aut provocamus eos in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quo modo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos priùs ad bibendum in ecclesia poculum Domini jure communicationis admittimus?

8 Par utique ratio est de morituris, ut sacræ Eucharistiæ viaticum accipiant, *ne inermes & nudi relinquantur, sed protectione sanguinis & corporis Christi muniantur.* Et manifestè innuit Cyprianus *morientibus* tunc temporis datam fuisse corporis & sanguinis Christi communionem. *Nunc*, inquit, *non infirmis, sed fortibus pax necessaria est: nec morientibus, sed* viventibus *communicatio à nobis danda est*, nimirum *communicatio* per Eucharistiam, per corpus & sanguinem Christi, ut postea explicat. Ergo etiam tunc *infirmis*, & *morientibus* eadem *communicatio* tribuebatur. Quippe *idoneus esse non potest ad martyrium*, certè nec ad mortem, *qui ab ecclesia non armatur ad prælium; & mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit & accendit*, ut idem Cyprianus in consequentibus habet. Denique ait Pastoribus imputandum esse, si tam in persecutione constituti Eucharistiâ non muniantur, quàm si *bonus miles* seu Christianus, *qui omnia sua dereliquit, & contemta domo, & parentibus, ac liberis, sequi Dominum suum maluit; sine pace & sine communicatione decedit.* Quod manifesté de Viatico intelligendum est.

9 Sed longiús provehor quàm esset necesse ad demon-

ſtrandum id quod in argumento erat, nimirum antiquiſſimum eſſe in Eccleſia uſum Viatici infirmorum, ut pote à primis purioribuſque Eccleſiæ temporibus receptum: ita ut Paſtoribus in culpam deputaretur, ſi quis piè vivens abſque Viatico decederet. Verùm divinam Euchariſtiam ad Viaticum fuiſſe tunc reſervatam non ſatis inde intelligitur: tametſi vix alio modo poterat infirmis quibuſque abſque hac repoſitione ſubveniri, cùm Miſſarum ſollemnia longam moram exigerent. Sed ut id planius fiat, quædam hoc loco, quoad brevius fieri poterit, obſervanda ſunt.

10 In primis non aliter poteſt intelligi Paulini narratio de Ambroſii extrema communione, niſi Euchariſtiam reſervatam admittamus. Ambroſius morte imminente, *ab hora circiter undecima diei, uſque ad illam horam quâ emiſit ſpiritum, expanſis manibus in modum crucis oravit. Honoratus autem Sacerdos eccleſiæ Vercellenſis, cùm in ſuperiori domo ſe ad quietem compoſuiſſet, tertio vocem vocantis ſe audivit, dicentiſque ſibi: Surge, feſtina, quia modò eſt receſſurus. Qui deſcendens, obtulit Sancto Domini corpus. Quo accepto, ubi glutivit, emiſit ſpiritum.* Nemini hìc fingere animo licet, Miſſam ad hoc fuiſſe celebratam. Tempus non ſinebat, hora diei minimum duodecima: non temporis articulus & anguſtiæ. Siquidem Honoratus, qui tunc ad quietem in lecto compoſitus erat, mox ut deſcendit, nulla interpoſita mora, *obtulit Sancto Domini corpus*. Ergo ex reſervata Euchariſtia id factum eſt.

11 Concedat forſan aliquis, ex reſervata quidem, non in eccleſia, ſed domi, quod cuivis liceret Euchariſtiam deferre in proprias ædes. Nec ſane video quid ex Paulino huic reſponſioni poſſit opponi, tametſi rem aliter ſe habere non dubito. Verùm conferatur hic locus cum Pal-

ladii testimonio in lib. de vita S. Johannis Chrysostomi, aut potiùs cum ipsius Chrisostomi epist. ad Innocentium à Palladio relata. In ea epist. describit Johannes irruptionem militum, quæ in ecclesiam CP. facta est sabbato S. cum omnia ad sollemnem Baptismum essent disposita. Tunc quippe sacros fontes cruore vulnerarorum ex promiscuo sexu perfusos fuisse scribit: sed neque hìc malum substitisse. Milites enim *ubi sacra erant reposita* irrumpentes, ἔνθα τὰ ἅγια ἀπέκειτο, *viderunt omnia quæ intus erant;* & *sanctissimus Christi sanguis* τὸ ἁγιώτατον αἷμα τοῦ χριστοῦ *in prædictorum vestes effundebatur*. Id autem factum est, cùm omnes catechumeni ad suscipiendum baptisma aptati essent. Ergo ante sacra celebrata, quæ sabbato sancto, nonnisi absolutis Baptismi cæremoniis, ab antiquo inchoari mos est, etiam apud Græcos, ex eorum Euchologio, in quo ita legitur pag. 359 apud Goarem: *His dictis,* scilicet post Baptismum, & unctionem baptizatis impertitam, *Patriarcha ingreditur cum recenter illuminatis ad Introitum, & deinceps divinam perficit Missam*, καὶ τελεῖ ἀκολούθως τὴν θείαν λειτουργίαν Unde consequens est, sacrum Christi sanguinem ex præcedenti sacrificio fuisse reservatum. Quod etiam de alia Eucharistiæ specie satis innuit Chrisostomus, ubi ait irrupisse *ubi sacra erant reposita*, & vidisse *omnia quæ intus erant*. Denique verbum ἀπέκειτο idem est ac repositum, reservatum ad tempus. Hanc reservationem improbarunt quidam u sæclo 4 putantes *mysticam nebedictionem nihil ad sanctificationem proficere, si quid ex ea fiat reliqui in alium diem*. Quos *insanire* dicit Cyryllus Alexandrinus ad Calosyrium Episcopum scribens.

12 Sed Græcis aliis omissis venio ad Latinos, quorum inter primos occurrit Optatus. Is in lib. 1 conqueritur, quod factio Donatistarum eò usque erupisset, ut jussérint

Eucharistiam

Eucharistiam canibus fundi. In lib.6.eadem querela iteratur, quòd fregerint eraserintque altaria, *in quibus vota populi & membra Christi portata sunt*, immo *ubi corpus Christi habitabat*, quod non de transeunte & horaria (ut ita dicam) sacrificii actione, sed de permanenti *habitatione* interpretandum est: nec sanè sacra tum fiebant, cùm Donatistæ in ecclesiam, in ipsum corpus Christi grassati sunt.

13. Eadem reservatio probari potest ex lib. 2. Dialogorum Gregorii M. cap. 24. ubi sanctus Benedictus, audito monachum è suis quemdam sepulturæ beneficio divinitus arceri, nuntiis *manu sua* PROTINUS *comunionem Dominici corporis dedit*, atque *hoc Dominicum corpus super pectus* mortui *cum reverentia poni* præcepit, *eumque sepulturæ sic tradi.* Notanda particula *protinus*, hoc est nulla interposita mora, quæ ad sacra celebranda necessaria erat.

14. Idem mos Eucharistiæ asservandæ apud Gallos jam obtinebat tempore Perpetui Turonensis Episcopi, id est sæculo quinto, quo tempore Perpetuus in suo testamento *Amalario Presbytero capsulam communem unam de serico, item peristerium & columbam ad repositorium dat*, legatque. Rocus Minister negat hanc columbam ad Eucharistiam, sed ad quidvis aliud reponendum fuisse institutam. Et hæc quidem responsio aliquid valeret, si nullus alius nobis suppeteret locus ad probandum usum columbarum argentearum aurearumve ad Eucharistiæ reservationem. At multa id evincunt veterum testimonia, atque ritus etiam hodie quibusdam in locis perseverans, ut in Ecclesia sancti Mauri prope Parisios: ubi continendæ divinæ Eucharistiæ vasculi loco est aurata columba. Idem mos olim vigebat apud Cluniacenses nostros, teste Udalrico, qui pyxidem corpus Dominicum ad Viaticum infirmorum continentem, *in aurea columba jugiter pen-*

dente super altare fuiſſe reconditam ſcribit in lib. 1. cap. 8.

15. Sed antiquius eſt teſtimonium Vitæ Baſilii Magni quæ licet Amphilochio perperam tribuatur, tamen ab auctore veterrimo ſcripta eſt, atque laudata ab Ænea Pariſienſi Epiſcopo in lib. adverſus Græcos, relatis iiſdemmet verbis, quæ modò in argumento verſantur. Baſilius quippe poſt elatum in Miſſa Dominicum panem, eum in tres partes diviſit, quarum unam ipſe ſumſit, aliam in aurea columba ſuper altare ſacroſanctum collocavit; τὴν ἑτέραν ἐντεῖς περιστερᾷ χρυσῇ ἐκρέμασεν ἐπάνω τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου. Cùm itaque Perpetuus Amalario Presbytero *columbam argenteam ad repoſitorium* cum aliis ſacris rebus legat; de columba, quæ ad aſſervandam Euchariſtiam facta erat, interpretandus videtur.

16. Fatendum tamen eſt, non ubivis, cùm ſit in rebus etiam Eccleſiaſticis columbarum mentio, de columbis Euchariſtiæ ſervandæ aptatis ſermonem eſſe. Tribus quippe in locis columbæ adhiberi in Eccleſia ſolebant; nempe in Baptiſteriis, in tumulis cum Sanctorum, tum aliorum hominum inſigniorum, & in altaribus ſacris. In Baptiſteriis myſterii causâ, ad ſignificandum ſcilicet Spiritum-Sanctum, qui in columbæ ſpecie ſuper Chriſtum baptizatum ſpectabilem ſe præbuit; quales etiam nunc ſuper Baptiſteria appenſæ ſunt quibuſdam in locis. Super tumulos itidem Martyrum columbas appendi olim mos erat. Unde fur quidam in Eccleſia ſancti Dionyſii, *ſuper ſepulcrum ſanctum calcare non metuens, dum* COLUMBAM AUREAM *lancea quærit elidere, elapſis pedibus ab utraque parte, quia turritus erat tumulus, lancea in latere defixa, exanimis eſt inventus*, apud Gregorium in lib. 1. de gloria Martyrum cap. 72. Simile præſtabant Langobardi erga conſanguineos ſuos, referente Paulo Warnefridi in lib. 5. cap. 34. *Si quis enim* ſuorum, *aut in bello, aut quomo-*

ducumque exstinctus fuisset, consanguinei sui intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi eorum dilectus obisset. Illæ itaque columbæ, sive quæ in Baptisteriis, sive quæ in tumulis appensæ, erant ad mysterium vel ad ornatum, non ad asservandum Viaticum, id est *non ad repositorium*, qualis erat illa perpetui columba: quæ cùm simpliciter *columba ad repositorium* appelletur, non de alia re, quàm de Eucharistia id interpretandum est.

17. Unum restat scilicet de columbis altaribus appensis, quæ haud scio an omnes etiam Eucharistiam continebant. In libello supplicationis clericorum & monachorum Antiochiæ ad Johannem Patriarcham & ad Synodum CP. sub Menna Congregatam contra Severum Acephalorum antesignanum, graviter expostulant illi, quòd Severus neque ipsis sanctis altaribus pepercisset, neque sacris vasis: sed & *columbas aureas & argenteas*, χρύσας καὶ ἀργυρᾶς περιστερὰς, *in figuram Spiritus-Sancti super divina lavacra & altaria appensas, unà cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum-Sanctum nominare*, tomo 5. Conciliorum pag. 159. Verisimillimum est, columbas illas, etiam quæ super altaria appensæ erant, ad hoc dumtaxat fuisse institutas, nempe *in figuram Spiritus Sancti*, εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος, uti & illas, quæ super baptisteria pendebant.

18. Ad triplicem itaque usum institutæ erant ejusmodi columbæ, nempe ad figuram seu mysterium, ad ornatum, & ad *repositorium*. Primi & secundi generis columbæ erant in Baptisteriis & in quibusdam altaribus: tertii verò generis aliæ passim ad continendam Eucharistiam divinam.

19. Ad harum tamen imitationem columbæ quædam

etiam ad reponendas reliquias sacras factæ sunt: quo in genere erat illa Ecclesiæ beatæ Mariæ Laudunensis, cujus meminit Hermannus monachus in lib. 3. de miraculis sanctæ Mariæ cap. 28. ubi de furto Anselmi cujusdam, qui *cruces aureas & phylacteria confringens, inter cetera etiam auream columbam confregit, quæ pro lacte & capillis sanctæ Mariæ (ut ferebatur) introrsum reconditis, multum erat famosa & honorabilis, unde & in majoribus festis super ejus altare solebat appendi.* Verùm non semper appensæ erant ejusmodi columbæ super altare, sed ad breve tempus: neque primis sæculis reliquias super altaria appendi religio ferebat. Neque forsan alibi uspiam inveniri possint ejusmodi columbæ ad continendas reliquias: nec ob hoc singulare factum elevari debet ex Perpetui testamento petita auctoritas ad probandum usum columbarum pro Eucharistiæ seu Viatici asservatione.

20. Eucharistiæ asservatæ argumentum certius & exploratius legitur in canone 3. Concilii secundi Turonensis, qui de *compositione corporis Domini in altari* inscribitur, his omnino verbis expressus: *Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* De hoc canone fusiùs egimus in libello de Azymo cap. 8. Sed quædam hîc retractare juvat. Tres sunt de explicando hoc canone Catholicorum sententiæ. Binius existimat hoc decreto prohiberi, ne corpus Domini inter sacras imagines super altare poni solitas, sed potiùs collocetur sub ipsa cruce, quæ in meditullio ipsius altaris poni consuevit. Jacobus Sirmundus è contrario censet nihil aliud hoc canone vetari, quàm ut panis in corpus Domini consecrandus non aliter pro cujusque arbitrio, quàm impressa cruce formetur. Tertia sententia est cujusdam viri doctissimi, hunc canonem intelligendum esse de componenda oblatione cum calice tempore sacrificii è regio-

ne crucis in medio altari positæ, non verò ad dexteram, aut ad sinistram è regione imaginum.

21. Ut sincerè ac ingenuè profitear quod sentio, præmittendum est *imaginario ordine* hoc in canone nihil aliud significari, quàm ordinem seu locum imaginum, quo sensu *imaginaria pictura* dicitur ab Anastasio in versione secundi Concilii Nicæni, & in libro primo Beati Abbatis adversus Elipandum *imaginariè*, id est secundum imaginem, & alia id genus non pauca. Deinde *titulus crucis* idem est ac crux ipsa, super altare (uti superiùs vidimus) olim erigi solita. Hoc sensu Monachus Dervensis anonymus in libro de miraculis sancti Bercharii Abbatis, agens de extremo Hugonis cujusdam artificis morbo, *in* TITULO *crucis*, ait, *qui stabat ad pedes artificis decumbentis, subitò visus est illucescere globus æthereus*, in Sæculo nostro secundo pag. 856. ubi *titulus crucis* indubiè nihil aliud significat quàm crucem ipsam, quæ ad pedes Fidelium in extremis agentium apponi solet. Denique ex superioribus in memoriam revocandum est, imagines sub prima stirpe Regum nostrorum vix ac ne vix quidem altaribus fuisse appositas, sed parietibus utrimque altari adhærentibus, ubi etiam vasa sacra, & libri ad Missam necessarii in secretariis asservabantur. His observatis, planissimus est præmissi canonis sensus, nempe ut *corpus Domini* non in secretariis cum vasis aut libris sacris, adeoque non inter imagines, sed sub cruce ipsa componatur, ita ut è cruce, quæ in summo ciborio, ita ut exposuimus, eminebat, penderet.

22. Non immoror refutandis aliis sententiis, nam prima imagines illis temporibus super altare positas fuisse supponit contra veterum morem. Secundæ & tertiæ auctores volunt, hoc in canone *corpore Domini* nihil aliud

ſignificari, quàm vel confectionem panis Euchariſtici; qui cruce ſignandus ſit; vel compoſitionem oblationis in altari tempore ſacrificii, etiam ante conſecrationem, quod neutrum ſtare poteſt: cùm apud ſcriptores Eccleſiaſticos *corpus Domini* ſemper ſignificet Euchariſtiam re vera conſecratam, non verò panem conficiendum, vel etiam oblatum, ante conſecrationem.

23. Quidam exiſtimant hoc canone caveri, ne Euchariſtia in turribus, ut fieri antea conſueverat, & quidem intra armaria, aſſervaretur, ſed potiùs in ipſo altari: quales fuiſſe turres aïunt à Gregorio Turonenſi Antiſtite, & à Venantio Fortunato memoratas. Verùm in illis turribus non ipſum corpus Domini, ſed *miniſterium Dominici corporis*, ut Gregorius in librum 1. de gloria Martyrum cap. 86. loquitur, id eſt vaſa ſacra, quemadmodum ſuprà expoſuimus, ſervabatur. Attamen ſanctus Odo Abbas Cluniacenſis in lib. 2. Collationum cap. 32. ubi hunc Gregorii locum refert, hoc nomine intelligit *capſam cum corpore Domini*. Sed haud ſcio an ejus auctoritas decretoria cenſenda ſit in re tam antiqua, quæ ejus ætatem trecentis ampliùs annis præceſſerat.

24. Hanc Euchariſtiæ cum ſacra cruce in altari compoſitionem illuſtrat Paulini Epiſcopi egregium carmen ad Severum.

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compoſitiſque ſacra cum cruce Martyribus.
Cuncta ſalutiferi coëunt inſignia Chriſti:
Crux, corpus, ſanguis Martyris, ipſe Deus.

id eſt, ſi bene hunc locum interpretor, crux in ſummo, corpus & ſanguis, id eſt reliquiæ, Martyris in imo, ſcilicet ſubtus altare; *ipſe Deus*, hoc eſt ipſum Domini corpus in columba appenſum in medio. Hic verò loquendi

modus, *ipse Deus*, indubitanter asserit veram, non umbraticam Christi in Eucharistia præsentiam, quam eodem fere modo exprimit Fortunatus in lib. 3. carmine 23. *ad Felicem Biturigensem Episcopum in turrem ejus*:

Quàm bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant!

Id est ut calix & patena ex auro, quæ in illa turre ex dono Felicis continebantur, sacrificii tempore pretiosam Margaritam, scilicet ipsum corpus Domini cum sanguine, ferant.

25. Hæc namque fuit semper Gallicanæ Ecclesiæ de sanctissimo Sacramento fides, cujus non alium testem magis illustrem ac certum afferre licet, quàm Hilarium clarissimum Doctorem, cujus sollemne effatum est: *De veritate carnis & sanguinis non relictus est ambigendi locus*, ut ipse loquitur in lib. 8. de Trinitate. Eamdem fidem adstruunt, ut initio hujus libri vidimus, veteres libri Missales Ecclesiæ Gallicanæ, in quibus Christum precatur Sacerdos, *ut operante virtute* divina, PANEM MUTATUM IN CARNEM, POCULUM VERSUM IN SANGUINEM, *illum sumat in calice, qui de* ipso *fluxit ex latere*. Et in alio: *Corpus tuum* PRO NOBIS CRUCIFIXUM *edimus, & sanguinem sanctum tuum* PRO NOBIS EFFUSUM *bibimus*. Hæc nostra, hæc majorum nostrorum fides, quam utinam fratres nostri aversi jam tandem vel serò agnoscant: neque nos ampliùs provocent ad ficticiam illam novationem, quam Paschasio Radberto auctore sæculo nono contigisse criminantur. Ne pluribus hic morer, luculentum his testimoniis auctorem adducere sufficiat, nimirum Alcuinum Paschasio superiorem, cujus unius auctoritas, tam clara & manifesta, hanc controversiam dirimere deberet. Is itaque in epistola 113. ad Paulinum Aquileiensem Patriarcham hæc verba habet, litteris aureis inscribenda. *Ne*

quæso obliviscaris in tuis sanctis orationibus nomen amici tui Albini: sed in aliquo memoriæ gazophylacio reconde illud, & profer eo tempore opportuno, quo panem & vinum IN SUBSTANTIAM CORPORIS ET SANGUINIS CHRISTI *consecraveris*. Qui tam perspicuis verbis detrahit fidem, is non veritatis, sed contentionis, sed erroris, sed schismatis amator est.

26. Ceterum ex asservata Eucharistia soli communicabant infirmi, non sani, quibus vix umquam extra Missam communio à Sacerdote porrigebatur. Contrarius mos in Ecclesia Jerosolymitana primùm cœpisse videtur ex Humberto Cardinale in responsione contra Græcorum calumnias, in hæc verba. *Ad hæc si quid ex sancta & venerabili Eucharistia in Jerosolymitanis ecclesiis superfuerit, nec incendunt, nec in foveam mittunt: sed in pyxidem mundam recondunt; & sequenti die communicant ex ea populum, quia quotidie communicant ibi: eo quod conveniunt illuc ex diversis provinciis Christiani, qui propter fidem & maximum amorem Filii Dei communicare ibi desiderant.* Hæc longè probabilior est ratio, quàm eorum, qui passim id actitant sine delectu contra veterem Ecclesiæ morem. Quo tempore id fieri cœperit in Ecclesia Jerosolymitana, non est exploratum. Sanè antiquissimum esse asservandæ illis in partibus Eucharistiæ morem colligimus ex Cyrillo Episcopo Alexandrino, qui in epis-
„ tola ad Calosyrium arguit eos, qui mysticam benedictio-
„ nem nihil ad sanctificationem juvare dicebant, si quid ex
„ ea fieret reliqui in alium diem, quos insanire ait Cyrillus.
„ Neque enim alterari Christum, neque sanctum ejus cor-
„ pus immutari: sed benedictionis vim ac facultatem, vi-
„ vificantem gratiam, perpetuam in ipso exsistere. Sed longiùs extra metas digredior: ad Gallicanum Lectionarium venio.

DE

DE

LITURGIA GALLICANA.

LIBER SECUNDUS.

1 ABsolutis iis, quæ ad illuſtrandam veterem Liturgiam Gallicanam neceſſario præmittenda videbantur; jam tandem aggredimur antiquum Gallicanæ Eccleſiæ Lectionarium, cujus examen in hunc locum remiſimus. Repertum à nobis eſt in percelebri monaſterio Luxovienſi, litteris Franco-gallicis ſeu Merovingicis ante annos mille ſcriptum, ut ipſa characterum forma demonſtrat. Continet verò lectiones Prophetiarum, Epiſtolarum, & Evangeliorum per totum annum in Miſſa, & in aliis majorum ſollemnitatum officiis recitandas. Illud *Gallicanum*, tametſi avulſis aliquot primis foliis titulo deſtituitur, appellare non dubitamus, non ſolùm quòd in Gallia ſcriptum eſt ante receptum Ordinem Gregorianum, ſed quia lectiones habet priſco more Gallicano diſpoſitas, nempe duas pro ſingulis fere Miſſis, præter Evangelium. Præterea cùm pauciſſima Sanctorum feſta contineat iſte liber, unum ex illis aſſignat ſanctæ Genovefæ, cu-

jus cultus apud exteros in ea festorum raritate tanti non fuisset. Alia ritus Gallicani argumenta suis locis adnotabimus.

2 Lectionarii codex antiquissimus, sed initio mutilus, incipit ab his Isaïæ verbis, *neque prædicens, neque audiens sermones vestros*, &c. usque *laudem ejus in insulis nuntiabunt*, quæ sunt in Isaïæ cap. 41 à versu 26 ad versum 12 capitis sequentis. Succedit alia lectio cum nota numerica VIII ad marginem adscripta. Hic numerus decurrit ad XII, pro numero totidem lectionum. Deinde in die Natali Domini nova numeri marginalis series deprehenditur, non pro singulis lectionibus, sed pro singulis festis: dies verò Natalis Domini numero VIII præditus est. Unde in illo Lectionario duplex numericus ordo distingui debet, præter numeros quaternionum margini inferiori appositos: unus, qui festis seriatim recensendis adhibetur: alter, qui aliquando lectionibus, ubi plures sunt, enumerandis. quod in Sabbati sancti lectionibus observatur, ubi totidem numeri, id est duodecim, pro totidem lectionibus adhibentur, uti & in vigilia Natalis Domini.

3 Hinc colligimus, in illo Lectionario septem, quæ initio ante Natale Domini desunt, numericas officiorum seu festorum dierum notas præcessisse in foliis avulsis, cùm dies Natalis Domini octavus sit. Sed quænam illa Officia? Unum est de vigilia Nativitatis: de aliis non ita facilis sanè conjectura. Missale Mozarabum, cui Gallicanum accedere superiùs diximus, incipit à sex Dominicis Adventus ante Natale Christi, & pro eis totidem assignat Officia. Deinde in eodem quædam festa Sanctorum subjiciuntur, Andreæ, Saturnini, Eulaliæ, Thomæ, Annuntiationis. Ante annos mille *Ad-*

ventus nomen rariusculum erat, tametsi res ipsa erat in usu, scilicet præparatio quædam in Ecclesia sollemnis ad Natalem Domini rite præveniendum. Verùm non ita ratus ubique ac definitus, ut nunc, Dominicarum numerus.

4 In Ordinis Gelasiani libro secundo à numero LXXX assignantur Missæ quinque *de Adventu Domini*; in Ambrosiano sex, ut in Mozarabico: at in Gothico seu Gallicano, quod hîc ex Thomasio exhibemus, tantùm duæ, quas sequitur *Præparatio ad vesperam Natalis Domini*: cui respondet Ordinis Ambrosiani *Missa de Exspectato*, quæ *de Exceptato* in editis appellatur. Eædem sunt in Gallicano duæ primæ Orationes pro ambabus Missis, atque in Gelasiano pro duabus primis: prima quidem Oratio non multum ei dissimilis, quæ modò in Dominica prima Adventus recitari solet: secunda omnino eadem cum nostra Dominicæ secundæ.

5 In homiliis Cæsarii, aliisque ante septimum sæculum editis, nulla de Adventu Domini, tamquam de singulari quadam instituta celebritate, homilia legitur: sed si qua occurrit, exhortatio est ad Christi Nativitatem cum pietate præveniendam. In Homiliario Sancti-Gallensi, litteris majusculis ab annis mille scripto, duo sermones habentur pro die Dominica ante Natale Domini, sed inscripti hoc modo: *Dicendum* seu *Dictum ante Natale Domini*, sine ulla mentione Adventus per totum illud corpus homiliarum, quæ per annum tunc legebantur, pleræque ex Cæsario Episcopo Arelatensi. Certè neque Concilia, neque Regulæ illorum temporum, Cæsarii, Aureliani, Ferreoli, Benedicti, ullam de Adventus Domini vocabulo (si bene memini) mentionem faciunt. Ambrosio tamen *hymnus de Adventu*

Domini tribuitur in *Hymnario* Romæ nuper impreſſo.

6 In quadam epiſtola, quæ ſub Auguſtini nomine ad Bibianum Santonenſem Epiſcopum in codice Carnutenſis ſancti Petri monaſterii, ante annos octingentos exarato, poſt Hieronymi quædam opera reperitur; nonnulla de Adventu Domini leguntur, hîc paucis delibanda. Auctor ait Bibiani rogatu ſe dirigere *Ordinem Hipponæregienſis Eccleſiæ, qualiter divina Officia* per annum in ea eccleſia diſpoſita eſſent, *totius anni opificium in lectionibus divinis* perſtringendo, *incipientes*, inquit, *ordinem Adventus Dominici ab octavo Kalendas Octobris*, id eſt *æquinoctio autumnali: pro eo quod eadem die Johannes Præcurſor Domini à majoribus noſtris traditur & Angelo nunciante conceptus, & Herodis funeſti gladio trucidatus. Dignum namque eſt*, ſubdit ille, *ut ab eadem die uſque ad Nativitatem Chriſti, Prophetarum organa tympanizando reſultet eccleſia. Sed quia ſunt nonnulli, qui Adventum Domini à feſtivitate beati Martini Turonenſis urbis Epiſcopi videntur inſipienter excolere; nos eos non reprehendamus, quia non omnes omnia poſſunt, & maximè cum Apoſtolus dicat: Unicuique ſicut Deus diviſit menſuram Fidei. Sed longè aliter eſt plenitudo Ordinis & religionis noſtræ. Martinus etenim ſanctus longè poſt Aſcenſionem Domini, vel poſt Nativitatem prodiit, vel poſt mortem diſceſſit: quippe qui noſtris temporibus prope fuit: quamvis in brevi tempore fama ſanctitatis & virtutis illius totum mundum replevit. Apud nos itaque ex ejus ſollemnitate abſtinentia à carnibus, vel conjugali copula filiis Eccleſiæ indicitur, ut ad Nativitatem Domini ſecuriùs communicent.* Ex hac epiſtola, ſuppoſiticia quidem, ſed tamen antiquiſſima, intelligimus, ante receptum in Gallia Ordinem

Gregorianum non ita fixam ac ratam fuisse Dominici Aduentus celebrandi rationem : quàm cùm pleræque Gallicanæ ecclesiæ, forsan exemplo Turonensis, à festo sancti Martini inciperent ; prædictæ epistolæ scriptor, quisquis ille fuit, altiùs repetendam voluit, nempe ab VIII Kal. Octobris : quo ex tempore Prophetarum de Christo vaticinia in divinis Officiis recitari deberent. Atque ut sententiam suam aliis faciliùs approbaret, sub specioso sancti Augustini nomine confinxit epistolam, vulgavitque: quam ad calcem hujusce voluminis integram referemus. Ceterum Gregorius Turonensis Antistes religionem dierum, qui à festo sancti Martini ad Christi Natale interjacent, nobis suggerit in lib. de Vitis Patrum cap. 15. ubi ait Senocum reclusum ad se venisse, cui consilium dederit, ut ne perpetua se reclusione adstringeret, sed tantùm in Quadragesima, & in illis diebus, *qui inter depositionem sancti Martini ac Dominici Natalis sollemnitatem habentur.*

7 Ex his omnibus conjicio, sex illas numericas notas pro totidem officiis, quæ in Lectionario nostro desiderari diximus, repetendas esse à festo sancti Martini: quo ex tempore apud Gallos religio Adventus, id est præparatio ad Natale Domini, initium ducebat. Certè Missale Ambrosianum, anno 1560 editum, incipit à vigilia sancti Martini: at recentius anni 1669 ab Adventu. Itaque veri simillimum est, Lectionarium nostrum itidem incœpisse à festo sancti Martini, in quem major erat Gallorum, quàm exterorum devotio. Deinde forsan sequebatur officium de sancto Andrea: postea quædam officia pro Adventu: de quo duæ Missæ habentur in Missali Gothico-Gallicano, fortasse repetendæ, quando res exigebat. Nam & Missæ Dominicales post Pente-

coſten hoc modo repetendæ erant, ſiquidem unica in Lectionario noſtro, ſex in Miſſali Gothico, & ſex in Mozarabico tantùm aſſignantur. Quanta pietate Natale Domini prævenirent majores noſtri, docet canon 9. Concilii Matiſconenſis primi, ſtatuentis, *ut à feria ſancti Martini uſque ad Natale Domini, ſecunda, quarta, & ſexta ſabbati*, id eſt hebdomadæ, *jejunetur: & ſacrificia quadrageſimali debeant ordine celebrari.* Atque ob hanc cauſam jejunium quatuor temporum in menſe decimo inſtitutum tradit Egbertus Eboracenſis Antiſtes in Dialogo, nempe *propter advenientem venerabilem ſollemnitatem Domini noſtri J. C. ut unuſquiſque Fidelis præparet ſe ad communionem corporis & ſanguinis Chriſti cum devotione ſumendam. Quod & gens Anglorum*, inquit, *ſemper in plena hebdomada ante Natale Domini conſuevit*, ſcilicet jejuniis, ſolitudini, & aliis piis operibus vacando. Hæc de Adventu Domini præmittere operæ pretium duximus ad ſupplendum ea, quæ ex avulſis foliis in Lectionario noſtro deſunt, id eſt quaterniones omnino ſeptem: ſiquidem primus è reliquis numero VIII notatur.

7 Quod attinet ad ſollemnitates & Sanctorum feſtivitates, quæ in Gallia quondam celebrabantur; certus earum numerus ex Lectionario noſtro ad amuſſim iniri non poteſt: tum quia pro locis hic numerus variabat: tunc quia Lectionarium integrum non habemus. Omnino hæ ſunt quæ in eo aſſignantur. *Nativitas Domini, & feſta ſancti Stephani, ſancti Johannis Evangeliſtæ,* atque *Innocentium, Circumciſio, feſtum ſanctæ Genovefæ, Epiphania, feſtivitas ſanctæ Mariæ, Cathedra ſancti Petri, Paſcha, Aſcenſio, Pentecoſtes, feſtivitas ſancti Johannis Baptiſtæ, feſtum apoſtolorum Petri & Pauli,*

Passio sancti Johannis Baptistæ, deinde *commune* Martyrum & Confessorum. Præter hæc assignantur officia pro Dominicis tam post Epiphaniam, quàm post Cathedram sancti Petri; deinde pro Quadragesima, & pro Dominicis post Pascha; pro triduo Rogationum, & pro Dominica post Pentecostem; denique Missæ quædam de Ecclesiæ dedicatione, ordinationibus ministrorum sacrorum, pro mortuis, pro itinerantibus, decimis, & fructibus novis. Videamus an in Gallia per id temporis hæc fuerit festorum raritas & dispositio.

8 Majores sollemnitates ubique uniformi ritu observabantur, nempe *Nativitas Domini*, *Pascha*, & *Pentecostes*; & tres aliæ minus præcipuæ, *Epiphania*, *Ascensio*, & *Natalis sancti Johannis Baptistæ*: quas omnes enumerat Concilium Agathense ineunte sæculo sexto celebratum. Concilium verò Aurelianense primum paullo post iisdem festis addit *triduum Rogationum*, qui dies non tam festi, quàm pœnitentiales censendi sunt. *Cathedram S. Petri* agnoscit eodem sæculo Concilium Turonense secundum. At plures festivitates enumerat Perpetuus ejusdem urbis sæculo quinto Episcopus apud Gregorium sub finem libri decimi, ubi *vigilias* instituit aliquando *in Ecclesia*, (sic absolutè majores seu episcopales ecclesiæ dicebantur) aliquando *in basilicis*. Hæc verò festa sunt: *Natalis Domini*, *Epiphania*, *Resurrectio* v *Kal. Aprilis*, & præter eam *Pascha*, quod mobile erat, *dies Ascensionis*, *dies Quinquagesimus* seu Pentecostes, quæ itidem in Concilio Aurelianensi primo *Quinquagesima* vocatur. *Natalis sancti Johannis*, ad hæc *Passio ejusdem*, *Natalis sanctorum Apostolorum Petri & Pauli*, *Natalis sancti Symphoriani*, *Natalis sancti Lidorii*, *Natalis sancti Martini*, tum *sancti Bric-*

cii, & *Natalis sancti Hilarii.* Ex his omnibus quatuor postremæ, excepto die sancti Martini, non ubique Galliarum observabantur. *In Augusto, quia quotidie Missæ Sanctorum erant* tempore secundi Concilii Turonensis, *prandium habebant monachi* ex canone 17. nimirum ob ferias messivas. Ad hæc quoddam festi genus censebatur, cum Missæ indictæ erant. Unde Gregorius in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 13 *Missarum festa* appellat celebrationem Missæ, quam Episcopus Vasatensis, urbe sua ab Hunnis obsessa, indixit *pro liberatione populi sui*. Porro singulæ civitates & ecclesiæ suos peculiares patronos singulari cultu venerabantur. Insigniores è Gallicanis recenset Nicetius Trevirensis Pontifex in epistola ad Chlodosuindam Reginam, nempe Martinum, Germanum, Hilarium, Lupum, Remigium, & Medardum, quos miraculis in dies clarescere affirmat. Ex his festum sancti Martini per omnes Galliarum ecclesias celebre erat, ut ex Concilii Autisiodorensis canone 5, ex Gregorio Turonensi, & ex vita sancti Eligii intelligitur. Itaque non dubitem, quin idem festum in Lectionario nostro locum habuerit in illis foliis, quæ desiderantur.

9 Sæculo septimo non magnopere accrevit festorum in Gallia numerus. Scio multo plura numerari in quodam Concilio Remensi, quod ex codice ms. Majorismonasterii Binius eruit. Verùm Concilium istud longe recentius esse constat. Majoris est auctoritatis, & quidem certæ, Calendarium vetustissimum ab annis fere mille scriptum, quod habemus ex bibliotheca Corbeiensi, in quo notatur XIII *Kal. Februarii Depositio sanctæ Mariæ virginis.* Deinde post aliqua, VIII *Kal. Martii Cathedra sancti Petri Apostoli.* VIII *Kal. Aprilis Passio Domini nostri Jesu-Christi. Kalendis Maii natalis*

lis Philippi Apostoli x *Kal. Julii natalis sancti Jacobi Apostoli.* quæ duo fortasse notata erant ad memoriam, non ad festivitatem indicendam. viii *Kal. Julii natalis sancti Johannis Baptistæ*, & iii *Kal. Passio sanctorum Apostolorum Petri & Pauli.* Hoc Calendarium mutilum desinit in secunda die Augusti. Denique prædictis festis, quæ ex Conciliis superiùs retulimus, sanctus Bonifacius Moguntinus Antistes addit *Assumtionem sanctæ Mariæ* xviii Kal. Septembris, *Nativitatem ejusdem* vi Idus ejusdem mensis, *& passionem sancti Andreæ pridie Kal. Decembris*, nulla sancti Jacobi, nec Cathedræ sancti Petri mentione facta, ex Spicilegii tomo ix. Certum est tamen ex Gregorio Episcopo Turonensi, Assumtionis Deiparæ festum antiquius esse, ut suo loco inferiùs ostendemus. Concilium Narbonense anni D LXXXIX sancit, *ut quinta feria, nisi aliqua festivitas in eam incidat, feriari & cessare non liceat*, ob quorumdam Christianorum superstitiones, qui ea die ab opere cessabant.

10 Hæc sunt quæ de Lectionario Gallicano præfari duximus, fusiores observationes suis locis reservantes. Animus erat primo Lectionarium integrum referre ob antiquam Scripturæ versionem: sed postea sufficere visum est uniuscujusque lectionis initium ac finem indicare, exceptis nonnullis, quæ aliquando integra ob singulares causas adducemus. Versio hæc in plerisque cum Vulgata nostra convenit, differt in nonnullis, de quibus aliàs.

ANTIQUISSIMUM

LECTIONARIUM GALLICANUM

CUM NOTIS ET OBSERVATIONIBUS.

[In Vigiliis Natalis Domini.]

VIII *Lectio Esaïæ Prophetæ.*

Laudate cæli, quoniam [misericordiam] fecit Dominus: jubelate extrema terræ, *&c. usque* & salus mea non morabitur, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 44 *à versu* 23 *ad finem capitis* 46.

VIIII *Sermo sancti ac beatissimi Agustini Episcopi de Nativitate Domini nostri Jesu-Christi.*

Hodie, fratres carissimi, cæli desuper roraverunt: hodie aperta est terra, & genuit Salvatorem. Felix illa terra, quæ sine semine cælestem sæculo & mundo genuit Salvatorem, *&c. usque* redimique non poterit mundus, nisi fuerit Christus occisus.

X *Lectio Esaïæ Prophetæ.*

Hæc dicit Dominus: Lauda sterilis quæ non paris; decanta laudem, & hinni quæ non pariebas, *&c. usque* domus orationis vocabitur cunctis populis, ait Dominus. *Isa. à cap.* 54 *v.* 1 *ad v.* 7 *cap.* 56.

XI *Lectio Malachi Prophetæ.*

Hæc dicit Dominus: Ecce ego mittam Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam, *&c. usque* percutiam terram anathemate, ait Dominus Deus. *Malach. cap.* 2 *à v.* 7 *ad v.* 6 *cap.* 4.

XII *Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.*

In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, *&c. usque* plenum gratiæ & veritatis. *Joh. cap.* 1 *ad v.* 15.

Notæ et Observationes.

Hæ duodecim lectiones indubiè legebantur ad vigilias Nativitatis Domini, quas modò Matutinas *appellamus. Totidem lectiones præscribit Aurelianus Arelatensis Episcopus in Regula sua.* In Natale Domini, *inquit*, & in Epiphania tertiâ hora surgite. Dicite unum Nocturnum, & facite sex missas, *id est lectiones*, de Isaïa Propheta. Iterum dicite secundum Nocturnum, & legantur aliæ sex de Evangelio. *Hic duo tantùm Nocturni. In hoc Lectionario lectio nona est ex sermone sancti Augustini, duodecima ex Evangelio Johannis. Ad eum fere modum sanctus Benedictus in Vigiliis, præter lectiones ex Scripturis tam veteris quàm novi Testamenti, assignat* expositiones earum, quæ à nominatissimis Doctoribus orthodoxis & catholicis Patribus factæ sunt, *in Regulæ cap. 9 & in cap. 11 ad tertium Nocturnum* quatuor lectiones de novo Testamento. *Porro omnes Lectionarii nostri lectiones (ut jam diximus) cum Vulgata versione in multis conveniunt, discrepant ab ea in paucis. In Mozarabico longe diversa versio. Sermo qui hîc Augustino tribuitur, ejus esse non videtur, nec locum habet in nova editione, uti nec sequens de sancto Stephano.*

VIII LEGENDA IN DIE S. NAVIVITATIS DOMINI AD MISSAM.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

TEmpore illo locutus est Dominus ad Achaz dicens, *&c. usque* & elegere bonum. *Deinde*, Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Adcelera spolia detrahere, *&c. usque* coram Rege Assyriorum. *Postea*, Congregamini populi, & vincimini, *&c. usque* nobiscum Deus. *Tum*, Parvulus enim natus est nobis, *&c. usque* Zelus Domini exercituum faciet hoc. *Isa. cap. 7 à versu 10 ad cap. 9 v. 8 quibusdam prætermissis.*

Danihel cum benedictione.

Epistula Pauli Apostoli ad Hebræos.

Multifariè multisque modis, *&c. usque* & anni tui non deficient. *Hebr. cap. 1 ad v. 13.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, ut discriberetur universus orbis, *&c. usque* sicut dictum est ad illos. *Luc. cap.* 2 *ad v.* 19.

Notæ et Observationes.

Hic post Prophetiam notatur Danihel cum benedictione. *Huc spectat canon* 13 *Concilii* IV *Toletani, instituentis*, ut per omnes Hispaniæ ecclesias vel Galliæ, *aliis malè* Galliciæ, *in* omnium Missarum sollemnitate decantetur hymnus trium puerorum, *& quidem* in pulpito, *ut legunt Vualafridus Strabus & Berno Augiensis, qui observant, hoc canticum apud Romanos non esse in usu, nisi* quater in anno *nempe in Sabbatis quatuor temporum. Attamen in vulgato Missali Mozarabico rariùs hoc canticum præscribitur, & primo quidem in Dominica prima Quadragesimæ post Prophetiam hoc modo : Dicit Presbyter*, Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. *Deinde tractus*, Daniel Propheta. Tunc illi tres quasi ex uno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum de fornace dicentes. *Postea incipit Sacerdos*, Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum, & admirabilis, & superaxaltatus in sæcula, amen, &c. *Hoc canticum in aliquibus differt ab eo quod Romanus Ordo præscribit in Sabbatis quatuor temporum. Aliter in Lectionario nostro habetur in Sabbato sancto. Ex his intelligimus, lectionem ex Apostolo non continuò post Prophetiam lectam fuisse in Ordine Gallicano : quod fiebat sæculo undecimo in Nativitate Domini ex Micrologi capite* 52.

Praterea in hoc Ordine Gallicano unica Missa in Nativitate Domini assignatur, itidemque in Mozarabico & in Ambrosiano, apud Pamelium : secus in Gelasiano, Gregoriano, & in novo Ambrosiano, in quibus tres Missæ ad ipsum diem habentur. Gregorius Episcopus Turonensis unius Missæ meminit in cap. 8. *de vitis Patrum, sub finem vitæ Nicetii Episcopi Lugdunensis, ubi postquam egit de peractis vigiliis Dominici Natalis*, Facta quoque hora tertia, *inquit*, cùm populus ad Missarum sollemnia conveniret, *&c. Conferalium ejusdem auctoris locum ex lib.* 2 *de miraculis sancti Martini cap.* 25. *In libello Eldefonsi Hispanici Episcopi, qui anno* DCCCLV *scripsit, tres Missæ indicantur in Natali Domini, Paschate, Pentecoste, & Transfiguratione.*

Quod attinet ad tres Missas, in Ordine Gelasiano & Gregoriano ad Natale Domini præscriptas ; hæ pro numero stationum, quæ Romæ ab

antiquis temporibus ipsa die à summo Pontifice olim fiebant, instituta sunt, non in eadem ecclesia, sed in diversis; neque à singulis Sacerdotibus, sed à pluribus celebrandæ, ut colligitur ex Ordine Romano, cujus hæc verba sunt. Prima die vigiliæ Natalis Domini hora nona canunt Missam ad sanctam Mariam. quâ expletâ, canunt vespertinalem synaxim: deinde vadunt ad cibum. In crepusculo noctis intrat Apostolicus ad vigiliam in præfatam ecclesiam. Tamen non cantant ibi Invitatorium in introitu: sed expletis vigiliis & matutinis, sicut in antiphonario continetur, ibidem canunt primam Missam in nocte. Qua expleta, vadunt ad sanctam Anastasiam canere aliam Missam de nocte. *Hinc commemoratio sanctæ Anastasiæ in secunda Missa.* Deinde pergunt ad sanctum Petrum, ut ibi vigilias celebrent ab eo loco, ubi invenerint psallere qui ibidem excubant. Ipsi enim intrant ad vigiliam solito tempore in processu noctis, & canunt Invitatorium, & prosequuntur ordinem antiphonarii. Unde etiam dupla officia in Romanorum antiphonariis hac nocte describuntur. *De hoc duplici officio legesis Amalarii lib. de Antiphonario cap.* 15.

Ceterum in Mozarabico Prophetia ita incipit, Primo tempore alleviata est terra Zabulon, *&c. Epistola eadem est atque in Gallicano: Evangelium secundum Lucam*, Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, &c.

VIIII. LEGENDA IN NATALI S. STEPHANI AD MATUTINUM.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Benedictus Domino vir qui confidit in Domino, *&c. usque* & non paveam ego, ait Dominus Deus. *Ierem.* 17 *à v.* 7 *ad* 18.

Sermo sancti ac beatissimi Agustini episcopi de natale sancti Stephani.

Beatissimus primus & præcipuus martyr Stephanus, fratres carissimi, post Apostulos ordinatus est, ante Apostulos coronatus est, *&c. usque* ad sanitatem pristinam revocantur auxiliante Domino nostro.

x Legenda in natale sancti Stephani ad Missam.

Lectio Actuum Apostolorum.

In diebus autem illis crescente numero discipulorum, *&c. usque* planctum magnum super illum. *Act. cap.* 6 *à v.* 1 *ad cap.* 8 *v.* 2.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, *&c. usque* salvare quod perierat. *Matth. cap.* 17 *à v.* 23. *ad v.* 11, *cap.* 18.

Notæ et observationes.

Duæ primæ lectiones, altera ex Jeremia Propheta, altera ex sermone sancti Augustini de beato Stephano, assignantur ad Matutinum. *Hoc nomine plerique veterum in plurali numero utuntur ad significandam illam ecclesiastici officii partem, quam* Laudes *appellamus, ducta appellatione à psalmis, quæ à laudis vocabulo incipiunt. Ita sancti Benedictus, Aurelianus, & Isidorus in Regulis suis* Matutinorum *vocem usurpant: Cassianus in duplici sensu, nempe pro Laudibus, & pro officio Primæ in singulari. At vocem hanc pro vigiliis nocturnis adhibet Concilium Turonense secundum canone* 18. In diebus festis ad Matutinum sex Antiphonæ binis psalmis explicentur. *In duplici significatu Gregorius Turonensis Antistes* Matutinas *non rarò appellat. Pro Laudibus in lib.* 1 *de miraculis sancti Martini cap.* 33. Mane autem facto, signo ad Matutinas commoto, reversi sumus dormitum. *Pro vigiliis in lib. de vitis Patrum cap.* 8. Quodam autem mane cùm surrexisset ad Matutinas sanctus Nicetius, exspectatis duabus antiphonis ingressus est in sacrarium. ubi dum resideret, Diaconus responsorium Psalmum canere cœpit. *Cur verò in Lectionario nostro aliquando* Vigiliarum, *aliquando* Matutini *vocabulum adhibeatur, illa discriminis causa esse videtur, quod* Vigiliæ *sollemnioribus festis, in quibus prolixiores sacræ excubiæ erant;* Matutinum *seu* Matutinæ *minùs sollemnibus, in quibus tardiùs surgebatur, meliùs conveniret. Sacerdotes tamen singulis diebus de nocte surgebant ad orationem, ut ex Gregorio aliisque inferiùs ostendemus in Disquisitione de cursu Gallicano.*

In Missa natalis sancti Stephani nulla hîc lectio ex veteri Testa-

mento Epistola præmittitur, neque in festo sancti Johannis Evangelistæ nonnullisque aliis, fortasse ex communi officio desumenda. In Mozarabico numquam prætermittitur. Et in festo quidem sancti Stephani lectio repetitur ex festo sancti Clementis, nempe ex libro Sapientiæ, Justus si morte præoccupatus fuerit, &c. *Epistola verò eadem est cum superiori, tantisper tamen prolixior. Evangelium ex Matthæi cap.* 32. Super cathedram Moysi, *&c.*

XI LEGENDA IN FESTO S. JOHANNIS AD MISSAM.

Lectio Apocalypsis sancti Johannis Apostoli.

TEmpore illo ego Johannes vidi Agnum super montem Sion; *&c. usque* mare & fontes aquarum. *Apoc. cap.* 14 *à v.* 1 *ad* 7.

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

Diebus illis accesserunt ad Dominum Jesum Jacobus & Johannes, filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus ut quodcumque petierimus, facias nobis, &c. ex *Marci cap.* 10. *Avulsum est unum folium.*

Observatio.

N*Ullæ hoc loco lectiones pro Matutinis, neque ulla ad Missam lectio ex veteri Testamento. In Missali Gothico inscribitur* Missa in natali Jacobi & Johannis. *In Mozarabico lectio ex sapientia Salomonis,* Sapientia justum deduxit per vias rectas, &c. *præmittitur lectioni ex epistola ad Thessalonicences,* Nolo vos ignorare de dormientibus, *&c. Evangelium ex capite* 21 *Johannis,* Simon Johannis, diligis me plus his, *&c. In Lectionario nostro post avulsum folium sequitur sermo quidam absque initio de Innocentibus, haud dubiè ad Matutinum, quem titulum utique supplemus.*

[XII Legenda in festo Infantium ad Matutinum.]

Sermo . . . .

. . . . & non faciat, neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi,

futuræ persecutionis metus moveat Antichristi imminentis adventum sic terreatur, ut non evangelicis exortationibus & præceptis cælestibus instructus, ad omnia inveniatur armatus, *&c. usque* Expectat Deus, expectant & Angeli ejus, expectat & Christus. Quanta est... dignitas & quanta est felicitas præside Deo congredi, & Christo judice coronari.

XIII. Legenda in natali Infantum ad Missam.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, fletus & luctus, *&c. usque* miserans miserebor, ait Dominus Deus. *Ierem. cap.* 31 *à v.* 15 *ad* 20.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannes vidi sub altare animas interfectorum, *&c. usque* qui interficiendi sunt, sicut & illi. *Apoc. cap.* 9. *ad v.* 11.

Lectio sancti Evangelii secundùm Matthæum.

Tempore illo cùm natus esset Dominus Jesus in Bethleem Judææ in diebus Herodis Regis, *&c. usque* quoniam Nazaræus vocabitur. *Matth. cap.* 1. *ad finem.*

Observatio.

P*rophetia eadem in Mozarabico, ubi legitur,* Vox in Rama, *&c. Lectio secunda ex epistola 2 beati Pauli ad Corinthios cap.* 1. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, *&c. Evangelium ex Matthæi capite* 18. Oblati sunt Domino nostro Jesu-Christo parvuli, *&c.*

XIIII. Legenda in Circumcisione Domini ad Matutinum.

Lectio Esäiæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus Redemtor tuus & formator tuus ex utero: Ego sum Dominus faciens omnia, *&c usque* ego Dominus faciens

faciens omnia hæc, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 44. *v.* 24 *ad v.* 7. *cap. seq.*

XV Legenda in Circumcisione Domini ad Missam.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Audite verbum Domini Principes Sodomorum, *&c. usque* & venite & arguite me, dicit Dominus. *Isa. cap.* 1 *v.* 10 *ad* 20.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Cariſſimi fugite ab idolorum cultura, ut prudentibus loquor, *&c. usque* omnia in gloria Dei facite. 1 *Cor.* 10. *v.* 14 ad 31.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In illis diebus postquam consummati sunt dies octo, *&c. usque* & gratia Dei erat in illo. *Luc.* 2 *v.* 21 *ad* 40.

Observatio.

Evangelium idem est in Mozarabico, at lectiones ex veteri Testamento & ex Paulo diversæ. Mozarabici officii lectio prima ex Isaïæ cap. 48. Audi me Jacob & Israël quem ego voco, *&c. Secunda ex Paulo ad Philippenses cap.* 3. Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum, *&c. Lectionarii epistola magis convenit illis temporibus, quibus superstitiones paganicæ Kalendis Januariis adhuc vigebant. In Gelasiano, Gregoriano, & plerisque aliis Missa est altera hoc die* ad prohibendum ab idolis. *Octavâ diei horâ de hac re Missam celebrari præcipit Concilium secundum Turonense canone* 17 *præter privatas Litanias. Lege sis epistolam Zachariæ Pontificis ad Bonifacium, quæ est* C XXXII *inter Bonifacianas; & Menardum à pag.* 252.

P

XVI LEGENDA IN FESTO S. GENOVEVÆ VIRGINIS.

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

FRatres infelix ego homo, quis me liberavit de corpore mortis hujus, *&c. usque* non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum per Jesum-Christum Dominum nostrum. *Rom. cap. 7 v. 24 usque ad v. 4 cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore dicebat Dominus Jesus discipulis suis parabulam hanc: Simile est regnum cælorum decim virginibus, *&c. usque* nescitis diem neque horam. *Matth. cap. 25 v. 1 ad 14.*

OBSERVATIO.

HIc nihil de actis sanctæ Genovefæ, quæ ab auctore quodam anonymo paullo post ejus obitum scripta dicuntur. Varia eorum exempla circumferuntur. Interpolata sunt illa, quæ ex pervetusto codice inclytæ basilicæ, in qua Genovefa monumentum habet, recens edita sunt. Auctor conjicit ex historiis veterum *tempus quo virgo nata est, quod aliàs sibi non satis compertum fatetur. Vixit post scriptam à Gregorio M. sancti Patris Benedicti vitam, quam* speculum *vocat* bonorum Monachorum, *relato viso de obitu* beatissimi Germani Capuani Episcopi. *Sinceriora sunt quæ apud Bollandum exstant, quorum Scriptor relato miraculo de ampulla oleo cælitus per beatam Genovefam repleta, subdit se* post ter senos ab obitu ejus annos, cum ipsa ampulla oleum, quod in oratione ejus creverat, vidisse. *quod totidem verbis interpolator* (*ut fit non raro*) *commemorat. In Canone codicis regii, qui Ordinem Missæ ex Gelasiano & Gregoriano mistum continet, in secunda Sanctorum commemoratione post Agnetem & Anastasiam, fit mentio* de Genovefa & Scholastica. *In vetustissimo Calendario Corbeïensi superiùs laudato*, III Nonas Januarii depositio sanctæ Genovevæ.

XVII LEGENDA IN DOMINICO POST CIRCUMCISIONEM DOMINI.

Lectio Ezechihel Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Fili hominis, hii ſunt ritus altaris, in quacumque die fuerit fabricatum, *&c. uſque* implevit gloria Domini domum Domini, dicit Dominus omnipotens. *Ezech. caq.* 43 *v.* 18 *ad v.* 4. *cap. ſeq.*

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Epheſios.

Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui benedixit nos, *&c. uſque* in laude gloriæ ipſius, qui eſt benedictus in ſæcula. *Epheſ. cap.* 1 *v.* 3. *ad* 14.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Matthæum.

Tempore illo obtulerunt turbæ ad Dominum Jeſum hominem mutum dæmonium habentem, & ejecto dæmone locutus eſt mutus, *&c. uſque* curans omnem languorem & omnem infirmitatem. *Matth. cap.* 9 *v.* 32 *ad* 35.

XVIII LEGENDA IN VIGILIIS EPHIPHANIAE.

Vita & paſſio ſancti ac beatiſſimi Iuliani martyris.

Igitur beatiſſimus Julianus ex nobili familia, inluſtris erat in ſæculo, *&c. uſque ad finem, ut apud Bollandum ad* 9 *Januarii, ubi acta Juliani, Baſiliſſæ ejus conjugis & ſociorum Martyrum referuntur. Poſt hæc in Lectionario ſequitur ſermo quidam abſque nomine auctoris, qui ſermo ſupponit lectum Evangelium de adoratione Magorum, ut ex hoc ejus exordio apparet.*

Audivit nobiſcum caritas veſtra Evangeliſta dicente: Cum natus eſſet, inquid, Deus in Bethlem Judæam in diebus Herodes Regis...... venimus adorare eum. Felix illa civitas, fratres, cui civis natus eſt Deus! quæ ſingulare meritum ante adventum Salvatoris accipiens, primo laudari meruit per Propheram, quàm diſceret quod ſumebat, *&c. uſque* maluit virtutibus diſci, quàm ante tempus occidi.

XVIIII Legenda in Ephiphania
ad Missam.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Surge , inluminare Jerusalem , *&c. usque* Redemptor tuus fortis Jacob , ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 60. *v.* 1 *ad* 16.

Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

Carissime , apparuit gratia Dei Salvatoris , *&c. usque* heredes simus secundum spem vitæ æternæ per Jesum - Christum Dominum nostrum. *Tit. cap.* 1. *v.* 11. *ad v.* 7 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundùm Matthæum.

Tempore illo venit Dominus Jesus in Cana Galilææ in Jordane ad Johannem ut baptizaretur , *&c. Matth. cap.* 3 *v.* 13 *ad finem cap. Tum continuè subjungitur.* Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta , ut putabatur filius Joseph , *ex Lucæ cap.* 3 *v.* 23 *postea consequenter ex Johannis cap.* 2 *v.* 1. Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana Galileæ , *ad v.* 11.

Notæ et Observationes.

Mirari subit , cur acta sanctorum Iuliani & Basilissæ , qui Antiochiæ sub Diocletiano & Maximiano martyrium passi sunt , in ipsis Epiphaniæ Vigiliis lecta fuerint , maximè cum non die sexta , sed nona Ianuarii in Martyrologiis recenseantur. An verò tam longa historia in vigiliis illis , præter adjunctam homiliam , integra legebantur ? Fortasse breviabantur ad nutum choro præsidentis , cum ad modum , quo Carolus M. cùm vigiliis interesset , finem lectionum nutu seu sibilo significasse perhibetur à monacho sancti Gallensi. In Mozarabico celebris est etiam horum Martyrum festivitas , sed die sequenti post Epiphaniam , ut ex Inlatione manifestum est.

In Consilio Autisiodorensi anni D LXXVIII *statutum est canone* 2 , ut omnes Presbyteri ante Epiphaniam missos suos dirigant , qui eis de principio Quadragesimæ nuntient , & in ipsa Epiphania ad populum indicent. *Et in libris Sacramentorum , puta Gelasiano in lib.* I *num.* C III , Consecratio sacræ virginis in Epiphania vel secunda feria Pachæ , aut in Apostolorum natalitio celebrari *dicitur* quod decretum *est Gelasii primi in epistola* 9 *ad Episcopos Lucaniæ.*

Observatione dignum est, quod Evangelium pro festo Epiphaniæ ex tribus Evangelistis contextum est, uti & Passio in die sancto Parasceves ex quatuor. In vigiliis lectum fuerat ex dictis Evangelium ex Matthæi cap. 2 de adoratione Magorum, cujus etiam fit mentio in Missali Gothico-gallicano. Itaque triplex Christi Domini manifestatio hac die etiam tunc recolebatur, nempe Adoratio Christi per Magos, ejusdem baptismus, & primum miraculum, quod contigit in nuptiis apud Canam Galileæ. Tria hac à Paulino memorantur in Natali IX *de sancto Felice, ubi de Epiphania agit, eamque inter majores sollemnitates numerat. Mozarabes legunt Evangelium ex Matthæi cap. 2 de adoratione Magorum. Minutulum est, sed tamen non omittendum, quod in Lectionario Gallicano, itemque in Missali Gothico* Ephiphania *ubique scribitur, mendosè quidem, sed veteri more.*

XX DIE DOMINICO POST EPHIPHANIA.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

TEmpore illo ego Esaïas vidi Dominum sedentem, *&c. usque* convertatur & sanem eum, dicit Dominus omnipotens. *Isa. cap.* 6 *v.* 1 *ad* 10.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres videte vocationem vestram, *&c. usque* in Domino glorietur. I *Cor. cap.* I *v.* 6 *ad* 31.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo venit Dominus Jesus Nazareth, ubi erat nutritus, *&c. usque* quæ procedebant de ore ipsius. *Luc. cap.* 4 *v.* 16 *ad* 22.

XXI LEGENDA SECUNDA DOMINICA POST EPHIPHANIA

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris, & in diebus vestris vocem gaudii, *&c. usque* quam dedi patribus eorum, ait Dominus Deus. *Ierem. cap.* 16 *v.* 9 *ad* 15.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, *&c. usque* ut possitis sustinere in Christo Jesu Domino nostro. 1 *Cor.* 10 *v.* 1 *ad* 13.

Lectio sancti Evangelii secundùm Matthæum.

Tempore illo interrogavit Dominum Jesum unus ex Pharisæis legis Doctor temptans eum, *&c. usque* qui se humiliat exaltabitur. *Matth. cap.* 22 *v.* 36 *ad v.* 12 *cap. seq.*

XXII LEGENDA IN FESTIVITATE S. MARIAE.

Epistola sancti Pauli Apostoli ad Corinthios.

FRatres, de virginibus præceptum Domini non habeo, *&c. usque* quod & ego spiritum Dei habeam. 1 *Cor.* 7 *v.* 25 *ad* 40.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo exsurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana, *&c. usque* reversa est in domum suam. *Luc. cap.* 1 *v.* 39 *ad* 56.

Notæ et observationes.

PRimo conspectu erit forsan qui existimet, hanc beatissimæ Deiparæ Virginis festivitatem non aliam esse à Purificatione: quod & festorum series hic observata suadere videtur. At certum est hoc loco significari ipsius depositionem seu assumtionem, quam XV *Kal. Februarii, id est die* 18 *Ianuarii, quondam celebratam fuisse antiquiora Martyrologia testantur. Hieronymianum vetus æri incisum:* XV Kal. Februarii depositio sanctæ Mariæ. *Epternacense,* Adsumptio sanctæ Mariæ. *Lucense, quod Franciscus Maria Florentinus vulgavit,* XV Kal. Febr. depositio sanctæ ac gloriosæ beatæ Mariæ matris Domini nostri Jesu Christi. *quem in locum Florentinus de hujus festi ad hanc diem institutione multis disserit, quam à Mauricio Imperatore in mensem Augustum, cùm primitus in Ianuario celebraretur, translatam fuisse opinatur. In veterrimo Calendario nostro Corbeïensi, quod vix ampliùs uno post Mauricium sæculo exaratum est,* XV Kal. Februarii depositio

sanctæ Mariæ virginis. *Denique in perantiquo Floriacensi, quod fuit quondam ecclesia Senonensis, eodem die notatur, iisdemque verbis atque in Martyrologio Lucensi. His omnibus accedit, quod in Missali Gothico statim post Epiphaniam habetur* Missa in Adsumptione sanctæ Mariæ matris Domini nostri: *qua in Missa* beatæ Virginis corpus de sepulcro translatum *fuisse, nec* resolutionem pertulisse *memoratur. Denique (quod rem evincit) Gregorius Turonensis Episcopus in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 9, ubi agit de basilica per Constantinum in honorem beatissimæ virginis constructa,* Hujus festivitas, sacra, *inquit*, mediante mense undecimo celebratur, *id est mense Ianuario. quod de Gallia intelligendum esse sequentia manifestant, probantque hoc festum vigiliis præventum, ac proinde celebre tunc fuisse.* Nam in oratorio Marciacensis domus Arverni territorii, ejus reliquiæ continentur. Adveniente verò hac festivitate, ego ad celebrandas vigilias ad eum accessi. *Itaque per id tempus celebris in Gallia erat Assumtio beatissimæ Virginis in Ianuario, quæ* festivitas sanctæ Mariæ *simpliciter à Gregorio, uti & in Lectionario nostro appellatur. Ceterum Augusto mense hoc festum ponitur in libro Sacramentorum Gregorii M. quo auctore Galli indubiè illud in illum mensem transtulerunt à tempore Caroli M. cùm Ordinem Gregorianum susceperunt. Seriùs tamen apud laicos præceptum de observando hoc festo receptum est, ut constat tum ex Capitulari Caroli M. in lib. 1 cap. 158 novæ editionis, tum ex Annalibus Bertinianis ad annum* DCCCLXII. *quo anno Hunfridus Morinorum Episcopus id pro feriato haberi & celebrari mandavit. Lege Analectorum tomum 3 pag. 339.*

XXIII. LEGENDA IN CATHEDRA SANCTI PETRI.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo misit Herodes Rex manus, ut adfligeret quosdam de Ecclesia, *&c. usque* quomodo Dominus eduxisset eum de carcere. *Act. cap. 12 v. 1 ad 17.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo venit Dominus Jesus in partes Cæsareæ, *&c. usque* erit solutum & in cælis. *Matth. cap. 16 v. 13 ad 19. Deinde continenter ex Iohannis cap. 21.* Post hæc dicit Simoni Petro: Simon Johannis diligis me plus his? *&c. usque ad v. 19.* qua morte clarificaturus esset Deum.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

IN ms. codice post titulum primum hujus festi, avulsum est unum folium, quod lectionem primam ex veteri Testamento continebat. Duplex modò Cathedræ sancti Petri festum celebratur, alterum die 18 *Ianuarii, cùm Petrus Romæ; alterum* 22 *Februarii, cùm Antiochiæ primum sedisse creditur. Utrum hoc loco intelligendum sit, quæstio est. Posteriori illud favet, quòd in ecclesiasticis quondam receptior fuerit hæc festivitas, uti Menardus noster probat in Notis ad Gregorii Sacramentarium, in quo sola hæc Cathedra locum habet, quæ Februario celebratur. Deinde in Missali Gothico seu Gothico-gallicano, post Conversionem sancti Pauli, cujus memoria fit* VIII *Kal. Februarii, subsequitur* Missa in Cathedra sancti Petri Apostoli. *quæ quidem antecedere deberet, si de Cathedra Ianuarii hæc Missa esset intelligenda. Denique in secundo Concilio Turonensi anni* DLXVII *canone* 22 *reprehenduntur ii*, qui in festivitate Cathedræ domni Petri Apostoli cibos mortuis offerebant, & post Missas ad gentilium revertebantur errores. *quod de Cathedra Februarii Menardus noster interpretatur: quo mense apud gentiles Lupercalia in usu erant, quorum reliquias in Gallia damnant Patres prædicti Concilii Turonensis. Et tamen Gelasius Papa* I, *qui primus apud Romanos impia hæc sacra sustulit, asserit in epistola sua ad Andromachum Senatorem, Lupercalia in Galliis numquam obtinuisse. Ob causas prædictas potius de Cathedra Februarii, quàm de alia Lectionarium nostrum forsan interpretandum nonnullis videbitur.*

Verùm his quædam majoris momenti adversantur. Levius est quod in Lectionario nostro festum Assumtionis Deiparè proximè subsequitur Cathedra sancti Petri, quæ eodem die, hoc est XV *Kal. Februarii, in Martyrologiis Lucensi, Corbeiensi, aliisque nonnullis notatur. Hujus verò festi antiquitatem adstruit Hymnus de festo Cathedræ Romanæ, qui hymnus in Hymnario, Romæ anno superiori edito, tribuitur Paulino. Porro ut potiùs de Cathedra, quæ Ianuario recolitur, quàm de altera Lectionarium nostrum interpreter, illud maximè me movet, quòd in eo numerentur Dominicæ tres* post Cathedram sancti Petri *ante Dominicam primam Quadragesimæ. qui Dominicarum numerus à die* 22 *Februarii numquam compleri potest, quantumvis Pascha ab Æquinoctio declinet. Adde in eodèm Lectionario duas tantùm Dominicas post Epiphaniam assignari, quæ non sufficerent, si aliæ tres à Cathedra Februarii numerarentur. Atqui apud Gallos peculiaris fuit Cathedra sancti Petri*

in

in Januario memoria, ut discimus ex pervetusto Martyrologio Gellonensi, in quo hæc verba leguntur, ad propositum notatu digna: XV Kal. Februarii secundùm Gallos Cathedra sancti Petri Apostoli. *In alio Gellonensi, quod tempore Caroli M. exaratum est, eodem die* Cathedra sancti Petri Apostoli, quâ primo Romæ sedit. *At sive hæc, sive altera intelligatur; nomine Cathedræ sancti Petri sine adjuncto, potiùs Petri Confessio & Primatus, quàm sedes Antiochena Romanave honoratur, ut Missæ Gallicanæ hæc collectio probat:* Deus qui hodierna die beatum Petrum post te dedisti caput Ecclesiæ, cum te ille verè confessus sit, & ipse à te dignè prælatus sit, *&c. Et in Contestatione:* Testis est dies hodierna beati Petri Cathedra Episcopatus exposita: in qua fidei merito revelationis mysterium, Filium Dei confitendo, prælatus Apostolos, *pro* Apostolus *vel* Apostolis, ordinatur. In cujus confessione est fundamentum Ecclesiæ, *&c. His verbis, ut jam dixi, potiùs Petri Confessio & Primatus, quàm Antiochena vel Romana Cathedra designatur. Unde in veterrimo Calendario nostro, litteris majusculis scripto, unicum Cathedræ festum exprimitur absque adjuncto in hunc modum.* VIII Kal. Martii Cathedra sancti Petri. *Consule Menardum & Frontonis Calendarium. Samson Dolensis Episcopus in* beati Apostoli Cathedra *ordinatus dicitur ab Anonymo æquali, qui ejus vitam duobus libris scripsit: sed utra sit illa Cathedra, non liquet.*

XXIIII DIE DOMINICO POST CATHEDRAM SANCTI PETRI.

Lectio Oseæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Audite verbum Domini filii Israhel, quia judicium Domino cùm habitatoribus terræ, *&c. usque* contundentur à sacrificiis suis ait Dominus Deus. *Oseæ cap.* 4 *v.* 1 *ad* 19.

Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

Vos autem in libertatem vocati estis, *&c. usque* sic adimplebitis legem Christi. *Galat. cap.* 5 *v.* 13. *ad v.* 2 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundùm Matthæum.

In illo tempore Adsumsit Dominus Jesus Petrum & Jacobum

& Johannem fratrem ejus, *&c. usque* donec filius hominis à mortuis resurgat. *Matth. cap.* 17 *v.* 1 *ad* 9.

XXV Secunda Dominica post Cathedram sancti Petri.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Tempore illo factum est verbum Domini ad Hierimiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Deus Israhel: Vade, & dic viris Juda & habitatoribus Hierusalem: Numquid non recipietis disciplinam... ut obediatis mihi, dicit Dominus. Ego autem locutus sum ad vos de mane consurgens... neque audistis me. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israhel: Ecce ego adduco super Juda... & non responderunt mihi. Tolle volumen libri, & scribe in eo... & propitius ero iniquitati & peccato eorum, ait Dominus Deus. *Ierem. cap.* 35 *v.* 13 *ad. v.* 3 *cap. seq. quibusdam omissis.*

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Fratres, fornicatio & omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, *&c. usque* subjecti invicem in timore Christi. *Ephes. cap.* 5 *v.* 3 *ad* 21.

Lectio sancti Evangelii secundùm Lucam.

Diebus illis ecce quidam Legisperitus surrexit temptans Dominum Jesum, & dicens: Magister quid faciendo vitam æternam possidebo? *&c. usque* vade & tu fac similiter. *Luc. cap.* 10 *v.* 25 *ad* 37.

XXVI Tertia Dominica post Cathedram sancti Petri.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, *&c. usque* Redemptor tuus fortis Jacob, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 49 *v.* 8 *ad* 26.

Epistola Pauli Apostoli ad Colossenses.

Fratres, induite vos, sicut electi Dei, viscera misericordiæ,

&c. usque gratias agentes Deo & Patri per ipsum, qui est benedictus in sæcula. *Coloss. cap.* 3 *v.* 12 *ad* 17.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo factum est cum introisset Dominus Jesus in domum cujusdam Principis Pharisæorum sabbato manducare panem, *&c. usque* beatus qui manducabit panem in regno Dei. *Luc. cap.* 14 *v.* 1 *ad* 15.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Singulare est quod superiores Dominicæ tres notentur post Cathedram sancti Petri. *Nulla hic mentio de Dominicis Septuagesimæ, Sexagesimæ, & Quinquagesimæ, neque de feria quarta Cinerum: neque etiam in Missali Gothico seu Gallicano. Sexagesima & Quinquagesima ante Pascha prohibentur in Conciliis Aurelianensibus primo & quarto. Primum sic habet in canone* 24, Id à Sacerdotibus omnibus decretum est, ut ante Paschæ sollemnitatem, non Quinquagesima, sed Quadragesima teneatur. *Et in quarti canone* 2. Hoc etiam decernimus observandum, ut Quadragesima ab omnibus ecclesiis æqualiter teneatur; neque Quinquagesimam, aut Sexagesimam ante Pascha quilibet Sacerdos præsumat indicere. *Verumtamen Cæsarius, Arelatensis eo tempore Antistes, in Regulæ suæ ad Monachos cap.* 22, *à Domini Natale,* usque ante duas hebdomadas de Quadragesima, secunda, quarta, & sexta feria *jejunium præscribit:* inde postea usque ad Pascha omni die, absque die Dominica. *Aurelianus verò, ejusdem Cæsarii post Auxanium successor, in suæ item Regulæ Appendice*, Ab Epiphania, *inquit*, usque Pascha, quotidie jejunandum absque majoribus festivitatibus, sabbato, & Dominica. *Sed hæc monachis erant, non universim omnibus præscripta. In Missali Mozarabico Dominica Septuagesimæ non exstat, nec Sexagesimæ: at Dominica ante diem Cinerum* ad carnes tollendas *appellatur, quam sequitur feria quarta Cinerum, forsan haud ex primaria institutione. In Regula sancti Patris Benedicti nulla mentio de Septuagesima, &* Alleluia *usque ad Quadragesimam in officiis divinis retinetur, uti etiam in Ordine Mozarabico, at in Gelasiano vulgato, Missæ pro Septuagesima, Sexagesima, & Quinquagesima habentur. Sexagesimam memorat Magister in Regulæ suæ cap.* 28. *Caput Quadragesimæ à Dominica prima, non à feria quarta Cinerum olim incipiebat, etiam tempore Gregorii M. Argumenta hanc in rem vide sis apud Menardum.*

XXVII LEGENDA IN INICIUM QUADRAGINSIMÆ

Lectio Esaïæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, *&c. usque* os enim Domini loquutum est, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 58 *v.* 1 *ad* 14.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, *&c.* conventio Christi...... 2 *Cor. cap.* 6 *à v.* 2.

Notæ et Observationes.

C*Onsonat titulus Missalis Gothici seu Gallicani:* Ordo Missæ in initium Quadraginsimæ. *Epistolæ hujus finis & Evangelium consequens deest, quoniam avulsus est unus quaternio, id est octo folia. Quaternio sequens incipit à fine Prophetiæ legendæ in Dominica Palmarum. Officium feriæ sequentis præditum est numero* XXXIII. *Cùm verò superius officium Dominicæ primæ in Quadragesima numerun* XXVII *præferat; quinque numeros sequentes pro totidem consequentibus Quadragesimæ Dominicis desiderari intelligimus. Itaque nulla in Lectionario nostro singularia officia pro feriis Quadragesimæ assignata erant. Certè in Missali Gothico seu Gallicano septem dumtaxat Missæ exstant per Quadragesimam usque ad Missam in Cœna Domini. Missa prima sic inscripta est:* Ordo Missæ in initium Quadraginsimæ. *Quatuor sequentes hoc modo:* Item Missa jejunii, *absque designatione Dominicæ. Sexta*, Item Missa in Quadraginsima. *Septima denique*, Missa in Symbuli traditione, *de qua infra. In Missali Mozarabico duæ sunt Missæ, præter Dominicales, per singulas hebdomadas, nempe pro quibuslibet feriis quartis & sextis: aliæ feriæ vacant.*

Dominicæ primæ in Quadragesima officium in eodem Mozarabico ita incipit: Ecce nunc tempus acceptabile, alleluia, ecce nunc dies salutis, alleluia. *Versus.* Dominus regnavit decorem induit, induit Dominus fortitudinem, & præcinxit se. *Deinde Præcentor repetit*, Ecce nunc dies salutis. *Tum dicitur* Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui-sancto in sæcula sæculorum, amen. *Post* Gloria in excelsis *& orationem, sequitur lectio ex Prophetia Isaïæ cap.* 55. Hæc dicit Dominus: Audite audientes me, & comedite bonum,

&c. *Deinde post canticum trium Puerorum & psalmum, & post orationes pro pœnitentibus, subsequitur lectio ex Epistola 2 ad Corinthios cap. 5.* Pro Christo legatione fungimur, *&c. usque* tamquam nihil habentes, & omnia possidentes. *Postmodum Evangelium ex Johannis cap.* 4. Dominus noster Jesus Christus reliquit Judæam, & abiit in Galilæam, *&c. usque* quia hic est verè Salvator mundi. *In posterum* Alleluia *omittitur ad Pascha ex præscripto Concilii Toletani quarti, canone undecimo.*

In Missali Ambrosiano, cum quo vetus Gallicanum quamdam affinitatem habet, Dominica prima Quadragesimæ inscribitur de Samaritana: *secunda* de Abraham: *tertia* de cæco: *quarta* Lazari. *propterea quòd Evangelia de his assignentur.*

Sæculo sexto in Gallia non ita rati erant jejuniorum Quadragesimalium dies. Aurelianus in Regula sua sabbatum, Dominicam, & majores festivitates à jejunii lege eximit, ut superiùs vidimus. Faustinus, Regiensis (ut quibusdam videtur) Episcopus, quinque tantùm per hebdomadam jejunii dies admittit, invehens in eos, qui veriti sunt credo, *inquit*, ne quinque jejuniis prolongatis, caro eos corpusque deficeret, & exiles ac tenues Quadragesimæ abstinentiam tolerare non possent. *Hæc ille in sermone habito in Dominica ante Quadragesimam, cujus sermonis fragmentum Æneas Parisiensis Antistes refert in libro adversus Græcos. Sic in ecclesia Mediolanensi, etiam in Quadragesima. Sabbatum à jejunio immune erat præter Sabbatum sanctum. Verùm Concilium Aurelianense quartum canone 2 ita decernit,* ut Quadragesima ab omnibus ecclesiis æqualiter teneatur, neque Quinquagesimam, aut Sexagesimam ante Pascha quilibet Sacerdos præsumat indicere. *quod nimirum faciebant hi, qui Sabbatum à jejunii religione eximebant. Tum subdunt Patres ad sanciendam Sabbati observationem:* Sed neque per Sabbata, absque infirmitate, quisquam solvat Quadragesimæ jejunium, nisi tantùm die Dominico prandeat. *Magister in Regula suæ cap.* 53 *ita vult in Dominicis Quadragesimæ prandere, ut* tamen in sera penitus nihil cænent, ut una sit in ipsis diebus à die refectio. *Sed hæc non sunt hujus loci.*

[*In Quadragesima non una erat de Missis ferialibus & quotidianis apud Latios disciplina. In quibusdam quotidie, in aliis tantùm certis diebus fiebat Sacrificium, testante Augustino in Epistola ad Januarium. In ecclesia Mediolanensi videtur usus fuisse Sacrificii quotidiani. In signis est in eam rem Ambrosii locus in sermone octavo super psalmum*

CXVIII *ad versum* 6. Indictum est jejunium: cave ne negligas. Et si te fames quotidianum cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium; tamen cælesti magis te servato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, ut cælestis sis vacuus Sacramenti. Differ aliquantulum: non longè est finis diei. Immo plerique sunt ejusmodi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in ecclesiam; canendi hymni, celebranda oblatio. *Nempe diebus Dominicis & Sabbatis, quibus in ecclesia Mediolanensi relaxatio à jejunio erat, ut nempe cæna serotina in prandium verteretur.* Tunc utique paratus assiste, ut ibi accipias munimentum, ut corpus edas Domini JESU, in quo remissio est peccatorum; postulatio divinæ reconciliationis & protectionis æternæ... Admonet etiam Sacrificium vespertinum, ut numquam Christum obliviscaris. Non potes oblivisci, cum lectum ascendis, ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit. *Eadem sacrificia vespertina etiam in ecclesiis Gallicanis celebrari tunc mos erat, ut ex Conciliis Vasensi, Aurelianensi tertio, & ex Matisconensi primo probavimus in lib.* 1 *cap.* 5.

[XXXII LEGENDA IN DOMINICA PALMARUM.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.]

. . . .

& vir fratrem suum dicens: Cognuscite Dominum. Omnis enim cognuscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non ero memor ampliùs. *Ierem. cap.* 31 *ad v.* 34.

Epistola Pauli Apostoli ad Hebræos.

Fratres, Fide intellegemus aptata esse sæcula verbo Dei, *&c. usque* fortes facti sunt in bello. *Hebr. cap.* 11 *v.* 3 *ad* 34.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis ante sex dies Paschæ, venit Dominus Jesus Bethaniam, ubi fuerat Lazarus mortuus, *&c. usque* nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. *Johan. cap.* 12 *v.* 1 *ad* 24.

Notæ et Observationes.

In *Missali Gothico septima Quadragesimæ Missa inscribitur*, Missa in Symbuli traditione. *Tradebatur autem Symbolum Competentibus in Dominica Palmarum, teste Isidoro in lib. de officiis ecclesiasticis cap.* 17. Hoc die Symbolum Competentibus traditur propter confinem Dominicæ Paschæ sollemnitatem: ut quia jam ad Dei gratiam percipiendam festinant, Fidem quam confiteantur agnoscant. *Eodem spectat canon* 13 *Concilii Agathensis*, ut Symbolum ante octo dies Paschæ Competentibus prædicetur. *Et optimè quidem Lectionarii nostri hac die lectiones Symboli traditioni conveniunt. Prophetia Ieremiæ :* Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.... Omnes cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum. *Lectio ex Epistola Pauli ad Hebræos, ubi multa præclarè de Fide. Evangelium Johannis, in quo agitur de gentilibus, qui accesserunt ad Philippum, cupientes Jesum videre. Eundem diem* Capitilavium *à vulgo appellari tradit Isidorus*, quia tunc moris esset capita lavandi infantium qui ungendi sunt. *In Missali Ambrosiano Symbolum Competentibus tradebatur Sabbato præcedente. Nulla hoc die Passio in Lectionario, nec feria tertia vel quarta sequente, sed tantùm feria sexta. In Ordine quodam vetustissimo, quem in Germania reperimus, ad hanc Dominicam Passio secundum Matthæum præscribitur, rursus in Parasceve repetita : quartà verò feria Passio secundum Lucam. Olim in Dominica Palmarum Passio legebatur in majori tantùm sacro, non in privatis Missis.*

XXXIII LEGENDA IN AUTENTICA HEBDOMADA. Secunda feria ad Matutinos.

Lectio Danihel Prophetæ.

Tempore illo ego Danihel, cum orarem & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Israhel, *&c. usque* & usque ad consummationem & finem perseveravit dissolatio. *Daniel. cap.* 9 *v.* 10 *ad* 17.

Legenda tertia feria ad Matutinos, in autentica hebdomada.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Revertatur unusquisque à via sua mala, *&c. usque* animam pauperis de manu malorum, ait Dominus Deus. *Ierem. cap.* 18 *v.* 11 *ad v.* 23. *Deinde consequenter*, Seduxisti me Domine & seductus sum, *&c. à v.* 7 *cap. seq. ad v.* 13.

Legenda quarta feria in autentica hebdomada ad Matutinos.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Dixit Hierimias : Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis tuæ, *&c. usque* ideo sperabo misericordiæ Domini, ait Dominus Deus. *Thren. cap.* 3 *v.* 1 *ad* 22.

XXXIIII LEGENDA IN CENA DOMINI AD MATUTINOS.

Lectio libri Exodi.

Tempore illo, mense tertio egressionis Israhel de terra Ægypti, in die hac venerunt ad solitudinem Sinai, *&c. usque* & ut terror illius esset in vobis, & non peccaretis amplius. *Exod. cap.* 19 *v.* 1 *ad v.* 20 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundùm Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis : Scitis quia post biduum Pascha fiet.... tumultus fieret in populo.... *Matth. cap.* 26 *v.* 2.

Notæ et Observationes.

Numerus marginalis deest in tribus primis hebdomadæ sanctæ feriis, in quibus unica lectio ad Matutinos, *nullæ ad Missam assignantur. Nulla etiam Missa his diebus exstat in Mozarabico, neque etiam in Gallicano. Hebdomada vocatur* autentica, *ut passim apud Amalarium, aliosque rerum ecclesiasticarum scriptores. Evangelium feriæ*

feriæ quintæ mutilum est in codice nostro, quoniam avulsus est unus quaternio, in quo habebantur lectiones ad Missam *Cænæ Domini, &* ad Matutinos *feriæ sextæ, ut colligimus ex vacuo duplici numero, & ex sequenti numero* XXXVII, *qui in officio secundæ horæ ad oram codicis apponitur. In triduo ante Pascha ad Matutinos non legebantur, ut modò, Ieremiæ Lamentiones, sed una lectio ex præmissis: nec Passio Christi Domini ante feriam sextam.*

Dominicæ Cænæ festa *vocat Gregorius in lib.* 8 *cap.* 43. *Alii* Natale calicis, *quo titulo Avitus Viennensis Pontifex sermonem habuit, cujus aliquot fragmenta V. C. Jacobus Sirmundus vulgavit. Insigne est præ ceteris fragmentum tertium, in quo hæc verba.* Impleturus Redemtor noster sacramentum carnis assumtæ, sicut æternus & piissimus Pater, creatis à se redemtisque filiis spem indultæ adoptionis aperiens, substantiamque nobis cælestem ante diem suæ mortis adsignans, testamentum fecit, quo nos heredes ab his quæ largiebatur instituit, humana quidem comparatione, sed non humana necessitate: non amissurus quod filiis deputabat, sed habiturus magis filios cum hereditate quam scripserat Testamentum hoc appellamus Testamentum novum: in quo exheredatis omnibus, solus heres instituitur populus Christianus. Non autem juxta terrenum morem hereditas ista dividitur, nec corruptibili distributione in plures dispersa tenuatur. Omnes recipit, omnes invitat: nec deportione tenentûm tollitur, quod aliis nascentibus deputetur. *Et infra.* Agnoscamus nunc fideliter summam hereditatis indeptæ. Illud est videlicet, quod cænantibus Apostolis æterni libaminis ordinem consecravit. Itaque videmus, quod nihil nobis de substantiæ plenitudine minuit, qui QUOD PRO NOBIS ASSUMSIT, TOTUM NOBIS RELIQUIT. Alii heredibus suis sua tribuunt: ille SEMETIPSUM, ID EST CARNEM VEL SANGUINEM CORPORIS SUI. *Aurea verba, nec minùs fide, quàm consolatione plena.*

[XXXVI LEGENDA AD MATUTINOS IN PARASCEVEN. *Evangelium Johannis.*]

....

.. hominem. Deinde dicit ei unus ex servis Pontificis cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam. Nonne ergo te vidi in ortu cum illo? * Et post pusillum, accesserunt qui stabant, & dixe- * Matth.

R

runt Petro: Verè & tu ex illis es, nam & loquilla tua manifestum te facit. Tunc cœpit jurare & detestare, quia non novisset homi-
• Luc. nem. Et continuo gallus cantavit. * Et conversus Dominus Jhesus
• Matth. respexit Petro. * Et recordatus est Petrus verbi Domini Jesu quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

XXXVII Legenda ad secunda in Parasceven

Esaïæ Prophetæ.

Ecce intellegit servus meus, & exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit, *&c. usque* pro transgressoribus oravit. *Isaï. cap.* 52 *v.* 13 *ad v.* 12 *cap. seq. quibusdam omissis.*

Legenda ad secunda in Parasceven

Evangelium Matthæi.

Mane autem facto consilium inierunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi adversus Dominum Jesum, ut eum morti traderent: & vinctum à Caipha adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pylato Præsidi. Tunc videns Judas qui eum tradidit quod damnatus esset, pænitentia ductus rettulit treginta argenteos principibus Sacerdotum & senioribus, dicens: Peccavi tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit; & abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbanan, quia præcium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepultura peregrinorum: propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, quod est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt treginta argenteos, prætium adpræciati, quem adpræciaverunt à filiis Israhel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut mihi Dominus constituit. Jesus autem stetit ante Præsidem, & interrogavit eum Præses dicens: Tu es Rex Judeorum? Dicit ei Dominus Jesus: Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pylatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad illum verbum, ita ut miraretur Præses vehementer.

Principes autem Sacerdotum non introïerunt in prætorio, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha. Exivit ergo Pylatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pylatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet interficere quenquam. Ut sermo Domini Jhesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introibit ergo iterum præturium Pylatus, & vocavit ad se Dominum Jhesum, & dixit ei: Tu es Rex Judæorum? Et respondit ei Dominus Jhesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Respondit Pylatus: Numquid ego Judæus sum? Gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi, quid fecisti? Respondit Dominus Jhesus: Regnum meum non est de hoc mundo. si de hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderet Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pylatus; Ergo Rex es tu? Respondit Dominus Jhesus: Tu dicis, quia Rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pylatus: Quid est veritas? Et hæc cùm dixisset, iterum exivit Pylatus foras ad Judæos, & dixit eis: Ego nullam causam invenio in homine isto. Johan.

At illi invaliscebant dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse. Commovit populum, docens per universam Judæam, & incipiens à Galilæa usque huc. Pylatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod de Herodes potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat in illis diebus. Herodes autem viso Domino Jhesu, gavisus est valde. Erat enim cupiens ex multo tempore vidire eum, eo quod audiret multa de illo, & sperabat signum aliquod vidire ab eo fieri. Interrogavit autem illum multis sermonibus: at ipse nihil respondebat illi. Stabant autem principes Sacerdotum & Scribæ constanter accusantes eum. Sprævit autem illum Herodes cum exercito suo, & inlusit, & induta veste alba, remisit ad Pylatum. Et facti sunt amici Herodes & Pylatus in ipsa die, nam antea inimici erant ad invicem. Pylatus autem convocatis principibus Sacerdotum, & magistra- Luc.

tibus & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his, in quibus eum accusastis. sed neque Herodes. nam remisit eum ad nos: & ecce dignum morti nihil aptum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. * Per diem autem sollemnem consueverat Præses dimittere populo unum vinctum quem voluissent. Habebant autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. * Qui propter seditionem quandam factam in civitate, & humicidium, missus fuerat in carcerem.* Congregatis ergo illis, dicit Pylatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabban, an Jhesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum uxor ejus dicens: Nihil tibi & justo illi. multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt populo ut peterent Barabban, Jhesum verò perderent. Respondens autem Præsis ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabban. Dicit illis Pylatus: Quid igitur faciam de Jhesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. * Ait illis tertio Præsis: Quid enim male fecit? nullam causam mortis invenio in eum. Corripiam ergo illum & dimittam. * At illi magis clamabant dicentes: Crucifigatur. * Et invaliscebant voces eorum. * Videns autem Pylatus quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret in populo, accepta aqua lavit manus, coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine justi hujus. Vos videritis. Et respondens universus populus dixit: Sanguis ejus super nos, & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabban, Jhesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.

* Matth. * Luc. * Matth. * Luc. * Matth. * Luc. * Matth.

XXXVIII Legenda ipsa die ad Tercia.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? *&c. usque* Properate ad devorandum. *Ierem.* 11 *v.* 15 *ad* 20 *deinde cap.* 12 *v.* 7 *ad* 9.

Item ad Tercia.

Secundum Matthæum.

Milites Præsidis suscipientes Dominum Jhesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, & exuentes eum vestimentis suis, induerunt eum tonicam purpoream, & clamidem coccineam circumdederunt ei: & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus, & genu flexu ante eum inludebant ei dicentes: Have Rex Judæorum, & dabant ei palmas: & expuentes in eum, accipiebant harundinem, & percuciebant caput ejus. * Exivit autem Pylatus foras, & dixit Judæis: Ecce adduco eum foras, ut cognuscatis, quia non invenio in eo ullam causam. Exiit ergo Dominus Jhesus foras, habens spineam coronam, & purporum vestimentum. Et dicit eis Pylatus: Ecce homo. Cum ergo vidissent eum Pontifices & ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pylatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cùm ergo audisset Pylatus hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est præturium. Iterum dicit ad Dominum Jhesum: Unde es tu? Jhesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pylatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te; & potestatem habeo dimittere te? Respondit Dominus Jhesus: Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi esset datum desuper. Propterea qui tradit me tibi, majus peccatum habet. Et exinde quærebat Pylatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes. Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis qui se Regem facit, contradicit Cæsari. Pylatus ergo cum audisset hos sermones, iterum adduxit foras Dominum Jhesum, & sedit pro tribunali, & dicit Judæis: Ecce Rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit ei Pylatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus Regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis Dominum Jhesum ut crucifigeretur. * Suscipientes autem Dominum Jhesum, exuerunt eum clamidem, & induerunt eum vestimentis suis. * Et eduxerunt eum bajolantem sibi crucem, ut crucifigerent eum. * Erat autem hora tercia. * Exuentes autem invenirunt hominem Cyre-

* Johan.
* Matth.
* Johan.
* Marc.
* Matth.

neum venientem obviam sibi, nomine Symonem. Hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus : * & portaret post Dominum Jhesum. Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum quæ plangebant, lamentabantur eum. Conversus autem ad illas Dominus Jhesus dixit : Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete & super filios vestros : quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ sterilis & ventris qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montebus : Cadete super nos, & collibus : Operite nos. quia si in viride ligno hæc faciunt, in arido quid fiet ? Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur. * Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est, Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum : & cum gustasset, noluit bibere.

* Luc.
* Matth.

XXXVIIII Legenda ad Sexta in Parasceven

Amos Prophetæ.

Audite hoc qui contereris pauperem, & deficere facitis egenos, *&c. usque* neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei. *Amos cap.* 8 *v.* 4 *usque ad v.* 11.

Secundum Matthæum.

Postquam crucifixerunt Dominum Jhesum, diviserunt sibi vestimenta ejus sorte mittentes. * Scribsit autem titulum Pylatus, & posuit super crucem. Erat autem scribtum : Jesus Nazarenus Rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum, quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Dominus Jesus. Et erat scriptum Hebraice, Grece, & Latine. Dicebant ergo Pylato Pontifices Juæorum : Noli scribere, Rex Judæorum ; sed quia ipse dixit, Rex sum Judæorum. Respondit Pylatus : Quod scribsi, scribsi. Milites ergo cum crucifixissent Dominum Jesum, acceperunt vestimenta ejus, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tonica. Erat autem tonica inconsutiles, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem : Non scindamus eam, sed sorciamur de illa cujus sit. ut scribtura impleretur dicens : Partiri sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. * Et sedentes servabant eum. * Stabant autem juxta crucem Domini Jhesu mater ejus, & soror matris ejus,

* Johan.
* Matth.
* Johan.

Maria Cleopæ & Maria Magdalenæ. Cùm ergo vidiſſet Dominus Jheſus matrem, & diſcipulum ſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua. * Tunc crucifixerunt cum eo duos latrones, unus à dextris & unus à ſiniſtris: * Medius autem Dominus Jhesus. * Et adimpleta eſt ſcribtura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus eſt. * Jheſus autem dicebat: Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid facius. * Prætereuntes autem blaſphemabant eum, moventes capita ſua & dicentes: Vah qui deſtrues templum Dei, & in triduo illum reædificas: ſalva ſemetipſum. Si filius Dei es, deſcende de cruce. Similiter & principes Sacerdotum inludentes cum Scribis & Senioribus dicebant: Alios ſalvos fecit, ſe ipſum non poteſt ſalvum facere. Si Rex Iſrahel eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum ſi vult: dixit enim, quia Dei filius ſum.

* Matth.
* Johan.
* Marc.
* Luc.
* Matth.

* Idipſum autem unus de his qui pendebant latronibus blaſphemabat eum dicens: Si tu es Chriſtus, ſalvum fac temet ipſum & nos. Reſpondens autem alter increpabat illum dicens: Miſer, neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es? Et nos quidem juſte, nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali geſſit. Et dicebat ad Dominum Jheſum: Domine memento mei, cum veneris in regno tuo. Et dixit illi Dominus Jheſus: Amen dico tibi, quia hodie mecum eris in paradyſo.

* Luc.

Notæ et Observationes.

De ſancto Paraſceves ad omnes horas præſcribitur pars aliqua Paſſionis Chriſti Domini, ſingulis horis conveniens, præmiſſa ad ſingulas item horas lectione ex veteri Teſtamento. Excidit è codice noſtro pars officii ad Matutinos, *id eſt prima lectio ex veteri Teſtamento, cum initio ſecundæ lectionis ex Evangelio. Deeſt etiam ad* Nonam *magna pars lectionis ex Zacharia, & tota lectio ex Evangelio. Paſſionis autem ſeries non legitur continuè ex uno aliquo Evangeliſta, ſed ex omnibus ſimul in catenæ modum diſpoſitis. Quam ob rem integram huc referre viſum eſt ad ſingulas horas. Non multum diverſus eſt ritus, qui præſcribitur in vetuſtiſſimo Ordine Germanico, tomo 4 Analectorum pag.* 495. In ſexta feria *Paraſceves* ad Tertiam legunt Paſſionem Domini ſecundum Matthæum: ad Sextam ſecundum Marcum. Hora verò nona legunt lectionem de Oſee Propheta: ſequitur

gradalis cum quinque versiculis, DOMINE AUDIVI. Deinde lectio de Exodo, & tractus, QUI HABITAT IN ADJUTORIO. Post hæc Passio Domini secundum Johannem sequatur.

Duplex (ut jam notavi) marginalis numerus deest ab officio Matutinorum pro Cæna Domini ad officium Tertiæ pro Parasceve. Prior ex his aptandus videtur officio Missæ in Cæna Domini: posterior ad Matutinos diei sequentis. Quippe Evangelium, quod ex Matthæo legitur ad Cænam Domini, existimo pertinere ad Matutinos, utpote quod agit de Christi comprehensione facta per Judæos. Aliud Evangelium ad Missam ex Evangelio Johannis de cæna magis quadrat. Deinde si quod aliud officium numero marginali esset notandum pro die Parasceves post Matutinos, non aliud occurrit quàm officium Primæ, quod in hoc Lectionario nusquam comparet: tametsi aptissima ejus assignandi occasio erat præsertim in triduo Rogationum, in quibus post officium ad Matutinos *statim subditur officium* ad Tertiam. *Itaque officium Matutinorum assignatur pro hora Primæ, cùm hic subsequatur officium* ad Secundam.

In Mozarabico in die Cænæ præscribitur Evangelium ex Lucæ cap. 22, *incipiendo à celebratione Cænæ, & desinendo in lacrymas Petri: in quibus lacrymis desinit Lectionarii nostri officium* ad Matutinos *diei sequentis. Idem Mozarabicum die Parasceves assignat Evangelium ex Matthæi cap.* 27 *à versu* 1. Mane autem facto, *insertis quibusdam verbis ad rei gestæ ordinem signandum,* Mane facto, cæna pura quod est ante Sabbatum *(quæ verba utique à Vulgata absunt)* concilium fecerunt summi Sacerdotes & seniores populi de Jesu, ut interficerent eum, *&c. usque ad finem capitis*, signantes lapidem cum custodibus. *Non alia Passio hac die in Mozarabico.*

In Africa tempore sancti Augustini unica legebatur Passio, & quidem ex Matthæo. sic enim habet ille in sermone 232 *novæ editionis.* Passio autem, quia uno die legitur, non solet legi, nisi secundum Matthæum. Volueram aliquando, ut per singulos annos secundùm omnes Evangelistas etiam Passio legeretur. Factum est. Non audierunt homines quod consueverant, & pertubati sunt. *Patres Concilii Toletani* IV *canone* 6 *nonnullas ecclesias reprehendunt, ubi* in die sextæ feriæ Passionis Domini, clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec Passio Domini populis prædicatur.

In hoc triduo aliquando facta est communio, non solùm in monasteriis (quod ex Cluniacensium ritibus aliisque constat) sed etiam in aliis ecclesiis, teste Theodulfo Episcopo Aurelianensi in Capitularis articulo 41.

Hic

Hic ritus etiam præscriptus est in Sacramentario Gregoriano, in Cana quidem Domini & in Parasceve omnibus, in vigilia Paschæ recens baptizatis. An verò hic mos in Galliis ante Gregorii M. tempora servaretur, non ita liquet. Id tamen colligitur ex Regula Magistri in cap. 53 ubi de feria sexta Dominicæ Passionis, quam sine refectione transigi præcipit. sic autem subdit, Sacramenta verò altaris in patena majore vitrea finiantur: ut cùm sextâ feriâ Judæi ad passionem Christum quæsierint, sit ipso die in mentibus nostris reclusus, ut Sabbato nobis per resurrectionem in novo Sacramento appareat. Jam qui sextâ feriâ refecturi sunt, sine communione reficiant: ut agnoscatur injustè refici sine Christo. *Ita codex Corbeiensis. Cùm ergo in pœnam percepti cibi Magister abstinere à communione hac die jubeat; consequens est communionem iis qui totum diem jejunabant, impertitam fuisse. In Hispania tamen hæc communio in die Parasceves & sabbato sequenti non videtur fuisse in usu tempore Concilii* IV *Toletani, hoc est sæculo septimo, ut colligitur ex verbis canonis septimi, quæ præmissa subsequuntur.* Ideo, *inquiunt Patres*, oportet eodem die *Parasceves* mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis nuntiandum voluit, prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare: ut pænitentiæ compunctione mundati, venerabilem diem Dominicæ resurrectionis, remissis iniquitatibus, suscipere mereamur; corporisque ejus & sanguinis sacramentum mundi à peccatis sumamus. *Iidem canone sequenti arguunt eos, qui* ad horam nonam *ipsa die* jejunium solvunt, *eosque à paschali communione removent.*

[XLI Legenda in Sabbato sancto.]

. . . .

inundaverunt terram anno sexcentesimo vitæ suæ, *&c. usque* odoratusque est Dominus odorem suavitatis. *Genes. cap.* 7 *v.* 10 *ad v.*21 *cap. seq.*

III I. *Lectio libri Genesis.*

Tempore illo temptavit Deus Abraham, & dixit ad eum: Abraham, *&c. usque* abierunt que Bersabee simul, & habitavit ibi. *Gen. cap.* 22 *v.* 1 *ad* 19.

v *Lectio libri Genesis.*

Tempore illo senuit Isaac, & caligaverunt oculi ejus, *&c. usque* solvam jugum ejus de cervicibus tuis. *Gen. cap.* 27 *v.* 1 *ad v.* 40.

vi *Lectio libri Exodi.*

Tempore illo dixit quoque Dominus ad Moysen & Aaron in terra Ægypti: Mensis iste vobis principium mensium, *&c. usque* fecerunt omnes filii Israhel, sicut præceperat Dominus Moysi & Aaron. *Exod. cap.* 12 *v.* 1 *ad* 50.

vii *Lectio libri Exodi.*

Tempore illo armati ascenderunt filii Israhel de terra Ægypti, tulit quoque Moyses ossa Joseph secum, *&c. usque* in castris super mare omnes .... *Exod. cap.* 13 *v.* 18 *ad cap.* 14.

Exortatus es in virtute tua, & in refrigerio sancto tuo. Audierunt gentes, & iratæ sunt: doloris comprævenderunt inhabitantes Philistym.

Tunc festinaverunt Ducis Edom & Principes Moabitarum. Adpræhendit eos timor, fluxerunt omnes inhabitantes Chanaan.

Decidat super eos timor & trimor magnitudinis brachii tui. Fiant tamquam lapis, donec transiat populus tuus Domine, usquedum pertranseat populus tuus hic quem liberasti.

Inducens plantas eos in montem hereditatis tuæ, in præparata habitationis tuæ quam præparasti Domine, sanctimonium tuum omine quod præparaverunt manus tuæ.

Domine tu regnas in æternum & in sæculum sæculi, & adhuc: quoniam intravit equitatus Pharaonis cum curribus & ascensoribus in mare, & induxit Dominus super eos aquas maris: filii autem Israhel abierunt per siccum per medio mare.

Sumpsit autem Maria Prophetis, soror Aaron, tymphanum in manu: egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tymphanis & choris, quibus præcinebat dicens:

Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem ejus dejecit in mare. *Exod. cap.* 15.

viii *Lectio Ezechihel Prophetæ.*

Tempore illo facta est super me manus Domini, & eduxit me

in ſpiritu Domini, & dimiſit me in medio campi, *&c. uſque* & ſcietis quia ego Dominus loquutus ſum & feci, ait Dominus Deus. *Ezech. cap.* 37 *v.* 1 *ad* 14.

VIIII *Lectio libri Eſaiæ Prophetæ.*

Viſio Eſaïæ filii Amos, quam vidit ſuper Judam & Hieruſalem in diebus Oziæ, *&c. uſque* ut pulvis aſcendet, ait Dominus Deus. *Iſa. cap.* 1 *v.* 1.

X *Lectio libri Hieſum Nave.*

Tempore illo Joſue de nocte conſurgens, movit caſtra, egredienteſque de Setim, venerunt ad Jordanem, *&c. uſque* ut & vos timeatis Dominum Deum veſtrum omni tempore. *Joſue cap.* 3 *&* 4.

XI *Lectio Jonæ Prophetæ.*

Tempore illo factum eſt verbum Domini ad Jonam, filium Amathi, dicens: Surge, vade in Neniven, *&c. uſque* & oravit Jona ad Dominum Deum ſuum de utero piſcis, & dixit.

Clamavi ad Dominum Deum meum, & c.

Et dixit Dominus piſci, *&c. uſque* loquutus fuerat ut faceret eis, & non fecit, ait Dominus Deus. *Jonæ cap.* 1.

XII *Lectio Danihel Prophetæ.*

Anno octabo decimo Nabuchodonozor Rex fecit ſtatuam, *&c. uſque* in conſpectu tuo hodie ut placeat tibi . . . .

Benedicite imber & ros Dominum.
Benedicite omnes ſpiritus Dominum.
Benedicite ignis & calor Dominum, hymnum dicite.
Benedicite noctes & dies Dominum.
Benedicite tenebræ & lumen Domino.
Benedicite frigus & æſtus Dominum, hymnum dicite.
Benedicite pruina & nivis Dominum.
Benedicite fulgura & nubis Dominum.
Benedicite terra Dominum, hymnum dicite.
Benedicite montes & colles Dominum.
Benedicite omnia naſcentia terræ Dominum.
Benedicite maria & flumina Dominum, hymnum dicite.

Benedicite fontes aquarum Dominum.
Benedicite byluæ & omnia quæ morantur in aquis Dominum.
Benedicite omnes volucris cæli Dominum, hymnum dicite.
Benedicite bestiæ & jumenta Dominum.
Benedicite Israhelitæ Dominum.
Benedicite filii hominum Dominum, hymnum dicite.
Benedicite Sacerdotes Domini Domino.
Benedicite servi Domini Domino.
Benedicite spiritus & animæ justorum Domino, hymnum dicite.
Benedicite sancti & humiles corde Dominum.
Benedicite Annanias, Azarias, Misahel Dominum.
Benedicamus Patrem, & Filium, & Spiritum-sanctum Dominum, hymnum dicamus, & superexaltemus eum in sæcula.

Quia eripuit nos Deus in inferno, *&c. usque* potestas ejus in generationem & generationem. *Dan. cap.* 3.

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

Fratres, an ignoratis, quia quicumque baptizati sumus, *&c. usque* viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro. *Rom. cap. 6 v.* 3 *ad* 12.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, *&c. usque* omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. *Matth.* 28.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

AB hoc officio Sabbati sancti inseritur altera numerorum marginalium in Lectionario series (ut supra notavimus) ad designandas lectiones. Ex duodecim lectionibus quæ legebantur ante Missam in gratiam baptizandorum, tres primæ desunt. Eædem ferme sunt in Mozarabico, nec multum differunt à modò usitatis in missali Romano hodierno. Tria cantica inferuntur, nempe Mosis post septimam, Jonæ post undecimam, trium Puerorum post duodecimam, ut fere in Mozarabico: nisi quod loco cantici Jonæ est canticum Habacuc post lectionem ex eodem Propheta.

In Mozarabico lectionibus istis præmittitur Cerei *benedictio, cujus formula diversa est à Romana, quæ eadem est cum vetere Gallicana. Primo fit* benedictio lucernæ: *quæ benedictio auctorem habet Isidorum, teste Elipando Episcopo Toletano, ex eo hæc verba refert in*

epistola ad Alcuinum. Nam & ipsi canimus in vigilia Paschæ, beato Isidoro dicente: Induit carnem, sed non exuit majestatem; nostram substantiam expetens, sed propriam non relinquens. *quæ totidem verbis in Mozarabico leguntur ad benedictionem lucernæ. Alia testimonia ibidem ex Missali Toletano profert idem Elipandus ad hæresim suam confirmandam, quorum aliqua in Mozarabico non exstant, nempe quæ ex Missa in Cæna Domini, & quæ ex feria tertia Paschæ, itemque ex Missa sancti Sperati, & quæ ex Missa defunctorum. Alia quidem ad ipso prolata reperiuntur in isto Missali: ut quod habet ex feria quinta Paschæ: at in Illatione ejusdem feriæ loco* adoptivi, *in editis legitur* assumpti; *itemque in* Missa *de Ascensione* assumptionem, *non (ut ipse legit)* adoptionem. *Has omnino emendationes suggesserunt in libro secundo adversus Elipandum Leidradus, Nefridius Episcopi, & Benedictus Abbas, seu potiùs Alcuinus duplicis istius libri scriptor.*

Post benedictionem lucernæ sequitur Cerei benedictio *post aliquas orationes, hoc modo incipiens.* Verè, Domine, satis dignum & pulcrum est, in quantum nos munere tuo illustras, tibi semper gratias agere, apud quem est fons vitæ, in cujus lumine videbimus lumen, *&c. De benedictione lucernæ & cerei exstat canon nonus Concilii* IV *Toletani.* Lucerna & cereus in prævigiliis Paschæ apud quasdam ecclesias non benedicuntur; & cur à nobis benedicantur inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter hæc benedicimus, ut sacræ resurrectionis Christi mysterium, quod tempore hujus votivæ noctis advenit, in benedictione sanctificati luminis accipiamus. Et quia hæc observatio per multarum loca terrarum regionesque Hispaniæ in ecclesiis commendatur; dignum est ut propter unitatem pacis in Gallicanis ecclesiis conservetur. *ubiquidam malè* Gallicanis *legendum putant. In Hispaniis antiquum esse benedicendi cerei morem, ex Prudentio nonnulli colligunt, cujus hymnum* ad incensum cerei Paschalis *compositum laudant. Et hunc quidem hymnum ad benedictionem cerei paschalis exhibet vetus Ordo Romanus, & Hymnarium antiquum, Romæ anno superiore impressum. At quia hymnus iste, qui in Cathemerino quintus est, inscribitur in membraneis libris,* Hymnus ad incensum lucernæ, *non* cerei paschalis; *hinc Sirmundus in Notis ad Ennodium, & Menardus in Concordiam Regularum, inferunt eumdem hymnum ad accendendas in Lucernario seu Vesperis quotidianis lucernas compositum fuisse. In eadem sententia est Nicolaus Heinsius in nova Prudentii edi-*

tione, ubi cerei paschalis ritum Prudentii ævo ignotum fuisse censet colligi ex antiquitatibus ecclesiasticis. Verùm lucernæ *vocabulum in titulo hymni non sufficit probando id quod hi viri docti intendunt: quando- quidem in vigilia Paschæ benedictio etiam lucernæ fiebat, ex dictis. Deinde in illo hymno fit mentio de Christi Domini resurrectione. quod priori sententiæ confirmandæ quoddam robur addere potest. Sed alia ratio, quam Menardus noster affert, melius probat, hymnum hunc de Lucernario quotidiano interpretandum, nempe ipse titulus libri* Cathemerinon, *quo significantur ea, quæ per diem aguntur. Idem suadet etiam libri ipsius ordo, in quo primus hymnus est* ad galli cantum, *secundus* matutinus, *tertius* ante cibum, *quartus* post cibum, *quintus* ad incensum lucernæ, *sextus* ante somnum. *ubi quintus de Vesperis indubiè intelligendus est: in quibus sollemni more in dies accendi lucernas tunc mos erat, rectè Menardus ibidem probat, nimirum in caput* 24 *Concordiæ Regularum* §. 2. *Neque tamen propterea tam novus est cerei in vigiliis paschalibus benedicendi ritus, uti Heinsio visum est: cùm Ennodius, Ticinensis ante annum* DXX *Episcopus geminam cerei paschalis benedictionem scripserit.*

In Missali item Gothico-Gallicano occurrit Benedictio ceræ beati Augustini Episcopi, quam adhuc Diaconus cùm esset, edidit & cecinit, *sub hoc exordio:* Exultet jam angelica turba cælorum, *&c. utmodò in usu habetur. In mss. nonnullis, putà in Noviomensi, aliisque, idem istius benedictionis titulus legitur, Augustinus ipse lib.* 15 *de Civitate Dei cap.* 32 *quosdam versus refert, quos* in laude quadam Cerei *scripsit, ut patet ex nova editione, ubi locus iste ex mss. restitutus est à nostris. In utraque cerei benedictione Ennodius testatur, ex cereo benedicto decerptas à Fidelibus fuisse particulas* contra procellas. *Inde Agnorum Dei cereorum origo.*

Postea in prædicto Missali Gothico subsequuntur variæ Collectiones *seu orationes omnino duodecim cum totidem Præfationibus, quarum singulæ post singulas lectiones præmissas recitari debent. Una est* pro spiritibus pausantium *seu defunctorum. Deinde succedunt Orationes* ad Christianum faciendum, ad fontes benedicendos, *atque ad baptizandum: quas sequitur* Missa in vigiliis Paschæ, *cujus Missæ Epistolam & Evangelium superiùs ex Lectionario indicavimus. Baptismi sollemne tempus erat in vigiliis Paschæ & Pentecostes, aliquando etiam in vigilia Natalis Domini, & in Natali sancti Johannis. Huic rei probandæ unus fere sufficit Gregorii locus ex lib.* 8 *cap.* 9. *ubi Guntchramnus Rex ita loquitur.* Germanus meus Chilpericus moriens dicitur

filium reliquisse, cujus nutritores matre deprecante petierunt, ut eum de sancto lavacro in Dominici Natalis sollemnitate deberem excipere: & non venerunt. Rogaverunt deinceps ut ad sanctum Pascha baptizaretur: sed nec tunc allatus est infans. Deprecati sunt autem tertio, ut ad festivitatem sancti Johannis exhiberetur: sed nec tunc venit. *Childebertus verò, Sigeberti filius*, baptismum in die sancto Pentecostes accepit, *ex ejusdem libri cap.* 4. *Verùm Patres Synodi Matisconensis canone* 3 *conqueruntur, quod* pæne per singulos dies ac natales Martyrum *baptismus conferretur; veteremque usum ad Pascha revocant.*

[XLII Legenda in die sancto Paschæ ad Missam.]

. . . .

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicavi vobis, quod & accepistis, *&c. usque* miserabiliores sumus omnibus hominibus. 1 *Cor.* 15.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam

Diebus illis, una Sabbati valde diluculo venerunt mulieres ad monumentum . . . ipsum vero non viderunt . . . . . . *Luc cap.* 24 *à v.* 1.

Notæ et Observationes.

Avulso uno item folio, deest prima lectio ad Missam, quæ lectio indubiè erat ex Apocalypsi, sicut & aliæ sequentes, etiam in Mozarabico, in quo lectio prima in die Resurrectionis Domini sumitur ex principio Apocalypsis: secunda ex capite 2 *Actuum Apostolorum: Evangelium ex Johannis cap.* 20. *Ex notis numericis apparet, in Lectionario nostro nullas pro Dominica Paschæ lectiones ad Vigilias seu Matutinum assignatas fuisse: nec fortasse tempus istis vigiliis celebrandis reliquum esse poterat, cùm omnia quæ superiùs de Sabbato sancto retulimus, in multam noctem protraherentur. Alia ratio est de monasteriis, in quibus baptismus non conferebatur. In Missali Gelasiano notanda est rubrica de baptizatis.* Postea si fuerit oblata, agendæ sunt Missæ, & communicat: sin autem, dabis ei tantùm Sacramenta corporis & sanguinis Christi, dicens: Corpus Domini nostri

Jesu-Christi sit tibi in vitam æternam. *ubi communio sub una specie* Sacramenta corporis *&* sanguinis Christi *appellatur. qui locus notandus est ad probandam sub una specie communionem, & ad similes locos explicandos, ubi* communio corporis & sanguinis Christi *non rarò pro una panis specie sumitur.*

Præclarum exstat fragmentum ex sermone Aviti Episcopi Viennensis, in die Paschæ, ubi hæc verba Christi nomine ad Apostolos. Universis igitur ferte quæ sumitis. Quod mensæ apposui, mundo transmisi. Calix, quem vos gaudetis gustasse, cunctorum est.

[XLIII Legenda feria secunda Paschæ. ad Missam.

Lectio Apocalypsis beati Johannis Apostoli.]

. . . .
candidi, tamquam lana alba, & tamquam nix; & oculi ejus velut flamma ignis, *&c. usque* quod est in paradiso Dei mei. *Apoc. cap.* 1 *&* 2 *ad v.* 7.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo, stans autem Petrus cum undecim, levavit vocem suam, *&c. usque* testificatus est, & exhortabatur eos. *Act. cap.* 2 *v.* 14 *ad* 40.

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

In illo tempore, Maria autem Magdalene & Maria Joseph aspiciebant, ubi poneretur Dominus Jesus, *&c. usque* non crediderunt ei. *Marc. cap.* 15 *v.* 47 *ad v.* 11 *cap. seq.*

Notæ et Observationes.

Et hic avulsum est unum folium, deestque finis Evangelii, quod legebatur in die Paschæ, cum initio lectionis ex Apocalypsi pro feria secunda. In Missali Gothico seu Gallicano hæc Missa ita inscribitur: Missa matutinalis per totam Pascha pro parvulis qui renati sunt.

XLIIII

XLIIII LEGENDA TERTIA FERIA PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

EGo Johannis fui in spiritu, & audivi vocem dicentem mihi: Angelo Zimirnæ ecclesiæ scribe, *&c. usque* calcolum candidum, & in calcolo nomen novum. *Apoc. cap.* 2 *v.* 8 *ad* 17. *Eadem in Mozarabico.*

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo exsurgens Petrus in medio fratrum dixit, erat autem turba hominum, *&c. usque* & adnumeratus est cum undecim Apostolis. *Act. cap.* 1 *v.* 15. *ad finem capitis.*

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

In illis diebus, duobus discipulis Domini Jesu ambulantibus ostensus est in alia effigie, *&c. usque* sermonem confirmante sequentibus signis. *Marc. cap.* 16 *v.* 12 *ad finem. In Mozarabico Evangelium ex Luca de duobus discipulis euntibus in Emmaunta.*

XLV LEGENDA QUARTA FERIA PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannis vidi in dextram sedentis supra thronum librum, *&c. usque* gloria & potestas in sæcula sæculorum, amen. *Apoc. cap.* 15 *v.* 1 *ad* 13.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres primus homo de terra terrenus, *&c. usque* labor vester non est inanis in Domino. 1 *Cor.* 15 *v.* 47. *ad finem.*

Lectio sancti Evangelii seundum Johannem.

Diebus illis erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, *&c. usque* & viderant quæ fecit, crediderunt in eum. *Johan. cap.* 11 *v.* 1 *ad* 45.

Notæ et Observationes.

In Mozarabico omnes primæ lectiones ad Missam ex Apocalypsi, secundæ ex Actibus Apostolorum, à Pascha ad Ascensionem: in Lectionario nostro ita passim, non tamen semper. Concilii Toletani IV *Canon* 16 *sub gravi interminatione definit, ut liber Apocalypsis* à Pascha usque ad Pentecosten Missarum tempore *in ecclesiis prædicetur.*

In Africa tempore sancti Augustini quatuor Evangelistæ à die Paschatis legebantur, unus post alium. Prima enim die lecta est resurrectio sucundùm Matthæum, alio die secundum Lucam, tertio secundum Marcum, quarto, id est hesterno, secundum Johannem. *Ita Augustinus in sermone* 147 *novæ editionis, qui est* 18 *in diebus paschalibus. Paullo aliter Evangelistarum ordo se habet in ejusdem sermone* 232.

XLVI Legenda quinta feria Paschæ.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannis vidi, & ecce Agnus stabat super montem Sion, *&c. usque* & mare & fontes aquarum. *Apoc. cap.* 14 *v.* 1 *ad* 7.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo Petrus & Johannis ascendebant in templum, *&c. usque* & convertimini ut deleantur peccata vestra. *Act. cap.* 3 *v.* 1 *ad* 19.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis una Sabbati Maria Magdelene venit mane cùm adhuc tenebræ essent, *&c. usque* quia oporterit eum à mortuis resurgere. *Johan. cap.* 20 *v.* 1 *ad* 9.

XLVII Legenda sexta feria Paschæ.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannis audivi vocem de sede dicens, *&c. usque* in femore suo scribtum, Rex regum, & Dominus dominantium. *Apoc. cap.* 19 *v.* 5 *ad* 16.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo exsurgens autem Princeps Sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, *&c. usque* pro nomine Jesu-Christi contumilia pati. *Act. cap.* 5 *v.* 17 *ad* 41.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis Maria stabat ad monumentum foris plorans, *&c. usque* vidi Dominum, & hæc dixit mihi. *Johan. cap.* 20 *v.* 11 *ad* 18.

XLVIII Legenda die sabbati Paschæ.

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannis vidi cælum novum & terram novam, *&c. usque* ardenti igni & solfore, quod est mors secunda. *Apoc. cap.* 21 *v.* 1 *ad* 8.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres cottidie morior per vestram gloriam, *&c. usque* novissimus Adam in spiritum vivificantem. 1 *Cor.* 15 *v.* 31 *ad* 45.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

In illo tempore manifestavit se iterum Dominus Jesus discipulis suis, *&c. usque* cum resurrexisset à mortuis. *Johan. cap.* 21 *v.* 1 *ad* 14.

XLVIIII Legenda clausum Paschæ.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Deus me, *&c. usque* lætitia sempiterna erit eis, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 61 *v.* 1 *ad* 7.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, si autem Christus prædicatur quod resurrexit à mortuis, *&c. usque* ut sit Deus omnia in omnibus. 1 *Cor.* 15 *v.* 12 *ad* 28.

DANIHEL CUM BENEDICTIONE, SICUT PRIMO DIE SANCTO PASCHÆ.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis, cùm esset sero die illo, una sabbatorum...... nisi videro........ *Johan. cap.* 20 *v.* 19.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Concilium *Matisconense secundum statuit canone* 2, *ut* illis sanctissimis sex diebus, *qui Paschæ diem subsequuntur*, nullus servile opus audeat facere: sed omnes simul coadunati, hymnis paschalibus indulgentes, perseverationis nostræ præsentiam quotidianis sacrificiis ostendamus, laudantes creatorem & regeneratorem nostrum vespere, mane, & meridie. *Avitus Viennensis Episcopus in feria sexta Paschæ sermonem habuit, cujus fragmenta exstant. Dominica sequens* Clausum Paschæ *hic appellatur, itemque in Missali Gothico-Gallicano. Et sic fortasse legendum apud Gregorium in Historiæ lib.* 16. *cap. ultimo, ubi* clausum Pascha *legitur.*

[LIII LEGENDA IIII DOMINICA POST CLAUSUM PASCHÆ.]

. . . .

. . . .

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

. . . .

Factum est autem ut moreretur mendicus, *&c. usque* si quis ex mortuis resurrexerit credent. *Luc.* 16.

LIIII LEGENDA V DOMINICA POST CLAUSUM PASCHÆ.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo adpræhendentes populi Paulum & Silam, *&c. usque* Igitur exeuntes ire cum pace. *Act. cap.* 16 *v.* 19 *ad* 36.

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

Diebus illis transiens Dominus Jesus de finibus Tyri, venit per Sidonem, *&c. usque* & surdos facit audire, & mutos loqui. *Marc. cap.* 7 *v.* 31 *ad* 37.

Notæ et Observationes.

IN Missali Gothico post clausum Paschæ, *nulla Missa de Dominicis consequentibus notatur: sic verò in nostro Lectionario, in quo Dominicæ quinque numerantur ante Ascensionem, uti colligitur ex numericis notis. tametsi amisso uno quaternione desunt Missæ tres* post clausum Paschæ, *& media pars lectionum pro Dominica quarta. Mirum est in Dominica quinta nullam assignari lectionem ex Apocalypsi. In Mozarabico sex Dominicæ post Pascha recensentur.*

LV LECTIONES QUÆ LEGENDÆ SINT IN ROGATIONIS PRIMO DIE ad Matutinos.

Lectio Danihel Prophetæ.

TEmpore illo ego Danihel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hierimiam, *&c. usque* super civitatem & super populum tuum. *Daniel cap. 9 v. 1 ad 19.*

Legenda prima die ad Tertia in Lætaniis.

Epistula sancti ac beati Jacobi Apostuli.

Jacobus Dei & Domini nostri Jesu-Christi servus, *&c. usque in finem, cum decem divisionibus per litteram rubeam.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo cùm ingressus fuisset Dominus Jesus in templo * ut doceret turbas, dicebat illis: Nolite putare, quoniam veni solvere legem, *&c. usque* donec reddas novissimum quadrantem. *Matth. cap. 5 v. 17 ad 26.*

* *immò* in monte.

Legenda eadem die ad Sexta.

Epistula sancti ac beatissimi Petri Apostoli.

Petrus Apostolus Jesu-Christi electis advenis Ponti, *&c. usque ad finem, exceptis tribus ultimis versibus, divisa in undecim partes.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo dicebat Dominus Jesus discipulis suis: Nolite judicare, ut non judicemini, *&c. usque* hæc est enim lex & Prophetæ. *Matth. cap.* 7 *v.* 1 *ad* 12.

LEGENDA AD NONA EODEM DIE IN ROGATIONIBUS.

Liber Tobith usque finem, postea Evangelium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus turbis: Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, *&c. usque* sed libera nos à malo. *Matth. cap.* 6 *v.* 1. *ad* 13.

LVI LEGENDA SECUNDA DIE IN ROGATIONIBUS.
ad Matutinos.

Lectio Johel Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Accingite vos, & plangite Sacerdotes, *&c. usque* & terribilis valde, & quis sustenebit eum? *Joel cap.* 1 *v.* 13 *ad v.* 11 *cap. seq.*

LEGENDA EODEM DIE AD TERTIA.

Epistula sancti ac beatissimi Petri Apostoli.

Simon Petrus servus & Apostolus Jesu-Christi his qui coæqualem nobis sortiti sunt fidem, *&c. usque in finem secundæ Petri.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis stabat Dominus Jesus secus mare, & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, *&c. usque* qui habet aures audiendi audiat. *Matth. cap.* 13 *v.* 2 *ad* 23.

LEGENDA EODEM DIE AD SEXTA.

Epistula sancti ac beatissimi Johannis Apostoli.

Quod fuit ab inicio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, *&c. usque in finem primæ Johannis.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In illo tempore dicebat Dominus Jesus turbis: Videte & cavete ab omni avaritia, *&c. usque* & hæc omnia adicientur vobis. *Luc. cap.* 11 *v.* 15 *ad* 31.

Legenda ad Nona eodem die in Rogationibus. Liber Judith usque finem, postea Evangelium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus turbis: Audistis quia dictum est, Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii, *&c. usque* sicut & Pater vester cælestis perfectus est. *Matth. cap.* 5 *v.* 31 *ad finem.*

LVII Legenda die Tertia in Rogationibus ad Matutinum.

Lectio Oseæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Audite hoc Sacerdotes, & adtendite domus Israhel, *&c. usque* scientiam Dei plusquam holocausta, ait Dominus Deus. *Oseæ cap.* 5 *v.* 1 *ad v. 6 cap. seq.*

Legenda eodem die ad Tertia.

Epistula sancti ac beatissimi Johannis Apostoli.

Senior Electæ dominæ, & natis ejus, quos ego diligo in veritate, *&c. usque* communicat operibus illius malignis. *Deinde consequenter epistola Johannis tertia sine titulo:* Senior Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate, *&c. usque* quoniam testimonium nostrum verum est, *omissis versibus* 13 *&* 14.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore relicta Dominus Jesus civitate Nazareth, venit & habitabit in Capharnaum maritimam, *&c. Matth.* 4 *v.* 13 *ad* 17. *Tum consequenter*, Venite ad me omnes qui laboratis, *&c. Matth. cap.* 11 *v.* 28 *ad v.* 30. & onus meum leve.

LEGENDA EODEM DIE AD SEXTA.

Epistola sancti ac beatissimi Judæ Apostoli.

Judas Jesu-Christi servus, frater autem Jacobi, *&c. usque in finem.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore loquutus est Dominus Jesus ad Principes Sacerdotum & ad Pharisæos parabolam hanc : Homo habebat duos filios, *&c. usque* postea ut crederetis ei. *Matth. cap.* 21 *v.* 28 *ad* 32.

LEGENDA AD NONA EODEM DIE IN ROGATIONIBUS Liber Hester usque finem, postea Evangelium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, *&c. usque* & omnia hæc adicientur vobis. *Matth. cap.* 6 *v.* 14 *ad* 33.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

QUod *in una Viennensi ecclesia ex singulari occasione instituit Mamertus Episcopus sæculo quinto, qui, dum urbs hæc insolitis terræ motibus quateretur*, adpropinquante Ascensione, indixit populis jejunium, instituit orandi modum, edendi seriem, erogandi liberalem dispensationem; *quod, inquam, sanctus Pontifex ex hac peculiari causa indixit*, cessantibus exinde terroribus, per cunctas provincias dispersa facti fama cunctos Sacerdotes imitari commonuit, quod Sacerdos fecit ex fide, *ait Gregorius in Historia lib.* 2 *cap.* 34. *Idem in lib.* 9 *cap.* 6 *modum tradit, quo Rogationes illæ celebrarentur: nempe ut* procedens Pontifex cum populo suo, loca sancta circumiret. *Rogationes illæ alio nomine* Litaniæ *dictæ sunt, quo vocabulo Fortunatus utitur in Vita sancti Germani Parisiorum Episcopi cap.* 33. *ubi quædam mulier*, dum tempore LETANIARUM præ cæcatis oculis non posset ire cum populo, audiens chorum psallentium, cum lacrymis domni Germani implorat auxilium. *Tertia die recepto lumine*, mulier clarescente die ad Missam cum populo progreditur in processu. *An* Litaniæ *dictæ sint ex eo quod Sanctorum nomina in eis frequentarentur : an verò hujusmodi preces*

ex

ex illis supplicationibus Litaniarum nomen acceperint, parum interest. Illud ex Gregorii lib. 10 *cap.* 1 *constat, in illis supplicationibus, quas Gregorius alter seu Magnus Romæ instituit ad pestem depellendam,* Kyrie eleison, *quod Litaniarum nostrarum initium est,* per plateas urbis *cantatum fuisse.*

Sed non in solis precibus aut jejunio consistebat Gallorum pietas in triduo Rogationum: multum etiam impendebatur lectioni sacrarum Scripturarum, illarum maximè, quæ ad commendandam orationem & eleemosynam pertinent. Harum autem lectionum modum discimus ex nostro Lectionario, in quo omnes accuratè referuntur, ut modò vidimus. Optandum esset ut pius hic ritus saltem ex parte restitueretur, uti hactenus perseverat in ecclesia Mediolanensi in triduo Litaniarum, quæ post Ascensionem Domini celebrantur. Quod quia non omnibus notum est, id paucis exponere juvat ex libello singulari, cujus hic titulus est. Litaniæ majores & triduanæ sollemnes ritu Ambrosiano; à sancto Carolo Cardinale tit. sanctæ Praxedis, Archiepiscopo editæ, nunc denuo recognitæ, Mediolani anno M DC LXVII. *Ita verò hæ Litaniæ procedunt.*

Primo die harum Litaniarum triduanarum, quæ proximis post Ascensionem Domini feriis secunda, tertia, & quarta celebrantur, clero & populo in metropolitanam ecclesiam congregato, Archiepiscopus vel Pænitentiarius cinerem ex olivarum ramis factum benedicit; deinde singulorum capitibus imponit, dicens: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reverteris. *Respondet accipiens:* Memor ero. *Deinde proceditur ad basilicam sancti Simpliciani, ubi dictis Litaniis & oratione, subditur* Dominus vobiscum. *Tum Lector major secunditerius recitat Lectionem ex Joële propheta,* Hæc dicit Dominus Deus, Convertimini ad me in toto corde vestro, *&c. Et post responsorium, quod primus Notarius præcinit, primus Diaconus ordinarius, præmisso* Dominus vobiscum, *recitat Evangelium ex Matthæo,* Nolite putare, quoniam veni solvere legem, *&c. Idem fit pro portione per duodecim ipsa die ecclesias, in quibus eodem ordine diversæ ex Scriptura lectiones fiunt.*

Secunda die item fit processio per novem ecclesias, in quibus singulis singulæ duæ leguntur lectiones, una passim ex veteri Testamento, altera ex Evangelio. In ecclesia septima, quæ est sancti Nazarii, Diaconus ante lectionem Evangelii elata voce ait: Parcite fabulis. *Custos etiam:* Silentium habete. *alter verò respondet:* Habete silentium. *tum legitur Evangelium ex Luca,* Accessit ad Dominum Jesum quidam

V.

Princeps, & interrogavit eum dicens: Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? *&c.*

Tertia die supplicatio instituitur per undecim ecclesias: & in quinta, quæ est ad sanctum Laurentium, dicitur item à Diacono, Parcite fabulis, *& reliqua ut supra: postea Evangelium secundum Lucam*, Homo quidam habuit duos filios, *&c. Hæc non parum conducunt ad illustrandum Lectionarium nostrum Gallicanum.*

Aliis etiam diebus fiebant in Galliis ejusmodi supplicationes, in Epiphania, Asscensione, & prima die Novembris. De Epiphania testis est Gregorius in Historiæ lib. 5 cap. 4. Interim advenit dies sanctus Epiphaniæ; & hic *Roccolenus* magis ac magis torqueri cœpit. Denique cùm psallentes de ecclesia egressi ad basilicam, *nempe de ecclesia cathedrali Turonensi ad basilicam sancti Martini*, properarent, hic post crucem, præcedentibus signis, equo superpositus ferebatur. *Itaque in illis supplicationibus præferebantur* crux & signa, *uti etiam nunc, id est vexilla. Idem Gregorius de Assensione in libri item quinti cap.* 11. Die autem beato, *inquit*, quo Dominus ad cælos postre demptum hominem adscendit gloriosus, cùm Sacerdos, *is est Avitus Episcopus Arvernensis*, de ecclesia ad basilicam psallendo procederet, *&c. Ex his colligimus, in Gallicanis olim ecclesiis moris fuisse, ut similes supplicationes in majoribus festis, ut modò, fierent. Alias Litanias indixit Concilium Lugdunense secundum canone* 6. ut in prima hebdomada noni mensis, hoc est ante diem Dominicam, quæ primo in ipso mense illuxerit, Litaniæ, sicut ante Ascensionem Domini sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis seu parochiis celebrentur. *Ita statutum anno* D LXVII. *Denique sanctus Gallus Arvernorum Antistes, cùm* lues inguinaria *suo tempore* per diversas *Galliarum* regiones desæviret, Rogationes illas instituit, ut mediâ Quadragesimâ, psallendo ad basilicam beati Juliani martyris itinere pedestri venirent. Sunt autem in hoc itinere quasi stadia CCCLX. *apud Gregorium in Historiæ lib. 4 cap. 5. Idem in lib. de vitis Patrum cap. 6 mentionem facit de Rogationibus illis*, quæ quotannis ubique in Paschate fiunt. *Sed hic Paschatis nomine intelligendum est tempus illud, quod à Resurrectione ad Assensionem, immo & Pentecosten excurrit. Nescio an de his Rogationibus intelligendus sit Gennadii locus ex cap.* 99 *de Scriptoribus ecclesiasticis, ubi de Honorato Massiliensi Episcopo etiam tunc superstite agens*, Litanias, *inquit*, ad inclinandam Dei clementiam cum plebe sibi credita pro viribus agit. *Avitus Vien-*

nensis in illo triduo totidem sermones habuit: ex quibus unus integer, aliorum verò duorum fragmenta exstant. De Litaniis contra barbarorum incursiones indicendis, simulque de moribus corrigendis exstat insignis Gregorii M. epistola, nempe 45 lib. 9.

LVIII LEGENDA IN ASCENSIONE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI.

Lectio Actuum Apostolorum.

PRimum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, *&c. usque* quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. *Act. 1 ad v. 11.*

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Fratres, obsecro vos ego vinctus in Domino, *&c. usque* in mensuram ætatis plenitudinis Christi. *Ephes.* 4. *v.* 1. *ad* 13.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

In illo tempore dixit Dominus Jesus discipulis suis: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum, *&c. ex Johan.* 13 *v.* 33 *ad* 35. *tum Johan.* 14 *à v.* 1 *ad* 14. *ac demum Luc.* 24 *v.* 49 *ad* 53 *desinens sic*, laudantes & benedicentes Deum.

LVIIII LEGENDA DIE DOMINICO POST ASCENSIONEM.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo cum venisset Paulus Ephesum, *&c. usque* Spiritus nequam egrediebantur per nomem Domini Jesu-Christi. *Act. cap.* 18 *v.* 22 *ad v.* 12 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

In illo tempore elevavit Dominus Jesus oculos suos in cælum & dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuum, *&c. usque* ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. *Johan. cap.* 17 *à v.* 1 *ad* 26.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

IN Missa Ascensionis prima lectio est ex novo Testamento, id est, ex Actibus Apostolorum: in Mozarabico ex capite 4 *Apocalypsis*, Ego Johannes fui in spiritu, & vidi, *&c. Lectio secunda in Mozarabico eadem est cum nostra prima: Evangelium ex Johannis capite* 16, Vado ad eum qui misit me. *Differt etiam in Mozarabico officium Missæ pro Dominica post Ascensionem, in quo duas tantùm lectiones præscribit Lectionarium nostrum. Apud Paulinum in Natali* IX *de sancto Felice Ascensio inter majores festivitates non numeratur: sed tantùm Natale Domini, Epiphania, Pascha, & Pentecostes. Confer ea quæ diximus initio hujus libri. Exstat fragmentum ex sermone Aviti Episcopi Viennensis de Ascensione Domini, de qua etiam hymnus Ennodii habetur.*

LX LEGENDA IN SANCTO PENTECOSTEN.

Lectio Johel Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Noli timere terra, exulta & lætare, *&c. usque* invocaverit nomen Domini, salvus erit, ait Dominus Deus. *Joel cap.* 2 *v.* 21 *ad* 32.

Lectio Actuum Apostolorum.

Tempore illo cùm complerentur dies Pentecosten, *&c. usque* invocaverit nomen Domini, salvus erit. *Act. cap.* 2 *v.* 1 *ad* 21.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Si diligitis me, mandata mea servate, *&c. usque* ut cum factum fuerit, credatis. *Johan. cap.* 14 *v.* 16 *ad* 29.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

NUllum hìc officium præscribitur pro vigilia Pentecostes. an repetendum ex vigilia Paschæ? Certè vigilia Pentecostes in Mozarabico notatur ad Nonam. quod jejunii indicium est: cujus tamen nullum apud Isidorum vestigium invenio. Certè neque apud Ambrosium in sermone 60. *Neque enim Ambrosii videtur esse sermo ille, cujus fragmentum refertur Distinct.* 76 *cap.* 9. *ubi auctor festum Pentecostes cum*

Paschate comparando, ait in vigiliis utriusque fuisse jejunatum. Tunc enim, sicut modò fecimus, jejunavimus sabbato, vigilias celebravimus, orationibus pernoctantes institimus. *In Mozarabico lectio prima pro die Pentecostes ex Apocalypsis cap. 21. Lectio secunda eadem cum nostra, uti & tertia, quæ in Mozarabico brevior est, desinitque in hæc verba*, non turbetur cor vestrum, neque formidet. *In Lectionario nostro* Paraclitus *diverso modo scribitur, primo quidem mendosè* Paraclytus, *deinde rectiùs* Paracletus. *Nullum officium præscribitur pro sequentibus diebus, quòd nulla tunc Octava Pentecostes celebraretur.*

LXI LEGENDA PROXIMA DOMINICA POST PENTECOSTEN.

Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

FRatres, quæcumque seminaverit homo, hæc & metet, *&c. usque* crucifixus est, & ego mundo. *Gal. cap. 6 v. 8 ad* 14.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore Adsumpsit Dominus Jesus duodecim discipulos suos secreto, & ait illis: Si quis vult post me venire, *&c. usque* unicuique secundum opera ejus. *Matth. cap. 16 v. 24 ad 27.*

Notæ et Observationes.

M*Irum est unam hic Dominicam post Pentecosten locum habere: cùm plurium post Epiphaniam & post Pascha Dominicarum officia assignentur. An alio in libro pro aliis Dominicis præscripta erant officia? an verò unum officium per alias Dominicas repetebatur? At frustra appositum fuisset in titulo*, PROXIMA DOMINICA post Pentecosten. *In Missali Gothico-Gallicano assignantur sex* Missæ Dominicales. *Ergo eas repeti necesse erat. Idem in Mozarabico, in quo septem dumtaxat Missæ habentur post Pentecosten usque ad Dominicam ante jejunium Calendarum Novembrium. Itaque repetebantur illæ Missæ, quando festa Sanctorum in Dominicas non incurrebant.*

LXII LEGENDA IN FESTIVITATE SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Consolamini, consolamini, populus meus, dicit Deus vester, *&c. usque* & opus illius coram eo, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 40 *v.* 1 *ad* 10.

Lectio Actuum Apostolorum.

Diebus illis surgens Paulus, & manu silentium indicens ait; *&c. usque* ut sis in salutem usque ad extremum terræ. *Act. cap* 13 *v.* 16 *ad* 47.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In diebus Herodis Regis Judææ fuit sacerdos quidam, nomine Zacharias, de vice Abia, *&c. Luc* 1 *v.* 5 *ad* 25. *Deinde v.* 39 *ad* 47. *tum v.* 56 *ad* 67. *Denique*, Benedictus Dominus Deus Israhel, *& mox*, Puer autem crescebat, *&c. qui est ultimus versus cap.* 1.

Notæ et Observationes.

N*Ulla hic Missa pro Vigilia Nativitatis sancti Johannis Baptistæ, nec etiam pro vigilia festi Apostolorum Petri & Pauli; neque item in Gothico seu Gallicano, sed tantùm pro ipso die festo. In codice regio, qui ex Gelasiano & Gregoriano conflatus est, tres exstant Missæ, nempe* Missa in vigilia, *item* Missa in media nocte, *&* Missa in die. *Consule Menardum. In prædicto Missali Gothico ante festum sancti Johannis habetur* Missa in Inventione sanctæ Crucis, *tum* Missa sancti Johannis Apostoli & Evangelistæ, *ante Rogationes, ne quid dicam de* Missa sanctorum Ferreoli & Ferrucionis, *quæ post Pentecosten.*

LXIII LEGENDA IN FESTO SANCTORUM PETRI ET PAULI.

Passio sanctorum Apostolorum Petri & Pauli.

TEmpore illo cùm venisset Paulus in urbem Romam, convenerunt ad eum omnes Judæi, dicentes: Nostram Fidem, in qua natus es, ipsam defende. Non est enim justum, ut cùm sis Hebræus ex Hebræis veniens, gentium te magistrum judices, *&c. desinit*, Et comprehenderunt eos in loco, qui dicitur Catacumbas, via Appia, miliario tertio: & ibi custodita sunt corpora anno uno & mensibus septem, quousque fabrecarentur loca, in quibus fuerunt posita corpora eorum: & ibi revocata sunt cum gloria & hymnorum cantica, & posita sancti Petri in Vaticano, via Neumacia; & sancti Pauli in via Ostensi, ab urbe Roma miliario secundo: ubi præstantur beneficia Christi per orationem eorum in sæcula sæculorum.

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

Fratres, non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, *&c. usque* quia secundum Deum postulat pro sanctis. *Rom. cap.* 8 *v.* 15 *ad* 27.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, videns Dominus Jesus turbas, ascendit in montem; & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus, *&c. usque* glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. *Matth.* 5 *v.* 1 *ad* 16.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

VIdetur loco primæ lectionis recitata fuisse Passio Apostolorum, nisi dicatur recitata ad Matutinum. quod tamen in Lectionario nostro haud notatur. In his actis narratur conflictus Petri cum Simone Mago, referturque falsa Pilati de Christo ad Neronem epistola; eodemque anno & die Petri & Pauli passio. Altero post Petrum anno Pauli martyrium accidisse ait Gregorius in lib. 1 *de gloria Martyrum cap.* 29. *qui proinde aliis actis usus est. Fortunatus non solum eodem die, sed & eodem anno passos fuisse videtur asserere sub finem libri tertii de vita sancti Martini.*

Una nempe die quos passio sancta beavit,
Et sacra sic geminus signavit tempora Consul.

Nescio quid sibi velit Cathvulsi epistola ad Carolum M. petentis, id ab eo constitui, ut sancti Petri passionem in toto *ipsius* regno celebrari *curaret: cùm ex hoc Lectionario, aliisque testimoniis jam sub Meroveadis Regibus hæc celebritas instituta videatur. Exstat Aviti Viennensis Episcopi fragmentum ex homilia dicta* in basilica sancti Petri, quam sanctus Episcopus Tarantasiæ condidit. *quod fragmentum primum est in editis. In basilicis Gallicanis sanctorum Petri & Pauli imagines pingi solebant. Unde Gregorius in lib. de vitis Patrum cap.* 12 *laudat* iconicas Apostolorum, *aliorumque Sanctorum, super quas conscriptæ erant litteræ, eorum nomina indicantes ad usum spectantium.*

LXIIII. LEGENDA IN PASSIONE S. JOHANNIS BAPTISTÆ.

Lectio Esaiæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus creans te Jacob, & formans te Israhel, Noli timere, *&c. usque* & in nomine Domini adsimilabitur, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 43 *v.* 1 *ad* 13. *tum omissis octo versibus ponitur v.* 22 *usque ad v.* 5 *cap. seq.*

Epistola Pauli Apostoli ad Hebræos.

Fratres, omnes sancti per Fidem vicerunt regna, *&c. usque* in disciplina perseverate. *Hebr. cap.* 11 *v.* 33 *ad v.* 7 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Domini Jesu, & ait pueris suis, *&c. usque* & curavit languidos eorum. *Matth. cap.* 14 *v.* 1 *ad* 14.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

IN *Missali Gallicano habetur* Missa in diem passionis sancti Johannis Baptistæ & martyris: *quam sequuntur, quæ præcedere debuerant, Missæ de sanctis Sixto, Laurentio, Hyppolito, & Sinfuriano. In epistola ad Bibianum, quæ Augustino tribuitur, Johannes* eodem die *traditur* conceptus, & Herodis funesti gladio trucidatus *nempe* VIII *Kal. Octobris.* Est & præter nativitatem alia sollemnitas Johannis Baptistæ,

Baptistæ, quarto scilicet calendas Septembris, quando inventum legitur caput Dominici Præcursoris. *De basilicis apud Gallos in honorem sancti Johannis Baptistæ erectis lege librum primum Gregorii de gloria Martyrum.*

Omittitur hic festum S. Laurentii, & officium sanctorum Agaunensium, quorum memoria apud Gallos semper celebris fuit. Inter Aviti fragmenta duo habentur, nempe tertium & sextum, quæ ad homiliam pertinent ab eo habitam in basilica sanctorum Agaunensium in innovatione monasterii ipsius. *in priori fragmento:* Ornantur opida non minùs ædibus quàm patronis: immo potius illustratæ patrociniis fiunt urbes ex opidis. *In posteriori verò ait Sanctos fuisse* decimatos, donec simul colligerentur electi. *quod* ex consuetudinis debito series lectæ Passionis explicuit. *Unde probatur mos legendi Sanctorum Passiones. Denique omittitur, quod forsan in Lectionario primum locum habebat, festum S. Martini, quod per universam Galliam celebre tunc fuisse diximus, patetque in primis ex Venantio Fortunato in lib.* 10 *carmine* 10 *ad Childebertum & Brunechildem* de natalitio sancti Martini.

Ecce supervenit venerandi in sæcula civis
Martini meritis luce perenne dies,
Qui modò de Gallis totum mirè occupat orbem.

LXV ITEM AD MISSAM DE NOVOS FRUCTUS.

Lectio Johel Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Noli timere terra, exulta & lætare, *&c. usque* non confundetur populus meus in æternum, ait Dominus Deus. *Joel cap.* 2 *v.* 21 *ad* 27.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, quis militat suis stipendiis, *&c. usque* ut gloriam meam quis evacuet. 1 *Cor.* 9 *v.* 7 *ad* 15.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore abiit Dominus Jesus sabbato per sata, *&c. usque* ex hoc pane, vivet in æternum. *Matth. cap.* 12 *v.* 1 *ad* 8. tum *consequenter*, Nonne vos dicitis, *&c. Johan.* 4 *v.* 35 *ad.* 38 *tum*, Ego sum panis vitæ, *&c. Johan.* 6 *v.* 49 *ad* 52.

Notæ et Observationes.

Hæc Missa continuè Missam de sancto Johanne subsequitur. Evangelii lectio innuit hanc esse benedictionem novarum spicarum. Maturæ uvæ benedictio in Sacramentario S. Gregorii notatur VIII *Id. Augusti, die natali S. Xysti: quo die fit etiam nunc quibusdam in locis. Fiebat etiam suo tempore benedictio novarum fabarum, novorumque pomorum. Udalricum legere non pænitebit in lib.* 1 *Consuetudinum Cluniacensium cap.* 35. *Adde Menardi Notas in Sacramentarium pag.* 173.

LXVI LEGENDA IN FESTO UNIUS MARTYRIS.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Leva in circuitu oculos tuos, & vide, *&c. usque* redemptor tuus fortis Jacob, ait Dominus Deus. *Isa. cap* 60 *v.* 4 *ad* 16.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum.

Cariſſime, labora ſicut bonus miles Chriſti, *&c. usque* persecutionem patiuntur. 2 *Tim.* 2 *v.* 3. *Avulsum est unum folium: desinit epistola in v.* 12 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dicebat Dominus Jesus diſcipulis ſuis: Hæc mando vobis, ut diligatis invicem, *&c. usque* reminiſcamini quia ego dixi vobis. *Johan. cap.* 15 *v.* 17 *ad v.* 4 *cap. seq.*

LXVII Legenda de plures Martyres.

Lectio Esaiæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Ecce ſervi mei comedent, *&c. usque* & trementem ſermones meos, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 65 *v.* 13 *ad v.* 2 *cap. seq.*

Lectio Apocalypsis Johannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannis vidi ſub altare animas interfectorum, *&c. usque* honor & virtus & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, amen. *Apoc. cap.* 6 *v.* 9 *ad v.* 17 *cap. seq. omissa enumeratione Tribuum.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In illis diebus ait Dominus Jesus discipulis suis: Cum audieritis prœlia & seditiones, *&c. usque* possedebitis animas vestras. *Luc. cap.* 21 *v.* 9 *ad* 19.

LXVIII Legenda de uno Confessorem.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum.

Carissime omnis scribtura divinitus inspirata, *&c. usque* his qui diligunt adventum ejus. 2 *Tim.* 3 *v.* 16 *ad v.* 8 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis loquutus est Dominus Jesus ad turbas & ad discipulos suos parabolam hanc, dicens: Sicut homo peregre proficiscens vocavit servos suos, *&c. usque* intra in gaudium Domini tui. *Matth. cap.* 25 *v.* 14 *ad* 23.

LXVIIII Legenda de plures Confessores.

Lectio Hierimiæ Prophetæ.

Bonus est Dominus sperantibus in eum, *&c. usque* idcirco tu exorabilis * es Domine Deus noster. *Thren. cap.* 3 *v.* 25 *ad* 42. * *Sic.*

Epistula Pauli Apostoli ad Timotheum.

Carissime, nihil intulimus in hunc mundum, *&c. usque* sed nec videre potest, cui honor & imperium in sæcula sæculorum. 1 *Tim.* 6 *v.* 7 *ad* 16.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Ego sum vitis vera, *&c. usque* quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. *Johan. cap.* 15 *v.* 1 *ad* 16.

Notæ et Observationes.

Commune Sanctorum in officiis ecclesiasticis jam dudum in usu fuit, teste Braulione Cæsaraugustano Episcopo in prologo de vita sancti Æmiliani. De eadem quoque sollemnitate, *nempe beati Æmiliani*, ut Missa recitaretur communis, injunxi dilecto filio meo

Eugenio Diacono. *Officium de Apostolis, quod hic præmitti debuerat, prætermissum est, sed occurrit in Missali Gallicano. In Concilio Bracarensi tertio graviter reprehenduntur canone 5 quidam Episcopi, qui in sollemnitatibus Martyrum* ad ecclesiam processuri, *reliquias collo suo imponebant, seque à Levitis gestari volebant*, quasi ipsi *essent* reliquiarum arca. *In Lectionario nostro, & in antiquis Missalibus Gallicanis aliisque, una est classis Confessorum, quos modò distinguunt in Pontifices & non Pontifices. quod antiquitus in usu non erat, ut veteres etiam Litaniæ probant. In Missa unius Confessorem unica lectio Evangelio præmittitur. Idem vidimus in officio de beatissima Virgine, & sancta Genovefa. Nullum commune Virginum etiam in Missali Gallicano.*

LXX LEGENDA IN DEPOSITIONE CUI VOLUERIS.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

FRatres, ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, *&c. usque* non est inanis in Domino. 1 *Cor.* 15 *v.* 51 *ad* 58.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis loquutus est Dominus Jesus discipulis suis dicens: Amen, amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, *&c. usque* sed voluntatem ejus qui misit me. *Johan. cap.* 5 *v.* 19 *ad* 30.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

I*N veteri codice hic deest articuli numerus, quem supplere visum est. Articulus* LXXIII *est de* depositione Episcopi. *In Mozarabico Missæ sunt etiam particulares pro Diaconis, tum pro Subdiaconis mortuis. Extra Quadragesimam* Alleluia *sæpius repetitur in Introitu, & post Evangelium. Deinde ad oblationem dicitur* Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, *præter morem. Gregorius in Historiæ lib.* 4 *cap.* 31 *Catonem Presbyterum Arvernum laudat, qui lue ingruente* populum sepelierat, & Missas viriliter dixerat. *Idem in lib. de gloria Confessorum cap.* 65 *agit de muliere, quæ mortuo marito suo,* per annum integrum celebrans quotidie Missarum sollemnia, offerebat oblationem pro memoria viri, non diffisa de Domini misericordia, quod haberet defunctus requiem in die, qua Domino oblationem

pro ejus anima delibasset. *Idem auctor in Historiæ lib.* 4 *cap.* 34 *ait, Palladium quemdam, qui sibi mortem consciverat*, non juxta Christianorum cadavera positum *fuisse*, sed nec Missarum sollemnia meruisse. *Porro locus in quo Fideles tumulabantur*, sacerdotali benedictione sacrati *erant, ex lib. de gloria Confessorum cap.* 106. *Ad hæc defuncto sancto Salvio, monachi* noctem in fletu & psallentio exigunt, *apud eumdem in lib.* 7 *cap.* 1. *Denique Baudonivia in actis sanctæ Radegundis de ejus exsequiis agens, ait Sanctimoniales* gemitum pro Alleluia *reddidisse. tum subdit:* Liberæ, quæ ante eam cereos portaverant, totæ in gyro sepulcri adstabant. Unaquæque in suo cereo suum nomen dabat scriptum: totæ uni ex famulis cereos ipsos juxta ordinationem tradebant. Fit contentio in populo. Alii dicebant, cereos ipsos in ejus sanctum sepulcrum mitti debere: alii dicebant non. *Loti & vestiti sepeliebantur, ex Sidonii lib.* 3 *epistola* 3.

LXXI LEGENDA IN NATALE EPISCOPI.

Epistola Pauli Apostoli ad Hebræos.

FRatres regnum inmobilem suscipientes, habemus gratiam, per quam serviamus placentes Deo, *&c. usque* quod placeat coram se per Jesum-Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. *Hebr. cap.* 12 *v.* 28 *ad* 21 *cap. seq.*

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, *&c. usque* unum ovile & unus pastor. *Johan. cap.* 10 *v.* 1 *ad* 16.

LXXII Item in natale Episcoporum.

Lectio Ezechihel Prophetæ.

Tempore illo factum est verbum Domini ad Hiezechiel dicens, Fili hominis, propheta de pastoribus Israhel, *&c. usque* pascuæ meæ homines estis, ego Dominus Deus vester, dicit Dominus exercituum. *Ezech. cap.* 34 *v.* 1 *ad finem cap.*

Epistola beati Petri Apostoli ad Gentes.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu-Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vitæ, *&c. usque* percipietis inmarcescibilem gloriæ coronam per Jesum-Christum Dominum nostrum. *1 Petr. cap.* 1 *v.* 3 *ad* 20. *tum cap.* 5 *v.* 1 *ad v.* 4.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis ait Dominus Jesu discipulis suis: Vos estis sal terræ, *&c. usque* hic magnus vocabitur in regno cælorum. *Matth. cap.* 5 *v.* 13 *ad* 19.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

NAtale Episcopi *est anniversarius ejus consecrationis dies. Gregorius Turonensis Episcopus hoc sensu natalem episcopatus sancti Martini appellat in lib.* 1 *de miraculis sancti Martini cap.* 6. Sciatis quia post hoc triduum natalis episcopatus ejus esse consueverat. *Ad eum modum* natalis cathedræ, natalis calicis *in vetustis Calendariis appellatur. Sic infra* natale ecclesiæ *pro anniversario dedicationis Quilibet Episcopi anniversarium ordinationis suæ diem quotannis recolebant, & sermonem ipsis diebus ad populum habebant. Exstat Ennodii Dictio in natali Laurentii Mediolanensis Episcopi, ubi præclara hæc verba:* Tibi ergo debetur venerabilium custodia canonum, *&c.*

LXXIII LEGENDA IN DEPOSITIONE EPISCOPI

Lectio Esaiæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Aperite portas, & ingrediatur gens justa, *&c. usque* donec pertranseat indignatio, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 26 *v.* 2 *ad* 10.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Notum autem vobis facimus, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, *&c. usque* ita & in Christo omnes vivificabuntur. 1. *Cor.* 15 *v.* 1 *ad* 22.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dixit Dominus Jesu discipulis suis: Ego sum panis vitæ, *&c. usque* honorificabit eum Pater meus qui est in cælis. *Johan. cap. 6 v.* 49 *ad* 59.

OBSERVATIO.

IN *depositione seu obitu Episcoporum quid apud Gallos fieret, docet nos Gregorius in lib. de vitis Patrum cap. 6. ubi de Gallo Episcopo Arvernensi: qui mortuus*, ablutus atque vestitus ecclesiam defertur donec Comprovinciales ad eum sepeliendum convenirent.... Jacuit autem in ecclesia triduo, assiduo instante psallentio, cum magna frequentia populi. Episcopis autem quarta die advenientibus, eum de ecclesia levaverunt; & portantes in sancti Laurentii basilicam, ibi sepeliunt. Jam verò in exsequiis ejus quantus planctus, quanti populi affuere, enarrari vix potest. Mulieres cum lugubribus indumentis, tamquam si viros perdidissent. Similiter & viri obtecto capite, ut in exsequiis uxorum mos est. Ipsi quoque Judæi accensis lampadibus plangendo prosequebantur... Et quia, ut diximus, Provinciales longè distabant, nec celeriùs venire poterant; ut mos rusticorum habetur, glebam super beatum corpus posuere Fideles, quo ab æstu non intumesceret. *Idem factum in sanctam Radegundem. Quod ait Gregorius, viros tecto capite in Galli exsequiis processisse; id etiam nunc observatur in funere Regum nostrorum ac Principum in ecclesia Dionysiana. Ceterum Episcopi non alio modo quam laici in tumulo componebantur, id est omnes pedibus ad Orientem conversis, exemplo Christi Domini, cujus corpus in sepulcro hoc modo compositum fuit, ut probat Haimonis homilia in vigilia Paschæ, & Baronius ad annum* 34.

LXXIIII LEGENDA IN DEDICATIONE.

Lectio libri Genesis.

TEmpore illo egressus Jacob de Bersabee pergebat Haran, *&c. usque* decimas offeram tibi. *Gen. cap.* 28 *v.* 11 *ad* 22.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, Dei enim sumus adjutores, vos agricultura estis, *&c usque* templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. 1 *Cor.* 3 *v.* 9 *ad* 17.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis facta sunt autem encænia in Hierusolymis, & hiems erat, *&c. Johan. cap.* 10 *v.* 22 *ad* 28. *tum consequenter Luc.* 19 *v.* 1 *ad* 10.

LXXV LEGENDA IN NATALE ECCLESIÆ.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Lauda sterilis quæ non paris. *Ista jam superius in vigiliis Natalis Domini scripta est.* (Ita vetus codex.)

Epistola Pauli Apostoli ad Ephæsios.

Fratres, gratia enim estis salvati per fidem, *&c. usque* coædificamini in habitaclum Dei in Spiritu sancto. *Ephes. cap.* 2 *v.* 9 *ad finem cap.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis cùm introisset Dominus Jesus Hierusolymam, commota est universa civitas, *&c. usque* in Bethaniam, ibique mansit. *Matth. cap.* 21 *v.* 10 *ad* 17.

LXXVI LEGENDA IN VELATIONE VIRGINUM.

Lectio Esaïæ Prophetæ.

Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, *&c. usque* donec ponat Hierusalem laudem in terra, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 61 *v.* 10 *ad* 7 *cap. seq.*

Lectiones de Apostulo & de Evangelio require superiùs ad festivitatem sanctæ Mariæ vel sanctæ Genovevæ Virginis. (Ita vetus codex.)

LXXVII HÆC LECTIO LEGENDA, QUANDO EPISCOPI PRÆDICARE DEBENT, UT PLEBS decimas reddat.

Lectio Malachiæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Filius honorat patrem, & servus Dominum suum, *&c. usque* magnum nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. *Malach. cap.* 1 *v.* 6 *ad* 11.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, quis militat suis stipendiis umquam? *&c. usque* ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. 1 *Cor.* 9 *v.* 7 *ad* 12.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo, audiente Domino Jesu omni populo, dixit discipulis suis: Attendite ad Scribis, qui volunt ambulare in scolis*, *&c. Luc. cap.* 20 *v.* 45 *ad* 4 *cap. seq. tum consequenter Matth.* 6 *v.* 2 *ad* 4.

* *sin.*

Notæ et Observationes.

OB*servatione digna est hæc Missa*, quando Episcopi prædicare debent, ut plebs decimas reddat. *Ejus generis est sermo* 277 *in nova Appendice Sermonum sancti Augustini, Cæsario adscriptus. Habitus est paullo ante nativitatem sancti Johannis Baptistæ, ex num.* 4. *Quibus ex rebus darentur decimæ, patet ex num.* 1. Decimæ tributa sunt egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina Sacerdotibus. Quod si decimas non habes fructuum terrenorum, quod habet agricola; quodcumque te pascit, ingenium Dei est: & inde decimas expetit, unde vivis. De militia, de negotio, de artificio redde decimas. *Huc spectant epistola Episcoporum provinciæ Turonicæ ad plebem, scripta in Concilio Turonensi secundo, & canon quintus secundæ Synodi Matisconensis. Confer Cypriani librum de Lapsis editionis Oxoniensis, sub finem libri.*

LXXVIII LEGENDA QUANDO DIACONUS ORDINATUR.

Lectio Ezechihel Prophetæ.

HÆc dicit Dominus Levitis filiis Sadoc, qui custodierunt cæremonias sanctoarii mei, *&c. usque* & custodiant cæremonias meas, dicit Dominus omnipotens. *Ezech. cap.* 44 *v.* 15 *ad* 16.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum.

Carissime, Diaconos esse oportet pudicos, non bilingues, *&c. usque* & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. 1 *Tim.* 3 *v.* 8 *ad* 13.

Lectio Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore ambulante Domino Jesu cum Discipulis suis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris, *&c. usque* respiciens retro, aptus est regno Dei. *Hoc Evangelium est sancti Lucæ cap.* 9 *v.* 57 *ad* 62. *Similia in Matth. cap.* 8 *v.* 20.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Q*Uid à Diaconis ordinandis exigeret Cæsarius Arelatensis Pontifex, tradit in lib.* 1 *de vita ejus Cyprianus num.* 32. Adjecit etiam hoc, ut numquam in ecclesia sua Diaconem ordinaret ante tricesimum ætatis suæ annum. Verùm etiam & hoc addidit, ut nec in qualibet majore ætate ordinaretur, nisi quatuor vicibus in ordine libros veteris Testamenti legerit antè, & quatuor novum. *Canones annum ætatis vigesimum quintum exigunt. Dispensatum nihilo minus in multis: quos inter Epiphanius Ticinensis anno ætatis octavo-decimo Subdiaconus, vigesimo Diaconus ordinatus est, teste Ennodio in ejus Vita. Nimirum* festinabat ad Leviticam dignitatem conscientia, quam numquam vota præsumserant: exigebat conversatio, quod desideria penitus ignorabant. *Et inferius:* Talis in Diaconatu à vigesimo incipiens, octo annos explevit. *Non otiosè legenda sunt verba Catonis Presbyteri, tametsi vano animo prolata, apud Gregorium Turonensem Pontificem in lib.* 4 *cap.* 6. Lector decem annis fui, Subdiaconatus officium quinque annis administravi;

Diaconatui verò quindecim annis mancipatus fui, *&c.* Diaconii ſacramenta *nuncupat Ennodius Epiſcopus Ticinenſis in lib.* 4 *epiſtola* 21 *ad Conſtantium Epiſcopum : à quo petit Vigilium Subdiaconum ad Diaconatum promoveri.*

Nulla hic mentio de Subdiacono, aliiſque inferioribus Ordinibus. In Ordine Romano (ut id in tranſcurſu obſervem) Ordines etiam minores conferebantur ſub certo titulo. Unde in invitatione ordinandorum legitur : De domo ſanctæ Mariæ eligimus ill. ad Oſtiarium ad eumdem titulum. *Ita de Lectore & Exorciſta. Quin etiam Monachi ordinabantur ſub titulo monaſterii ſui, ut probatum eſt in Præfatione ad Sæculum* V *Benedictinum.*

LXXVIIII LEGENDA QUANDO PRESBYTERI BENED.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Titum.

PAulus ſervus Dei, Apoſtolus autem Jeſu-Chriſti ſecundum fidem electorum Dei, *&c. uſque* filios habens fideles in Chriſto Jeſu. *Tit. cap.* 1 *v.* 1 *ad* 6.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Lucam

Tempore illo dicebat Dominus Jeſus diſcipulis ſuis : Quis putas eſt fidelis diſpenſator & prudens, *&c. uſque* ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet illum. *Luc. cap.* 12 *v.* 42 *ad* 44.

LXXX LEGENDA IN PROFECTIONE ITENERIS.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Timotheum.

CAriſſime, hæc vobis ſcribo, ſperans me venire ad vos cito, *&c. uſque* adſumptum eſt in gloria. 1 *Tim.* 3 *v.* 14 *ad finem capitis.*

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Lucam.

Diebus illis, factum eſt dum complerentur dies adſumptionis ejus, *&c. Luc. cap.* 9 *v.* 51 *ad* 56. *tum conſequenter,* Et dixit illis : Sint lumbi veſtri præcincti, *&c. Luc.* 12 *v.* 35 *ad* 37.

LXXXI Legenda de redeundo itenere.

Epistula Pauli Apostoli ad Romanos.

Fratres, habeo gloriam in Christo Jesu ad Deum. non enim audeo aliquid loqui, *&c. usque* in abundantia benedictionis Christi veniam. *Rom. cap.* 15 *à v.* 17 *ad* 29.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Tempore illo, cum venisset Dominus Jesus in Galilæam, exceperunt illum Galilæi, *&c. usque* cùm veniret à Judæa in Galilæam. *Johan. cap.* 4 *v.* 45 *ad finem cap.*

LXXXII INCIPIUNT LECTIONES COTIDIANAS.

Lectio Esaïe Propheta.

HÆc dicit Dominus: Miserationum Domini recordabor, *&c. usque* quæ præparasti expectantibus te, ait Dominus Deus. *Isa. cap.* 63 *v.* 7 *ad v.* 4 *cap. seq.*

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Fratres, audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu, & dilectionem in omnes sanctos, *&c. usque* omnia in omnibus adimplivit in Christo Jesu Domino nostro. *Ephes. cap.* 1 *v.* 15 *ad finem capitis.*

Lectio sancti Evanglii secundum Johannem.

Tempore illo vidit Dominus Jesus hominem cæcum à nativitate, *&c. usque* & procidens adoravit eum. *Johan. cap.* 9 *v.* 1 *ad* 38.

Item lectiones cotidianas.

Lectio Malachi Propheta.

Hæc dicit Dominus: Erunt mihi oves meæ, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, *&c. usque* percutiam terram anathemate, dicit Dominus exercituum. *Malac. cap.* 3 *à v.* 17 *ad finem Prophetiæ.*

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Romanos.

Fratres quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem . . . . fides ex auditu, auditus autem. . . . . *Rom. cap.* 10 *à v.* 16,

OBSERVATIO.

S*Ic definit Lectionarium antiquiſſimum, cui paucula folia in fine deſunt, nempe finis Epiſtolæ præmiſſæ, & Evangelium. An aliæ lectiones pro aliis rebus conſecutæ ſint, incertum. In lectionibus Evangeliorum numquam ſimpliciter effertur* Jeſus, *ſed ſemper* Dominus Jeſus, *honoris ac reverentiæ causâ. quod etiam in Mozarabico, & in aliis nonnullis vetuſtis Miſſalibus obſervatur.*

DE
LITURGIA GALLICANA,
LIBER TERTIUS.

Complectens tria Missalia Ordinis Gallicani.

1 QUANTUM subsidii ad illustrandam Liturgiam Gallicanam attulerit Lectionarium Luxoviense, ex superiori libro satis intelligitur: sed huic cognitioni non parum deesset, nisi etiam alios veteres libros, qui ceteras ejusdem Liturgiæ partes continent, aliunde habuissemus. Primam autem hujus rei gratiam debemus piæ ac mihi in primis venerandæ memoriæ Cardinali Bonæ, qui primus veteres illos libros indicavit in opere suo rerum Liturgicarum: nec imparem habemus erudito Josepho Mariæ Thomasio, qui libros indicatos, id est tria Missalia, ut vocamus, è tenebris in lucem protulit.

2 Primum ex illis GOTHICUM seu GALLICANUM appellat, nos uno verbo GOTHICO-GALLICANUM nuncupare possumus: propterea quod in usu fuerit apud Gallos, Gothorum imperio subjectos, nempe apud

Septimanos vel Novempopulanos. Alterum vocat FRANCORUM: tertium GALLICANUM VETUS. In primo purus Ordo Gallicanus: in secundo & tertio Ordo ex Romano & Gallicano mistus exhibetur. Tria hæc instar probationum integra huc referre visum est, ne ob raritatem exemplarium Romanæ editionis ea huic operi deesse nonnulli causarentur: sed breves notulas ad marginem adjecimus, ad explicandos quosdam locos instituto nostro necessarios.

3 De Missali Gothico ita scribit Cardinalis Bona in lib. 1 rerum Liturgicarum cap. 12 num. 6. *Unus ex his codicibus exstat in Bibliotheca serenissimæ Suecorum Reginæ, ante annos nongentos scriptus, ut periti censent, litteris quadratis & majusculis, signatus num. 626. quem olim fuisse aiunt amplissimi viri Petavii Senatoris Parisiensis, emtum verò à Regina post ejus decessum. Desunt ei aliquot folia in principio & in fine. Initio præfixus hic titulus est manu recentiori,* MISSALE GOTHICUM: *& ex eo quædam Liturgicæ precationes excerptæ sunt, & tomo sexto Bibliothecæ veterum Patrum editionis novissimæ Parisiensis insertæ pag.* 155. Hactenus pius & eruditus Cardinalis, existimans (quod reverà est) hoc esse vetus Missale Gallicanum, præsertim Galliæ Narbonensis, Gothorum Hispanicorum regno olim subjectæ. Ut non temere *Gothicum* dixerit, quisquis sit ille, qui recentiorem titulum codici apposuit. Thomasius Gallicanæ ecclesiæ hoc esse Missale comprobat ex compluribus Sanctorum Galliæ festis, ut sancti Saturnini Episcopi Tolosani, sanctorum Ferreoli & Ferrutionis martyrum Vesontionensium, sancti Symphoriani martyris Augustodunensis, itemque sancti Leodegarii ejusdem urbis Episcopi, & sancti Martini Turonensis. Aliud etiam argumentum desumit ex triduanis ante Ascensionem

Rogationibus, quæ in Galliis institutæ, seriùs ad alias ecclesias pervenerunt: immo apud Hispanos post Ascensionem rejectæ. Adeo ut certum sit, hoc Missale non esse Hispanicum, etsi in eo referatur Missa in natali sanctæ Eulaliæ virginis & martyris Lusitanæ, quæ apud Francos olim celebris erat, ut patet ex Gregorio & ex Venantio Fortunato.

4 De tempore quo scriptus est codex ille, non omnino constat: attamen ex forma litterarum, & ex Liturgiæ Gallicanæ abrogatione, quæ pontificatu Hadriani I regnante Carolo M. ante annos nongentos facta est, apparet, hunc ineunte sæculo octavo, nempe ad exemplum alterius codicis vetustioris, fuisse exaratum, non citiùs, propter festum sancti Leodegarii, qui anno DCLXXVIII necatus est.

5 Huic codici aliqua initio deesse ex Cardinale Bona & Thomasio discimus: sed quid illud sit, neuter explicat. Mihi verò non difficile videtur conjicere ex numerica nota IIII, quæ ad officium Natalis Domini præfigitur. Hæc enim nota indicat tria deesse officia, quorum unum est in vigilia Natalis Domini, in codice imperfectum. Duo itaque restant quæ de Adventu fuisse colligimus ex tertio Missali, quod dicitur *vetus Gallicanum*, in quo duæ tantùm Missæ *de Adventu Domini* ante officium pro vigilia Natalis Domini assignantur. Hæ duæ Missæ si in illo Gothico suppleantur, vix quidquam deerit ad ejus absolutionem præter paucula, quæ in fine exciderunt. Certè multæ precationes utrique Missali communes sunt, ut facta comparatione multis in locis notavimus.

6 Secundum Missale dicitur FRANCORUM, non solùm ob Missam de S. Hilario Episcopo Pictavensi, sed etiam ob mentionem *regni Francorum*, quæ in benedictione

Regum

Regum non ſemel occurrit. Hunc codicem viderat Johannes Morinus, ejuſque notitiam ſuggerit in libro de ſacris Ordinationibus pag. 261. *In Bibliotheca viri ampliſſimi D. Petavii Senatoris Parlamenti Pariſienſis integerrimi, codex eſt omnium codicum ritualium, quos nobis videre contigit, antiquiſſimus; accuratè admodum ſcriptus litteris uncialibus majoribus, bene quadratis ſplendidiſſimè efformatis. In gratiam eccleſiæ Pictavienſis videtur olim deſcriptus. Nullius enim Sancti præter ſancti Hilarii Miſſam ſpecialiter continet, ipſius nomine in orationibus, in præfatione, & infra actionem expreſſo: ceteræ Miſſæ communes ſunt. In* MEMENTO *quoque, poſt Coſmam & Damianum, Hilarii fit memoria & Martini. Codicem illum Gallicum fuiſſe dubitari non poteſt: cùm in Miſſa pro Regibus Francorum, & in variis orationibus Imperium Romanum numquam commemoretur, ſed perpetuo Deus in eo pro regni Francorum proſperitate exoretur. Itaque mihi videtur codex ille poſt annum* DXI, *ſed ante annum* DLX *in Gallia ſcriptus, Galliſque nondum in unum populum cum Francis coaleſcentibus. Ter enim pro* REGNI FRANCORUM NOMINE *preces fiunt; aliàs* PRO FRANCORUM PRINCIPATU, *aliàs* PRO PRINCIPIBUS FRANCORUM; *& ſemel* PRO SALUTE ET INCOLUMITATE REGNI FRANCORUM. *Codex ille & vetuſtate, & characteris magnificentiâ adeo venerandus, è Gallia migravit Stokolmium Suecorum regiam, à Chriſtina incomparabili Suecorum Principe cum innumeris aliis auro redemtus.* Hæc Morinus: qui ex eo codice vulgavit quæ ad ſacras Ordinationes pertinebant. Nunc iſte codex Romæ eſt in Bibliotheca ſereniſſimæ Reginæ.

7 Quod attinet ad ejus antiquitatem, certum eſt multa ex veteri Gallicano ritu in illo contineri: ſed nec diffitendum quædam eſſe ad modum Ordinis Gelaſiani

Z

& Gregoriani. Ordinationum quippe ritus & precationes eædem reperiuntur in Ordine Romano: & Canon idem eſt it m cum Romano, adeo ut etiam verba hæc, *dieſque noſtros in tua pace diſponas*, quæ à Gregorio M. addita perhibentur, in illo Canone legantur. Unde codicem non ſæculo ſexto, pace viri doctiſſimi, ſed inſequenti conſcriptum fuiſſe intelligitur. At non ſeriùs ob duas rationes. Primo enim in benedictione Regum, non de uno, ſed de pluribus Regibus ſeu Principibus Francorum fit mentio, in hunc modum, *Francorum regni adeſto Principibus*, tum *protege regni Francorum nominis ubique Rectores.* quæ arguunt, Francorum principatum tunc penes unum non fuiſſe, quando vel ſcriptus eſt codex, vel compoſita benedictionis formula. Deinde in Canone, ubi Confeſſores Martyribus ſubjiciuntur, uni recenſentur *Hilarius & Martinus:* cùm in ſæculi noni codicibus plures alii memorentur, ut ex libris Sacramentorum à Menardo noſtro relatis, aliiſque manifeſtum eſt.

8 Reſtat agendum de tertio Miſſali, quod Thomaſius GALLICANUM VETUS appellat, cenſetque illud propiùs accedere ad ritum Romanum, *cùm in orationum*, inquit, *brevitate ex Romano more, tum in Canone Miſſæ, quem ſæpe citat & ſupponit.* Verùm & ſecundus codex non ſupponit modò, ſed etiam fere integrum refert: cùm tertius alium Canonem habeat in ſecunda Miſſa de Adventu, nec Romanum ſupponat, niſi in Cæna Domini, & in priori Miſſa de Adventu ejus partem. Deinde ſecundi Miſſalis Orationes non tam diſertè Gallicanum morem ſequuntur, quàm tertii Miſſalis Collectiones. In ſecundo enim duæ conſequenter aſſignari ſine titulo ſolent, ut in Gelaſiano: nec ubique orationes *poſt nomina*, nec uſquam orationes *poſt Pacem;* nec ullæ denique *ante Orationem*

Dominicam. quæ in tertio Miſſali, ut ſemper in primo, ſaltem aliquando referuntur. De hoc codice Thomaſius ita præfatur. *Poſtremus codex eſt Palatinus Bibliothecæ Vaticanæ, ſignatus n°.* 493 *; characteribus uncialibus ſive quadratis, ſed negligentiori ſæpe manu conſcriptus, quàm plurimis paginis mancus, & erroribus*, ſcilicet amanuenſis, *refertus.* Addit Thomaſius, *moderni alicujus manu* codicem inſcriptum fuiſſe, Missa Romana. *quo titulo*, inquit, *ut à vero longiùs aberrante, ſublato, hunc ſuffecimus*, Missale Gallicanum. ſcilicet quod illud Miſſale ſequatur ritum Gallicanum, non Romanum: quòd in eo mentio habeatur *horæ duodecimæ* in vigiliis Natalis Domini & Paſchæ, qua de hora mentio fit in ſecundi Concilii Turonenſis canone 18. Denique ſi in eo Miſſali ad Paraſceven oratio fiat *pro Romano Imperio*, id ad illud tempus referri, quo Galliarum provinciæ Romani juris exſtiterunt.

9 Conſtat porro hoc Miſſale Gallicani ritus cenſendum eſſe: tum quia Collectiones (ut mox dicebamus) eodem modo in eo procedunt, atque in primo Miſſali, quod indubiè purum exhibet Ordinem Gallicanum: tum quia utrobique eodem modo appellantur *Collectiones, poſt nomina, poſt pacem, conteſtatio*, oratio *ante* & *pòſt orationem Dominicam*; eædemque aliquando orationes repetuntur: tum denique quia in utroque ad Sabbatum Paſchæ poſt baptiſmum fit mentio de lotione pedum; quem ritum à Romano diverſum eſſe teſtatur Ambroſius, ſeu quiſquis eſt ſcriptor operis de Sacramentis in lib. 3 cap. 1. *Aſcendiſti de Fonte: quid ſecutum eſt? Audiſti lectionem: ſuccinctus eſt ſummus Sacerdos: pedes tibi lavit.* Et infra. *Non ignoramus quod eccleſia Romana hanc conſuetudinem non habeat, cujus typum in omnibus ſequimur & formam. Hanc tamen conſue-*

tudinem non habet ut pedes lavet. Vide ergo ne fortè propter multitudinem declinarit. Sunt tamen qui dicant & excusare conentur, quia hoc non in mysterio faciendum est, non in baptismate, non in regeneratione; sed quasi hospiti pedes lavandi sunt. Eumdem ritum lotionis pedum post baptismum in ecclesia Mediolanensi usitatum fuisse docet Ambrosius in genuino opere de mysteriis cap. 6. qui haud scio an dicturus fuisset, quod prælaudatus auctor dixit, suam ecclesiam Romanæ *typum in omnibus sequi & formam:* quandoquidem multi ritus in Mediolanensi servantur diversi à Romanis, immo etiam plures Ambrosii ætate. Sed hac de re agetur in nova editione operum sancti Ambrosii, quæ modò cura & studio nostrorum sub prelo versatur. Denique in tertio Missali occurrit num. XVII verbum *transformavit*, ubi agitur de conversione panis & vini in Christi corpus & sanguinem: & in Missali primo quater reperitur vocabulum *transformationis* in eodem argumento. quod vocabulum formæ conversionem significat.

10 In eodem verò Missali Gothico-Gallicano, quod primo loco habetur, præclarus de Sacrificio Missæ locus est, nempe num. LXXVIII in Contestatione Missæ dominicalis. *Dignum & justum est, invisibilis, inæstimabilis, immense Deus, & Pater Domini nostri Jesu-Christi. Qui formam Sacrificii perennis instituens, hostiam se tibi primum obtulit, & primus docuit offerri.* Ex quibus intelligimus, quod maxime notandum, Christum instituendo sacrificium corporis & sanguinis sui, se *hostiam* Deo Patri *primùm* tunc obtulisse, cùm eam *primus docuit offerri.* Itaque hæc fuit ante annos mille majorum nostrorum persuasio, Christum seipsum Patri in Eucharistia obtulisse, cùm illam instituit. Huic persuasioni conformis est sanctio Concilii Tridentini in Sessionis 22 capite 1. *Dominus noster. . . . . Sacerdotem*

ſecundùm ordinem Melchiſedech ſe in æternum conſtitutum declarans, corpus & ſanguinem ſuum ſub ſpeciebus panis & vini Deo Patri obtulit: ac ſub earumdem rerum ſymbolis, Apoſtolis, quos tunc novi Teſtamenti Sacerdotes conſtituebat, ut ſumerent tradidit; & eiſdem, eorumque in Sacerdotio ſucceſſoribus ut offerrent præcepit per hæc verba, &c. Huc non refero ſimilia Patrum loca, uno contentus Leandri Hiſpalenſis Epiſcopi teſtimonio, quod non facilè cuivis occurrat, utpote in loco quaſi peregrino, nempe in Regulæ ejus cap. 7. ubi de ſacrificiis veteris legis obiter agens, *Sacrificia certè*, inquit, *idcirco pecudum litabantur, quia* VERUM SACRIFICIUM, *hoc eſt Chriſti corpus & ſanguinem figurabant. Venit veritas, umbra diſceſſit: venit verum Sacrificium, & ceſſavit hoſtia pecudum.* quod manifeſtè, non de ſacrificio crucis, ſed de ſacrificio Miſſæ intelligendum eſt.

11 Redeo ad Miſſale Gothicum, quod ex tribus primum locum obtinet. Incipit ab oratione, quæ *Collectio poſt nomina* dicitur, pertinetque ad officium Miſſæ pro vigilia Natalis Domini, quod officium tertio loco erat (ut præmiſimus) in codice mſ. Collectio poſt nomina dicebatur poſt recitationem nominum eorum, pro quibus Sacrificium offerebatur. Fiebat autem ſimul commemoratio tam virorum, quàm mortuorum. Unde in vigiliis Epiphaniæ Collectio poſt nomina ſic habet. *Præſentem itaque oblationem ita inlabere, ut medelam viventibus, defunctis requiem præſtet: & quorum texuit recitatio præmiſſa ſortem, inter electos jubeas adgregare.* De his actum eſt ſuperiùs in lib. 1 cap. 5 num. 10. ubi notavimus, etiam hoc loco Sanctorum factam fuiſſe commemorationem. Et id quidem de Mozarabico ritu conſtat: at in Gallicano haud ita expreſſa habetur hæc Sanctorum commemora-

tio, nisi admodum generalis. Attamen in fragmento diptychorum, quod eo loci ex Codice Regularum protulimus, singularis eorum memoria occurrit. Ejusmodi diptycha ad usum ecclesiæ Arelatensis exstant in tomo tertio Analectorum. Diptycha hæc in omnibus ecclesiis usitata erant: sed in Romana in Canone tantùm, ut modò, nomina recitabantur; vivorum quidem ante, mortuorum verò post consecrationem: at in Gallicano & Mozarabico statim post oblationem. Hunc ritum improbare videtur Innocentius Papa I in epistola ad Decentium cap. 2. ubi rectiùs putat nomina recitari *inter sacra mysteria*, id est (si bene capio) in ipso Canone, quàm *inter alia quæ præmitti* solent. Verba ejus integra huc referre juvat. *De nominibus verò recitandis, antequam preces Sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet; quàm superfluum sit, & ipse pro tua prudentia recognoscis: ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus antè nomen insinues. quamvis illi incognitum sit nihil. Priùs ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda: ut inter* SACRA MYSTERIA *nominentur, non inter alia, quæ antè præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.*

12 De his diptychis exstat Sigebaldi Anglorum Regis epistola ad Bonifacium Præsulem Moguntinum, quæ est inter Bonifacianas ordine 49, in qua hæc legimus ad propositum: *Notum sit tibi, quod ex eo tempore nomen tuum adscriptum habuissem, cùm Missarum sollemnia celebrarem, simul cum nominibus Episcoporum nostrorum*, &c. ubi obiter nota verbum *celebrarem*, quo Rex utitur. cujus rei exempla retulimus in lib. 1 cap. 6 num. 5. Porro hæc nominum recitatio in ecclesia Græca fiebat per Diaconum: apud Latinos per Subdiaconum, ut patet ex Folcuino monacho

Laubiensi in Chronici Laubiensis cap. 7. *Dixit etiam Episcopus supra nominatus*, scilicet Adalbero Remensis, *prædecessorum suorum ductam usque ad se consuetudinem, ut inter Missarum sollemnia, in ea speciali commemoratione defunctorum, quæ supra diptycha dicitur, & consecratione Dominici corporis sollemniter agitur; cotidie in aurem Presbyteri*, RECITANTE SILENTER SUBDIACONO, *omnium ipsius sedis nomina scripto recitentur Episcoporum.* Nomina hæc catalogo inscripta erant, qui *sacro altari tempore sacrificii superponebatur*, ex litteris Societatis initæ inter Canonicos Laudunenses & monachos Remigianos. Denique id genus diptycha erant in usu usque ad sæculum XI. ut ex Micrologi cap. 13 & ex Leonis Ostiensis lib. 2 cap. 73 manifestum est. Hermannus, sæculo sequenti apud Tornacum sancti Martini monachus, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse innuit his verbis. *Mos antiquitus institutus* TUNC TEMPORIS *servabatur in ecclesiis, ut nomina fratrum circumadjacentium ecclesiarum, quibus se mutuas orationes debere, vel societatem promisisse noverant, super sacrosanctum altare scripta ponerentur: quatinus Sacerdos Missam cantantibus nominatim recitaret, cùm ad illum locum venisset:* MEMENTO, DOMINE, FAMULORUM FAMULARUMQUE TUARUM, QUI NOS PRÆCESSERUNT CUM SIGNO FIDEI, ET DORMIUNT IN SOMNO PACIS. *Tunc enim unus ministrorum altaris ei propinquans præsentabat recitanda.* Immo minister ipse recitabat, ut mox vidimus. Consule eruditissimi Cangii observationes.

13 Itaque post panis & vini oblationem in Ordine Gallicano vivorum & mortuorum nomina recitabantur, ex dictis; sed qualis esset panis oblatus, non satis explicuimus. *Eucharistiæ particulam* ad communionem in

manus datam fuisse testis est Gregorius in Historiæ lib. 10 cap. 8. ac proinde ex majori pane decerptam. Sæculo nono in Gallia mos erat, ut panis ille *intra ferrum oblatorium* (Udalricus *characteratum* vocat) coqueretur, ut ex libro de miraculis sancti Wandregesili, aliisque probavimus in lib. de Azymo cap. 8. *Panis rotulas* Iso sancti Galli monachus appellat *oblatas* illas, quæ circa pectus sancti Othmari sæculo nono repertæ sunt *illæsæ*: quales scilicet in tumulo defunctorum Sacerdotum apponi mos erat, teste anonymo æquali in lib. 4 de vita sancti Cuthberti Episcopi Lindisfarnensis, qui *toto corpore lavato, capite sudario circumdato*, OBLATIS SUPER SANCTUM PECTUS POSITIS, *vestimenta sacerdotalia indutus*, in sepulcro lapideo sepultus est. Præter hæc nihil de pane eucharistico in Galliis per ea tempora adhibito succurrit, nisi quod nobilissima quædam matrona, nomine Ermentrudis, *basilicæ sancti Sinfuriani*, (Sinfurianum, seu Symphorianum intelligo) sitæ in pago Meldensi, quædam legat, *unde ad ipsam basilicam Oblata quotidie ministretur*: itemque *ad Oratorium Latiniaci* in eodem pago (quod Latiniacum ad discrimen alterius *Siccum* appellatur) vineam dat, *unde ibidem Oblata occurrat*. quod similiter de alia vinea ad usum ecclesiæ S. Symphoriani constituit. Signantiùs verò servum quemdam manumittit, ea conditione, *ut ligna tantùm ad Oblata faciendum ministrare procuret*. Hoc testamentum autographum, sed mutilum, invenimus in archivo Dionysiano, scriptum in charta seu papyro Ægyptiaca: qua in charta exaratus erat ille Augustini codex, quem Ruricio Lemovicensi Episcopo submittit Turentius. *Chartaceus liber est*, inquit, *& ad ferendam injuriam parum fortis: quia citiùs charta, sicut nostis, vetustate consumitur.* Insignis de charta Ægyptiaca locus: sed insignior, & ad institutum

nostrum

noſtrum opportunior alter ex teſtamento Ermentrudis: ex quo intelligitur, tempore Merovingicæ ſtirpis, panem Sacrificii peculiari ſtudio, ut Patres Concilii IV. Toletani canone ſexto ſtatuunt, apud Gallos compoſitum fuiſſe.

14. Ad oblatas excipiendas inſerviebat *Offertorium: Colum* verò ſeu *colatorium* ad vinum expurgandum. Offertoria vaſa erant à patenis diſtincta, in quæ populus panem oblatum ad altare deponebat: quæ primo ſolida erant; deinde linea, ſeu ſericea, aut ex qualibet ſimili materia. Unum *aureum*, alia *argentea* memorat vetus Chronicon Fontanellenſe in cap. 16. ubi de Anſegiſo Abbate. *Offertorium aureum cum patena ſua aurea opere mirabili.* & infrà: *Offertorium argenteum ejuſdem calicis, habens effigiem mirifici operis: alia Offertoria argentea cum patenis argenteis eorumdem.* Unde patet, Offertorium cum patenis fuiſſe calicis appendicem, patenam verò Offertorii. Similia loca apud Hariulfum in Chronici Centulenſis lib. 2. cap. 10. & apud Ardonem in libro de vita Benedicti Anianenſis num. 25. quæ cum aliis habes apud Cangium, itidemque varia teſtimonia de Offertoriis lineis & ſericeis. Itaque Offertorium ad excipiendas panis oblatas, patena ad eaſdem conſecrandas adhibebatur. Niſi dicas, in patena repoſitam fuiſſe hoſtiam, quæ Sacerdoti ſignanter deputata erat; alias in Offertorio ad communionem Fidelium. In Offertoriis verò lineis, quæ ſolidis ſucceſſerunt, excipiebantur itidem oblatæ: ſimulque calix & patena, dum Sacerdoti offerebantur, iiſdem Offertoriis involvebantur. Id etiam nunc in uſu, ut patena velo obvoluta teneatur à Subdiacono, Diacono porrigenda: & in quibuſdam eccleſiis calix, immo etiam ampullæ cum velis ad altare deferantur, ut in Remenſi.

A a

15. Colum, seu colatorium, vasculi seu cochlearis genus erat, tenuissimis ac subtilissimis foraminibus in imo fundo perforati, per quod vinum ex amulis seu ampullis in subjectum calicem effundebatur. Id usui erat in ecclesia Romana jam inde à sæculo quinto, nam charta Cornutiana memorat *hamulam oblatoriam, colum, thymiamaterium.* An etiam apud Gallos ante receptum ritum Romanum fuerit usitatum, incertum: siquidem nullam de Colo seu colatorio mentionem reperio apud antiquos nostros scriptores, Caroli M. ætate superiores, quod etiam de Offertorio dicendum. De fistula etiam seu calamo, quo sanguis Christi hauriebatur, non minor difficultas. Quæ omnia in Gallicanis ecclesiis saltem à sæculo nono usitata fuisse constat, fortasse exemplo ecclesiæ Romanæ.

16. Multa siquidem cum ritu Romano in Gallicanum invecta sunt. Unde *cappa Romana* in Chronici Fontanellensis cap. 16. ubi etiam Ansegisus Abbas *altare in honore perpetuæ Virginis Mariæ* perhibetur *decorasse tabula lignea, quam imaginibus argenteis diversis cooperuit.* Idem in Flaviacensi monasterio *in honore sanctæ Trinitatis basilicam ædificavit: ante cujus aram, tabulam argenteis imaginibus decoratam collocavit, ipsique aræ crucem argenteam imposuit, universamque basilicam variis picturis decorari jussit.* Ante eum Vvido Abbas Fontanellensi ecclesiæ *tabulas fabricatas ante altaria octo* concessit. Antiquitus quippe apud nostrates Gallos non altaria, sed parietes picturæ decorabant, cujus rei argumenta retulimus in lib. 1. cap. 8. Accedit aliud ex Ruricii Lemovicensis epistola 14. lib. 2. qui Cerauniæ nobili matronæ pictorem direxit, ut cujusdam basilicæ *parietes variis colorum fucis depingeret.* Apposite Fortunatus in lib. 1. carmine 13. de basilica sancti Eutropii Santonensis.

Sumsit imagineas paries imitando figuras:
Quæ neque tecta priùs, hæc modo picta nitent.

17. Porro non minùs prolixa erat Romana Missa, quàm Gallicana. Nam unam vel duas horas exigebat ad Gallicanam Cæsarius: ex dictis: at paulo prolixius temporis spatium adhibebat Gregorius, cujus ex verba in lib. 8. epistola 35. *Ecce enim jam biennium pæne expletur, quo lectulo teneor: tantisque podagræ doloribus affligor, ut vix in diebus festis usque ad horarum trium spatium surgere valeam, Missarum sollemnia celebrare.* Ita ille ad Eulogium Episcopum Alexandrinum. Hujus prolixitatis partim causa erat homiliarum usus, quæ etiam Romæ statim post Evangelium ad Missam fiebant, prout testatur idem Gregorius M. in præfatione ad Homilias XL. Sed hæc extra locum.

MISSALE GOTHICUM

SEU

GOTHICO GALLICANUM.

III. Ordo Missæ in vigilia Natalis Domini.

Collectio[a] *post nomina.*

GRata tibi sit, Domine quæsumus, hodiernæ festivitatis oblatio: ut, tua gratia largiente, per hæc sacrosancta commercia in illius inveniamur forma, in quo tecum est nostra substantia. Spiritibus quoque carorum nostrorum tribue, ut mortalibus segregati cœtibus, litteris mereantur. conscribi cælestibus. Præsta per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum, qui tecum viv. dom.

Collectio ad Pacem.

Da nobis, quæsumus, Domine, ut sicut adoranda Filii tui natalitia celebraturi, ab hodiernis vigiliis in confessione tui nominis prævenimus; sic ejus munere capiamus sempiternum. Et dirigere dignare Angelum pacis, qui oscula nostra puris sensibus inligata connectat: nosque tibi ab omnibus peccatorum maculis expurgatos adjungat. Per coæternum tibi Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, amanda pietas, tremenda virtus, veneranda majestas. Qui hanc noctem venturam, toto orbe venerandam, cælorum gratulatione, & terrarum remuneratione, angelica exultatione ditasti: ut nascente in carne Domino nostro Jesu-Christo Filio tuo, superiora pariter & inferiora gauderent. Aspice nunc familiam tibi supplicem: conserva populum tuis laudibus personantem: & superventuræ[b] noctis

a Desunt hic in Missa vigiliæ Natalis Domini Præfatio seu adhortatio ad Missam rite celebrandam, & Collectio ante Epistolam, ut ex aliis Missis intelligitur.

b Hinc patet, hanc Missam esse de vigilia Natalis Domini: quem titulum proinde supplevimus.

sollemnitati ita pervigiles redde, ut sinceris mentibus Domini nostri percipere mereamur Natalem venturum. In quo invisibilis ex substantia tua, visibilis per carnem apparuit in nostra: tecumque unus, non tempore genitus, non natura inferior, ad nos venit ex tempore natus. Per cujus nativitatem indulgentia criminum conceditur, & resurrectio non negatur. Meritò itaque omnis terra adorat te, & confitetur tibi. Sed & cæli cælorum, & angelicæ Potestates non cessant laudare dicentes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

Collectio post Sanctus.

Verè Sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus, manens in cælis, manifestatus in terris [a]. Ipse enim pridie quàm pat.

Post Mysterium.

Hæc facimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, commemorantes & celebrantes Passionem unici Filii tui Jesu Christi Domini nostri. Qui tecum vivit & regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum.

Ante Orationem Dominicam.

His precibus te, Deus Pater omnipotens, deprecamur, quibus nos Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus orare præcepit, dicens: Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo omnipotens Deus, & custodi in bono. Evacua nos vitiis, & reple virtutibus: & bona nobis tam præsentia, quàm æterna concede. Per Dominum nostrum Jesum Filium tuum.

Benedictio Populi.

Deus, qui adventum tuæ majestatis per Angelum Gabrihelem, priùs quàm descenderes, nuntiare jussisti. Amen.

Qui sine initio sempiternus es, terras inlustrare per Virginem, tartara lavare dignasti per Crucem. Amen.

Præsta, ut hic populus tuus in præceptis obedienter ambulans, sicut est partus Virginis singularis; ita eis benedictionum tuarum, veri luminis imbrem infundas. Amen.

Et tentationum insidias, vel aculeos tentatoris, spiritalibus armis accinctos, adversarii tentamenta, & præsentis vitæ inlecebras in tuo nomine facias superare. Amen.

Et primæ nativitatis, & secundæ regenerationis Auctorem suum sciant esse quod natum est; seque tibi intelligant debere quod sanctum est. Amen.

Quod ipse præstare digneris: qui cum Patre & Spiritu-Sancto vivis & reg.

[a] Brevissimus Canon in omnibus Missis Gallicanis, varius pro variis diebus, ut diximus in lib. 1. cap. 5. num. 14. & seqq.

Post Communionem.

Cælesti cibo potuque roborati, omnipotenti Deo laudes & gratias, Fratres cariſſimi, referamus, poſcentes, ut nos, quos dignos habuit participatione Corporis & Sanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti Unigeniti ſui; dignos etiam cæleſti remuneratione percenſeat. Per ipſum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium ſuum.

Collectio ſequitur.

Quod ore ſumpſimus, Domine, mentibus capiamus: & de munere temporali, fiat nobis remedium ſempiternum.

IIII. Ordo Missæ [a] in die Nativitatis Domini noſtri Jeſu-Chriſti.

Collectio poſt Prophetia.

Ortus es nobis verus Sol juſtitiæ Jeſu-Chriſte. Veniſti de cœlo humani generis Redemptor. Erexiſti nobis cornu ſalutis; & celſi Genitoris Proles perpetua, genitus in domo David propter priſcorum oracula Vatum, propriam volens abſolvere plebem, & vetuſti criminis delere chirographum: ut æternæ vitæ panderes triumphum. Ideoque nunc te quæſumus, ut in miſericordiæ tuæ viſcera noſtris appareas mentibus, ſalus æterna: & nos, eripiendo ab iniquo hoſte, juſtitiæ cultores efficias: omnique mortis errore ſpreto, pacis viam recto itinere gradientes, tibi rectè ſervire poſſimus, Salvator mundi. Qui cum Patre, & Spiritu-Sancto vivis, dominaris & regnas Deus in ſæcula ſæculorum.

Collectio poſt Precem. [b]

Exaudi Domine familiam tibi dicatam, & in tuæ Eccleſiæ gremio in hac hodierna ſollemnitate Nativitatis tuæ congregatam, ut laudes tuas exponat. Tribue captivis redemptionem, cæcis viſum, peccantibus remiſſionem: quia tu veniſti, ut ſalvos facias nos. Aſpice de cælo ſancto tuo, & inlumina populum tuum, quorum animus in te plena devotione confidit, Salvator mundi. Qui vivis.

Præfatio Miſſæ.

Sacroſanctum beatæ Nativitatis diem, in quo naſcente Domino, virginalis uteri arcana laxata ſunt, incorruptorumque genitalium pondus, ſæculi levamen effuſum eſt; ſicut exoptavimus votis, ita veneremur & gaudiis. Hîc namque ortus die ſplendidior, luce corruſcantior eſt. In hoc omnipotentem Deum, qui terrenam fragilemque mate-

a Hîc unica Miſſa in Natali Domini; unica etiam in Lectionario Gallicano, præter Miſſam de vigilia ipſius Natalis.

b Id eſt poſt hymnum trium puerorum, quem in Miſſa Natalis Domini poſt Epiſtolam uſitatum fuiſſe dictum eſt in lib. 2.

tiam causa nostræ redemptionis adsumpsit, Fratres dilectissimi, supplices deprecemur: uti nos, quos ortu corporis visitavit, societate conversationis edocuit, præcepto prædicationis instituit, degustatione mortis redemit, participatione mortis amplexus est, divini Spiritus infusione ditavit; sub perpetua devotione custodiat, & in his beati famulatus studiis permanere concedat. Qui cum Patre & Spiritu sancto vivit & regnat Deus in sæcula sæculorum.

Collectio sequitur.

Deus, qui dives es in misericordia, qua mortuos nos peccatis, convivificasti Christo Filio tuo, ut formam servi acciperet, qui omnia formavit: ut qui erat in deitate, generaretur in carne? ut involveretur in pannis, qui adorabatur in stellis: ut jaceret in præsepio, qui regnabat in cælo: invocantibus nobis aurem majestatis tuæ propitiatus adcommoda, donans hoc per ineffabilem tuæ misericordiæ caritatem: ut qui exultamus de Nativitate Filii tui, qui vel ex Virgine natus, vel ex Spiritu-Sancto regeneratus est; pareamus præceptis ejus, quibus nos edocuit ad salutem. Præsta per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum.

Collectio post nomina.

Suscipe, quæsumus, Domine Jesu, omnipotens Deus, sacrificium laudis oblatum, quod pro tua hodierna Incarnatione à nobis offertur: & per eum sic propitiatus adesto, ut superstitibus vitam, defunctis requiem tribuas sempiternam. Nomina quorum sunt recitatione complexa, scribi jubeas in æternitate; pro quibus apparuisti in carne, Salvator mundi, qui cum coæterno Patre vivis & reg.

Collectio ad Pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hunc diem Incarnationis tuæ, & partum beatæ Mariæ Virginis consecrasti: quique discordiam vetustam per transgressionem ligni veteris cum Angelis & hominibus per Incarnationis mysterium, lapis angularis junxisti: da familiæ tuæ in hac celebritate lætitiæ, ut qui te consortem in carnis propinquitate lætantur; ad summorum civium unitatem, super quos corpus ad sumptum evexisti, perducantur; & inter semetipsos per externa complexa jungantur: ut jurgii non pateat interruptio, qui te auctorem gaudent in sua natura per carnis venisse contubernium. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre &c.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus:

quia hodie Dominus noster Jesus-Christus dignatus est visitare mundum. Processit de sacrario corporis virginalis; & descendit pietate de cælis. Cecinerunt Angeli, *Gloria in excelsis*, cùm humanitas claruit Salvatoris. Omnis denique turba exultabat Angelorum: quia terra Regem suscepit æternum. Maria beata facta est templum pretiosum, portans Dominum dominorum. Genuit enim pro nostris delictis vitam præclaram; ut mors pelleretur amara. Illa enim viscera, quæ humana non noverant macula, Deum portare meruerunt. Natus est in mundo, qui semper vixit & vivit in cælo, Jesus-Christus Filius tuus, Dominus noster. Per quem majestatem tuam laudant Angeli.

Post Sanctus.

Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: quia appropinquavit redemptio nostra. Venit antiqua expectatio Gentium: adest promissa resurrectio mortuorum: jamque præfulget æterna expectatio Beatorum, per Christum Dominum nostrum. Qui pridie quàm pro nostra omnium sal.

Post Secreta.

Credimus, Domine, adventum tuum: recolimus Passionem tuam. Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissione CONFRACTUM [a]; Sanguis sanctus tuus in pretium nostræ redemptionis effusus est: qui cum Patre & Spiritu-Sancto vivis & regnas in sæcul.

Ante Orationem Dominicam.

Non nostro præsumentes, Pater sancte, merito, sed Domini nostri Jesu-Christi Filii tui obedientes imperio, audemus dicere.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos omnipotens Deus ab omni malo, ab omni periculo: & custodi nos in omni opere bono, perfecta veritas, & vera libertas, Deus. Qui regnas in sæcula sæcul.

Benedictio populi.

Deus, qui adventum tuæ majestatis per Angelum Gabrihelem, priusquàm descenderes, nuntiare jussisti: qui dignanter intra humana viscera ingressus, & alvo Virginis hodie te mundus clari-

a Hæc verba videntur alludere ad antiquam consecrationis formam, quæ in Ordine Ambrosiano, & forsan etiam in Gallicano sic efferri solebat: *Hoc est enim corpus meum, quod pro vobis confringetur*, quæ verba ex Apostolo desumta sunt, nempe ex I. ad Corinthios cap. 11. v. 24. ubi *κλώμενον* in græco legitur, id est *quod frangitur*, in Vulgata, *tradetur*. Quemadmodum verò post *Sanctus* in hoc Ordine Gothico solet repetere Sacerdos, *Verè Sanctus*, *verè benedictus*: sic & post utramque consecrationem, dicto, *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*, id protestatur dicens: *recolimus passionem tuam. Corpus tuum .... confractum: sanguis sanctus tuus ... effusus est*. Quod repetit ex verbis consecrationis.

ficatus

ficatus.................. Amen.

Tu Domine benedic hanc familiam tuam, quam hodierna sollemnitas in adventu tuo fecit gaudere. Amen.

Da pacem populo tuo, quem pretiosa nativitate vivificas; & passionis tolerantia à morte perpetua redemisti. Amen.

Tribue eis de thesauro tuo indeficientes divitias bonitatis: reple eos scientia, ut impollutis actibus, & puro corde sequantur te ducem justitiæ, quem suum cognoscunt factorem. Amen.

Et sicut in diebus illis advenientem te in mundo perfidia Herodis expavit, & periit rex impius à facie Regis magni: ita nunc præsenti tempore celebrata sollemnitas peccatorum nostrorum vincla dissolvat. Amen.

Ut cùm iterum ad judicandum veneris, nullus ex nobis ante tribunal tuum reus appareat: sed discussa de pectoribus nostris caligine tenebrarum, placeamus conspectui tuo: & perveniamus ad illam terram, quam Sancti tui in requiem possidebunt æternam. Amen.

Post Communionem.

Cibo cælesti saginati, & poculo æterni Calicis recreati, Fratres carissimi, Domino Deo nostro laudes & gratias indesinenter agamus, petentes: ut qui sacrosanctum Corpus Domini nostri Jesu-Christi spiritaliter sumpsimus, exuti à carnalibus vitiis, spiritales effici mereamur. Per Dominum nostrum Jesum Filium suum.

Collectio sequitur.

Sit nobis Domine, quæsumus, medicina mentis & corporis, quod de sancti altaris tui benedictione percipimus: ut nullis adversitatibus opprimamur, qui tanti remedii participatione munimur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

V. ORDO MISSÆ IN Natale sancti Stephani. Protomartyris.

Præfatio. [a].

VEnerabilem atque sublimem beatissimi Protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Deum Martyrum, Fratres carissimi, deprecemur: ut sicut illi contemplatione meritorum suorum coronem dare dignatus est; nobis quoque plenissimam misericordiam, ipsius precibus flexus, in omnibus largiatur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum.

[a] Hic alio modo sumitur *Præfatio*, quam in Missalibus nostris vulgatis: ubi Præfatio Canonem præcedit, hic prima Sacerdotis oratio, quâ circumstantium animi præparantur ad Missam.

Collectio sequitur.

Deus, qui S. Stephano martyri tuo & principatum in ministerio, & principem in martyrio [locum] contulisti; dum nobis sancti diei hujus festivitatem pro ejus vel commemoratione, vel passione donasti: exaudi, quæsumus, supplices familiæ tuæ preces: nobis ejus peculiare præsidium tribue, cujus pro inimicis ac peccatoribus preces piissimus acceptasti: tribue etiam, ut pro nobis intercessor existat, qui pro suis persecutoribus supplicavit. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum beatus vivit.

Collectio post nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, qui Sanctorum virtute multiplici Ecclesiæ tuæ sacrum corpus exornans, primitias Martyrum gloriosi Levitæ tui Stephani sanguine dedicasti: da nobis diem natalis ejus honore præcipuo celebrare: quia non diffidimus eum fidelibus tuis posse suffragari, qui Dominicæ carritatis imitator, etiam pro suis persecutoribus supplicavit. Tribue, quæsumus, per interventum ipsius, ut viventes salutem, defuncti requiem consequantur æternam. Præsta per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio ad Pacem.

Deus caritatis indultor, Deus indulgentiæ munerator, qui sancto martyri tuo Stephano in passione largitus es, ut imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus supplicaret: pietatem tuam Domine subnixis precibus exoramus, ut dum Martyris tui passionem recolimus; per intercessionem ipsius, pacis securitatem cum peccatorum nostrorum venia consequi mereamur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum.

Contestatio Missæ.

Dignum & justum est, æquum & justum est te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus. Qui gloriaris in conventu Sanctorum tuorum, quos ante mundi constitutionem prælectos spiritali in cælestibus benedictione signasti: quósque Unigenito tuo per adsumptionem carnis, & Crucis redemptionem sociasti: in quibus Spiritum tuum sanctum regnare fecisti, per quē ad felicis martyrii gloriam pietatis tuæ favore venerunt. Dignè igitur tibi, Domine virtutum, festa sollemnitas agitur, tibi hæc dies sacrata celebratur; qua beati Stephani primi martyris tui sanguis in tuæ veritatis testimonio profusus, magnificum nominis tui honorem signavit. Hic est enim illius Nominis primus Confessor, quod est supra omne nomen: in quo unicum salutis

nostræ præsidium Pater æterne posuisti. Hic in Ecclesia tua quàm splendidum ad cunctorum animos confimandos unicæ laudis præcessit exemplum! Hic post passionem Domini nostri Jesu-Christi, victoriæ palmam primus invasit. Hic ut levitico ministerio per Spiritum-sanctum ab Apostolis consecratus est; niveo candore confestim emicuit, martyrii cruore purpureus. O benedictum Abrahæ semen, apostolicæ doctrinæ, & Dominicæ Crucis prior omnium factus imitator & testis! Meritò cælos apertos vidit, & Jesum stantem ad dexteram Dei. Dignè igitur ac justè talem sub tui nominis confessione laudamus, omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es. Suffragia ejus nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum post trophæa venientem exultans Christus excepit. Illi pro nobis oculi sublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore constituti, stantem ad dexteram Patris Filium Dei in ipsa passionis hora viderunt. Ille pro nobis obtineat, qui pro persecutoribus suis, dum lapidaretur, orabat ad te, sancte Deus, Pater omnipotens, per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum. Qui pro peccatis nostris nasci carne per Virginem, & pati dignatus est mortem: ut Martyres suos suo pati doceret exemplo. Cui meritò omnes Angeli atque Archangeli sine cessatione proclamant, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post Sanctus.

Verè sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus Unigenitus tuus: qui martyrem suum Stephanum cælestis aulæ collegio muneravit: qui corporis nostri infirmitatem suscepit: priusquam pium sanguinem pro humana salute funderet, misterium sacræ sollemnitatis instituit Ipse enim pridie quam pateretur.

Post Mysterium.

Hoc ergo facimus, Domine, hæc præcepta servamus: hanc sacri corporis Passionem sacris sollemnibus prædicamus. Quæsumus, omnipotens Deus: ut sicut VERITATEM nunc Sacramenti cælestis exequimur; ipsi veritati Dominici Corporis ac Sanguinis hæreamus. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Ante Orationem Dominicam.

Gloriosi Levitæ exemplis & beatissimi martyris Stephani magisteriis instituti, æterno Regi & Patri Deo precem, Fratres carissimi, cum omni humilitate fundamus: ut dato nobis fidei calore vel munere, ad martyrii nos desiderium amoris sui igne suc-

cendat: ejusque imitatores efficiat, qui non solùm pro sui gloria, verùm etiam pro exemplis eruditionis nostræ passionem sustinuit. Et cui conferre dignatus est in passione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem: & orationem, quam præcipere dignatus est, dicere sine cunctatione permittat. Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo, omnipotens Deus: & tribue nobis supplicibus tuis tam promptum pro Christo tuo ad patiendum animum; ut probemur, non nos martyrio, sed nobis defuisse martyrium. Per.

Benedictio Populi.

Deus, qui tuos Martyres ita vinxisti caritate, ut pro te etiam mori cuperent, ne perirent. Amen.

Et beatum Stephanum in confessione ita succendisti fide, ut imbrem lapidum non timeret. Amen.

Exaudi precem familiæ tuæ amatoris inter festa plaudentem. Amen.

Accedat ad te vox illa intercedens pro populo pro inimicis quæ orabat in ipso martyrio. Amen.

Ut se obtinente, & te remunerante, perveniat illuc plebs adquæsita per gratiam, ubi te, cælis apertis, ipse vidit in gloriam. Amen.

Quod ipse præstare digneris.

Collectio post Eucharistiam.

Deus, perennis salus, beatitudo inæstimabilis, da, quæsumus, omnibus tuis: ut qui sancta ac beata sumpserunt, & sancti jugiter & beati esse mereantur. Quod ipse præstare digneris.

Consummatio Missæ.

Gratias agimus tibi, Domine, multiplicatis circa nos miserationibus tuis: qui & Filii tui nativitate nos salvas, & martyris Stephani deprecatione sustentas. Per Dominum nostrum Filium tuum.

VI. Missa in Natale *Apostolorum Jacobi*[a], *& Johannis.*

E Lectionis Dominicæ præclarum testimonium, atque apostolicæ congregationis admirabilæ ornamentum, & evangelicæ veritatis cæleste præconium sanctos Dei Apostolos & Martyres, Jacobum & Johannem, præsenti festivitate venerantes, Fratres carissimi, Domino ac Deo nostro pariter supplicemus: ut qui eorum electionem vocatione sua præscciit, nostram quoque vo-

a In Lectionario Gallicano mentio fit de solo sancto Johanne: at in Martyrologio Gellonensi apud Septimanos, ante annos nongentos scripto, VI *Kal. Januarii ordinatio Episcopatus Jacobi Apostoli fratris Domini & Adsumptio sancti Johannis Evangelistæ.*

cationem munerum sua electione confirmet ; donetque nobis timoris sui perseverantiam, qui illis Apostolatus gratiam, vel Martyrii dedit coronam. Per Dominū nostrum Jesum-Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

Domine, qui beatissimis Apostolis tuis Jacobo & Johanni gloriam martyrii bibitione tui calicis prædixisti ; ut & confirmares responsionem, quam fides pura protulerat ; & conferres virtutem, quam caritas devota præsumpserat : hanc eorum passionis memoriam Ecclesiam tuam sollemniter celebrantem placatus intende. Prosit, quæsumus, commemoratio Sanctorum beatissimorum ad obtinendum tuæ miserationis auditum. Prosit Apostolorum titulos recolere, ut majestatis tuæ aures oratio nostra valeat inclinare. Prosit supplicare patrociniis, ut digneris exaudire suffragiis, Salvator mundi. Qui cum æterno Patre, & Spiritu-sancto vivis & regnas.

Collectio post nomina.

Domine, quem vocantē sancti Apostoli Jacobus & Johannes fide integra sunt secuti ; & quem sequentes ex caritate integra sunt electi : ut mundi piscatores fierent, qui profundi retia reliquissent : auribus percipe, quæsumus, orationem nostram ; & tribue, ut dum apostolicos thriumphos admiramur & colimus, si adsequi eorum facta non possumus, implere saltim monita contendamus. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre & Spiritu.

Collectio ad Pacem.

Domine æterne, cui ita in sanctis Apostolis tuis Jacobo & Johanne placuit arcanum dispensationis im..... ut glorioso passionis exemplo, Apostolorum chorum ille præcederet, iste præmitteret ; atque ita inter utrumque grex consummaretur beatus, ut omnium devotionem ille præcederet, iste concluderet : miserere nostri, & exaudi nos, & præsta : ut possimus prædictorum Martyrum tuorum Apostolorumque, vel illius exemplo fidem tenere, qua coronatur ; vel istius magisterio caritatem discere, quam docetur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum, qui te.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè æquum & justum est nos tibi gratias agere, vota persolvere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Quoniam tibi vivimus omnia opera tua ; & in factura eorum te conlaudant & benedicunt omnes Sancti tui, quos prædestinasti conformes fieri imagini Filii tui. In-

quo exaltatum est cornu salutis eorum: qui nomen ejus, quod est super omne nomen, coram Regibus & Potestatibus hujus sæculi voce libera confitentes, ipsius Domini Salvatoris exemplo per patibula pœnarum, de persecutoribus suis & diabolo triumpharunt: & corpora sua dantes hostiam Deo, pretiosa tibi morte ceciderunt. Et quibus exstant beatissimi Apostoli & Martyres tui Jacobus & Johannes, quorum natalem hodie celebramus; obsecrantes misericordiam tuam, piissime atque omnipotens Deus: ut eorum meritis suffragantibus, preces nostras propitius exaudias; per Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum qui est Sanctorum omnium virtus & gloria, victoria Martyrum & corona, Pastor ovium, & Hostia Sacerdotum, redemptio Gentium, & propitiatio peccatorum. Ante cujus sacratissimam sedem stant Angeli atque Archangeli; & sine cessatione proclamant, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post Sanctus.

Hosanna in excelsis. Verè sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus: qui Sanctus in Sanctis pro morte vitam, pro pœna gloriam, pro confessione victoriam, præstare dignatus est. Ipse enim qui pridie quàm pat.

Benedictio populi.

Deus, qui tuos Apostolos pretiosa Gentium lumina præparasti: dum Jacobum & Johannem ad inlustrandas animas inter vasa Ecclesiæ, candelabra fidei prætulisti. Amen.

Da plebi tuæ imitari, quod unus exorando, alius docendo formavit. Amen.

Fructificet in hoc populo, quod seminavit iste verbo, plantavit ille martyrio. Ut eorum interventu hæc turba illius reficiatur dulcedine, supra cujus pectus carus Johannes accubuit. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta.

Post Communionem.

Repleti, Domine, Apostolorum celebritate tuorum, quæsumus; ut te semper in eorum commemoratione laudemus, & tuam misericordiam, iisdem semper deprecantibus, consequamur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Apostolorum, quæsumus Domine, intercessione nos adjuva: pro quorum sollemnitate lætantes, sancta tua percepimus dona. Per Dominum.

VII MISSA IN NATALE *Sanctorum Infantum.*

DEus, qui universam Ecclesiam tuam pretiosorum

Martyrum tuorum virtutibus, velut quibusdam floribus coronasti; ut per triumphos tuorum testium, & sollemnitatum gloriam & devotionum exempla susciperes: sicut in hoc die, quo pro Domino nostro Jesu-Christo Infantum innocentiam extollis usque ad merita passionum. Feliciter pro Christo mortui sunt; sed feliciùs cum eodem in æternitate victuri: qui ad hoc tantùm per humanam infirmitatem nati sunt ad ærumnam, ut per Dei gratiam nascerentur Martyres ad coronam. Præsta omnipotens Deus in hac sollemnitate diei hujus: ut sicut illis dedisti palmas victoriæ; ita nobis quoque consortium tribuas sempiternum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum vivit.

Collectio sequitur.

Deus omnipotentiæ ac benignitatis, Deus misericordiæ atque pietatis, qui Bethleemiticæ plebi, ac Dominicæ civitati pro temporalibus ærumnis gaudia æterna tribuisti: ut Rachel sancta plorans filios suos, quæ præferebat ex dolore luctum, nollet ex consolatione solatium: quia licet videretur de præsenti Infantum amissione conterrita, erat tamen beata de Martyrum perpetuitate secura. Da cunctis Domine in hoc loco consistentibus, & universæ plebi istius loci: ut sic habeant ex sanctæ vitæ conversatione palmam; sicut habuerunt parvuli ex passione victoriam. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum vivit.

Collectio post nomina.

Deus, qui id quod per infantiam videtur exiguum, magnum facis esse per merita: qui primordia adventus tui triumphis glorificas parvulorum: priùs eos passionis martyrio, quàm ætatis provehis incremento. Felix mors eorum, & beatificanda conditio, per quam eis contigit ut sævitiam crudelissimi Herodis devicerint triumphando; & Christum mererentur in præmio. Da huic populo, tuo nomini consecrato, per consimilis gratiæ administrationem, meritorum similium dignitatem: ut qui hanc sanctorum Infantum festivitatem pro honore nominis tui celebrant; ad ipsorum Infantum beatitudinem profectu fidei semper ascendant. Quod ipse præstare digneris, qui.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pro his præcipuè, quorum hodierno die annua festivitate recolentes memoriam passionis celebramus: quos Herodianus satelles lactantum

matrum uberibus abstraxit. Qui jure dicuntur Martyrum flores, qui in medio frigore infidelitatis exorti, velut primas erumpentes Ecclesiæ gemmas quædam persecutionis pruina discussit, rutilante fonte in Bethlehem civitate. Infantes inim quia ætate loqui non poterant, laudem Domini cum gaudio * resonabant. Occisi prædicant, quod vivi non poterant. Loquuntur sanguine, quod lingua nequiverunt. Contulit his martyrium laudem, quibus abnegaverat lingua sermonem. Præmittit Infantes Infans Christus ad cælos; transmittit nova exenia Patri; primitias exhibet Genitori Parvulorum prima martyria, Herodis scelere perpetrata. Præstat hostis corpori, dum nocet: beneficium tribuit, dum occidit: moriendo vivitur, cadendo resurgitur, victoria per interitum comprobatur. Pro his ergo beneficiis & pro præsenti sollemnitate immensas pietati tuæ gratias referentes potiùs, quàm rependentes, cum sanctis Angelis & Archangelis, qui Unum te Deum dominantem, Distinctum, nec divisum; Trinum, nec triplicem; Solum, nec solitarium, consona laudamus voce, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

* *f.* gladio.

Benedictio Populi.

Deus, qui tibi consecrasti primitias Martyrum ab innocentia parvulorum. Amen,

Et priùs tibi coaptasti in confessione infantiam, quàm lingua solveretur in verba. Amen.

Concede plebem tuam innocentem per gratiam, etsi non sint tempore sanguine fuso martyria.. Amen.

Servetur hic populus purgatus Baptismate, qui tibi placitam fecisti innocentiam per cruorem. Amen:

Ut illic suo interventu grex accedat per lavacrum, ubi felices Parvuli perfusi rore sanguinis gloriantur. Amen.

Per Dominum nostrum Jesum-Chritum Filium tuum: qui tecum vivit & regnat.

VIII. Ordo Missæ *in Circumcisione Domini nostri Jesu-Christi.*

CHristo Domino nostro, qui prono bis dignatus est carne nasci, lege circumcidi, flumine baptizari; in hac octava Nativitatis ejus die, qua in se Circumcisionis sacramentum secundùm præcepti veteris formam agi voluit, Fratres carissimi, humiliter deprecemur: ut intra Ecclesiæ uterum nos viventes cotidie recreatione parturiat, quousque in nobis sua forma, in qua perfectæ ætatis plenitudinem teneamus, appareat. Cordis nostri præputia, quæ gentilibus vitiis

vitiis excrevetunt, non ferro, sed spiritu circumcidat: donec carnali incremento, facinoribus amputatis, hoc solum in natura nostra faciat vivere, quod sibi & servire valeat & placere. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre & Spiritu-sancto vi. & reg.

Collectio sequitur.

Sancte, omnipotens, æterne Deus, tu nos convertens vivifica: & quos error Gentilitatis involvit, agnitionis tuæ munus absolvat, ut aculeo mortis extincto, æternis vivificemur oraculis: ut sicut per infirmitatem carnis servivimus injustitiæ & iniquitati; ita nunc liberati à peccatis, serviamus justitiæ in sanctificatione. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, Fratres dilectissimi, Christum Dominum deprecemur: ut sicut pro ejus Circumcisione carnali sollemnia celebramus; ita spiritalium nequitiarum inlusione devicta lætemur, præstante pietate sua: ut hæc Sacrificia sic viventibus proficiant ad emendationem, ut defunctis opitulentur ad requiem. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum viventem, semperque regn. in unitate Spiritus-sancti in sæcula sæcul.

Collectio ad Pacem.

Deus qui magis circumcisionem cordis quàm corporis diligis: & non admittis inductam per litteram præputii circumcisionem, sed fidei innexam cum bono opere caritatem. Tu nostras aures deseca, ne audiant sanguinem; corda, ne teneant dolum; oculos, ne invadant alienum. Tu in manibus succide, quod polluit; in pedibus, quod ad malum currit; in præputiis, quod carnalia concupiscit. Tu incide, quod laniat; præcide, quod vulnerat; abscinde, quod lacerat, excide, quod scandala incrementat: ut amputato facinore, sola in nos valeat caritas propagari. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Immolatio.

Dignum & justum est. Verè æquum & justum est nos tibi gratias agere, teque benedicere in omni tempore, omnipotens, æterne Deus: quia in te vivimus, movemur, & sumus: & nullum tempus, nullumque momentum est, quo à beneficiis pietatis tuæ vacuum transagamus. His autem diebus, quod variis sollemnitatum causis, salutarium nobis operum tuorum & munerum memoria signavit, vel innovante lætitia præteriti gaudii, vel permanentis bonis tempus agnoscimus. Et propterea exultamus uberiùs: quia sicut in recens gaudium de venerabilis gratiæ recordatione reviviscimus. Unde hodiernum

diem à die salutiferi Natalis octavum, legitima Domini secundùm carnem geniti Circumcisione signatum, ordinata commemoratione recolentes, sacrificium pacis in votis sollemnibus honoramus, & tantæ dignationis opus in Domini Altissimi pia humilitate veneramur. Qui sicut mortalitatem nostram adsumpsit, ut mortem consumeret: ita & jugum legis in sua carne suscepit, ut jugum diaboli à nostra cervice discuteret. Circumcisus est in carne corporis nostri; ut nos per verbum Spiritus sui in corde purgati, sine carnis vulnere circumcideremur in spiritu: ut utrique sexui proficeret circumcisio spiritalis; quia pro universitate generis humani Salvator advenerat. Unde utrumque sexum sacramentum Incarnationis amplexus est, suscipiens Virum, natus ex Femina. Quamobrem, Domine, sacrificium Circumcisionis sollemnitate votiva pro nostræ æternitatis gaudio suppliciter offerentes, placido dignare conspectu conspicere, & offerentium preces placatus exaudi, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant Angeli.

Post Sanctus.

Verè Sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus: qui venit quærere & salvum facere quod perierat. Ipse enim pridiè quàm.

Post Secreta.

Hæc nos, Domine, instituta & præcepta retinentes, suppliciter oramus: uti hoc Sacrificium suscipere, & benedicere, & sanctificare digneris: ut fiat nobis Eucharistia legitima in tuo, Filiique tui nomine, & Spiritus-sancti, in TRANSFORMATIONEM [a] corporis ac sanguinis Domini Dei nostri Jesu-Christi, Unigeniti tui. Per quem omnia creas, creata benedicis, benedicta sanctificas, & sanctificata largiris Deus, qui in Trinitate perfecta vivis & regnas in sæcula sæculorum.

Ante Orationem Dominicam.

Omnipotentem sempiternum Dominum deprecemur: ut qui in Domini nostri Jesu-Christi Circumcisione tribuit totius religionis initium perfectionemque constare; det nobis in ejus portione censeri, in quo totius salutis humanæ pefectio summa consistit: & orationem, quam nos Dominus noster edocuit, cum fiducia dicere permittat. Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo omnipotens

a Idem vocabulum infrà in Missa XX pro Cathedra sancti Petri, & in Missa LXV de S. Leodegario. Item in Missali Francorum num. VIII ubi de ordinatione, Presbyterorum; item in Missali Gallicano num. XVII.

Deus, & præsta, ut incisa mole facinorum, sola in nos proficiant incrementa virtutum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Benedictio Populi.

Deus rerum omnium rector & conditor, qui omnia quæ à te facta sunt, majestate imples, scientia ordinas, pietate custodis. Amen.

Respicere dignare hos populos tuos, qui per nostri oris officium benedictionum tuarum dona desiderant. Amen.

Reple eos tuæ scientia voluntatis: ut in omnibus mandatorum imperio piæ venerationis famulentur officio. Amen.

Averte ab his inhonesta & turpia libidinum probra. Averte jocundas & noxias corporum voluptates. Averte invidiam tuis beneficiis & bonis omnibus inimicam. Amen.

Ut in omni patientia & longanimitate crescentes, à te vocati ad Patrem æterni luminis, transeant in regnum hereditariæ claritatis. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre & Spiritu-sancto vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Collectio post Communionem.

Refecti spiritali cibo, & cælesti poculo reparati, omnipotentem Deum, Fratres carissimi, deprecemur: ut qui nos Corporis sui participatione, & Sanguinis effusione redemit; in requiem sempiternam jubeat conlocare. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

Misericordiam tuam, Domine, supplices exoramus: ut hoc tuum Sacramentum non sit nobis reatus ad pœnam; sed fiat intercessio salutaris ad veniam. Quod ipse præstare digneris.

Benedictio [a] *Populi* . . . . . .

. . . .

Benedicat vos Dominus omnipotens; & per abundantiam misericordiæ suæ cor vestrum conroboret. Amen.

Mentem sanctificet, vitam amplificet, castimoniam decoret, atque sensus vestros in bonis operibus semper ædificet. Amen.

Prospera tribuat, pacem concedat, salutem conferat, quietem nutriat, caritatem muniat; & ab omnibus diabolicis & humanis insidiis sua vos semper protectione & virtute defendat. Amen.

Et ita devotionem vestram placatus semper suscipiat; ut quæcumque ab eo postulaveritis, clementer concedat. Amen.

Auferat omnia mala, quæ

[a] Hæc benedictio est alterius Missæ, fortè ejus, quæ erat ad prohibendum ab idolis. Communionem ubique præcedit benedictio, ex dictis in lib. 1 cap. 4 num. 14. pateque ex præmissis & sequentibus Missis, præterquam in Missa XXI pro Quadragesimo initio.

gessistis: & tribuat gratiam, quam rogastis. Amen.

Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum.

IX. Incipiunt Præfat. cùm Collectiones in Vigiliis Epiphaniæ.

Præfatio.

Miraculorum primordia, quæ Dominus noster Jesus-Christus proferre in adsumptæ carnis novitate dignatus est, Fratres carissimi, debita exultatione veneremur: quia dum se Deum intra humana viscera proferebat, jam de salutis nostræ absolutione tractabat. Homo est utique invitatus ad nuptias; & quod in nuptiis protuli, Deum probavit. Cujus præconia nec inter ipsa quidem virtutum possumus rudimenta depromere: sed dum tantarum rerum stupescimus gloriam, temeritatem proferendæ laudis ingredimur. Humili ergo oratione poscamus, ut per ipsum ad vitam æternam nobis tribuatur ingressus, cujus nativitatis lumine orbis inlustratus est universus. Quod ipse præstare dignetur, qui in Trinitate perfecta vivit & regnat in sæcula sæculorum.

Collectio sequitur.

Omnipotens & misericors Deus, plebi tuæ suppliciter exoranti pia benignitate responde, quam cernis in hoc die fideli devotione gaudere: quo Dominus ac Deus noster, vera humilitate suscepta, sic servilem formam misericorditer ostendit in sæculo, ut divinam potentiam suam mirabiliter monstraret in cælo. Qui enim pro nobis puer parvulus fuit, ipse ad se Magos officio stellæ præeuntis adduxit. Obsecramus itaque, Domine clementiam tuam, ut sicut illis dedisti Christum tuum verum Deum in vera carne cognoscere: sic omnes fideles tuos, quos materno sinu sancta gestat Ecclesia, in præsenti tempore protegas invictæ virtutis auxilio, & in futuro facias regni cælestis adipisci munere sempiterno. Per ipsum Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum; qui tecum beatus vi.

Præfatio.

Omnipotentem Dominum, Fratres carissimi, & Jesum-Christum Filium ejus & Salvatorem nostrum, qui tantis virtutibus se manifestavit in terris, & multa mirabilia demonstravit in populis, universi summis precibus deprecemur: ut qui infirmos curavit, & mortuos suscitavit; leprosos mundavit, cæcos inluminavit; & de quinque panibus, & duobus piscibus quinque milia hominum satiavit: ut qui hæc operatus est in terris, nobis quoque propitius adesse

dignetur in cunctis delictis, Salvator mundi, qui cum æterno Patre vivit & reg.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, mundi creator & rector, qui hunc superventuræ sollemnitatis diem electionis Gentium primitiis consecrasti: imple mundum gloria tua, & subditis tibi populis per luminis tui lumen appare: ut Salutare tuum nova cælorum claritate mirabile nostris semper innovandis cordibus oriatur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium, qui tecum vivit & regnat.

Præfatio.

Deum omnipotentem, qui nobis hujus noctis festivitatem indulsit, Fratres carissimi, deprecemur, ut det nobis etiam munditiam cordis: ut sicut Magi, stella præeunte, Dominum Jesum-Christum invenerunt, & optata consecuti sunt gaudia, atque apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera aurum, thus, & myrrham: ita & nos famuli sui, ejusdem Salvatoris nostri auxilio præmoniti, terram promissionis mereamur ingredi; ut gaudeamus nos æterna regni cælestis possessione ditari. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum secum viventem, semperque regnantem.

Collectio sequitur.

Deus, qui Verbi tui incarnationem præclari testimonio sideris indicasti; quod videntes Magi, oblatis majestatem tuam muneribus adorarunt: concede, ut semper in mentibus nostris tuæ appareat stellæ notitia, ac noster in tua sit confessione thesaurus. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Præfatio.

Omnipotentem sempiternum Dominum, cujus non minor est misericordia, quàm potestas; qui licet æstimatione operum universorum operum suorum vicerit; ipse tamen suorum operum magnitudinem pietate vicit, mittendo nobis Jesum-Christum Filium suum Dominum nostrum, cujus & onus leve est, & jugum suave: virginali utero procreatus ad hoc tradidit nobis salutis jugum, ut omnes nos exaltaret in regnum: Fratres dilectissimi, supplici oratione precemur, ut expellat de sensibus nostris pravæ cogitationis obscuritatem: ut nullis deinceps peccatorum fuscemur maculis, quibus jubar suæ splenduit caritatis. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum; qui secum.

Collectio sequitur.

Exaudi nos salutaris noster, & hanc annuam sollemnitatis nostræ devotionem dignanter suscipe: ut sicut Magis ad ostensionem salutaris viæ refulsit stella;

ita nostris mentibus per gratiam tui muneris lumen infundas: ut possimus in viam veritatis confitentes, te protegente, incedere. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Præfatio.

Narrantes laudes Domini, & potentias & mirabilia, quæ fecit, Fratres carissimi, cùm ante conspectum populi sui mare divideret, lumen prætenderet, ignem præferret, cæli januas aperiret, panem angelicum ministraret; rogemus, uti quoque nobis similibus virtutum suarum circumdet excubiis: ne vel sæculi hujus fluctus obvolvat, vel incertum vitæ cursum iter teneat, vel ignorantiæ nox fidei inluminatione deficiat, vel cæli aditus orationi non pateat, vel panis vivus vitam, se negando, non præbeat: sed in redemptionem adquisitionis, atque in laudem gloriæ suæ, quod tribuit ænigmate, tribuat veritati. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, qui vivit & regnat.

Collectio sequitur.

Operum tuorum, Deus, quantum miranda potentia, tantum magis est gratia diligenda. Tuo namque imperio stella Magis ducatum præbuit, & usque ad Christum certa itineris directione perduxit: cujus humanitas vera sic fuit in carne, ut vera majestas resplenderet in opere. Infans enim astris famulantibus ostenditur: & à Magis parvulus adoratur. Quæsumus ergo Domine, ut etiam nostros errores misericorditer corrigas; & ad veritatis tuæ salutiferam visionem, præcedente nos tuæ miserationis inluminatione, perducas. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Præfatio.

Deum, qui sanctificavit Jordanis fluenta, benedixit conjugia nuptialium, Fratres carissimi, deprecemur: ut cujus miracula annuis recolimus vicibus; sola ejus gratia mereamur indulgentiam peccatorum. Quod ipse præstare dignetur; qui cùm Patre & Spiritu-sancto vivit & regnat.

Collectio sequitur.

Exaudi nos Domine in hujus sollemnitatis excubias, & quæsumus: ut plebis hujus corda in tuis mirabilibus sacratas tibi excubias celebrantibus, benignus adesse digneris: & qui Jordanis sanctificare dignatus es aquas; nos quoque tibi sanctos & immaculatos sistere facias. Qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivis & regnas.

X. MISSA IN VIGILIIS Epiphaniæ.

Præfatio.

INcorruptarum naturarum beneficiorum Dominum ac Deum nostrum, Fratres cariſſimi, deprecemur: ut nos in Epiphaniæ, id eſt Manifeſtationis ſuæ diem, ad ſacram excubiarum ſollemnitatem collectos, tales faciat, qui inluſtrationem incarnationis ejus, vel nativitatem ex Virgine, vel baptiſmum apud Jordanem, vel mirabile apud Cana ſignum pro noſtra ſalute credimus factum, noſtro in nobis opere demonſtremus: ut beneficiorum immenſitatem noſtris confeſſionibus lucidemur. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium ſuum: qui ſecum vivit.

Collectio ſequitur.

Deus, qui per Unigenitum Jeſum-Chriſtum Filium tuum Dominum noſtrum, ſanctificationem ſalutis æternæ aquas regenerantibus præſtitiſti; & veniente ſuper-caput illius ſpiritali columba, per Spiritum-ſanctum ipſe veniſti: dona quæſumus, ut veniat ſuper hanc omnem Eccleſiam tuam illa benedictio, quæ cunctos jugiter protegat, quæ diverſos ſine ceſſatione benedicat, quæ curſum te ſequentium dirigat, quæ ſe expectationi omnium januam regni cæleſtis aperiat. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium tuum: qui ſemper tecum vivit &.

Collectio poſt nomina.

Præſta omnipotens Deus per ineffabilem miſericordiæ tuæ caritatem: ut cujus virtus atque majeſtas in mirabilium tuorum diverſitate claruit; in noſtrarum quoque mentium purificatione clareſcat. Præſentem itaque oblationem ita inlabere, ut medelam viventibus, defunctis refrigerium præſtet: & quorum texuit recitatio præmiſſa ſortem, inter Electos jubeas adgregare. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium tuum.

Collectio ad Pacem.

Deus inluminator omnium Gentium, da populis tuis perpetua pace gaudere: & illud lumen ſplendidum infunde cordibus noſtris, quem trium Magorum mentibus aſpiraſti. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium tuum, tecum vi.

Immolatio Miſſæ.

Dignum & juſtum eſt. Verè dignum & juſtum eſt, nos te laudare, omnipotens ſempiterne Deus; quia notam feciſti in populis virtutem tuam, & Salutare tuum cunctis Gentibus declaraſti, hodiernum declarans diem: in qua ad adorandam veri Regis infantiam, excitatos de mundi partibus viros clarior ceteris ſi-

deribus ſtella perduceret; & cæli ac terræ Dominum, in ſalutem omnium corporaliter natum, radius tuæ lucis oſtenderet. Propterea profuſis gaudiis totus per orbem terrarum mundus exultat: ſed & ſupernæ concinunt Poteſtates hymnum gloriæ tuæ, ſine fine dicentes. Sanctus, Sanctur, Sanctus.

Benedictio Populi.

Deus, qui preſentem diem ita dignaris diligere, ut eum tot elegeris miraculis inluſtrare. Amen.

Qui dignatus es pro forma facturæ tuæ ſalutis noſtræ, in Jordanis fontem Fons aquæ vivæ deſcendere. Amen.

In quo te adorandum ſtella Magos docuit, & aquæ pallor vina produxit. Amen.

Eſto tuæ familiæ ipſe lux itineris, qui ſtella indice clarificatus es Rex ſalutis. Amen.

Converte ad te quærendum ſtupidas mentes hominum, qui nuptiale convivio vertiſti latices in falernum. Amen.

Ut juncta cum Angelis in excelſis, Deo tibi cantet gloriam plebs protecta. Amen.

Præſta Salvator mundi, qui cum Patre & Spiritu-ſancto vivis.

XI. Missa in diem *ſanctum Epiphaniæ.*

VEnerabilem ac primitivum in mirabilibus Epiphaniæ diem, in quo noſter Redemptor & Dominus virtutis ſuæ documenta prætendens, ab annis infantiæ paternam protulit poteſtatem; obſequiorum noſtrorum famulantibus votis, & celebri ſollemnitate, Fratres carissimi, veneremur, pia obſecratione poſcentes: ut qui tunc aquas in vina mutavit; nunc in Sanguinem suum oblationum noſtrarum vina convertat: & qui aliis ſaturitatem meri potatione conceſſit; nos potationis ſuæ libamine, & Paracliti Spiritus infuſione ſanctificet. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium ſuum: qui ſecum vivit.

Collectio ſequitur.

Deus, qui mirificis virtutum tuarum ſignis ſalutis noſtræ indicia declaraſti; qui Magis ſtella præfulgente degreſſis, adorare & promereri te Regem æternum, Dominumque perpetuum myſticis muneribus præſtitiſti: qui in corpore noſtro mirabilis Baptiſmi ſacramento regeneratos ex Spiritu nos abluis renaſcendo, & ineffabilis potentiæ dono hodie aquas in vina mutando, diſcipulis tuis tuam manifeſtaſti divinitatem:

divinitatem: exaudi nos supplices tuos ob diem sacratissimæ sollemnitatis, & præsta ut gloria tua inluminati, sæculo moriamur; tibi Regi Christo vivamus, Salvator mundi, qui cum Patre, Spiritu-sancto vivis & regnas in sæcula.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus ac desideriis offerentum, Fratres carissimi, Dei Patris omnipotentis clementiam deprecemur: ut qui hodie per Filium suum mirificè aquæ speciem vertit in vinum; ita omnium simul oblationes & vota convertere dignetur in sacrificium divinum; & accepto ferre, ut accepto tulit Abel justi sui munera, & Abrahæ Patriarchæ sui hostias. Et quorum nomina texuit recitatio præmissa, eorum sortem inter Electos jubeat adgregare. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum viventem, semperque regnantem.

Collectio ad Pacem.

Domine Christe Jesu, qui majestate sublimis es, & potestate subnixus, cùm in virtute Patris obsequeris jussionibus Matris, ut & Filium hominis ostenderes obsequiis, & Deum virtutibus adprobares: qui ad omnium Gentium lavationem, Jordanis alveum sanctificaturus intrasti, ut peccata nostra ablueres, conscientiasque purgares: visita Ecclesiam tuam, & perfice omnium vota; pacem etiam non petentibus præsta: ut osculum quod in labiis datur, in cordibus non negetur. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivis & regnas.

Contestatio.

Verè dignum & justum est, æquum & justum est, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nobis super Jordanis alveum de cælis vocem in modum tonitrui præbuisti: ut Salvatorem sæculi demonstrares, & Patrem luminis æterni ostenderes; cælos aperuisti, aerem benedixisti, fontem purificasti, & tuum Unicum per columbam sancti Spiritus demonstrasti. Susceperunt fontes hodie benedictionem tuam, & tulerunt maledictionem nostram: ita ut credentibus purificationem omnium delictorum exhibeant, & Deo filios regenerando faciant ad vitam æternam, quos ad temporalem vitam carnalis nativitas fuderat. Nam quos mors per prævaricationem ceperat, hos vita æterna à morte recipiens, ad cælorum regna revocat. Unde debita exultatione voces nostras jungimus confessionibus Angelorum, qui gloriam tuam mirabile sacramento hodierna sollemnitate veneran-

tes, pro Apparitione Jesus-Christi Domini nostri, & pro nostræ vocationis exordio sacrificium tibi laudis offerimus, per ipsum Dominum nostrum, per quem majestatem tuam laudant Angeli.

Collectio post Sanctus.

Verè sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus, qui ad puerperii cælestis indicium, hæc hodie contulit mundo suæ miracula majestatis, ut adorandam Magis ostenderet stellam; & transacto temporis intervallo, aquas in vino mutaret: suoque Baptismate sanctificaret fluenta Jordanis, Jesus-Christus Dominus noster. Qui prid. quàm pateret.

Post Mysterium.

Sacrificiis præsentibus Domine, quæsumus, intende placatus: quibus non jam [a] aurum, thus, & myrrha profertur; sed [quod] iisdem muneribus declaratur, offertur, immolatur, sumitur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum, & cum Spiritu-sancto vi.

Ante Orationem Dominicam.

Non nostro præsumentes, Domine, merito, sed Domini nostri Jesu-Christi fillii tui, quem ut nos à tenebris & umbra mortis liberaret misisti, obedientes imperio. Indigni quidem sumus nomine filiorum; sed jubemur dicere, Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo omnipotens æterne Deus, & dominare tu nostri, qui mortis à nobis dominia repulisti: ut tua semper, Domine, cogitemus cum alacritate mandata, cum timore judicia, cum exultatione promissa. Per eum, qui tecum vivit, dominatur, & regnat Deus in unitate Spiritus-sancti in sæcula sæculorum.

Benedictio Populi.

Omnipotens Artifex, qui sæpe quamplurimis, hodie tamen insignibus te declarasti miraculis. Amen.

Qui recurrenti tempore multiplicasti Pastor vina priùs in hydriis, deinde cibos in cophanis. Amen.

Descendat à sedibus tuis super capita famulorum & famularum tuarum Spiritus-sanctus tuus ille, qui in Jordane, baptizante Johanne, in columba corporaliter visus est descendisse. Amen.

Reple animas eorum vino justitiæ, qui sermone tuo hodie ex aquarum sapore mutasti. Amen.

Adesto tuæ plebi, devotione

a Hæc eadem verba in Oratione secreta pro Epiphania in Ordine Gregoriano. Olim Francorum Reges, exemplo Magorum, aurum, thus, & myrrham in die Epiphaniæ ad altare offerebant, ex Nangii Gallico Continuatore ad annum 1378.

singulari te sacra per mysteria veneranti. Amen.

Porrige Pastor epulum, quo, victa fame sæculi, cibis æternitatis animæ saginentur.

Infunde etiam super eos spiritalium dona virtutum: ut nihil in eis inimicus aut violentia subrepat, aut fraude decipiat. Amen.

Sed per bonæ conversationis perseverantiam ii, qui adoptione vocati sunt filiorum, intrare in possessionem mereantur heredum. Amen.

Ut cùm hinc transferri migrando præcipietur, illic admitti permittatur, unde te Deum adoravit Magis admiratum adstans sidus præsepio. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis, dominaris & regnas. Amen,

Post Eucharistiam.

Divinam misericordiam, Fratres carissimi, concordi oratione poscamus: uti hæc salutifera Sacramenta nostris recepta pectoribus, purificent animam, corpusque sanctificent; atque in spem cælestium viscera pariter & corda confirment. Quod ipse præstare dignetur., qui vivit & regnat.

Collectio sequitur.

Respice Domine propitius ad plebem tuam: & quam divinis tribuis proficere Sacramentis, ab omnibus absolve peccatis. Per Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum.

XII. MISSA IN ADSUMPTIONE[a] *sanctæ Mariæ Matris Domini nostri.*

GEnerosæ diei Dominicæ Genitricis inexplicabile sacramentum, tanto magis præconabile, quantum est inter homines Assumptione Virginis singulare: apud quem vitæ integritas obtinuit Filium, & mors non invenit par exemplum: nec minùs ingerens stuporem de transitu, quàm exultationem ferens unico beata de partu. Non solùm mirabilis pignore, quod fide concepit; sed translatione prædicabilis, qua migravit. Speciali tripudio, affectu multimodo, fideli voto, Fratres dilectissimi, corde deprecemur attento: ut ejus adjuti muniamur suffragio; quæ fœcunda Virgo, beata de partu, clara de merito, felix prædicatur abscessu: obsecrantes misericordiam Redemptoris nostri: ut circumstantem plebem illuc dignetur introducere, quò beatam matrem Mariam, famulantibus Apostolis, transtulit ad honorem. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre, & Spiritu-

a Assumtionis beatæ Mariæ festum apud Gallos seu Francos in Januario quondam celebratum fuisse diximus in lib. 2. num. XXII, pag. 118 & 119.

sancto vivit & regnat Deus in sæcul.

Collectio sequitur.

Deus, qui dum opus illud fabricæ mundialis, quod sola imperii jussione creaveras, perire non pateris, domum tibi in alvum Virginis frabricasti; & ne periret gens à te plasmata, revelasti sæculis inaudita mysteria: ut, quem cælorum excelsa non capiunt, parvus puellulæ alvus includeret: precamur supplices, ut de quibus, & pro quibus suscepisti membra mortalia, intercedente beata Maria genitrice tua, capere facias, devicta sæculi ambitione, victoriam, Salvator mundi, qui cum æterno Patre vivis & regnas Deus in unitate Spiritus-sancti Deus in sæcul.

Collectio post nomina.

Habitatorem virginalis hospitii, Sponsum beati thalami, Dominum tabernaculi, Regem templi, qui eam innocentiam contulit Genitrici, qua dignaretur incarnata Deitas generari: quæ nihil sæculi conscia, tantùm precibus mens attenta, tenuit puritatem in moribus, quam perceperat Angeli benedictione visceribus: nec per Assumptionem de morte sensit inluviem, quæ vitæ portavit Auctorem; Fratres carissimi, fusis precibus Dominum imploremus: ut ejus indulgentia illuc defuncti liberentur à tartaro, quò beatæ Virginis translatum corpus [a] est de sepulcro. Quod ipse præstare dignetur, qui in Trinitate perfecta vi.

Collectio ad Pacem.

Deus universalis machinæ propagator, qui in Sanctis spiritaliter, in Matre verò Virgine etiam corporaliter habitasti: quæ ditata tuæ plenitudinis ubertate, mansuetudine florens, caritate vigens, pace gaudens, pietate præcellens, ab Angelo gratia plena, ab Elisabeth benedicta, à Gentibus meritò prædicatur beata: cujus nobis fides misterium, partus gaudium, vita provectum, discessus attulit hoc festivum: precamur supplices, ut pacem, quæ in Adsumptione Matris tunc præbuisti Discipulis, sollemni [b] nuper largiaris in cunctis, Salvator mundi, qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivis.

Contestatio.

Dignum & justum est, omnipotens Deus, nos tibi magnas merito gratias agere, tempore celeberrimo, die præ ceteris honorando. Quo fidelis Israhel egressus est de Ægypto: quo Virgo Dei Genitrix de mundo migravit ad Christum. Quæ nec de corruptione suscepit conta-

a Eadem fuit persuasio Gregorii Episc. Turonensis in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 4.

b Legendum puto, *sollemniter*, seu, ut veteres libri, *sollemniter* pro *sollemni nuper*.

gium, nec resolutionem pertulit in sepulcro; pollutione libera, germine gloriosa, assumptione secura, Paradiso dote prælata; nesciens damna de coitu, sumens vota de fructu; non subdita dolori per partum, non labori per transitum, nec vita voluntate, nec funus solvitur vi naturæ. Speciosus thalamus, de quo dignus prodit Sponsus, lux gentium, spes fidelium, prædo dæmonum, confusio Judæorum, vasculum vitæ, tabernaculum gloriæ, templum cæleste: cujus juvenculæ melius prædicantur merita, cùm veteris Evæ conferuntur exempla. Siquidem ista mundo vitam protulit; illa legem mortis invexit: illa prævaricando, nos perdidit; ista generando, salvavit. Illa nos pomo arboris in ipsa radice percussit: ex hujus virga flos exiit, qui nos odore reficeret, fruge curaret. Illa maledictionem in dolore generat; ista benedictionem in salute confirmat. Illius perfidia serpenti consensit, conjugem decepit, prolem damnavit: hujus obedientia Patrem conciliavit, Filium meruit, posteritatem absolvit. Illa amaritudinem pomi succo propinat; ista perennem dulcedinem Nati fonte desudat. Illa acerbo gustu natorum dentes deterruit; hæc suavissimi panis blandienti cibo formavit: cui nullus deperit, nisi qui de hoc pane saturari fauce fastidit. Sed jam veteres gemitus in gaudia nova vertamus. Ad te ergo revertimur, Virgo fœta, Mater intacta, nesciens virum puerpera, honorata per Filium, non polluta. Felix, per quam nobis insperata gaudia successerunt. Cujus sicut gratulati sumus ortu, tripudiavimus partu; ita glorificamur in transitu. Parum fortasse fuerat, si te Christus solo sanctificasset introitu; nisi etiam talem Matrem adornasset egressu. Rectè ab ipso suscepta es in Assumptione feliciter, quem piè suscepisti conceptura per fidem: ut quæ terræ non eras conscia, non teneret rupes inclusa. Verè diversis infulis anima redempta: cui Apostoli sacrum reddunt obsequium, Angeli cantum, Christus amplexum, nubis vehiculum, assumptio Paradisum, inter choros virginum gloria principatum, per Christum Dominum nostrum. Cui Angeli atque Archangeli non cess.

Collectio post Sanctus.

Verè sanctus, verè gloriosus Unigenitus tuus Dominus noster Jesus-Christus, qui cum de suo Genitori esset æqualis; de nostro factus est minor ab Angelis: & ex Patre habens immortalitatem, ex Matre quod moreretur adsumpsit: ut in se liberaret genus humanum de tartaro, dùm ipsum mors non tenuit in sepul-

cro. Ipse enim prid. quàm pat.

Post Mysterium.

Descendat, Domine, in his Sacrificiis tuæ benedictionis coæternus & cooperator Paraclitus Spiritus: ut oblationem, quam tibi de tua terra fructificante porregimus, cælesti [a] permuneratione, te sanctificante, sumamus: ut TRANSLATA FRUGE IN CORPORE, CALICE IN CRUORE, proficiat meritis, quod obtulimus pro delictis. Præsta omnipotens Deus, qui vivis & regnas in sæcula.

Ante Orationem Dominicam.

Exaudi omnipotens æterne Deus supplicem plebem tuam ob honorem Mariæ beatissimæ genitricis; & ita preces nostras benignus intende: ut cum fiducia dicere mereamur orationem, quam nos Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus orare sic docuit, dicens; Pater.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos ab omni malo, ab omni delicto, auctor omnium bonorum & conditor, Deus: & intercedente beata Maria genitrice tua, contra cotidiani hostis insidias cotidiana nos protectione defende, Salvator mundi, qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivis & regnas.

Benedictio Populi.

Deus, qui, cùm te non capiunt cæli, dignatus es in templo uteri Virginalis includi. Amen.

Ut mater integra haberet fructum de spiritu, & incorruptionem de partu. Amen.

Da plebi Angelum custodem, qui Filium Mariæ, fide concipiente, prædixit. Amen.

Sanctificet gregem tuum illa benedictio, quæ sine semine humano Redemptionem Virginis firmavit in utero. Amen.

Ut, te protegente, exultet Ecclesia de congregato populo; sicut Maria meruit gloriari de fructu. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre & Spiritu-sancto vivis & regnas Deus in sæcula sæculorum. Amen.

Post Eucharistiam.

Adesto, quæsumus, Domine fidelibus tuis: ut quæ sumpsit fideliter, & mente sibi & corpore, beatæ Mariæ intercessione custodiat. Quod ipse præstare digneris; qui cum æterno Patre vivis & regnas.

Collectio sequitur.

Quæsumus, Domine Deus noster: ut interveniente beata Maria sacrosancta mysteria, quæ sumpsimus, actu subsequamur & sensu; & ejus nobis indulta refectio vitam conferat sempiternam. Per eum qui tecum, & cum Spiritu-sancto vivit & regnat.

[a] Non dubito quin legendum hoc loco, *cælesti permutatione*, ut sequentia probant.

XIII. MISSA IN NATALE *Agnes Virginis & martyris.*

IN beatæ martyris Agnes natalitia tripudiantes, Fratres cariſſimi devoto corde Domino adſiſtamus. Verè enim hujus eſt honorandus natalis, quæ ſic nata eſt mundo, ut ſit cælo renata: ſic ſub morte legis procreata, ut contereret mortis auctorem: ſic infirmo ſexu condita, ut metuenda viris fortibus deſpiceret tormenta: ſic fragili conditione producta, ut puella virginibus & poteſtatibus triumpharet. O vera nobilitas, quæ ſic terrena generatione proceſſit, ut ad divinitatis conſortium perveniret? Oremus ergo, ut pro nobis interveniat precibus, quæ digna adſiſtit divinis obtutibus. Quod ipſe præſtare dignetur, qui cum Patre, & Spiritu-ſancto vivit, & regnat.

Collectio ſequitur.

Deus victricis Agnes adjutor & præmium, exaudi nos illius interventu, cujus paſſionis natalem celebramus; cui tanti muneris gratiam contuliſti, ut diabolum, qui per Evam humanum genus omne ſubvertat, tenera ætate Agnes contereret, & ſexu imbecilli ſuperaret, veritatis confeſſione proſterneret. evidenter oſtendens, quod non ſolum perpetuæ virginitatis Martyra eſſet & Virgo manſura; ſed Agni immaculati ſponſa fieri mereretur integrè de nomine. Adſume ergo hujus Sacrificii immolationem gratanter, qui coronaſti glorioſam pro tantis meritis Virginem. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium tuum.

Collectio poſt nomina.

Deus, qui virgineum florem per Mariæ uterum renovas, reddens nobis in Matre Virgine, quod per incontinentem perditum fuerat Matrem: quam ſequentes ſanctæ Virgines cum palma martyrii ad tuum uſque thalamum pervenerunt. Ex quibus eſt beata Agnes martyra, cujus hodie paſſionis ſollemnitas agitur; quæ nos ad lætitiam ſuæ devotionis excitavit. Verè eſt enim honorandus hujus diei natalis: quæ ſic terrena generatione proceſſit, ut ad divinitatis conſortium per conſecrationem virginitatis perveniret. Per Dominum.

Collectio ad Pacem.

Læta nos, Domine quæſumus, beatæ martyris tuæ Agnes feſtivitas ſemper excipiat: quæ & jocunditatem nobis ſuæ glorificationis, & pacis ſinceritatem infundat; & tibi nos reddat acceptos. Per Dominum.

Immolatio.

Verè dignum, & juſtum eſt. Tibi enim, Domine, feſta ſollemnitas agitur, tibi dies ſacrata

celebratur: quam beatæ Agnes virginis ſanguis in veritatis tuæ teſtificatione profuſus, magnifico nominis tui honore ſignavit. Cui ad mirificandam gratiam tuam, in tenero adhuc corpore, & necdum puellare flore maturo, hanc virtutem fidei, & patientiæ fortitudinem contuliſti; ut ſævitiæ perſecutoris non cederet conſtantia Virginalis: quo glorioſior fieret corona martyrii; quia inter acerba ſupplicia nec ſexui potuit eripere, nec ætati. Hujus igitur paſſionis diem hodierna devotione celebrantes, immolamus tibi, Domine Deus noſter, victimam laudis. Quam cum Filio tuo Domino noſtro & ſancto Spiritu, per claritatem regnantem, cum Angelis & Archangelis Dominationes, Principatus, & Poteſtates, cæli, cælorumque Virtutes, ac beata Seraphim ſocia exultatione concelebrant, dicentes. Sanctus.

XIV. Missa in Natale *Sanctæ Cæciliæ Virginis.*

VEnerabilem ac ſublimem beatæ martyris Cæciliæ paſſionem, & ſanctam ſollemnitatem pia devotione celebrantes, conſervatorem omnium Deum, Fratres cariſſimi, deprecemur: ut piis Eccleſiæ ſuæ precibus propitiatus adſiſtat: & ſicut illi hodie coronam dedit; nobis quoque miſericordiam largiatur. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum filium ſuum, ſecum viventem.

Collectio ſequitur.

Omnipotens ſempiterne Deus, qui eligis infirma mundi, ut fortia quæque confundas: da nobis in feſtivitate ſanctæ Cæciliæ martyræ congrua devotione gaudere: ut & potentiam tuam in ejus paſſione laudemus, & proviſum nobis percipiamus auxilium. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum filium tuum.

Collectio poſt nomina.

Reſpice Domine, quæſumus, plebem tuam de ſanctæ Cæciliæ martyris glorificatione gratulantem, & beneplacitum tribue ſacratarum tibi mentium famulatum: ut qui in Sanctis tuis te honorare non deſinunt, perpetua donorum tuorum largitate potiantur: & quod viſibiliter exhibent, inviſibiliter adprehendant: ut ſicut illius grata ſunt merita, ſic noſtræ ſervitutis accepta reddantur officia. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum filium tuum.

Collectio ad Pacem.

Sanctæ martyræ tuæ Cæciliæ, Domine, ſupplicationibus tribue nos foveri: ut cujus venerabilem ſollemnitatem prævenimus obſequio; ejus interceſſionibus commendemur & meritis. Et præſta, quæſumus, Domine, ut pax

ut pax quæ profertur in labiis, etiam cordibus non negetur. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi semper gratias agere, omnipotens sempiterne Deus: qui perficis in infirmitate virtutem. Quia beata gloriosaque Cæcilia, despecto mundi conjugio, ad consortia superna contendens, nec ætate mutabili præpedita est, nec inlecebris est revocata carnalibus, nec sexu fragilitatis deterrita; sed inter puellares annos, inter sæculi blandimenta, inter supplicium persequentium, multiplicem victoriam Virgo casta martyra implevit: & ad potiorem triumphum secum ad regna cælestia Valerianum, cui fuerat nupta, perduxit. Et sic coronam pudicitiæ meruit, ut regium thalamum non solùm virgo, sed etiã martyra intraret, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant Angeli, adorant Domi.

Benedictio Populi.

Summe, optime, misericordissime Deus, benedic famulos & famulas tuas. Amen.

Tribue eis per interventum sanctæ Cæciliæ virginis, cor in tuo amore sollicitum, in tuo timore devotum, in tuo honore perfectum. Amen.

Da eis tranquillitatem temporum, salubritatem corporum, salutem animarum. Amen.

Mereantur te fide quærere, operibus invenire, gratia promereri. Amen.

Et illa studeant agere, te teste, quæ digna fiant in remuneratione, te judice. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis, dominaris, & regnas.

XV. MISSA IN NATALE *sancti Clementis Episcopi.*

Diem hunc gloriosæ passionis sancti ac venerabilis Clementis Episcopi, per quem superstitiosa gentilitas conruit Judæorum, & Fides catholica in corda hominum radiavit, Fratres carissimi, revoluto anni circulo, debito veneremur obsequio, Domini misericordiam exorantes, ut qui eum lumen teterrimo gentilitatis errori præbuit; nos suo lumine oriens ex alto clarificet: qui illum sacræ præposuit Ecclesiæ; nos sub mundialium fasce curarum gementes, ipso exorante, sublevare dignetur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum vi.

Collectio sequitur.

Christe omnipotens Deus, qui beatum Clementem Antistitem propter nomen tuum in altitudine maris, paganorum tempes-

tate dimersum, ut in certamine probasti bellorum, ita post bellum patefactis arenis educis gloriosum: quæsumus pietatem tuam, ut nos à concupiscentiæ procellis erutos, Paternæ gloriæ repræsentes innoxios, Salvator mundi. Qui cum æterno Patre vivis, & regnas Deus in unitate Spiritus.

Collectio post nomina.

Nominum serie relata defunctorum, Fratres carissimi, omnipotentis Dei misericordiam supplices exoremus: ut interventu sancti Clementis Antistitis & martyris sui, defunctis absolutionem, viventibus tribuat salutem. Memores etiam simus fidelissimorum suorum Sisennii [a] atque Theodoræ: ut quibus per beatum Martyrem fidem se credendi inseruit; eis paradisi regna participet. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum vi.

Collectio ad Pacem.

Concordator discordiæ, & origo societatis æternæ, indivisa Trinitas, Deus, qui Sisennii infidelitatem ab Ecclesiæ unitate disjunctam, per sanctum Clementem Antistitem. & subdis catholicæ Fidei, & innectis perpetuæ caritati; exaudi preces nostras, illamque nobis pacem tribue, quam quondam ætherem ascensurus, Apostolis reliquisti: ut qui præsentium labiorum impressione inligati fuerint osculo; tua custodia pacifici permaneant in futuro. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè dignum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, in sollemnitate sancti martyris tui Clementis. Qui cognationem reliquit & patriam; & post odorem tui nominis, terras mariaque transmeans, abnegansque semetipsum, crucem peregrinationis adsumpsit, ut te per Apostolorum tuorum vestigia sequeretur. Cui tu, Domine, secundùm promissionem Filii tui, tam in præsenti sæculo, quàm in futuro centuplicata muneris præmia repensasti. Nam beatissimi Petri mox traditus disciplinis, parentes, quos in genitali solo perdiderat, in externa regione restituis; quos terrenæ generationis amiserat, divinæ reddis naturæ participes. Deinde Magistri sui Vicarium per ordinem subrogando, Romanæ urbis, cujus propter te despexerat dignitatem, tenere constituis principatum. Pro quo transituria claritate, cælesti facis honore conspicuum. Postremò martyrii gloria

a Hinc probatur antiquitas actorum sancti Clementis, in quibus laudantur Sisinnius, Nervæ Imp. familiaris, ejusque uxor Theodora, à Clemente ad Fidem conversi.

ſublimatum, pro temporalibus geſtis ad æternam provehis coronam, per Chriſtum Dominum noſtrum. Per quem majeſtatem tuam laudant Angeli, atque Archangeli non ceſſant clamare, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Cuſtos ſacerdotii, dicator martyrii, palma triumphi, Deus benedic famulos & famulas tuas. Amen.

Dona eis Martyris hujus obtentu rectè vivere, ſobriè agere, ſalubriter converſari. Amen.

Ut illa agant ſuo arbitrio, quæ digna habeantur tuo judicio; & indigna inveniantur ſubjacere ſupplicio. Amen.

Quod ipſe præſtare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis & regnas.

XVI. MISSA S. SATURNINI a *Epiſcopi & martyris.*

DEum, qui immortales glorioſorum Martyrum palmas triumphali cruore perfudit, & beatam diei hujus ſollemnitatem ſuis pro ſe vincentibus dedicavit, Fratres cariſſimi, ſuppliciter oremus: ut qui dedit diei hujus ſollemnitatem, det plenum ſollemnitatis effectum. Qui dedit hoc quod cultus feſtivitatis amplectitur, det ut affectu devotionis imitemur. Et quicquid ſancto viro ac beatiſſimo martyri ſuo Saturnino hodierno die profuit ad gloriam, nobis proficiat ad ſalutem. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium ſuum: qui ſecum, & cum Spiritu-ſancto.

Collectio ſequitur.

Debitas, omnipotens ſempiterne Deus, referimus gratias Jeſu-Chriſto Domino noſtro, in cujus ſimilitudinem beatiſſimus Saturninus, dum offerret victimam, ipſe fit victima: dum ſacerdotium electus agit, martyrium devotus implevit, ut per eminentiam juſtitiæ atque victoriæ, & teſtis fuerit & Antiſtes: in quo proficiens fidei latitudo, dum cathedram ſuſcipit ſanctitatis, coronam rapuit paſſionis. Ita majeſtatem tuam, Domine, ſupplices exoramus, ut qui ei tantam pro nomine tuo præſtiſti tolerantiam, per ejus interceſſionem tribuas pro delectis plebi huic veniam. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium tuum.

Collectio poſt nomina.

Magnum nobis eſt ſemperque feſtivum, Fratres cariſſimi, ſummi Pontificis & martyris Saturnini meritis, depenſis fideliter precibus exorare: qui Salvatoris

a Toloſatium ſcilicet Epiſcopi, cujus feſtum III Kal. Decemb. id eſt in vigilia ſancti Andreæ, de quo infra. ubi *Roma Garonna* Toloſa dicitur.

nostri præcepta custodiens, non solum sacerdotium ac vitæ beatitudinem meruit; sed etiam tanti honoris officium felici martyrio consecravit. Per cujus meritis deprecemur omnipotentem Deum: ut illic defunctorum animas transferat à tartaro, quò illum causa amoris sui adsumere dignatus est post triumphum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum.

Collectio ad Pacem.

Deus, qui viscera misericordiæ atque uberi multiplici, sic Sanctos tuos coronas pro meritis, ut discordantium animos eorum intercessione pacifices: quæsumus per interventum sancti Saturnini Antistitis & martyris tui: ut pacificatam plebem, hujus festivitati collectam, sic ab omni simultate separes, ut perfectam tuo conspectui habere digneris. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Contestatio.

Dignum & justum est. Optimum sanè est, nobisque speciali devotione præcipuum, omnipotentiam tuam, Trinitas Deus, pro cunctorum triumphalibus pœnis servitio linguæ supplicantis extollere: sed præcipuè hoc tempore beatum Saturninum, tremendi nominis tui conclamantissimum testem, debito honore suscipere: quem turba gentilium cùm impulit è fano, intulit cælo. Siquidem ipse Pontifex tuus ab Orientis partibus in urbem Tolosatium destinatus, Roma Garonnæ in vicem Petri tui, tam cathedram, quàm martyrium consummavit. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis, & supplices deprecamur: ut spiritalia Christiani populi desideria solemniter impleantur; & misericordia à te petita, per sancti tui Saturnini suffragia celeriter impetretur. Ut cùm tuæ majestatis super nos apparuerit gloria, meritorum nostrorum tribuas indulgentiam, per Christum Dominum nostrum. Cui merito omnes Angeli, atque Archangeli, Cherubim quoque, & Seraphim sine intermissione proclamant, dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

XVII. MISSA IN NATALE sancti Andreæ Apostoli.

Præfatio.

APostolicum & toti almum sæculo diem, quo retifex ille præclarus Andreas post inluminatam prædicatione Achaiā, felici martyrio decoravit; vel proprii corporis hostiam crucis insignia amplectendo gestavit; Fratres carissimi, intentis sensibus, & totis visceribus excolamus, inclytam omnipotentis Dei misericordiam deprecantes; uti hunc populum Crucis suæ signa,

culo præmonitum, illuc jubeat adire adminiculante fide, quo Martyr præcessit impleto certamine. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre, & Spiritusancto vivit, & reg.

Collectio sequitur.

Christe Domine, Crucifer gloriose, qui constantiam beati Andreæ Apostoli propter gloriam tui nominis crucifixi ita confortasti in prœlio, ut extolleres in triumpho: exaudi hunc cœtum supplicem ac præsentem, & præsta ut qui hoc tempore ejus sollemnitati debitum fœnus exsolvimus, futuris temporibus modum vitæ castissimæ, ipso opitulante, servemus. Per te Christe Salvator mundi qui cum æterno Patre vivis, dominaris, & regnas Deus in unitate Spiritussancti in sæcula sæculorum.

Collectio post nomina.

Omnipotentem Deum ac Dominum nostrum, Fratres carissimi, deprecemur, ut hodierna sollemnia, quæ pro natale beatissimi Apostoli & martyris sui Andreæ suscepimus, sibi ipse commendet: ac sicut illi hodie ob prædicationem verbi sui capto, inter vincula carceris, flagella, & crucis necem adfuit; & de triumpho nobili coronam dedit: ita interventu ejus nobis in se credentibus, qui pressuris hujus mundi, & insidiis adversarii fatigamur; in omnibus tentationibus adesse, ac misericordiam largiri dignetur: & offerentum ac pausantum, quæ recitata sunt nomina, Apostoli sui intercessione sanctificet. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum viv.

Collectio ad Pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui tanta tibi caritate beatum Andream Apostolum vinxisti, ut tuo auxilio mundi vinceret fluctus, carnis contereret motus, nitentisque gladii non paveret adsultus: quem crux elevata suscepit humilem, ut restitueret triumphantem: pacifica, quæsumus, hanc familiam ejus sollemnitati collectam: ut dum præbet oscula proximis, indulgens lædentibus, veniam obtineat pro delictis. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum.

Contestatio.

Dignum & justum est, æquum & justum est, pietati tuæ ineffabiles gratias referre, omnipotens, sempiterne Deus; & inæstimabili gaudio passionem tuorum prædicare Sanctorum, per Christum Dominum nostrum. Qui beato Andreæ in prima vocatione dedit fidem; & in passione donavit victoriam. Acceperat hæc utraque beatus Andreas; ideo habebat & in prædicatione constantiam, & in passione tolerantiam. Qui post iniqua verbe-

ra, post carceris septa, alligatus suspendio se purum sacrificium tibi obtulit Deo. Extendit mitissimus brachia ad cælos, amplectitur crucis vexillum, defigit in osculis ora, Agni cognoscit arcana. Denique dum ad patibulum duceretur; in cruce suspenderetur; carne patiebatur, & spiritu loquebatur. Obliviscitur crucis tormenta, dum de cruce Christum præconat. Quantum enim corpus ejus in ligno extendebatur, tantum in lingua ejus Christus exaltabatur: quia pendens in ligno, sociari se ei gratulabatur. Absolvi [a] se non patitur à cruce, ne tepescat certamen in tempore. Turba circumspicit, & lamentat; demitti à vinculo cupit, quem reparatorem mentis intelligit. Laxari postulat justum, ne pereat populus hoc delicto. Interea fundit Martyr spiritum, possessurus sempiterni Judicis regnum. Per cujus meritis concede nobis omnipotens Deus, ut à malis omnibus tuti atque defensi, tibi Domino nostro Deo Martyrum, & Principi Apostolorum, laudes semper & gratias referamus cum Angelis & Archangelis, qui gloriam tuam non cessant clamare, dicentes.

Collectio post Sanctus.

Hosanna in excelsis. Verè sanctus, verè benedictus, verè gloriosus Dominus noster Jesus-Christus Filius tuus, qui beatum Andream Apostolum primùm electione, exinde certamine consecravit. Ipse enim pridie quàm.

Collectio post Secreta.

Recolimus te, Domine, passum pro mundi salute humilem, sed credimus subsistere semper in Genitore potentem: precamur, ut qui de altario tuo participamur, cùm beatis Apostolis in cælestibus gloriemur. Præsta Salvator mundi, qui cum æterno Patre, & Spiritu-sancto vivis.

Collectio ante Orationem Dominicam.

Deus, qui sanctos Apostolos tuos, exemptos ab hujus sæculi fluctibus, angelicis jussisti cœtibus adgregare: quos etiam tuis præceptionibus inhærentes, qualiter te deprecarentur exhortator piissimus informasti: supplices quæsumus, ut qui illos hilari affatu salubriter imbuisti, nobis ipsam precem cum fiducia permittas clamare vel dicere. Pater noster,

a Hæc aliaque verba desumta videntur ex vulgatis sancti Andreæ actis, quæ sæculo octavo nota erant apud Hispanos Beato Abbati, qui ex eis verba refert sub finem libri 1. contra Elipandum. Libellus de Miraculis sancti Andreæ laudatus in Chronici Fontanellensis cap. 14.

Collectio post Orationem Dominicam.

Ab omni malo nos eripe, omnipotens Deus: & præsta, ut jubar apostolici luminis circumdati, omnem nævum criminis cum pompis sæculi respuamus. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Benedictio Populi.

Domine Deus omnipotens, qui gloriosus super sidera sedens, almum nobis sidus, beatos Apostolos reliquisti: quorum speciosam cohortem felici claritate pollentem, priùs præelegisti merito, ut prædestinares in regno. Amen.

Concede propitius circumstantem plebem Crucis tuæ muniri signaculo; ut universum superet adversæ potestatis incursum. Amen.

Infunde sensibus ejus apostolica dogmata, qua te contempletur mente serena. Amen.

Ut in illo tremendo discussionis tempore, eorum defensetur præsidio, quorum est secuta præceptum. Amen.

Quod ipse præstare digneris: qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivis & regnas Deus.

XVIII. MISSA IN NATALE *sanctæ Eulaliæ* [a] *virginis.*

DEum omnipotentem, Fratres carissimi, qui tantum prudentem virginitatem fidei sociatam apice gloriæ consecravit, ut per quem facta est mater Maria, fieret martyra Eulalia: illa pariendi effectu felix, ista moriendo: illa implens incarnationis officium, ista rapiens passionis exemplum; illa credidit Angelo, ista restitit inimico: illa electa, per quam nasceretur Christus, ista per quam vinceretur diabolus: supplici oratione poscamus, ut beatam Eulaliam pro nobis orantem exaudiat: & omnia, quæ, peccatis adversantibus, impedimur; ejus auxilio ab omni labe peccaminum eruamur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum.

Collectio sequitur.

Deus, qui sanctæ martyræ tuæ Eulaliæ pro pœna gloriam, pro morte vitam, pro infirmitate virtutem, pro passione coronam tribuisti; præsta, ut sicut illa exultat in gloria, sic nos de tua misericordia gratulemur; & in æternum veniam, te donante, consequi mereamur. Per Domi-

[a] Non Barcinonensis, sed Emeritensis, de qua Prudentius in Peristephanon hymno 3. De hac Gregorius Turonensis in lib. 1 de gloria Martyrum cap. 91. & Fortunatus in lib. 8. Carm. 4.

num nostrum Jesum-Christum Filium tuum, qui tecum.

Collectio post nomina.

Deum qui sanctæ famulæ suæ Eulaliæ gloriosam & immarcescibilem coronam martyrii contulit, Fratres carissimi, supplices deprecemur: ut præstante divina misericordia, ipsius precibus obtineamus veniam, qui gloriam non meremur. Caris etiam nostris, qui nos in somno pacis præcesserunt, perennis ævi beatitudinem, & perpetuæ lucis gratiam remunerare dignetur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, secum viv.

Collectio ad Pacem.

Deus simultatum discussor, pacis quæsitor; cujus, ut pietatis est disjuncta conjungere, ita amoris est casta pacificè alligare: tu nunc nos, Domine, Apostolorum tuorum dogmate obsequentes pace necte, caritate orna, castitate sanctifica: ut qui de beatæ virginis Eulaliæ passione meruimus habere exemplum; mereamur, devicta iracundia, obtinere triumphum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum viv.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; teque laudare in omnibus operibus tuis. Qui dono gratiæ tuæ famulam tuam Eulaliam nobiliore mentis stigmate decorasti; ut inlæsam in se imaginis tuæ pulchritudinem custodiret. Digna verè comes Filii tui: quæ tenero sexu bellum fortis invaderet; & ultra opinionem humanæ virtutis, ad tolerantiam pœnarum se, zelò tui amoris, obtulerit: quæ in speciem pretiosi Unigeniti sanguinem suum sub testimonio bonæ confessionis effunderet; & incorrupta flammis viscera in odorem suavissimi thymiamatis adoleret. Vadit ad tribunal cruenti Præsidis nec quæsita, lucratura regnum, contemptura supplicium, inventura quæsitum, visura confessum, non trepida de sententia, non ambigua de corona; non defessa de eculeo, non diffisa de præmio. Interrogatur; confitetur: ingentique miraculo majestas tua exaltatum Virginis spiritum, quem adsumpsit per flammam [a], suscepit per columbam: ut hoc prodigio in cælis virgo & martyr ascenderet, quo in terris Filium tuum Pater ostenderas. Per quem majestatem tuam laudant

a Hæc Eulaliæ, non Barcinonensi; quæ capitis abscissione martyrium consummavit, sed Emeritensi conveniunt, quæ *bibit ore rogum*, ut Prudentius canit, & sub specie columbæ cælos petiit: quod postremum etiam de Barcinonensi refertur.

Angeli;

Angeli, atque Archangeli non cessant clamare dicentes.

XIX. MISSA IN CONVERSIONE[a] *Sancti Pauli.*

DEus, qui beati Pauli Apostoli dignitatem ubique facis gloriosam; præsta, quæsumus, ut & doctrina semper ipsius foveamur, & meritis. Per.

Collectio sequitur.

Sanctorum decus, remunerator justorum, Deus, qui super omnes & per omnia & in omnibus nobis es: cui sacrificium est, cor contritum; & oratio, purum incensum: tribue nobis per intercessionem beatissimi Pauli Apostoli sanctificationem cordis, fervorem spiritus, corporis puritatem: ut mortificatis terrenis vitiis, immaculati spiritu & corpore nostro, tibi semper laudis hostias referamus. Quod.

Deus qui Apostolum tuum Paulum, insolentem contra Christiani nominis pietatem, cælesti voce cum terrore perculsum, hodierna die vocationis ejus mentem cum nomine commutasti: & quem priùs persecutorem metuebat Ecclesia, nunc cælestium mandatorum lætatur se habere Doctorem: quemque ideo foris cæcasti, ut introrsùs videntem faceres: cuique post tenebras crudelitatis ablatas, ad evocandas Gentes divinæ legis scientiam contulisti: sed & tertio naufragantem pro fide quam expugnaverat; jam devotum in elemento liquido fecisti vitare discrimen: sic nobis, quæsumus, ejus & mutationem & fidem colentibus, post cæcitatem peccatorum, fac te videre in cælis, qui inluminasti Paulum in terris: & munera præsentia libens accipe, quæ Apostoli tui precibus tibi fiant accepta.

Collectio ad Pacem.

Deus, qui justitiæ leges in cordibus credentium digito tuo scribis; quique in Paulum hodierna die vocationis ejus de cælis, non atramento, sed Spiritu tuo vivo, caritatis tuæ fervorem ita scribis, ut proprium quassandum corpus pro Ecclesiæ tuæ tradat membris, qui ipsius Ecclesiæ olim contriverat membra: sic nobis ipsius interventu Doctoris & fidelis Magistri, fraternæ caritatis sinceræ consortium dona; & de tuæ dilectionis, quam ille habuit, multiplici flamma, vel unam scintillam dignare largiri: ut sequamur per dilectionem ferventem Magistrum, cujus flagrantia in caritate frequentamus præcepta.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè

a In Martyrologio Gellonensi annorum 900. VIII *Kal. Feb. beati Pauli conversio in Damasco.*

æquum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui ut ostenderes te omnium cupere indulgere peccatis, per secutorem Ecclesiæ tuæ ad unum verbum tuæ vocationis lucratus es; & statim fecisti nobis ex persecutore Doctorem. Nam qui alienas epistolas ad destructionem Ecclesiarum acceperat, cœpit suas ad restaurationem earum scribere: & ut se ipsum Paulum factum ex Saulo monstraret, repentè architectus sapiens fundamentum posuit. ut sancta Ecclesia tua catholica eo ædificante gauderet, à quo fuerat ante vastata: & tantus ejus defensor existeret, ut omnia supplicia corporis, & ipsam cædem corporis, non timeret. Nam factus est caput Ecclesiæ, qui membra Ecclesiæ conquassaverat: caput terreni corporis tradidit, ut Christum caput in suis omnibus membris acciperet: per quod etiam Vas electionis esse meruit qui eumdem Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum in sui pectoris habitationem suscepit. Per quem majestatem tuam laudant.

XX. Missa in Cathedra[a] *sancti Petri Apostoli.*

Sollemnitatis prædicandæ diem præcipuè nobilem, in quo fidem præcellenti Filius excelsi Dei ori Petri monstratus est: & in Coapostolos interrogante de se Christo quis esset, verè confessus est, cùm beatus Bar-Jona voce Redemptoris, fide devota prælatus est: ut per hanc Petri Petram, Bases Ecclesiæ fixus est; venerantes, Fratres dilectissimi, deprecemur, ut tam gloriosa laude fidem Petri qui prætulit, ipse beatitudinis auctor plebem conroboret. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus, qui hodierna die beatum Petrum post te dedisti Caput Ecclesiæ, cùm te ille verè confessus sit, & ipse à te dignè prælatus sit, supplices exoramus: ut qui dedisti Pastorem, ne quid de ovibus perderes, ut grex effugiat errores; ejus intercessione quem præfecisti, salvifices. Quod ipse præst.

Post nomina.

Deum, qui beato Petro tantam potestatem Discipulo contulit, ut si ipse ligaverit, non sit alter qui solverit; & quæ in terra solverit, item cælo soluta sint; precibus imploremus: ut eductis

a De hoc festo vide observata in lib. 2.

à tartaro defunctorum spiritibus, non prævaleant sepultis infernæ portæ per crimina, quas per Apostoli fidem vinci credit Ecclesia. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Collectio ad Pacem.

Clementissime Conditor, qui tanta caritate succendisti Discipulum, ut se de nave jactato, ad te celer festinaret pede nudo per pelagus; & videns hanc dilectionem, claves ei dares siderum; voces inspice suggerentium: ut quicumque ex præcepto junguntur ad osculum; livore pectoris excluso, illùc per gratiam ducantur, quò cæli Petrus est Janitor Præsta Salvator mundi, &c.

Contestatio.

Dignum & justum est: qui dives infinitæ clementiæ copioso munere plasmam tuæ creaturæ in tantum dignaris erigere, ut vernaculo limi compatiens, homini de terrena compage claves cæli committeres: & ad judicandas Tribus solium excelsæ Sedis in sublime componeres. Testis est dies hodierna beati Petri Cathedra Episcopatus exposita: in qua fidei merito revelationis mysterium [a], Filium Dei confitendo, prælatus Apostolos ordinatur. In cujus confessione est fundamentum Ecclesiæ: nec adversus hanc Petram portæ Inferi prævalent; nec serpens vestigium expremit; nec triumphum mors obtinet. Quid verò beato Petro diverso sub tempore accessit laudis & gloriæ, quæ vox, quæ lingua, quis explicet? Hinc est quod mare tremulum fixo calcat vestigio; & inter undas liquidas pendula planta perambulat. Hic ad portam Speciosam, contracti tendit vestigia; & tactus Petri digito, claudus non indiget baculo. Hinc carceratus dum dormitat, Christus cum ipso pervigilat: & retrusus ergastulo, foras procedit per Angelum. Hinc paralyticum erexit decubantem in lectulo; ac debilitato, verbo dedit vestigium. Hinc Tabitham mulierem revocavit de funere; & virtute imperanti prædare non licuit. Hinc tanta fidei dotem [b] inter Apostolos petiit, ut curaret universos languores, dum præterit; & cadavera viverent, umbra salubris quæ tetigit, per Christum Dominum nostrum. Cui mer.

Post Sanctus.

Suscipe Domine inter angelicæ vocis officium, nostræ quoque servitutis obsequium. Per Christum.

Post Mysterium.

Hæc igitur præcepta servantes, sacrosancta munera nostræ salutis offerimus, obsecrantes: ut

a Videtur legendum *revelationis mysterio Filium Dei confitendo, prælatus Apostolis*, vel *Apostolus, ordinatur*.

b Lege *dote inter Apostolos præiit*.

immittere digneris Spiritum tuũ sanctum super hæc sollemnia: ut fiat nobis legitima Eucharistia in tuo, Filiique tui nomine, & Spiritus-sancti, in TRANSFORMATIONE coporis ac sanguinis Domini nostri Jesu-Christi Unigeniti tui, edentibus nobis vitam æternam, regnumque perpetuum conlatura bibituris. Per ipsum Dominum.

Ante Orationem Dominicam.

Divino magisterio edocti, & divina institutione formati, audemus dicere. Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos æterna Pietas, & vera Libertas:neque sinas ab inimico capi, qui à te cupiunt possideri, Omnipotens. Qui vivis.

Benedictio.

Supra cælorum agmina sedens, totum orbem terrarum pugillo concludens,votiva hæc hodierni diei sollemnia celebraturos peraudi. Amen.

Ut qui sancti Patroni nostri Petri tuique Apostoli festa colimus; per ejus intercessionem tibi placeamus. Amen.

Da Sacerdotum, Regum, cunctorumque populorum illa semper in mente:ut qui te Deum verum confitentes, laudes dicentes, inlata [a] nostrorum crimina salvantur. Amen.

Et quemadmodum nos fecisti de sacro fonte procedere puros; ita nos jubeas in æterna repacula cum Sanctorum cœtibus sociari perpetuos. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre.

a Pro *inlatis*..., *criminibus*.

XXI. Ordo Missæ in *initium Quadraginsimæ* [b]

OMnipotens, sempiterne Deus, præsta: ut Quadraginsimale hoc jejunium sollemne & competentibus inchoemus obsequiis, & tibi placitis effectibus celebremus, humani generis Conditor & Redemptor, largire propitius: ut continentiam nostræ restaurationis in tuis deputatam sincera conversatione tractemus. Quod ipse præstare.

Collectio sequitur.

Deus abstinentiæ, Deus castimoniæ,qui libenter jejunantium humilitate placaris,& humiliantium se precibus benignus inflecteris; exaudi preces nostras in hac hodierna die, quo Quadraginsimale inchoamus jejunium: & diversarum tentationum, quibus gravamur, tempestate discussa, continentiam nobis à vitiis, tua benignitate infunde, Salvator mundi.

Collectio post nomina.

Offerentium nominibus recensitis, qui devota altaribus munera humiliati jejunio men-

b Ita scribebant illi veteres, ita in Lectionario Gallicano.

tis & corporis à Domino deprecantur, pro merito devotæ sanctificationis obtineant. Per.

Collectio ad Pacem.

Deus continentiæ, Deus caritatis & pacis, qui precibus humiliantium se inflecteris; miserere nostri, exaudi nos, & diversarum turbinum tempestate remota, pacem nobis tuæ serenitatis impertias: quam si peccatorum nostrorum nimietate perdidimus, per indulgentiam tuæ misericodiæ consequamur. Per Dominum nostrum Jesum.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est æquum & salutare est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui est Filius tuus unigenitus, manens in gloria tua: in quo jejunantium fides alitur, spes provehitur, caritas roboratur. Ipse est enim Panis vivus & verus, qui de cælo descendit, & habitat semper in cælo; qui est substantia æternitatis, & esca virtutis. Verbum enim tuum, per quod facta sunt omnia, non solùm humanarum mentium, sed ipsorum quoque panis est Angelorum. Hujus Panis alimento Moïses tuus famulus quadraginta diebus & noctibus legem suscipiens, jejunavit; & à carnalibus cibis, ut tuæ suavitatis capacior esset, abstinuit, de verbo tuo vivens. Cujus & dulcedinem videbat in spiritu; & lucem accipiebat in vultu. Unde nec famem corporis sensit, & terrenarum est oblitus escarum: quia illum & gloriæ tuæ clarificabat aspectus; & influente Spiritu, Dei sermo pascebat. Hunc Panem Domine nobis per hos quadraginta dies (in quibus hodie, Quadraginsimalis macerationem abstinentiæ inchoantes, ingredimur) ministrare digneris; quem ut sitiamus indesinenter, hortaris. Cujus CARNE à te ipso sanctificata dum pascimur, roboramur: & SANGUINE, dum hausto sitienter potamur, abluimur, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

Post Sanctus.

Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus scientiarum Dominus, qui præstat adinventiones suas, & disponit omnia suaviter: qui ascendit super occasum, Dominus nomen est illi. Hic Panis vivus & verus, qui de cælo descendit, ut daret escas esurientium; immo & ipse esset esca viventium: fiat nobis in pane; quo corda firmantur: ut in virtute Panis hujus per hos quadraginta dies sine impedimento carnis & sanguinis, jejunare valeamus, Ipsum panem habentes, qui pauperes pascit panibus: qui Moysi, & Heliæ per quadraginta dies jejunanti-

bus, Quadraginsimam dedicavit: deinde etiam in suo ipse jejunio, eumdem nobis numerum dierum jejunii sollemnitate signavit: ut quod ipse Dominus in nostri corporis infirmitate, pro nobis jugiter in XL. diebus explevit; id nos vel minutatim eodem numero dierum calculo distributa observantia, vespertinis a refectionibus studeamus imitari. Per.

Post Mysterium.

Accepta tibi sit Domine nostræ devotionis oblatio: quæ & jejunium nostrum, te operante, sanctificet, & indulgentiam nobis tuæ consolationis obtineat. Per eum.

Ante Orationem Dominicam.

Non agnoscentes Domine meritum, sed præceptum, quia jubere dignatus es, audemus dicere.

Post Orationem Dominicam

Adesto Domine fidelibus tuis: & quos cælestibus instituis Sacramentis, à terrenis conserva periculis, Salvator mundi.

Post Eucharistiam.

Concede Domine, quæsumus, morum nos correctione levari: qui cùm hæc dona contuleris, cuncta nobis utilia non negabis. Per Dominum nostrum Jesum-Christum,

Consummatio Missæ b.

Virtutum cælestium Deus, qui plura præstas, quàm petimus aut meremur: tribue, quæsumus, ut tua nobis misericordia conferatur, quod nostrorum non habet fiducia meritorum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Benedictio populi in initium Quadraginsimæ.

Ad custodiam gregis tui animarum Pastor, qui dormire nescis, invigila. Amen.

Et ne nocturnis terroribus fatigetur, invisibili eum adtactu sanctifica. Amen.

Fragilem solida, contritum eleva, invalidumque confirma, pietate alleva, caritate ædifica, castitate munda, sapientia inlumina, miseratione conserva. Amen.

Proficiat fidei vigilanti amoris tui perseverantia, morum temperantia, misericordiæ providentia, actuum disciplina. Amen.

Ut perconcessa miserationis indulgentia, non abjicias eum à promissionis tuæ magnificentia: sed perducas ad veniam, quem hîc tibi adoptasti per gratiam. Amen. Per Dominum.

a Notissima Patrum nostrorum ad vesperam jejunia, sed tamen vel ad humilitatem nostram & pudorem notanda.

b Peculiaris hae die Oratio, qualis in superioribus Missis non habetur, preterquam in Missa de Natali Domini. Similes in festo sancti Johannis Evangelistæ, & in Circumcisione, supra, item infra in Missa LXXVI & sequentibus.

XXXII. ITEM MISSA *Jejunii.*

OMnipotēs sempiterne Deus, qui nobis in observatione jejunii & eleemosynarum semine posuisti nostrorum remedia peccatorum; concede quæsumus, nos opere mentis & corporis semper tibi esse devotos Quod ipse præstare.

Collectio sequitur.

Deus humanæ salutis operator, da nobis exercere jejunia congruenter, quibus nostræ substantiæ sempiterna remedia providisti.

Collectio post nomina.

Deus, qui non tantùm nos à carnalibus cibis, sed ab ipsius animæ noxiis delectationibus præcipis jejunare: sic nobis, quæsumus, indulgentiæ tuæ præbe subsidium, ut jejunando ab inlicitis contagiis, ad surperna crescamus: & nomina, quæ recitata sunt, in cælesti pagina conscribi præcipias. Per.

Collectio ad Pacem.

Concede nobis omnipotens Deus: ut per annua Quadragesimalis exercitia sacramenti, & ad intelligendum Christi proficiamus arcanum; & affectus ejus digna conversatione sectemur: ut sinceram nobis pacem tribuas. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Immolatio Missæ.

Verè dignum, & justum est nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, tibi sanctificare jejunium, quod nos ab initio sæculi servare docuisti. Magnam enim in hoc munere corporis gratiam contulisti. Quod si illa humani generis Mater interdictam sibi arborem custodisset; & immortalitatem retinuisset, & patriam. Sed peccatum Matris antiquæ, quod inlicita ligni vetiti usurpatione commisit, in nostris, oramus, absolve jejuniis: & qui de Paradiso non abstinendo cecidimus; ad eumdem, nunc jejunando, redeamus, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

XXIII. ITEM ALIA MISSA *Jejunii.*

DEus, qui profundo consilio prospiciendo mortalibus, sancta instituisti jejunia, quibus corda languentium salubriter curarentur, tu animam nostram, corpusque castifica, corporis animæque Salvator, & æternæ felicitatis benigne Largitor. Per coæter.

Collectio sequitur.

Deus, qui ob animarum medelam, jejunii devotione castigari corpora præcepisti; concede quæsumus: ut corda nostra

ita pietatis tuæ valeant exercere mandata, quatenus ab omnibus semper possimus abstinere peccatis. Per Dominum nostrum Jesum.

Collectio post nomina.

Defensio tua, Domine quæsumus, adsit humilibus; & jugiter protegat in tua misericordia confidentes, necessariis, in quibus indiget humana conditio, & immortalitatis dona præveniant; & offerentium nomina recitata cælesti chirographo in libro vitæ jubeas adscribi. Per.

Collectio ad Pacem.

Vide, quæsumus Domine infirmitatem nostram, & in jejunii adflictione positis celeri nobis pietate succurre: ut ad superna crescamus, & sinceram nobis tribuas pacem. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, nos tibi hîc & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: & tibi sanctificare jejunium, quod nos ad animarum medelam, & castigationem corporum servare docuisti: quia restrictis corporibus animæ saginantur; & in quo exterior homo noster adfligitur, dilatatur interior. Memento Domine in hoc jejunio nostro miserationum tuarum, quas peccatoribus piè semper jejunantibus contulisti: ut non solùm à cibis, sed à peccatis omnibus abstinentes, grato tibi jejunio placeamus, in quo non inveniantur voluntates nostræ à tua voluntate dissimiles, per Christum Dominum nostrum. Ante cujus.

XXIV. Item Missa *Jejunii.*

OMnipotēs sempiterne Deus, qui sic hominem condidisti, ut meliorem, temporalibus beneficiis competenter instructum, ad cælestia dona proveheres; præsta quæsumus: ut sicut per inlicitos appetitus de indulta beatitudinis regione decidimus: sic per alimonia tuo munere distributa, & transitoria sustentetur humanitas, & amissa reparetur æternitas. Per.

Collectio.

Semper nos, Domine quæsumus, continentia salutaris erudiat; quæ & nos jejunio intentos efficiat puriores, & tua nobis dona conciliet. Per.

Collectio post nomina.

Tua nos, Domine, gratia & sanctis exerceat veneranda jejuniis, & cælestibus mysteriis efficiat aptiores: & recitata nomina cælesti chirographo in libro vitæ jubeas adscribi. Per.

Collectio ad Pacem.

Præsta nobis omnipotens Deus: ut quia vitiis & litibus subjacet nostra mortalitas; tua, per præsentia jejunia, nos medicina

cina purificet per caritatem sinceram. Per Dominum.

Immolatio.

Dignum & justum est, te auctorem & sanctificatorem jejunii conlaudare, per quod nos liberas à nostrorum debitis peccatorum. Ergo suscipe clemens jejunantium preces: atque ut nos a malis omnibus propitiatus eripias; iniquitates nostras, quibus justè adfligimur, rogamus, absolve. Per Christum Dominum nostrum.

. . *Oratio post Sanctus in Quat.*

Deus rerum omnium conditor atque creator, qui Unus in Trinitate, & Trinus in Unitate cognosceris; cujus magnitudinem deficiens est lingua humana narrare; quem sine cessatione proclamant Angeli, Sanctus. Ideo nos minimi famuli tui, ore quidem indigno non tres Sanctos, sed ter Sanctus præconio vocis attollimus: ut cum sono modulaminum proclametur ter repetita laudatio. Ob hoc pietatem tuam, clementissime Domine, exoramus, optata tribuas, præsumta indulgeas: ut detersa nube peccaminum, pura & libera conscientia, tuam mereamur omnipotentiam conlaudare. Salt.

* *Hæc in membranula litteris minutis inserta.*

XXV. ITEM MISSA • *Jejunii.*

Concede, quæsumus, Domine Deus noster: ut quod nobis de alimoniis ob macerationem carnis subtrahimus jejunando; voluntate à te data, jocundè conferamus pauperibus largiendo: quia tunc jejunii observatio probabitur fructuosa, si & corporis sensibus per continentiam castitatis mens nostra sit purior; & conscientiam pietatis fœcundet affectus.

Collectio sequitur.

• Da nobis, omnipotens Deus: ut jejunando a corporalibus escis, spiritu vegetati, satiemur robore: & abstinendo ab alimoniis pariterque delictis, cunctis proficiamus in virtute hostibus fortiores.

Collectio post nomina.

Præsta nobis, Domine, quæsumus, tuæ auxilium gratiæ: ut jejuniis & orationibus convenienter & devotè intenti, mentis & corporis à vitiorum hostibus liberemur: quique ad hoc es jejunium dare dignatus, ut abstinentia & castigatione macerati carnali, in fide inveniamur firmi, & in operibus efficaces: suscipe jejunantium preces cum libatione præsenti, defunctis refrigerium, superstitibus indulgentiam donans, per eam placatus: & nomina quorum sunt distinctè vocata, figere in scriptione sempiterna digneris.

Collectio ad Pacem.

Acceptum tibi sit, Domine, quæsumus, hoc sacrificium jejunii nostri, quod expiando nos caritatis dono tuæ faciat sinceritatis capaces; & per eam conjunctos ad promissa sempiterna perducat: cordibusque nostris jejunii adtenuatione intentis, per fraterna oscula, puram tuæ

dilectionis, & proximi caritatem benignus infunde: ut a terrenis jurgiis vel læsionibus cum abstinentia quiescentes, propensiùs cœlestia meditemur.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, nos tibi semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: ut modulum terrenæ fragilitatis aspiciens, non in ira tua pro nostra pravitate nos arguas: sed immensa clementia purifices, erudias, consoleris: quia cum sine te nihil possimus facere, quod tibi sit placitum; tua nobis gratia sola præstabit, ut salubri conversatione vivamus, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem.

XXVI. Item Missa *in Quadraginsima.*

Domine Deus, qui populis tuis & justè irasceris, & clementer ignoscis; inclina aurem tuam supplicationibus nostris: ut qui te in jejuniorum nostrorum observatione totis sensibus confitemur, non judicium tuum, sed indulgentiam sentiamus. Per.

Collectio sequitur.

Oblata munera superposita altario tuo, Domine, sanctificare dignare; & per ea placatus, peccata nostra, quæsumus, in die jejunii nostri, memor humanæ conditionis absolve; & quicquid eorum retributione meremur, averte. Per Dominum nostrum.

Post nomina.

Deus bonarum actionum & inspirator & doctor, qui voluptates per inediam jejunii corporalis restrictas, agnitionem tuam nostris cordibus tribuis: da nobis fidei, spei, & caritatis augmentum: ut per sanctificationem jejunii, tuum in nobis sit templum, quod præmio fiat æternum: & nomina quæ vocabulorum sunt pro ætatibus memorata, æternitatis titulo jubeas præsignari.

Ad Pacem.

Omnipotens & misericors Deus, exaudi preces jejunantium supplices, & misericordiæ tuæ munus, omni cessante fraudulentia, propitius impende: ut per conjunctionem pacis, omne simultate compressa, securis tibi mentibus serviamus. Per.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, nos tibi & ubique gratias agere, omnipotens sempiterne Deus. Qui justè corrigis, & clementer ignoscis, in utrumque misericors: quia nos ea lege disponis, ut coërcendo perire non sinas in æternum; & parcendo spatium tribuas corrigendi: Per Christum.

XXVII. MISSA [a] IN SYMBULI *traditione.*

IN geminas partes diem hunc excolendum complectitur, Domine, nostræ servitutis famulatio, vel de jejunii cultu sacrato, vel de insignibus tuis, quæ hodie fulserunt, mirabilibus: quo Lazarum reduxisti post tartara, cùm ad vocem tuam intonantem exsilivit; & quatriduani jam fœtentis funus vivificans animasti: vel etiam causa miraculi obstupefacta, plaudens turba Bethania occurrit cum palmis tibi obviam regi. Exaudi nos in hoc geminato servitutis nostræ obsequio, & præsta propitius atque placatus: ut animæ nostræ quæ tumulo sunt peccatorum conclusæ, & cicatricum morbida tabe corruptæ, reviviscant ex tua interius visitatione, sicut Lazari viscera a tua fuerunt animata voce, Salvat.

Collectio sequitur.

Bone Redemptor noster Dñe, qui mansuetus mansueti animalis aselli terga insedens, ad Passionem redemptionis nostræ spontaneus adpropinquas, cùm tibi ramis arboreis certatim sternitur via, & triumphatricibus palmis cum voce laudis occurritur: quæsumus majestatem tuam divinam: ut oris nostri confessionem, atque corporis in jejuniis humiliationem libens suscipias; & fructum nos viriditatis habere concedas: ut sicut illi in tua fuerunt obvia cum arboreis virgis egressi; ita nos, te redeunte in secundo adventu, cum palmis victoriæ mereamur occurrere læti, Salvator mundi.

Collectio post nomina.

Ecce, Domine, de te Caiphæ Pontificis vaticinium, ignarum sibi ipsi, in populis est probatum, ut unus occumberes pro gente, ne cuncti pariter interirent: & tu singulare granum in terra moremeris, ut seges plurima nasceretur. Supplices tibi ipsi, qui pro mundi salute es Hostia cæsus, deprecamur: ut nobis de te ipso veniam dones, qui te ipsum obtulisti pro nobis. Et hos, quos recitatio commemoravit ante sanctum altare, qui in pacem jam tuam ab his sunt vinculis corporeis translati, quæsumus Domine, ut te habeant ereptorem, quem per Baptismum meruerunt Redemptorem habere. Sed & si qui inter hos adstantes, qui ad Baptismi salutaris Sacramenta præparentur, quæsumus Domine Deus noster: ut imbutos in fide, instructos in sensu, confirmatos in gratia, ad percipiendam plenitudinem gratiæ tuæ, Spiri-

a Pro Dominica in Palmis, ut notatur in lib. 2. ad hanc diem, & inferiùs in Missali Gallicano.

Ante Orationem Dominicam.

Venerabilibus informati præceptis, incitati munere pietatis, qui Mariæ flentis lacrymas non spernis, Lazaro dignanter cognomentum fratris imponis, Ecclesiæ soboles appellas ore gratiæ coheredes: tibi supplices clamamus, & dicimus. Pater.

Post Orationem Dominicam.

Exerce liberator in nobis juris proprii facultatem : qui Lazari virtutem, Mariæ pietatem, Marthæ laborem remuneras; favorem plebis excitas; & Patris voce concina gloriaris omnipotens Deus: Qui in T.

XXVIII. MISSA IN COENA *Domini.*

SAcrosanctam, Fratres dilectissimi, hodierna die inchoandæ Paschæ solemnitatem, ac salutiferam Dominicæ immolationis effigiem in Sacrificio spiritali, Christo offerente, transfusam, non jam in amaritudine azymi, neque in fermento veteris malitiæ celebrantes; sed in nova & sincera consparsione, immaculatas sacris altaribus hostias offerentes, omnipotentem Deum per unigenitum Filium suum Dominum nostrum Jesum-Christum deprecemur; qui hæc in sacri Corporis & Sanguinis sui oblatione benedicere, & sanctificare dignatus est; ita offerentium famulorum suorum munera oblata benedicat; ut per inlustrationem Spiritus-sancti, deferentibus nuntiis, odor suavitatis ascendat. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Fil.

Collectio sequitur.

Deus sanctificationum, & Dominus cœlestium virtutum, exaudi preces nostras : & benedictam hanc plebem, Domini nostri Jesu-Christi redemptam sanguine, de sede sancta, inaccessibilis claritas, exaudi. Per coæt.

Post nomina.

Diversis oblationibus sacris altaribus, una tamen fidei devotione conlatis, mutuæ invicem sollicitudinis vota promamus, à Domini pietate poscentes : ut corda omnium offerentum ad hostiam rationabilis & complacitæ sibi sanctificationis emundet, & quiescentium animas in sinu Abrahæ collocare dignetur; & in parte primæ resurrectionis admittat. Per Dominum nostrum.

Collectio ad Pacem.

Deus, qui assumptum hominem evecturus ad cœlos, inter præcipua mandatorum tuorum patribus nostris Apostolis pacem reliquisti : tribue nobis famulis tuis sectatoribus eorumdem, per exterioris hominis osculũ, interioris hominis pacem. Quod ipse.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui suorum pedes Discipulorum linteo præcinctus abluit; & humilitatis exemplum transiturus eisdem de mundo reliquit. Magister quippe verissimus factis informat, quos monitis salutaribus frequenter instruxerat. Sed quid mirum si præcinxit se linteo, qui formam servi accipiens, habitu est inventus ut homo? aut quid mirum, si misit aquam in pelvem, ut lavaret pedes Discipulorum; qui in terra sanguinem fudit, ut immunditiam dilueret peccatorum? Ille itaque linteo quo erat præcinctus, pedes quos laverat tersit; qui carne qua erat indutus, Evangelistarum vestigia confirmavit. Lavit ergo pedes Discipulorum Dominus: quorum autem pedes extrinsecùs abluebat, ipsorum animas indulgentiæ hyssopo intrinsecùs expiabat. O admirabile sacramentum, grande mysterium! Turbatur Petrus cernens exemplum tantæ humilitatis in Rege tantæ majestatis: tremiscit pavēs humanitas, quia ad ejus vestigia sese inclinare dignatur Divinitas. Sed nisi Deus ad hominem humiliatus inclinaretur, ad Deū homo erectus numquam levaretur. Ex tunc enim homo viventium terras cœpit adpetere, ex quo Deus in regione mortalium, humanitatis est dignatus lumen ostendere. Ante c.

Post Sanctus.

Verè sanctus & justus es, Domine, verè magnus & pius es: qui Filium tuum Dominum nostrum Jesum-Christum nobis lumen ad terras ex summa cœli arce misisti captivorum corporum redemptorem. Ipse enim q.

Post Secreta.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi, respice in nos: & miserere nobis, factus nobis ipse hostia, qui Sacerdos: ipse præmium, qui redemptor: à malis omnibus quos redemisti, custodi, Sal.

Ante Orationem Dominicam.

Vivi Panis alimenta, & sacri Sanguinis dona sumpturi, Dominica prece mentes & corda firmemus. Agnoscat Altissimus Filii sui vocem: & verba Christi ad aures Paternas concordis populi clamor adtollat, & dicat Pater.

Post Orationem Dominicam

Libera, Domine, libera nos ab omni malo: & à fortissimis adversariis diabolo & morte, ea, quæ cunctis fortior est, virtutis & dexteræ tuæ protectione defende.

Post Communionem.

Concede nobis, omnipotens Deus: ut sicut temporali Cœna tuæ Passionis reficimur; ita satiari mereamur æterna.

XXIX. INCIPIUNT ORATIONES *in Biduana.*[a]

DA nobis, Domine, perpetuæ benedictionis munus accipere : pro quibus Unigenitus tuus, sputis inlitus, palmas accepit & colaphos. Qui tecum.

Oratio nunc ad Sextam.

Respice, Domine, super hanc familiam tuam propitius, pro qua Dominus noster Jesus-Christus non dubitavit manibus tradi nocentium, & Crucis subire tormentum. Per eum.

Oratio nunc ad Nonam.

Deus, qui pro redemptione nostra accepisti Sanguinem Jesu-Christi; solve operam diaboli, & omnes laqueos disrumpe peccati : ut creaturam regenerationis nulla polluant contagia vetustatis. Per.

Oratio sequitur.

Deus à quo & Judas reatus sui proditor pœnam, & confessionis suæ Latro præmium sumpsit; concede nobis piæ petitionis effectum : ut sicut in Passione sua Dominus noster Jesus-Christus diversa utrisque intulit stipendia meritorum; ita à nobis ablato vetustatis errore, resurrectionis suæ gratiam largiatur. Per Dominum nostrum Jesum.

Item Orationes in Bid. die Sabbati ad Se.[b]

Deum omnipotentem Patrem, & Filium, & Spiritum-sanctum, universitatis unum creatorem, in hac magna magni matutina Sabbati, Dominici scilicet corporis requiei, Fratres carissimi, suppliciter deprecamur : ut qui Adam de profundis infernalis limi misericorditer eripuit : nos ejus filius de luto fæcis hujus, cui inhæsimus, sola misericordia tantùm clamantes eruat. Clamamus namque & oramus, ne urgeat super nos inferni puteus os suum; eruti de luto peccati, ne infigamur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Domine Christe Jesu, Deus pie exaudi nos; & præsta, precamur, quæ corde rogamus : & hoc rogamus, ut tibi placeamus, tibi hæreamus sine fine : ut semper tibi gratias agamus, quia

a Sic vocabant *Biduum* ante Pascha, ita ut una seorsim dies *Biduana* diceretur, infra in Sabbato sancto. Idem hic in Missali Gallicano. Miror hic non referri varias illas orationes, quas in die sancto Parasceves cum præviis genuflexionibus post Passionem decantari mos est. Certè Gregorius testis est, eas jam sæculo sexto in Gallicanis ecclesiis in usu fuisse. Sic enim habet in lib. 5. cap. 11. *Sacerdote quoque orante*, scilicet Avito Arvernorum episcopo pro Judæis, *ut conversi ad Dominum, velamen ab eis littera rumperetur*; (quæ fere verba sunt orationis nostræ pro Judæis) *quidam ex his ad sanctum Pascha ut baptizaretur expetiit.* An potiùs Sabbato sancto tunc fiebant ejusmodi orationes? quales habentur infrà, sed nulla pro Judæis. In Missali Gallicano inferius orationes nostræ solitæ in Parasceve referuntur.

b An *ad Sextam*, ut in die præcedente.

Domine redemisti nos in æternam vitam de æterna morte. Qui descendisti in lacum, ut ex inferis vinctos educeres; descende nunc quoque, precamur, visceribus tuæ pietatis: ut ex vinculis peccatorum, quibus unusquisque constringitur, nos absolvas, Salvat.

istius noctis venerabilis solemnitate, vastatura mundum morte defendat, orantibus nobis. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, in vespera mundi vespertinum sacrificium per Crucem effectus, dignare nos nova corpori tuo fore [b] sepulcra. Sal.

XXX. PRAEF. IN VESPERA *Paschæ.*

DOmini gratia per aquam & Spiritum renati, & per multiplicem paternæ dilectionis provisionem innumeris laqueis abstracti, hujus divinæ dignationis auctorem Dominum incenso vespertinæ precis sacrificio, & in cœlesti patina per spiritum erecto, & igne illo quem ipse in nobis accendi desiderat, solemniter afflato, precariis affectibus, Fratres carissimi, deprecemur: ut totius vitæ crimina, & cotidiani erroris maculas, & humanæ fragilitatis debita, in anni[a] septimanæ dierum quadraginta, ac sepulti corporis sui Sabbato nobis concedat. Nos quoque in numero veri Israhelis Ægypto egredi faciat: & inimicis percussis, in unam Ecclesiam catholicæ domum pacis Domini celebrantes, Agni immaculati sanguine corporum nostrorum postibus aspersis, in

XXXI. PRAEF. AD INITIO *noctis sanctæ Paschæ.*

AUctorem lucis, principem luminis, inspectorem cordis, credentium redemptorem, Fratres dilectissimi, cunctis confessionibus veneremur: ut vergente die, vocis rugitus exaudiat; & supervenientem caliginem noctis, luminis sui splendore inlustret: ne sit in nobis ulla tentandi vexandique occasio tenebrarum. Sit noster defensor, qui est veræ lucis indultor: ut semper simus in lumine ejus, qui Christum Dominum nostrum gloriamur auctorem. Per.

Oratio sequitur.

Rege nos, Domine, per alternas temporum vices, & conserva nos per dispares dierum ac noctium successiones: ut adjuti Sanctorum tuorum precibus, qui diem hunc per munus misericordiæ tuæ duximus, noctem quoque istam placita tibi animarum & corporum puritate ducamus.

a Gall cano, *in annis*, forte *in fine.*

b Id est *esse*, stylo veterum.

ducamus. Per resurgentem à mortuis Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum.

XXXII. BENEDICTIO CERÆ *beati Augustini*[a] *Episcopi, quam adhuc Diaconus cum esset, edidit & cecinit.*

EXultet jam Angelica turba cælorum, exultent divina mysteria; & pro tanti Regis victoria tuba intonet salutaris. Gaudeat se tantis illius inradiata fulgoribus: & æterni Regis splendore inlustrata, totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Lætetur & mater Ecclesia, tanti luminis adornata fulgore: & magnis populorum vocibus hæc aula resultet. Quapropter adstantibus vobis, Fratres carissimi, ad tam miram sancti hujus luminis claritatem, unà mecum, quæso, Dei omnipotentis misericordiam invocate: ut qui me non meis meritis intra Sacerdorum[b] numerum dignatus est adgregare; luminis sui gratia infundente, Cerei hujus laudem implere præcipiat. Per resurgentem Fil. suum.

Consecratio Ceræ.

Dignum & justum est. Verè quia dignum & justum est, invisibilem Deum omnipotentem Patrem, Filiumque ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum-Christum, toto cordis ac mentis affectu, & vocis ministerio personare. Qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit, & veteris piaculi cautionem pio cruore detersit. Hæc sunt enim festa Paschalia, in quibus verus ille Agnus occiditur; ejusque Sanguis postibus consecratur. In qua primùm Patres nostros filios Israhel educens de Ægypto, Rubrum mare sicco vestigio transire fecisti. Hæc igitur nox est, quæ peccatorum tenebras Columnæ inluminatione purgavit. Hæc nox est, quæ hodie per universum mundum in Christo credentes, à vitiis sæculi segregatos & caligine peccatorum, reddit gratiæ, sociat sanctitati. Hæc nox est, in qua destructis vinculis mortis, Christus ab inferis victor ascendit. Nihil enim nasci profuit, nisi redimi profuisset. O mira circa nos tuæ pietatis dignatio! O inæstimabilis dilectio caritatis; ut servum redimeres, Filium tradidisti! O certè necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte dele-

a Sic invenimus scriptum in aliis codicibus mss. Quamquam hanc benedictionem sancto Leoni potiùs quidam tribuendam censent. confer dicta in lib. 2. ad hanc diem. Eadem habetur in Missali Gallicano infra.

b Melius alii, *intra Levitarum numerum*, ut inferiùs in Missali Gallicano. Quando quidem Levitæ hanc benedictionem canere solent, & Augustinus eam, *cùm esset Diaconus*, cecinisse dicitur. quod an verum esse possit, alii viderint.

tum est! O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! O beata nox, quæ sola meruit scire tempus & horam, in qua Christus ab inferis resurrexit! Hæc nox est, de qua scriptum est: Et nox ut dies inluminabitur; &, Nox inluminatio mea in deliciis meis. Hujus igitur sanctificatio noctis fugat scelera, culpas lavat, reddit innocentiam lapsis, & mæstis lætitiam: fugat odia, concordiam parat; & curvat Imperia. In hujus igitur noctis gratia suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum; quod tibi in hac Cerei oblatione sollemni per Ministrorum tuorum manus de operibus apum sacrosancta reddit Ecclesia. Sed jam Columnæ hujus præconia novimus, quam in honore Dei rutilans ignis accendit. Qui licet divisus in partes, mutuati luminis detrimenta non novit. Alitur liquantibus ceris, quam in substantia pretiosæ hujus lampadis apis mater eduxit. Apis [a] ceteris quæ subjecta sunt homini, animantibus antecellit. Cum sit minima corporis parvitate, ingentes animos angusto versat in pectore; viribus imbecilla, sed fortis ingenio. Hæc, explorata temporum vice, cùm canitiem proinosa [b] hyberna posuerint, & glaciale senium verni temporis moderata deterserint; statim prodeundi ad laborem cura succedit; dispersæque per agros, libratis paululùm pinnibus, cruribus suspensis insedunt [c], partem ore legere flosculos, oneratæ victualibus suis, ad castra remeant· ibique aliæ inæstimabili arte cellulas tenaci glutino instruunt: aliæ liquentia mella stipant: aliæ vertunt flores in cera: aliæ ore natos fingunt: aliæ collectis è foliis nectar includunt. O verè beata & mirabilis Apis, cujus nec sexum masculi violant, fetus non quassant, nec filii destruunt castitatem: sicut sancta concepit Virgo Maria, Virgo peperit, & Virgo permansit. O verè beata nox, quæ exspoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos! Nox, in qua terrenis cælestia junguntur! Oramus te, Domine, ut Cereus iste in honore nominis tui consecratus, ad noctis hujus caliginem destruendam indeficiens perseveret, in odorem suavitatis acceptus; supernis luminaribus misceatur. Flammas ejus Lucifer matutinus inveniat: ille, inquam, Lucifer, qui nescit occasum: ille qui regressus ab inferis, humano generi serenus inluxit. Precamur

a Quæ sequuntur usque ad, *O verè beata nox*, habentur etiam in aliis codicibus, sed modò omittuntur.

b *Pruinosa* in aliis, sic *u* in *o* facilis & promiscua quondam mutatio. Sic infrà *premonitam* pro *præmunitam*; & alia id genus permulta.

c Ita etiam in Gallicano. an *insident*.

ergo Domine, ut nos famulos & famulas tuas, omnem Clerum, & devotissimum populum, unà cum Patre nostro beatissimo viro ill. quiete temporum concessa, in his Paschalibus gaudiis conservare digneris. Per resurg. à mor. Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio post benedictionem Ceræ.

Sancte Domine, omnipotens Deus, qui ad nostram contemplationem tenebrarum hæc in mundi hujus obscuro luminaria emicare jussisti; præsta, ut dum ad illum æternitatis diem, & Unigeniti tui properamus occursum; ad hanc interim, quam tenebris præparasti, Lucernam, dum nox ista transcurritur, sine peccatorum offendiculo ambulemus. Per resurg.

Collectio post hymnum Ceræ.

Deus templum ignis æterni Deus veræ lucis habitaculum, Deus sedes perpetuæ claritatis, vota tibi, Domine, sollemnia diei consummationis, & noctis inchoationis celebrantes, ac luminibus altaris tui incensis, temporarium lumen offerentes, ut famulis & famulabus tuis verum ac perenne lumen largiaris, oramus. Per resurg.

XXXIII. ORAT. PASCHALES duodecim cum totidem Collectionibus.

Oratio[a] pro gratiarum actione. Præfatio.

EXpectatum, Fratres carissimi, & desideratum nobis Paschæ diem adepti, gratias agamus omnipotenti Deo Patri, quòd nos in hanc eamdem diem per Filium suum Dominum nostrum Jesum-Christum (quem pro nobis hostiam dedit in salutem æternam) vocavit: ob hoc fideli gratiarum actione laudemus, benedicamus, honorificemus benedictum & beatum nomen Dei Patris in Filio, Filiique in Patre & Spiritu-sancto in sæcula sæculorum.

Oratio sequitur.

Sancte Domine, omnipotens Pater, exaudi, tuere, ac sanctifica plebem tuam præmonitam signo Crucis, Baptismate purificatam, Chrismate delibutam; quos ad celebrandam præsentis sollemnitatis beatitudinem congregasti: universisque notitiam tui participationem sancti Spiritus propitius infunde. Per.

Oratio pro exulibus. Præfatio.

Unianimes, & unus corporis in Spiritu Dei Patris omnipo-

[a] Aliæ orationes habentur, sed similes in Missali Gallicano inferius.

tentis, Domini misericordiam deprecemur pro fratribus, & sororibus nostris captivitatibus elongatis, carceribus detentis, metallis deputatis: ut eis Dominus adjutor, protector, & consolator existat: neque deesse sibi reputet eos, qui fideli in se innocentia perseverant.

Oratio sequitur.

Tribue Domine relegatis patriam, vinctis absolutionem, captivis libertatem: ut plebs tua & in hoc sæculo, & in futuro misericordiæ tuæ munere liberetur, Per.

Oratio pro Sacerdotibus.

Præfatio.

In Sanctorum Sancta admissi, & altaris cælestis Sacerdotii æterni participes effecti, Dei Patris omnipotentis misericordiam deprecemur: ut Sacerdotes suos ac ministros donis repleat spiritalium gratiarum.

Oratio sequitur.

Domine Deus virtutum, justifica & sanctifica Pastores & Præpositos ovium tuarum: ut adversarius noster diabolus fide eorum & sanctitate superatus, contingere dominicum gregem ac violare non audeat, Per resurg.

Oratio pro Virginibus.

Præfatio.

Incorruptæ æternitatis Deum, & inviolabilis naturæ Dominum unianimiter deprecemur, orantes pro fratribus nostris, qui gloriosam virginitatem corpore ac mente voverunt: uti eos usque ad consummationem propositi sui, misericordiæ Spiritus prosequatur. Per.

Oratio sequitur.

Respice Domine Virgines sacras, & Spadones voluntarios, id est pretiosas Ecclesiæ margaritas: ut corpora eorum ac spiritum inlæsa castitatis conscientia, pari ex æstimatione custodiant. Per resurg.

Orat. pro eleemosynas facientibus.

Præfatio.

Sanctum ac benedictum retributionis Deum unianimes, Fratres dilectissimi oratione deprecemur, obsecrantes pro fratribus & sororibus nostris, quorum ministerio atque sumptu inopiam non sentiunt, qui in Ecclesia sunt indigentes: ut iisdem Dominus spiritales divitias communicet, qui fidelium animarum inopiæ, sæcularis substantiæ participant facultatem. Per resurg.

Oratio sequitur.

Piis servorum tuorum precibus annue misericors Domine: ut quicumque præceptorum cælestium memores, pauperibus tuis quæ sunt necessaria subministrant, incorruptibili & cælesti gloria miserationis tuæ & misericordiæ coronentur. Per.

Orat. pro Peregrinantibus.

Præfatio.

Cælestium, & terrestrium,

& infernorum Dominum Deum Patrem omnipotentem, Fratres dilectissimi, deprecemur, obsecrantes: uti fratres nostros ac sorores, quicumque peregrinationum necessitatibus subjacent, omnipotens Deus auxilio suo comes adjutor reducat ac protegat. Per.

Collectio sequitur.

Restitue Domine peregrinis desideratum patriæ solum: ut contemplatione misericordiæ tuæ, dum ad præsens agunt beneficiis tuis gratias; cives esse Sanctorum, ac tui domestici concupiscant. Præsta per resurg.

Oratio pro Infirmis.

Præfatio.

Universæ salutis Deum, & universæ virtutis Dominum deprecemur pro fratribus & sororibus nostris, qui secundum carnem diversis ægritudinem generibus insultantur: ut his Dominus cæleste medicinæ suæ munus indulgeat. Per.

Oratio sequitur.

Domine, cui vivificare mortuos facile est; restitue ægrotantibus pristinam sanitatem: ne terreni medicaminis remedia desiderent, quicumque medelam cælestis misericordiæ tuæ deprecantur. Per resurg.

Oratio pro Pænitentibus [a].

Confitentes bonitatis ac misericordiæ Deum, qui peccatorum mavult pænitentiam quàm mortem, communicatis precibus ac fletibus pro fratribus ac sororibus nostris Domini misericordiam deprecemur: uti eos peccati sui crimina confitentes, à bonitatis suæ venia non repellat. Per.

Oratio sequitur.

Rex gloriæ, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat; da nobis peccatorum labe pollutis pœnitentiam: simul ut flere cum flentibus & dolentibus, & cum gaudentibus gaudere possimus. Per res.

Oratio prò Unitate.

Præfatio.

Unum Deum Patrem, ex quo omnia sunt, & unum Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, Fratres carissimi, deprecemur: ut unitatem Ecclesiæ suæ concordi congregationis nostræ voluntate confirmet. Per res. Fil. s.

Collectio sequitur.

Omnipotens Domine, qui es

Pœnitentes quondam, alii voluntarii, alii addicti erant. Ex primis erat vir magnificus ille Agricola Gallus, qui morbo ingruente, ut pœnitentem profiteretur, *pullis vestibus* indutus est, teste Ruricio Episcopo Lemovicensi in lib. 2. epistola 31. Lege Præfationem alteram tertii Sæculi Benedictini num. 193. Avitus in Homilia de Rogationibus, de nocte Paschæ hæc habet. *Adfuit ergo nox illa venerabilis, qua ad spem publica absolutionis votivum sollemne patefecerat.*

Deus bonitatis & totius consolationis, te supplices deprecamur: ut Hæreticos & Infideles à perpetuis gehennæ ignibus manifestatione tuæ veritatis eripias: quoniam vis omnes homines salvos fieri; & ad agnitionem veritatis venire. Per.

Oratio pro pace Regum.
Præfatio.

. Dominum dominantium, & Regem regnantium, Fratres carissimi, oratione unianimes deprecemur, ut nobis populo suo pacem Regum tribuere dignetur: ut mitigatis eorum mentibus, requies nobis congregationis istius perseveret. Per.

Collectio sequitur.

Carnis spirituum totius sator, cunctorumque regnorum mundialium indultor, da Regum culmini Religionis prosperitatem & pacis: ut nobis regno tuo cælesti in terris adhuc positis liberiùs liceat deservire. Per resurg.

Oratio pro spiritibus pausantium.
Præfatio.

Deum Judicem universitatis, Deum cælestium, & terrestrium, & infernorum, Fratres dilectissimi, deprecemur pro spiritibus carorum nostrorum, qui nos in Dominica pace præcesserunt: ut eos Dominus in requiem collocet; & in parte primæ resurrectionis resuscitet. Per.

Oratio sequitur.

Jesu-Christe, vita & resurrectio nostra, dona consacerdotibus & caris nostris, qui in tua pace requieverunt, exoptatæ mansionis refrigerium: & si qui ex his dæmonum fraude decepti, errorum se multis maculis polluerunt, tu Domine qui solus potens es, peccata eorum concede: ut quos damnationis suæ participes diabolus gloriabatur effectos esse, per misericordiam tuam socios tuæ beatitudinis ingemiscat. Sal.

Oratio pro Catechumenis.
Præfatio.

Precem spei fratrum nostrorum, carissimi, unianimes adjuvemus: uti Dominus omnipotens ad fontem eos beatæ regenerationis suæ euntes, omnes misericordiæ suæ auxilio Spiritus prosequatur.

Collectio sequitur.

Creator omnium Domine, & fons aquæ vivæ, qui per lavacrum Baptismi peccata eorum deles, quibus jam donasti Resurrectionis fidem, ut mortem hujus sæculi non timeant: reple eos Spiritu-sancto, ut formari in illis Christum ac vivere glorientur. Per.

XXXV. AD CHRISTIANUM *faciendum.*

DOmine dignare benedicere hujus infantiæ famulo tuo ill. quoniam nec conditione quisquam, nec ætate depellitur, dicente dilectissimo Filio tuo Domino nostro: Nolite prohibere infantes venire ad me. Hi enim, Domine, antequam bonum aut malum sciant, Crucis tuæ sigillo signentur: & qui indigent dietatem [a] ad sacri nominis tui Baptismum percipere mereantur. Per Dominum.

Item Collectio.

Accipe signaculum Christi, suscipe verba divina, inluminare verbo Domini: quia hodie confessus es à Christo. Per Dominum.

Item Collectio.

Signo te in nomine Patris, & Filii, & Spiritus-sancti, ut sis Christianus: oculos, ut videas claritatem Dei: aures, ut audias vocem Domini: nares, ut odores suavitatem Christi: conversus [b], ut confitearis Patrem, & Filium, & Spiritum-sanctum: cor, ut credas Trinitatem inseparabilem. Pax tecum. Per Jesum-Christum Dominum nostrum: qui cum Patre, & Spiritu-sancto viv.

a An *pietate*, vel *ætate*, alii divinabunt.
b Lege, *linguam*, *conversus ut confitearis*.
c Fortè legendum, *super ripam vitrei fontis*.

XXXVI. COLL. AD FONTES *benedicendos.*

STantes, Fratres carissimi, super ripam vitrigi [c] fontes novos homines adduc eis de terra litori mercatores sua commercia: singuli navigantes pulsent mare novum, non virga, sed cruce; non tactu, sed sensu; non baculo, sed Sacramento. Locus quidem parvus, sed gratia plenus. Bene gubernatus est Spiritus-sanctus. Oremus ergo Dominum & Deum nostrum, ut sanctificet hunc fontem: ut omnes qui descenderint in hunc fontem, faciat eis lavacrum beatissimæ regenerationis in remissione omnium peccatorum. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus qui Jordanin fontem pro animarum salute sanctificasti: descendat super aquas has Angelus benedictionis tuæ: ut quibus perfusi famuli tui, accipiant remissionem peccatorum; ac renati ex aqua & Spiritu-sancto, devoti tibi serviant in æternum. Per Dominum.

Contestatio.

Dignum & justum est: Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, initiator Sanctorum, Chrismatum Pater, &

& infrà *mercaturos* pro *mercatores*. Nisi si in priori loco *Vitrigi* est nomen proprium loci, ubi Baptisterium erat vel conditoris.

novi per unicum Filium tuum Dominum & Deum nostrum inditor Sacramenti: qui portantibus aquis Spiritum tuum sanctum ante divitia mundi largires: qui Bethsaidas aquas, Angelo medicante, procuras: qui Jordanis alveum, Christo Filio tuo dignante, sanctificas; respice Domine super has aquas, quæ præparatæ sunt ad delenda hominum peccata. Angelum pietatis tuæ his sacris fontibus adesse dignare: vitæ prioris maculas abluat, & parvum habitaculum sanctificet tibi, procurans, ut regenerandorum viscera æterna florescant, & verè Baptismatis novitas reparetur. Benedic Domine Deus noster hanc creaturã aquæ, & descendat super eam virtus tua: desuper infunde Spiritum tuum sanctum Paraclitũ, Angelum veritatis. Sanctifica Domine hujus laticis undas, sicut sanctificasti fluenta Jordanis: ut qui in hunc fontem descenderint, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, & peccatorum veniam, & sancti Spiritus infusionem consequi mereantur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum, qui est benedictus apud Patrem, & Spiritum sanctum per omnia sæcula sæculorum.

Deinde facis cruce de Chrisma [a], *& dicis.*

Exorcizo te creatura aquæ: exorcizo te omnis exercitus diaboli; omnis potestas adversaria, omnis umbra dæmonum. Exorcizo te in nomine Domini nostri Jesu-Christi Nazarei, qui incarnatus est in Maria Virgine; cui omnia subjecit Pater in cælo & in terra. Time & treme tu, & omnis malitia tua: da locum Spiritui-sancto: ut omnes qui descenderint in hunc fontem, fiat eis lavacrum Baptismi regenerationis in remissione omnium peccatorum. Per Dominum nostrum Jesum-Christum; qui venturus est in sedem majestatis Patris sui cum sanctis Angelis suis judicare te, inimice, & sæculum per ignem in sæcula sæculorum.

Deinde insufflas aquam per tres vices, & mittis Chrisma in modum crucis, & dicis.

Infusio Chrismæ salutaris Domini nostri Jesu-Christi: ut fiat fons aquæ salientis cunctis descendentibus in eo, in vitam æternam. Amen.

Dum baptizas interrogas ei, & dicis.

Baptizo te ill[b] in nomine Patris, & Filii, & Spiritus-sancti in remissionem peccatorum; ut habeas vitam æternam. Amen.

a Sic *chrisma* flectebant veteres, ut in Concilio Bracarensi secundo, canone 4. *ut pro chrisma nihil Episcopus accipiat.*

b Hæc nota est nominis proprii, quod in Baptismate impositum fuisse intelligimus ex Gregorio de vitis Patrum cap. 8. ubi Nicetius nomen in Baptismo accepisse perhibetur.

Dum chrisma cum tangis, dicis.

Perungo te chrisma sanctitatis, ... tunicam immortalitatis, qua Dominus noster Jesus-Christus traditam à Patre primus accepit: ut eam integram & inlibatam perferas ante tribunal Christi; & vivas in sæcula sæculorum.

Dum pedes [a] *ejus lavas, dicis:*

Ego tibi lavo pedes. Sicut Dominus noster Jesus Christus fecit Discipulis suis: tu facias hospitibus & peregrinis; ut habeas vitam æternam.

Dum vestimentum ei imponis, dicis:

Accipe vestem candidam: quam immaculatam perferas ante tribunal Domini nostri Jesu-Christi.

Collectio.

Oremus, Fratres carissimi, Dominum & Deum nostrum pro aufetis [b] suis, qui modò baptizati sunt: ut cùm in majestate sua Salvator advenerit, quos regeneravit ex aqua & Spiritu-Sancto, faciat eos ex æternitate vestire salutem. Per Dominum.

Item alia.

Baptizatis & in Christo coronatis, quos Dominus noster à Chrisma petentibus regeneratione donare dignatus est, precamur omnipotens Deus: ut Baptismum quod acceperunt, immaculatum ipsum perferant usque in finem. Per Dominum.

XXXVI. MISSA IN VIGILIIS *sanctæ Pascha.*

SAcrosanctæ noctis istius gratia, tenebris sæcularibus liberati, & ad justitiæ atque lucis cælestis gratiam promissam electi, omnipotentis Dei Patris infatigabilem bonitatem per Christum filium ejus, Fratres dilectissimi, deprecemur: ut Ecclesiam suam sanctam Catholicam diffusam per orbem terrarum, quam sibi amantissimi Filii sui passione, & gloriosissimo sanguine conquesivit, jugi majestatis suæ protectione custodiat; atque contra omnes mundi insidias tutam defensamque concedat; ac præstet ei tempora tranquilla in perpetuum. Per resurgentem.

Collectio.

Redemisti nos Domine Deus per lavacrum regenerationis, & sanguinem Crucis: ut illa caro quæ priùs in Adam mortalis fuerat effecta, per passionem majestatis tuæ rursum revocaretur in cælum. Salvat.

Post nomina.

Oremus pro his qui offerunt munera Domino Deo nostro sa-

a Hujusce lotionis post baptismum mentio fit, ut initio hujus libri diximus, apud Ambrosium in lib. de mysteriis cap. 6. & in lib. 3. de Sacramentis cap. 1. ubi in Romana Ecclesia id institutum dicitur. Idem titus infra in Missali Gallicano.

b Corruptus locus, ubi legendum videtur *pro neophytis*.

crosancta spiritalia pro se, & pro caris suis, & pro spiritibus carorum suorum, in commemoratione sanctorum Martyrum: ut Dominus Deus noster preces illorum clementer exaudire dignetur. Per resurg.

Ad Pacem.

Comple Domine vota supplicum, exaudi gemitus peccatorum; osculetur nos ab osculo oris sui pacis Magister & conditor: ut in nobis hoc recipienribus holocaustum, pacem quam speramus, habeamus. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, æquum & justum est, nos tibi hîc & ubique gratias agere, tibi laudes dicere, & hostias immolare, & confiteri misericordias tuas, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: Quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia: tu es Deus solus. Tu fecisti cælos in intellectu: tu formasti terram super aquas: tu fecisti luminaria magna, solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis. Tu fecisti nos, & non ipsi nos: opera manuum tuarum non omittas. Tuus est dies, & tua est nox. In die enim mandasti misericordiam tuam, & in nocte declarasti: quam hodiernis vigiliis in luminis hujus festivitate celebramus. Hæc est enim nox, salutarium conscia Sacramentorum. Nox, in qua veniam peccatoribus præstas; de veteribus hominibus, novos efficis: de senibus effetis, maturos reddis infantes, quos in novam creaturam renatos de sacro fonte producis. Hac nocte in æternum diem renascentes populi procreantur, regni cælestis atria reserantur, & beata lege commerciis divinis humana mutantur. Hæc est enim nox illa, quæ facta est in deliciis: in qua maximè delectasti nos Domine in factura tua. Nox, in qua inferna patuerunt: nox, in qua absolutus est Adam: nox, in qua inventa est dragma quæ perierat: nox, in qua boni Pastoris humeris reportata est ovis perdita: nox, in qua diabolus occubuit, & Sol justitiæ Christus exortus est: & solutis inferni nexibus, claustrisque perfractis, multa Sanctorum corpora, de sepulcris erumpentia, intraverunt in sanctam civitatem. O verè beata nox, quæ sola meruit scire tempus & horam, qua Christus resurrexit! de qua jam in Psalmo fuerat Prophetarum: Quia nox ut dies illuminabitur. Nox, in qua exorta est resurrectio in æternum! Te enim, omnipotens Deus, creaturarum cælestium multitudo, & innumerabiles Angelorum chori sine cessatione proclamant, dicentes. Sanctus.

Post Sanctus.

Tuo jussu, Domine, condita

ſunt univerſa in cœlo & in terra, in mari & in omnibus abyſſis. Tibi Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, Martyres, Confeſſores, atque omnes Sancti gratias agunt: quod & nos facientes, has hoſtias ſpiritales, & ſincera libamina, ut libens exaudias, deprecamur. Te oramus, uti hoc ſacrificium tua benedictione benedicas; & Spiritus-Sancti tui rore perfundas: ut ſit omnibus legitima Euchariſtia, per Chriſtum Dominum noſtrum. Qui pridie.

Collectio ad Panis fractionem.

Reſpice ad hanc oblationem, omnipotens Deus, quam tibi offerimus in honorem nominis tui pro ſalute Regum, & exercitu eorum, & omnium circumadſtantium, & præſta: ut qui ex ea ſumpſerint, accipiant ſanitatem mentis, integritatem corporis, tutelam ſalutis, intellectum ſenſus Chriſti, ſecuritatem ſpei, corroborationem fidei, æternitatem Spiritus-Sancti. Præſta per eum, qui tecum viv. & reg.

XXXVII. MISSA PRIMA DIE Sancto Paſchæ.

Collectio poſt Prophetia.

SUmme omnipotens Deus, qui cornu ſalutis noſtræ in crucis tuæ myſterio extuliſti, ut nos in domo David pueri tui regali faſtigio ſublimares: in quo etiam trifario titulo Trinitatis nobis Unitas manifeſtata clareſcens oſtenditur: Salvator nempe in homine, Sacerdos quippe in chriſmate, Rex ſcilicet ſecundùm carnem ex genere: preces noſtras tuæ ſupplices proſternimus majeſtati: ut quos in tuo nomine per lavacrum regenerationis conſecrare dignatus es, præſtes etiam in ſanctitate & juſtitia tibi Domino ſervientes, unanimitatem fidei per infuſionem Spiritus tui ſancti inviolabiliter cuſtodire; ac per viam pacis liberis greſſibus properantes, cæleſtia regna conſcendere. Per reſurg.

Poſt Prec. [a]

Deus qui evulſis ſuperſtitionum ſpinis, in Eccleſia tua plantaria fidei alta radice poſuiſti; exaudi precem familiæ tuæ: reſpice de cælo, & vide, & viſita vineam iſtam, & præſta: ut te inrigante, fructum accipiat in ubertate, quæ, te plantante, incrementum accipit in germine. Per reſurg.

Apologia Sacerdotis.

Ante tuæ immenſitatis conſpectum, & ante tuæ ineffabilitatis oculos, ô Majeſtas mirabilis, ſcilicet ante tuos ſanctos vul-

a Id eſt *poſt Precem*, ut in Natali Domini, ſcilicet poſt hymnum trium Puerorum, ut quidem interpretamur.

tus, magne Deus, & maximæ pietatis & poteſtatis omnipotens Pater, quàmlibet non ſine debita reverentia, attamen nulla officii dignitate, vilis admodum precator accedo, & reus conſcientiæ teſtis adſiſto. Quidne rogabo quod non mereor? Atne piè (non ſine Dei pace dictum ſit) quòd peccati magis eſt accuſator, qui pro peccatis debuit eſſe interventor? Accuſo ergo me tibi, & non excuſo: & coram teſtibus confiteor injuſtitiam meam tibi Domino Deo meo. Confiteor, inquam, confiteor ſub teſtibus injuſtitiam impietatis meæ, ut remittas impietatem peccati mei. Confiteor, quòd niſi remittas, rectè me punias. Habes me confitentem reum, ſed (ſcio) niſi verbis non emendantem. Verbis enim placo, operibus offendo. Culpam ſentio, emendationem differo. Subveni ergo, ſubveni pietas ineffabilis. Ignoſce, ignoſce mihi, Trinitas mirabilis. Parce, parce, parce, ſupplico, Deitas placabilis. Exaudi, exaudi, exaudi me, rogo, his verbis illius filii tui clamantem: Pater, æterne Deus, peccavi in cælo, & coram te: jam non ſum dignus vocari filius tuus: fac me ut unum de mercenariis tuis. Et nunc, Pater miſericors, unicum miſericordiæ tuæ portum, Chriſto favente, peto: ut quod per me vileſcit, per illum acceptum ferre digneris. Qui in æternum tecum vivit & regnat.

Præfatio Miſſæ.

Expectatum, Fratres cariſſimi, & deſideratum nobis atque univerſo generi humano ſalutarem Paſchæ diem adepti, concordi ac religióſa prece omnipotenti Deo gratias agamus, poſcentes ejus miſericordiam in hac die Reſurrectionis Domini noſtri Jeſu-Chriſti Filii ſui, ut tribuat temporum quietem, Regum pacabilitatem, Judicum manſuetudinem, hoſtium infirmitatem, corporum ſalubritatem, aëris temperiem, anni benignitatem, fructuum copiam, ſchiſmatum pænitentiam, Gentium vocationem: & conventum Eccleſiaſticum pacifica & pura congregatione, Paracliti ſui ſanctificatione conluſtret: devotum ac dicatum ſibi virginalem pudorem, & continentiæ propoſitum glorioſum atque beatum in omnibus cuſtodiat: viduarum laborioſam continentiam ſua miſeratione conſoveat: orphanis opem pietatis paternæ impertiat. Per reſurgentem à mort. Dominum noſtrum.

Collectio ſequitur.

Deus omnipotens exaudi populum tuum, hac die ad gloriam Reſurrectionis Domini noſtri Jeſu-Chriſti Filii tui in tuo nomine congregatum, & majeſta-

tem tuam suppliciter exorantem dirige ex presenti festivitate in lætitiam sempiternam : atque ex hac hodiernæ sollemnitatis exultatione ad gaudia incorrupta transmitte. Per resurg.

Post nomina.

Suscipe, quæsumus, Domine hostiam placationis & laudis ; & has oblationes famulorum famularumque tuarum, quas tibi offerimus hodie in Resurrectione Domini nostri Jesu-Christi secundùm carnem, placatus adsume. Tribue etiam per intercessionem Sanctorum tuorum caris nostris, qui Christo dormierunt, refrigerium in regione vivorum. Per.

Ad pacem.

Annue, quæsumus, Domine supplicibus tuis : ut hæc nostræ servitutis oblatio in diem Resurrectionis Domini nostri Jesu-Christi, & salutem nobis confe-rat & pacem. Per resurgentem.

Contestatio.

Dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi hîc & ubique semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Sed in hac die Resurrectionis Domini nostri Jesu-Christi Filii tui gratulatio major exultat in cordibus nostris. Hic est enim dies, in quo nobis exorta est perpetuæ causa lætitiæ. Hîc est dies resurrectionis humanæ, & vitæ natalis æternæ. Hic est dies, in quo satiati sumus mane misericordia tua : quo nobis ille Benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus noster inluxit nobis. Hic enim Dominus noster Jesu-Christus Filius tuus adimplens Prophetias temporibus præstitutis, visitavit nos post biduum, die tertia resurrexit. Hic est enim dies tanti muneris benedictione signatus, qui hodierna festivitate gaudentibus in toto orbe mortalibus frequentatur. Quia omnium mors perempta est in Cruce Christi : & in Resurrectione ejus omnium vita surrexit. Et nunc, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, supplices deprecamur : uti hanc oblationem benedicere & sanctificare digneris. Per Christum Dominum nostrum.

Post Sanctus.

Hæc te vox, Domine, mystica luce comitatur, quæ cum in supernis Dominicæ perrennitatem laudis exerceat, celebrationem tanti nominis invexit & terris : ut hujusmodi Personas si homines tacerent, saxa clamarent. Viderunt te inferi, Deus ; viderunt, & timuerunt à voce tonitrui tui, dicentes : Absorpta est mors in victoria tua. Ubi est, Mors, aculeus tuus ? Adtonita paululum miserorum stetere supplicia ; nec habuerunt tormenta cruciatum ; & . Judicem suum

ipsa etiam pœna contremuit: quia natura terribilium tenebrarum, præsentia tui fulgoris habita, jam tunc timuit judicari. Exultaverunt Sancti in gloria, lætantes in cubilibus suis: quòd Auctorem promissæ sibi lucis agnoscerent. Quorum tu Domine stipatus agminibus, & tibi tantùm noto splendore perfusus, Sacrificia per te instituta sanctifica, non invitantis merito, sed sanctificantis exemplo: ut cunctis rite perfectis, Salvatore nostro ab inferis jam reverso, & mors se intelligat victam, & vita revocatam, per Christum Dominum nostrum. Qui pridie quàm p.

XXXVIII. Missa Matutinalis per totum Pascha pro Parvulis qui renati sunt.

Secunda Feria.

Deus, qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas; respice propitius ad electionem tuam: ut qui sacro Baptismate sunt renati, regni cælestis mereantur introitum. Per Dominum.

Collectio.

Famuli tui, Domine, qui ad tuam sunt gratiam vocati, tuo indesignenter protegantur auxilio; ut qui divino sunt Baptismo regenerati, numquam à tui regni potentia possint evelli. Per.

Post nomina.

Adesto Domine supplicationibus nostris: & oblationes famulorum ac famularum tuarum, quas tibi offerimus, placidus ac benignus adsume. Per.

Ad pacem.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus: ut festa Paschalia, quæ devotione colimus, moribus exsequamur. Per.

Immolatio.

Verè dignum & justum est: quia verus ille Agnus, qui pro nobis est immolatus. Qui mortem nostram, moriendo, destruxit; & vitam nostram, resurgendo, reparavit Jesus-Christus Dominus noster. Cui merito omnes Angeli.

XXXIX. Item Missa Paschalis, *tertia Feria.*

Deus, qui omnes in Christo renatos genus regium & sacerdotale esse fecisti, da nobis velle & posse quod præcipis: ut populo ad æternitatem vocato una sit fides mentium, & pietas actionum. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, per quem nobis redemptio præstatur & adoptio: respice in opera pietatis tuæ; & quæ dignatus es conferre, conserva: ut in Christo renatis æterna tribuatur

hereditas, & vera libertas. Per.

Post nomina.

Suscipe Domine munera nomini tuo oblata; quæ in Filii tui Resurrectione triumphantis in gloria, universalis ejus adquisita sanguine offert Ecclesia. Per.

Ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti; erige ad te corda credentium: ut omnes in Christo renati ex aqua & Spiritu-Sancto, regnum cælorum ingredi mereantur. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, nos tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum. Per quem humanum genus vivificans, Pascha etiam per Moysen & Aaron famulos tuos Agni immolatione jussisti celebrari: consequentibus temporibus usque ad adventum Domini nostri Jesu-Christi (qui sicut agnus ad victimam ductus est) eamdem consuetudinem in memoriam observare præcepisti. Ipse est Agnus immaculatus, qui prioris populi primum Pascha in Ægypto fuerat immolatus. Ipse est Aries in verticem montis excelsi de vepre prolatus, sacrificio destinatus. Ipse est Vitulus saginatus, qui in tabernaculo patris nostri Abrahæ propter hospites est victimatus. Cujus Passionem & Resurrectionem celebramus: cujus & adventum speramus. Et ideo cum Angelis & Archangelis claman. dic.

XL. ITEM MISSA PASCHALIS, *quarta Feria.*

DEus, qui populum tuum sacrum, Jordane flumine transacto, terram tuæ fecisti repromissionis intrare; concede quæsumus: ut & nos quoque, majestatis tuæ revelato mysterio, divina semper beneficia sentiamus. Per.

Collectio.

Annue nobis, quæsumus, Domine: ut quemadmodum mysteria Resurrectionis Domini nostri Jesu-Christi sollemnia colimus; ita & in adventu ejus gaudere cum Sanctis omnibus mereamur. Per.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, debita cum veneratione beatissimorum Apostolorum, & Martyrum, omniumque Sanctorum commemoratione decursa, & offerentum & pausantium commemoremus nomina: ut æternalibus indita paginis, Sanctorum cœtibus adgregentur. Per.

Ad pacem.

Deus, per cujus os prolatum est, quòd pacem omnibus dares,

& pacis statuta relinqueres; infunde in cordibus nostris pacis studium, & piæ voluntatis affectum: ut vitiorum omnium labe purgati, pacem, quam labiis ore prosequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per.

Contestatio.

Dignum & justum est, nos tibi semper laudes & gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui sicut ovis ad occisionem pro nobis ductus est: & ut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim est Agnus Dei, Unigenitus Filius tuus, qui tollit peccatum mundi: qui se pro nobis offerendo non desinit; nosque apud te perpetua advocatione defendit: quia numquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus. Pascha enim nostrum immolatus est Christus: ut jam non in fermento veteri, neque in carnalium sanguine victimarum, sed in azymis sinceritatis, & CORPORIS [a] VERITATIS immolemus. Per Christum Dominum nostrum.

XLI. ITEM MISSA PASCHALIS, *quinta Feria.*

Deus, qui sollemnitate Paschali cælestia mundo remedia benignus operaris; annuæ festivitatis hujus dona prosequere: ut per observantiam temporalem ad vitam nobis proficiat sempiternam. Per.

Collectio.

Deus qui & libertatis nostræ auctor es & salutis; exaudi supplicantium voces: atque eos, quos sanguinis tui effusione redemisti, præsta, ut per te vivere, & perpetua in te facias incolumitate gaudere. Sal.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, æternitatis Dominum deprecemur: ut in nobis vel timor ejus, vel cordis puritas, vel caritas quæ casum non habet, immobilis perseveret. Quia hæc est salutaris oblatio, hæc vera, hæc pinguis hostia. Ista sunt pura libamina, quæ & pro nobis, & pro requie defunctorum, contritis & humiliatis cordibus offeruntur. Per.

Ad pacem.

Tribue Domine, ut ita apud universos redemptionis tuæ famulos infractæ caritatis exundet affectus, ut nihil odiorum inter-

a Sic inferiùs in Missali Gallicano, ubi plures eædem, quæ hic, orationes, & quædam supplentur ad Missarum integritatem.

pellatio

pellatio prævaleat adpetitus: sed testimonium osculi, quod pro perfectione mansuræ pacis impenditur, nulla deinceps simultatis fraude frustretur. Sal.

Immolatio.

Verè dignum & justum est, unianimes & concordes omnipotentem Deum profusiùs deprecari cum unico Filio ejus Domino Jesu-Christo Salvatore nostro, qui Ecclesiam suam secunda liberavit à morte, quando sanguis ipsius effusus est super Cruce. Per ipsum te rogamus, omnipotens Deus: ut Ecclesiam tuam augeas in fide, custodias in spe, protegas in caritate: & sacrificia nostra libens suscipere digneris cum gloria & honore. Et ideo cum Angelis & Archangelis laudamus, dicentes.

XLII. Item Missa Paschalis, *sexta Feria.*

Deus qui ad æternam vitam in Christi Resurrectione, nos reparas: da nobis cælestia sapere, & à terrenis cupiditatibus abstinere. Per.

Collectio.

Deus gloriæ, cui complacuit in Unigenito tuo omnem plenitudinem habitari, omnes principatus & potestates exuere, atque in eo reconciliare omnia, in quo condideras universa: aspice festivas subditæ congregationis excubias, accipe preces Paschalibus supplicationibus votivas: & qui dedisti nobis Dominicæ Resurrectionis temporum revolutione victoriam, da nobis ipsius festivitatis operum sanctificatione lætitiam. Per.

Post nomina.

Da misericors Deus: ut in Resurrectione Domini nostri Jesu-Christi percipiamus veraciter portionem. Per.

Ad Pacem.

Deus qui populum tuum tuæ fecisti redemptionis participem; concede nobis, quæsumus: ut de [die] Resurrectionis Dominicæ in perpetuo gratulemur. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Jesum-Christum filium tuum Dominum nostrum, quem pro nobis omnibus tradi hostiam voluisti. O mira circa nos pietatis tuæ dignatio! ô ineffabilis dilectio caritatis; ut servum redimeres, Filium tradidisti! O certè necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est! O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! Numquam enim quanta circa nos pietatis tuæ dilectio esset, cognosceremus, nisi ex morte unici & coæterni filii tui Domini ac Dei nostri Jesu-

Christi probaremus. Vicit malitiam diaboli pietatis tuæ dignatio : quia ubi abundavit peccatum, superabundavit & gratia. Sed plus nobis tua misericordia reddidit, quàm invidus inimicus abstulerat. Ille Paradisum invidit; tu cælos donasti. Ille mortem temporalem intulit; tu vitam perpetuam tribuisti. Propterea profusis gaudiis totus in orbe terrarum mundus exultat : sed & supernæ concinunt Potestates hymnum gloriæ tuæ, sine fine dicentes.

XLIII. Missa in die Sabbato *Octavæ Paschæ.*

Conserva Domine familiam tuam, quos ex aqua & Spiritu-sancto propitius redemisti : ut veterem hominem cum suis actibus exspoliantes, in ipsius conversatione vivamus; ad cujus substantiam, per hæc paschalia dierum octavarum tuæ Resurrectionis mysteria, transtulisti. Per.

Collectio.

Fac omnipotens & misericors Deus : ut quod octavarum dierum Resurrectionis tuæ paschalibus celebramus officiis, fructiferum nobis omni tempore sentiamus. Sal.

Post nomina.

Deus misericordiæ sempiternæ, qui in ipso Paschalis festi recursu fidem sacratæ tibi plebis accendis; auge gratiam, quam dedisti : ut digna omnes intelligentia comprehendant, quo lavacro abluti, quo Spiritu regenerati, quo Sanguine sunt redemti. Per.

Ad Pacem.

Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti; deduc nos ad societatem cælestium gaudiorum : ut Spiritu-sancto renatos, regnum tuum facias introire. Per resurg.

Contestatio.

Dignum & justum est, necessarium & salutare est, ut te Dominum ac Deum totis visceribus humana conditio veneretur, Rex mirabilis Christe. Cujus condemnatione, tartareis vinculis absoluta credentium turba, libertatis insignia gratulatur. Qui verè ut Leo de tribu Juda mundo ostensus, animarum devoratorem extinctum leonem diabolum omnis terra lætatur. Permittis te clavorum nexibus alligatum ad stipitem Crucis tereri [a]: ut non sit parva, quem impius quondam expavescat, potentia. Ad cujus vocem emittens spiritum, terra tremuit, cælum expavit, dies fugit, sol obscuratus est, astra abscondentes radios suos, simul omnia migra-

[a] Sic in Missali Gallicano, an. *terent?*

verunt. Cujus descensu, confractis portis, luget infernum. Quo resurgente, lætantur Angeli; exultat terra cum habitatoribus suis. In quo triumpho conspicitur comitatio illa, prophetico ore promissa: Ero mors tua, ô Inferne. Ubi est ergo victoria tua? Nec enim ab alio poterat, nisi à vita mors devorari. Qui descensu suo eos qui tenebantur à morte, superis reddidit resurgendo: ut ejus Resurrectio vivorum vel mortuorum testimonio formaretur. Unde sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum gloria tibi semper; qui in te, & ex te, & tecum semper est. Per quem te laud. [a]

XLIV. MISSA CLAUSUM *Paschæ*.

DEum, qui pro ruina totius mundi unicum Filium suũ, adsumptam ex carne Virginis viri hominis formam, mittere dignatus est, Fratres carissimi, suppliciter exoremus: ut sicut in hac Resurrectione ejusdem nos à morte perpetua cum illo resuscitavit; ita pietatis suæ dono ab omnibus nos inimici tutans insidiis, inlæsos faciat in matris Ecclesiæ gremio residere: & conscientiæ integritate de regeneratione gaudentes, æternæ primitivorum Ecclesiæ, quemadmodum devotione ad præsens, ita & remuneratione adsociet in æternum; & hæc munera plebis suæ benedicere dignetur. Sal.

Collectio.

Deus, totius claritatis conditor & moderator, quem cælestia mirantur, & terrena pavitant, inferna tremiscunt: cui Angelorum turmæ, & Archangelorum exercitus militant: non uti mundum expugnes, quem ipse fecisti; sed ut subruas mundi peccata, quæ diabolus adinvenit; quia ita dignatus es diligere hunc mundum, ut Unigenitum tuum traderes pro nostra salute: cujus cruce redempti sumus, morte vivificati, passione salvati, resurrectione glorificati. Per ipsum itaque te supplices invocamus: ut huic familiæ tuæ in omnibus adesse digneris, sicut adfuisti patribus nostris sperantibus in tua misericordia: sic & his omnibus adesse dignare, ut sit in sensibus eorum timor devotionis tuæ, in corde fides, in opere justitia, in actu pietas, in lingua veritas, in moribus disciplina; ut dignè riteque immor-

a Nihil hîc de Pascha *annotino*, quod Baptizatus quisque anniversarium, id est ipso die quo Baptismum suscepisset, quotannis rememorari debebat, ex Herardo sæculi noni Episcopo Turonensi in capitulo 93.

talitatis sibi præmium consequi mereantur. Per.

Post nomina.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus: ut qui Resurrectionis Dominicæ sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus, à morte animæ resurgamus. Per.

Ad Pacem.

Exaudi nos Domine, sancte Pater, omnipotens Deus; & his oblationibus precibusque susceptis, præsentiæ tuæ virtutem intersere: ut quod singuli ad majestatis tuæ obtulerunt honorem, cunctis proficiat ad salutem. Per resurg.

Immolatio.

Dignum & justum est, necessarium & salutare est, nos tibi gratias agere, omnipotens Deus, licet gloriæ tuæ mortaliũ membra non congruant, Redemptionis nostræ perferre præconia: dum hominum genus mancipatum morte, infernorum sedibus tenebrarum vincla restringerent, spiritale Verbum, per quod in principio omnia fuerant constituta, descendit in Mariam: quæ dum partum suum Virgo miratur, inclusum hominem edidit Deum. Quem tamen tuum esse, summe omnipotens Deus, antequàm nasceretur, cognoverat: quippe quæ sciebat mundi esse Principium. Is namque Crucem spontanea voluntate, propter redemptionem humani generis, de inimico tyranno triumphaturus, ascendit: & relicto paulisper corporis templo, inferorum claustra confringens, pristinæ, ut antè fuerat, vitæ restituit. Nec suffecerat solum hominem emendasse peccatum: sed per ablutionem cælestem renatus redivivo ac novo nativitatis genere, remeans ad originem suam nos ad cælestia regna perduxit. O consilium divinæ providentiæ! ô inæstimandum reparationis auxilium! Per Virginem nobis gloriosa vita restituitur; quæ per ligni inobedientiam credebatur extincta: per aquam mundi peccata diluuntur; per quam ante senserat mundus ipse naufragium. Tibi ergo, summe Genitor, pura devotione immaculatum munus offerimus: & elevatione manuum nostrarum, juxta filii tui Jesu-Christi dispositionem, pium Sacrificium celebramus. Per Christum Dominum nostrum.

XLV. Missa in Inventione [a] *sanctæ Crucis.*

Gloriemur in Cruce Domini nostri Jesu-Christi, Fratres carissimi, & tota mentis exultatione lætemur: & hujus diei festivitatem cum grandi re-

a Hoc festum item præscriptum est in Ordine Gregoriano.

verentia, & ſpiritali gaudio celebremus: in qua Cruce ipſe Dominus noſter & Salvator pro noſtra ſalute pependit, & diabolum triumphavit. Per hanc ergo Crucem, malæ concupiſcentiæ adpetitum, quod dulcedo arboris inlexit, amaritudo fellis coercuit: & gulæ deſiderium, quod ſuavitas pomi decepit, aceti aſperitas refrenavit. Sal.

Collectio.

Dona nobis omnipotens Pater per myſterium Crucis Unigeniti tui: ut venenum ſerpentis antiqui (quod fidelibus nititur propinare) per illud medicamentum, quod Chriſti manavit latere, poſſitâ fidelium pectoribus expurgari: quoſque tranſgreſſio præcepti de Paradiſo expulit, confeſſio nominis Chriſti in Paradiſo reformet. Sal.

Post nomina.

Domine Jeſu-Chriſte, qui in patibulo Crucis ſuſpenſus, Patrem, ex forma ſervi quam ſuſceperas, ut quid te dereliquerit, adclamaſti; & ut perſecutoribus veniam tribueret, poſtulaſti: tuam ſupplices imploramus clementiam: ut quod tunc pro ſuſcepta carnis humilitate à Patre expetere videbaris; nunc cum eodem, connexa ſemper Divinitatis poteſtate, conſiſtens præſtare digneris. Sal.

Ad Pacem.

Deus, qui Eccleſiam tuam catholicam, quam tuo ſancto Sanguine redemiſti, numquam derelinquis; nobiſque indignis in eadem concurrentibus, criminum indulgentiam placatus concedis: & qui Latronis tecum in cruce pendentis confeſſionem juſtificare dignatus es, quæſumus, ut omnium in te credentium fidem augeas, multiplices; & ſolita pietate pacem; quam cuſtodire juſſiſti, inlibatam in nos conſervare digneris. Sal.

Conteſtatio.

Dignum & juſtum eſt, omnipotens Deus, tibi ſacrificiorum vota perſolvere, te in laudis præconio indeſinenter adtollere, ac utriuſque, & illius ſcilicet habitatoris Paradiſi, & iſtius Redemptoris humani generis exempla proponere. Ille quidem prior, ſed iſte melior: ille terrenus, iſte cæleſtis: ille de limo factus, iſte verbo conceptus. Tunc diabolo ſuadente, Eva decipitur; nunc Angelo nunciante, Maria clarificatur. Tunc per invidiam Serpentis homo qui fuerat creatus, perimitur; nunc per miſericordiam redimentis homo qui perierat, liberatur. Tunc homo mandatum non cuſtodiendo, de Paradiſo pellitur; nunc Latro Chriſtum Dominum confitendo, Paradiſum meretur. Unde ſupplices rogamus, clementiſſime Pater, per inclytæ

Crucis innarrabile Sacramentũ, & per Domini nostri Jesu-Christi Filii tui admirabile regnum: ut ejus festivitatem celebramus, hodiernum diem, in quo Crucis nos omnes cum lætitia spiritali, & modesta exultatione peragere, & inter cælestium Virtutum laudes, humilitatis nostræ voces suscipias, multiplici confessione ita dicentes. Sanctus.

XLVI. MISSA S. JOHANNIS [a] *Apostoli & Evangelistæ.*

OMnipotẽs sempiterne Deus, qui hujus diei festivitatem fecisti ad lætitiam beati Johannis Evangelistæ: da Ecclesiæ tuæ etiam amare quod credidit, & prædicare quod docuit. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio.

Deus, qui per os beati Johannis Evangelistæ, Verbi tui arcana reserasti; præsta, quæsumus: ut quod ille nostris auribus excellenter infudit, intelligentiæ competenti eruditione capiamus. Per.

Post nomina.

Præsta omnipotens Deus: ut Verbum caro factum, quod beatus Johannes Evangelista prædicavit, per intercessionis suæ præsidium habitet semper in nobis. Per.

a Ad portam Latinam appellamus.

Ad Pacem.

Pacem tuam Domine de cælo da nobis: & posside nos, ut non hæreat in visceribus nostris fraudulentus osculos Proditoris; sed pax illa, quam tuis reliquisti Discipulis, semper inlibata permaneat in cordibus nostris. Per.

Immolatio.

Verè dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi, omnipotens Deus, gratias agere, beati Johannis Apostoli tui & Evangelistæ natalia venerantes. Qui Domini nostri Jesu-Christi filii tui vocatione suscepta, terrenum respuit patrem; ut posset invenire cælestem. Retia sæculi quibus implicabatur, abjecit; ut æternitatis dona mente libera sectaretur. Natantem in fluctibus navem reliquit; ut ecclesiasticæ gubernationis tranquillitate consisteret. A piscium captione cessavit, ut animas mundanis gurgitibus immersas, calamo doctrinæ salutaris abstraheret. Destitit pelagi profunda rimari: secretorum scrutator redditur divinorum, eò usque procedens; ut & in Cœnæ mysticæ sacrosancto convivio, ipsius recumberet pectore Salvatoris: & eum in Cruce Dominus constitutus, Vicarium sui Magistri, Virginis filium subrogaret: & in principio Verbum, quod Deus erat apud Deum, ipse præ

ceteris oſtenderet prædicando, per Chriſtum Dominum noſtrum.

XLVII. MISSA PRIMA DIE *in Rogationibus.*

IN jejunio hoc afflicti [a] corpore, & corde contriti frequentamus ad te preces, clementiſſime Deus, ut cum abſtinentia corporali, abſtinentia nobis vitiorum donetur: ut reſtricto corpore ab epulis, tu, qui es refectio vera, in noſtris cordibus oriaris. Per.

Gratias tibi agimus, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus; qui nos poſt tranſgreſſionem jejunii vetita contingendo, ad continentiam ſalutis reparaſti per Chriſtum; te in hoc jejunium ſupplices ac provoluti rogamus: ut dones nobis rectam à vitiis mentem, & Spiritu principali (qui eſt mortificationis amator) nos conrobores: ut poſt actum jejunium ad æternæ refectionis nos paſcua perducas. Per.

Poſt nomina.

Tua ſunt, Domine, alimonia, quibus in cotidiano victu ad ſuſtentationem reficimur: tuaque jejunia, quibus carnem a lubrica voluptate, te præcipiente, reſtringimus Tu ad conſolationem noſtram viciſſitudines temporum diſpoſuiſti: ut tempus edendi corpora noſtra refectio ſobria aleret; & jejunandi tempus ea in juſtitiam tibi placitam faceret macerata. Hanc hoſtiam ob jejunium triduanæ macerationis à nobis oblatam ſanctificans dignanter adſume, & præſta placatus: ut ſopita delectatione corporea, mens ab iniquitatibus pariter conquieſcat. Per.

Ad Pacem.

Refectio tua, Domine, reſtrictis corporibus, in ſpiritu contribulato guſtatur: & ideo proſtrati jejunii pænitentia, ſupplices exoramus, miſericordia ſola petentes, quod opere non meremur: ut ſentiamus in ſpiritu dilectionis tuæ pabulum ſuave; quod corda noſtra ab epulis vacantia, ad proximi dilectionem ſuccendat. Per.

Immolatio.

Verè dignum & juſtum eſt,

a Non ſolam, ut modò, abſtinentiam, ſed etiam jejunium in Rogationibus præcipiunt Concilia Gallicana, Aurelianenſe I canone 27, & Turonenſe II canone 17. Unde *Rogationum* OPEROSISSIMAM *feſtivitatem* appellat Avitus in Homilia de Rogationibus. *Feſtivitas ſiquidem eſt, cujus jocunditas tota ſola ſobrietas, cujus epula lacryma; cujus paſtus eſuries eſt.* Hæc *non per Gallias modò, ſed pene per orbem totum* celebris initio Homiliæ dicitur. Tunc lectum fuerat Evangelium ex Matthæi cap. 8, de Chriſto Domino in navi dormiente, & à diſcipulis ex citato, quod Evangelium in noſtro Lectionario non præſcribitur. Itaque varia erat Evangeliorum in diverſis provinciis lectio, licet idem eſſet ubique Galliarum ordo ac ritus.

te in observatione jejunii quærere; qui es panis verus & vivus de cælo descendens. Te itaque humiliatis jejunio corporibus, mente famulantes devota per hanc Sacrificii immolationem rogamus: ut humiliationem jejunii hujus, quam pro nostris reatibus in hac triduana observatione persolvimus, ita intuearis placatus: ut a delictis jejunantes absolvas, quos incontinentia votarum in pravitatis transgressione immersit. Per Christum Dominum.

XLVIII. Item Missa Secunda *die in Rogationibus.*

Deus, cujus exemplo jejunium datum est post gustum prohibitionis, per inobedientiam ligni ingressum; tibi, Domine, corda nostra, in jejunii maceratione subjecta, per inlustrationem tuæ inspirationis sanctifica: & de cælestibus sedibus tuis nos in luto fæcis ac squalore jejunii substratos intuens, in virtutum successibus releva. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, mundentur, quæsumus, viscera nostra à cunctis carnis delictis, jejunii adtenuatione confecta: ut in ipsius jejunii humilitate prostratis non valeat carnis infirmitas dominari: quia tu institutor sobrietatis, si vis, potes nostri citiùs misereri: ut spiritalia cogitemus; & concupiscentias carnis, te adjuvante, vincamus. Per.

Post nomina.

Deus, qui mentis puritatem adprobas, non jejunium à cibis solummodo gloriam humanam captantē; dignare oculos cordis nostri in hoc jejunio ita inluminare introrsus, ut tibi in his, quæ homines nesciunt, in occulto à vitiis jejunio placeamus: quia doni tui est hoc ipsum, quod à cibis abstinemus; sit muneris tui, ut à peccatis etiam cum jejunio emundemur: & desiderabile fonte ubertatis ita hæc munera imbre sancti Spiritus perfunde: ut à jejunantibus percepta, cuncta vitia mundent, & virtutes inserant morum. Per.

Ad Pacem.

In jejunii humilitate substratis, omnipotens sempiterne Deus, absterge omnem labem peccati: ut mundata nostri cordis arcana, cum abstinentia ciborum, jurgiorum etiam inquietudines exclusas, dilectio tua & proximi, nostris in cordibus pura succrescat. Per.

Contestatio.

Verè dignum & justum est, te tota cordis contritione in jejunio, omnipotens sempiterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui nos mysteriorum tuorum secretis informans, pacificum

ficum nemus ore columbæ gestatum, Noë oculis ostendens, nobis de virente arbore crucis gloriosum signum expressit: quem columbæ species in Christi decoravit honore, cunctis colendum Spiritus sanctificatione demonstrans. Cujus animalis innocentia esse similes præoptantes, ab eoque sanctificari Spiritu, cujus ipse sumpsit speciem, exorantes; in hoc jejunio triduana humiliatione instituto, invictum hoc signum [a] cùm plebium cuneis præferentes, atque majestatem tuam psallentii [b] modulatione laudantes, petimus, omnipotens Deus: ut accipias cuncta plebis vota, quæque quoquo ritu tibi reddit subjecta: & ita eos in hoc jejunio sanctifices, ut à cunctis mereantur exui peccatis. Per Christum Dominum.

XLIX. MISSA TERTIA DIE *in Rogationibus.*

DEus, quem nullus mortalium sensus, usus carnis inlecebra prægravatus, nisi à te jejunii expiatione fuerit inlustratus, agnoscit; pelle de cordibus nostris cum abstinentia turbam vitiorum de ingluviæ saturitate gignentium: ut pura tibi serviat etiam post exactum jejunium, quam tu propitius donaveris, devotio novitatis. Per.

Collectio.

Jam in triduani jejunii fine conclusa, sinceritatem tuam, Domine, deprecamur in visceribus nostris, maceratione jejunii adflictis, advenire: & ut de atria tua sancta exaudias peccatores in squalore miseriarum jacentes rogamus: ut des nobis fontem gratiarum tuarum; & pandas iter quo, post jejunium escarum carnalium, itur ad refectionem pascuæ sempiternam. Per.

Post nomina.

Jejunantium Domine, quæsumus, supplicum vota propitius intuere; & munera præsentia sanctificans, per perceptionem eorum occulta cordis nostri remedia tuæ clarifica pietatis: ut opera carnalia, nec fluxa nos teneant, quos institutor jejunii Christus reparavit redemptor. Per.

Ad Pacem.

Deus, qui intemperantiam saturitatis, tuæ abstinentiæ dedicatione superasti; & puritatem castimoniæ, ut cognoscaris, dedisti; serenus nos tuo vultu circumspice: & jejunantibus pacem proximi & tuam largiaris; quam ad Patrem ascendens, no-

a Hinc probatur, quod in lib. 2. ex Gregorio Turonensi Episcopo diximus, crucem in his supplicationibus fuisse prælatam.

b Avitus in Sermone de Rogationibus ait, Mamertum *cum Deo* definiisse, *quicquid hodie Psalmis ac precibus mundus inclamat.*

bis reliquisti sectandam. Per.

Immolatio.

Verè dignum & justum est, satisque est dignum, te solum à jejunantibus quærere, qui es magister abstinentiæ, & continentiæ remunerator æterne: quique à jejunantibus, fidele tantùm corde exposcant, abstergis omnem maculam, quam saturitas contrahit indecens. Hoc itaque sanctum jejunium in Leviticis apicibus per famulum tuum Moysen evidentius declarasti: in quo jussisti ut humiliaremus animas nostras, ne exterminaremur; sicut esu gulæ deditus populus, exterminatur. Quod etiam nobis Unigenitus tuus ita sanctificavit implendo: & ut regnum perditum per jejunium panderet, & peccatis veniam daret. Et ideo quæ instituisti, jejunia suscipe libens, per ea nos à reatibus cunctis absolvens, per Christum Dominum nostrum.

Post Sanctus *per totas tres Missas dicis.*

Hanc igitur oblationem familiæ tuæ tibi adstantis, quorum tibi fides cognita est, & nota devotio, quam tibi offerunt pro devotione animorum suorum, pro quorum tibi placitis desideriis supplicamus, memor esse dignare Domine, sancte Pater, æterne Deus, in diebus jejuniorum ipsorum: ut à cunctis eos peccatis abstergas, & residuum temporis, quo eis alimoniorum perceptio concedetur, ita eos conservare digneris; ut sobriam vitam habentes, non involvantur peccatorum laqueis ab epulis excitatis, per Christum Dominum nostrum. Quam oblationem tu Deus in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam. *Et reliqua.*

L. Coll. in Rogationibus per diversa loca Sanctorum.

In sancto Petro nunc [a].

Deus refugium pauperum, spes humilium, salusque miserorum, interveniente pro nobis beatissimo Fundatore Ecclesiæ tuæ Petro, supplicationes supplicum tuorum in die triduani hujus jejunii clementer exaudi; & tranquillitatem à vitiis pariter & hostibus, nostris concede temporibus: ut quos justitia flagellorum tuorum justè facere potest esse adflictos, abundantia misericordiæ tuæ, ipso beato Petro obtinente, faciat consolatos. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui beato Petro Apostolo, conlatis clavibus Regni cælestis, animas [b] ligandi atque solvendi

a Hæc particula *nunc* passim occurrit in Missali Gallicano.

b Sic in vetustis aliis mss. in Collecta seu oratione de S. Petro, ubi modò legitur absolutè *ligandi*, omissa voce *animas*.

pontificium tradidisti ; exaudi propitius preces nostras in die jejunii hujus, & intercessione ejus, quæsumus, ut à peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Per.

Coll. in sancto Paulo.

Vide Domine, quæsumus, infirmitatem nostram : & in diebus jejuniorum istorum, quos trina consecratio trino numero facit extensos, interveniente beato Apostolo tuo Paulo, celere nobis pietate succurre : ut quos justitia corripis, misericordia consoleris. Per.

Item Collectio.

Exaudi Domine, quæsumus, gemitum nostrum in diebus jejuniorum trino numero Trinitati sacratorum : & intercedente beato Paulo Magistro nostro atque Doctore, quæsumus ; ne apud te plus valeat offensio delinquentium, quàm miseratio tua, semper indulta fletibus supplicantium. Per.

Oratio in sancto Stephano.

Præsta, quæsumus, omnipotens & misericors Deus: ut fragilitati nostræ adflictæ in diebus istorum jejuniorum magnificus Levita ac beatus Stephanus auxilium interventionis exhibeat: qui imitator Dominicæ passionis & pietatis, primus in cruore martyrii enituit:& semper sit perfectus suffragator, atque, te concedente, promptus adjutor. Per.

Item Collectio.

Preces nostras in hoc jejunio protentas, quæsumus Domine, beati Levitæ & martyris tui Stephani prosequatur oratio : & ut adsit nobis adflictis misericordia tua, ejus precibus adjuvemur. Per.

Oratio in sancto Martino.

Porrige dexteram tuam, quæsumus Domine, plebi tuæ, in die jejuniorum suorum misericordiam postulanti : ut intercedente beato Martino, terrores imminentes declinemus, & solatia vitæ immortalitatis accipiamus ; & sempiterna gaudia comprehendamus. Per.

Item alia.

Deus auctor jejunii, institutor abstinentiæ, qui jejunii formam complectens, submovisti ingluviem saturitatis, ut in nobis castimoniæ sobrietas regnaret ; respice Domine propitius super hos supplices tuos, jejunio triduanæ abstinentiæ vacantes : & intercedente summo viro beato Martino, gratiam tuam benedictionis tuæ nobis omnibus, ab eo exoratus infunde : ut sicut hoc jejunium ad cultus tui timorem constitutum, vincit ingluviem gulæ : ita inluminatio tua in sensibus nostris superet omnem nostrorum fomitem vitiorum. Per.

Oratio in sancto Gregorio.

Omnipotens sempiterne Deus,

jejuni, de tuis etiam donis satiati, vel qualibet maceratione confecti, majestatem tuam supplices exoramus: ut expulsis de cordibus nostris peccatorum tenebris, in die hac jejunii intercedente summo Antistite nostro & divinorum mysteriorum capace Gregorio, ad veram lucem, quæ Christus est, nos facias pervenire.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, cujus jussu caro à voluptatibus jejunii maceratione restringitur; & Satorem suum caro nostra, per sobrietatem restricta, cognoscit: per intercessionem summi Apostolici Patris nostri Gregorii, in hoc jejunio tribue cunctis immaculatum in te credentibus exercere cultum: ut etiam si jejunantibus vitia succedunt, & deserunt virtutes; tua erga eos, Pater omnipotens, custodia perseveret. Per.

LI. Missa in Ascensione[a] *Domini.*

DEus, qui Ecclesiam tuam evangelicæ exhortatione doctrinæ, quæ sursum sunt jubes sapere; & ad eam se altitudinem, ad quam Salvator mundi conscendit, erigere; da supplicibus tuis subsequi intellectu, quod multi viderunt conspectu: ut in secundo Mediatoris adventu ditentur donis, qui tuis crediderunt promissis. Per.

Præsta nobis omnipotens & misericors Deus, ut sicut humani generis Salvatorem consedere tecum in tua majestate confidimus: ita usque ad consummationem sæculi manere nobiscum, quemadmodum est pollicitus, sentiamus. Per.

Post nomina.

Sacrificium, Domine, pro Filii tui in cælis hodie Ascensione deferimus, præsta quæsumus: ut ad tuam gloriam per ipsum his commerciis venerandis surgamus. Per.

Ad Pacem.

Deus, qui dum subsellia Deitatis ascendis, observare nos pacem evangelica auctoritate non desinis docere; da nobis placidus pacem tuam: ut dum discordiæ prona refugimus, cæli ardua consequamur. Per.

Immolatio.

Verè dignum & justum est, per Christum Dominum nostrum. Qui mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter justificationem nostram. Ascendit super omnes cælos; & exaltatus throno gloriæ tuæ, sedetque ad dexteram tuam, promissum sanctum Spiritum in filios adoptionis effudit. Unde lætantes inter altaria tua, Domine

a Inter Alcimi Aviti fragmenta unum est ex sermone de Ascensione Domini.

virtutum, hostias tibi laudis offerimus cum Angelis & Archangelis, per Christum Dominum.

LII. MISSA IN DIE SANCTO a *Pentecosten.*

DEus, inluminatio & vita credentium, cujus munerum ineffabilis magnitudo hodiernæ festivitatis testimonio celebratur; da populis tuis capere intellectu, quod didicere miraculo: ut adoptio, quam in eos Spiritus-Sanctus advocavit, nihil in dilectione tepidum, nihil habeat in confessione diversum. Per.

Collectio.

Mentes nostras, quæsumus Domine, Paraclitus Spiritus, qui de te procedit, inluminet: & ad omne opus bonum perducat, sicut nobis promisit Filius veritatis. Per.

Post nomina.

Munera nostra, quæsumus Domine, sancti Spiritus tui dignatione sacrentur: per quæ à peccatis omnibus adoptionis tuæ filii renascamur. Per.

Ad Pacem.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, cujus Spiritu totum corpus Ecclesiæ multiplicatur & regitur; conserva in novam familiæ tuæ progeniem sanctificationis gratiam, quam dedisti: ut corpore & mente renovati, puram tibi animam cum securitate pacis, & purum pectus semper exhibeant. Per.

Immolatio.

Verè dignum & justum est, nos tibi semper hîc & ubique gratias agere, & gloriari in operibus tuis, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, in hoc præcipuè die: in quo sacratissimum Pascha quinquaginta dierum mysteriis tegitur; & per sua vestigia, recursantibus dierum spatiis, colleguntur: & dispersio linguarum, quæ in confusione facta fuerat, per Spiritum-sanctum adunatur. Hodie enim de cælis repentè sonum audientes Apostoli, unius Fidei Symbulum exceperunt: & linguis variis Evangelii tui gloriam Gentibus tradiderunt, per Christum Dominum nostrum.

LIII. MISSA SANCTORUM *Ferreoli, & Ferrucionis.*

DOminum Deum nostrum, Fratres carissimi, supplices exoremus, qui sanctis martyribus suis Ferreolo, & Ferruccioni quædam tribuit futurorum præmia gaudiorum in ipsa præsentium conditione certaminum

a Et de hoc festo habentur duo fragmenta ex Sermone Aviti, in quorum primo egregius locus est de Spiritus-sancti divinitate.

(dum per inextinguibilem sui amoris ardorem intelligunt suavitatem vitæ damnis adquirere, & mortem moriendo calcare: quibus dum prætervolans hic dies per urgentium pœnarum acerbitatem concluditur, aditus æternæ lucis aperitur) det nobis famulis suis: ut sicut illos nulla tormentorum genera, corpore licet deserente, fregerunt; ita nos nullæ mundi hujus inlecebræ à suæ proposito servituris perniciosa securitate deflectant: ut virtutem fidei nostræ divinus ignis suæ caritatis accendat, & omnia in nobis corporalium vitiorũ fundamenta consumat. Per.

Collectio

Deus, cujus amorem piissimi Confessores & Martyres tui Ferreolus, & Ferrucio cruore adserunt, & morte confirmant: qui dum tibi tam libenter sumptum à te vitæ munus impendunt, neminem non pro Vita mori testantur; concede ut fidem, quam cordibus nostris proprio inscriptam sanguine reliquerunt, vitæ meritis excolamus: & quod in eis admiramur, imitemur; quod colimus, diligamus; quod laude prosequimur, conversatione sectemur. Per.

Post nomina.

Recensitis nominibus fratrum, carorumque nostrorum, oremus Dominicam misericordiam: ut in medio Hierusalem in congregatione Sanctorum hæc nomina sibi faciat ab Angelo sanctificationis in beatitudinem æterni gaudii recenseri: Sacrificiumque hoc nostrum sicut in præformationem Melchisedech, in virtute sanctificet: preces quoque offerentium hanc oblationem propitiatus exaudiat in commemorationem beatissimorum martyrum Ferreoli, & Ferrucionis, omniumque Sanctorum: ut eorum precibus adjuti, non solum viventibus præsidia, verum etiam defunctis caris nostris requiem obtinere mereantur. Per.

Collectio ad Pacem.

Mirabilis in Sanctis tuis, Domine virtutum, & peccatoribus nobis beatissimorum martyrum tuorum Ferreoli, & Ferrucionis patrocinio largire. Illi coronas insignes gemmibus, lapidibus pretiosis martyrii virtute meruerunt: nos eorum suffragiis, te donante, delictorum veniam consequamur; & concede nobis, ut conjunctio labiorum, copula efficiatur animarum: & ministerium osculi perpetuæ proficiat caritati. Per.

Contestatio.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est: quotienscumque pugnas Sanctorum recolimus, te laudamus: & in quo martyres tuos Ferreolum, & Ferrucionem proferimus, tuis virtu-

tibus adſcribamur: quia illorum corona, tua eſt gloria: qui per unicum Filium tuum Jeſum-Chriſtum Dominum ac Salvatorem noſtrum mortalia corpora docuiſti pretioſi palmam portare martyrii. Juſtè autem tuis meritis exhibemus, quo fortiſſimorum Martyrum facta veneramur: qui humanas mentes ad certamen cæleſtis gloriæ amore tuæ pietatis accendis. Tuæ namque virtutis eſt præmium, pœna Sanctorum. Nam in qua ſubjacuerunt ſævi membra carnificis, tibi ſervit Martyrum effuſus ſanguis; tibi triumphum reportat manus cruenta lictoris: quique gladio voluntaria colla ſubpoſuit, tibi vicit: quique ungulis flammiſque ſubjacuit, tui palmam nominis reportavit. Habes ergo, Domine, in quo exultes, quotienſcumque tantæ virtutis memoriam recolimus: nec immerito ſingulis quibuſque cæleſtia dona diſponis, qui tantum per Sanctos tuos undique amorem adquiris. Quis non poſt tantam pietatis tuæ magnificentiam, animum ad martyrii vota componat? aut quis non provoçetur ad pugnam, cum videat magno laboris fructu remuneratam Martyrum fuiſſe victoriam? Rogamus ergo Domine, ut in commemorationem ſanctorum tuorum Ferreoli, & Ferrucionis, illorum pretioſæ virtutis memoriam recolentes, partem remunerationis admittas; ac præſtes, ut familia tua perſeverare curſum cœpti laboris expediat: quatenus qui in te credunt, & tibi ſerviunt, etſi non in prima, vel in ſecunda remunerationis ſorte, locum apud te mereantur obtinere juſtitiæ. Et ideo cum Angelis atque Archangelis clamant dicentes.

LIV. MISSA IN NATIVITATE *ſancti Johannis Baptiſtæ.*

DEus, qui beatum Johannem Baptiſtam veritatis teſtimonio decoraſti; da nobis, quæſumus, humilitatis ejus exemplum audire, ut deſideremus intelligere quod exercuit: & adſequi toto amore quod meruit. Per Jeſum-Chriſtum.

Collectio ſequitur.

Omnipotens ſempiterne Deus, qui beatiſſimum Præcurſorem tuum Johannem Baptiſtam ad præparandas Unigeniti tui vias naſci juſſiſti; præſta quæſumus, ut interceſſionis ejus auxilium tribuas, & ad implenda mandata præpares voluntates. Per Dominum noſtrum.

Poſt nomina.

Omnipotens ſempiterne Deus, qui hunc diem honorabilem nobis in beati Johannis Baptiſtæ nativitate feciſti inſignem, quæſumus: ut tuus Præcurſor (quo

inter natos mulierum omnibus major non surrexit) nostram fragilitatem tuæ pietati commendet: & caris nostris, quorum sunt nomina recitata, ita refrigerium pietatis impetret; ut ibi recipiantur vel ultimi, ubi summus præminet in regno cælorum Baptista. Quod ipse.

Collectio ad Pacem.

Deus [a] qui præsentem diem honorabilem nobis in beati Johannis nativitate fecisti; da populis tuis spiritalium gratiam gaudiorum, & omnium fidelium mentes dirige in viam salutis & pacis. Per.

Immolatio Missæ.

Veré dignum est nos tibi semper hîc & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui in omnium Sanctorum tuorũ es splendore mirabilis: qui præsentem diem honorabilem nobis in beati Johannis nativitate fecisti; ut, gratiæ tuæ operante virtute, ille (quo inter natos mulierum nullus major) oriretur: da populis tuis eruditionem spiritalium gaudiorum, & omnium fidelium mentes dirige in viam salutis & pacis: ut quem manifestavit testificatio nuntii, impleat præsentia nuntiati, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam.

Benedictio [b] *populi.*

Deus, qui per Zachariæ loquelam manifestasti nativitatem sancti Johannis, † præsta, quæsumus: ut qui natalitia ejus devotissimè colimus, intercessione illius gaudeamus. † Ut populus tuus, qui ad nativitatem ejus convenerunt, salventur meritis per interventum omnium Sanctorũ & deprecationem illius meritis adjuventur. † Da Domine, ut illis Angelus Gabriel (quo Zacharias loquente obmutuit) intercessor adsistat; & meritis illius adjuventur & moribus.

LV. MISSA SANCTORUM *Petri, & Pauli.*

OMnipotens [c] sempiterne Deus, qui hunc diem beatissimorum Apostolorum Petri, & Pauli martyrio consecrasti; da Ecclesiæ tuæ toto terrarum orbe diffusæ, eorum semper magisterio gubernari; per quos sumpsit Religionis exordium. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Exaudi, quæsumus, Domine populum tuum cum sanctorum Apostolorum tuorum Petri & Pauli patrocinio supplicantem:

[a] Hæc collectio eadem in Ordine Gregoriano.

[b] Tres cruces hic denotant trinam populi benedictionem.

[c] Affinis est hæc oratio Gregorianæ.

ut tuo

ut tuo auxilio servati, secura tibi possit devotione servire. Per Jesum.

Collectio post nomina.

Apostolorum tuorum, Domine, beatorum Petri & Pauli desiderata sollemnia recensemus, præsta quæsumus: ut honora gloria passionis, sicut illis magnificentiam tribuit sempiternam; ita nobis veniam largiatur optatam: & nomina eorum, quæ recitata sunt, in libro vitæ censeas deputari. Per eum, qui tecum vivit.

Collectio ad Pacem.

Deus pacis conditor, Deus caritatis indultor, da nobis placidus pacem tuam, & præsta: ut dum sanctorum tuorum Apostolorum Petri, & Pauli festa celebramus, per eorum intercessionem pacis securitatem cum peccatorum venia consequi mereamur. Per Dominum nostrum Jesum.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: præcipuè hodie in honorem beatissimorum Apostolorum & Martyrum tuorum Petri, & Pauli: quos ita electio tua tibi consecrare dignata est, ut beati Petri sæcularem piscandi artem in divinum dogma converteret, quatenus humanum genus de profundo istius mundi, præceptorum tuorum retibus liberares. Nam Coapostolo ejus Paulo mentem cum nomine commutasti: & quem priùs persecutorem metuebat Ecclesia; nunc cælestium mandatorum lætatur se habere Doctorem. Paulus cæcatus est, ut videret: Petrus negavit, ut crederet. Huic claves cælestis Imperii tradidisti: illi ad evocandas Gentes divinæ legis scientiam contulisti. Nam ille intro ducit; hic aperit. Ambo igitur virtutis æternæ præmia sunt adepti. Hunc dextera tua gradientem in elemento liquido, ne mergeretur, erexit: illum autem tertiò naufragantem, profunda pelagi fecit vitare discrimina. Hic portas inferni, ille mortis vicit aculeum. Paulus capite plectitur, quia Gentibus caput fidei comprobatur: Petrus autem præmissis in cruce vestigiis, Caput omnium nostrum secutus est Christum. Cui merito om.

Benedictio Populi in Natale Apostolorum Petri, & Pauli.

Deus, qui membris Ecclesiæ, velut gemellum lumen, quo caveantur tenebræ, fecisti Petri lacrymas, Pauli litteras coruscare. Amen.

Hanc plebem placitus inspice: qui cælos facis aperire Petro in clave, Paulo in dogmate. Amen.

Ut præviantibus ducibus illic grex possit accedere; quò pervenerunt pariter tam ille Pastor suspendio, quam iste Doctor per gladium in congresso. Per Dominum nostrum.

LVI. Missa in natale a *unius Apostoli & Martyris.*

Domine Deus, omnium Sanctorum splendor mirabilis, qui hunc diem beati Apostoli tui ill. martyrio consecrasti; da Ecclesiæ tuæ dignè de tanto gaudere Apostolo: ut apud misericordiam tuam, & exemplo ejus juvemur, & meritis. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Majestatem tuam, Domine, suppliciter exoramus: ut sicut Ecclesiæ tuæ beatus ill. Apostolus prædicator & doctor exstitit; ita sit pro nobis perpetuus suffragator. Per Dñm nostrum Jesum.

Collectio post nomina.

Lætificet nos, quæsumus Domine, munus oblatum: ut sicut in Apostolo tuo te mirabilem prædicamus; sic per illum præsumamus indulgentiæ largitatem. Præsta nobis ejus desiderata commercia: ut cujus perpetuam dignitatem sacrosancto mysterio frequentamus in terris, & præsentia nobis subsidia postulet & æterna. Per Dominum nostrum.

Contestatio.

Verè dignum & justum est te laudare omnipotens Deus, præcipue in beati Apostoli tui ill. festivitate: in qua gloriosus ejus sanguis pro Christo effusus est. Cujus venerabilis annuæ recursionis sollemnitas & perpetua semper, & nova est: quia & in conspectu tuæ majestatis permanet mors tuorum pretiosa Justorum: & restaurantur incrementa lætitiæ, cum felicitatis æternæ recoluntur exordia. Supplices te rogamus, omnipotens Deus: ut nobis donare digneris Apostolum tuum ill. pro peccatis nostris intercessorem, necessitatibus patronum: ut qui pro veritate sacrum sanguinem fudit; ipse ante conspectum majestatis tuæ vota nostra suscipiat. Et ita ei obsequiorum nostrorum officiositate placeamus: ut dum nos ei supplicamus in terris: ille nos commendare dignetur in cælis Domino Jesu-Christo. Cui merito omnes Angel.

a Deest hæc Missa communis in Lectionario nostro, in quo nullum est Commune Apostolorum.

LVII. MISSA IN DIEM *Passionis S. Johannis Baptistæ & Martyris*

DEum Patrem, & Filium, & Spiritum-Sanctum humili confessione, & supplici devotione, Fratres carissimi, unianimes obsecremus: ut nos hodie vaticinatæ Vocis, Verbi præcursoris, legum Limitis, Lucernæ lucentis, sancti martyris Baptistæ Johannis passionem celebrantibus, ejusdem intercessione inluminet, defendat, & sanctificet: ut qui pro veritate sacrum sanguinem fudit; pro nobis ad Deum preces fundere dignetur. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

In honorem beatissimi martyris tui Baptistæ Johannis, cujus hodie passionem celebramus, his majestati tuæ, omnipotens Deus, laudibus servientes, sollemnia festa concinimus, suppliciter deprecantes: ut cujus meritis obsequimur, ejus, te donante, apud clementiam tuam precibus adjuvemur. Per.

Post nomina.

Munera populi tui omnipotens Deus, quæ tibi in hac beatissimi Martyris tui Baptistæ Johannis festivitate deferimus, quæsumus, propitiatus intende: ut perfecti hujus Sacrificii sanctificatione purgati, nostrorum à te mereamur consequi veniam delictorum. Per.

Collectio ad Pacem.

Suscipe, quæsumus, Domine preces nostras: & intercessione martyris tui Baptistæ Johannis, quem in tuo honore veneramur, Ecclesiæ tuæ vota confirma: qui etiam dignus est habitus, ut ei te baptizandum, mundi Salvator, offerres. Dignum est enim hoc mereri, ut omnes nos Baptismatis tui gratia consecutos, meritorum suorum intercessione, conciliet, Salvator mundi.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi semper agere gratias, omnipotens & misericors Deus, inter has Sacramentorum epulas, Martyris tui caput cum Evangelica recordatione misceri: & velut in disco metalli radiantis, ita super mensam tuæ propitiationis offerri. Sit ergo nobis, Domine, jocunda laudatio, sit in honorem Martyris recordatio cantici triumphalis. Et cum his cælestibus supernisque Virtutibus, fidelis populi symphonia misceatur: quæ à dextris tuis consona voce sub trina repetitione cantant dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

---

lviii. Missa in natale *S. Sixti Papæ urbis Romæ.*

DOmine Deus, fidelium insuperabilis fortitudo, qui inter mundanæ conversationis adversa, Sanctorum nos maximè glorificatione solaris, ... tui indesinenter accendis: excita Domine in Ecclesia tua Spiritum, cui ille servivit: ut studeamus diligere quod amavit, & opere exercere quod docuit. Per Dominum nostrum Jesum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Præsta nobis omnipotens & misericors Deus: ut beati Sixti martyris tui repetita sollemnitas, & liberationem nobis perfectam tribuat, & salutem. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Adesto Domine supplicationibus nostris, & intercessione Martyris tui Sixti perpetuam nobis misericordiam benignus impende: & nomina, quæ recitata sunt, nostrorum carorum in cælesti pagina jubeas intimari. Per Dominum nostrum.

Collectio ad Pacem.

Accipe, quæsumus, Domine munera dignanter oblata: & beati Sixti Episcopi & martyris suffragantibus meritis, ad nostræ salutis augmentum provenire concede: & illam, quæ in eo flagravit fortis dilectio, in nobis adspira benignus. Per eum q.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, æquum & salutare est, tibi assiduas laudes canere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui per adventum suum credentes in se homines ad cælestia regna transire permisit: quoniam hii qui se tuæ testes offerunt veritatis, inimicum, dum occiduntur, occidunt. Ex quibus est sanctus ac venerabilis Sixtus martyr; cujus hodie sollemnitas celebratur: qui dum Apostolicæ Sedis excepisset insignia, & se primum esse conspiceret Sacerdotum, occasionem salutaris passionis excipiens, non tantùm sæcularis exuit sordes contagii, verùm etiam exemplum fuit ceteris. Nam mox suus quoque minister eximius venerabilis Laurentius, victoriæ palmam imitatus, accepit ornamentum, quo debuit pœnam subire; ut gloriam mereretur æternam consequere. Per Christum.

---

lix. Missa in natali *sancti Laurenti Martyris.*

DEus, fidelium tuorum salvator & rector, omnipotens sempiterne Deus, adesto votis sollemnitatis hodiernæ; &

Ecclesiæ gaudiis de gloriosa martyris tui passione beati Laurenti conceptis, benignus adspira: augeatur omnium fides tantæ virtutis ortu, & corda lætantium supplicio Martyrum igniantur: ut apud misericordiam tuam illius juvemur merito, cujus exultamus exemplo. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus mundi creator & rector, qui hunc diem in Levitæ tui Laurenti martyrio consecrasti; exaudi propitius supplices tuos, & concede: ut omnes qui martyrii ejus merita veneramur, intercessionibus ejus ab æternis gehennæ incendiis liberemur. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Concede nobis Domine gratiam tuam in beati Laurenti martyris celebritate multiplicem: ut de tanti agone certaminis discat populus Christianus, & firma solidari patientia, & pia exultare victoria.

Collectio ad Pacem.

Sancti Laurenti nos, Domine quæsumus, precatio justa tueatur: & quod nostra conscientia non præsumit, ejus nobis, qui tibi placuit, oratione donetur. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, omnipotens sempiterne Deus, tibi in tanti martyris Laurenti... laudis hostias immolare: qui hostiam viventem hodie in ipsius Levitæ tui beati Laurenti martyris ministerio per florem casti corporis accepisti. Cujus vocem per hymnidicum modolamini [a] Psalmi audivimus, canentis atque dicentis: Probasti cor meum, Deus, & visitasti nocte, id est in tenebris sæculi: igne me examinasti; & non est inventa in me iniquitas. O gloriosa certaminis virtus! ô inconcussa constantia confitentis! Stridunt membra viventia super craticulam imposita: & prunis sævientibus, anhelantes, incensum suum in modum thymiamatis divinis naribus exhibent odorem. Dicit enim Martyr ipse cum Paulo: Christi bonus odor sumus Deo. Non enim cogitabat quomodo in terra positus, à passionis periculo liberaretur; sed quomodo inter Martyres in cælis coronaretur. Per Christum Dominum nostrum. Per quem.

a Lege *modulum*, vel *modulati.* Hic ergo versiculus tunc in festo S. Laurentii, uti nunc, canebatur in Ordine Gallicano.

LX. Missa S. Yppoliti *Martyris.*

DA nobis omnipotens & misericors Deus: ut beati Yppoliti Martyris tui veneranda sollemnitas, & devotionem nobis augeat & salutem. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Præsta nobis omnipotens & misericors Deus: ut beati Yppoliti Martyris tui repetita sollemnitas, & liberationem nobis perfectam tribuat, & salutem. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Deus tuorum gloria, martyri tuo Yppolyto, quæsumus, ut pro nobis supplicantem ..., omnia nobis prospera concede. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio ad Pacem.

Ut nobis tua, Domine, remedia dent salutem, beatus Yppolitus Martyr, quæsumus, pro nobis supplicans copiosus audiatur. Per Dominum nostrum.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, omnipotens æterne Deus. Qui beatum Yppolitum, tyrannicis adhuc obsequiis occupatum, subitò fecisti Laurenti socium. Qui spiritali ardore succensus, dum unigenitum Filium tuum Dominum nostrum coram potestatibus veraciter confitetur, pœnis subjicitur, vinculis inligatur, cardis configitur, equorum ferocitate disjungitur: & adepta palma Martyrii, vita perpetua cum lucratore & magistro Laurentio coronatur. Per Christum Dominum nostrum.

LXI. Missa in Natale *sanctorum Martyrum Cornili, & Cypriani.* a

SAncte Domine omnipotens quem Cornilius & Cyprianus, triumphali sanguine confitendo, venerabiles extiterunt: præsta, quæsumus, ut uterque nobis jugiter suffragentur. Per.

Collectio sequitur.

Sanctus Cornilius, & Cyprianus suffragia nobis, Domine, consueta dependant: & pari semper intercessione nos foveant. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Beatorum Martyrum paritérque Pontificum Cornili, & Cypriani nos, quæsumus, festa tueantur; eorum nos tibi Domine commendet oratio: ut caris nostris qui in Christo dormiunt, refrigeria æterna concedas. Per.

Collectio ad Pacem.

Prætende nobis misericordiam

a Tam celebre quondam erat his in partibus S. Cypriani festum, ut ab eo sequentes in Adventum Dominicæ, prima, secunda, & sic deinceps numerarentur.

tuam, & esto populi tui defensor & custos: ut sanctorum tuorum Cornili, & Cypriani veneranda sollemnia securo possint frequentare conventu. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est semper & ubique tibi gratias agere, omnipotens, æterne Deus: teque in sanctorum Martyrum prædicare virtute: quos discretis terrarum partibus greges sacros pascentes, una eademque fide, de diversis licet temporibus, consonante, parique nominis tui confessione coronasti, per Dominum nostrum. Per quem.

LXII. MISSA IN NATALE *sanctorum germanorum Johannis, & Pauli.*

QUæsumus [a], omnipotens & misericors Deus: ut nos geminata lætitia hodiernæ festivitatis excipiat, quæ de beatorum Martyrum tuorum Johannis, & Pauli glorificatione procedit: quos eadem fides & passio fecit esse germanos. Per.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, ne apud justitiam tuam peccata nostra nos adgravent, germanorum Martyrum suffragiis adjuvemur: quos & partus, una & par Martyrii palma conjunxit. Per.

Collectio post nomina.

Suscipe Domine propitius preces nostras, & tuorum deprecatione justorum Johannis, & Pauli, pietati tuæ perfice benignus acceptas: & quos sanguinis propinquitas conjunxit & fides, patrocinium nobis deferant solaminis. Per.

Collectio ad Pacem.

Intende Domine munera, quæsumus, altaribus tuis pro beatorum martyrum tuorum Johannis, & Pauli commemoratione proposita: ut sicut per hæc beata mysteria illis gloriam contulisti, nobis indulgentiam largiaris. Per Dominum.

Immolatio Missæ.

Verè satis est dignum atque justum, in horum martyrum Johannis, & Pauli germanitate pariter, & beatitudine consortes, tibi, omnipotens Deus, dicere laudes: quos & fratres sorte nascendi, & magnifica præstitisti passione germanos: ut simul essent venerandæ gloria genitricis, & florentissima proles Ecclesiæ. In quorum memoria passionis oblatum Sacrificium accipe libens Domine, & per eum nos cum ipsorum Martyrum intercessione emunda: ut liberis vocibus, & consonis mentibus tibi hymnum dicere laudis mereamur, cum Angelis &

a Eadem nunc in Ordine Gregoriano. Hæc Missa extra ordinem, uti & sequens. De his fratribus lege epigramma in tomo 4. Analectorum, Damaso (ut puto) auctore.

Archangelis clamantes. Sanctus.

LXIII. Missa in Natale *beatissimi Sinfuriani Martyris.*

SAcratam mysteriis cælestibus diem ad officium devotionis nostræ sollemnitatis ingressi, Fratres dilectissimi, laudemus Dominum in Sanctis suis: eumque in beatissimi Sinfuriani Martyris honore veneremur, agentes ei gratias pro triumphis ejus & gloria; quem adversùs corporis infirmitatem pœnarumque sævitiam, spiritus fortitudine demicantem, spei viribus roboravit, muro credulitatis inclusit, successuque victoriæ ad præmia immortalitatis invexit. Oremus quoque, ut nos in hoc sæculo, etsi non pari agone certantibus, similis fortitudo non desinat: & sicut illum exhortatio piæ matris extulit ad peragendam certaminis hujus victoriam; ita nos Catholicæ fides Ecclesiæ inreprehensibiliter custodita, perducat ad veniam, provehat ad coronam. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Collectio sequitur.

Sanctorum omnium gloriosa protectio, Deus, qui beato martyri tuo Sinfuriano auxilium non negasti, & per iniqua mortis ludibria ad hanc gloriam vocare dignatus es, præsta: ut similes nos fides martyrio copulet, quos tempus passionis in stadio non reliquit: ac sicut illum iter durum & scopulosum per ærumnas passionum paradiso conlocavit; ita nos præsentium voluptatum contemptus.... Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Recitatis nominibus offerentum, Fratres carissimi, omnipotentis Dei misericordiam deprecemur: ut plebi, quæ in honore beati Sinfuriani martyris vota reddit altaribus, divinæ credulitatis infundatur affectus: ut ejus administratione firmentur, qui Martyris meritis non junguntur: ac sicut ille post carceris septa, post pœnarum ligamina, postque famis inediam, æternitatis gaudia infinita perfruitur; ita defunctorum animæ, laxatis inferni pressuris, Abrahæ patris gremio conlocentur. Quod ipse præst. dignetur q.

Collectio ad pacem.

Largitor bonorum omnium, Deus, qui inter illas Martyrum splendentium nivea fide catervas, toto orbe terrarum gratia coruscante diffusas, pretiosum peculiaremque nobis beatum Sinfurianum martyrem indulsisti; largire cotidianis supplicum tuorum

tuorum votis: ut in cujus festa devoto exultamus trepudio, ejus in posterum consortio conjungamur; hominum osculis corporalibus, spiritalibus alligari mereamur affectibus. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, æquum & salutare est, nos tibi in honore beati Martyris tui Sinfuriani laudum hostias immolare, Domine Deus æterne. In cujus nos sollemnirate confortat vel ratio manifesta rerum, vel eruditio perfecta virtutum: qui splendere meruit non solùm terrenorum clarirate natalium, verùm etiam sublimitate cælestium virtutum: & Fausti [a] fulgidus genere, fausti Martyrii levatur in culmine. Qui beatos patres Andochium Benignumque secutus, per martyrii flagrantiam electus pervenit ad palmam: qui dum adflictionem sequitur præsentium, instructionem effecit posterorum. Et materno conloquio pietate transfertur ad præmium: cum ei insinuatur non debere mortem metuere; quia Martyribus vita non tollitur, sed mutatur. O admiranda gratiarum fides! quæ de beato filio vitam glorioso exultat affectu; & quæ lugere credebatur, gaudere cognoscitur: secura de regni tui præmiis, filium exhortarur cum ingenti lætitia, scientes morientes in Christo, vivere; & amissam vitam, eo restaurante, recipere. Dignè ergo hic honoratur in nomine tuo, qui te honoravit in sanguine suo: qui pro te afflictus est in supplicio, per te glorificatus est in sepulcro: qui te honoravit in gladio, tecum regnat in cælo: qui per angustiam præsentium tribulationum pervenire meruit ad amplitudinem cælestium gaudiorum, per Christum Dōminum nostrum, Per q.

LXIV. MISSA SANCTI ac beatissimi Mauricii cum sociis suis.

OMnipotentis Domini misericordiam in hujus diei sex millium sexcentorum Martyrum sollemnitate, Fratres carissimi, deprecemur: ut qui tantæ plebi suæ gloriam martyrii contulit; ita nobis diei in mensa peccaminum misericordiæ suæ largitate lætificet. Per Dominum nostrum Jesum.

Collectio sequitur.

Deus, qui Sanctis tuis Acauninsebus pro tuitioni Christiani nominis persecutionis audaciam sustulisti; eorumque animum ad adepiscendam dignitatis tuæ martyrio præfulgentem gratiam incitasti; exaudi supplices tuos, & præsta: ut sicut illi tuo mu-

a Faustus, Symphoriani pater, genere illustris, ex actis & ex hoc loco.

nere meruerunt beatificè coronari; ita eorum suffragiis ab omni conluvione peccati, te auxiliante, reddamur innoxii. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus carorum nostrorum, omnipotentem Dominum deprecemur: ut plebis suæ ministrorumque vota suscipiens, oblationes nostras, quas in commemorationem sanctorum Acauninsium, ac pro spiritibus carorum nostrorum offerimus, in odorem bonæ suavitatis accipiat. Unde supplices simus, ut beatissimorum Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, & Martyrum, omniumque Sanctorum piis precibus adjuvemur. Per.

Collectio ad pacem.

Deus, cui acceptissimum ac jucundissimum sacrificium est Sanctorum tuorum fides atque devotio; adesto familiæ tuæ tibi supplici, misericordiam tuam per Sanctorum tuorum Acauninsium suffragia postulanti: & da, ut qui te peccatorum suorum errore læserunt, placere tibi per Sanctorum tuorum intercessionem mereantur. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè æquum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Tu enim Domine Thebæorum exercitum, ad populi tui supplicium destinatum, ita subita jussionis tuæ gratia revocasti; ut plus eligerent sedula devotione interfici, quàm de Christianorum sanguine satiari: nec cum tantis [a] ut te auxiliante, persecutionis onus excepere, cervices suas persequentibus inclinare. Et cum rabies inimici decerneret, ut Dei populus denumerationis instantia deperiret; ille raptus est decimus, qui anticipatione Martyrii fieret primitivus. Clamor in castris oritur; virtus dimicandi contemnitur; de adsumatione Martyrii contentio ardua commovetur: Dei populus ferro confoditur, sanguis innocentum effunditur, fides inlibata servatur. Sic Domine milites protegis tuos, ut nec defuerit in passione patientia, nec in confessione constantia. Inter beatorum bella & beata certamina, plus metuit gloriosa confessio de commilitonum consortio dividi; quàm manus carnificis gloriari. Totus namque Dei populus tanta ardoris fidei alacritate flagrabat: ut si tardaretur persecutio corporis, præcederet devotio passionis. Tanta enim fuit constantia populi, & .... inimici: ut nec furor invenerit postmodum quod occideret; nec gloriosum reman-

a An *cunctantes*, Mendosa etiam quæ sequuntur.

ferit; quod periret. Factus est sacer ille Agauninsium locus per suffragia Martyrum salus præsentium, præsidium futurorum: quem sanguinis unda perfudit, pretiosorum corporum societas consecravit. Unde meritò tibi, Domine, inter choros Martyrum, & voces Angelorum laudes tibi debitas agimus cum exultatione dicentes. Sanctus.

Collectio post Sanctus.

Oremus, Fratres dilectissimi, ut Dominus ac Deus noster speciem istam, suo ministerio consecrandam, cælestis gratiæ inspiratione sanctificet: & humanam benedictionem plenitudine divini favoris adcumulet. Per Dominum nostrum Jesum.

LXV. MISSA SANCTI *Leudegarii* [a] *Martyris.*

SUmme, omnipotens, æterne Deus, qui vitam beati Antistitis tui Leudegarii martyris per istius sæculi ærumnas transire jussisti, cujus annua festa devota mente celebramus; quæsumus, ut per ejus intercessionem plebem tuæ clementiæ famulantem, ita in præsenti foveas, ut ad cælestia regna perducas. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus, qui beatum Martyrem tuum Leudegarium in agone probasti, & probatum in dolore sustentasti; quem hodierna die in cælestibus gaudiis recipere dignatus es: præsta nobis famulis tuis, ut qui gloriam non meremur, indulgentiam peccatorum, ipso interveniente, adepisci mereamur. Per.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, Fratres carissimi, Domini majestatem deprecemur: ut qui vitam summi Antistitis sui Leudegarii martyris transtulit ad coronam; per interventum sanctorum Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, & Martyrum, Anachoritarum, & Virginum, omniumque Sanctorum concedere dignetur: ut sacræ præsentis oblatio quæ offertur, viventibus emendationem, & defunctis remissionem obtineat peccatorum: & quorum nomina hîc recitatione patefacta sunt, in cælestibus paginis conscribantur. Quod ipse præst.

Collectio ad pacem.

Pacem tuam, Domine, nostris inlabere pectoribus: & cùm beatum martyrem tuum Leudegarium, in hoc sæculo commorantem, per pacis studium hodie cælestis aula suscepit: nobis quoque peccatoribus pacis vinculum, & caritatis studium, ejus meritis

a Vel ex hoc loco patet, Missale hoc fuisse Ordinis Gallicani: atque hinc colligitur codicis ætas, cum Leudegarius exstinctus sit anno 678.

ſuffragantibus, largiri jubeas in ævum. Per Dominum.

Immolatio Miſſæ.

Dignum & juſtum eſt. Verè æquum & pulchrum eſt, nos tibi hîc & ubique ſemper laudes & gratias agere, laudeſque adtollere, Domine ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, per Jeſum-Chriſtum filium tuum Dominum noſtrum, ab initio ſæculi procreatum, Verbum editum Patris, principia [a] ſæculi iſtius conlocatum per totum orbem terrarum contuliſti: ubi beatus martyr tuus Leudegarius Epiſcopus de altitudine ſæculi hujus per alternas mutilationes diſcerptus, pompas ſæculi fragilitatiſque calcavit. Cui tu Domine auxilium ferre dignatus es: ut præſentis ſæculi amorem deſpiceret, & cæleſtia adepiſcere promereret. Verumtamen crucem ſuam tollens, te Paſtorem ſequens, ut paradiſi delitias poſſideret, præſentia omnia dereliquit. O beatum virum Leudegarium Antiſtitem! qui per nefandorum conſilia corpus [b] nexibus abſolutum, os labiis minuatum, oculiſque orbatum, exilium perpetratum, lubricitatis ſæculi poſtpoſitum, diverſis tormentis paſſum, exemplum reliquit Epiſcoporum per ſuam paſſionem vel patientiam: & ad extremum vitæ perpetuæ reſtitutus, cæleſtia regna penetravit; Angelorum choro ſociatur; coronæ immarciſcibilibus floribus remuneratur: unde poſt multæ reliquiæ floruerunt in Galleis. Precamur ergo te, Domine, ut nos famulos tuos omnemque plebem reminiſcentes talem Paſtorem, ejus meritis ſuffragantibus, veniam mereamur obtinere peccaminum, per Chriſtum Dominum noſtrum. Cui omnes Angeli.

Poſt Sanctus.

Hoſanna excelſis. Benedictus qui venit in nomine Domini. O verè beata vox, quam Angelorum & Archangelorum concinunt Virtutes! quæ nos hodie in paſſione beati Martyris tui Leudegarii vox una prorumpit in laude. Ut tu Deus Pater omnium, qui nobis veniam tribuas de peccatis, quæſumus, da oblivionem præteritorum facinorum, qui dediſti Martyribus poſt triumphum coronam. Per Dominum noſtrum. Qui prid.

Poſt Secreta.

Hæc facimus, Domine, Paſſionem tuam commemorantes: hæc facimus, Pater Jeſu-Chriſte: qui nobis de lege veteri novam tradidiſti. Concede nobis, in-

a An legendum *Principium*.

b Sic accuſandi caſus ponebant pro ſexto caſu abſoluto.

tercedente beato Antistite tuo Leudegario martyre, cujus hodie annuam commemorationem celebramus: ut descendat hîc benedictio tua super hunc panem & calicem in TRANSFORMATIONE Spiritus tui sancti; uti hæc benedicendo benedicas, sanctificando sanctifices: ut quicumque ex utraque benedictione sumpserimus, æternitatis præmium, & vitam consequi mereamur æternam. Per.

LXVI. MISSA UNIUS *Martyris.*

SAncti Martyris tui ill. quæsumus Domine, nos oratio sancta conciliet: quæ sacris virtutibus veneranda refulget. Per.

Collectio sequitur.

Beatus ill. Martyr, quæsumus Domine, pia nos intercessione commendet: & tibi placito fulti suffragio, quam non meremur indulgentiam consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Adesto Domine supplicationibus nostris: & intercessione beatissimi Martyris tui ill. perpetuam nobis misericordiam benignus impende, & munera superimposita dignanter adsume: ut defunctis ad refrigerium, viventibus proficiat ad salutem. Per.

Collectio ad pacem.

Deus pacis conditor, Deus caritatis indultor, da nobis placidus pacem tuam: & præsta, ut dum sancti Martyris tui ill. passionem celebramus, per ejus intercessionem pacis securitatem cum peccatorum venia consequi mereamur. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est, nos tibi agere gratias, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Tibi enim festa sollemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur: quam beatissimi Martyris tui ill. sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus, magnifico nominis tui honore signavit, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

LXVII. ITEM MISSA UNIUS *Martyris.*

SAncti Martyris tui Domine nos, quæsumus, interventio gloriosa commendet: ut quod nostris actibus non valemus, ejus precibus consequamur. Per.

Collectio sequitur.

Tuus sanctus Martyr ill. nos, quæsumus Domine, ubique lætificet: ut ejus dum merita in præsenti festivitate recolimus, patrocinia in augmentum vir-

tutum sentiamus. Per.

Collectio post nomina.

Interveniat pro nobis, Domine petimus, sanctus tuus Martyr ill. qui sanguinem suum pro tuo nomine gloriosum fudit: & ipso interveniente, nomina quæ recitata sunt nostrorum carorum, in cælesti pagina jubeas intimare. Per.

Collectio ad pacem.

Sancti Martyris tui, Domine, ill. nos, quæsumus, precatio sancta tueatur: & quod nostra conscientia non præsumit, ejus nobis, qui tibi placuit, oratione donetur: & præsentia munera ita serena pietate intuere, ut sancti Spiritus perfundantur benedictione: & in nostris cordibus eam dilectionem validam infundant, per quam sanctus Martyr ill. omnia corporis tormenta devicit. Per.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est, omnipotens & misericors Deus, te semper in laude Martyrum honorare, & in præsenti festivitate sancti Martyris tui te confitentis gratias agere. Cui dedisti cælestis palmam triumphi; nobis quoque, eo suffragante, emundationem ac veniam concede peccati: ut in te etiam exultemus in misericordia, in quo ille lætatur in gloria. Per.

LXVIII. Item Missa Unius *Martyris.*

DA, quæsumus, Domine: ut sancti Martyris tui ill. annua sollemnitate lætemur, & tantæ fidei proficiamus exemplo. Per.

Collectio sequitur.

Exaudi Domine preces nostras, quæsumus: & interveniente sancto Martyre tuo ill. eas ante conspectum majestatis tuæ placatus admitte. Per.

Collectio sequitur.

Imperet, Domine, quæsumus, fidelibus tuis auxilium oratio justa sancti Martyris ill. ut in cujus sumus celebritate devoti, simus ejus sorte participes: proficiant hæc quæ offerimus, pro incolumitate viventium, & pro requie defunctorum. Per.

Collectio ad pacem.

Suscipe, Domine, propitius orationem nostram cum oblationibus hostiarum super impositis; & Martyris tui ill. deprecatione pietati tuæ perfice benignus acceptas: & illam quæ in eo flagravit fortis dilectio, in nobis adspira benignus. Per.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, omnipotens æterne Deus, te in omnium Martyrum triumphis laudare; quoniam tuis donis atque muneribus beati Martyris

tui ill. passionem hodierna sollemnitate veneramur. Qui pro confessione Jesu-Christi filii tui diversa supplicia sustinuit; & ea devincens, meruit coronam perpetuitatis, per Christum Dominum nostrum. Cui merito omnium.

LXIX. MISSA DE PLURIS *Martyris.*

DEus, qui sanctam nobis hujus diei sollemnitatem pro commemoratione beatissimorum Martyrum tuorum ill. & ill. passione fecisti; adesto familiæ tuæ precibus: & da, ut quorum hodie festa celebramus, eorum meritis & intercessionibus adjuvemur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Annue nobis, quæsumus, Domine sanctorum Martyrum tuorum ill. & ill. ut opem nobis tuæ deprecationis impendant: & iram tuam, quam nostris pravitatibus meremur, eis intervenientibus evadamus. Per.

Post nomina.

Munera quæ deferimus, Domine benignus adsume: & quia de nostris impediuntur offensis, sanctorum tuorum Martyrum ill. precibus adjuvemur.

Collectio ad pacem.

Propitiare Domine supplicationibus nostris: & his populi tui oblationibus, intercedentes Martyres tuos ill. & ill. præsentia tuæ virtutis inlustra: & celebrantibus tuorum memoriam, eam dilectionem infunde, per quam illi cuncta inlata corporis tormenta devicerunt. Per eum.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, omnipotens sempiterne Deus, te victorem mortis, & triumphatorem Martyrum conlaudare, & in festivitate præsenti, in qua Martyrum tuorum ill. & ill. memoriam frequentamus: quorum nos delectat & certaminis recordari constantiam, & victoriæ contemplari præmia. Et ideo te petimus, ut beatis istis Martyribus ill. & ill. fieri nos imitatores concedas: ut vel ultimos in remuneratione eorum participando constituas, qui illis pro certaminis constantia beatitudinem tribuisti sempiternam, per Christum Dominum nostrum. Cui merito omnes.

LXX. ITEM MISSA *Martyrum.*

ADesto Domine precibus nostris, quas in sanctorum tuorum Martyrum ill. & ill. commemoratione deferimus: ut qui nostræ justitiæ fiduciam non habemus, eorum qui tibi placuerunt, meritis adjuvemur. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Propitiare Domine supplicationibus nostris, & exemplo sanctorum Martyrum tuorum ill. & ill. flammam in nobis tuæ caritatis accende: ut quorum nos feceris imitatores, jubeas esse consortes. Per.

Collectio post nomina.

Sanctorum Martyrum tuorum ill. & ill. quæsumus Domine, precibus adjuvemur: ut quod nostra possibilitas non obtinet, eorum qui ante te justi inventi sunt, nobis oratione donetur: & quorum nomina ante altare sanctum sunt recitata, eos quies æterna suscipiat. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in Sanctorum cordibus flammam tuæ dilectionis accendis: da mentibus eamdem fidem, caritatisque virtutem: ut quorum gaudemus triumphis, proficiamus exemplis. Per.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est nos tibi gratias agere, omnipotens æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui glorificaris in concilio Sanctorum tuorum Martyrum, magnus & terribilis super omnes qui in circuitu tuo sunt. Tibi enim serviunt omnes creaturæ tuæ: quia te solum Auctorem & Dominum recognoscunt: & in omni factura eorum te conlaudant & benedicunt omnes Sancti tui. Qui magnum illud Unigeniti tui nomen, quod est super omne nomen, coram Regibus & Potestatibus sæculi hujus voce libera confitentes, de persecutoribus tuis & diabolo triumpharunt, & pretiosum tibi sanguinem gloriosa morte fuderunt. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis: teque in sanctorum tuorum Martyrum ill. & ill. commemoratione laudamus cum Angelis, & Archangelis, Thronis, & Dominationibus, Cherubin quoque, & Seraphin: qui gloriam tuam non cessant clamare, dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

LXXI. Item Missa *Martyrum.*

Deus, qui nos sanctorum Martyrum tuorum temporali tribuis commemoratione gaudere; præsta quæsumus, ut in ea numeremur sorte salvati, in qua illi sunt confessione tui nominis gloriosi. Per.

Collectio sequitur.

Deus, in cujus conspectu mors est pretiosa Sanctorum; tribue, ut nobis fidelibus vita conferat, quicquid illis mors devota concessit.

Collectio post nomina.

Exaudi Domine offerentium preces,

preces; vota suscipe, peccata dimitte. Tribue quoque tuorum intercessione sanctorum Martyrum, caris nostris qui in Christo dormiunt, refrigerium in regione vivorum. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus tribue nobis famulis tuis: ut sicut Martyres tui ad bravium supernæ vocationis tetenderunt; ita nos, superato hoste, victoriam consequamur: & pacem quam in labiis oris exsequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per Dominum.

Immolatio Missæ.

Dignum & justum est, omnipotens sempiterne Deus. Quoniam à te constantiam fides, à te virtutem sumit infirmitas: & quicquid in persecutionibus sævum, quicquid in morte terribile est, nominis tui facis confessione superare. Unde benedicimus te Domine in operibus tuis: teque in sanctorum Martyrum tuorum ill. & ill. glorificatione laudamus, obsecrantes, ut intervenire pro se excolentibus jubeas, quos perpetua remuneratione exaltas, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

LXXII. MISSA UNIUS *Confessoris.*

DEus fidelium remunerator animarum, præsta: ut celebritate præsenti sancti Confessoris tui & Episcopi ill. sit nobis veneranda sollemnitas, & placitorum tibi precibus indulgentiam consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Exaudi Domine preces nostras, quas in sancti Confessoris tui ill. commemoratione deferimus: ut in conspectu tuo & qui tibi dignè meruit famulari, clarus semper existat, & supplicatio nos adjuvet tibi grata justorum. Per.

Collectio post nomina.

Lætificet nos, quæsumus Domine, sancti Confessoris tui & Episcopi ill. annua devotione repetita sollemnitas: ut per hæc pie oblationis officia, & illum retributio beata comitetur, & nobis sacræ tribuatur sufficientia servitutis. Per.

Collectio ad pacem.

Per studium caritatis non fictæ, & intercessione beatissimi Confessoris tui & Episcopi ill. tuere, quæsumus, Domine familiam tuam; & per dilectionis vinculum spiritalibus instrue disciplinis. Per.

Immolatio Missæ.

Verè dignum & justum est, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui glorificaris in confessione Sanctorum; & non solum excellentioribus præmiis Martyrum tuorum merita gloriosa prosequeris, sed etiam sacrum ministerium competentibus servitiis exsequentes, gaudium Domini sui tribuis benignus intrare: ut qui in modico, hoc est in parvo vitæ præsentis excursu, fidelis apparuit, supra multa bona, utique in sempiternum mansura, beatitudine disponatur. Per Christum Dominum nostrum.

LXXIII. Missa de plures *Confessores.*

Protege nos, quæsumus Domine, tuorum deprecatione justorum: ut quorum circumdamur suffragio, foveamur auxilio. Per.

Collectio.

Adsit nobis Domine, quæsumus, precatio sancta Justorum: quæ nos à terrenis affectibus incessabiliter expeditos, cælestia desiderare perficiat. Per.

Post nomina.

Sacrificium tibi, Domine, laudis offerimus in venerabilium commemoratione Sanctorum tuorum: da quæsumus Domine, ut quod illis contulit ad gloriam, nobis proficiat ad salutem. Per.

Ad pacem.

Oblationes familiæ tuæ, Domine quæsumus, beatissimorum Sanctorum tuorum confessio beata conciliet: & quæ nostris minus apta sunt meritis, fiant tibi placitæ tuorum deprecatione justorum. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est, qui non solum Martyrum, sed etiam Confessorum tuorum es virtute mirabilis. Licet enim illi passione sint clari, qui manifestè acerba supplicia sustinuerunt & tormenta; etiam isti tamen occultè proposito castigationis afflicti, cruciati, spiritalis observantiæ disciplinis, illorum sunt vestigia subsecuti. Per Christum Dominum. [a]

LXXIV. Missa Sancti *Martini Episcopi.*

Summi Sacerdotis tui Patris nostri Martini Episcopi hodie depositionem celebrantibus tribue nobis Domine: ut sicut commemorationem ejus devotissimè colimus; ita & opus

[a] Mirum est nullum hic esse Commune Virginum, nec item in Legendario Gallicano.

fideliter imitemur. Per.

Collectio.

Deus, qui sanctam nobis diei hujus sollemnitatem prædicandi ac venerabilis Sacerdotis tui depositione Martini Episcopi præstare dignatus es, tribue, quæsumus: ut quod nostris obtinere precibus non possumus, ipsius mereamur obtinere suffragiis. Per.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, Fratres carissimi, omnipotentis Dei ininnarrabilem misericordiam supplices postulemus: ut nomina nostra, qui in hunc celeberrimum diem in honorem Sancti Antistitis sui Martini offerimus, benedicere & sanctificare, ipso suffragante, dignetur: & quod illi hodie conlatum est ad gloriam, nobis quoque proficiat ad salutem. Per.

Ad pacem.

Inclina Domine aurem tuam ad preces familiæ tuæ, & da pacem, quam permanere jugiter præcepisti, illud etiam specialiter præstare digneris: ut parem caritatem teneamus; quam Pontifex tuus Martinus in hoc sæculo, te opitulante, meruit obtinere. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, nos te, Domine Deus noster, in laudibus sancti Martini honorare: qui sancti Spiritus tui dono succensus, ita in ipso tyrocinio fidei perfectus, ut Christum texisset in paupere; & vestem, quam egenus acceperat, mundi Dominus induisset. O felix largitas, qua divinitas operitur! ô chlamidis gloriosa divisio, quæ militem texit & Regem! Inæstimabile donum est, quod vestire Deum meruit Deitatis. Dignè huic confessionis tuæ præmium commisisti. Dignè Arrianorum non subjacuit feritati. Dignè tanto amore Martinus persecutoris tormenta non timuit, securus quia tanta erat gloriatio passionis; ut per quantitatem vestis exiguæ & vestire Deum meruit & videre. O animi imitanda benignitas! ô virtutum veneranda potentia! Sic egit suscepti Pontificatus officium, ut per formam probabilis vitæ, observantiam exegerit disciplinæ. Sic apostolica virtute sperantibus contulit medicinam, ut alios supplicationibus, alios visu salvaret. Hæc tua, Domine, veneranda potentia: cui cum lingua non supplet meritis exorare, operibus sancti Martini, te opitulante, mereamur imitari. Per Christum Dominum nostrum.

LXXV. Missa [a] *Dominicalis.*

Deus, qui nobis omnipotentiam tuam parcendo maximè & miserando manifestas; multiplica super nos gratiam tuam: ut ad tua promissa currentes, cælestium bonorum facias esse consortes. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, cui potestas est sine fine miserendi; respice propitius ad humilitatis nostræ supplicem servitutem: ut tibi subdita mente perpetuum defensionis tuæ servet auxilium. Per.

Post nomina.

Istis & omnibus in Christo quiescentibus Domine locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas, deprecamur: ac si qui peccatorum meritis inferni [b] tenebris ac suppliciis detinentur, misericordiæ tuæ, oramus, indulge clementia, eosque ad requiem transire præcipias; & prima Anastasi cum Sanctis & Electis tuis jubeas sociari: ut portio tua sint in terra viventium. Per.

Ad pacem.

Deus, cujus summum sacrificium est concordans anima; cui holocaustum pinguissimum est placata & pura conscientia; concede nobis, quæsumus: ut conjunctio labiorum copula efficiatur animarum, & ministerium osculi perpetuæ proficiat caritati. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: tibi debitas laudes pio honore deferre; & mirabilium tuorum inenarrabilia præconia devotæ mentis veneratione celebrare. Te igitur ineffabilem rerum omnium conditorem laudamus, benedicimus, adoramus, per Christum Dominum nostrum.

Post Sanctus.

Verè Sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus Christus filius tuus: qui venit de cælis, ut conversaretur in terris: homo factus, ut habitaret in nobis: hostia effectus, ut nos faceret Sacerdotes. Ipse enim qui prid.

Post Secreta.

Ostende omnipotens Deus gratiam: agnosce doctrinam. Tu es mysterium pro salute, tu pretium: doce perseverantiam

a Hæc & sequentes quinque Missæ Dominicales assignatæ sunt pro Dominicis post Pentecosten, non de Adventu, de quo Missæ duæ initio Missalis præmissæ erant, sed avulsæ.

b In superioribus Missis XII, XVI & XX & in sequenti LXXX fit mentio de *tartaro*. Similes loquendi modi in Missis nostris pro defunctis.

cum docueris disciplinam: ut in hac oblatione nos liberes, qui pro occidentibus & moreris. Per.

Ante Orationem Dominicam.

Non sufficimus tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pro tantis misericordiæ tuæ donis, quibus nos vivificas, sanctificas, æternitates præparas, & institutis Unigeniti tui Jesu-Christi Domini ac Salvatoris nostri indulgentiam pietatis tuæ cum immerita poscendi orare concedis. Cujus præcepta recolentes, dicimus: Pater.

Post Orationem Dominicam.

Libera [a] nos ab omni malo omnipotens Deus: & quia tibi soli est præstandi potestas, tribue, ut sollemne hoc Sacrificium sanctificet corda nostra, dum creditur; deleat peccata, dum sumitur. Per.

Post Commun.

Cibati pane vitæ, & salutari poculo propinati, Fratres carissimi, agamus gratias omnipotenti Deo Patri, obsecrantes misericordiam ejus; uti hoc sanctum benedictionis suæ donum, quod in nominis sui honore percepimus, inlæsum atque inviolatum in nobis semper servare dignetur. Per.

Consummatio Missæ.

Refecti corporis & sanguinis Domini nostri Jesu-Christi, in æternum restituti, hilares Domini misericordiam deprecemur. Per.

LXXVI. ITEM MISSA *Dominicalis.*

OMnipotens Deus dirige nos in viam justitiæ: ut hæc geramus, & illa cogitemus, quæ tibi in diem Judicii excusare possimus. Per.

Collectio.

Inmensam tremendamque pietatis tuæ clementiam, omnipotens Deus, supplices exoramus: ut auxilio tuo universa à nobis terrenorum vitiorum, sæculariumque discriminum tentamenta discedant: atque in Ecclesia tua Catholica Religionis semper maneat inlibata devotio. Per.

Post nomina.

Auditis nominibus recensitis, dilectissimi Fratres, Deum pietatis & misericordiæ deprecemur: ut hæc quæ oblata sunt benignus adsumat: nullum umquam ex his, pro quibus holocausta franguntur, muneris sui exterum esse patiatur, tam viventium quàm defunctorum, vel ad merita vel ad peccata respiciens, alios jubeat ad gratiam, alios ad veniam pertinere. Per.

a Eadem Oratio in Missa v Missalis Gallicani infra.

Ad pacem.

Inlabere in animas nostras omnipotens æterne Deus, & templa, quæ Lapis ille angularis tuus exstruxit, ingredere: ut majestati hostias præparatas per ipsum tibi possimus offerre: qui Sanctam constituit; & pacem nobis propitiatus indulsit. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, majestati tuæ sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, laudes pio honore deferre, & mirabilium tuorum inenarrabilia præconia devotæ mentis veneratione celebrare. Te namque incomprehensibilem atque ineffabilem Dominum, & creatorem omnium semper tremendum, per Jesum-Christum filium tuum Deum ac Dominum Salvatoremque nostrum sentimus, credimus, sequimur, & oramus. Tibique purum hoc Sacrificium offerimus gloriæ tuæ cum Angelis, & Archangelis, & innumera multitudine nunciorum nostris laudibus prosequentes: qui in conspectu majestatis tuæ sine cessatione proclamant, dicentes.

Post Sanctus.

Verè sanctus, verè in excelsis Dominus Deus noster filius tuus Rex Israël. Qui pridie.

Post Secreta.

Per hunc te, Deus Pater, omnipotens deprecamur: ut sicut sacri mysterii obeditionem retinemus; ita ad tutelam nostram cælestis virtus operetur. Per.

Ante Orationem Dominicam.

Concede Domine famulis tuis: ut orantes cum fiducia dicamus, sicut ipse jubere dignatus es dicere: Pater.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo omnipotens Deus, & custodi in bono. Qui vivis & regnas.

Post Communionem.

Accepto cælesti corporis Sacramento, & salutis æternæ calice recreati, Deo Patri omnipotenti gratias agamus, laudesque dicamus. Per.

Consummatio Missæ.

Deus, gratias tibi agimus, per quem mysteria sancta celebramus: à te sanctitatis & misericordiæ dona deposcimus. Per. Dominum.

LXXVII. Item Missa *Dominicalis.*

Sempiternam Dei majestatem, Fratres carissimi, deprecemur: ut sanctam per totius orbis spatia tueatur Ecclesiam; conversationem Sacerdotibus concedat honestam; vitam populis tribuat sempiternam; virginibus, viduis, orphanis, ac pænitentibus, vel in quibuscumque necessitatibus constitutis, oportuna præsidia tribuat; &

ſibi placita vota concedat: in peregrinationibus præmia, in doloribus medicamenta, in laboribus præſtet auxilium.

Collectio.

Deus, qui dives es ad ignoſcendum; & propterea voluiſti carnis humilitatem adſumere, ut nobis humilitatis exempla relinqueres, & in quibuſcumque paſſionibus nos faceres eſſe conſtantes: præſta ut ſemper bona, quæ à te percipimus, teneamus; & quotiens in peccatis labimur, per pœnitentiam relevemur. Per.

Post nomina.

Recenſitis offerentum nominibus, divinam miſericordiam exoremus: ut offerentes ſibi placitos eſſe faciat; & quæ offerunt in odorem incenſi bene flagrantis adſumat; defunctis pro quibus hæc offeruntur, æternam beatitudinem, viventibus gratiam ſuæ pietatis concedat: & quia gratis non merentibus quæ ſunt oportuna præſtare non deſinit; & illis pro quibus oblatio non offertur, remuneratio beatitudinis non negetur. Per.

Ad pacem.

Deus Pater omnipotens, tuæ pietatis, ac ſi indigni, miſericordiam deprecamur: ut univerſos pacificos eſſe facias, quos in ſancta Eccleſia ut te deprecentur, invitas; concordia in ſe alimenta nutriant; & jurgiorum incrementa ſuccidant: vel qui ſe affectant oſculis, puro ſemper corde complectant: atque etiam illi ſtudeant eſſe pacifici, qui ſe non videntur labiis oſculari. Per.

Immolatio.

Dignum & iuſtum eſt. Verè æquum & juſtum eſt, ineffabilis, incomprehenſibilis, ſempiterne Deus, nos tibi ſemper gratias agere, quos immenſa non deſinis miſeratione fovere. Nam quis tuam poſſit dignè laudare potentiam, cujus nec divinitas mortali aſpectu cernitur, nec immenſitas ſermonibus explicatur? Sufficit ergo quod te Patrem diligimus, Dominum veneramur, Creatorem ſuſcipimus, amplectimur Redemptorem. Præſta clementiſſime Dominator: ut anguſti callis, quam præcipis ſemitam poſſimus aſcendere, per quam ad æternam valeamus beatitudinem pervenire: nec ullis impediti obſtaculis teneamur; ſed ſit nobis curſus ipſius itineris æternitas ſalutaris. Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Post Sanctus.

Verè ſanctus, verè benedictus in excelſis Dominus Deus noſter Jeſus-Chriſtus filius tuus, Rex Iſraël. Qui ſicut ovis ad occiſionem ductus, & ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce,

sic non aperuit os suum. Ipse enim qui prid.

Post Mysterium.

Magnum hoc munus misericordiæ est: qui nobis docuit Redemptionis nostræ Sacrificia celebrare, sicut obtulit Dominus noster Jesus Christus in terris. Per quem te, Pater omnipotens, deprecamur: ut suprapofita altario tuo munera lætus aspicias: atque hæc omnia obumbres [a] sancti Filii tui Spiritus: ut quod ex hac tua benedictione acceperimus, æternitatis gloria consequamur. Per.

Ante Orationem Dominicam.

Memores præceptorum tuorum, Domine, oramus & dicimus.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malis, auctor bonorum omnium, Deus: libera nos ab omni tentatione, ab omni scandalo, ab omni hæresi, ab omni opere tenebrarum; & constitue nos in omni opere bono: & da pacem in diebus nostris auctor pacis, & veritas, Deus. Per.

Post Communionem.

Spiritalibus pasti epulis, oremus Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum: ut mortificatis desideriis carnis, in omnibus sit nostra conversatio spiritalis. Per.

Consummatio Missæ.

Custodi intra nos Domine gloriæ tuæ munus: ut contra omnia præsentis sæculi macula Eucharistiæ viribus, quam percipimus, muniamur. Quod ipse præst.

a Legendum *obumbret*, vel *spiritu* infra.

LXXVIII. ITEM MISSA *Dominicalis.*

AD aures clementiæ tuæ, Deus, vox nostræ supplicationis ascendat: & tua nos misericordia consequatur. Per.

Collectio.

Accepta tibi sit, Domine, nostræ servitutis oblatio: quæ nos & à reatibus nostris absolvat; & ab imminentibus malis eripiat. Per.

Post nomina.

Offerunt tibi, Domine virtutum, munera & vota credentes. Suscipe nomine tuo debita honoris obsequia pro pace Ecclesiæ tuæ, pro commemoratione omnium Sanctorum, pro Sacerdotum & Ministrorum puritate, pro Regum pacabilitate, pro sufficientia rerum, & temporum tranquillitate, pro perseverantia virginum, & continentia viduarum, pro orphanorum tuitione, & pænitentium sublevatione, pro salute omnium viventium & pro requie defunctorum. Per.

Ad pacem.

A cunctis iniquitatibus nostris exue nos omnipotens Deus:

& in

& in tua nos fac pace gaudere. Per.

Contestatio.

Dignum & justum est, invisibilis, inæstimabilis, immense Deus, & Pater Domini nostri Jesu-Christi. Qui formam Sacrificii perennis instituens, hostiam [a] se tibi primum obtulit, & primus docuit offerri. Te enim, omnipotens Deus, omnes Angeli.

Post Sanctus.

Sanctus in Sanctis, benedictus in terris, Dominus noster Jesus-Christus. Qui pridie.

Post Secreta.

Credimus, Domine, credimus in hac confractione corporis, & effusione tui sanguinis nos esse redemptos: confidimus etiam quod spe hîc interim jam tenemus, in æternum perfrui mereamur. Per.

Ante Orationem Dominicam.

Divino magisterio docti, & salutaribus monitis instituti, audemus dicere: Pater.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos omnipotens Deus à malis, & constitue nos in bonis: evacua nos à vitiis, & reple virtutibus tuis. Per.

Post Communionem.

Corpus [b] tuum, Domine, quod accepimus, & calicem tuum quem potavimus, hæreat in visceribus nostris; præsta Deus omnipotens: ut non remaneat macula, ubi pura & sancta intraverunt Sacramenta. Per.

Consummatio Missæ.

Exaudi preces familiæ tuæ omnipotens Deus, & præsta: ut sancta hæc, quæ te donante, sumpsimus, incorrupta in nobis, te donante, servemus. Per.

LXXIX. ITEM MISSA *Dominicalis.*

DEus, qui nos regendo conservas, parcendo justificas: & à temporali tribulatione nos eripe, & gaudia nobis æterna largire. Per.

Collectio.

Deus in te sperantium misericors eruditor, ab omni nos consortio pravitatis absolve, nec ullis nos iniquitatum vinculis patiaris adstringi: ut unde nobis est tota pietas, inde sit tuta libertas. Per Dominum.

Post nomina.

Exaudi Domine offerentum preces, vota suscipe, peccata dimitte. Tribue tuorum intercessione Sanctorum caris quoque nostris, qui in Christo dormierunt, refrigerium in regione vivorum. Per Dominum.

a Notanda hæc verba de sacrificii oblatione per Christum in institutione Eucharistiæ, ut in Concilio Tridentino.

b Hanc fere orationem recitant Sacerdotes ad ablutionem; & quæ sequitur item exstat in Missali Romano.

Ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, largitor pacis, & generis humani formator: da servis tuis veram voluntatem concordiæ, & indulgentiam tuæ pietatis infunde. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est, æquum & justum est, nos tibi hìc & ubique semper gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nobis pietate Pater es, cùm Dominus potestate permaneas: quoniam quos origo fecerat servos adoptare dignatus es in filios: & quos generatio terrena demerserat in mortem, regeneratio cælestis erexit ad vitam. Te enim, omnipotens Deus, omnes Angeli.

Post Sanctus.

Verè sanctus, verè in excelsis benedictus Dominus Deus noster. Per quem te supplices deprecamur: uti hanc oblationem, quam tibi offerimus pro Ecclesiæ tuæ Catholicæ fide, stabilitate, concordia, pro emundatione vitiorum, & remissione peccatorum, pro gloria Martyrum, & requie defunctorum, propitiatus aspicias, aspiciendo sanctifices, sanctificando benedicas per sanctum & benedictum Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui pridie.

Post Secreta.

Memores gloriosissimi Domini passionis & ab inferis resurrectionis, offerimus tibi, Domine, hanc immaculatam hostiam, rationalem hostiam, incruentam hostiam, hunc panem sanctum, & calicem salutarem, obsecrantes: ut infundere digneris Spiritum tuum sanctum edentibus nobis, vitam æternam regnumque perpetuum conlaturn potantibus. Per.

Ante Orationem Dominicam.

Non nostro merito, omnipotens Deus, sed Jesu-Christi filii tui obedientes præcepto, audemus dicere: Pater.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malis præsentibus & futuris omnipotens Deus: libera nos à periculis, ab infirmitatibus, ab scandalis; & præpara nos ad omne bonum per bonum & benedictum Dominum nostrum.

Post Communionem.

Divinam misericordiam concordi oratione poscamus: ut hæc salutifera Sacramenta, nostris recepta visceribus, purificent animam, corpusque sanctificent: atque ad spem cælestium viscera pariter & corda confirment. Per.

Item Collectio.

Deus justitiæ, Deus misericordiæ, Deus immortalitatis & vitæ, Deus splendoris & gloriæ,

quæsumus te & oramus: ut divinis muneribus recreati, in illam beatitudinem servemur à te tibi. Per.

LXXX. ITEM MISSA *Dominicalis.*

MUltiplicibus innixi vinculis delictorum, Fratres cariſſimi, ad ſingulare confugiamus abſolutionis divinæ remedium: & humiliati in ſacrificium Dominum deprecemur, (quem cotidie pravis inamaricamus operibus) qualiter nos ſua protegente dextera ab omni contagione ereptos, regnorum cæleſtium hæredes efficiat. Per.

Collectio.

Inclina aurem tuam omnipotens Deus: & eſto nobis præſentis vitæ rector, ut ſis remunerator futuræ. Per.

Post nomina.

Offerentum nominibus recenſitis, Fratres cariſſimi, Dominum deprecemur: ut eorum oblationem inter Sanctorum dona ſuſcipiat, quorum à nobis facienda commemoratio eſt; ut & noſtri memores eſſe dignentur. Petamus & pro his, qui nos in Dominica pace præceſſerunt: ut tartareo horrore ſegregatos, in ſinu Abrahæ conlocatos, reſuſcitare omnipotens dignetur in prima ſua reſurrectione, quam facturus eſt. Per.

Ad Pacem.

Deus, per cujus os prolatum eſt, quod pacem omnibus dares, & pacis ſtatuta relinqueres; infunde in noſtris ſenſibus pacis ſtudium & piæ voluntatis: ut vitiorum omnium labe purgati, pacem, quam labiis oris proſequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per.

Immolatio.

Dignum & juſtum eſt, æquum & juſtum eſt, nos tibi hîc & ubique ſemper gratias agere, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nos à morte perpetua atque ab ultimis inferni ſedibus liberaſti. Venerat quidem mors per mulierem; ſed venit vita per Virginem. Interitus per lignum; ſed in ligno ſalus. In Jeſu-Chriſto facta eſt finis moriendi, qui perrenitatem vitæ ſuæ corpori reſtituit. Cui omnes cælorum cum multiplici virtute militiæ hymnum debitum & gloriam tuam ſine ceſſatione proclamant, dicentes.

Post Sanctus.

Hoſanna in excelſis. Benedictus qui venit de cælis, ut converſaretur in terris, caro factus, ut per Paſſionem ſuam vitam credentibus daret. Ipſe enim qui prid.

Post Secreta.

Explentes ſacroſancta cærimoniorum ſollemnia, ritu Mel-

chisedech summi Sacerdotis oblata, precamur mente devota te, Majestas æterna: ut operante virtute, PANEM MUTATUM IN a CARNE, POCULUM VERSUM IN SANGUINE, ILLUM SUMAMUS IN CALICE QUI DE TE FLUXIT IN CRUCE EX LATERE. Sal.

Ante Orationem Dominicam.

Agnosce Domine verba quæ præcepisti: ignosce præsumptioni quam imperasti. Ignorantia est enim non nosse meritum; contumacia non servare præceptum, quibus jubemur dicere.

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo Domine Christe Jesu. CORPUS TUUM PRO NOBIS CRUCIFIXUM EDIMUS; & SANGUINEM sanctum tuum PRO NOBIS EFFUSUM bibimus: fiat nobis Corpus sanctum tuum ad salutem; & Sanguis sanctus tuus in remissione peccatorum hîc & in æterna sæcula sæculorum.

Post Communionem.

Agamus omnipotenti Deo gratias, quia refecit nos Pane cælesti, & Poculo spiritali, sperantes ab ejus benigna clementia: ut per effusionem Spiritus-Sancti sui, in quibus cibi cælestis virtus introivit, sinceritatis gratia perseveret. Per.

Consumm. Missæ.

Tibi gratias agimus, per quem mysteria sancta celebramus: à te quoque sanctitatis & sanitatis... ... tui gratia dona deposcimus. Per Dominum.

LXXXI. MISSA COTIDIANA b *Romensis.*

DEus, qui culpa offenderis; pœnitentia placaris; afflictorum gemitus respice: & mala quæ justè inrogas, misericorditer averte. Per.

Cætera desunt.

a Sextus casus pro casu accusandi, ut passim in his aliisque vetustis libris.

b Id est ex Ordine Romano seu Gregoriano.

MISSALE FRANCORUM.

I. INCIPIT DE SACRIS ORDINIBUS.

Ostiarius cum ordinatur, postquam ab Archidiacono instructus fuerit qualiter in domo Dei debeat conversari, ad suggestionem Archidiaconi tradat ei Episcopus claves Ecclesiæ de altari dicens: Sic age quasi redditurus Deo rationem pro his rebus, quæ istis clavibus recluduntur.

Acolytus *cùm ordinatur, ab Archidiacono quidem doceatur qualiter officium suum agere debeat: sed ab ipso Archidiacono accipiat ceroferarium cum cereo; ut sciat se ad accendenda Ecclesiæ luminaria mancipari: accipiat & orciolum vacuum ad suggerendum vinum Eucharistiæ Corporis Christi.*

Exorcista cùm ordinatur, accipiat de manu Episcopi libellum, in quo scripti sunt Exorcismi, dicente sibi Episcopo: Accipe & commenda: & habeto potestatem imponendi manus super energumenum, sive baptizatum, sive catechumenum.

Diaconus cùm ordinatur, solus Episcopus qui ei benedicit, manum super caput illius ponat. Per.

Presbyter cùm ordinatur, Episcopus ei benedicat, manum suam super caput ejus teneat: etiam omnes Presbyteri qui præsentes sunt, manus suas juxta manum Episcopi super caput illius teneant.

Episcopus cùm ordinatur, duo Episcopi manus eorum super caput ejus ponant; & teneant Evangeliorum codicem supra cervicem ejus: & uno super eum infundente benedictionem, reliqui omnes Episcopi qui adsunt, manibus suis super caput ejus teneant.

II. BENEDICTIO [a] *Ustearii.*

Deum Patrem omnipotentem suppliciter deprecemur, ut hunc famulum suum benedicere dignetur, quem in officii Ustearii eligere dignatus est: ut sit ei fidelissima cura in diebus ac noctibus ad distinctionem horarum certatim ad invocandum nomen Domini. Per.

a Eædem orationes in Ordine Romano pro his & sequentibus Ordinibus usque ad Episcopatum. Editæ apud Morinum, in lib. de sacris Ordinationibus pag. 261. Eædem item orationes habentur in pervetusto Missali Bibliothecæ regiæ numero 3865 ad cujus oram hoc loco ita legitur. *Helias Scotigena sic faciebat: & Episcopus Vgo secundum Ordinem Romanum.* Hi Episcopi erant Ecolismenses; Helias quidem tempore Caroli Calvi; Hugo verò medio sæculo decimo. Itaque hic ritus est Gallicanus, non Romanus.

Alia.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc Ustiarium : ut inter Janitores Ecclesiæ paret obsequia ; & inter partem tuam mereatur habere mercedem. Per.

III. Benedictio
Acolyti.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui Moysen & Aaron locutus es, ut accenderetur lucerna in tabernaculo testimonii : sic benedicere & sanctificare digneris hunc famulum tuum, ut sit Acolytus in Ecclesia tua. Per.

IV. Præfatio
Lectoris.

Eligunt te fratres tui, ut sis Lector in domo Dei tui ; & agnoscas officium tuum, ut impleas illud : potens est enim Deus, ut augeat tibi gratiam. Per.

Benedictio Lectoris.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc nom. illum, in officium Lectoris : ut assiduitate lectionum distinctus atque ordinatus curis modulis, spiritali devotione lingua resonet Ecclesiæ.

V. Præfatio
Exorcistæ.

Deum Patrem omnipotentem supplices deprecamur, ut hunc famulum suum nom. ill. benedicere dignetur in officio exorcistæ ; ut sit spiritalis Imperator ad abjiciendos dæmones de corporibus obsessis cum omni nequitia eorum multiformi. Per.

Benedictio Exorcistæ.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, Benedicere digneris famulum tuum hunc nom. ill. in officio Exorcistæ : ut per impositionis manuum & oris officium, eum eligere digneris ; & imperium habeat spirituum immundorum coercendorum ; & probabilis sit medicus Ecclesiæ tuæ, gratiæ curationum virtute confirmatus.

VI. Allocutio ad
Subdiaconum ordinandum.

Exhibeatur in conspectu Episcopi patena [a] & calix vacuus, & dicat ei Episcopus.

Vide cujus ministerium tibi traditur. Et ideo si usque nunc fuisti tardus ad Ecclesiam, ammodo debes esse assiduus. Si usque nunc somnolentus, ammodo vigiles. Si usque nunc

a Huc spectat canon 6. Concilii Toletani VIII.

ebriosus, ammodo sobrius. Si usque nunc in honestus, ammodo castus. Oblationes, quæ veniunt in altario, panes propositionis appellantur. De ipsis oblationibus tantum debet in altario poni, quantum populo possit sufficere, ne aliquid putridum in Sacrario maneat. Pallæ verò quæ sunt in [a] substraturio, in alio vase debent lavari; in alio corporales pallæ. Ubi pallæ corporales lavatæ fuerint, nullum linteamen ibidem aliud debet lavari: ipsa aqua in Baptisterio debet vergi. Ideo te ammoneo: tu ita te exibe, ut Deo placere possis. *Et trades ei calicem & patenam.*

Præfatio Ordinationis Subdiaconi.

Oremus Deum & Dominum nostrum: ut super servum suum nom. ill. quem ad Subdiaconatus officium evocare dignatus est, infundat benedictionem & gratiam suam: ut in conspectu suo fideliter serviens, destinata Sanctis præmia consequatur. Per Dominum.

Benedictio Subdiaconi.

Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc, nom. ill. quem ad Subdiaconatus officium eligere dignatus es: uti eum in sacrario tuo sancto strenuum sollicitumque cælesti militiæ instituas; ut sanctis altaribus fideliter subministret: & requiescat super eum Spiritus sapientiæ & intellectus, Spiritus consilii & fortitudinis, Spiritus scientiæ & pietatis. Repleas eum Spiritu timoris tui: ut eum in ministerio divino confirmes: ut obediens atque dicto parens, tuam gratiam consequatur. Per Dominum.

VII. ALLOCUTIO AD *Populum in Ordinatione Diaconi.*

Dilectissimi fratres, quamlibet possint ad ordinationem Ecclesiastici ministerii promovendam, sibi ipsa sufficere privilegia Sacerdotum: attamen quia probabilior & nostra apud Dominum conversatio est, & eorum quorum honor augetur, major est gratia, si id quod arbitria nostra eligunt, etiam vestræ confirmet dilectionis adsensus: idcirco filium nostrum ill. cupio ad officium Diaconatus in consortium nostrum divinitatis auxilio promovere. An eum dignum hoc officio censeatis, scire desidero: & si vestra apud meam concordat electio, testimonium quod vultis, vocibus adprobate. Per Dominum.

a Id est quibus sternitur altaris planities: *Corporales*, quæ corpus Christi proximè tangunt.

Oratio ad Diaconum *Ordinandum.*

OReмus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem: ut super hunc famulum suum, quem ad officium Diaconatus vocare dignatur, benedictionem gratiæ clementer effundat, & consecrationis indulta propitius dona conservet: ut preces nostras clementer exaudiat; & quæ nostro sunt gerenda servitio, suo benigno prosequatur auxilio: & quem sacris ministeriis exsequendis pro nostra intelligentia credimus offerendum, sua potiùs electione justificet. Per Dominum.

Consecratio.

Adesto, quæsumus, omnipotens Deus, honorum dator, ordinum distributor, officiorumque dispositor; qui in te manens, innovas omnia, & cuncta disponis per Verbum, Virtutem, Sapientiamque tuam Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum, sempiterna Providentia præparas, & in singulis quibusque temporibus aptanda dispensas. Cujus corpus Ecclesiam tuam, cælestium gratiarum varietate distinctam, suorumque connexa discretione membrorum, per legem totius mirabilis compagis unitam, in augmentum templi tui crescere dilatarique largiris: sacri muneris servientem trinis gradibus ministrorum nomini tuo militare constituens: electis ab initio Levi filiis, qui mysticis operationibus domus tuæ fidelibus excubiis permanentes, hæreditatem benedictionis æternæ sorte perpetua possiderent. Super hunc famulum tuum, quæsumus, Domine placatus intende, quem tuis sacris servitutum, in officium Diaconi suppliciter dedicamus. Et nos quidem, tamquam homines, divini sensus & summæ rationis ignari, hujus vitam, quantum possumus, æstimamus. Te autem, Domine, quæ nobis sunt ignota, non transeunt; te occulta non fallunt. Tu cognitor pectorum, tu scrutator es animarum. Tu veraciter in eum cæleste potes adhibere judicium: & velut indignis donare quæ poscimus. Emitte in eum, quæsumus Domine, Spiritum-Sanctum in opus ministerii fideliter exsequendi: munere septiformis tuæ gratiæ roboretur. Abundet in eum totius forma virtutis, auctoritas, modestia, pudor, constans innocentia, & spiritalis observantia disciplinæ. In moribus ejus præcepta tua fulgeant: ut suæ castitatis exemplo imitationem sanctæ plebis adquirat; & bonum conscientiæ testimonium perferens, in Christo firmus & stabilis perseveret: dignisque successionibus de inferiore gradu, per gratiam tuam potiora

potiora capere mereamur. Per Dominum nostrum.

Exaudi Domine supplicum preces, & devoto tibi pectore famulantes perpetua defensione custodi: ut nullis pertutbationibus impediti, liberam servitutem tuis semper exhibeamus officiis. Per Dominum nostrum.

Ad consummandum Diaconatus Officium.

Commune votum communis prosequatur oratio: ut his totius Ecclesiæ prece, qui in Diaconatus ministerio præparatur Levitico, benedictione & spiritali conversatione præfulgens gratia sanctificationis eluceat. Per Dominum.

Benedictio sequitur.

Domine sancte, spei, fidei, gratiæ, & profectuum munerator, qui in cælestibus & terrenis Angelorum ministeriis ubique dispositis, per omnia elementa voluntatis tuæ defendis affectum; hunc quoque famulum tuum ill. speciali dignare inlustrare aspectu: ut tuis obsequiis expeditus, sanctis altaribus minister purus adcrescat: & indulgentia purior, eorum gradu, quos Apostoli tui in septenario numero, beato Stephano duce ac prævio, sancto Spiritu auctore elegerunt, dignus exsistat: & virtutibus universis, quibus tibi servire oportet, instructus compleat. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

VIII. ALLOCUTIO AD POPULUM *in Ordinatione Presbyteri.*

Quoniam, dilectissimi fratres, Rectoris navem & navigium deferentis eadem est vel securitatis ratio, vel timoris: communis eorum debet esse sententia; quorum causa communis exsistit. Nec frustra à Patribus reminiscimur institutum, ut de electione eorum, qui ad regimen altaris adhibendi sunt, consulatur & populus: quia de actu & conversatione præsenti, quod nonnumquam ignoratur à pluribus, scitur à paucis: & necesse est, ut facilius quis obedientiam exhibeat ordinato, cui adsensum præbuerit ordinando. Fratris nostri & Conpresbyteri conversatio, quantum nosse mihi videor, probata ac Deo placita est; & digna (ut arbitror) Ecclesiastici honoris augmento: sed ne unum fortasse vel paucos aut decipiat adsensio, au fallat affectio; sententia est expectanda multorum. Itaque quid de ejus actibus aut moribus noveritis, quid de merito censeatis, Deo teste, consulimus. Debet hanc fidem habere caritas vestra; quam secundùm præceptum Evangelii, & Deo exhibere debetis & proximo: ut huic testimonium Sacerdoti magis pro merito, quàm pro affectione

Qq

aliquid tribuatis. Et qui devotionem omnium expectamus, intelligere tacentes non possumus. Simus tamen quod est acceptabilius Deo, aderit per Spiritumsanctum consensus unus omnium animorum. Et ideo electionem vestram debetis voce publica profiteri. Per Dominum.

Oratio ad Presbyteros *ordinandos.*

Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem: ut super hunc famulum suum, quem ad Presbyteri munus eligit, cælestia dona multiplicet: & quæ ejus dignatione suscipiunt, ejus exsequantur auxilio. Per Dominum.

Item alia.

Exaudi nos Deus salutaris noster, & super hunc famulum tuum benedictionem Spiritussancti, & gratiæ Sacerdotalis effunde virtutem: ut quem tuæ pietatis suspectibus offerimus consecrandum, perpetua muneris tui largitate prosequaris. Per.

Consecratio.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, honorum & omnium dignitatum, quæ tibi militant, distributor, per quem proficiunt universa; per quem cuncta firmantur, amplificatis semper in melius naturæ rationalis incrementis, per ordinem congruam rationem dispositum. Unde Sacerdotales gradus; & officia Levitarum Sacramentis mysticis instituta creverunt: ut cùm Pontifices summos regendis populis præfecisses, ad eorum societates & operis adjumentum sequentis ordinis viros & secundæ dignitatis elegeris. Sic in eremo per LXX. virorum prudentium mentes Moysi spiritum propagasti: quibus ille adjutoribus usus in populo, innumeras multitudines facilè gubernavit. Sic & Eleazaro & Ithamar filiis Aaron paternæ plenitudinis abundantiam transfudisti: ut ad hostias salutares, & frequentioris officii Sacramenta sufficeret meritum Sacerdotum. Hac providentia, Domine, Apostolis Filii tui Doctores fidei comites addidisti: quibus illi orbem totum secundis Prædicatoribus impleverunt. Quapropter infirmitati quoque nostræ, Domine quæsumus, hæc adjumenta largire: qui quanto magis fragiliores sumus, tanto his pluriùs indigemus. Da, quæsumus, omnipotens Pater in hoc famulo tuo ill. Presbyterii dignitatem, innova in visceribus ejus spiritum sanctitatis. Acceptum à te, Deus, secundi meriti munus obteneat; censuramque morum exemplo suæ conversationis insinuet. Sit providus cooperator ordinis nostri, eluceat in eum totius forma justitiæ: ut bonam

rationem dispensationis sibi creditæ redditurus, æternæ beatitudinis præmia consequatur. Per.

Consummatio Presbyterii.

Sit nobis, Fratres, communis oratio: ut hic, qui in adjutorium & utilitatem vestræ salutis eligitur, Presbyteratus benedictionem divini indulgentia muneris consequatur: ut sancti Spiritus Sacerdotali dona privilegio virtutum, ne impar loco deprehendatur, obteneat per suum. Per Dominum.

Item Benedictio.

[Deus] sanctificationum omnium auctor, cujus vera consecratio, plena benedictio est: tu Domine super hunc famulum ill. quem Presbyterii honore dedicamus, manum tuæ benedictionis infunde: ut gravitate actuum, & censura vivendi probet se esse Seniorem, his institutus disciplinis, quas Tito & Timotheo Paulus exposuit: ut in lege tua die ac nocte, Omnipotens, meditans, quod legerit, credat; quod crediderit, doceat; quod docuerit, imitetur: justitiam, constantiam, misericordiam, fortitudinem in se ostendat; exemplum probet; admonitionem confirmet; ut purum atque immaculatum ministerii tui donum custodiat: & per obsequium plebis tuæ corpus & sanguinem Filii tui immaculata benedictione TRANSFORMET: & inviolabili caritate in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, in die justitiæ æterni judicii, conscientia pura, fide plena, Spiritu-Sancto plenus persolvat. Per Dominum.

Consecratio manus.

Consecrentur manus istæ, & sanctificentur per istam unctionem, & nostram benedictionem: ut quæcumque benedixerint, benedicta sint; & quæcumque sanctificaverint, sanctificentur. Per Dominum.

Item alia.

Unguantur manus istæ de oleo sanctificato & chrismate sanctificationis: sicut unxit Samuel David in Regem & Prophetam; ita unguantur & consummentur in nomine Dei Patris, & Filii, & Spiritus-Sancti, facientes imaginem sanctæ Crucis Salvatoris Domini nostri Jesu-Christi: qui nos à morte redemit, & ad regna cælorum perducit. Exaudi nos pie Pater, omnipotens, æterne Deus: & præsta quod te rogamus & oramus. Per.

IX. EXHORTATIO AD POPULUM, *cùm Episcopus ordinatur.*

SErvanda est, dilectissimi Fratres, in excessu Sacerdotum lex antiquæ Ecclesiæ, ut decedentibus aliis quidem dignissimi subrogentur, per quorum doctrinam Fides Catholica, & religio

Christiana subsistat: ne ovili Domini prædo violentus inrumpat, & dispersas absque Pastore oves fur nocturnus invadat. Recepto itaque dispensatione Dei Sacerdote vestro, sollicitè vobis agendum est: ut in locum defuncti, talis successor præparetur Ecclesiæ; cujus pervigili cura, & instanti sollicitudine ordo Ecclesiæ, & credentium fides in Dei timore meliùs convalescat. Qui, præcipiente Apostolo, in omni Doctrina formam boni operis ipse præbeat: cuique habitus, sermo, vultus, incessus, Doctrina, virtus sit: qui vos ut Pastor bonus fide instruat, exemplum patientiæ doceat, Doctrinam religionis instituat, in omni opere bono confirmet caritatis exemplo. Secundùm voluntatem ergo Domini in locum sanctæ memoriæ ill. nom. virum venerabilem ill. testimonio Presbyterorum & totius cleri, & consilio civium ac consistentium, credimus eligendum, virum (ut nostis) natalibus nobilem, moribus clarum, religione probum, fide stabilem, misericordia abundantem, humilem, justum, pacificum, patientem, caritatem habentem, tenacem, cunctisque [a] Sacerdos eligenda sunt, bonis omnibus exuberantem. Hunc ergo, dilectissimi Fratres, testimonii boni operis electum, dignissimum Sacerdotio consonantes laudibus, clamate & dicite: Dignus est.

a Fortè, *in cunctis quæ in Sacerdote exigenda sunt.*

Orat. et preces de Episcopis *Ordinandis.*

Oremus [b], dilectissimi nobis: ut his viris ad utilitatem Ecclesiæ providendis benignitas omnipotentis Dei gratiæ suæ tribuat largitatem. Per Dominum.

Exaudi Domine supplicum preces: ut quod nostro gerendum est ministerio, tua potius virtute firmetur. Per Dominum nostrum.

Propitiare Domine supplicationibus nostris, & inclinato super hos famulos tuos cornu gratiæ Sacerdotalis, benedictionis tuæ in eos effunde virtutem. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deum, totius sanctificationis ac pietatis auctorem, qui placationem suam, & sacrificia, & sacra constituit, Fratres dilectissimi, deprecemur, uti hunc famulum suum, quem exaltare in Ecclesia, & Seniorum Cathedra (concordibus sua inspiratione judiciis, & effusis super plebem suam votis fidelibus ac vocum testimoniis) voluit imponi, con-

b Hæc & tertia oratio est in Ordine Romano.

locans eum cum Principibus populi sui: ad eorum nunc precem universam eumdem summo Sacerdotio debita honoris plenitudine, charismatum gratia, sanctificationum ubertate, ac præcipuè humilitatis virtute locupletet: ut Rector potius non extollatur; sed in omnibus se, quantum est major, humilians, sit in ipsis quasi unus ex illis: omnia judicii Domini nostri non pro se tantùm, sed & pro omni populo, qui sollicitudini suæ creditur, contremiscens: ut qui meminerit de Speculatorum manibus omnium animas requirendas, pro omnium salute pervigilet, Pastorali erga creditas sibi oves Domini diligentiæ ejus semper se flagrantissimum adprobans. Te delictorum * adigitur præfuturus, ex omnibus electus, ex omnibus universis sacris sacrandisque idoneus fiat sub hac, quæ est homini per hominem postrema benedictio consummata atque perfecta suæ consecrationis, nostræ subplicationis adtentissimæ concordissimisque omnium precibus adjuvemur: omnium pro ipso oratio incumbat, cui exorandi pro omnibus pondus imponitur. Impetret ei affectus totius Ecclesiæ virtutem, pietatem, sanctificationem, & ceteras summi Sacerdotii sacras dotes universæ Ecclesiæ profuturas, Domino Deo nostro (qui sacrorum munerum profluus fons est, qui dat omnibus adfluenter) quod Sacerdoti pio affectu poscitur ad exundandam in omnibus sanctificationem suorum omnium, promptissimè ac plenissimè conferente. Per Dominum nostrum Jesum.

Consecratio.

Deus honorum omnium, Deus omnium dignitatum, quæ gloriæ tuæ sacris famulantur ordinibus; Deus, qui Moysen famulum tuum secreti familiaris affectu inter cetera celestis documenta culturæ, de habitu quoque indumenti Sacerdotalis instituens, electum Aaron mystico amictu vestire inter sacra jussisti: ut intelligentiæ sensum de exemplis priorum caperet secutura posteritas; ne eruditio Doctrinæ tuæ ulli deesset ætati: cùm & apud veteres reverentiam ipsa significationum species obtineret; & apud nos certiora essent experimenta rerum, quàm ænigmata figurarum. Illius namque Sacerdotii anterioris habitus, nostræ mentis ornatus est: & Pontificalis gloria non jam nobis honorem commendat vestium, sed splendorem animarum. Quia & illa, quæ tunc carnalibus blandiebantur obtutibus, potiùs quæ ipsis erant intelligenda poscebant. Et idcirco famulis tuis, quos ad summi Sacerdotii ministerium elegisti, hanc, quæsumus, Domine

gratiam largiaris: ut quicquid illa velamina in fulgore auri, in nitore gemmarum, & multimodi operis varietate signabant; hoc in horum moribus actibusque clarescat. Comple Domine in Sacerdotibus tuis mysterii tui summam: & ornamentis totius glorificationis instructos, cælestis unguenti flore sanctifica [a]. Hoc Domine copiosè in eorum caput influat, hoc in oris subjecta decurrat, hoc in totius corporis extrema descendat: ut tui Spiritus virtus & interiorum ora repleat, & exteriora circumtegat. Abundet in his (eo) constantia fidei, puritas dilectionis, sinceritas pacis. Sint speciosi munere tuo pedes horum ad Evangelizandum pacem, ad Evangelizandum bona tua. Da eis Domine ministerium reconciliationis in verbo, & in factis, & in virtute & signorum & prodigiorum. Sit sermo eorum (ejus) & prædicatio, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Da eis, Domine, claves regni cælorum: utantur, nec glorientur potestate, quam tribuis in ædificationem, non in destructionem. Quodcumque ligaverint super terram, sit ligatum & in cælis; & quodcumque solverint super terram, sit solutum & in cælis. Quorum detinuerint peccata, detenta sint; & quorum dimiserint, tu dimittas. Qui benedixerit eis, sit benedictus: & qui maledixerit eis, maledictionibus repleatur. Sint servi fideles & prudentes, quos constituas tu Domine super familiam tuam; ut dent illis cibum in tempore necessario, ut exhibeant omnem hominem perfectum. Sint sollicitudine impigri, sint spiritu ferventes: oderint superbiam, diligant veritatem, nec eam umquam deserant, aut lassitudine, aut timore superati. Non ponant lucem ad tenebras, nec tenebras lucem. Non dicant malum, bonum; nec bonum, malum. Sint sapientibus & insipientibus debitores: & fructum de profectu omnium consequantur. Tribuas eis, Domine, Cathedram Episcopalem ad regendam Ecclesiam tuam & plebem universam. Sis eis auctoritas, sis eis potestas, sis eis firmitas. Multiplices super eos benedictionem & gratiam tuam: ut ad exorandam semper misericordiam tuam tuo munere idonei, tua gratia possint esse devoti. Per Dominum. [b]

Super oblata.

Suscipe Domine munera, quæ tibi offerimus pro famulo tuo

a Hæc & sequentia verba leguntur in Ordine Romano, postquam unctum est Episcopi caput.

b Nihil hic de benedictione ornamentorum Episcopalium.

illo: & propitius in eodem tua dona custodi.

Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro illo famulo tuo, quem ad Pontificalem gloriam promovere dignatus es, quæsumus Domine, placatus accipias: ut quod divino munere consecutus est, tua in eo protectione firmetur. Per Dominum nostrum.

Adesto misericors Deus: ut quod actum est nostræ servitutis officio, tua benedictione firmetur. Per.

Item alia.

Ecclesiam tuam Domine benignus inlumina: ut & gratus tui proficiat ubique successus, & grati fiant nomini tuo, te gubernante, Pastores. Per Dominum.

X. BENEDICTIO SUPER *Virgines*.

OMnipotens sempiterne Deus, adjuva quas virginitatis honore dignatus es decorare. Perferant inchoati operis consummatum affectum, & votorum suorum expediant institutum: virginali habitu perfectam tibi offerant plenitudinem; & initia sua perducere mereantur ad finem: ut matura sanctimoniæ cumulent merita, & centenatium munus de perfecto agone virginitatis accipiant.

Consecratio Virginum.

Castum veri Dei cultum incorrupta religione retinentes, inviolabilis naturæ Dominum suppliciter oremus: ut hanc famulam suam corroboret, quæ sanctam & maximam acceptabilem Deo virginitatem, adsumptis spiritalium cogitationum viribus, dedicavit, bene concepto mentis proposito perseveret: ut virginitas, quæ Ecclesiæ comparatur, & similitudini divinæ immolationis induitur, perennitatis gratiam consequatur. Per Dominum.

Deus [a], castorum corporum benignus habitator, & incorruptarum Deus amator animarum, Deus qui humanam substantiam in primis hominibus diabolica fraude vitiatam, ita in Verbo tuo, per quod omnia facta sunt, reparas, ut eam non solùm ad primæ originis innocentiam revoces; sed etiam ad experientiam bonorum, quæ in novo sæculo sunt habenda, perducas; & obstrictos adhuc conditione mortalium, jam ad similitudinem provehas Angelorum: respice Domine super has famulas tuas: quæ in manu tua continentiæ suæ propositum conlocantes, tibi devotionem suam offerunt, à quo ipsa vota sumpserunt. Quomodo enim animus

a Hæc in Ordine Romano. Alia infra in Missali Gallicano.

mortali carne circumdatus, legem naturæ, libertatem licentiæ, vim consuetudinis, & stimulos ætatis evinceret: nisi tu per liberum arbitrium hunc amorem virginitatis clementer accenderes; tu hanc cupiditatem in earum corde benignus aleres; tu fortitudinem ministrares? Effusa namque in omnes Gentes gratia tua, ex omni natione quæ est sub cælo, in stellarum innumerabilem numerum novi testamenti heredibus adoptatis, inter ceteras virtutes, quas filiis tuis non ex sanguinibus, nec voluptate carnis, sed de tuo Spiritu genitis indedisti, etiam hoc donum in quorumdam mentes de largitatis tuæ fonte defluxit: ut cùm honorem nuptiarum nulla interdicta minuissent, ac super copulam tua benedictio permaneret: existerent tamen sublimiores animæ, quæ non hoc concupiscerent, quod haber mortale conubium: sed hoc eligerent, quod præmittit divinum Christi Ecclesiæque Sacramentum. Agnovit Auctorem suum beata virginitas: & æmula integritatis angelicæ, illius thalamo, illius cubiculo se devovit; qui sic perpetuæ virginitatis est sponsus, quemadmodum perpetuæ virginitatis est filius. Implorantibus ergo auxilium tuum Domine, & confirmari ex benedictionis tuæ consecratione cupientibus da protectionis tuæ munimen: ne hostis antiquus, qui excellentiora studia subtilioribus infestat insidiis, ad obscurandam perfectæ continentiæ palmam per aliquam serpat mentis incuriam: & rapiat de proposito Virginum, quod etiam moribus decet inesse nuptiarum. Sit in eis, Domine, per donum Spiritus tui prudens modestia: & quod sunt professæ custodianr, scrutatori pectorum non corpore placituræ, sed mente. Transeanr in numerum sapientium puellarum; ut cælestem Sponsum accensis lampadibus cum oleo præparationis expectent: nec turbatæ improvisi Regis adventu, securturæ cum lumine, ut præcedentium choro jungantur, occurrant: nec excludantur cum stultis. Regalem januam cum sapientibus Virginibus licenter introeant: & in Agni tui perpetuo comitatu probabiles mansura castitate permaneant. Per.

Accipe puella pallium, quod perferas sine macula ante tribunal Domini nostri Jesu-Christi: cui flectit omne genu cælestium, & terrestrium, & infernorum. Benedicat te conditor cæli & terræ, Deus Pater omnipotens: qui te eligere dignatus est ad instar sanctæ Mariæ matris Domini nostri Jesu-Christi ad integram & immaculatam virginitatem, quam professa es coram Deo

Deo & Angelis ſanctis. Idcirco ſerva propoſitum; ſerva caſtitatem per patientiam: ut coronam virginitatis tuæ accipere merearis. Nunc exoro Domini noſtri Jeſu-Chriſti divinam miſericordiam; ut hanc Virginem conſecrare ac ſanctificare dignetur uſque in finem. Per.

Benedicat te Deus Pater, & Filius, & Spiritus-Sanctus omni benedictione ſpiritali: ut maneas ſine macula ſub veſtimento ſanctæ Mariæ matris Domini noſtri Jeſu-Chriſti. Qui tecum vivit & regnat in ſæcula ſæculorum.

XI. BENEDICTIO VESTIMENTORUM *Viduæ.*

VIſibilium [a] & inviſibilium rerum creator, Deus, adeſto propitius: ut hæc indumenta, ſanctitatis effigiem oſtendentia, deſuper gratia tua inrigante, benedicere & ſanctificare facias. Per Dominum,

Conſecratio veſtium.

Inlumina, quæſumus, oculos majeſtatis tuæ ad benedicendam hanc viduitatis veſtem: ut quæ inordinatis veſtibus viri ſui viſibus placuit; in ſacratis indumentis benedictionis tuæ ſervire mereatur. Per.

Benedictio Viduæ, quæ fuerit caſtitatem profeſſa.

Conſolare, Domine, hanc famulam tuam viduitatis languoribus conſtrictam: ſicut conſolari dignatus es Saraptinam viduam per Heliam Prophetam. Concede ei pudicitiæ fructum, ut antiquarum non memineat voluptatum: neſciat etiam incentiva deſideria, ut ſoli tibi ſubdat propria colla: quò poſſit pro laboribus tantis ſexageſimum gradum percipere, munus dilectabile ſanctitatis. Per.

Item alia.

Domine Deus virtutum cæleſtium æterne, tibi ſupplices fundimus preces, ut hanc famulam tuam conſecrare digneris; quam de priſtina converſatione ad novitatem vitæ, exſpolians veterem hominem, & induens novum, convertere feciſti: ut ſicut Anna Propheteſſa multis temporum curriculis, veſtibus viduitatis induta, in templo gloriæ tuæ in jejuniis & orationibus fideliter ſerviebat; ſic & hæc famula tua tibi ſoli Deo in Eccleſia tua devota mente ſerviat. Per Domin.

Deus, qui Annam filiam Fanuelis, vix per annos ſeptem ſortitam jura conjungii, ita cum annis LXXXIIII. in ſancta & in timorata caſtitate ſervaſti, ut noctibus ac diebus orationes jejuniaque miſcentibus, quæ * ad prophetiæ gratiam ſub Circumciſione Chriſti tui juſtus remunerator adducaris: quique dein-

a Hæc in Ordine Romano & fere quæ ſequuntur.

ceps per Apostolicam institutionem sanctarum hujus ordinis manibus feminarum sexus ipsius adolescentulas juniores instruxit, cum sancti charismatis benedictione visitari laudabili dispensatione voluisti: suscipere dignare, omnipotentissime rerum omnium Deus, hujus conservæ nostræ arduum & laboriosum; nec satis discrepans à perfectæ virginitatis proposito; quia tu creaturarum omnium conditor, probas mundiales inlecebras difficiliùs post experimentum posse vitari: sed cùm ad te venitur, idque per te, numquam animas semel tibi dicatas vel terribile passionum vel divitiarum blandimenta sollicitant. Nam sensibus (quibus ipse dignatis infundi) nihil est desiderabilius, quàm regnum tuum; nihil terribilius, quàm judicium tuum. Da ergo Domine ad petitionem maximæ rei tuæ misericordiam tuam: & tribue, ut hæc famula tua in adgressæ castitatis observatione perdurans, inter conjugatas uni tantùm viro feminas, fructum xxx. sortiatur. Sit in illa cum misericordia discretio, cum humilitate largitas, cum libertate honestas, cum humanitate sobrietas. Opus tuum die ac nocte meditetur: & pro eo quòd amisit conjugis solatium temporale; te, qui rerum omnium requies es, sequatur: & vitæ spatium spiritali consolatione conpensa, ut in die vocationis suæ talis venire mereatur, qualis Anna fuisse constat, quam usque ad Prophetiæ spiritum promovisti. Per.

XII. Consecratio *Altaris.*

Creator & conservator humani generis, dator gratiæ, & spiritalis largitor æternæ salutis, tu permitte Spiritum tuum super vinum cum aqua mixtum: ut armata virtute cælestis defensionis ad consecrationem hujus Ecclesiæ vel altaris proficiat. Per.

Præfatio consecrationis altaris.

Ponis super cornua Altaris digito tuo vinum cum aqua mixtum: & aspergis altare septem vicibus; reliquum autem fundes ad basem: & offeres incensum super altare odorem suavissimum Domino.

[a] Dei Patris omnipotentis misericordiam, dilectissimi fratres, deprecemur: ut hoc altarium sacrificiis spiritalibus consecrandum, vocis nostræ exorandus officio, præsenti benedictione sanctificet: ut in eo semper oblationes famulorum suorum studio suæ devotionis inpositas, benedicere & sanctificare dignetur: & spiritali placatus incenso, precanti familiæ suæ promptus exauditor adsistat. Per Dominum.

a Hæc sequentia in Ordine Romano, sed plura ibi.

Benedictio Altaris.

Deus omnipotens, in cujus honorem altarium sub invocatione tui consecramus, clemens & propitius preces nostræ humilitatis exaudi; & præsta, ut in hac mensa sint tibi libamina accepta, sint grata, sint pinguia, & Spiritus-Sancti tui semper rore perfusa: ut omni tempore in hoc loco supplicantis tibi familiæ tuæ anxietates releves, ægritudines cures, preces exaudias, vota suscipias, desiderata confirmes, postulata concedas. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Præfatio Linteaminum.

Domine Deus omnipotens, sicut ab initio hominibus vitalia & necessaria creasti; & quemadmodum vestimenta Pontificalia Sacerdotibus, & Levitis ornamenta, quæ & linteamina fieri famulo tuo Moysi per XL. dies docuisti; sive etiam ea quæ Maria texuit, & fecit in usum ministerii tabernaculi Fœderis: sanctificare, benedicere, consecrareque digneris hæc linteamina in usum altaris tui ad tegendum, involvendumque Corpus & Sanguinem Filii tui Domini nostri Jesu-Christi. Qui tecum vivit & regnat Deus.

Fiant omnia ista protectione tua tuta atque defensa, potens Domine, vasa. Per Dominum.

Ad consecrandam Patenam.

Consecramus & sanctificamus hanc patenam ad conficiendum in ea Corpus Domini nostri Jesu-Christi patientis crucem pro salute nostra omnium. Qui regnat in sæcula.

Item alia.

Consecrare & sanctificare digneris, Domine, patenam hanc, per istam unctionem & nostram benedictionem in Christo Jesu Domino nostro. Qui vivit & regnat.

Ad Calicem consecrandum.

Oremus, dilectissimi fratres, ut Dominus Deus noster calicem suum in ministerio consecrandum cælestis gratiæ inspiratione sanctificet: ut ad humanam benedictionem plenitudinem divini favoris accommodet. Per Dominum.

Item Collectio.

Dignare Domine calicem istum in usum ministerii tui pia famuli tui devotione formatum, ea sanctificatione perfundere, qua Melchisedech famuli tui sacratum calicem perfudisti; & quod arte vel metallo effici non potest altaribus tuis dignum, fiat tua benedictione pretiosum.

Ad omnia.

Dignare Domine Deus omnipotens Rex regum, & Dominus dominantium, Sacerdos omnium, Pontifex universorum, per quem unà cum Patre, sancto-

que Spiritu facta sunt universa, Christe Jesu, benedicere, consecrare, & sanctificare digneris vasa hæc cum hoc altario, linteaminibus, ceterisque vasis: & quemadmodum sanctificasti officia tabernaculi testimonii olim cum arca, oraculo, cyrubin alosis, velis, columnis, candelabro, altaribus, argenteis basibus, tabulis deauratis, holocaustis, æreo altare, cùm æneis vasis, tentoriis, funibus, oleo unctionis, & ceteris aliis in figura nostri per manus sanctorum sanctificasti Sacerdotum; ita nunc manens in æternum, summe Sacerdos Sacerdotum secundùm ordinem Melchisedech, (ut diximus) patenam hanc & calicem hunc, & omnia instrumenta altaris hujus Ecclesiæ seu basilicæ, quæ inter nostras palmas habentur, corde precamur, ut benedicas, purifices, consecres, & consummes: quibus inter nos & æternam unitatem in supremo meatu sine fine constare credimus. Per.

Præfatio Chrismalis.

Oremus, Fratres carissimi, ut Deus omnipotens hoc ministerium, Corporis Filii sui Domini nostri Jesu-Christi gerolum, benedictione, sanctificationis tutamine, defensionis dominatione implere dignetur, orantibus nobis. Per.

Omnipotens Deus Trinitas, manibus nostris opem tuæ benedictionis infunde: ut per nostram benedictionem hoc vasculum sanctificetur: & Corporis Christi novum sepulcrum Spiritus-Sancti gratia perficiatur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum vivit.

XIII. Orationes [a] et Prec. *pro Regibus.*

Deus, qui fideles tuos ad hoc corripis, ut emendes; populum tuum, quæsumus, ne despicias supplicantem: ut tuæ virtutis auxilio, omni hostilitate depulsa, & securitate patriæ lætetur, & Catholica semper exultet Ecclesia. Per.

Item alia.

Populi tui, quæsumus omnipotens Deus, propitiare peccatis, & totius hostilitatis à nobis errores averte: ut regni Francorum nominis secura libertas in tua devotione semper exultet: & ab hostium nos defende formidine; ut omni pertubatione submota, liberis tibi mentibus serviamus.

Item alia.

Omnipotens sempiterne Deus, qui regnis omnibus æterno dominaris imperio; inclina ad preces humilitatis nostræ aures, mi-

a Aliæ orationes aliusque Regis benedicendi modus in Ordine Romano, & apud Menardum in unctione Regum Francorum.

sericordiæ tuæ, & Francorum regni adesto Principibus: ut tua tranquillitate clementes, tua semper sint virtute victores. Per.

Alia.

Omnipotens & misericors Deus, cujus regnum est omnium sæculorum; supplicationes nostras clementer exaudi: & Francorum regnum tibi subditum protege principatum: ut in tua virtute fidentes, & tibi placeant, & super omnia regna præcellant. Per.

Item alia.

Omnipotens sempiterne Deus, in cujus arbitrio regnorum omnium jura consistunt; protege regnum Francorum nominis ubique Rectores: ut eorum votiva prosperitas, pax tuorum possit esse populorum.

Super oblata.

Sacrificium Domine, quod immolamus, intende: ut ab omni nos exuat bellorum nequitia; & in tuæ protectionis securitate constituat: ut & à nostris mundemur occultis, & ab inimicorum liberemur insidiis.

Suscipe propitius hostias, quibus & te placari voluisti, & nobis salutem potenti pietate restitue. Per.

VD [a] Agnoscimus enim, Domine Deus noster, agnoscimus, sicut prophetica dudum voce testatus es, ad peccantium merita pertinere, ut servorum tuorum labore quæsita, sub conspectu nostro manibus diripiantur alienis: & quæ desudantibus famulis nasci tribuis, ab hostibus patiaris absumi: totoque corde prostrati, supplices exoramus: ut & præteritorum concedas veniam delictorum; & Francorum regni nominis inimicos virtute tuæ conpremas majestatis: quia tunc defensionem tuam non diffidimus adfuturam; cum à nobis ea, quibus offendimus, dignanter expuleris: ut populus tuus fidei integritate lætetur, & temporum tranquillitate semper exultet. Per quem majestatem.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, quam tibi offerimus pro salute & incolumitate vel statu regni Francorum (pro quibus, Domine omnipotens Deus, tibi supplices fundimus preces; te in omnibus ducem, te in omnibus viis suis protectorem mereantur habere) quæsumus Domine, ut placatus suscipias. Per.

Post Communionem.

Protege Domine famulos tuos subsidiis pacis & corporis: & spiritalibus enutriens alimentis, à cunctis hostibus redde securos. Per.

Item alia.

Fidelem populum tuum, quæsumus Domine, potentiæ tuæ

a Hoc monogrammate significatur. *Verè dignum & justum est, æquum & salutare.*

munIat invicta defensio: ut pio semper tibi devotus affectu, & ab infestis liberetur inimicis, & in tua jugiter gratia perseveret. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium.

XIV. Orat. et preces in *Natali S. Helarii.*

Sanctus, Domine, Helarius Confessor tuus sua nos intercessione lætificet, & pia faciat sollemnitate gaudere. Per.

Intercessio nos, quæsumus Domine, sancta beati Helarii commendet: ut quod nostris meritis non valemus, ejus patrociniis adsequamur. Per.

Indulgentiam nobis, Domine quæsumus, sancti Helarii Confessoris tui postulet tibi grata precatio, ut tuam semper misericordiam percipere valeamus: ut intercessio illius & tuam nobis non desinat placare justitiam, & nostram tibi devotam jugiter efficere servitutem. Per.

Exaudi Domine preces nostras, quas in sancti Confessoris tui Helarii atque Pontificis sollemnitate deferimus: ut qui tibi dignè meruit famulari; ejus intercedentibus meritis ab omnibus nos absolve peccatis: & præsta, quæsumus omnipotens Deus: ut quia nos reatus nostræ actionis gravat, apud ineffabilem misericordiam tuam beati Helarii Confessoris tui atque Pontificis intercessio nos gloriosa protegat. Per.

Super Oblata.

Sancti Confessoris tui atque Pontificis, quæsumus Domine, annua sollemnitas pietati tuæ nos reddat acceptos: ut per hæc piæ oblationis officia, & illum beata retributio comitetur; & nobis gratiæ tuæ dona conciliet. Per.

Sacrificium, Domine, quod desideranter offerimus, gratum tibi beatus Helarius suffragator efficiar: ut sacris altaribus, Domine, has hostias superpositas in salutem nobis provenire deposcat.

Ut nobis, Domine, tua sacrificia dent salutem; quæsumus beatus Confessor tuus precator accedat. Per. Pax fidi sancta.

VD Quoniam fiducialiter tibi laudis hostias immolamus, quas sancti Helarii Pontificis tui confessione præsenti confidimus adjubandas: ut illius partocinio nos adjubante, debita nomini tuo servitute placeamus. Quia dum beati illius merita gloriosa veneramur, auxilium nobis tuæ propitiationis adquirimus: nec desperamus de veniæ largitate, quam per eum qui tibi placet, deposcimus: quia supplicationibus nostris misericordiam tuam confidimus adfuturam, quam beati Helarii Confessoris tui poscimus interventu

nobis & confeſſione præſtari. Quia licet nobis medelam ſemper operetur divini celebratio Sacramenti; propenſiùs confidimus adfuturam, cum Sanctorum tuorum & illorum meritis intervenientibus exhibetur. Per quem.

Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtræ, ſed & cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus in honore ſancti Helarii Confeſſoris tui atque Pontificis, quæſumus Domine. Per.

Poſt Communionem.

Beati Helarii Confeſſoris tui, Domine, ſuffragiis exoratus, percepta Sacramenti tui nos virtute defende: ut cæleſtis remedii Sacramentum ad perpetuam nobis provenire medicinam obtineat. Per.

Protegat nos, Domine, cum tui perceptione Sacramenti, beatus Helarius Confeſſor tuus intercedendo: ut confeſſionis ejus ſemper experiamur auxilium. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum Filium tuum.

XV. ORAT. ET PREC. *unius Martyris.*

DEus, qui nos annua beati Martyris tui ſollemnitate lætificas, præſta quæſumus: ut cujus gaudemus meritis, inſtruamur exemplis. Per.

Beati Martyris tui, Domine, nos, quæſumus, merita proſequantur, & tuam nobis indulgentiam ſemper implorent: ut ejus ſacra natalicia & temporaliter frequentemus, & conſpiciamus æterna. Per.

Item alia.

Præſta Domine mentibus noſtris cum exultatione profectum: ut cujus diem paſſionis annua devotione recolimus, etiam fidei conſtantiam ſubſequamur. Per Dominum.

Super oblata.

Hoſtiam noſtram, quæſumus Domine, ſancti Martyris tui & veneranda confeſſio, & exaudibilis commendet oratio. Per Dominum.

VD Quoniam à te conſtantiam fides, à te virtutem ſumit infirmitas: & quicquid in perſecutionibus ſævum eſt, quicquid in morte terribile, nominis tui facis confeſſione ſuperari. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis, teque in Sanctorum tuorum profectione laudamus. Per quem majeſtatem.

Poſt Communionem.

Quæſumus, Domine, ſalutaribus repleti myſteriis: ut cujus ſollemnitatem celebramus, orationibus adjuvemur. Per.

Item alia.

Adeſto Domine familiæ tuæ: ut quibus venerandi Sanctos tuos præſtas benignus affectum: &

vitæ mortalis concede præsidium, & sempiternæ retributionis effectum. Per.

XVI. Item de uno *Martyre*.

Adsit nobis, quæsumus Domine, beati Martyris tui sancta precatio: quæ nos & à terrenis affectibus incessabiliter expediat; & cælestia desiderare proficiat. Per.

Sancti Martyris tui, Domine quæsumus, veneranda festivitas salutaris auxilii præstet augmentum: ut quam prævenimus veneranda sollemnitas & devotionem nobis augeat, & salutem. Per.

Super oblata.

Muneribus nostris, Domine, sancti Martyris tui festa præcedimus: ut quæ conscientiæ nostræ præpedimus obstaculis, illius meritis reddantur accepta. Per.

Adesto Domine supplicationibus nostris, & intercedente Martyre tuo ab hostium nos defende propitiatus incursu: ut munera nostra commendet; atque in ejus veneratione tuæ majestati reddantur accepta. Per Dominum.

VD Qui non solum malis nostris bona retribuis; sed ut miseris uberiora dona concedas, qui dignè pro nobis possent intercedere, contulisti: ut quod nostra scientia non habebat, intercessio supplicaret tibi grata justorum. Qui humanum genus de profundo mortis eripiens, captivitatem nostram Jesu-Christi Filii tui Domini nostri passione solvisti. Per quem ita virtus antiqui hostis elisa est, ut ejus, quem ipse superaverat, etiam beatum Martyrem suum magnum faceret esse victorem. Cujus triumphum in die quem sanguine suo sanctificavit, colentes, in tua gloria exultamus. Per quem.

Post Communionem.

Sumptis, Domine, Sacramentis, quæsumus: ut intercedente beato Martyre tuo, ad redemptionis æternæ proficiamus augmentum. Per.

Sumentes gaudia sempiterna de participatione Sacramenti, & festivitate beati Martyris tui, suppliciter deprecamur: ut quæ sedula servitute, docente te, gerimus, dignis sensibus tuo munere capiamur. Per Dominum nostrum.

XVII. Item de uno *Martyre*.

Omnipotens sempiterne Deus, fortitudo certantium, & Martyrum palma, sollemnitatem hodierni diei propitius intuere, & Ecclesiam tuam continua fac celebritate lætari: ut intercessione beati Martyris tui omnium te credentium vota perficias. Per.

Præsta, quæsumus, Domine Deus:

Deus: ut intercedente beato Martyre tuo, & à cunctis adversantibus muniamur in corpore, & à pravis cogitationibus mundemur in corde. Per Dominum nostrum.

Grata tibi sint munera nostra, Domine: quæ & tuis sunt instituta præceptis; & beati Martyris tui festivitas gloriosa commendat. Per Dominum.

Suscipe Domine sacrificium placationis & laudis: quod nos: interveniente sancto Martyre tuo, & perducat ad .... æternam; & in perpetuam gratiarum constituat actionem. Per.

Contestatio.

VD Qui Ecclesiam tuam sempiterna pietate non deserens, per Sanctos tuos jugiter & erudis & protegis, præcipuè sollemnitatis hodiernæ, qua beati Martyris tui passionem consumptam recolimus, veneramur, & ad gloriam nominis tui nitimur debitis magnificare præconiis. Per quem laud.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed & cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus in honorem beati Martyris tui.

Post Communionem.

Cælesti munere satiati quæsumus, Domine Deus noster: ut hæc nos dona, Martyris tui deprecatione, sanctificent, Per Dominum.

Libantes, Domine, mensæ tuæ beatæ mysteria, quæsumus: ut sancti Martyris tui interventionibus, temporalem & præsentem nobis misericordiam conferant & æternam. Per.

XVIII. IN NATALE *Sanctorum.*

DEus, qui nos Sanctorum tuorum confessionibus gloriosis circumdas & protegis; da nobis & imitatione proficere, & orationibus fulciri. Per.

Prosint nobis, Domine quæsumus, tuorum Martyrum suffragia conlata sanctorum; ut quæ nostris non possumus orationibus obtinere, placentium tibi precibus adsequamur. Per.

Super oblata.

Offerimus, Domine, preces & munera in honore Sanctorum tuorum gaudentes: præsta quæsumus, ut & convenienter hæc agere, & remedia sempiterna valeamus adquirere. Per Dominum.

Suscipe Domine sacrificium placationis & laudis, ut benedictio tua larga descendat, quæ & munera nostra, Sanctis tuis deprecantibus, tibi reddat accepta; & nobis sacramentum redemptionis efficiat. Per.

VD Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, & Sancti tui benedicant te: quoniam gloria virtutis eorum tu es,

quibus virtutem in confessione pugnantibus, & gloriam in passione vincentibus contulisti. Qui summum illum Unigeniti tui nomen coram regibus & potestatibus voce libera protestantes, pretiosum tibi sanguinem gloriosa morte fuderunt. Clementiam tuam suppliciter obsecrantes, ut cum exultatione Sanctis in cælestis regni cubilibus gaudia nostra subjungas: & quos virtutis imitatione non possumus sequi, de vitæ veneratione conjungamus affectu. Per quem.

Post Communionem.

Purificet nos, quæsumus Domine, & divini perceptio Sacramenti, & gloriosa Sanctorum tuorum oratio. Per-

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus: ut quorum memoriam Sacramenti participatione recolimus; fidem quoque proficiendo sectemur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum: qui tecum.

XIX. Incipiunt orat. et Preces communes cotidianæ cum Canone.

Post Prophetia.

Deus, qui diligentibus te bona invisibilia præparasti; infunde cordibus nostris tui amoris affectum: ut te in omnibus & super omnia diligentes, promissiones tuas, quæ omne desiderium superant, consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio.

Deus, qui in Sanctis habitas, & pia corda non deseris; libera nos à terrenis desideriis & cupiditate carnali: ut, nullo in nobis regnante peccato, tibi soli Domino liberis mentibus serviamus. Per Dominum.

Ante nomina.

Protector in te sperantium Deus, sine quo nihil est validum, nihil sanctum; multiplica super nos misericordiam tuam: ut te rectore, te duce, sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna. Per.

Deus virtutum, cujus est totum, quod est optimum; insere pectoribus nostris amorem tui nominis, & præsta in nobis religionis augmentum: ut quæ sunt bona nutrias, ac vigilanti studio quæ sunt nutrita custodias.

Super oblata.

Propitiare Domine supplicationibus nostris, & has oblationes famulorum famularumque tuarum benignus adsume: ut quod singuli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad salutem. Per Dominum.

Adesto Domine supplicationibus nostris: & his populi tui oblationibus precibusque suf-

ceptis; præſentiam tuæ majeſtatis interſere: ut quod ſinguli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad ſalutem.

TE Omnipotentiam tuam jugiter implorantes: ut quibus annua celebritatis hujus vota multiplicas, plenam divini cultus gratiam largiaris: & per augmenta corporea profectum clementer tribuas animarum: quò ad incommutabile bonum per mutabilia dona veniamus; temporalique lætitiæ & gaudia ſempiterna ſuccedant: precantes, ut Jeſus-Chriſtus Filius tuus Dominus noſter ſua nos gratia conſequatur: & quia ſine ipſo nihil rectè valemus efficere; ipſius ſemper munere capiamus, ut tibi placere poſſimus. Per quem ma.

Poſt Communionem.

Cæleſtis doni benedictione percepta, ſupplices te, Deus omnipotens, deprecamur: ut hoc idem & ſacramenti cauſa ſit, & ſalutis. Per Dominum.

Ad Plebem.

Veniat, Domine quæſumus, populo ſupplicanti tuæ benedictionis infuſio: quæ diabolicas ab eodem repellat inſidias; quæ fragilitatem mundet & protegat; quæ inopem ſuſtentet & foveat. . . . .

XX. ITEM ALIA *Miſſa.*

PErpetua, quæſumus Domine, pace cuſtodi, quibus in te ſpem donaſti, & tuæ pietatis in nobis propitius dona concede: & ut tuis, Domine, poſſimus inhærere ſervitiis; tu nos, quæſumus, ab omni pravitate defende. Per.

Exaudi nos miſerator & miſericors Deus: & continentiæ ſalutaris propitius nobis dona concede. Per.

Deus, cui nulla poteſt conſcientia inculpabilis inveniri, concede nobis tuæ pietatis auxilium: ut ope tuæ miſerationis adjuti, à peccatorum noſtrorum nexibus liberemur. Per.

Præſta nobis miſericors Deus: ut placationem tuam promptis mentibus exoremus; & peccatorum veniam conſequentes, à noxiis liberemur incurſibus. Per.

Super oblata.

Suſcipe Domine, quæſumus, debitorum munera famulorum: & tuis donis purifica ſervientes pietate myſteriis; quibus etiam juſtificas innocentes. Per.

Alia.

Munera Domine tibi dicata, quæſumus, ſanctifica; & per eadem nos placatus intende: & à cunctis nos reatibus & periculis propitiatus abſolve, quos tanti myſterii tribuis eſſe conſortes. Per.

Contestatio.

Dignum & justum est. Ut quia tui est operis, si quod tibi placitum est, aut cogitamus aut agimus; tu nobis semper & intelligendi quæ recta sunt, & exsequendi tribuas facultatem. Ut non in nobis nostra malitia, sed indulgentiæ tuæ præveniat semper affectus, qui nos à noxiis voluptatibus indesinenter expediat; & à mundanis cladibus dignanter eripiat. Per quem maje.

Post Communionem.

Mysteria sancta nos, Domine, & sacrificis expleant alimentis, & corporalibus tueantur auxiliis. Per Dominum nostrum.

Item alia.

Da veniam Domine peccatis nostris: & medicinalibus sacrificiis expiatos, ab omni pravitate defende. Per.

XXI. Item alia Missa.

Post Prophetiam.

Deus, qui nobis omnipotentiam tuam parcendo maximè & miserendo manifestas; multiplica super nos gratiam tuam: ut ad tua promissa currentes, cælestium bonorum facias esse consortes. Per.

Post Precem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui abundantia pietatis tuæ & merita supplicum excedis & vota; effunde super nos misericordiam tuam: ut dimittas quæ conscientia metuit, & adjicias quod oratio non præsumit. Per Dominum.

Ante omnia.

Omnipotens sempiterne Deus, adesto propitius invocationibus nostris: & quia sine te nihil potest mortalis infirmitas; præsta auxilium gratiæ tuæ, ut in exsequendis mandatis tuis, & voluntate tibi, & actione pariter placeamus. Per Dominum.

Creaturarum omnium auctor Deus & Domine, qui universa per coæternum tibi Filium, cooperante Sancto Spiritu, condidisti; da populis tuis scire quod præcipis, custodire quod præstas: ut & tua inspiratione credaris, & nostra semper voce lauderis. Per Dominum.

Super oblata.

Deus, qui legalium differentias hostiarum unius Saerificii perfectione sanxisti; accipe Sacrificium à devotis tibi famulis; & pari benedictione, sicut munera Abel, sanctifica: ut quod singuli obtulerunt ad majestatis tuæ honorem, cunctis proficiat ad salutem. Per Dom.

Suscipe munera, quæsumus, Domine quæ tibi de tua largitate deferimus: ut hæc sacrosancta mysteria, gratiæ tuæ operante virtute, præsentis vitæ nos conversatione sanctificent, & ad gaudia sempiterna perducant. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Dignum & justum est. Ut Filius tuus Jesus-Christus, qui se usque in finem sæculi suis fidelibus

promisit adfuturum, & præsentiæ corporalis mysteriis non deserat quos redimit; & majestatis suæ beneficiis non relinquat. Ut qui te auctore subsistimus; te dispensante, dirigamur: non nostris sensibus relinquamur; sed ad tuæ reducti semper tramitem veritatis, hæc studeamus exercere quæ præcipis, ut possimus dona percipere quæ promittis, per Dominum nostrum. Per quem laudant.

Post Communionem.

Sumpti Sacrificii perpetua nos tuitio non relinquat; & noxia semper à nobis cuncta depellat. Sancta tua nos, Domine quæsumus, & vivificando renovent, & renovando vivificent. Per Dominum.

Ad Plebem.

Benedictio, Domine quæsumus, in tuos fideles copiosa descendat: & quam subjectis cordibus expetunt, largiter consequantur: quoniam sicut superbis resistis; sic humilibus tuis gratiam benignus impendis. Per.

XXII. ITEM ALIA MISSA
Post Prophetiam.

CONcede, quæsumus, omnipotens Deus: ut viam tuam devota mente currentes, subripientium delictorum laqueos evadamus. Per.

Post Precem.

Ecclesiam tuam Domine, quæsumus, perpetuo guberna moderamine: ut adsit ei & in securitate cautela, & inter aspera fortitudo. Per Dominum nostrum.

Ante nomina.

Præsta, quæsumus, omnipotens & misericors Deus: ut inter hujus vitæ caligines nec ignorantia fallente mergamur; nec præcipiti studeamus voluntate peccare: sed quibus fiduciam sperandæ pietatis indulges, optatæ misericordiæ præsta benignus effectum.

Pateant aures misericordiæ tuæ, Domine, precibus supplicantium: & ut petentibus desiderata concedas; fac tibi eos, quæsumus, placita postulare. Per Dominum.

Super oblata.

Deus, cui omnium sacrificiorum varietate finita, hostiam nunc offerimus singularem; adesto votis tua inspiratione conceptis: ut in te sperantium & desideria jubeas perfici, & peccata deleri. Per Dominum.

Remotis obumbrationibus carnalium victimarum, spiritalem tibi, summe Pater, hostiam supplici servitute deferimus: quæ miro ineffabilique mysterio & IMMOLATUR semper, & EADEM SEMPER OFFERTUR: pariterque & devotorum mu-

nus, & remunerantis eſt præmium. Per Dominum.

Quæſumus, Domine Deus, noſter: ut noſtris deſideriis expeditos, devotionem tibi nos liberam atque oblationem offerre concedas. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum.

VD Verbum tuum tibi per omnia coæternum. Qui ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens, factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis, in qua pius ſanguis in remiſſionem fuſus eſt peccatorum. Venit enim animam ſuam dare redemptionem pro multis, redditurus utique perenne fidei præmium, pro quibus ſuſtinuit crucis opprobrium. Bona quippe & mala erunt æterna, quæ dabit judicaturus: qui bona & mala temporalia contemni docuit judicatus. Non enim aliter natura delinquit humana, niſi aut amando quæ ipſe contempſit; aut timendo quæ ipſe ſuſtinuit. Unde nos tua providentia regi, tua nos redemptos gratia gubernari, nullum eſt certius documentum; quàm ejus evidentia naſcentis, patientia morientis, potentia reſurgentis. Per Dominum.

XXIII. Incipit Canon *actionis*.

Surſum corda. *Reſp.* Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo noſtro. Dignum & juſtum eſt.

Verè dignum & juſtum eſt, æquum & ſalutare eſt, nos tibi ſemper & ubique gratias agere, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Chriſtum Dominum noſtrum. Per quem majeſtatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Poteſtates; cæli cælorumque Virtutes ac beata Syrafin ſocia exultatione concelebrant. Cum quibus & noſtras voces, ut admitti jubeas, deprecamur, ſupplici confeſſione dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.

Te igitur, clementiſſime Pater, per Jeſum-Chriſtum Filium tuum Dominum noſtrum ſupplices rogamus & petimus: uti accepta habeas & benedicas hæc dona, hæc munera, hæc ſancta ſacrificia inlibata: in primis quæ tibi offerimus pro tua ſancta Eccleſia Catholica: quam pacificare, cuſtodire, adunare & regere digneris toto orbe terrarum, unà cum omnibus Orthodoxis atque Apoſtolicæ fidei cultoribus. Memento Domine

famulorum famularumque tuarum, & omnium circumadstantium; quorum tibi fides cognita est, & nota devotio: [a] qui tibi offerunt hoc Sacrificium laudis pro se, suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis & incolumitatis suæ: tibi reddunt vota sua æterno Deo, vivo & vero. Communicantes sed & memoriam venerantes in primis gloriosæ semper Virginis Mariæ genitricis Dei & Domini nostri Jesu-Christi, sed & beatorum Apostolorum ac Martyrum tuorum Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Johannis, Thomæ, Jacobi, Philippi, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, & Taihæi, Lini, Ancleti, Clementis, Sisti, Cornili, Cypriani, Laurenti, Crisogoni, Johannis, & Pauli, Cosmæ & Damiani, Helarii, Martini, & omnium Sanctorum tuorum: quorum meritis precibusque concedas: ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio. Per Christum Dominum nostrum.

Hanc igitur ablationem servitutis nostræ, sed & cunctæ familiæ tuæ (quam tibi offerimus in honore Domini beati Martyris tui *ill.* & pro peccatis atque offensionibus nostris; ut omnium delictorum nostrorum remissionem consequi meteamur) quæsumus, Domine ut placatus suscipias: diesque nostros in tua pace disponas; atque ab æterna damnatione nos eripias; & in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum.

Quam oblationem tu Deus in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere dignare: quæ nobis corpus & sanguis fiat dilectissimi Filii tui, Domini autem Dei nostri Jesu-Christi. Qui pridie quàm pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas; elevatis oculis suis ad cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias egit; benedixit, fregit, dedit Discipulis suis, dicens: Accipite & manducate: Hoc est enim Corpus meum. Simili modo postquam cœnatum est, accepit & hunc præclarum Calicem in sanctas & venerabiles manus suas; item tibi gratias agens, benedixit, dedit Discipulis suis, dicens: Accipite & bibite ex hoc omnes. Hic est enim Calix Sanguinis mei, novi & æterni Testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hæc quotienscumque feceritis, in mei memoriam facietis. Inde & me-

a Deest hic, ut in multis aliis, quod nunc hoc loco inserimus, *pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi*, &c.

mores ſumus, Domine, nos tui ſervi, ſed & plebs tua ſancta, Chriſti Filii tui Domini noſtri tam beatæ Paſſionis, necnon & ab inferis Reſurrectionis, ſed & in cælos glorioſæ Aſcenſionis: offerimus præclaræ majeſtati de tuis donis ac datis hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & Calicem ſalutis perpetuæ. Supra quæ propitio ac ſereno vultu aſpicere dignare, & accepta habere: ſicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui juſti Abel, & ſacrificium Patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus Sacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam. Supplices te rogamus & petimus, omnipotens Deus, jube perferri per manus ſancti Angeli tui in ſublimi Altari tuo, in conſpectu divinæ majeſtatis tuæ: ut quotquot ex hoc altari ſanctificationis ſacroſanctum Filii tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus, omni benedictione cæleſti & gratia repleamur. Per Chriſtum Dominum noſtrum,

Memento etiam Domine & eorum (*Nomina*) qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei; & dormiunt in ſomno pacis. Ipſis, Domine, & omnibus in Chriſto quieſcentibus locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas, deprecamur: per Chriſtum Dominum noſtrum. Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, de multitudine miſerationum tuarum ſperantibus, partem aliquam & ſocietatem donare digneris.

Cætera deſunt.

VETUS

VETUS

MISSALE

GALLICANUM.

I. MISSA S. GERMANI *Episcopi.*

VENERABILEM diem atque sublimem, Fratres cariſſimi, prompta devotione celebremus, miſericordiam Domini noſtri ſuppliciter exorantes: ut beatiſſimi Germani Antiſtitis & Confeſſoris ſui, cujus exempla miramur, etſi æquari factis ejus non poſſumus; ſaltem veſtigia ſequi, & fidem nobis contingat imitari. Per Dominum.

Collectio.

Gratias tibi agimus, omnipotens Deus, pro virtutibus beatiſſimi Germani Antiſtitis tui: quas ei Pater omnipotens non immeritò tribuiſti; quia te Apoſtolica confeſſione rebus omnibus plus amavit. Diſcuſſit à ſe divitias, ut paupertate ſpiritus cælorum regna conſcenderet. Manſuetudinem tenuit, ut terram ſui corporis ſpiritaliter poſſideret. Lugere delectatus eſt in ſæculo, ut cæleſtem conſolationem ex muneris tui largitate perciperet. Juſtitiam eſurivit atque ſitivit, ut tuis ſaturaretur eloquiis. Eleemoſynam jugiter fecit, ut indeſinenter non tantùm ſibi, ſed & ceteris pietatis tuæ miſericordiam obtineret. Puritatem cordis habuit, ut te videret. Fidem ſervavit, ut filiis tuis fraterna ſe participatione conjungeret. Per cujus interventum precamur, qui illum hono...... plis. Per Dominum.

Collectio poſt nomina.

Auditis nominibus offerentum, indeficientem divinam clementiam deprecemur: ut has oblationes plebis, quas in honore beatiſſimi Germani Antiſtitis & Confeſſoris offerimus,.... ſignatum diem hodiernæ ſollemnitatis celebremus cum inconcuſſa fidei libertate, quam ille conſtanti mente defendit: precantes, ut robur patientiæ ejus..........

....

Oremus etiam & pro ſpiritibus carorum noſtrorum (quorum idem omnipotens Deus & numerum novit & nomina) ut omnium memoriam faciat, omnium peccata dimittat. Per Dominum noſtrum.

[*Collectio ad pacem.*]

Deus, pro cujus sacro nomene beatus Germanus Antistes tuus desideravit pati persecutionem propter justitiam, ut etsi martyrium non perferret, fide tamen pertenderet: nec timeret odiis hominum & maledictionibus subjacere, dummodo mercedem copiosam consequeretur in cælo; & ad illas beatitudines Evangelicas perveniret: te per hujus interventum precamur, ut pacem quam, te jubente, dilexit in sæculo, perpetualiter Ecclesiæ possidendam tribuas in futuro. Per Dominum nostrum.

Contestatio.

Dignum & justum est. Verè æquum & justum est, nos tibi gratias agere: & pietati tuæ in honore summi Sacerdotis tui Germani Episcopi & Confessoris gratias agere, laudes canere, vota persolvere; ejusque enarrare virtutes, quas ei Domine Pater omnipotens non immerito tribuisti: quia te Apostolica confessione rebus omnibus plus amavit. Discussit à se divitias, ut paupertate spiritus cælorum regna consequeretur. Mansuetudinem tenuit, ut terrena sui corporis spiritaliter possideret. Lugere delectatus est in sæculo, ut cælestem consolationem ex muneris tui largitudine perciperet. Justitiam esurivit atque sitivit, ut tuis saturaretur eloquiis. Eleemosynam jugiter fecit, ut indesinenter non tantùm sibi, sed & ceteris pietatis tuæ misericordiam obtineret. Puritatem cordis habuit, ut te videret. Pacem servavit, ut filiis tuis fraterna se participatione conjungeret. Desideravit pati persecutionem propter justitiam, ut si martyrium non perferebat, fide tamen pertenderet ad coronam: nec timuit omnium modis maledictionem subjacere, dummodo mercedem copiosam consequeretur in cælo. Dilexit te, Domine, ex toto corde & ex tota mente, & ex tota anima sua, & proximum suum tamquam seipsum: ut secundum quod in his duobus mandatis universa Lex & Prophetæ pendebant; ad eas quas diximus Evangelicas Beatitudines perveniret. Et quia tu Domine Jesu-Christe Apostolis tuis dixeras, ut euntes per universum mundum, universæ creaturæ Evangelium prædicarent, & virtutes efficerent: hæc tuus devotissimus Germanus Episcopus Tartarum, eorum vestigiis subsecutus, per totas Gallias, Roma, inectalia [a], in Brettania annis triginta corpore adflictus, Janüis jugiter in tuo nomine prædicavit: hæreses abstulit: adduxit populum ad plenam & integram

[a] Lege *in Italia*. Infra *Januis*, quid illud? An de Genua intelligendum, quæ urbs *Janua* non raro appellatur. Hoc vocabulum Cardinalis Bona omisit, sicut & *Tartarum*, suprà.

fidem: ejecit dæmones: mortuos suscitavit: ægris reddidit pristinam sanitatem: implevitque omnia signa, virtutes utique adeptus. Sic cœpit, ut cresceret; sic pugnavit, ut vinceret: sic consummavit, ut mortis tenebras præteriret; martyriis se conjungeret, stolam cum centesimo fructu perciperet, & vita hac peracta regnum inhabitaret æternum. Quod credentes Deus Pater omnipotens, supplices exoramus: ut in ejus apud te patrociniis & intercessionibus pietati tuæ commendati, nos in omnibus tuam misericordiam consequamur, angelica te exultatione laudantes & dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post Sanctus.

Benedictus planè, qui venit in nomine Domini: benedictus Deus Rex Israël, pax in terra, gloria in excelsis per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum. Qui pridie quàm pateretur.

Post Secreta.

Descendat, precamur omnipotens Deus, super hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum; descendat inæstimabilis gloriæ tuæ Spiritus; descendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum: ut fiat oblatio nostra hostia spiritalis in odorem suavitatis accepta: etiam nos famulos tuos per sanguinem Christi tua manus dextera invicta custodiat. Per Dominum.

Collectio ante Orationem Dom.

Agnosce Domine verba quæ præcepisti, ignosce præsumptioni quam imperasti: ignorantia est non nosse meritum: contumacia est non servare mandatum, quo dicere jubemur. Pater noster.

Collectio post Orationem.

Libera nos à malis omnibus, auctor bonorum Deus, ab omni tentatione, ab omni scandalo, ab omni opere tenebrarum; & constitue nos in omni bono: & da pacem in diebus nostris, Auctor pacis & caritatis. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Collectio post Eucharistia.

Sumsimus ex sacris altaribus Christi Domini ac Dei nostri corpus & sanguinem.... credentes unitatem beatæ Trinitatis oremus: ut semper nobis fide plenis, esurire detur ac sitire justitiam; sicque opus ejus, confortati salutaris escæ gratia, faciamus; ut non in judicium, sed in remedium Sacramentum quod accepimus, habeamus. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Collectio.

Aspice Domine, qui & tuo vesci corpore, & tuum corpus effici vis fideles, fac nobis in remissionem peccatorum esse quod sumpsimus: adque ita se animæ nostræ divina alimonia

per benedictionem tuam facta permisceat; ut caro spiritui subdita, & in consensum pacificum subjugata obtemperet, non repugnet per Spiritum Sanctum: qui in unitate Patris & Filii coæternus vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.

II. Præf. ad Virginem *benedicendum.*

FAventes, dilectissimi fratres, his virtutibus, quas præstare paucorum est, Deum semper pudicitiæ castitatisque custodem acceptis eidem precibus oremus: ut hanc famulam suam, omnibus sæculi inlecebris liberam carnalibus, ac spiritu integram, Regis æterni thalamo reservandam, addita cælestis propositi virtute corroboret; & ad sexagesimum fructum, quæ propria devotione præsumit, addat sua libertate centesimum. Per Dominum.

Collectio ejusdem.

Omnium quidem laudum atque virtutum, sed præcipuè castitatis adsertor, custos, auxiliator, effector, dicatæ tibi in sanctis corporibus pariter ac mentibus puritatis: qui virginitatem ideo plus intues & diligis; quia tibi origo Virginitas: quique in hunc mundum natus ex Virgine, id in aliis probas, quod in Matre elegisti: adque ideo aptissimè tibi sponso Vir [a] sponsam Virginem dedicamus. Tu Domine tribue hanc puellæ jam tuæ semper optabilem magno proposito perseverantiam, & contra multiformis inimici instantiam semper agitantis insidias indeflexam, inexpugnabilemque constantiam: ut tibi debeat felicem consummationem, quæ jam ante habuit bonam voluntatem. Per Dominum.

III. Præf. Vidualis.

DEus rerum omnium, Deus noster, qui inter cetera documenta virtutum salutem nostram castitatis vigore reparasti, ut Sancti Spiritus domicilium fieret pro viduitatis conservatione, atque ut isto figuretur exemplo, majestatis Verbum parituram fœcundatam * præsta, ut hæc famula tua, quæ conscientiam suæ puritatis spondet, te custode adque rectore, conservata & inviolata permaneat: quia nostrorum nihil magnum est voluisse, quod te non fuerit custodiente perfectum. Per Dominum.

Benedictio Vidualis.

Deus, qui Annam filiam Fanuelis [b]..................

a Legendum videtur; *sponso Virginum.*

b Integra supra in Missali Francorum num. XI.

Desunt hic folia.

....

Deus, qui creaturæ tuæ misereri potius eligis, quàm irasci: cordis nostri infirma considera, & tuæ nos gratia pietatis inlustra. Per Dominum.

IV. INCIPIT MISSA *de Adventu Domini nostri Jesu-Christi.*

EXcita potentiam tuam Domine, & veni: & quod Ecclesiæ tuæ usque in finem sæculi promisisti, clementer operare. Per.

Collectio sequitur.

Excita, quæsumus Domine, corda nostra ad præparandas Unigeniti tui vias: ut per ejus adventum purificatis tibi servire mentibus mereamur. Per.

Post nomina.

Placare Domine, quæsumus, humilitatis nostræ precibus & hostiis: & ubi nulla suppetunt suffragia meritorum, tuæ nobis indulgentiæ succurre præsidiis: & eorum nomina, qui nos præcesserunt [a] cum signo fidei, & dormiunt in somno pacis, ipsis & omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas, deprecamur. Per.

Collectio ad Pacem.

Grata tibi sint, Domine, munera, quibus mysteria celebrantur nostræ libertatis & vitæ: & qui unitate lætaris, tribue nobis fidem integram, pacem perpetuam, caritatem puram. Per.

Contestatio.

Verè dignum & justum est.... Deus: cui proprium est ac singulare, quod bonus es, & nulla umquam à te es commutatione diversus. Propitiare supplicationibus nostris; & Ecclesiæ tuæ misericordiam tuam, quam confitentur, ostende, manifestans plebi tuæ Unigeniti tui mirabile Sacramentum: ut universitate nationum perficiatur, quod per verbi tui Evangelium promisisti: & habeat plenitudo adoptionis, quod prætulit testificatio veritatis. Per.

Post hac, Hanc igitur obl.

Benedictio Populi.

Da, quæsumus, omnipotens Deus, cunctæ familiæ tuæ hanc voluntatem in Christo filio tuo, Domino nostro venienti in operibus justis aptos occurrere: ut ejus dexteræ sociati, regnum mereantur possidere cæleste. Quod ipse præst.

Collectio post Communionem.

Animæ nostræ, quæsumus omnipotens Deus, hoc potiantur desiderio, ut à tuo Spiritu inflammentur: ut sicut lampades

a Hæc verba in Canone Ordinis Romani seu Gregoriani.

divino munere fatiati, ante conſpectum venientis Chriſti filii tui velut clarà lumina fulgeamus. Per.

Collectio ſequitur.

Repleti cibo ſpiritalis alimoniæ, ſupplices te deprecamur, omnipotens Deus: ut hujus participatione myſterii doceas nos terrena deſpicere, & amare cæleſtia: adque omni nexu mortiferæ cupiditatis exutos, regno perpetuæ libertatis conſortes efficias. Per Dominum noſtrum.

---

v. Item Missa *de Adventu Domini noſtri Jeſu-Chriſti.*

Excita, quæſumus, Domine corda noſtra ad præparandas Unigeniti tui vias: ut per ejus adventum purificatis tibi ſervire mentibus mereamur.

Collectio.

Conſcientias noſtras, quæſumus omnipotens Deus, cotidie viſitando purifica: ut veniente Domino Filio tuo, paratam ſibi in nobis inveniat manſionem. Per.

Collectio poſt nomina.

Fac nos, quæſumus Domine Deus noſter, pervigiles adque ſollicitos adventum expectare Chriſti Filii tui Domini noſtri: ut dum venerit pulſans, non dormientes peccatis, ſed vigilantes, & in ſuis inveniat laudibus exultantes: cariſque noſtris, quorum nomina recitata ſunt, placita requies, ſecura expectatio, reſurrectio deſiderata contingat.

Ad Pacem.

Sacrificium tibi Domine celebrandum placatus intende: quod & nos à vitiis noſtræ conditionis emundet, & tuo nomini reddat acceptos: & communicatio præſentis oſculi perpetuæ proficiat caritati. Per Dominum.

Immolatio nunc.

Verè dignum & juſtum eſt, nos tibi hîc & ubique ſemper gratias agere, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus: cui proprium eſt veniam delictis impendere, quàm pœnaliter imminire. Qui fabricam tui operis per eundem rurſus Lapidem es dignatus erigere; ne imago, quæ ad ſimilitudinem tui facta fuerat vivens, diſſimilis haberetur ex morte: munus venialis indulgentiæ præſtitiſti: ut unde mortem peccato contraxerat, inde vitam pietas repararet inmenſa. Hæc poſtquam Prophetica ſæpiùs vox prædixit; & Gabrihel Angelus Mariæ jam præſentia nunciavit: mox Puellæ credentis in utero, fidelis Verbi manſit aſpirata conceptio: & illa proles naſcendi ſub lege latuit, quæ cuncta ſuo naſci nutu conceſſit. Tumebatur Virginis ſinus; & fœcunditate ſuorum viſcerum

corpus mirabatur intactum, Grande mundo spondebatur auxilium, feminæ partus sine viro mysterium; quando nullius maculæ nebula fuscata tenso nutriebat ventre præcordia, mox futura sui Genitrix Genitoris. Per quem omnes Angeli.

Collectio post Sanctus.

Verè sanctus, verè benedictus, Domine Deus Pater omnipotens, salus credentium, & omnium Redemptor in Christo. Per quem te deprecamur & quæsumus: ut hanc oblationem gratam adque acceptabilem suscipere, benedicere ac sanctificare digneris: quam tibi offerimus pro pace Ecclesiæ tuæ, pro Sacerdotum tuorum & Ministrorum omnium puritate, pro statu loci hujus adque omnium habitantium in eo, pro votis adstantium, & omnium commemoratione Sanctorum, ac pro requie defunctorum, per ipsum Dominum nostrum. Qui pridie quàm pro nostra & omnium salute pati dignaretur.

Collectio post Secreta.

Descendat, precamur omnipotens Deus, super hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum; descendat inæstimabilis gloriæ tuæ Spiritus; descendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum: ut fiat oblatio hæc Hostia spiritalis in odorem suavitatis accepta; etiam nos famulos tuos per sanguinem Christi tua manus invicta custodiat. Per Dominum.

Collect. ante Orationem Dominicam.

Conscientiarum nostrarum errore suspecti, vel peccatorum recordatione confusi, omnipotens Deus, indignos nos ad invocationem tui nominis judicamus, ut orationem, quam præcepisti, dicere audeamus: sed quia permittis, & dicimus: Pater noster.

Collectio post Orationem Dominicam.

Libera [a] nos ab omni malo omnipotens æterne Deus: & quia tibi soli est præstandi potestas, tribue, ut hoc sollemne sacrificium sanctificet corda nostra, dum creditur; deleat peccata, dum sumitur. Per Dominum.

Collectio post Communionem.

Gratia tua Domine, quæsumus, populum supplicem benignus inlustra; & donorum tuorum largitate prosequere: ut à malis omnibus, te protegente, defensos, ad ineffabile mysterium spiritaliter celebrandum & mente præparetur & corpore. Per.

Collectio.

Sumptis muneribus, Domine, quæsumus: ut cum frequentatione mysterii crescat nostræ salutis affectus. Per.

Benedictio Populi.

Gregem tuum, Pastor bone, placatus intende: & oves, quas

a Eadem oratio in Missa LXXV. Missalis Gothici, supra.

pretioso sanguine Filii tui redemisti, diabolica non finas incursione lacerari. Per.

Item alia Benedictio.

Preces populi tui, quæsumus Domine, clementer exaudi: ut qui de adventu Unigeniti tui secundùm carnem lætantur; in secundo, cùm venerit in majestate sua, præmium æternæ vitæ percipiant. Quod ipse præstare dignetur, qui vi.

VI. Præfatio ad Vesperum *Natalis Domini.*

Deus, qui omnium mirabilium & virtutum pius es effector; qui omnia auxilia contra audaciam inimici ipse credentibus præstas; qui Sarram sterilem, Annam de successione tristantem, adque Helisabeth senectute provectam Sanctorum hereditate dedisti, singulis præmium partus in successione restituens: ut Isaac admoveretur holocaustum; Samuhel clamaretur in Templo; Johannes Prophetaret ex utero. Deus, qui excellentem gloriam novitatis ostendens, supra hanc magnitudinem quam donasti omnibus terrenis, & quod erat pretiosius præstasti, ut per Spiritum-Sanctum servi sponsa conciperet; & paritura Dominum suum Virgo Maria portaret: & per eam Lumen sæculi natum, Angelo nunciante Pastoribus, sollicitudo cognoscit; offerendum eum in Jerusalem Mater adducit; Symeon quoque in manu sua eum suscepit adque benedixit; & prolata in jejuniis Anna conlaudat: per cælestis exercitus præconium clamoris extollit, dicens: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et Magis stella novi fulgoris innotuit mirum in nativitate mysterium, creaturæ Dominus adoratur: in munere aurum offertur: uno denique momento Regnum, Sacrificium, Sepultura, adque omnia tempore suo ratione complentur: diverso apice litterarum in titulum dignitatis Pilatus obsequitur: & ipse pro nobis Hostia viva, ut nos salvaret offertur: per Joseph sepultura sancti corporis impetratur. Implentur ergo omnia: ac nos de plenitudine ejus impleti sumus; & accipimus gratiam pro gratia. Implentur ergo omnia laudibus, cælum & terra signis & prodigiis; & ipse inferni terroribus descendit. Per ipsum inimicus occiditur, resurrectio in carne monstratur, liber vitæ perennis aperitur. Veniamus ergo ad eum omnes, qui onerati sumus peccatis: quia jugum ejus sanctum, suave; adque onus ejus leve est. Nemo formidet vel dubitet. Non taurorum aut hircorum sanguis expetitur: sed in simplicitate cordis

cordis ſacrificium laudis poſtulatur. Hæc ergo Deus in nobis, ad nationes nationum celebratiſſimam noctem, id eſt Nativitatem Filii ſui, propitiatus nobis indulgeat: ſanctificet Eccleſiam; ædificet Sacerdotes [a]; exaltet Seniores; inluſtret Levitas; benedicat populum ſuum: extinguat omnia peccata noſtra; vitam æternam conſequamur. Per.

Collectio nunc ſequitur.

Sublimem ineffabilis clementiæ Rectorem annuis ſupplicationibus in hac veſpertina prece, fratres dilectiſſimi, unitis animis deprecemur: ut nobis tranſacti temporis hactenus debita donet; ſuperventuræ noctis ſollemnitatem Natalis Filii ſui proſperam præſtet; aſſiduam futuri anni [b] cuſtodiam reddat; ad æternæ vitæ gaudia ſpiritali defenſione nos perducat orantes. Per Dominum.

Collectio ſequitur.

Rege nos Domine brachio tuo excelſo, & conſerva nos per alternas dierum & temporum ſucceſſiones: ut adjuti Sanctorum precibus, qui diem hunc per munus miſericordiæ tuæ duximus, noctem quoque iſtam placitam tibi animarum & corporum puritate ducamus. Per Dominum.

VII. INCIPIUNT ORATIONES *ad initium noctis Natalis Domini. Iſta ad Duodecima.*

DEi Patris omnipotentis vivum Verbum te, Domine Jeſu-Chriſte, deprecamur æternum: uti nos in fide tui nominis robores per ſpei perſeverantiam, & caritatis excellentiam; renovans noſtra in melius deſideria: ut ſemper in bono perſeverantes, te pio ſenſu intelligere, & mundo corde videre poſſimus: qui ex utero ante luciferum paterno natus ineffabiliter, Deus de Deo, unus de uno, lumen de lumine, de ſempiterno Patre coæternus Filius. Cum quo ſemper & Spiritu-Sancto in ſplendoribus Sanctorum ſine principio & ſine fine regnas & permanes in ſæcula.

Collectio ſequitur.

Mirabili iterum Sacramento nobiſcum Deus ab Angelis Emmanuel nominatus, Filius hominis, hoc eſt Mariæ Virginis, Jeſus naſcetis in ſalutem populi tui: in cujus numero nos eſſe pie Domine concedas Chriſte: cujus Natalis ſalutare myſterium celebrantes, in noctis hujus magnæ initio primitias precum acſi offerentes, rogamus tui nominis vim naſcendo nobis quoque à

a *Sacerdotes*, id eſt Epiſcopos; *Seniores* id eſt Presbyteros. Supra in Miſſali Francorum num. VIII. ubi de ordinatione Presbyteri, *probet ſe eſſe Seniorem.*

b Nimirum quia novus annus à die ſequente, ſcilicet à Natali Domini, tunc incipiebat.

te donari, Salvator mundi. Qui vivis.

---

viii. Item Oratio *in media nocte Natalis Domini.*

Te oramus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, in hac nocte Natalis Filii tui; noctisque mediæ tempore tibi adsistentes, quæsumus, ut sicut separasti lucem à tenebris.......................
.... *Et hic desunt folia.*

---

ix. Ad faciendum [a] *Scrutinium.*

....
da illi misericordiam tuam & pietatem, per lavacri regenerationem, perduc eum ad gratiam spiritalem: ut nobiscum pariter tibi Domino Deo Patri omnipotenti laudes & gratias referat: induc eum in via veritatis, doce eum justificationes tuas. Per Dominum.

x. Incipit Exorcismus.

Adgredior [b] te, immundissime damnate spiritus, qui es inveterator malitiæ, materies criminum, origo peccati: qui fraudibus, sacrilegiis, stupris, cædibus gaudes. Te, invocato Domini nostri Jesu-Christi nomine, in o...... mus & adjuramus per ejusdem majestatem adque virtutem, passionem ac resurrectionem, adventum adque judicium; ut in quacumque parte membrorum latitas, propria te confessione manifestes; exagitatusque spiritalibus flagris invisibilibusque tormentis, vas quod occupasse æstimas, fugias; expiatumque post habitationem tuam Domino derelinquas. Sufficiat quòd prioribus sæculis per hominum corda pæne toto orbe dominatus es. Jam in dies singulos destruitur tuum regnum; tuaque cotidie usque in finem tela deficiant. Jam pridem præfigurata sunt ista, quæ pateris. Jam tu vastatus Ægyptiorum plagis, tu in Pharaone demersus, in Hierico destructus, in septem Chananæis gentibus stratus, per Sansonem in Allophylis subjugatus, truncatus in Golia per David, per Mardoceum in Aman suspensus, per Danihel in Bel dejectus, in Dracone punitus, per Judith in Holopherne transfossus, per Dominum humanis imperiis subjugatus, per Paulum cæcatus in Mago, ustus in vipera, per Petrum in Simone disruptus, per omnes Sanctos fugaris, torqueris, elideris, æternis ignibus & infernis tenebris deputatus. Unde hominem Dominus

a Scrutinii tertii pars est, quod fiebat olim quarta feria tertiæ hebdomadæ Quadragesimæ. Vide Ordinem Romanum.

b Alia in Ordine Romano, *Audi maledicte Satana*, &c.

noster Jesus-Christus in Adam secundo dum de te triumphat, eximit. Abscede, abscede quocumque es: & corpora Deo dicata ne repetas. Interdicta sint tibi ista in perpetuo. In nomine Patris & Filii & Spiritus-Sancti, & in gloria Dominicæ Passionis cujus cruore salvantur; cujus adventum expectant, judicium confitentur. Per Dominum.

XI. INCIPIT [a] EXPOSITIO *vel traditio Symboli.*

SErmo & Sacramentum totius Symboli, Fratres dilectissimi, fides est Christiani hominis & vita: fides in præsenti, vita in futuro: fides in via, vita in patria: fides in spe, vita in re: fides in proelio, vita in regno: fides in opere, vita in retributione. Ac sic qui fidem cum operibus habuerit in hoc sæculo, vitam æternam recipiet in futuro: & ideo statim in principio Symboli habet, *Credo in Deum*: & postea in conclusione Symboli, *Vitam æternam.* Sic ergo est Symbolum, dilectissimi, quasi pulcherrimum ædificium bene cœptum: cujus & firmissimum est fundamentum, & immortale fastigium; cùm in principio habeat Deum, & in fine vitam æternam. Deus est fundamentum, & vita æterna fastigium. Fides, Fratres carissimi, vitæ ostium, viæ principium, salutis est fundamentum. Qui divina mysteria intelligendo se magis capere æstimat quàm credendo, sic facit, quomodo si aliquis, relicta via, petat devium; vel sine fundamento construat ædificium; vel per objectum parietem requirat ingressum. Adhibendum est itaque credulitatis salubre compendium; ubi imbecilla mens capere non potest cæleste secretum. Totum ergo credulitatis pectoris sinum ad vitalis carminis expandamus oraculum: quod ita incipit.

CRedo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cæli & terræ.

Credo & in Jesum-Christum, Filium ejus unigenitum sempiternum.

Qui conceptus est de Spiritu-Sancto, natus est de Maria Virgine.

Passus est sub Pontio Pilato; crucifixus, mortuus, & sepultus.

Descendit ad inferna.

Tertia die resurrexit à mortuis: ascendit ad cælos.

Sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis.

Inde venturus judicare vivos & mortuos.

Credo in sanctum Spiritum; sanctam Ecclesiam Catholicam:

a In Ordine Romano alia oratio, & præcedit hanc expositionem expositio Evangeliorum, quæ hic sequitur.

Sanctorum communionem: remissionem peccatorum:

Carnis resurrectionem:

Vitam æternam. Amen.

Symbolum, Fratres cariſſimi, non in tabulis ſcribitur; ſed in corde ſuſceptum memoriter retinetur. Et ideo juvat iterare, quod numquam convenit oblivisci.

Credo in Deum Patrem omnipotentem.

Sicut optimè novit caritas veſtra, cariſſimi, fides omnium Chriſtianorum in Trinitate conſiſtit: & ideo etiam tertiùm vobis textum Symboli repetimus: ut ipſe numerus repetitionis, in ſigno conveniat Trinitatis.

Credo in Deum Patrem omnipotentem.

Symbolum, Fratres cariſſimi, quod audiſtis, totum vos in auris auditum convertite: ut ſemen verbi paratos ſulcos inveniat, quibus ſalubriter inſidens, & radices fortiter figere, & tempore retributionis uberes juſtitiæ fructus poſſit afferre. Sic ergo habet exordium Symboli.

Credo in Deum Patrem omnipotentem. Deum cùm audis, ſubſtantiam intellige ſine initio, ſine fine. *Patrem* cum audis, Filii intellige Patrem. Hoc ergo ipſo nomine quod Deus Pater appellatur, cum Patre pariter ſubſiſtere etiam Filius demonſtratur. Quomodo ſanè Deus Pater genuerit Filium, nolo diſcutias. Credendus eſt ergo Deus eſſe Pater unici Filii ſui Domini noſtri; non diſcutiendus. Neque enim fas eſt ſervo de natalibus Domini diſputare. Conteſtatus eſt Pater de cælis dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit: ipſum audite. Pater ipſum eſſe dicit Filium ſuum; & ipſum audire jubet: quis eſt qui neget eſſe verum, quod Veritas dicit? Sequitur. *Credo & in Jeſum-Chriſtum Filium ejus unigenitum ſempiternum. Jeſus* hebraici vocabuli nomen eſt, quod apud nos Salvator dicitur. *Chriſtus* à chriſmate, id eſt ab unctione appellatur. *Unigenitum*, inquit. Unicus eſt namque Patri Chriſtus: ut ſplendor igni, ut forti virtus, ut ſapientia ſapienti.

Conceptus, inquit, *de Spiritu-Sancto.*

Spiritus ergo ſanctus refertur Dominicæ carnis & templi creator. Incipe jam hinc intelligere etiam ſancti Spiritus majeſtatem. Sic enim ait Evangelium: Spiritus-Sanctus ſuperveniet in te; & Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. Videte ergo cooperantem ſibi invicem Trinitatem. Spiritus-Sanctus veniſe dicitur ſuper Virginem; & Virtus Altiſſimi [a], niſi ipſe

a Supple, *obumbrabit tibi*. Quæ eſt virtus Altiſſimi, niſi, &c.

Christus, qui est Dei Virtus & Dei Sapientia? Jam jam si jubetis, hæc quæ dicta sunt, caritati vestræ sufficiant: & die crastina secundùm sanctam consuetudinem vestram per ministerium fratrum nostrorum ea quæ restant, maturiùs audietis. Quod ipsi.

Natus, inquit, *de Maria Virgine; conceptus est de Spiritu-Sancto: passus sub Pontio Pilato.* Requiramus, dilectissimi, cur Symboli conditores necessarium judicarunt, ut ipsius etiam Pilati nomen insererent. Ideo utique, quia Antichristi multi futuri erant: ut nulla hæresis Christum alium esse diceret, cùm unum utique esse constaret, quem sub Pilato passum Symbolum tradidisset.

Crucifixus, mortuus, & sepultus, tertia die resurrexit. De manifesta & reprobata à multis Domini resurrectione licet evidentissimè Evangelia testata sint: tamen etiam Apostolus prædicavit dicens, resurrexisse ab inferis Salvatorem die tertia. (Si ea die qua mortuus est, vel nocte quæ secuta est, statim resutrexisset; vix eum aliqui crederent verè fuisse defunctum. Vides, quia confirmatio mortis est dilatio resurrectionis: & è contrario mortis veritas rationis auctoritas est. Nisi enim quemquam priùs ostenderis inclinatum, non convincis erectum: & è contra facilè probabis in somno fuisse resolutum, cùm docueris suscitatum.) Et quia visus est Cefæ, & post hæc illis undecim: deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul. O miram Domini & inæstimabilem pietatem! Patum ad confirmandum Ecclesiæ fidem existimavit, quod eum post resutrectionem omnes Apostoli viderant; nisi videndum se etiam turbis adstantibus præbuisset. Sequitur autem in Symbolo.

Ascendit ad cælos; sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.

Non corporaliter hîc Dei dextera ostenditur, dilectissimi; quia divina majestas non secundùm humanam speciem designatur sedere. Ideo ad dexteram Patris Filius dicitur; quia in eo nulla sinisteritas invenitur. Cùm enim in Scripturis sacris semper quod dexterum est, ad meliora; quod sinistrum, ad deteriora pertineat: id circo in Deo dexteta, id est bona sunt: ubi sinistra, id est mala possumus suspicare.

Inde, inquit, *venturus judicare vivos & mortuos. Credo in sanctum Spiritum.*

Ad excludenda hæreticorum omnium calamitosa commenta, eodem verbo Credulitatis, quo in principio sui Symbolum Patrem honoravit & Filium, in conclusione textus sui nunc honorat Spiritum-Sanctum, cum ait: *Credo in sanctum Spiritum.* Ne inferioris ergo fortasse contumeliam

pateretur, jure eum sibi æqualiter vindicare & Deitatis ostendit plenitudinem, & Patris ac Filii dignitatem : quia in Trinitate divina non est quod majus minusve credendus sit: si quidem ubi unus major dicitur, deesse minor aliquis indicatur. In hac ergo ipsa Divinitate, si aliud majus quis, aliud minus adserat; ei ipse majestati contumeliam facit, quam majorem putat: quia cùm æqualis potestas ac dignitas Trinitatis sit; quidquid uni detrahitur, cunctæ proculdubio Deitati æqualiter derogatur.

Credo, inquit, *sanctam Ecclesiam Catholicam. Sanctorum Communionem. Carnis resurrectionem. Vitam æternam. Amen.* Æternam vitam bene in conclusione Symboli coaptavit: quia ipsius Symboli fides præmium est æternitatis, ac per hoc ordo Symboli salutis ascensio est: quia si fideliter quisque ad summitatem illius venerit; certissimè salutis æternæ cardinem possidebit, regnante Domino nostro Jesu-Christo: cujus est honor & imperium per omnia sæcula sæculorum.

Collectio.

Exaudi Domine supplicationem familiæ tuæ, qui fidelium tuorum consortio desiderant sociari: ut in die sanctæ sollemnitatis clementia tua donum Baptismatis percipere mereantur. Per Dominum nostrum Jesum-Christ.

XII. Expositio *Evangeliorum in aurium apertione ad Electos.*

Aperturi [a] vobis, filii carissimi, Evangelia, id est gaudia divina, prius ordine insinuare debemus, quid Evangelium; & unde descendat; & cujus in eo verba ponantur: & quare quatuor sint qui hæc gesta scripserunt; vel qui sunt ipsi hii quatuor; qui divino Spiritu, adnunciante Propheta, ante signati sunt: ne forte sine hac ordinis ratione vel causa, stuporem vobiscum in mentibus relinquamus. Et quia ad hoc venistis, ut aures vobis aperiantur; ne incipiat sensus vester obtundi, Evangelium dicitur propriè Bona adnunciatio, quæ utique adnunciatio est Jesu-Christi Domini Dei nostri. Descendit autem Evangelium ab eo quòd adnunciet & ostendat : quòd is qui per Prophetas suos loquebatur, venit in carne, sicut scriptum est: Qui loquebar, ecce adsum. Explicantes ergo breviter quid sit Evangelium, vel qui sunt hii quatuor, qui per Prophetam ante monstrati sunt; nunc figuras adque nomina singulis adsignemus indiciis. Ait enim Propheta Hezechiel. Et similitudo vultus eorum ut facies Hominis, ut facies Leonis

a Exstat in Ordine Romano, & quæ sequuntur, usque ad num. sequentem.

à dextris illius; & facies Vituli, & facies Aquilæ à finistris illius. Hii quatuor has figuras habentes, Evangelistas esse non dubium est: sed nomina eorum, qui Evangelia scripserunt, hæc sunt, Matthæus, Marcus, Lucas, Johannes.

Post hæc legit Diaconus initium Evangelii secundum Matthæum. Et postquàm legerit, tractat Presbyter his verbis.

Filii carissimi, ne diutiùs ergo vos teneamus, exponamus vobis quam rationem, & quam figuram ùnusquisque in se contineat; & quare Matthæus in se figuram hominis habeat: quia initio suo nihil aliud agit, nisi nativitatem Salvatoris pleno ordine generationis enarrat. Sic enim cœpit: *Liber generationis Jesu-Christi Filii David, Filii Abraham.* Videtis, quia non immerito huic Hominis adsignata persona est: quando ab hominis nativitate initium comprehendit, nec immerito (ut diximus) huic mysterio adsignata est Matthæi persona. *Explecit secundum Matth.*

Incipit secundum Marcum.

Legit Diaconus initium Evangelii secundum Marcum. Exponit Presbyter.

Marcus Evangelista Leonis gerens figuram, à solitudine incipit dicere: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini: scilicet quia regnat invictus. Hujus Leonis multifaria invenimus exempla, ut non vacet dictum illut: Juda filius meus, catulus leonis, de germine mihi ascendisti: recubans dormisti ut leo, & sicut catulus leonis: quis excitabit eum?

Incipit secundum Lucam.

Legit Diaconus initium Evangelii secundum Lucam. Tractat Presbyter.

Lucas Evangelista speciem Vituli gestat: ad cujus instar Salvator noster est immolatus. Hic enim Christi Evangelium locuturus, sic cœpit de Zaccharia & Helisabet, de quibus Johannes Baptista in summa natus est senectute, & ideo Lucas Vitulo comparatur; quia duo cornua, duo Testamenta; & quatuor pedum ungulas, & quatuor Evangelia quasi tenera infirmitate nascentia, in se plenissimè continebat.

Item legit Diaconus initium Evangelii secundum Johannem. Tractat Presbyter his verbis.

Johannes habet similitudinem Aquilæ, quòd nimis alta petierit. Ait enim: *In principio erat Verbum; & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Et David ex persona Christi dicit: Renovabitur sicut Aquilæ juventus tua, id est Jesu-Christi Domini nostri: qui resurgens à mortuis, ascendit in cælos: unde jam vobis conceptis regnans gloriatur Ecclesia,

omni festivitate votorum ad nova tendere Christianæ legis exordia: ut adveniente die venerabilis Paschæ, lavacro Baptismatis renascentes, sicut Sancti omnes mereamur fidele munus infantiæ à Christo Jesu Domino nostro percipere. Qui vivit, & regnat Deus.

XIII. Præmissiones *ad scrutamen.*

Te, Domine, deprecamur & poscimus, ut hos famulos tuos firmiter stabilire digneris. Aperi eis totos aditus fidei, ut credulitatis possint muris includi: & viam veritatis eis pleniùs revelare dignare, ut nesciant per semitas falsitatis errare. Agnoscant quæ sunt salutaria, ut possint vitare mortifera: & thesauros intelligant vitæ; ut noverint mortis foveam evitare: & residuum quod cum caligine habent, deponant, ut inlustrationem totius luminis sumant: nihil intra illos restet sæcularium macularum, ut digni sanctificatione Baptismatis præparentur. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, qui cunctis portas aperis, & viam salutis ostendis, venientes famulos tuos ad notitiam nominis tui libenter amplectere: ut hii divinæ Legis initiis auspicati, te desiderent sensibus sequi, quem cœperunt sermonibus confiteri: & ab his plasmatibus tuis repelle diaboli incursantes insidias; ut ab omni loco, ab omni fraude dejectus, nec animæ umquam possit nocere, nec corpori: ut inimicus divinæ inscriptionis character agnoscens, quod esse jam cœpit tuum, à se fateatur alienum per signum Crucis: quod numquam delebit impressum in sæcula sæculorum. Amen.

XIV. Incipit Præfatio *Orationis Dominicæ.*

Dominus [a] & Salvator noster Discipulis suis petentibus quemadmodum orare deberent, non solùm formam Orationis concessit, verùm etiam qua mente & puritate precarentur ostendit, ut in præsenti sacra hæc lectio demonstravit: Tu autem cùm orabis, intra in cubiculum tuum; & clauso ostio, ora Patrem tuum. Cubiculum quod nominat, non occultam domum ostendit, sed cordis nostri secretum: id est ut malæ cogitationi pectus nostrum mystica fidei clave claudamus; ac labiis clausis, incorrupta mente Deo loquamur. Deus enim noster fidei, non vocis auditor est. Ergo unde sermo est, id est sapientia, Christus Dominus noster hanc Orationem nos docuit, ut ita oremus.

a Ita in Ordine Romano.

Pater

PAter noster, qui es in Cælis. Hæc libertatis vox est, & plena fiducia. Ergo his moribus est vivendum, ut & filii Dei, & fratres Christi esse possimus. Nam Patrem suum Deum qua temeritate dicere præsumit, qui ab ejus voluntate degenerat? Unde vos dignos exhibete adoptione divina, quoniam scriptum est: Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

Sanctificetur nomen tuum.

Non quòd Deus nostris sanctificetur orationibus, qui semper est sanctus: sed petimus ut nomen ejus sanctificetur in nobis: ut qui in Baptismate ejus sanctificamur, in id quod esse cœpimus, perseveremus.

Adveniat regnum tuum.

Deus namque noster quando non regnat, maximè cujus regnum est immortale? Sed cùm dicimus, *Veniat regnum tuum*: nostrum regnum petimus advenire, à Deo nobis promissum, Christi sanguine & passione quæsitum.

Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra.

Id est in eo fiat voluntas tua: ut quod tu vis in cælo, hoc nos in terra positi inreprehensibiliter faciamus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Hîc spiritalem cibum intelligere debemus. Christus enim panis est noster, qui dixit: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi, quem *cotidianum* dicens, ita nos semper immunes præcepit esse peccati, ut digni simus cælestibus alimentis.

Et dimitte nobis debita nostra; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Hoc pactum est, significans; non nos aliter peccatorum posse veniam promereri, nisi priùs nos in nobis delinquentibus aliis veniam relaxemus, sicut in Evangelio Dominus noster dicit: Nisi dimiseritis peccata hominibus, nec vobis Pater vester dimittet peccata.

Et ne nos inducas in tentationem.

Id est ne nos patiaris induci ab eo qui tentat, pravitatis auctore. Nam dicit Scriptura: Deus enim intentator est malorum. Diabolus verò tentator est. Ad quem evincendum Dominus dixit: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Sed libera nos à malo.

Hoc ideo ait, quia dixit Apostolus: Nescitis quid vobis oporteat orare. Unde Deus omnipotens ita à nobis orandus est, ut quidquid humana fragilitas cavere & vitare non prævalet; hoc ille propitius nobis conferre dignetur Jesus-Christus Dominus noster; qui vivit & regnat cum Deo Patre omnipotente & Spiritu-Sancto per omnia sæcula sæculorum.

Patefactum vobis, dilectissimi nobis, Orationem & Symbolum Catholicæ Fidei cognovistis: nunc autem habetis magistros illum Primicerium, & Secundum ejus illum, qui vos edoceant nullo mutato sermone; sed ut audistis in præsenti. Potens est Dominus noster, ut vos qui ad fidem curritis, ad lavacrum aquæ regenerationis perducat; & nos qui vobis mysterium Fidei Catholicæ unà tradimus, vobiscum ad cælestia regna faciat pervenire, præstante Domino nostro Jesu-Christo: cui est honor & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

XV. Missa in Symboli [a] *Traditione.*

IN geminas partes diem hunc excolendum complectitur, Domine, nostræ servitutis famulatio, vel die jejunii cultu sacrato, vel de insignibus tuis quæ hodie fulserunt, mirabilibus: qua Lazarum reduxisti post tartara, cum ad vocem intonantem exsilivit; & quatriduani jam fætentis funus vivificans animasti: vel etiam causa miraculi obstupefacta plaudens turba Bettania occurrit cum palmis tibi obviam Regi. Exaudi nos in hoc geminato servitutis nostræ obsequio, & præsta propitiatus atque placatus: ut animæ nostræ, quæ tumulo sunt peccatorum conclusæ; & cicatricum morbidata corrupt. [b] . . . . . .

Desunt hîc multa.

. . . .

Pater ex alto clarificat; ad commune gaudium concutitur plebs hominum; movetur & cælum. Ante cujus conspectum adstant Angeli, & Archangeli non cessant clamare dicentes. Sanctus.

Post Secreta.

Aspice [c] sincero vultu pie miserator hæc munera, qui semper es propensus ad dona: ut ipsa contemplatione oblata sanctifices naturali majestate, qui perpetuè sanctus es, & sancta largiris. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum.

Collectio ante Orationem.

Venerabilibus informati præceptis, incitati munere pietatis, qui Mariæ flentis lacrymas non spernis; Lazaro dignanter cognomentum fratris imponis; Ecclesiæ soboles appellas ore gratiæ coheredes: tibi supplices clamamus & dicimus. Pater noster.

Post Orationem Dominicam.

Exerce liberator in nobis juris proprii facultatem, qui Lazarum virtute, Mariam pietate, Martham labore remuneras; favorem plebis excipis, & pacis voce concina gloriaris. Per Dominum nostrum.

a Id est in Dominica Palmarum, ut vidimus in lib. 2. & in Missali Gothico.

b Quæ hîc desunt, repete ex Missali Gothico-Gallicano num. XXVII. ubi eadem oratio.

c Hæc, & duæ sequentes orationes ibidem.

Benedictio Populi.

Perseveret in his Domine cæleste signaculum, quod in eis conferre dignatus es: † ut protecti Spiritu-Sancto, incrementum fidei, tutelam mentium, sanitatem corporum consequi mereantur. †

Concede in his immaculatæ vitæ divitias, fidem rectam, pacem sinceram, patientiam sanctam, humilitatem religiosam, & conscientiam puram. † Prosperet eis sanitatis lætitia, plena incolumitatis gaudia, & inluminatione æterna: † ut sanctè viventes, de hac humili terrenaque prosapia heredes cælestes in illo beatæ gloriæ regno cum electis Angelis te hymno confessionis sine fine conlaudent. Per Dominum nostrum.

Præfatio post Eucharistiam.

Acceptis, Fratres carissimi, spiritalibus cibis, & Christi cruore gustato, petamus: ut possideat pectora, qui nostra ora dignatus est sanctificare per munera: ipse corporis nostri purget hospitium; totoque intrinsecùs homine deterso, sanctificatis membris innovet spiritum sanctiorem.

Collectio.

Panis vitæ nostræ aspice, Deus: sis custodia corporum, sis salvificator animarum: ut pectora nostra tanto poculo ciboque firmata, inimica subdoli serpentis blandimenta non quatiant. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium.

XVI. † INCIPIT EXPOSITIO *Symboli.*

FRatres dilectissimi, virtus est Sacramenti inluminatio animæ: plenitudo est credendi in eo, qui docetur, ac discitur: & Unitas est Trinitatis, & Trinitas distincta Personis, & opulentia Creatoris, & redemptio Passionis. Hoc nexus infidelitatis absolvitur: hoc vitæ janua panditur: hoc gloria confessionis ostenditur. Symbolus, dilectissimi, brevis est verbis; sed magnus est Sacramentis: parum ostendens imminutione latitudinis; sed totum continens compendio brevitatis: exiguus, ut memoriam non obruat; diffusus, ut intelligentiam supercedat: confirmans omnes perfectione credendi, desiderio confitendi, fiducia resurgendi. Dignè ergo adtentiores & frequentiores pro ratione temporis ipsius, puriores ad audiendum Symbolum convenitis. Quicquid enim præformatum est in Patriarchis, quicquid denunciatum est in Scripturis, quicquid prædicatum est in Prophetis, vel de Deo ingenito, vel ex Deo in Deum nato, vel de Spiritu-Sancto (quamvis latenter ostensum sit) vel de suscipiendi hominis Sacramento, vel de morte Domini, resurrectio-

nisque mysterio; totum hoc breve tantum juxta oraculum Propheticum Symbolus in se continet, continendo & salutem nostram, conlationem fidei, & gratiam, professionem, mysterii memoriæ instruens commendandam. Sed jam ad istius Sacramenti plenitudinem textumque veniamus, quod in hoc modo incipit.

CRedo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cæli & terræ. Et in Jesum-Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu-Sancto: Natus ex Maria Virgine: Passus sub Pontio Pilato: Crucifixus, mortuus, & sepultus: Tertia die resurrexit à mortuis: Ascendit Victor ad cælos: Sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis: Inde venturus judicare vivos & mortuos. Credo in Sancto Spiritu; Sancta Ecclesia Catholica, Sanctorum communionem, ac remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.

Symbolum istud, dilectissimi, non atramento depingitur, sed humanis cordibus insertum memoria retinetur. ℟. Credo.

Iteratò vobis repetimus, quò faciliùs eum tenere possitis.

℟. Credo.

C*Redo in Deum Patrem.* Et quia lex nostræ fidei in Trinitate consistit, tertiò repetimus; ut ipse numerus repetitionis cum signo veniat Trinitatis.

C*Redo in Deum Patrem.* Ergo in primo habet *Credo.* Vides quod Deus noster non vos jubet discutere judicia divina, sed crèdere; nec rationem requirere, sed fidem simpliciter & immobiliter adhibere. *In Deum Patrem.* Advertite quod dum Dei Patris nomen in confessione conjungit, ostendit quòd non ante Deus esse cœperit, & postea Pater; sed sine ullo initio & Deus semper & Pater. Quia ergo semper fuit Pater, semper habuit Filium cujus Pater est. *Omnipotentem* verò ideo dixit, quia omnia potest; cuique nihil impossibile est: quia cælum, terram, mare, homines, adque omnia animalia, non aliquo operis actu aut artificio, sed solo creavit imperio. Et ideo non venit in cogitatione, quomodo hoc aut illud potuerit fieri, qui omnipotentem precamur confiteri. *Creatorem cæli & terræ.* Hoc ait, quod superiùs dixit: quia omnia sola verbi potestate perficit.

Credo in Filium ejus. Advertite quomodo in Patrem, sic & in Filium sit credendum: & qui cum Patre. . . . .

. . . .

Desunt etiam hìc folia.

XVII. FERIA V. IN COENA *Domini.*

. . . .

gratiam utilitatis indulſit; & plenitudinem tuæ benedictionis adjecit. Per hunc ergo te, Domine, per quem omnes, licet indignorum, attamen credentium preces placabili aure exaudis, ſuppliciter oramus: ut huic, quod offerimus, unguento ex aromatibus horti tui & paradiſi tui flore perpetuo odorem ſuavitatis injicias: accumules inſuper eam gratiam, eamque virtutem; qua quondam Reges, Sacerdotes, Prophetas, cornu à dilectione tua exundante perfuſos, plenus officiorum ſuorum dignitatibus induiſti: ut cum exinde novam tibi familiam unxerimus; ſuperveniens in eos, cooperatione Spiritus tui ſancti, aura gratiæ cæleſtis adſpiret: ut his quoque verè Chriſti tui & Filii tui, Sancti Spiritus inlapſa virtute, efficiantur hujus ſemper nominis coheredes. Per Dominum noſtrum Jeſum.

Poſt Sanctus, Te igitur.

Communicantes, & diem ſacratiſſimum celebrantes, quo traditus eſt Dominus noſter Jeſus-Chriſtus: ſed & memoriam venerantes.

Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus ob diem jejunii Cœnæ Dominicæ: in qua Dominus noſter Jeſus-Chriſtus Filius tuus in novo teſtamento ſacrificandi ritum inſtituit, dum panem ac vinum (quæ Melchiſedech in præfiguratione futuri myſterii Sacerdos obtulerat) in Sacramento * ſui corporis & ſanguinis TRANSFORMAVIT: quæſumus Domine, ut placatus accipias: dieſque noſtros.

* *l.* Sacramentum.

Qui pridie quàm pro omnium ſalute pateretur, hodierna die ſtans in medio Diſcipulorum ſuorum, accepit panem. *Et rel.*

Collect. ante Orationem Dominicam.

Precamur nunc Domine Deus: ut quemadmodum Filius tuus Dominus noſter in illa gratiarum actione mortem noſtram ſuſcepturus, auditus eſt; ita nunc & nos qui ipſum & vitam ejus quærimus, audiri mereamur in oratione, quam nos Paterno alloquio orare docuit, dicens: Pater.

Poſt Orationem.

Domine Deus omnipotens libera nos à malo, & in tempore accepto ſalva nos: ut ſicut in condemnatione tui, perfidorum piaculum ſalus omnium fuit; ſic pro miſericordia communis gratiæ ſit cultus iſte credentibus. Quia tibi eſt gloria aput æternum Patrem, cum quo beatus vivis.

Benedictio ad Populum.

Benedic Domine hanc familiam tuam, quam plaſmare dignatus es ex Cœno, & deinceps

vivificare per Lavacrum: præsta, ut quos perdidit vita per gustum, mors reddidit per patibulum, merita glorificent per adventum. † Ut non in eis inveniat dolosus hostis per eos quod capiat; divina pietas quod repellat, ultrix flamma quod sæviat. † Sed cùm terribile illud judicii tempus advenerit, tuba evocentur ad cælum, meritis ducantur ad præmium, palmam accipiant post triumphum. Quod præst.

Post Communionem.

Acceptis [a], carissimi, spiritalibus cibis, & Christi cruore gustato, petamus: ut possideat pectora, qui nostra ora dignatus est; ipse corporis nostri purget ostium: totoque intrinsecùs homine deterso, sanctificatis membris innovet spiritum sanctiorem. Per.

Collectio sequitur.

Panis vitæ nostræ aspice, Deus: sis custodia corporum, sis salvificator animarum: ut pectora nostra tanto poculo ciboque firmata, inimica subdoli serpentis blandimenta non quatiant, Per Dominum.

a Hæc, & sequens oratio exstat supra num. XIV.

XVIII. Incipit Oratio in VI. Feria.

Eadem verò die non salutat, non psallit. Legitur Lectio Osee. Resp. Domine audivi. *Item alia:* Mensis iste principium. *Cantat.*

Deus à quo & Judas reatus sui proditor pœnam, & confessionis suæ Latro præmium sumpsit; concede nobis piæ petitionis effectum: ut sicut in Passione sua Jesus-Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum; ita, à nobis ablato vetustatis errore, & Resurrectionis suæ gratiam largiatur. Per.

Item post lectionem Evangelii Orationes sollemnes.

Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia sancta Dei: ut eam Deus & Dominus noster pacificare, multiplicare & custodire dignetur toto orbe terrarum; subjiciens ei Principatus & Potestates: detque nobis tranquillam & quietam vitam degentibus glorificare Deum Patrem omnipotentem. Per.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo Gentibus revelasti; custodi opera misericordiæ tuæ: ut Ecclesia toto orbe diffusa, stabili fide in confessionem tui nominis perseveret. Per Dominum nost.

Oremus & pro beatiſſimo Papa noſtro: ut Deus omnipotens, qui elegit eum in ordine Epiſcopatus, ſalvum & incolumem cuſtodiat Eccleſiæ ſanctæ ad regendum populum ſanctum Dei.

Oremus.

Omnipotens ſempiterne Deus, cujus æterno judicio univerſa fundantur; reſpice propitius ad preces noſtras: & electum nobis Antiſtitem tua pietate conſerva; ut Chriſtiana plebs, quæ tali gubernatur auctore, ſub tanto Pontifice credulitatis ſuæ meritis augeatur. Per.

Oremus & pro omnibus Epiſcopis, Preſbyteris, Diaconibus, Acolytis, Exorciſtis, Lectoribus, Oſtiariis, Confeſſoribus, Virginibus, Viduis, & pro omni Populo ſancto Dei.

Oremus.

Omnipotens ſempiterne Deus, cujus Spiritu totum corpus Eccleſiæ ſanctificatur & regitur; exaudi nos pro univerſis Ordinibus ſupplicantes: ut gratiæ tuæ munere ab omnibus tibi Gradibus fideliter ſerviatur. Per Dominum.

Oremus & pro Chriſtianiſſimis Regibus: ut Deus & Dominus noſter ſubditas illis faciat omnes barbaras nationes ad noſtram perpetuam pacem. Per.

Oremus.

Omnipotens ſempiterne Deus, in cujus manu ſunt omnium temporum poteſtates, & omnia jura Regnorum; reſpice propitius ad Romanum benignus Imperium: ut gentes, quæ in ſua feritate confidunt, potentiæ tuæ dextera conpremantur.

Oremus & pro Catechumenis noſtris: ut Deus & Dominus noſter adaperiat aures præcordiorum ipſorum, januamque miſericordiæ: ut per lavacrum Regenerationis accepta remiſſione omnium peccatorum, & ipſi inveniantur in Chriſto J. D. N.

Oremus.

Omnipotens ſempiterne Deus, qui Eccleſiam tuam nova ſemper prole fœcundas; auge fidem & intellectum Catechumenis noſtris: ut renati fonte Baptiſmatis, adoptionis tuæ filiis adgregentur. Per Dominum.

Oremus, dilectiſſimi nobis, Deum Patrem omnipotentem: ut cunctis mundum purget erroribus: morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincla diſſolvat; peregrinantibus reditum, infirmantibus ſanitatem, navigantibus portum ſalutis indulgeat.

Oremus.

Omnipotens & miſericors Deus, mæſtorum conſolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium: ut omnes ſibi in neceſſitatibus ſuis miſericordiam tuam gaudeant adfuiſſe. Per Dominum.

Oremus pro Hæreticis & Schismaticis: ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus universis: & ad sanctam matrem Ecclesiam Catholicam atque Apostolicam revocare dignetur. Per Dominum.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui salvas omnes, & neminem vis perire; respice ad animas diabolica fraude deceptas: ut omni Hæretica pravitate deposita resipiscant, & ad veritatis tuæ redeant firmitatem. Per.

Oremus & pro perfidis Judæis: ut Deus & Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum: ut & ipsi cognoscant Jesum-Christum Dominum nostrum. Qui vivit & reg.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui etiam Judaicam perfidiam tua misericordia non repellis; exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcæcatione deferimus: ut agnita veritatis tuæ luce, quæ Christus est, à suis tenebris eruantur. Per.

Oremus & pro Paganis: ut Deus omnipotens auferat iniqua de cordibus eorum; & relictis idolis suis, convertantur ad Deum verum, & unicum Filium ejus Jesum-Christum: cum quo vivit & regnat cum Spiritu-Sancto in sæcula sæculorum.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum, sed vitam semper inquiris; suscipe propitius orationem nostram: & libera eos ab idolorum cultura; & adgrega Ecclesiæ tuæ sanctæ ad laudem & gloriam nominis tui. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum, qui vivit & regnat in sæcula sæculorum.

XIX. ITEM ORATIONES [a] *in Cœna Domini, sive in Biduana.*

DA nobis Domine perpetuæ benedictionis munus accipere: pro quibus Unigenitus tuus sputis inlitus, palmas accepit & colaphos. Per.

Collectio sequitur.

Respice Domine propitius super hanc familiam tuam: pro qua Dominus noster Jesus-Christus non dubitavit manibus tradi nocentum, & crucis subire tormentum. Per.

Item alia.

Deus, qui pro redemptione nostra accepisti sanguinem Jesu-Christi; solve opera diaboli, & omnes laqueos disrumpe peccati: ut creaturam regenerationis nulla polluant contagia vetustatis.

a Eædem orationes in Gothico ad feriam VI.

XX. ITEM

XX. ITEM ORATIONES in Biduana.

Oratio ad Secunda incipit.

COmmemorantes, cariſſimi, Dominicæ traditionis horam: qua ſicut ovis ad occiſionem ductus, & ſicut agnus tonſus, manſuetudine os ſuum non aperiens, ad crucem quam pro nobis aſcendit, voluntarius ducebatur; & oblatus eſt, quia ipſe voluit: animas noſtras Chriſto Domino Deo pio commendemus, noſtra peccata Agno immaculato (quodammodo figuralis tangentes hoſtiæ caput) illo favente (quod ſui pace dictum ſit) imponamus: ut noſtras iniquitates, quas ille non habuit, portet & perdat. Qui cum Patre vivit, dominatur & regnat.

Item Oratio ad Tertia.

O pia Dei vivi Sapientia, ô tu vivum æterni Patris Dei ſempiternum Verbum, ſempiternaque Virtus; quia & ſempiterna nativitas: qui ſempiterni Patris ſempiternus Filius Dei es & Deus: extra quem nihil: & per quem omne: in quo quod eſt conſtat: qui es Deus ſuper nos, & homo propter nos; pro nobis enim quod nos eſſe voluiſti: da nobis quod promiſiſti, da nobis indignis licet, quod omnibus communiter obtuliſti, paſſionem ſcilicet tuam, noſtram eſſe libertatem; & tuam mortem, noſtram eſſe vitam; & tuam crucem, noſtram eſſe redemtionem; & tuum vulnus, noſtram eſſe ſanitatem: ut tecum crucifixi, tuo dono ſurſum exaltemur ad Patrem tuum. Cum quo beatus vivis & regnas in.

Oratio ad Sexta.

Chriſte Deus, Adonae magne; nos tecum quaſi huic mundo crucifige; ut vita tua in nobis ſit: noſtraque peccata ſuper te pone, ut ea crucifigas: nos quoque ad te ipſum trahe, cùm pro nobis exaltatus es à terra, ut nos eripias ab adultero tyranno: quia licet carne & vitiis diabolo noxii ſumus; tibi tamen, non illi optamus ſervire: & ſub tuo jure vivere deſideramus, & à te gubernari rogamus: qui nos mortales & à morte invaſos, per mortem crucis liberare voluiſti. Pro quo ſingulari beneficio hodierna tibi noſtra famulatur devotio: teque nunc hodie ſupplices adoramus, imploramus, invocamus; ut ad nos properes, virtus æterna Deus: quòd nobis proficiat tua crux, triumphans ſcilicet de mundo in nobis per crucis virtutem; atque tua pietas nobis illud antiquum reſtituat beneficium, virtutem ſcilicet, & gratiam: qui per potentiam futura, præterita; per præſentiam facis; ſimiliter præterita, præſentia; redde, ut nobis tua Paſſio

sic salutaris sit, quasi præsens & hodierna: & sic nobis hodie illa gutta sancti sanguinis tui super terram olim de cruce stillantis sit salus: ut omnia terræ nostræ delicta lavans, & corporis nostri humo quodammodo immixta, nos de terra tuos efficiat; nos quoque tibi quasi corpus idem reconciliati Capiti. Qui regnas cum Patre semper & Spiritu-Sancto: nunc nobis regnare incipe, Homo Deus Christe Jesu, Rex in sæcula sæculorum.

Oratio ad Nona.

O salutaris hora Passionis! ô magna maximarum gratiarum! Nona hodierna, maxima horarum hora. Hac nunc tu, noster dilecte Sponse, osculare de cruce, licet post crucis trophæum. Osculare, precamur: salutare tuum impertire nobis triumphator mirabilis, auriga supreme, Deus pie, gloriosissime propugnator. Avete, valete, invalescite & viriliter agite, confortamini dicito, loquere cordibus nostris, inspector Christe. An qui olim hæc fecisti, nunc eadem non potes facere? Potes utique, potes; quia omnipotens es: potes, amantissime, potes facere, quod nos non possumus cogitare: quia nihil tibi impossibile est, Deus omnipotens. Jesu osculare, quæso, dilectissime; (qui triumphans regressus es ad Patrem, cum quo semper eras & permanes unus) quia osculum tuum dulce est; & ubera tua vino dulciora, fragrantia optimis unguentis; & nomen tuum super oleum: quem adolescentulæ dilexerunt: quem recti diligunt, quos trahis post te: cujus lectus floridus; cujus trophæum, Crux. Qui hac hora rubeus de Edom, de cruce, tinctis vestibus de Bosra, solus quasi calcator magni illius torcularis ad cælos ascendisti: cui occurrunt Angeli, Archangeli dicentes: Quis est iste, qui ascendit tinctis vestibus de Bosra? Quibus te interrogantibus, Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Respondisti: Torcular calcavi solus, & vir de Gentibus non fuit mecum. Verè, Salvator, verè rubrum est tuum propter nos corpus: rubrum est sanguine uvæ. Lavasti enim in vino stolam tuam, & pallium tuum in sanguine uvæ: qui es Deus solus; crucifixus pro nobis, quos antiqua prævaricatio morti tradidit: cujus vulnere omnium innumera peccatorum vulnera sanata sunt. Et nos, pie Crucifixe Christe, cum tuis redime, salva pia bonitas Deus. Qui regnas cum Patre & Spiritu-Sancto unus in æternum & in sæcula sæculorum.

XXI. ORAT. POST LECTIONES *Sabbati.*

DEum omnipotentem, Patrem & Filium & Spiritum-Sanctum, universitatis unum creatorem, in hac magna Matutina Sabbati, Dominici scilicet corporis requie, Fratres carissimi, supplices deprecemur: ut qui Adam de profundis infernalis limi misericorditer eripuit; nos ejus Filius de luto fæcis hujus, cui inhæsimus, sola misericordia tantùm clamantes eruat. Clamamus namque & oramus, ne urgueat inferni puteus super nos os suum; eruti de luto peccati, ne infigamur. Per.

Collectio sequitur.

Domine Christe Jesu, Deus pie, exaudi nos & præsta, precamur, quæ corde rogamus: & hoc rogamus, ut tibi placeamus, tibi hæreamus sine fine; ut semper tibi gratias agamus: quia tu Domine redemisti nos in æternam vitam de æterna morte. Qui descendisti in lacum, ut ex inferis vinctos educeres; descende nunc quoque, precamur, visceribus tuæ pietatis: ut ex vinculis peccatorum, quibus unusquisque constringitur, nos absolvas. Per.

Item Oratio in Sabbato requiei Dominici corporis.

Succumbente Agno nostra pro salute, Agno figurato diu, demum eodem vincente letum, illo & Leone Juda veriore, antea tempus captivatæ reditus fideliter Adamæ, Fratres carissimi, expectemus prædæ: ut compilatis inferi spoliis, cujus mortem commemoravimus; eodem pietatis cultu illius cum suis regressum ex mortuis celebrare, illo favente, tempore possimus redeunte.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, cælorum conditor, Deus, pro tua crucifixe creatura, ineffabili pietatis sacramento nos quoque tuis redime, precamur, jussis: Salvator custodi nos, parvulorum, Domine, custos tuorum: quò tibi semper placentes, tuo & per te Patri ac una Sancto-Spiritui gratias agere perseveremus. Qui tecum vivit & regnat.

Item Oratio ad Sexta die Sabbato.

Hac hora auspicatur obrui ferrugine Titan senante * profunda nonatenus parente tuito stipitis in summo Hebræis nequaquam suspendi flammivovam sui hiare olim non ferens rimam, conspectansque nefas: quo versa vice orbi medetur per eum, qui Patri convivit regnatque ante mundi ortum & in sæcula sæculorum.

Oratio in Sabbato hora Nona.

O Domine, Pater omnipotens, qui Adam novum ex persona veteris Adam clamantem, quasi ex

inferis & abyssis, profundisque laci, liberum tamen solum inter mortuos, pro sua exaudisti reverentia; exaudi nos, precamur, per ipsum: ut quasi consepulti cum Jesu Filio tuo, sua vita resuscitati, in hac suæ superveniente sanctæ Resurrectionis nocte, magnæ sollemnitatis gratia, suo dono, tuo quoque bono, & Spiritus-sancti consilio & mysterio mereamur absolvi. Per eum, qui tecum.

Collectio sequitur.

Christe fave desideriis & precibus nostris, & præsta prosperam hanc supervenientem sanctæ Paschæ noctem: in qua tecum resurgentes de morte, transire mereamur ad vitam, Salvator mundi. Qui vivis.

XXII. Incipit Oratio in *Vespera Paschæ.*

Domini gratia [a] per aquam & sanctum Spiritum renati, & per multiplicem paternæ dilectionis provisionem innumeris laqueis abstracti, hujus divinæ dignationis auctorem Dominum, incenso vespertinæ precis sacrificio, & in cælesti patina per spiritum erecto, & igne illo quem ipse in nobis accendi desiderat, sollemniter affato, precariis affectibus, Fratres carissimi, deprecemur: ut totius vitæ crimina, & cotidiani erroris maculas, & humanæ fragilitatis debita, in annis septimanæ dierum quadraginta, ac sepulti corporis sui Sabbato nobis concedat: nos quoque in numero veri Israhelis Ægypto egredi faciat: & inimicis percussis, in una Ecclesia Catholicæ domus, Pascha Domini celebrantes, Agni immaculati sanguine corporum nostrorum postibus aspersis, in istius noctis venerabilis sollemnitate, vastatura mundum morte defendat, orantibus nobis. Per.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, in vespera mundi vespertinum sacrificium per crucem effectum, dignare nos nova corpori tuo fore sepulchra. Qui cum æterno Patre vivis & regnas.

Oratio ad Duodecima. [b]

Auctorem lucis, principem luminis, inspectorem cordis, credentium redemptorem, Fratres dilectissimi, cunctis confessionibus veneremur: ut vergente die, vocis rugitus exaudiat; & superveniente caligine noctis, nos luminis sui splendore inlustret: ne sit in nobis ulla tentandi, vexandique occasio tenebrarum: sit noster defensor, qui est veræ lucis indultor: ut semper simus in lumine ejus, qui Christum Dominum gloriamur auctorem. Per eum, qui secum.

a Hæc Oratio cum tribus subsequentibus habetur in Missali Gothico, suprà pag. 240.

b Hæc oratio in Missali Gothico inscribitur, *Præfatio ad initium noctis Pascha.*

Collectio sequitur.

Rege nos Domine per alternas temporum vices, & conserva nos per dispar dierum ac noctium successiones: ut adjuti Sanctorum tuorum precibus, qui diem hunc per munus misericordiæ tuæ duximus; noctem quoque istam placita tibi animarum & corporum puritate ducamus. Per.

Præfatio Ceræ incipit.

Omnipotentem Deum, Fratres dilectissimi, suppliciter deprecemur: ut vinculis peccatorum nostrorum in noctis istius sollemnitate disruptis, procedamus in voce exultationis & confessionis, sonus epulantis. Accensis luminaribus ad inluminationem nostram, & candoris fidei fulgore rutilantes, alter alterius quoque animam inluminet; sicut discipuli Domini nostri Jesu Christi: quia ipse in hac nocte vita & resurrectio infernum inluminavit, & portas æreas penetravit, & vectes ferreos confregit; & mors devicta est in victoria: & antiqua sententia damnavit eam, ut nos de perpetua morte liberaret. Per.

Collectio sequitur.

Non est similis tibi in diis, Domine, & non est secundùm opera tua: qui per magnam misericordiam tuam salvasti nos à descendentibus in lacum. Rex gloriæ, introitu tuo inferni fauces inluminasti, stupentibus inferis: quia solus inter mortuos liber, à recursu tuo per eamdem noctem Protoplasto ut spolia revocasti; per quem tibi nunc, Domine, omnes Sancti gratias agunt, & in perpetuo exaltant nomen tuum. Qui cum æt.

XXIII. INCIPIT BENEDICTIO *Ceræ beati Augustini Episcopi, quam adhuc Diaconus cum esset, edidit & cecinit feliciter.*

EXultet jam angelica turba cælorum: exultent divina Mysteria, & pro tanti Regis victoria tuba intonet salutaris. Gaudeat se tantis illius inradiata fulgoribus: & æterni Regis splendore illustrata, totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Lætetur & mater Ecclesia, tanti luminis adornata fulgore: & magnis populorum vocibus hæc aula resultet. Quapropter adstantibus vobis, Fratres carissimi, ad tam miram sancti hujus luminis claritatem, unà mecum, quæso, Dei omnipotentis misericordiam invocate: ut qui me non meis meritis intra Levitarum numerum dignatus est adgregare; ut luminis sui gratia infundente, Cerei hujus laudem implere præcipiat.

Sursum corda. Gra.

Contestatio nunc.

Dignum & justum est. Verè quia dignum & justum est invisibilem Deum omnipotentem Patrem, Filiumque Unigenitum

bili arte cellulas tenaci glutino instruunt: aliæ liquantia mella stipant: aliæ vertunt flores in ceram: aliæ ore natos fingunt: aliæ collectis è foliis nectar includunt. O verè beata & mirabilis apis! cujus nec sexum masculi violant, fetus non quassant, nec filii destruunt castitatem: sicut sancta concepit Virgo Maria, Virgo peperit, & Virgo permansit. O verè beata nox, quæ exspoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos! nox in qua terrenis cælestia junguntur. Oramus te, Domine, ut Cereus iste in honore nominis tui consecratus, ad noctis hujus caliginem destruendam indeficiens perseveret: in odorem suavitatis acceptus, supernis luminaribus misceatur. Flammas ejus Lucifer matutinus inveniat: ille, inquam, Lucifer, qui nescit occasum: ille qui regressus ab inferis, humano generi serenus inluxit. Precamur ergo te, Domine: ut nos famulos tuos, omnem clerum, & devotissimum populum, quiete temporum concessa, in his Paschalibus conservare digneris. Per.

Collectio sequitur.

Sancte Domine, omnipotens Deus, qui ad nostram contemplationem tenebrarum hæc in mundi hujus obscuro luminaria micare jussisti; præsta: ut dum ad illum æternitatis diem, & Unigeniti tui properamus occursum; ad hanc interim, quam tenebris nostris præparasti, Lucernam, dum nox ista transcurritur, sine peccatorum offendiculo ambulemus. Per Dominum nostrum.

Collectio post Hymnum Cerei.

Deus templum ignis æterni, Deus veræ lucis habitaculum, Deus sedes perpetuæ caritatis, vota tibi, Domine, sollemnia diei consummationis, & noctis inchoationis celebramus: ac luminibus altaris tui incensis, corporalium lumen offerentes, ut famulis tuis verum ac perenne lumen largiaris, oramus. Per.

XXIV. INCIPIUNT ORAT. *in Vigilia Pascha pro sollemnitate sancta.*

INter prima celebrandæ sanctæ Paschæ sollemnia votorum contestatione & gratiarum actione sumamus exordium: ut passum & immolatum pro nobis Christum credentes, sacris mysteriis fidem concinentibus exultationis plausibus præferamus: ac per ipsum, inque ipsum nostræ sit deprecationis ascensio, manente in eo & cum eodem divinitatis gloria. Per.

Collectio sequitur.

Respice Domine Ecclesiam tuam, quæ admirabile nomen tuum toto terrarum orbe concelebrat, & super populum

tuum vultum tuæ pietatis inlumina. Per.

Pro Ecclesiæ unitate.

Deum Patrem, cariſſimi fratres, uno ſpiritu deprecemur, ut omnes Fidei catholicæ vinculis inligati, unum ſentiamus in Chriſto.

Collectio ſequitur.

Deus, qui unus & verus es, te ſupplices deprecamur: ut in omnibus placita tibi ſemper Fides catholica perſeveret. Per Dominum noſtrum.

Pro Sacerdotibus & omni Clero.

Deum noſtrum, cariſſimi fratres, ſupplices deprecemur: ut Sacerdotes ſuos, quos ceremoniæ religione devinxit, ſacri myſterii compotes præſtet, omnemque Clerum citra culpam alicujus maculæ jubeat permanere. Per Dominum.

Collectio ſequitur.

Supplicantibus domus tuæ Sacerdotibus ac miniſtris Deus omnium dignitatum perpetim gratiam benignus infunde Præſt. ſal.

Pro Regibus & Pace.

Apicem omnium poteſtatum & ſupereminentem dominationem Dominum deprecemur: ut Regum noſtrorum exercitum ita ſua virtute conroboret: ut per eoſdem Gentibus ſubditis vel fugatis, Deo vivo jugiter ſerviamus. Per Dominum noſtrum.

Collectio ſequitur.

Reſpice famulos tuos Domine, quibus orbis regimen, & rerum habenas dediſti; & præſta: ut tua virtute muniti, populum tuum ſumma felicitate defendant: ut pace nobis ubique conceſſa, tibi diebus ac noctibus ſerviamus.

Pro Virginibus.

Unum Virginis Filium deprecemur: ut omnibus caſtitatis amore flagrantibus perſeverantiæ palmas impertiat. Per Dominum.

Collectio ſequitur.

Sancte, omnipotens Deus, eam virginitatis cultoribus gloriam tribue, quam Virgo Mater obtinuit. Qui cum Patre.

Pro Viduis & Orphanis.

Deum, neceſſitatum omnium conſideratorem, Dominum poſtulemus: ut Viduis, Orphaniſque clementiæ ſuæ more ſubveniat. Per.

Collectio ſequitur.

Religioſa viduitate potientes, adque orbati parvuli, nullo ſe præſidio deſtitutos, te Domine adjuvante nunc ſentiant.

Pro Aegrotantibus.

Medicinæ cæleſtis auctorem Dominum, Fratres cariſſimi, ea qua competit ſupplicatione rogemus: ut actus animorum noſtrorum, corporumque languores virtutis ſuæ verbo ſanare dignetur. Per.

Collectio

Collectio sequitur.

Infirma ægritudine laborantibus, omnipotens, æterne Deus, paterna miseratione succurre. Per.

Pro captivis, vel qui in carceribus detinentur.

Deum, qui mæstas clades dissolvit, unianimiter deprecemur: ut omnes captivitatis jugo depressos, & in carcerum septa detrusos,.. pius semper misericordiæ largitor absolvat. Per.

Collectio.

Deus omnium laborantium insigne præsidium, libera carcere clausos, adque captivos, eos præsertim, qui opem tuæ pietatis implorant.

Pro Peregrinantibus.

Habitatorem cæli, inspectoremque omnium regionum, Dominum pro Peregrinantibus unianimiter deprecemur: ut eis pro suæ pietatis clementia maturum reditum largiatur. Per.

Collectio.

Salvatorem omnium, qui es via & veritas & vita, itinerantibus Angelorum ducem, quæsumus, pius Pater adtribue. Per.

Pro Eleemosynis largitore.

Auctorem boni operis, & fidelissimum retributorem, Dominum deprecemur: ut omnes qui plenas indigentibus manus aperiunt, & hic multiplicatum sui operis fructum capiant, & in futurum gloriam consequantur æternam. Per.

Collectio.

Respice Domine eorum viscera benedictione cælesti; qui te pauperum pastu reficiunt. Per.

Pro Pænitentibus.

Summæ pietatis Dominum; qui non vult mortem morientium, dummodo renascantur & vivant, pro Pænitentibus Dominum deprecemur: ut indulta suorum..., remissionis suæ plenitudinem largiatur. Per.

Collectio sequitur.

Tribue Domine munere Fontis exutis: ut fidelis pænitentiæ præmiis iterum glorientur. Per.

Pro Neophytis.

Pro negligentibus, tardisque Domini nostri cultoribus, idest Neophytis, Dominum deprecemur: ut eis desiderium beatæ & perpetuæ regenerationis infundat.

Collectio.

Deus, qui semper bona facis invenire quærentes; præsta: ut eorum rudimenta tyronum, mercedem consummati operis consequantur. Per Dominum.

Pro Competentibus.

Dominum majestatis oremus: ut cervi more fonte jam proximo sitientes, mox ad cælestis palmæ lauream consequantur. Per.

Collectio.

Sitiunt ad te Deum vivum

tuorum, Domine, corda famulorum; suscipe cupientes sæculo mori, ut tibi, Domine, renascantur: da præsentem petentibus gratiam, vitam credulis daturus æternam. Per.

XXV. Opus ad Baptizandum *Præfatio antequàm exorcidietur.* [a]

Auctorem ac reparatorem nostrum omnipotentem, Fratres carissimi, qui ornamenta naturæ amissa per culpam, dignatus est reparare per gratiam; sub reverendo mysterii præsentis officio suppliciter exoremus: ut aquis his virtutem transfundat, in animas benedictiones infundat, & ad peragendum sacratissimæ regenerationis effectum præsentia trinæ majestatis adsistat: confringat & conterat super has aquas caput Draconis: ut sub undis fecibus transactione secreta chirographum pristinum evacuetur, & debitoribus cum Christo per Baptismum consepultis, ita hîc agatur mortis imitatio, ut salvatis perditis sola se sentiat in terris perditione. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnæ pietatis tuæ mysteriis, adesto Sacramentis: & ad creandos novos populos, quos tibi fons Baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte: ut quod nostræ humilitatis gerendum est ministerio, tuæ virtutis compleatur effectu. Per Dominum.

Exorcismus aquæ Fontis.

Exorcizo te, Fons aquæ perennis, per Deum sanctum, & Deum verum, qui te in principio ab arida separavit; & in quatuor fluminibus terram rigare præcepit. Sis aqua sancta, aqua benedicta, abluens sordes, & dimittens peccata: in illius te nomine exorcidio, qui dedit Discipulis suis novum Sacramentum dicens: Ite in Gentibus, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-Sancti. Fiat nunc, Domine, aqua sancta exorcidiata ad expiandos filios Dei. Per Patrem & Filium ejus Jesum-Christum Dominum nostrum, qui venturus est cum Spiritu-Sancto judicare mundum per ignem.

Præfatio ad benedicendum Fontes.

Dominum immortalium munerum & salutarium gratiarum, Fratres dilectissimi, concordi mente & humili oratione poscamus: ut per Verbum, Sapientiam, & Virtutem suam Dominum nostrum Jesum-Christum Filium suum, concurrenti ad Baptismum salutarem plebi suæ gratiam novæ regenerationis indulgeat: atque accessus hinc penitùs malignæ contagionis avertens,

a Ita passim infrà, *exorcidio*, &c.

infundat vitali lavacro Spiritum suum Sanctum: ut dum sitiens fidem populus aquas Salutaris ingreditur; verè (ut scriptum est) per aquam & Spiritum-Sanctum renascatur: & consepultus in lavacro Redemptori suo, in similitudinem sacri divinique mysterii, cui conmoritur per Baptismum; eidem conresurgat in regno. Per.

Benedictio Fontis.

Benedic Domine hanc aquam Salutaris, & sanctifica eam omnipotens Trinitas; qui humanum genus formare, creareque jussisti: quique etiam dedisti nobis per tui Baptismatis mysterium gratiam renascendi; respice propitius super istius aquæ creaturam religionis mysterio procuratam, spiritalem tuam benedictionem perfunde: ut sit eis, qui in ea baptizandi sunt, fons aquæ salutaris in remissione veterum criminum (te, Domine, largiente) in vitam æternam. Per D.

Contestatio Fontis.

Dignum & justum est. Verè æquum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine Deus æterne. Qui solus habes immortalitatem; eamque ne solus possideas, nobis quoque renovata ætate tribuisti: qui humano generi amissam per transgressionem pristinæ originis dignitatem, reformare in melius tam pretioso, quàm felici Baptismatis munere voluisti. Adsiste, quæsumus, ad invocationem nominis tui: sanctifica fontem hunc, sanctificator generis humani: fiat locus iste dignus, in quem Spiritus-Sanctus influat: sepeliatur hîc illic Adam vetus, resurgat novus: moriatur omne quod carnis est, resurgat omne quod spiritus: exuantur sordentes vitiis; & discissis criminibus, amictus splendoris & immortalitatis indumenta sumantur. Quicumque in Christo baptizabuntur, induant Christum. Quicumque hîc renunciaverint diabolo, da eis triumphare de mundo, Qui te in hoc loco invocaverit, tu eum cognoscas in regno. Sic in hoc Fonte extinguantur crimina, ne resurgant: sic invalescat aquæ istius beneficium, ut æterni ignis restinguat incendium. Mitte fontis * altaribus tuis, quos altaria regnis tuis mittant. Totus hîc horror mortis intereat. Quicumque hîc tuus esse cœperit, tuus esse non desinat. Quicumque hîc se sibi negaverit, te lucrifaciat: & per ministerium nostrum & mysterium tuum consecratus tibi populus, æternis ad te præmiis consecretur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum.

Postea facis tres cruces super aquam de chrisma, & dicis.

Deus, ad quem sitientes animæ, bibendique immortalitatis amore festinant: da eis famulis tuis supplicantibus invenire munus,

quod cupiunt; adipisci gratiam, quam merentur: ingrediantur fontem regenerationis auctorem, in quo letiferam illam primi Parentis offensam, mutata in novum hominem caducæ carnis fragilitate, deponant. Per Dominum.

Interrogatio: Quis dicitur? ℟. Illi.

Abrenuncias Satanæ, pompis sæculi, & voluptatibus ejus? ℟. Abrenuncio.

Credis Patrem & Filium & Spiritum-Sanctum unius esse virtutis? ℟. Credo.

Dicis. Credis Patrem & Filium & Spiritum-Sanctum ejusdem esse potestatis? ℟. Credo.

Credis Patrem & Filium & Spiritum-Sanctum trinæ* Veritatis, nente Substantia, Deum esse perfectum? ℟. Credo.

* f. Unitatis.

Dicis. Baptizo te? ℟. Bap.

Baptizo te credentem in nomine Patris, & Filii, & Spiritus-Sancti; ut habeas vitam æternam in sæcula sæculorum.

Infusio Chrismæ.

Deus Pater Domini nostri Jesu-Christi, qui te regeneravit ex aqua & Spiritu-Sancto; quique tibi dedit remissionem peccatorum; ipse te lenit chrismate suo sancto, ut habeas vitam æternam in sæcula sæculorum.

Ad pedes [a] *lavandos.*

Dominus & Salvator noster Jesus-Christus Apostolis suis pedes lavit: ego tibi pedes lavo, ut & tu facias hospitibus & peregrinis, qui ad te venerint. Hoc si feceris, habebis vitam æternam in sæcula sæculorum. Amen.

Post Baptismum.

Deus, ad quem scubias [b] veteris homines infundit, & depositas novellæ sobolis propago descendit; dum in novam æternamque substantiam salutatibus aquis eluimur & nascimur; conserva in nos tui laticis purum liquorem: ut nequam superinducere maculas non valeat inimicus: nec auferatur Pater à Filiis; nec Patri subtrahatur hereditas.

XXVI. Missa in Vigilia Paschæ.

Præfatio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hanc sacratissimam noctem per universa mundi spatia gloria Dominicæ Resurrectionis inlustras; conserva in nova familiæ tuæ progenie sanctificationis Spiritum, quem dedisti: ut corpore & mente renovati, puram tibi animam, & purum pectus semper exhibeant. Per Dom.

Collectio.

Deus, qui hanc sacratissimam noctem gloriosæ Dominicæ Resurrectionis inlustras: concede populo tuo, originalis delicti

a De hoc ritu vide notata in Missali Gothico num. xxxv.

b Sic legendum videtur: *Deus, ad quem scabie veteris hominis in fonte deposita*, &c.

errore mundato, post sacratissimum fontem terram tuæ promissionis intrare: ut dulcia Sacramentorum tuorum alimenta percipiant.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, Fratres dilectissimi, omnipotentem Deum supplicemus: ut super hanc oblationem cælestem gratiam suam divini illius odoris infundat, quam in commemoratione Dominicæ Resurrectionis offerimus: ut acceptio benedicti corporis, & sacri poculi prælibata communio defunctis opituletur ad requiem; viventibus proficiat ad salutem.

Collectio ad pacem.

Suscipe Domine preces populi tui cum oblationibus hostiarum: ut Paschalibus initiata mysteriis, ad æternitatis nobis medelam, te operante, proficiant: ut in nobis hoc recipientibus holocaustum, pacem quam in labiis proferimus, in intimis teneamus visceribus. Per Dom.

Contestatio nunc.

Verè dignum & justum est, te quidem omni tempore, sed in hac potissimùm nocte gloriosiùs prædicare, cùm Pascha nostrum immolatus est Christus. Ipse enim verus est Agnus, qui abstulit peccata mundi, qui mortem nostram moriendo destruxit; & vitam resurgendo reparavit. Propterea profusis Paschalibus gaudiis, totus in orbe terrarum mundus exultat: sed & supernæ Virtutes, adque Angelicæ concinunt Potestates hymnum gloriæ tuæ, sine fine dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus.

Benedictio Populi.

Benedic Domine populo isti, quem liberavit effusio sanguinis; ne damnaret conditio servitutis. Quibus mortis tuæ vita redditur, numquam inimici hostis decipulis includantur: & quos dignatus es redimere per justitiam, nequaquam prædo perfidus obtineat per ruinam. Permaneat in eis secundæ prærogativa naturæ per Baptismum; quam perdiderat primi hominis præsumptio per delictum. Fulgere semper faciat vivi fontis unda, quos abluit: protegat cælestis gratia, quos redimit. Et sicut in diebus Dominicis mysterium divinum excolitur; ita in omnium pectoribus splendor tui luminis conservetur. Quod præstare dignetur, qui cum æt.

Collectio post Communionem.

Impleatur in nobis, quæsumus Domine, Sacramenti Paschalis sancta libatio, nosque de terrenis affectibus ad cæleste transferat institutum. Per.

Collectio sequitur.

Exuberet, quæsumus Domine, mentibus nostris Paschalis gratia Sacramenti: ut donis suis ipsa nos dignos efficiat.

XXVII. Incipit Missa in die sancto Paschæ.

Præfatio.

Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti; da nobis, quæsumus: ut qui Resurrectionis Dominicæ sollemnia colimus; per innovationem tui Spiritus à morte animæ resurgamus. Per.

Collectio sequitur.

Deus, qui nos Resurrectionis Dominicæ annua sollemnitate lætificas; concede propitius: ut per temporalia festa, quæ agimus, pervenire ad gaudia æterna mereamur. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Quæsumus Domine, jam non teneamur obnoxii damnationis humanæ sententiæ, cujus nos vinculis hæc Hostia Paschalis absolvit.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui resurgens à mortuis, passione cassata, potentiorem te tuis Discipulis reddidisti; concede propitius: ut nos quoque majestati tuæ hoc Paschale sacrificium in bonis operibus efficiat promptiores, & gratiam tuæ pietatis adquirat.

Contestatio nunc.

Verè dignum & justum est, te quidem omni tempore, sed in hoc præcipuè die, quo tua Resurrectio celebratur, omni festivitate laudare, benedicere & prædicare; quòd Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem potestas diabolica cecidit; tartarea inferni sunt vincula resoluta; chirographum est antiquæ prævaricationis extinctum; aculeus mortis obtritus; nos quoque de servitutis jugo dominationis Ægyptiæ per spiritales aquas educens, triumphans resurrexit in gloriam: & libertati nos, misericordiæ tuæ munere, donavit. Per quem majestatem tuam.

Benedictio Populi.

Deus, qui chirographum, quo tenebamur obnoxii, pretiosi sanguinis effusione delesti; omnium in te sperantium precibus annue, cunctorum necessitatibus propitiatus adsiste: ut præsidio tuæ pietatis adjuti, & præsentia possint vitare discrimina, & ad æternam pervenire coronam. Quod præstare dignetur.

Post Communionem.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus: ut Paschalis perfectio Sacramenti mentibus nostris continua perseveret. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Digni nos tui nominis, quæsumus Domine, famulos tuos salutaris cibus & sacer potus instituat: & renovationibus conditionis humanæ, quam mysterio con-

tiner, in nostris jugiter sensibus operetur. Per Dominum.

XXVIII. MISSA PASCHALIS

Præfatio.

DEus, qui Paschalium nobis remedia contulisti; populum tuum cælesti dono prosequere: ut inde post in perpetuum gaudeat; unde nunc temporaliter exultat. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus, qui omnes in Christo renatos genus regium & Sacerdotale fecisti; da nobis & velle, & posse quod præcipis: ut populo tuo ad æternitatem vocato una sit fides cordium, & pietas actionum. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Sacrificia, Domine, Paschalibus gaudiis immolamus: quibus Ecclesia tua mirabiliter & renascitur, & nutritur. Per Dom.

Collectio ad pacem.

Paschales hostias immolantes, quæsumus, Domine: ut quod frequentamus actu, comprehendamus affectu. Per Dominum.

Contestatio.

Verè dignum & justum est, te quidem omni tempore, sed in hoc præcipuè, Domine, die laudare, benedicere, & prædicare, quòd Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem in æternam vitam filii lucis oriuntur, fidelibus regni cælestis atria reserantur, & beatæ legis commercio divinis humana mutantur; quia nostrorum omnium vita resurrexit. Quem in susceptione mortalitatis Deum majestatis agnoscimus, & in divinitatis gloria Deum & hominem confitemur. Qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo restituit Jesus-Christus. Per Dominum nostrum.

Benedictio Populi.

Præsta Domine, quæsumus, famulis tuis tales fieri tuæ gratiæ largitate, ut bona tua & fiducialiter implorent, & sine difficultate sumant. Da eis Domine regnum tuum justitiamque semper inquirere: ut quibus indigere eos perspicis, clementer facias abundare. Tribue, quæsumus; ut piis, sectando quæ tua sunt, universa illis salutaria condonentur. Quod ipse.

Post Communionem.

Adesto Domine, quæsumus, nostræ redemptionis effectibus: ut quos Sacramentis æternitatis instituis, iisdem protegas dignanter aptandos. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Purifica Domine, quæsumus, mentes nostras benignus, & renova cælestibus sacramentis: ut consequenter & corporum præsens pariter & futurum capiamus auxilium. Per.

xxix. Item Missa iii. Feria Paschalis.

Præfatio.

Deus, qui multiplicas Ecclesiam tuam sobole renascentium; facias eam gaudere propitius de suorum profectibus filiorum. Per Dominum.

Item alia.

Deus, qui nostram lætitiam in tuo... præsta timorem: ut in tuis vigilantes mandatis, placere tibi possimus. Pet Dominum.

Collectio nunc.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus: ut quos aqua suscepit ad abluendos, & regenerandos muniat & renatos.

Collectio super munera.

Suscipe Domine munera nomini tuo oblata; quæ in Filii tui Resurrectione triumphantis in gloria, universalis, ejus quæsita sanguine, offert Ecclesia.

Immolatio.

Dignum & justum est, nos tibi gratias agere omnipotens sempiterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum, Dominum nostrum. Per quem humanum genus vivificans, Pascha etiam per Moysen & Aaron famulos tuos agni immolatione jussisti celebrare: consequentibus temporibus usque ad adventum Domini nostri Jesu-Christi, (qui sicut ad victimam ductus est) eamdem consuetudinem in memoria observare præcepisti. Ipse est Agnus immaculatus, qui prioris populi prima Pascha in Ægypto fuerat immolatus. Ipse est Aries, in vertice montis excelsi de vepre prolatus, sacrificio destinatus. Ipse est Vitulus saginatus, qui in tabernaculo patris nostri Abrahæ, propter hospites est victimatus. Cujus Passionem & Resurrectionem celebramus; cujus & adventum speramus. Et ideo cum Angelis & Archangelis non cessamus clamare dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Benedic omnipotens sempiterne Deus, hanc familiam tuam benedictione perpetua, qui vitam humani generis, pro nobis Filio tuo moriente, salvasti; præsta: ut in hac populi tui devotione, fructus proveniat gaudiorum. Quod.

Collectio post Communionem.

Immortalitatis alimoniam consecuti, quæsumus Domine: ut quod ore percepimus, mente sectemur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Repleamur, Domine, gratia muneris sacri: ut quæ gustu corporeo dulcia venerati contingimus, dulciora mentibus sentiamus. Per eum.

xxx. Missa

XXX. MISSA PASCHALIS IV *Feria*.

DEus, qui populum tuum sacro Jordane flumine translacto, terram tuæ fecisti promissionis intrare; concede quæsumus: ut & nos quoque majestatis tuæ revelato mysterio, divina semper beneficia sentiamus. Per Dominum.

Oratio sequens.

Annue nobis, quæsumus Domine: ut quemadmodum mysteria Resurrectionis Domini nostri Jesu sollemnia colimus; ita & in adventu ejus gaudere cum Sanctis omnibus mereamur. Per Dominum.

Collectio nunc.

Agnus Dei, qui tollis peccatum mundi, respice in nos, & miserere nobis, factus ipse hostia, qui Sacerdos; ipse præmium, qui Redemptor: à malis omnibus quos redemisti, custodi, Salvator mundi.

Item alia.

Subjectum tibi populum, Domine, propitiatio cælestis amplificet; & tuis semper faciat servire mandatis. Per Dominum.

Immolatio nunc Missæ.

Dignum & justum est, nos tibi semper laudes & gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum, Quisicut ovis ad occisionem pro nobis ductus est: & ut agnus coram tondente, sic non aperuit os suum. Hic enim est Agnus Dei, unigenitus Filius tuus, qui tollit peccatum mundi: qui se pro nobis offerendo non desinit, nosque apud te perpetua advocatione defendit: quia numquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus. Pascha enim nostrum immolatus est Christus; ut jam non in fermento veteri, neque in carnalium sanguine victimarum, sed in azymis sinceritatis & CORPORIS VERITATIS immolemus. Per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam laudant.

Benedictio Populi.

Faciat vos Deus veros esse filios Ecclesiæ; multiplicet vos in timore suo, & abundare faciat ab ubertate cælorum in omni abundantia sanitatis. Repleat vos omnibus bonis terrarum vestrarum, copia, frumento, vino repleat, & oleo sanctitatis lætificet vos in filiis, exhilaret in familiis, & abundare faciat in amicis. Per Dom.

Post Communionem.

Spiritum nobis Domine tuæ caritatis infunde; ut quos uno cælesti pane satiasti, una facias pietate concordes. Per Dom.

XXXI. Item Missa v *Feria.*

FAc misericors Deus ut quod Paschalibus celebramus officiis, fructiferum nobis omni tempore sentiamus. Per Dominum.

Item Collectio.

Benedictionem tuam, quæsumus Domine, sacræ plebi copiosa pietate largire, quæ per tuam tibi gratiam semper reddatur accepta.

Item alia Collectio.

Deus, qui populum tuæ fecisti Redemptionis participem; concede nobis, quæsumus: ut & Resurrectionis Dominicæ in perpetuo gratuletur. Per Dom.

Collectio sequitur.

Famuli tui, Domine, qui ad tuam sunt gratiam vocati, tuo indesinenter protegantur auxilio: ut qui divino sunt Baptismo regenerati, numquam à tui regni potentia possint evelli. Per Dom.

Immolatio nunc.

Dignum & justum est, nos tibi gratias agere, sancte Pater omnipotens, æterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum; quem pro nobis omnibus tradi hostiam voluisti. O mira circa nos pietatis tuæ dignatio! O ineffabilis dilectio caritatis, ut servos redimeres, Filium tradidisti! O certè necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est! O fidelem* culpam, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! Numquam enim quanta circa nos pietatis tuæ dilectio esset, agnosceremus, nisi ex morte unici & coæterni Filii tui Domini ac Dei nostri Jesu-Christi probaremus. Vincit malitiam diaboli pietas tuæ dignationis: quia ubi abundavit peccatum, superabundavit & gratia. Sed plus nobis tua misericordia reddidit, quàm invidus inimicus abstulerat. Ille Paradisum invidit; tu cælos donasti: ille mortem temporalem intulit; tu vitam perpetuam tribuisti. Propterea profusis gaudiis, totus in orbe terrarum mundus exultat. Sed & supernæ concinunt Potestates hymnum gloriæ tuæ sine fine dicentes.

Benedictio Populi.

Benedic Domine hos populos tuos, respectui tuo se supplici oratione curvantes. Fac ante conspectum tuum cum justitia vivere; si secùs egerint, judicare. Tribue eis Domine in fide credulitatem, in labore virtutem, in affectu devotionem, in actu prosperitatem, in victu abundantiam, in pace lætitiam, in conversatione gratiam, in luctatione victoriam. Per Dominum.

* *f. felicem.*

XXXII. ITEM MISSA PASCHALIS VI. *Feria.*

DEus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti; da nobis, quæsumus: ut qui Resurrectionis Dominicæ sollemnia colimus, per invocationem tui Spiritus à morte animæ resurgamus. Per Dom.

Item Collectio.

Deus, per quem nobis redemptio præstatur & adoptio; erige ad te tuorum corda credentium: ut omnes regenerati sacro Baptismate, adprehendant mente, quod mysteriis susceperunt. Per.

Collectio.

ConfimaDomine famulos tuos, quos ex aqua & Spiritu sancto propitius redemisti: ut veterem hominem cum suis actionibus deponentes, in ipsius conversatione vivamus, ad cujus substantiam per hæc Paschalia mysteria transtulisti. Per.

Item alia Collectio.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus: ut festa Paschalia, quæ devotione colimus, moribus exsequamur. Per.

Immolatio.

Dignum & justum est. Verè dignum & justum est, nos tibi gratias agere, sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, Rex omnium, sanctificator & conditor generis humani. Qui Filio tecum æterna claritate regnante, cùm de nullis exstantibus cuncta protulisses, hominem limosi pulveris initiis inchoatum, ad speciem tui decoris animasti; eumque credula persuasione deceptum, reparare voluisti: spiritalis gratiæ æterna suffragia mitte nobis per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui mortuus est propter peccata nostra; & resurrexit propter justificationem nostram. Propterea cum Angelis & Archangelis non cessamus clamare.

Benedictio Populi.

Benedicat vos Dominus, & custodiat semper. Ostendat Dominus faciem suam super vos, & misereatur vestri. Convertat Dominus vultum suum ad vos, & det vobis pacem. Per Dominum.

Post Communionem.

Præsta nobis omnipotens Deus; ut vivificationis tuæ gratiam consequentes, in tuo semper munere gloriemur. Per.

Collectio.

Sacramenta, quæ sumpsimus, Domine, & spiritalibus nos expient alimentis, & corporalibus tueantur auxiliis. Per Dom.

XXXIII. MISSA MATUTINALIS *per totam* [a] *Pascham pro parvulis qui renati sunt, maturè dicenda.*

DEus, qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas; respice propitius ad electionem tuam: ut qui sacro Baptismate sunt renati, regni cælestis mereantur introitum. Per Dominum nostrum.

Oratio super munera in die Sabbati exita [b] *Pascha.*

Adesto Domine supplicationibus nostris: & oblationes famulorum tuorum, quas tibi offerimus, diem octavarum suarum spiritalium celebrantes (quo die eos sacro Fonte Baptismatis renasci jussisti) placitus ac benignus adsume.

Immolatio die Sabbati.

Verè dignum & justum est: quia verus ille Agnus, qui pro nobis est immolatus: qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam nostram resurgendo reparavit Jesus-Christus Dominus noster. Cui omnes Angeli atque Archangeli incessabili voce proclamant dicentes. Sanctus.

Benedictio Populi.

Benedicat vos Deus Pater omnipotens, qui in principio cuncta creavit. Benedicat vos Filius, qui de superna sede pro nobis salvandis descendit. Benedicat vos Spiritus-sanctus, qui in columba Jordanis fluvium in Christo requievit. Ipse vos in Trinitate ac Unitate sanctificet, quem omnes Gentes expectant venturum Judicem ad judicandum. Quod ipse præstare dignetur.

Collectio post Communionem.

Præsta, quæsumus, Domine: ut sancta nos tua expient, dignosque semper sua perceptione perficiant. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Adesto Domine Deus noster: ut per hæc quæ fideliter sumpsimus, & purgemur à vitiis, & à periculis omnibus exuamur. Per Dom.

XXXIV. MISSA IN PASCHA *die Sabbati.*

DEus, qui nos Resurrectionis Dominicæ sollemnitate lætificas; concede propitius: ut per temporalia festa quæ agimus, pervenire ad gaudia æterna mereamur.

Collectio.

Præsta quæsumus omnipotens Deus: ut hujus Pachalis festivi-

[a] Similis etiam in Gothico. Hodie quoque apud Mediolanum totâ Paschæ hebdomadâ Missa pro Neophytis celebratur.

[b] Id est exeunte Pascha, scilicet Sabbato, quæ dies octava erat Baptismi.

tatis mirabile Sacramentum, & temporalem nobis tranquillitatem tribuat, & vitam conferat sempiternam. Per Dominum.

Item alia Collectio.

Respice, quæsumus Domine, & peccatorum nostrorum tenebras averte: ut quos exercet devotio solemnitatis, inlustret sollemnitas piæ cognitionis. Per Dominum.

Item Collectio.

Deus, qui in sollemnitate Paschali mundo remedia contulisti; populum tuum, quæsumus, cælesti dono prosequere: ut & perfectam libertatem consequi mereatur, & ad vitam proficiat sempiternam.

Immolatio in die Sabbati.

Dignum & justum est, necessarium & salutare est, ut te Dominum ac Deum totis visceribus humana conditio veneretur, Rex mirabilis Christe. Cujus condemnatione tartareis vinculis absoluta credentium turba, libertatis insignia gratulatur. Qui verè ut Leo de Tribu Juda mundo ostensus, animarum devoratorem extinctum leonem diabolum, omnis terra lætatur. Permittis te clavorum nexibus alligatum, ad stipitem Crucis tereri: ut non sit parva, quam impius quondam expavescat potentiam. Ad cujus vocem emittens spiritum, terra tremuit, cælum expavit, dies fugit, sol obcuratus est, astra abcondentia radios suos, simul omnia migraverunt. Cujus descensu confractis portis, luget infernus: quo resurgente, lætantur Angeli; & exultat terra cum habitatoribus suis. In quo triumpho conspicitur comminatio illa Prophetico ore promissa: Ero mors tua, ô inferne. Ubi est ergo victoria tua? nec enim ab alio poterat nisi à Vita mors devorari. Qui descensu suo eos qui tenebantur à morte, superis reddidit resurgendo: ut ejus resurrectio vivorum vel mortuorum testimonio firmaretur. Unde sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Jesum-Christum Filium tuum Dominum nostrum gloria tibi semper, qui in te, & ex te, & tecum semper. Quem te etiam laudant Angeli.

XXXV. INCIPIT MIS. CLAUSÆ *Paschæ.*

CONcede, quæsumus, omnipotens Deus: ut qui Resurrectionis Dominicæ sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus à morte animæ resurgamus. Per Dominum.

Post Precem ad Missa.

Deus totius claritatis conditor & moderator, quem cælestia mirantur, & terrena pavitant, inferna tremiscunt; cui Angelorum turmæ, & Archangelorum exercitus militant, non uti mundum expugnes, quem ipse fecisti; sed ut subruas mundi peccata, quæ diabolus adinvenit: quia ita dignatus es diligere hunc mundum, ut Unigenitum tuum traderes pro nostra salute: cujus cruce redempti sumus, morte vivificati, passione salvati, resurrectione glorificati. Per ipsum te itaque supplices invocamus: ut huic familiæ tuæ in omnibus adesse digneris, sicut adfuisti Patribus nostris sperantibus in tua misericordia; sic & his omnibus adesse dignare: ut sit in sensibus eorum timor devotionis tuæ, in corde fides, in opere justitia, in actu pietas, in lingua veritas, in moribus disciplina: ut dignè riteque immortalitatis sibi præmium consequi mereantur. Per Dom.

Collectio post nomina.

Deum, qui pro ruina totius mundi unicum Filium suum, adsumpta ex carne Virginis veri hominis forma, mittere dignatus est, Fratres carissimi, suppliciter exoramus: ut sicut in hac die Resurrectionis ejusdem nos à morte perpetua cum illo resuscitavit; ita pietatis suæ dono ab omnibus nos inimici tutans insidiis, inlæsos faciat in matris Ecclesiæ gremio residere; & conscientiæ integritate de regeneratione gaudentes, æternæ primitivorum Ecclesiæ, quemadmodum devotione ad præsens, ita remuneratione adsociet in æternum: & hæc munera plebis suæ benedicere dignetur. Per Dom.

Immolatio Clausum Paschæ.

Dignum & justum est, necessarium & salutare est, nos tibi gratias agere, omnipotens (licet gloriæ tuæ mortalium membra non congruant) redemptionis nostræ præferre præconia. Dum hominum genus mancipatum morte, inferorum sedibus tenebrarum vincla restringerent; spiritale Verbum (per quod in principio omnia fuerant constituta) descendit in Mariam: quæ dum partum suum Virgo miratur, inclausum hominem edidit Deum. Quæ tamen tuum esse, summe, omnipotens, antequam nasceretur, cognoverat; quippe quæ sciebat mundi esse Principium. Is namque crucem spontanea devotione propter redemptionem humani generis, de inimico tyranno triumphaturus ascendit: & relicto paulisper corporis templo, inferorum claustra con-

fringens, pristinæ (ut ante fuerat) vitæ restituit. Nec suffecerat solum hominis emendasse peccatum; sed per ablutionem cælestem renatos, redivivo ac novo nativitatis genere remeans ad originem suæ, nos ad cælestia regna perduxit. O consilium, ô divinæ providentiæ, ô inæstimandum reparationis auxilium! Per Virginem nobis gloriosa vita restituitur, quæ per ligni inobedientiam credebatur extincta. Per aquam mundi peccata diluuntur: per quam ante senserat mundus ipse naufragium. Tibi ergo, summe Genitor, pura devotione immaculatum munus offerimus: & elevatione manuum nostrarum juxta Filii tui Jesu-Christi dispositionem, pium Sacrificium celebramus. Per quem te laudant Angeli & Archangeli, dicentes.

XXXVI. INCIPIT MISSA Dominicalis post Pascha.

Præfatio.

DEus qui in Filii tui humilitate jacentem mundum erexisti; lætitiam concede fidelibus tuis: ut quos perpetuæ mortis eripuisti casibus, gaudiis facias sempiternis perfrui. Per.

Collectio sequitur.

Deus in cujus præcipuis mirabilibus est humana reparatio; solve opera diaboli, & mortifera peccati vincula disrumpe; ut destructa malignitate quæ nocuit, vincat misericordia quæ redemit. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Benedictionem, Domine, nobis conferat salutarem sacra semper oblatio: ut quod agit mysterio, virtute perficiat.

Collectio sequitur.

Deus, qui nos per hujus sacrificii veneranda commercia, unius summæ Divinitatis participes effecisti; præsta quæsumus: ut sicut tuam cognoscimus veritatem; sic eam dignis moribus adsequamur. Per.

Contestatio nunc.

Verè dignum & justum est.... per Christum Dominum nostrum. Qui humanis miseratus erroribus per Virginem nasci dignatus est; & per passionem mortis à perpetua nos morte liberavit: ac resurrectione sua æternam nobis contulit vitam. Quem laudant Angeli.

XXXVII. Item Missa post *Pascha ante Ascensa Domini.*

DEus, qui hoc nobis confers gratia tua, ut justi ex impiis, & beati efficiamur ex miseris; adesto tuis operibus, tuis adesto muneribus: ut quibus inest fidei justificatio, non desit perseverantiæ fortitudo. Per.

Collectio.

Deus, qui es misericors in operibus, justus in judiciis, largus in donis; multiplica super nos misericordiam tuam: & quia tu nobis es bonorum causa meritorum; custodi quod tribuis, ut invenias quod corones. Per.

Collectio post nomina.

Præsta Domine, quæsumus, veritati: ut illius salutis capiamus effectum, cujus per hæc mysteria pignus accipimus. Per.

Collectio.

Respice Domine propitius ad munera, quæ sacramus, ut & tibi grata sint; & salutaria semper existant. Per Dom.

Contestatio nunc.

Verè dignum & justum est, devoto munere postulantes: ut tempora, quibus post Resurrectionem Dominus noster Jesus-Christus cum Discipulis suis corporaliter habitavit, pia devotione tractemus. Quem l.

XXXVIII. Incipiunt Collectiones in Rogationibus per diversa loca Sanctorum nunc.

In S. Petro. [a].

OMnipotens sempiterne Deus qui beato Petro Apostolo, conlatis clavibus regni cælestis, animas ligandi adque solvendi pontificium tradidisti; exaudi propitius preces nostras in die jejunii hujus: & intercessione ejus, quæsumus, ut à peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Salvator mundi.

Oratio in S. Stephano.

Præsta, quæsumus, omnipotens & misericors Deus: ut fragilitati nostræ adflictæ in diebus istorum jejuniorum, magnificus Levita beatus Stephanus auxilium interventionis exhibeat, qui imitator Dominicæ passionis & pietatis, primus in cruore martyrii enituit: & semper sit perfectus suffragator, atque, te concedente, promptus adjutor. Per Dominum.

Item Oratio in sancto Martino.

Porrige dexteram tuam, quæsumus, Domine plebi tuæ in die jejuniorum suorum tuam misericordiam postulanti: ut intercedente beato Martino, terrores imminentes declinemus; & solatia vitæ immortalis accipiamus,

a Eædem fere stationes, eædemque orationes in Missali Gothico. Unde colligere licet, has orationes fuisse communes, non loci alicujus peculiaris, ad quem hæc Missalia pertinuerint.

& sempiterna

ſempiterna gaudia comprehendamus. Per Dominum.

Oratio in ſancto Gregorio.

Omnipotens ſempiterne Deus, jejuni de tuis etiam donis ſatiati, vel qualibet maceratione confecti, majeſtatem tuam ſupplices exoramus: ut expulſis de cordibus noſtris peccatorum tenebris, in die jejunii, intercedente ſummo Antiſtite noſtro & divinorum myſteriorum capace Gregorio, ad veram lucem, quæ Chriſtus eſt, nos facias pervenire. Per Dominum noſtrum.

Item Collectiones in quo loco volueris.

Quæſumus, Domine Deus noſter, vitia carnis ſpiritus virtute conſtringe: ut interveniente ill. in hoc jejunio noſtra in virtutibus reficiatur infirmitas.

Collectio ſequitur.

Propitiare Domine ſupplicationibus: & nos in jejunii cultu vacantes, obtinente beato ill. pervigili protectione cuſtodi: ut nullius animam diabolus perfidiæ telo vulneret; nullius mentem veneno falſitatis occidat.

XXXIX. INCIPIT MISSA *in Rogationibus.*

MEmores cæleſtium præceptorum, peccata noſtra coram Domino defleamus, ferentes in lacrymis quid metamus in gaudiis: ſimus in oratione ſolliciti, jejuniis prompti, in eleemoſynis liberales: ut promiſſæ retributionis gloriam devota fide & fructuoſa operatione mereamur. Per Dom.

Collectio ſequitur.

Deus, qui Ninivitis pro peccatis ſuis jejunantibus pepercisti; te ſupplices deprecamur: ut & nobis in hoc jejunio [a] noſtrorum indulgentiam per ſolitam miſericordiam largiaris. Per.

Collectio poſt nomina.

Recenſitis offerentum nominibus, accincti abſtinentiæ cibis, & devoto paſti jejunio, petamus à Domino Salvatore noſtro: uti hæc adoranda Sacrificia, quæ pro ſpiritibus pauſantium, & noſtris noſtrorumque peccatis cura pietatis offerimus, ſicut munus Abel juſti ſui . . . benedicat, & in no . . . ficata cuſtodiat. Per.

a Ita etiam jejunium in Gothico, ſuprà in hoc triduo. Vide ſermones tres Cæſarii Epiſcopi Arelatenſis in Appendice nova tomi quinti novæ editionis S. Auguſtini à Sermone 173. qui primus eſt de Letania, ubi jejunia dicuntur neceſſaria *tribus his diebus, quos regulariter in toto mundo celebrat Eccleſia.* Hoc in ſermone item Cæſarius reprehendit eos, qui ad Eccleſiæ conventus iſtis diebus *tardè veniunt; & priùs quàm myſteria compleantur abſcedunt; & in ipſa Eccleſia otioſis fabulis vacantes, nec ipſi pſallunt, nec alios pſallere, vel orare permittunt.* Et in Sermone ſequenti hortatur Fideles, ut ne ſe *de Eccleſia conventu ſubtrahant in ſex Heris canonicis.*

Collectio sequitur.

Suscipe preces populi tui, clementissime Pater: & directas in spiritu tuo oblationes, quasi odorem incensi flagrantis, adsume. Per Dom.

Contestatio nunc.

Dignum & justum est, tibi sanctificare jejunium, quod nos ad animarum medelam & castigationem corporum servare docuisti: quia restrictis corporibus, animæ saginantur: & in quo homo noster exterior adteritur, dilatatur interior. Memento itaque Domine in hoc jejunio miseration.

Reliqua desunt.

Hactenus tria Missalia, quæ à Thomasio publici juris facta sunt, retulimus: quorum primum, id est Gothico-Gallicanum, paucis exceptis integrum est, ac potioris momenti: alia duo mutila sunt. Horum omnium capitulationes habentur initio hujus operis. Notas numericas in capite singulorum articulorum supplevimus in secundo & tertio Missali (nam in primo adscriptæ erant in codice ms.) pro commodo Lectorum. Probationes quasdam coronidis loco adjiciemus ad calcem operis, id est vetera quædam monumenta, ad illustrandam tum Liturgiam Gallicanam, tum sequentem Disquisitionem. Utinam hoc opus cedat in Dei gloriam, & in utilitatem Ecclesiæ Catholicæ, in primis Gallicanæ. Saltem is est scopus operis, utinam & fructus.

Finis Liturgiæ Gallicanæ.

DE CURSU GALLICANO DISQUISITIO.

I. POst commentarios de Liturgia Gallicana, proximum est, ut de divinis Officiis, quæ in Ecclesia Gallicana jam inde à primis temporibus obtinuerunt, breviter differamus. Neque verò id suasit argumenti modò affinitas, sed etiam Lectionarii Gallicani occasio, in quo nonnulla, quæ ad Officia Ecclesiastica pertinent, referuntur. Hanc autem Disquisitionem inscribimus DE CURSU GALLICANO: quo nomine statas Ecclesiæ preces, quæ sub *Breviarii* nomine per singulos dies decurri ac recitari debent, majores nostri solebant significare, Hinc Gregorius Turonensis antistes librum è suis unum *de Cursibus Ecclesiasticis* inscripsit: qui liber si ad nos usque pervenisset, facilis & compendiosa esset hæc de Gallicanis officiis commentatio. Sed quoniam in tenebris (si tamen uspiam est) hactenus delitescit; curandum porro est, ut ex aliis, qua fieri poterit, monumentis horum Officiorum notitiam eruamus. Ubi in ipso limine Lectorem monemus, nos hîc non tam de Monachorum,

quàm de Clericorum officiis acturos: tametsi Monachi multis in locis sacræ psalmodiæ exemplum præbuerunt.

§. I.

Quædam præmittuntur de divinorum Officiorum origine, progressu, & incremento apud Orientales & Occidentales.

2. ATque ut clara & facili ratione procedat hæc disquisitio, à variis divinorum Officiorum modis, qui tam in Oriente, quàm in Occidente à primordiis instituti sunt, exordium ducimus. Et quidem si constaret de nomine & auctoritate illius Scriptoris, cujus *de Cursuum Ecclesiasticorum origine* libellus apud Spelmannum vulgatus est, expedita esset hoc de argumento sententia, modò ut sanior & integrior fuisset. Sed quisquis, qualisve sit auctor, eo nobis utendum est, quando saltem ejus antiquitas ex ipsa codicis vetustate comprobatur. Suspicatus sum aliquando, hunc esse ipsummet Gregorii nostri librum *de Cursibus Ecclesiasticis*: sed postmodum aliter visum est, tum quia de Cursu sancti Columbani, qui vixdum Gregorio vivente institutus erat, & de ejus atque sancti Eustasii Abbatis actis post Gregorii obitum scriptis mentionem facit: tum quia potius Britonem aut Scotum refert stilus ejus & oratio.

3. Quinque autem Cursuum Ecclesiasticorum genera, totidemque eorum auctores distinguit ille Anonymus. Primum *Asiaticum* appellare licet, quem à sancto Johanne Evangelista, ejusque discipulo Polycarpo Smyrneorum primo Episcopo institutum dicit; ac deinde per Trophimum Arelatensem, tum per Photinum &

Irenæum Lugdunenses Episcopos in Gallias propagatum. Alterum voco *Alexandrinum* auctore Marco Evangelista: qui Cursus in monasteriis Lerinensi, & Massiliensi Cassiani receptus sit; atque inde per sanctos Germanum Autisiodorensem & Lupum Tricassinum Antistites in Scotiam; & per Cæsarium in Arelatensem Ecclesiam inductus: quem demum Columbanus apud Luxovium admiserit. Tertius Cursus Orientalis *à sancto Chromatio & Heliodoro, & beato Paulino, seu & Athanasio Episcopo editus, qui in Gallorum consuetudine non habetur: quem sanctus Macarius decantavit; hoc est per duodenas horas*, nempe *unaquaque hora.* Quartus Cursus *Ambrosianus* dici potest, seu *Mediolanensis*, quem *beatus Ambrosius propter hæreticorum Ordinem dissimilem composuit*, & quidem alium, quàm qui *in Italia antea decantabatur*. Ex quo Bellarmini sententia confirmatur, asserentis contra quorumdam aliorum opinationem, Ambrosium psalmodiæ in occidentalibus Ecclesiis primum institutorem non fuisse, quod ex Augustini Confessionibus illi colligebant: sed id tantùm curasse, ut secundùm morem Patrum orientalium psalmi atque hymni à populo etiam canerentur: cùm antea à singulis singuli, vel certè à solis clericis apud Italos recitati fuissent. Quintus denique Cursus est sancti Benedicti, quem *à Cursu Romano* parum discrepasse tradit vetustissimus ille Scriptor, cujus libellum Spelmannus edidit in tomo primo Angliæ Conciliorum pag. 176. Hic, quisquis ille est, Cursus Ecclesiasticos cum Liturgia confundere videtur. Nam agens de Cursu per sanctum Marcum instituto, ita illum describit, ut *Sanctus, vel Gloria in excelsis, vel Orationem Dominicam, & Amen*, universi, tam viri, quàm feminæ decantarent.

4. Verùm longè diversam, & quidem accuratiorem psalmodiæ apud Orientales rationem nobis exhibent Cassianus, Socrates, & Theodoritus. Cassianus quippe, omissis variis typis, quos pro locorum varietate dissimiles fuisse dicit, duo præcipua psalmodiæ apud orientales Monachos genera describit: unum eorum, qui in Ægypto & Thebaide: alterum eorum, qui in Palæstina & in Mesopotamia versabantur. His duobus accuratè exponendis secundum ac tertium institutorum libros insumit.

5. Ægyptiorum typus in summa is erat. Primo duabus tantùm vicibus in Oratorium conveniebant, vesperi scilicet, ac media nocte; & singulis vicibus psalmos duodenos cantabant: aliis horis psalmos in cellulis suis inter laborandum recitare soliti. Secundo hos duodecim psalmos unus tantùm Lector aut Cantor, id est singuli singulos, vel unus admodum & alter senos, in medio fratrum consistentes decantabant, ceteris sedentibus & intentis. Tertio psalmos, præsertim longiores, non continuè & uno tractu, sed meditatione aut brevi oratione interposita recitabant: & psalmos ipsos, non versiculo *Gloria Patri*, sed alia brevi precatione; duodecimum verò voce *Alleluia* concludebant. Quarto finitis psalmis duæ lectiones recitabantur, una ex veteri, altera ex novo Testamento; sabbato ex novo. Quinto his peractis, omnes in genua procumbebant: & tunc Abbas seu Præpositus omnium fratrum vota precesque in unum colligens, publica precatione (Collectam appellamus) officium finiebat. Sexto denique reversi in cellas suas, hora tertia sexta, & nona ternos psalmos inter operandum persolvebant, privatis de cetero precibus intenti. Illud tantùm diebus Dominicis & festis

peculiare erat, quod ad tertiam horam in Oratorium conveniebant, ut sacris mysteriis interessent. Et is quidem apud Ægyptios Monachos psallendi ritus vigebat sæculo quinto. Idem fere obtinebat in Palæstinæ & Mesopotamiæ cœnobiis: nisi quod ad singulas horas sollemnes Oratorium frequentabant, ut in publico conventu ternos Deo psalmos persolverent.

6. A Cassiano venio ad Socratem, qui alterni cantus originem Ignatio, tertio post Petrum Antiochiæ in Syria Episcopo, tribuit in lib. 6. cap. 8. Scribit quippe Ignatium vidisse aliquando Angelos hymnis alternatim decantatis sanctam Trinitatem celebrantes; indeque canendi rationem, quam in illa visione animadverterat, Ecclesiæ Antiochensi tradidisse: unde ista traditio ad omnes postea Ecclesias permeaverit. Idem auctor eodem in loco commemorat, hunc ritum à sancto Johanne Chrysostomo Constantinopoli fuisse institutum ex æmulatione Arianorum; qui singulis hebdomadis, quoties festi dies occurrebant, id est sabbato ac die Dominico, in unum congregati, hymnos aptè ad suam hæresim compositos, alternatim sibi respondentes canebant, nocturnis scilicet ac matutinis horis. Hunc verò alternum cantum Socrates *Antiphonarium*, ἀντίφωνον ὑμνῳδίαν appellat: unde *Antiphona*, quæ ad alternum psalmorum cantum præcinuntur, nomen retinuerunt.

7. Henricus Valesius V. C. in Annotatione ad hunc de Ignatio locum, ait se nescire unde hæc hauserit Socrates. Constat enim, inquit, primos omnium Flavianum ac Diodorum, regnante Constantio, psallentium choros Antiochiæ bifariam divisisse, & psalmos Davidicos alternis canendos eis tradidisse: eamque

„ rem primùm Antiochiæ inſtitutam, poſtea ad reli-
„ quas totius orbis Eccleſias dimanaſſe, teſtante Theodorito in lib. 2. Hiſtoriæ cap. 24. & ante illum Theodoro Mopſueſteno. Immo eam pſalmodiæ ſpeciem jam ante Flavianum atque Diodorum à Syris fuiſſe uſurpatam Valeſius colligit ex Theodori Mopſueſteni fragmento, quod refert Nicetas in Theſauro Orthodoxæ Fidei, lib. 5. cap. 30. Quidquid ſit de auctore, alternum cantum tempore Gregorii Nazianzeni in Monaſteriis utriuſque ſexus jam receptiſſimum fuiſſe manifeſtum eſt ex iambico ejus carmine de virtute ſub finem, idque omnibus notiſſimum eſſe dicit. Eorum chorum Angelicum vocat, *qui nunc ſimul, nunc vicibus alternis canit.*

Σύμφωνον, ἀντίφωνον ἀγέλων στάσιν.

Itaque ſaltem inde conſtat, uno ante Caſſianum ſæculo hunc alternis canendi ritum apud Orientales inoleviſſe: qui ſenſim inde manavit ad Occidentales. Lege erudiſſimum Thomaſſinum in lib. 1. Diſciplinæ Eccleſiaſticæ cap. 34. & 35.

8. Quinam pſallendi modus Romæ per ea tempora ſervaretur, non facile eſt definire. Si certa & explorata eſſet vetuſti illius apud Spelmannum auctoris ſententia, nempe ſancti Benedicti Curſum à Romano parum diſcrepaſſe; obvia eſſet de Romano conjectura, cùm Benedictinum in Regula noſtra expreſſum habeamus. At Romanum, ſaltem in aliquibus, ab eo diverſum fuiſſe hinc colligitur, quod ſanctus Benedictus ad feriales matutinas Laudes *Canticum unumquodque die ſuo ex Prophetis, ſicut pſallit Eccleſia Romana*, inſtituat cap. 13. de aliis etiam id dicturus, ſi ipſius ritus cum Romano penitus conveniſſet: nec ſanè reliquiſſet

in Abbatis arbitrio, ut suam psalmodiæ dispositionem mutare posset, si Romanum canonem in omnibus secutus fuisset. Theodemarus Abbas Casinensis, seu Paulus Diaconus ejus nomine, in epistola ad Carolum M. quæstione proposita, cur sanctus Benedictus nullas in æstate pro nocturnis vigiliis lectiones præcipiat, hanc affert causam: quia *necdum eo tempore in Romana ecclesia, sicut nunc leguntur, sacras scripturas legi mos fuerit: sed post aliquot tempora hoc institutum, sive à beato Papa Gregorio, sive, ut ab aliis affirmatur, ab Honorio. Qua de re*; addit Theodemarus, *nostri majores instituerunt, ut in hoc sacro nostro cœnobio tres quotidianis diebus æstivo in tempore ex veteri Testamento lectiones legantur, ne à sancta Romana ecclesia discrepare viderentur.*

9 De Theodemari priori sententia, scilicet sacras Scripturas in Romana ecclesia tempore sancti Benedicti lectas non fuisse, legitima dubitandi ratio est. Neque enim veri simile est, aut nullas tunc in divinis officiis lectiones; aut, si aliquæ ex aliis, non etiam ex sacra Scriptura institutas fuisse. Sanè cùm Gelasius Papa I in Concilio Romano, qui libri legendi, quive non legendi essent definit; id de lectione publica in ecclesiis facienda intelligere videtur. In eo autem Decreto, etsi *gesta sanctorum Martyrum* suscipiuntur; nihilo minùs eorum acta non probantur ad publicam lectionem. *Sed ideo secundum antiquam consuetudinem*, inquit Gelasius, *singulari cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum qui conscripsere, nomina penitus ignorantur; & ab infidelibus aut idiotis superflua, aut minus apta, quàm rei ordo fuerit, scripta esse putantur.* Quidam hoc Decretum Gelasio abjudicant, atque Hormisdæ tribuunt. At Gelasium auctorem præfert vetustissimus codex Pa-

latino - Vaticanus n°. 493. in quò habetur Missale Francorum, scriptum litteris quadratis ante annos fere mille: in cujus fine, teste Thomasio, hoc Decretum habetur sub hoc titulo: *Incipit Decretale sancti Gelasii Papæ urbis Romæ.* Ad hæc inter codices, qui Ludovici Pii principatu ab Ansegiso Abbate Flaviacensi monasterio concessi leguntur in Chronico Fontanellensi, recensetur volumen unum, præter *alia continens* DECRETA GELASII PAPÆ *de libris recipiendis, & non recipiendis.* Itaque nullatenus dubito, quin hæc epistola decretalis Gelasium auctorem habeat. Ceterum prædictum Romanæ ecclesiæ morem, ut Martyrum Passiones publicè non legerentur, carpere videtur antiquus auctor, qui acta sanctorum Cantianorum scripsit, prout in consequentibus inter Probationes referentur.

10. Et quidem, ex ejusdem Gelasii Decreto, *actus beati Sylvestri, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, à multis tamen in urbe catholicis legebantur; & pro antiquo usu multa hæc imitabantur ecclesiæ* Unde apparet, non in tota Romana ecclesia, sed plurimum in Lateranensi, ejusmodi acta, quæ auctoris nomine destituta erant, lecta haud fuisse. Alia verò, quæ probabiles habebant auctores, sæculo octavo in ecclesia Romana legebantur. Cujus rei testem habemus Hadriani Papæ I epistolam 3. *Vita Patrum sine probabilibus auctoribus minime in ecclesia leguntur. Nam ab orthodoxis titulat & suscipiuntur, & leguntur.* Immo etiam tunc Confessorum vitas in ecclesia Romana recitari mos erat, probante Johanne Diacono in Præfatione ad vitam Gregorii Magni, in qua Johannem Papam VIII sic alloquitur. *Nuper ad vigilias beati Gregorii Romani Pontificis, Anglorum scilicet gentis Apostoli,*

lectione de Paulino civitatis Nolanæ Præsule consuetudinaliter personante, visus es à venerabilibus Episcopis, divino quodam instinctu commotus, requirere, cur tantus Pontifex, qui multorum Sanctorum vitas texuerat, gestis propriis in propria dumtaxat ecclesia caruisset.

11 Hinc etiam patet, tractatus Patrum defectu propriarum lectionum in eadem ecclesia receptos fuisse: quorum delectus in arbitrio Episcopi erat tempore Gregorii M. ut constat ex lib. 10 epistola 22 ad Johannem Subdiaconum Ravennatem, in qua non probat, quod Marinianus ejusdem urbis Episcopus *commenta beati Iob publicè ad vigilias legi præcepisset. Sed dic ei*, inquit, *ut commenta Psalmorum legi ad vigilias faciat, quæ mentes sæcularium ad bonos mores præcipuè informant. Neque enim volo, dum in hac carne sum, si qua dixiße me contigit, ea facilè hominibus innotescere.* Ita Pontifex maximus & modestissimus.

12 Idem Gregorius M. in Synodo Romana statutum edidit, ut ne Diaconi, *quos ad prædicationis eleemosynarumque studium vacare congruebat*, in posterum Cantorum officio fungerentur, dum Cantores ipsi ob vocis suavitatem ad sacri altaris ministerium adhiberentur. *Vnde fit plerumque, ut ad sacrum ministerium, dum blanda vox quæritur, quæri congrua vita negligatur; & cantor minister Deum moribus stimulet, cùm populum vocibus delectat. Qua de re præsenti decreto constituo, ut in sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque evangelicæ lectionis officium inter Missarum solemnia exsolvant: Psalmos verò ac reliquas lectiones censeo per Subdiaconos, vel, si necessitas exigit, per minores Ordines exhiberi.* Hoc decretum refertur in lib. 4 epistola 44, & apud Agobardum de correctione Antiphonarii. Hæc

de ritu ecclesiæ Romanæ: cujus normam, qualis postea in divinis officiis obtinuit, ex Gregorii VII decreto intelligimus.

13 De Ambrosiano seu Mediolanensi psallendi ritu antiquo (nam modò usitatus recentior est) id tantùm compertum habemus, quod populus, id est uterque sexus, Psalmos promiscuè, sed alternis cantaret. Huc facit ipsius Ambrosii expositio in Psalmum 1. *Mulieres Apostolus in ecclesia tacere jubet: Psalmum etiam bene clamant. Quantum laboratur in ecclesia, ut fiat silentium cùm lectiones leguntur! Si unus loquitur, obstrepunt universi: cùm Psalmus legitur, ipse sibi effector est silentii: omnes loquuntur: & nullus obstrepit.* Itaque cùm Lector Scripturas recitaret, vix impetrari poterat silentium: cùm verò Psalmus cantaretur, obstrepebat nemo, quoniam omnes cantu occupati erant. Hujusce ritus originem describit sanctus Augustinus in lib. 9 Confessionum cap. 7. *Non longè cœperat Mediolanensis ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum* CONCINENTIUM VOCIBUS *& cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo ampliùs, cùm Iustina, Valentiniani Regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causâ, qua fuerat seducta ab Arianis. Excubabat pia plebs in ecclesia, mori parata cum Episcopo servo tuo... Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundùm morem orientalium partium, ne populus mæroris tædio contabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam, ac pæne omnibus gregibus tuis & per ceteras orbis partes imitantibus.* Idem sanctus Augustinus in ejusdem libri 9 cap. 4. exprimens animi sui affectum, cùm legeret psalmos David, subdit. *Quas tibi voces dabam in psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex*

eis, & accendebar eos recitare, si possem, toto terrarum orbe adversus typhum generis humani! Et tamen TOTO ORBE CANTANTUR, *& non est qui se abscondat à calore tuo.* Et in capite 6. *Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, suave sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum: & exæstuabat inde affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & bene mihi erat cum eis.* Denique cantum cum suavi vocum modulatione conjunctum fuisse idem testatur in lib. 10 Confessionum cap. 33. Psalmis interferebantur etiam hymni, qui ab auctore *Ambrosiani* dicti sunt. De his omnibus testis est Paulinus in Ambrosii vita. *Hoc in tempore primo antiphonæ,* id est alternus cantus, *hymni, ac vigiliæ in ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt.* Et Ambrosius ipse in Hexaëmeron lib. 3 cap. 5 Ecclesiam mari comparat, in qua *responsoriis*, seu alterno cantu, *Psalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonans undarum fragor resultat.* Idem hymnorum suorum meminit in Opusculo de Spiritu-sancto, & in epistola 32.

14. Quæ superiùs ex cantu psalmorum Mediolani instituto sibi accidisse narrat Augustinus, ad baptismi ipsius tempus, id est ad annum CCC LXXXVII. referenda sunt. Eumdem ritum in Africam ipse invexit Episcopus. Alternum porro fuisse colligimus ex ejus enarratione in spalmum 26. num 1. *Voces istæ psalmi, quas audivimus, & ex parte cantavimus,* &c. Tum enarrando psalmum 46. num. 1. *Itaque in hoc psalmo, quem cantatum audivimus, cui cantando respondimus, ea sumus dicturi quæ nostis.* Alii ergo unum versum, alii alium vicissim decantabant: ac deinde post psalmum sæpe expositio ab Episcopo facta subsequebatur. Cantabatur

autem à populo ſtante, ex ſermone 3 in pſalmum 36 num. 2. *Certene verum eſt quod cantavi? certè verum eſt quod in eccleſia* STANS *tam devote voce perſonui*, NUMQUAM VIDI JUSTUM DERELICTUM, &c. Verùm non à populo, ſed à Lectore ſolo quandoque pſalmum integrum fuiſſe cantatum alibi declarat vir ſanctus nempe initio enarrationis in pſalmum 138. *Pſalmum nobis brevem paraveramus, quem mandaveramus cantari à Lectore: ſed ad horam, quantum videtur, perturbatus, alterum pro altero legit. Malumus nos in errore Lectoris ſequi voluntatem Dei, quàm noſtram in noſtro propoſito.* Idem non obſcurè innuit ſtatim ab exordio enarrationis in pſalmum 86. *Pſalmus, qui modò cantatus eſt, brevis eſt numero verborum, magnus pondere ſententiarum. Nam totus lectus eſt*, &c.

15. Sed dicendum videtur, duobus modis in Africana eccleſia pſalmos fuiſſe recitatos, nempe vel cantando ad Deum laudandum: vel alta voce pronuntiando ad pſalmum exponendum. Primus modus alternis choris: ſecundus per ſolum Lectorem. Hæc lectio in arbitrio exponentis erat, qui quem volebat pſalmum, in argumentum ſuæ concionis aſſumebat. Cantus verò ille certis aliquando pſalmis pro dierum qualitate addictus erat, ut patet ex Auguſtini enarratione 2 in pſalmum 21 num. 28, & ex aliis locis, quæ brevitatis causâ pretermittimus. Poſtmodum cùm majores in vita Chriſtiana progreſſus feciſſet ſanctiſſimus Doctor, illam modulationis ſuavitatem, quæ tantopere ipſum aliquando affecerat, ſimplici pſalmorum prolationi cum gravitate factæ poſtponebat. Ita enim loquitur in lib. 10 Confeſſionum cap. 33. *Sed valde interdum, ut melos omne cantilenarum ſuavium, quibus Davidicum*

Psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim, atque ipsius Ecclesiæ: tutiusque mihi videtur, quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare Lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset, quàm canenti. Alius igitur erat tunc in Ecclesia ritus, quando Alexandrinum Augustinus præferebat. Denique in Africa psalmis etiam intermiscebantur certis diebus lectiones, *quæ ita erant annuæ, ut aliæ esse non possent*, ait idem Augustinus initio expositionis in primam Johannis. In Concilio Carthaginensi tertio statuitur canone 47. *Ut præter Scripturas canonicas, nihil in ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum.* Quæ clausula non excludit tractatus sanctorum Patrum, nec lectiones Martyrum Passionum, quas legi permittit Concilium Africanum, *cùm anniversarii dies eorum celebrantur*. Cautè verò ac religiose à Patribus Synodi Milevitanæ sub Innocentio I decretum est canone 12, ut nullæ preces dicantur in ecclesia, *nisi quæ à prudentioribus tractatæ, vel comprobatæ in Synodo fuerint: ne fortè aliquid contra Fidem, vel per ignorantiam, vel per minus studium sit compositum.*

16 Ab Africa non tam disparata erat Hispania locorum intervallo, quàm psallendi ritu, qualis in Mozarabico nunc Breviario exhibetur. Nam cùm in Africa, sicut & in toto orbe, psalmi tam in nocturnis, quàm in diurnis Fidelium conventibus canerentur, ita ut *primus, medius, & novissimus esset David*, teste Chrysostomo: apud Mozarabes, saltem recentiores, non ita: utpote qui nec in vigiliis, nec in vesperis ullum psalmum præscribunt. In omnibus autem, præter Completorium, officiis hic ordo servatur. Primo *Kyrie eleison* præmisso, secreto recitant orationem Dominicam

cum salutatione angelica: statimque inchoant officium ab his verbis, *In nomine Domini nostri J. C. lumen cum pace*, ad quæ respondetur, *Deo gratias*. Nocturnæ preces brevissimæ constant quibusdam antiphonis, & responsoriis, quæ *Laus* & *Sonus* appellantur; item hymno & Cantico, quod aliud est à Cantico Zachariæ, præterquam in festo Præcursoris: sicuti Canticum beatæ Mariæ in vesperis numquam dicitur, præterquam in festis beatæ Mariæ. In aliis horis canonicis quidam psalmi recitantur, adjectis etiam Laude, Sono, & antiphonis. Officia nocturna & vespertina claudit oratio Dominica, quæ elata voce recitatur, populo ad singulas petitiones respondente *Amen*, præterquam ad *Panem nostrum* &c. ubi respondetur, *Quia Deus es*, ut in Missa. In fine, *In nomine Domini nostri J. C. perficiamus cum pace*. Ad quod respondet populus, *Deo gratias*. Plura de Officio Mozarabum qui volet, legat tomum postremum Bibliothecæ Patrum defectu Breviarii Mozarabici, cujus rara sunt exemplaria, aut Cardinalis Bonæ librum secundum de divina psalmodia cap. 18, ubi ait, hoc Officium adhuc vigere ac servari Toleti in quinque parœciis, & in Sacello Francisci Ximenez Cardinalis, itemque Salmanticæ in sacello Doctoris Talabricensis, quod est in claustro majoris ecclesiæ.

17 Hoc Breviarum in editione Cardinalis Ximenez inscribitur, *Officium Gothicum sive mixtum secundùm Regulam beati Isidori.* Sed vereor ut ejusmodi ritus, qualis in illo Breviario descriptus est, ita antiquus sit, ut ad Isidori tempora possit referri. Constat siquidem ex ejus Regulæ cap. 7, psalmos in omni synaxi recitatos fuisse. In vespertinis enim officiis primo *Lucernarium*,

rium, id est precatio ad accendendas lucernas: *deinde Psalmi duo, responsorium unum, Laudes, hymnus atque oratio dicenda est*. In nocturnis autem Vigiliis primùm *tres Psalmi canonici recitandi sunt: deinde tres Missæ Psalmorum, quarta Canticorum, quinta matutinorum officiorum.* Quid sit hoc loco *Missa*, obscurum est. Hoc vocabulum aliquando lectionem, aliquando verò Collectam seu orationem, nonnumquam dimissionem significat. Menardus hunc locum de Collecta rectè interpretatur. *In Dominicis verò diebus, vel festivitatibus Martyrum, sollemnitatis causa singulæ superaddantur Missæ. Verùm in Vigiliis recitandi aderit usus: in Matutinis canendi psallendique consuetudo. Lectiones autem ex veteri & novo Testamento tempore officii quotidianis diebus recitentur: Sabbato autem & Dominico ex novo tantum pronuntientur.* Hæc omnia longè discrepant à vulgato Breviario Mozarabum, in quo Psalmi nulli, nullæ lectiones ad vigilias nocturnas. Isidorus ex reliquis Officiis, præter Vesperas, Completorium, Vigilias nocturnas, & matutinas Laudes, recenset tantùm Tertiam, Sextam, & Nonam, omissa Primæ, nedum *Auroræ* officio. quod *Auroræ* officium ante Primam in Breviario Mozarabico singulare præscribitur. Atqui in his diurnis Officiis Isidorus tres dumtaxat Psalmos assignat, responsorium unum, lectiones ex veteri novoque Testamento duas, deinde Laudes, hymnum, atque orationem. Quæ omnia cum Mozarabico ritu hodierno non conveniunt. Ceterum Isidori tempore hæc apud Hispanos disciplina erat, ut *quando psallitur*, ait, *psallatur ab omnibus: cùm oratur, oretur, ab omnibus: cùm lectio legitur, facto silentio æque audiatur à cunctis*, in lib. 1 de ecclesiasticis officiis cap. 10.

18 Fructuosus in Regulæ primæ cap. 2. ab Isidoro in nonnullis, sed in pluribus à Mozarabico ritu differt.

In hoc autem cum Isidoro convenit, quod Psalmos in nocturnis vigiliis præscribit, sed plures quàm Isidorus: ternos verò in diurnis, ut ille, officiis. Id peculiare, quod Primam & Duodecimam assignat, quas ille prætermittit; & Duodecimam quidem à Vespera distinguit, cùm Horæ canonicæ ab eo recensentur hoc modo: *Tertia, Sexta, Nona, Duodecima videlicet, atque Vespera.* Concilium verò Emeritense canone 2 Vesperarum Officium ad modum aliarum ecclesiarum, scilicet Mozarabum; earumque tres partes, *Lucernarium, Vespertinum & Sonum* distinguit. *Sicut in fide sancta*, inquiunt Patres, *nostra est unanimitas, ita pro sancto Dei Officio debet esse intentio* (forte *consensio*) *summa. Oportet igitur, ut sicut in aliis ecclesiis vespertino tempore, post lumen oblatum, priùs dicitur Vespertinum, quàm Sonum in diebus festis; ita & à nobis custodiatur in nostris ecclesiis.* Beatus Abbas in lib. I. adversus Elipandum, de Officio apud Hispanos ante sæculum nonum usitato hæc habet. *Si in vespertinis lucernarium ante altare obtulerit, non potest aliter offerri, nisi dixerit:* IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI LUMEN CUM PACE. *Si etiam completo officio, non potest egredi sine hac solutione, nisi priùs dixerit:* IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI EAMUS CUM PACE. *Sic in vespertinis, sic in matutinis, sic omnibus horis, quibus necessaria officia vel canonica in Ecclesia peraguntur.* Et hæc quidem hactenus dicuntur in officio Mozarabum, quod in aliis multum recedit à regulis Isidori & Fructuosi.

19. Dicat forsan aliquis, in his Regulis monasticos ritus præscriptos fuisse, non communem, qualis in Hispanicis ecclesiis observabatur. Confirmatur id ex Concilii Bracarensis primi canone 1 relectionum, ubi decernitur, *ut unus*

atque idem psallendi ordo in matutinis vel vespertinis officiis teneatur: & non diversa ac privata, neque monasteriorum consuetudines cum ecclesiastica sint permixta. Verùm haud quaquam veri simile est, Isidorum, qui tantopere pro ritu Mozarabico laboravit, ut ejus auctor habeatur: non, inquam, verisimile est, in monasteriis ab ipso præscriptum fuisse ritum tam diversum ab eo, qui in aliis ecclesiis eodem auctore fuisset institutus: maximè cùm in hoc antiqui Patres semper conspiraverint, ut in divinis officiis uniformis, saltem in unaquaque provincia, ritus observaretur. Certè in Concilio IV Toletano canone 2 statutum est, *ut unus ordo orandi atque psallendi per omnem Hispaniam & Galliam conservaretur, unus modus in Missarum sollemnitatibus, unus in vespertinis matutinisque officiis.* Atqui in Gallia etiam Narbonensi Psalmos semper ad vigilias nocturnas recitatos fuisse non dubito, tametsi fateor nullam hujus rei fieri mentionem in Conciliis Agathensi & Narbonensi: in quibus de vigiliis nocturnis signanter non agitur.

§. II.

Psalmodiæ origo & progressus in Gallicanis ecclesiis, Lugdunensi, Arelatensi, Viennensi, & Massiliensi. ubi de Psalterio Gallicano.

20 IN ecclesiasticis ritibus investigandis passim comprobatum experimur effatum Concilii sexti Toletani in canone 6. nempe *longinquitate sæpe fieri temporis, ut non pateat ratio originis.* Id modò probavimus exemplo Cursuum ecclesiasticorum, quorum obscura primordia in Ecclesia universa, nec magis nota in singulis ecclesiis, nedum in Gallicana: quod in præsens investigare aggredimur.

21. In primis Galli antiquitus peculiari Psalterii versione usi sunt, scilicet ea, quæ à sancto Hieronymo emendata est Audiendus hac de re Walafridus Strabo de rebus ecclesiasticis cap. 25. *Psalmos autem cùm secundùm* LXX *Interpretes Romani adhuc habeant; Galli & Germanorum aliqui secundùm emendationem, quam Hyeronymus pater de* LXX *editione composuit, Psalterium cantant: quam Gregorius Turonensis Episcopus à partibus Romanis mutuatam, in Galliarum dicitur ecclesias transtulisse.* De re ipsa eadem est Bernonis Augiensis Abbatis sententia: de tempore verò, quo hæc versio à Gallis recepta est, hic cum Walafrido non consentit. Bernonis verba eo lubentius refero, quod accepta sint ex ejus epistola inedita ad Meginfridum & Bennonem, ubi de Hieronymo agens: *Inter cetera,* inquit, *ex emendata* LXX *Interpretum translatione Psalterium ex græco in latinum vertit, illudque cantandum omnibus Galliæ ac quibusdam Germaniæ ecclesiis tradidit. Et ob hoc* GALLICANUM PSALTERIUM *appellavit, Romanis adhuc ex corrupta vulgata editione Psalterium canentibus: ex qua Romani cantum composuerunt, nobisque usum cantandi contradiderunt. Unde accidit quod verba, quæ in diurnis vel in nocturnis officiis canendi more modulantur, intermisceantur, & confusè nostris Psalmis inserantur. ut à minùs peritis haut facilè possit discerni, quid nostræ, vel Romanæ conveniat editioni. Quod pius Pater ac peritus Magister intuens, tres editiones in uno volumine composuit; & Gallicanum Psalterium, quod nos canimus, ordinavit in una columna, in altera Romanum, in tertia Hebræum.* Hactenus Berno in epistola ms. quibus in verbis duo notanda sunt.

22 Unum est, versionem illam Gallicanis ac quibusdam Germanicis ecclesiis ab ipso Hieronymo contra-

ditam fuisse in sententia Bernonis: cùm Walafridus eam à Gregorio Episcopo Turonensi in Gallias invectam tradat. Verùm post Gregorii tempus id factum videtur, certè post Hieronymi ætatem. Hujus rei argumenta nobis suppeditat Gregorius ipse in Historia sua, ubi non uno in loco Psalmorum versiculos refert ex alia versione, quàm Gallicana. Duos tantùm insigniores proferre juvat. Unus locus est in lib. 5 cap. 14. ubi versus 18 & 19 Psalmi 72 adducit in hunc modum. *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala; dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt; perierunt propter iniquitates suas.* Alter locus est in ejusdem Historiæ lib. 6 cap. 5. ubi hemistichium versus noni ex Psalmo 95 ita habet: *Dominus regnavit à ligno.* Quæ duo loca aliter leguntur in versione Vulgata seu Gallicana: magisque conveniunt cum versione Romana, in qua præmissum hemistichium totidem verbis jacet: versus autem 18 Psalmi 72 hoc modo: *Verumtamen propter dolos disposuisti eis mala.* Eadem fere lectio utrobique in argenteo codice nostro in purpureis membranis exarato, id est in illo Psalterio, quod sancti Germani Parisiorum Episcopi fuisse creditur. Prioris enim loci hæc lectio est in illo codice: *Veruntamen propter dolositatem posuisti illis mala.* Varietas in his verbis, *perierunt propter injustitiam suam.* Posterioris autem loci eadem prorsus lectio est in codice Germanensi. Eadem versione usus est Fortunatus, teste ejus hymno de Cruce. Ex quo intelligimus, eo tempore, quo Gregorius Turonensis antistes Historiam suam scribebat, Psalterium ab Hieronymo emendatum, quod *Gallicanum* vocatur, nondum receptum in Gallia fuisse. Medio itaque Gregorium inter & Walafridum intervallo admissum est,

fortasse operâ sancti Bonifacii Moguntini Pontificis, qui illud Gallicanis, Germanicisque ecclesiis tradiderit.

23 Alterum in Bernonis verbis observandum illud est, nempe Romanos ejus tempore, id est medio sæculo undecimo, suæ versioni adhæsisse: qua ex versione antiphonæ, quæ in cantu Romano adhibentur, excerptæ sint. Atqui hoc Romanum Psalterium usui fuit in Urbis ecclesiis ad pontificatum Pii v. cujus jussu ubique recepta est vulgata seu Gallicana editio, præterquam in una Romæ Vaticana ecclesia, & extra Urbem in Mediolanensi: quæ utraque antiquum suum Psalterium retinent, uti etiam ecclesia sancti Marci apud Venetias. Denique ille antiphonarum Romanarum usus ex Romana ecclesia in Gallicanam invectus est per Pippinum: cui Paulus Papa *Antiphonale & responsale* ex Urbe direxit.

24 His de Psalterio Gallicano præmissis, jam disquirendum est, quo ordine, quibusve modis, publicarum in Gallicanis ecclesiis precum institutio facta sit, quave ratione processerit. Si ab exordio receptæ Religionis hic ritus admissus esset; Lugdunensis ecclesia primas sibi hac in re, ut in ipsa Religione, vindicaret. Sed etsi in publicis Fidelium conventibus jam inde ab Ecclesiæ nascentis exordio Psalmi, aliæque preces recitatæ sint; tamen longè alia erat eo tempore, quàm subsequenti disciplina. Neque enim cantus in usu tunc erat, nec certa Psalmorum aut lectionum dispositio. *Primitiva* quippe *Ecclesia ita psallebat, ut modico flexu vocis faceret resonare* *psallentem, ita ut pronuntianti vicinior esset quàm canenti*, ait Rabanus in lib. 2. de institutione Clericorum cap. 48. Idem subdit, quod ex Isidoro accepit: *Propter carnales autem in Ecclesia, non propter spirituales consuetudo cantandi est instituta: ut quia verbis*

* V. Augustin. suprà pag. 391.

non compunguntur, suavitate modulaminis moveantur. Parum itaque veri simile est id, quod scribit vetus auctor apud Spelmannum, Photinum Lugdunensem, & Trophimum Arelatensem Episcopos auctores fuisse, ut Cursus Asiaticus in suis ecclesiis institueretur. Aliò proinde ejus rei origo quærenda est.

25 De Lugdunensis ecclesiæ Cursu nihil antiquius occurrit, quàm quod legitur in Collatione Episcoporum, anno unde quingentesimo habita coram Gundobaldo Burgundiæ Rege adversus Arianos. Designata à Rege Collatio ad diem festum sancti Justi. In vigilia ipsius sollemnitatis, Episcopi decreverunt ad ejus sepulcrum pernoctare, ut futuræ Collationis successum Deo commendarent. *Evenit autem ut ea nocte, cum Lector* SECUNDUM MOREM *inciperet lectionem à Moyse, incidit in illa verba Domini:* SED EGO INDURABO COR EJUS &c. *Deinde cum post Psalmos decantatos recitaret ex Prophetis, occurrerunt verba Domini ad Esaïam dicentis:* VADE, ET DICES POPULO HUIC: AUDITE AUDIENTES &c. *Cumque adhuc Psalmi fuissent decantati, & legeret ex Evangelio; incidit in verba, quibus Salvator exprobrat Judæis incredulitatem:* VÆ TIBI CORAZAIM &c. *Denique cùm lectio fieret ex Apostolo, pronuntiata sunt verba illa:* AN DIVITIAS BONITATIS EJUS &c. *Quod cùm ab omnibus Episcopis observatum fuisset; cognoverunt lectiones illas sic occurrisse volente Domino, ut scirent induratum esse cor regis.* Ex hoc insigni loco quinque discimus de antiqua psallendi apud Lugdunenses disciplina. Primum, in vigiliis nocturnis quatuor lectionum genera facta fuisse, nimirum ex Heptateucho, ex Prophetis, ex Evangelio, & ex Apostolo. Deinde lectiones illas fortuito in illum diem

incidisse. Fortè quod Pentateuchum & sequentes libri, tum Prophetæ, Evangelia, & Pauli epistolæ consequenter legerentur; & in sequenti Officio inde lectio inciperet, ubi in superiori desiisset. Tertium, nocturnas vigilias à lectione incœpisse. Quartum verò, lectionibus Psalmorum cantum fuisse interpositum. Quintum denique, nullas de passione sancti Justi lectiones factas. Quod quam ob rem observemus, ex consequentibus intelligetur.

26. Ab eo tempore ad sæculum nonum nihil de Cursu Lugdunensi reperio in vetustis monumentis, præter id, quod nobis suggerit Agobardus ejus urbis Antistes in libro de divina Psalmodia, itemque in aliis libris de correctione Antiphonarii, & contra Amalarium. In primo ex his tribus libris asserit vindicatque usum Ecclesiæ Lugdunensis, quæ nulla cantica, nisi ex Psalmis, nullos hymnos à Poëtis scriptos, nullas præterquam ex sacra Scriptura lectiones in Dei laudibus tunc admittebat. *Sed & reverenda Concilia Patrum*, inquit, *decernunt, nequaquam plebeios psalmos in Ecclesia decantandos; & nihil poëtice compositum in divinis laudibus usurpandum.* Hic locus respicit canonem duodecimum Concilii primi Bracarensis, quo decernitur, *ut extra Psalmos, vel canonicarum Scripturarum novi & veteris Testamenti, nihil poëticè compositum in Ecclesia psallatur, sicut & sancti præcipiunt canones.* Nempe Concilii Laodiceni, cujus canon 59. *plebeios psalmos* in Ecclesia cani vetat; nec alios libros *præter Canonem* legi. Alia fuit disciplina Concilii IV. Toletani in canone 12. alia etiam quorumdam Galliæ Conciliorum, ut Agathensis canone 30. & Turonensis canone 23. ubi hymni, & quidem Ambrosiani, ad Ecclesiastica officia probantur, immo & aliorum auctorum, *qui digni sunt formâ cantari.* Agobardus addit, cuivis

cuivis contrà ſentienti ſufficere debere, quod *ſicut in diebus ad Miſſas nonniſi divina generaliter eloquia decantantur: ita & in noctibus ad ſacras Deo vigilias exhibendas ea procul dubio lex debeat obſervari.* Idem probat in ſequenti libro de correctione Antiphonarii, ubi hæc verba: *Non ergo cujuſcumque figmentis, ſed Spiritus ſancti eloquiis majeſtas divina laudanda eſt.* Et paullo poſt laudat quoſdam *religioſos viros, qui ſubjectis ſibi fratribus præceptum tale dederunt,* ut *nullus præſumat reſponſoria, aut antiphonas, quæ ſolent aliqui compoſito ſono pro libitu, non ex canonica Scriptura aſſumta canere, in congregatione iſta vel meditari, vel dicere;* quæ verba ſunt ſanctorum Pauli & Stephani in Regulæ ſuæ cap. 14. Demum ita concludit Agobardus. *Quapropter auxiliante Dei gratia, omni ſtudio pietatis inſtandum atque obſervandum eſt, ut ſicut ad celebranda Miſſarum ſollemnia habet Eccleſia librum Myſteriorum fide puriſſima, & concinna brevitate digeſtum; habet & librum lectionum, ex divinis libris congrua ratione collectum: ita etiam & hunc tertium Officialem libellum, id eſt Antiphonarium habeamus omnibus humanis figmentis & mendaciis expurgatum, & per totum anni circulum ex puriſſimis ſanctæ Scripturæ verbis ſufficientiſſimè ordinatum: quatinus in ſacris officiis peragendis ... una à nobis atque eadem cuſtodiatur forma orationum, forma lectionum, & forma Eccleſiaſticarum modulationum.*

27. Hunc ritum in aliquibus etiam nunc retinet Eccleſia Lugdunenſis: ſed in pleriſque, maximè in Pſalmorum diſtributione, cum Romana convenit. Nullos hymnos habet, niſi ad Completorium: lectiones ex actis Sanctorum admittit.

28. Eumdem ferme ritum ſervat Eccleſia Viennenſis,

quæ nullos pariter hymnos canit, nisi ad Completorium, varios pro variis festis. In officio pro mortuis Vesperas collocat post Laudes. Unde in sollemni anniversario omnium defunctorum vesperas differt in diem secundam Novembris. Et quidem hoc ordine præscribuntur in vetusto Ordine Romano ms. In actis sancti Clari Abbatis, qui sæculo septimo floruit, recensentur utriusque sexus monasteria duodecim, in quibus numerosus chorus assiduas Deo laudes persolvebat. De cathedrali sancti Mauricii, aliisque ejusdem urbis ecclesiis hæc subdit auctor. *Porro in Domo majori sanctorum Martyrum apostolicam vitam tenentes, in unumque viventes plurimi clerici erant: ita ut turmis dispositis, officiorum ministeria peragerent. Apud sanctum Severum quoque cœtus clericorum venerabilis. Alia quoque venerabilia Sanctorum in unum conversantium habitacula ad sexaginta, sub cura Pontificis degentia, in Viennensi diœcesi satis ordinabiliter sita erant. Sic tunc temporis ad gloriam omnipotentis Dei Viennensis ecclesia florebat.* Ad hæc sacra loca, quæ Viennæ illis temporibus erant, pertinere videtur Aviti sanctissimi ejus Episcopi fragmentum. v. *Noverunt siquidem sceptra sæculi nostri, in quo sit virtus temporis sui: quorum inexpugnabiliter, recte ut confidimus, plus hæc basilicis, quàm propugnaculis urbs munitur. Cingitur undique sacrarum ædium tutamine dives accessus; & ad portarum, quamvis patentium, limina tutiora, nisi sanctis janitoribus, non venitur. Desistat hinc plane nutu superno usus armorum.* In his porro sanctis locis psallendi ritum viguisse colligitur ex his septimi fragmenti verbis. *Gallia nostra florescat. Orbis desideret quod locus invexit. Incipiatur hodie exustioni æternitas, dignitas regioni. Laudantibus in præsenti sæculo Deum, laudaturis pariter in futu-*

ro, renovet magis obitus, quàm terminet actionem &c. Idem in fragmento VI, meminit *lectæ passionis* sanctorum Agaunensium in eorum festivitate. quod *ex consuetudinis debito* factum dicit.

29 Quod sancto Trophimo Arelatensium primo Episcopo tribuit vetus auctor apud Spelmannum, non adeo antiquum videtur institutum. Apud Sidonium Apollinarem in lib. 4 epistola 11 Claudianus monachus, Mamerti Viennensis Episcopi germanus & Vicarius, laudatur, quod Psalmos præcinuerit, & lectiones per annum ordinaverit.

Psalmorum hic modulator & phonascus,
Ante altaria, fratre gratulante,
Instructas docuit sonare classes.
Hic sollemnibus annuis paravit,
Quæ quo tempore lecta convenirent.

Secundum Claudianum, divini in illa ecclesia officii amplificator censendus est sanctus Cæsarius Episcopus, teste Cypriano Episcopo Tolonensi in libro primo de ejus vita. sic enim legitur num. 10. *De profectibus itaque cunctorum sollicitus & providus Pastor statim instituit, ut quotidie Tertiæ, Sextæque, & Nonæ opus in sancti Stephani basilica clerici cum hymnis cantarent: ut si quis fortè sæcularium vel pænitentium sanctum opus exsequi ambiret, absque excusatione aliqua quotidiano interesse posset Officio*, Et num. sequenti. *Adjecit etiam atque compulit, ut laïcorum popularitas, Psalmos & hymnos pararet, altaque & modulata voce, instar clericorum, alii græcè, alii latinè, prosas antiphonasque cantarent: ut non haberent spatium in ecclesia fabulis occupari.* Nimirum non solum latini sermonis homines ibi erant, sed etiam græci propter coloniam Phocensem, quæ Massiliam immigra-

verat. Neque vero per id tempus Latina lingua in Galliis ita familiaris erat, ut quivis eam absque præceptore intelligerent. Testem huc appello Gregorium, Galliæ nostræ scriptorem insignem, qui in cap. 12 de vitis Patrum agens de Brachione Abbate, qui *cum esset adhuc laïcus* (sic legendum ex mſ.) *in nocte bis aut ter de stratu suo consurgens, terra prostratus orationem fundebat ad Dominum; nesciebat tamen*, ait, *quid caneret, quia litteras ignorabat*, id est linguam Latinam.

30 Redeo ad Cæsarium, qui de instituta psallendi disciplina animi sui lætitiam sic effundit in sermone 288. Appendicis novæ Augustinianæ. *Gaudium, quod mihi Dominus de vestra sancta & fideli devotione concessit, verbis non prævaleo explicare. Plures enim erant anni, quod pro hac re æstuabat anima mea, & tota cordis intentione desiderabam, ut istam psallendi consuetudinem vobis pius Dominus inspiraret. Unde benedico Dominum meum, & quantas possum jugiter gratias ago, qui dignatus est implere desiderium meum. Cum enim vos ego ita psallere desiderarem, quo modo in aliis vicinis civitatibus psallebatur; taliter Deus præparavit animum vestrum, ut hoc etiam melius, Domino adjuvante, compleatis.* Ad hæc in sermone 140. *Et ideo rogo vos, fratres carissimi, ad Vigilias matutinas surgite: ad Tertiam, ad Sextam, ad Nonam ante omnia convenite. Nullus se à sancto opere subtrahat, nisi quem infirmitas, aut publica utilitas, aut fortè certa & grandis necessitas tenuerit occupatum. Nec solum vobis sufficiat, quod in ecclesia divinas lectiones auditis: sed etiam in domibus vestris aut ipsi legite, aut alios legentes requirite, & libenter audite.* Ita Cæsarius ad laicos homines civitatis Arelatensis: qui *frequenter etiam ad Matutinos & Lucernarium propter*

advenientes recitabat homilias, ex Cypriano Episcopo Tolonensi in ejus vita num. 4. *ut nullus esset qui se de ignorantia excusaret.* In his *vigiliis matutinis* non solùm Scripturas sacras, sed etiam Passiones Martyrum lectas fuisse ex eodem Cæsario intelligimus in sermone 300 Appendicis novæ Augustinianæ. *Ante aliquot dies propter eos, qui aut pedes dolent, aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate sollicitus consilium dedi, & quodam modo supplicavi, ut quando aut Passiones prolixæ, aut certe aliquæ lectiones longiores leguntur; qui stare non possunt, humiliter & cum silentio sedentes, attentis auribus audiant quæ leguntur. Nunc verò aliquæ de filiabus nostris putant, quod hoc aut omnes, aut certè plures quæ sanæ sunt corpore, frequenter debent facere. Nam ubi verbum Dei cœperit recitari, quasi in lectulis suis, ita jacere volunt* &c.

31 Ex his colligimus primo publicarum precum institutionem non minùs in gratiam populi, quàm Cleri factam fuisse. Deinde lectionum tempore Fideles stetisse in pedes, exceptis infirmis. Ad hæc nullam hîc de Primæ officio fieri mentionem, sicut nec etiam in constitutione Injuriosi Episcopi Turonensis, de qua inferiùs. Postremo hanc psallendi normam in vicinis ecclesiis, antequam in Arelatensi, fuisse institutam.

32 Non multum distat Arelate Massilia, ubi medio sæculo quinto versatus est Cassianus. Is duobus in locis Cursus Gallicani meminit, & primo quidem in lib. 2 institutionum cap. 8. *Illud etiam quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula Psalmi omnes adstantes concinant cum clamore*, GLORIA PATRI ET FILIO ET SPIRITUI-SANCTO; *nusquam per omnem Orientem audivimus, sed cum omnium silentio ab eo qui cantat finito Psalmo, orationem succedere: hac verò glorificatione Tri-*

nitatis tantummodo solere antiphonas terminari, id est, si bene interpretor, cantum alternum. Nam hunc *antiphonæ* nomine apud antiquiores auctores intelligi superius vidimus. Alter locus est in lib. 3 cap. 4. ubi duo nos docet Cassianus. Primum, Matutinam sollemnitatem, id est Laudes, *expletis nocturnis Psalmis & orationibus, post modicum temporis intervallum*, in Galliæ monasteriis fuisse celebratam. quod etiam in Regula sua præcipit sanctus Benedictus; atque de Emeritensi ecclesia hiemis tempore in more fuisse tradit Paulus Diaconus in lib. de Patribus Emeritensibus cap. 1. Secundum est, alteram *Matutinam sollemnitatem*, quod Primæ officium est, *in occiduis vel maximè regionibus* observatam. Et tamen Cæsarius, ut modò vidimus, Cassiano inferior ætate, nullam Primæ facit mentionem: sed tamen in appendicæ Regulæ suæ eam diebus Dominicis ac festis præscribit, ut postea videbimus.

33 Non prætermittendus hoc loco Museus, seu (ut pervetustus códex præfert) Maseus, qui *hortatu sancti Venerii Episcopi* Massiliensis *excerpsit ex sanctis Scripturis lectiones, totius anni festivis aptas diebus, responsoria etiam & Psalmorum capitula, temporibus & lectionibus congruentia. quod opus tam necessarium à Lectore in Ecclesia comprobatur, ut expeditum & sollicitudinem tollat, & moram; plebique ingerat scientiam, & celebritati decorem.* Hæc ex Gennadii cap. 79. ubi observa lectiones ad dies tantùm festivos designari, non ad feriales.

34 Qua ratione ordinata fuerint Massiliæ divina officia, non liquet: at de Arelatensi ritu conjectare possumus ex Regulis Cæsarii & Aureliani, qui longè diversum à Lugdunensi modum præscribunt. Ambo verò duos tantùm *Nocturnos* passim in Vigiliis nocturnis

assignant, & lectiones uterque *Missas* appellant. Et *tria* quidem *folia* ad unamquamque exigit Cæsarius; *tres aut quatuor paginas* pro mensura libri Aurelianus: qui lectiones *de passionibus Martyrum* in eorum festis præscribit, ut permittit tertium Concilium Carthaginense. Ad hæc Cæsarius & Aurelianus in matutinis Laudibus canticum *Magnificat*, & hymnum *Gloria in excelsis* pro diebus Paschalibus præcipiunt, itemque pro singulis Dominicis & majoribus festivitatibus. Ab eodem Cæsario conditi sunt canones Concilii secundi Vasensis, cujus canone 3 statuitur, *ut* KYRIE ELEISON *ad Matutinos, & ad Missas, & ad Vesperam frequentetur*. Eam ob rem Aureliani Regula id aliquando *ter*, aliquando etiam *duodecies* repeti jubet. Ejusdem Concilii canon 5 decernit, *ut in omnibus clausulis Psalmorum post* GLORIA *dicatur* SICUT ERAT *in universis* ejus provinciæ *ecclesiis*.

35 Præter ea Ferreolus Ucetiensis antistes in Regulæ suæ cap. 18. *Gesta Martyrum*, inquit, *id est Passiones sanctorum Fidelium, quæ quorumdam compaginata studio & sermone digesta sunt, tempore quo nobis diem migrationis eorum anni meta cursus sui legibus repræsentat, recenseri in Oratorio audientibus cunctis omnino decernimus*. quod etiam de Viennensi & Arelatensi ecclesiis superiùs observavimus. Denique Faustus ex monacho Lerinensi Episcopus Regiensis, teste Sidonio in lib. 9 epist. 3, fuit *precum peritus insulanarum, quas de palæstra eremitidis & de senatu Lerinensium cellulanorum, in urbem quoque* suam *transtulit, nihil ab Abbate mutatus per Sacerdotem*. His omnibus adjungere par est Metropoles Narbonensem, Burdegalensem, & Bituricensem: quarum Episcopi in Concilio Agathensi anni D VI canone 30 sanciérunt,

ut idem Ordo in divinis officiis ubique ſervaretur. quem canonem integrum in conſequentibus referemus. Ad hæc Gregorius in Hiſtoriæ lib. 1 cap. 29 tradit, apud Biturigas à primis acceptæ Fidei temporibus, clericos ordinatos fuiſſe, qui *ritum pſallendi ſuſceperunt*.

36 Hæc fere ſunt quæ de Lugdunenſi, Viennenſi, Arelatenſi, aliiſque vicinis eccleſiis nobis obſervanda occurrerunt: ex quibus intelligimus, primo quidem Pſalmos ab uno Lectore aliquando fuiſſe recitatos, teſtante Caſſiano, & poſt finem ſingulorum verſiculorum *Gloria Patri* ab omnibus cantatum: deinde verò eam pſalmodiæ diſciplinam ſucceſſiſſe, ut omnes canerent. quod Cæſarius Arelate vicinarum eccleſiarum exemplo inſtituit. Nunc ad alias eccleſias progrediamur.

§. III.

De origine & propagatione divinorum Officiorum in Lugdunenſi ſecunda, tertia, & quarta, & in utraque Belgica.

37 Pſalmodiæ antiquitatem in ſecunda Lugdunenſi, id eſt in Rotomagenſi eccleſia, nullum illuſtrius commendat teſtimonium, quàm Paulini epiſtola ad Victricium ejus urbis epiſcopum. *Denique nunc Rotomagum, & vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter audimus; & inter urbes ſacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud immeritò: cùm totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hieruſales faciem, Apoſtolorum quoque præſentiam meritum tuæ ſanctitatis adduxerit: qui peregrinam memoriis ſuis urbem, affectu ſanctorum ſpirituum, & effectu operum divinorum, ſedibus ſuis comparant, qui in te ipſo aptiſſimum ſibi diverſorium repererunt.... Ubi* QUOTIDIANO SAPIENTER PSALLENTIUM *per frequentes*

frequentes ecclesias & monasteria secreta CONCENTU, *castissimis ovium tuarum & cordibus delectantur & vocibus*, scilicet amici Dei. Erat ergo jam tunc, id est sub finem sæculi quarti, in illa civitate *quotidianus psallentium concentus*, non modò in monasteriis, sed etiam in aliis ecclesiis exemplo monachorum, quos huic institutioni exemplum præbuisse facile esset demonstrare.

38 De ecclesia Turonensi, quæ tertia est Lugdunensis, id memoriæ prodidit Gregorius sub finem Historiæ suæ, Injuriosum Episcopum ibidem instituisse *Tertiam & Sextam* in illa ecclesia: *quod modò*, subdit, *in Dei nomine perseverat*. Hæc sub annum D XXX. Paullo post, id est anno D LXVII, Concilium Turonense secundum ordinem psallendi præscripsit, qui tam *in ipsa basilica sancta* beati Martini, *quàm* in aliis *ecclesiis* servaretur. Hujus rei gratiâ conditus est canon 18. in quo quid singulis anni mensibus *ad Matutinum* psallendum sit, definitur, nulla aliarum Horarum mentione facta, nisi Sextæ & Duodecimæ, sed tantùm comparando veterum de Sexta & Duodecima institutum cum Matutini observatione, quam Concilii Patres instituerunt, nempe ut non minùs quàm sex Psalmi in Matutino, id est in nocturno Officio, persolvantur: cùm ad Sextam & Duo decimam totidem Psalmos *Patrum statuta* præceperint, scilicet Ægyptiorum, de quibus Cassianus in libro secundo suarum institutionum capitibus 5 & 6. ubi *hunc numerum* duodecim Psalmorum, tam in vespertinis, quàm in *nocturnis conventiculis* custodiendum *Angeli magisterio* institutum fuisse dicitur. Ubi *nocturna conventicula* non alia sunt quàm *Matutinum* Concilii Turonensis, cujus Patres ad hunc locum respexerunt. Itaque ad Tertiam & Sextam, quas Injuriosus in

dies ordinaverat, Concilium adjecit singulis etiam diebus Matutinum. Ante id tempus sub Perpetuo Metropolita habitum est anno CCCC LXV Concilium Veneticum, cujus canone 15 sancitum est, *ut idem ordo sacrorum & psallendi observaretur intra provinciam, & sicut unam*, inquiunt Patres, *cum Trinitatis confessione fidem tenemus, unam & officiorum regulam teneamus.* Et canone 14. *ut clerici, qui in civitate fuerint, matutinis hymnis intersint.* Jam ergo in provincia Turonensi ordo psallendi erat institutus, sed fortasse non pro singulis diebus, sed pro diebus festis. Unde Injuriosus in dies feriales Tertiam & Sextam instituit.

39 Turonensi ecclesiæ adjungere mihi liceat Pictavensem, quæ licet alteri Metropoli, nempe Burdegalensi, subjecta, magnam tamen cum ea affinitatem habet, tum ob viciniam, tum ob sanctum Martinum, quem Turonibus concessit Hilarius sanctissimus Pictavorum antistes. Huic inter primos Psalmodiæ originem esse tribuendam conjiciebam, tum ex eo quod in Phrygiam ob catholicam Fidem relegatus, hunc psallendi morem ex Asia in Galliam facilè invehere potuit: tum quia Latinorum primus *librum hymnorum* composuit, teste Hieronymo, & post eum Isidoro. Exciderunt hymni illi; sed eos viderat Hieronymus, ex quo discimus, *in hymnorum carmine* GALLOS INDOCILES ab Hilario *vocari*, ut ipse Hieronymus testatur in Præfatione libri 2 Commentarii ad Galatas. Unus ex his integer hymnus inter Hilarii opera nobis reliquus est ïambicis versibus constans, qui filiæ ejus Abræ missus dicitur. In eo hymno fit mentio *Matutinæ*, cui horæ is aptatus est. Memoratu dignum id, quod Baudonivia in fine libri 2 de vita sanctæ Radegundis tradit, scilicet morem tunc

fuisse *in festivitate beati Hilarii reliquis monasteriis circumcirca proximis, usque in mediam noctem vigilias celebrare* & de media nocte unum quemque Abbatem " cum suis fratribus ad suum revertisse monasterium ad " suum Cursum celebrandum. Denique in ecclesia Picta- " vensi Collectarum usus nondum invaluisse videtur tempore Fulberti Episcopi Carnutensis, ut colligo ex epistola 79. ad Hildegarium sancti Hilarii ecclesiæ Decanum. *Finitis autem capitulis, post orationem Dominicam, ubi dicitur,* DOMINE EXAUDI ORATIONEM MEAM, *statim esset subdenda oratio, quæ ex libro Sacramentario recitatur. Patere tamen ecclesiam retinere suum usum usque ad præsens.*

40 Ad quartam Lugdunensem tunc pertinebat Parisiorum civitas, cujus Cleri fervens in divinis laudibus persolvendis studium testis locuples asserit Venantius Fortunatus. Is in libello de vita sancti Germani hujus urbis Episcopi, eum laudat ab indefessa vigiliarum constantia, quæ ea erat, ut *quinquaginta Psalmos vel ampliùs in templo sui pectoris Domino decantaret*, id est recitaret, *antequam reliquos de sopore commoneret assurgere:* deinde ut, *se mutantibus clericis, sine vicissitudine ipse decantandi modulamina non finiret.* Postremo *tertià noctis horà ingrediens in ecclesiam, non est egressus ulteriùs psallentium ab ordine, donec clarescente die, decantatus sollemniter Cursus universus consummaretur ex canone.* Hìc de multis nos admonet Fortunatus. Primo, Episcopo moris fuisse, ut clericos suos ad vigilias nocturnas excitaret: ac proinde sub eodem tecto cohabitasse omnes. Deinde clericos sibi invicem in canendi vices successisse. Ad hæc tertià noctis horà vigilias fuisse inchoatas in ecclesia Parisiaca: quæ laudabile hoc institutum etiam nunc religiosè servat, nocturnas vigilias ad mediam noc-

tem persolvendo. Postremo sacri Cursus *canonem* tunc ratum ac fixum fuisse. De Lupo Senonensi Episcopo id etiam litteris mandavit ejus vitæ scriptor, ipsum *eâ horâ, quâ clero incumbebat matutina peragere sollemnia, suis manibus signum pulsasse.*

41 Præclarum verò est ejusdem Cleri Parisiacensis ob assiduam Psalmodiam elogium apud eumdem Fortunatum in lib. 2 carmine 10.

Celsa Parisiaci Cleri reverentia pollens
Ecclesiæ genium, gloria, munus, honos:
Carmine Davidico divina poëmata pangens,
Cursibus assiduis dulce revolvit opus.
Inde Sacerdotes, leviticus hinc micat Ordo:
Illos canities, hos stola pulcra tegit.
Illi jam senio, tamen hi bene vestibus albent:
Ut placeat summo picta corona Deo.
In medio Germanus adest antistes honore,
Qui regit hinc juvenes, subrigit inde senes.

Ex sequentibus versibus colligi videtur, psalmorum cantum à media nocte ad lucem continuum fuisse. Atque huc fortasse spectat quod ex Germani vita mox retulimus, clericos sibi in canendo successisse.

Miles ad arma celer, signum mox tinnit in aures,
Erigit excusso membra sopore thoro.
Advolat ante alios mysteria sacra requirens
Undique quisque suo templa petenda loco.
Flagranti studio populum domus irrigat omnem,
Certatimque monent quis prior ire valet.
Pervigiles noctes ad prima crepuscula jungens,
Construit angelicos turba verenda choros.

Neque tantùm vocum, sed etiam musicorum instrumentorum usum in Parisiaca ecclesia tunc fuisse subdit idem Poëta.

Hinc puer exiguis attemperat organa cannis:
Inde senex largam raptat ab ore tubam.
Cimbalicæ voces calamis miscentur acutis,
Disparibusque tropis fistula dulce sonat.
Tympana rauca senum puerilis tibia mulcet,
Atque hominum reparant verba canora lyram.

Postremo non solùm clericos, sed etiam laïcos cantandis Dei laudibus dedisse operam constat ex sequenti versu:

Pontificis meritis clerus, plebs psallit, & infans.

42. Hæc sunt quæ de antiquo Cursu Gallicano apud probatos auctores reperire nobis licuit. Ceterum ex aliis intelligimus, seriùs apud quasdam Ecclesias quotidianum psallendi morem admissum fuisse. In Ecclesia Virdunensi Paulus Episcopus, qui sub annum DCXLVII. vivere desiit, hunc ritum instituit, aut certè restituit, prædiis hanc in rem à Dagoberto Rege & à Grimone in dotem Canonicorum impetratis. Nam ante id tempus Ecclesia illa *ita rebus destituta erat, ut nemo clericorum esset, qui assiduè (ut sic præcipit Ecclesiasticus ordo) Missarum sollemnia, vel consuetum Psalmorum inibi compleret cursum: sed præ inopia vix & cum magno labore per singulos dies adveniebat aliquis forensis Presbyter, & citissimè, satisque indecenter Horarum & Missæ simul complens officia, mercede accepta revertebatur ad propria. Similiter secundus, & tertius, ceterique: donec idem ordo confusus à novissimo rediret ad primum.* Hactenus ex ipsius Pauli actis, quæ in sæculo nostro secundo habentur.

43. Nec fere alio modo hic ritus in Ecclesia Autisiodorensi sub finem sæculi septimi fuit institutus. Tetricus quippe Episcopus primo suæ ordinationis anno constituit, ut Abbates, Archipresbyteri, & Parochi rurales cum *Dominicis* (ut acta Episcoporum habent) *Clericis*,

in Ecclesia sancti Stephani divinum persolverent officium: ita ut sua cuique Monasterio, Archipresbytero, vel parocho hebdomada incumberet, assignato singulis stipendio *ex dominico cellario.*

44. Eodem tempore apud Remos Rigobertus Pontifex *canonicam clericis religionem restituit*, eisque *sufficientia victualia constituit, & prædia quædam illis contulit, necnon ærarium commune usibus eorum instituit.* Ita Frodoardus in lib. 2. cap. 11. At Rigoberti vitæ scriptor paullo aliter idem attestatur his verbis. *Canonicam clericis religionem instituit. Juxta numerum quoque eorum, quotus illo in tempore erat, sufficientia & continua eis victualia constituit, quatenus divino cultui liberiùs atque instantiùs insistere quivissent. Priùs quippe quàm exoptabilis hic altor ac pater eorum adveniret, non eis dabatur canonicus panis, & non erant, ut sunt hodie, Canonici sed sicut matricularii. Et ad hæc res proprias cum habitatoribus earum illis contulit, qui singulis necessitatibus eorum perpetuo deservirent. Primus Remensium hic Episcopus fertur commune eis instituisse ærarium, generaliter illorum usibus in sæcula profuturum.* Quod Rigobertus hîc dicitur, *Canonicam clericis religionem instituisse*, sive, ut Frodoardus habet, *restituisse*; id ita intelligendum est, ut eos ad communem vitam composuerit, commune eis tribuendo ærarium: cùm antea reditus communes non haberent, sed stipem suam in dies ab Episcopo acciperent, *sicut matricularii*, Ecclesiæ catalogo adscripti. Beatus Remigius in suo ipsius testamento Clerum Ecclesiæ Remensis & matricularios designat his verbis. *Subdiaconis solidos duodecim, Lectoribus solidos duos, Ostiariis & junioribus solidos duos jubeo dari. Pauperibus in matricula positis, ante fores Ecclesiæ exspectantibus stipem, duo*

solidi, unde se reficiant, inferentur. Similiter agendo de Ecclesia Lugdunensi seu Laudunensi, solos Subdiaconos, Lectores, Ostiarios, & juniores nominat, nulla Presbyterorum aut Diaconorum mentione facta. Per id tempus Clerum Ecclesiæ Remensis ad officia divina satis numerosum fuisse inde colligi potest. Sed cùm temporum procellis imminutus fuisset, eum restituit sanctus Rigobertus. Ab hujus tempore auctus est sine dubio in Remensi Ecclesia divinus cultus, qui fortean priùs ob Canonicorum penuriam non ita sollemnis erat. Nunc verò tanta illic majestate & rituum gravitate celebratur, quanta vix in ulla alia Cathedrali Ecclesia.

§. IV.

Divinorum Officiorum institutio in Parochialibus, aliisque Ecclesiis.

45. CUm officia divina non magis ad clericorum pensum, quàm ad Fidelium exemplum instituta sint; non parum intererat, ut non solùm in Cathedralibus, sed etiam in parochialibus, aliisque Ecclesiis celebrarentur, quatenus per Ecclesiæ cujusque facultates id liceret. Hujusce instituti nullum antiquius invenio monumentum, quàm in Concilio Epaonensi, cujus canone 25. id constitutum, est. *Sanctorum reliquiæ in Oratoriis villaribus non ponantur, nisi forsan clericos cujuscumque parochiæ vicinos esse contingat, qui sacris cineribus psallendi frequentiâ famulentur.* Mos igitur eo tempore erat, id est sexto sæculo ineunte, ut in locis, ubi Sanctorum reliquiæ asservabantur, officia divina per proprios aut vicinos clericos persolverentur. Consentanea est huic sanctio Concilii Cabilonensis medio sæculo septimo celebrati in ca-

none 13. *de Oratoriis, quæ per villas fiunt, ut sint in potestate Episcoporum: qui ex facultatibus ibidem collectis procurent, ut Officium divinum possit impleri, & sacra libamina consecrari.*

46. Concilium Emeritense in Lusitania post medium sæculum septimum de parochianis Presbyteris statuit canone 19. *ut de Ecclesia sua familia clericos sibi faciant, quos per bonam voluntatem ita nutriant, ut & Officium sanctum dignè peragant, & ad servitium suum aptos eos habeant.* Item apud Anglos anno DCC. LXXXVII. decretum est in Concilii Celichitensis cap. 7. *ut omnes Ecclesiæ publicæ canonicis horis Cursum suum cum reverentia habeant.* Unde Eadgarus Rex sæculo decimo edixit cap. 45. *ut quis statis temporibus campanas pulset; & ut omnis tunc Sacerdos cantum suum horarium in Ecclesia psallat.* Non alia apud nos disciplina. Nam apud Reginonem in collectione Canonum lib. 1. cap. 208. refertur Concilii Namnetensis caput 19. in hæc verba: *Presbyter, mane matutinali officio expleto, pensum servitutis suæ canendo* (id est privatim recitando) *Primam, Tertiam, Sextam, Nonamque persolvat: ita tamen ut postea, horis competentibus, juxta possibilitatem, aut à se, aut à scholaribus publicè compleantur.* Verbum *canendo* interpretor de privata recitatione, nec aliam interpretationem sequentia patiuntur. Sic autem hæc vox aliæque similes aliquando sumuntur apud ejusmodi auctores, ut aliàs probavimus. Et quia hæc observatio alicujus momenti est in nostro argumento, unum affero indubitatum Remigii Autiſiodorensis Monachi testimonium, qui in explicatione super Canonem Missæ, ubi rationem reddit, cur Canon *tacitè* recitetur: *Idcirco*, inquit, *venit consuetudo in Ecclesia, ut* TACITE *ipsa obsecratio atque consecratio à Sacerdote* CANTETUR,

TETUR, *ne verba tam sacra vilescerent.* Non aliter accipitur Verbum *canendi* in prædicto canone Concilii Namnetensis: quod quo tempore celebratum sit, incertum est. Hoc capitulum totidem verbis refert Hincmarus in primi Capitularis articulo 9. Porro psalmodiam in ruralibus etiam Ecclesiis sæculo septimo viguisse illud argumento est, quod sanctus Eligius Noviomensis Antistes, *cùm Diœceses suas*, id est parochias, *ut Episcopis mos est, visitaret;* ob pravos cujusdam Presbyteri mores, *in una basilica interdixit* CURSUM *vel Oblationem*, ut legitur in ejus vitæ lib. 2. cap. 20.

47. Sanè Riculfus sæculo nono Episcopus Suessionensis eamdem fere constitutionem habet articulo tertio ad suos parochos. *Habete quæso studium in Psalmos cantando, in divinos libros legendo, in canonicas horas custodiendo, id est Primam, Tertiam, Sextam, Missarum quotidiana celebratione, Nonam, Vesperas, & Completorium, atque matutinale officium decantando: & invitate parochianos vestros, ut si ad alios Cursus venire non sufficiunt, saltem Missas audire frequentiùs studeant, & Dominicis, atque aliis diebus festis Vesperas, Matutinas, & Missas frequentare non prætermittant.* Primis Ecclesiæ sæculis Fideles ad nocturnas preces surgebant, ex Tertulliano in Apologiæ cap. 2. ex Plinii epistola ad Trajanum de Christianis, & Eusebii lib. 3. cap. 33. atque Nicephori lib. 3. cap. 17. quibus adde Hilarium in Psalmum 118. & Ambrosium variis in locis. Sollemnis erat etiam Lucernarii hora sub finem diei, teste Prudentio cum aliis, antequam Vesperarum nostrarum ritus esset institutus. Scriptor constitutionum apostolicarum in lib. 8. cap. 34. Fideles omnes universim alloquens: *Precationes*, inquit, *facite mane, tertia, sexta, nona, vespere, atque ad galli*

Ggg

cantum. Postea refrigescente pietate, diebus festis ac Dominicis Fideles à Matutinis abesse religioni duxerunt. Unde Ebroinus die Dominico, cùm ab hoc Matutinarum officio in ædes suas rediret, ab adversariis necatus est. Nunc eò devenit pietas, ut qui à Missa vel privata non abfuerit diebus præceptis, egregiè religiosus habeatur, quod tamen citra offensam dictum sit piorum hominum, qui nostra etiam ætate, priscorum Christianorum religionem ac mores pro modulo imitantur.

§. V.

Divinorum Officiorum in Gallicanis Ecclesiis antiqua ordinatio describitur.

48. HActenus quid de Cursu Gallicano in variis Ecclesiis observare licuit, rudi opere exposuimus: sed in quo hic Cursus consisteret, nondum ex superioribus satis distinctè intelligitur. Id verò accuratè describere difficile est: tum quia diversi fuerunt in variis Galliarum Ecclesiis ritus: tum quia nos hujus rei vetera monumenta deficiunt. Sed tamen generale quoddam Gallicani cursus specimen sub uno conspectu hic ponere visum est, ad majorem argumenti quod tractamus illustrationem.

49. Principio id maximè curarunt ubique Episcopi, ut in quavis provincia uniformis in divinis officiis ritus servaretur. Exstant varia hac de re decreta cùm apud Gallos, tum apud Hispanos. Insignis est in primis constitutio Toletani Concilii IV. cujus Patres post expositam catholicam Fidem nihil antiquius habuerunt, quàm ut uniformem psallendi modum adstruerent canone 2. *Placuit ut omnes Sacerdotes, qui Catholicæ Fidei unitate complectimur, nihil ultra diversum aut dissonum in Ecclesiasticis*

Sacramentis agamus: ne qualibet nostra diversitas apud ignotos seu carnales schismatis errorem videatur ostendere, & multis exstet in scandalum varietas Ecclesiarum. Unus ergo ordo orandi atque psallendi à nobis per omnem Hispaniam & Galliam conservetur; unus modus in Missarum sollemnitatibus, unus in vespertinis, matutinisque officiis: nec diversa sit ultra in nobis Ecclesiastica consuetudo, quia una Fide continemur & regno. Hoc enim & antiqui canones decreverunt: ut unaquaque Provincia & psallendi, & ministrandi parem consuetudinem habeat. Hoc decretum conditum est non solum pro Hispaniis, sed etiam pro Gallia Narbonensi, quæ tunc Vesigothorum regno continebatur.

50. Qui sint illi canones à Toletanis Patribus laudati, intelligimus ex decretis aliorum Conciliorum, nempe Bracarensis in Lusitania, Gerundensis in Catalania, & apud Gallos Venetici & Epaonensis. Sic habet Veneticum anno CCCC. LXV. celebratum in canone 15. *Rectum quoque duximus, ut vel intra Provinciam nostram, sacrorum ordo & psallendi una sit consuetudo; & sicut unam cum Trinitatis confessione Fidem tenemus, unam & Officiorum regulam teneamus: ne variata observatione, in aliquo devotio nostra discrepare videatur.* Epaonense anno D. XVII. in canone 27. *Ad celebranda divina Officia, ordinem quem Metropolitani tenent, Provinciales observare debebunt.*

51. Neque verò solum in unaquaque provincia, sed etiam in tota Gallia communis quidam ritus vigebat, si non in omnibus, saltem in plerisque uniformis, qui communi appellatione CURSUS GALLICANUS à majoribus nostris dictus est, ut in actis sancti Walarici Abbatis. *Cursum verò tam monasterialem, quàm &* GALLICANUM *magno*

ſtudio indeſinenter obſervabat. Idem de ſancto Serenico legitur, nempe quod *abſque peculiari ſupplicatione, Romanum ſeu* GALLICANUM, *necnon & ſanctorum Benedicti & Columbani Curſum horis ſingulis Domino decantaret.* Itaque Gallicanæ omnes Eccleſiæ in unum aliquem modum conſpirabant, qui *Curſus Gallicanus* dicebatur.

52. De nocturnis Officiis id ſtatuit anno D. LXVII. Concilium Turonenſe ſecundum canone 18. *Ut in diebus feſtis ad Matutinum ſex antiphonæ binis Pſalmis explicentur... Septembri ſeptem antiphonæ binis Pſalmis: Octobri octo binis Pſalmis; Novembri novem ternis Pſalmis; Decembri decem ternis Pſalmis: Januario & Februario itidem uſque ad Paſcha.* Ubi obiter adverte, annum deſinere in Paſcha. Sed quid ſibi volunt hæc ſimiliaque verba? *Sex antiphonæ binis Pſalmis explicentur.* An plures antiphonæ quàm Pſalmi? Immo bini aut terni Pſalmi pro ſingulis antiphonis. Id ex conſequentibus intelligitur, ubi additur, ut *vel duodecim Pſalmi* expediantur ad Matutinum. Ergo ſub ſingulis antiphonis bini Pſalmi canebantur.

53. Quid Patres Synodi Turonenſis *Matutini* vocabulo hic ſignificent, non levis eſt difficultas. Quidam hunc locum de nocturno Officio interpretantur, quidam de ſolis Laudibus matutinis, quas *Matutinorum* nomine ſanctus Benedictus aliique veteres deſignare ſolent. Jam ſuperiùs pag. 110. præmiſimus, *Matutinum* ſeu *Matutinos* ambiguæ eſſe ſignificationis, quo nomine aliquando Laudes (ut vocamus) aliquando Primæ Officium exprimitur apud Caſſianum; aliquando verò ipſum nocturnum Officium, quod matutinis horis celebrari mos erat in Dominicis diebus & feſtis minoris

ſollemnitatis. Duplicis quippe generis erant nocturnæ preces: aliæ *Vigiliæ* in ſollemnioribus feſtis uſitatæ, ſic dictæ, quòd ab ineunte, aut certè à media nocte circiter initium ducerent: aliæ *Matutinæ* in profeſtis & Dominicis, quibus tardiùs nocturnæ preces perſolvebantur. In hoc ſignificatu *Matutinum* ſumitur in Concilio Venetenſi anni CCCC. LXV. canone 14. ubi præcipitur, *ut clerici qui in civitate fuerint, matutinis hymnis interſint;* & in Concilio Turonenſi præmiſſo. Hanc enim eſſe iſtius Concilii ſententiam perſuadet primo Patrum exemplum ex Caſſiano petitum ad probandum duodecim pſalmorum numerum apud Ægyptios monachos receptum tam *in nocturnis*, quàm *in veſpertinis conventiculis*. Deinde nequaquam veri ſimile eſt ſolum Laudum Officium, omiſſis precibus nocturnis, à Patribus Turonenſis Synodi fuiſſe inſtitutum. Ad hæc is non erat Laudum ritus per id tempus in Gallicanis Eccleſiis, qualis in eo Concilio aſſignatur. Nam ad Officium *temporis matutini* ſeu laudum Gallus Arvernorum Epiſcopus, morti proximus, recitavit *pſalmum quinquageſimum*, *benedictionem* ſeu canticum trium Puerorum, & *Alleluiaticum pſalmum*, id eſt Pſalmum 148. & duos ſequentes, qui *Alleluia* pro titulo habent, teſtante Gregorio de vitis Patrum cap. 7. Præter ea idem Gregorius nocturnas publici officii preces non uno in loco *Matutinas* appellat. Primus locus eſt in lib. 1. de miraculis ſancti Martini cap. 33. *Tertia autem nocte poſtquam advenimus ad ſanctam baſilicam, vigilare diſpoſuimus, quod & implevimus.* Has vigilias Gregorio cum ſuo clerico privatas fuiſſe conſtat ex contextu narrationis. *Mane autem facto*, ſubdit Gregorius, *ſigno ad* MATUTINAS *commoto, reverſi ſumus dormitum.* En ſignum

publicarum de nocte precum, quæ hìc *Matutinæ* vocantur. Alter locus est apud eumdem Gregorium in lib. de vitis Patrum cap. 8. ubi Nicetius Lugdunensis antistes, cùm aliquando *surrexisset ad* MATUTINUM, *expectatis duabus antiphonis, egressus* dicitur *in Sacrarium: ubi dum resideret, Diaconus responsorium Psalmum canere cœpit*, nimirum post lectionem.

54. Itaque secundùm præscriptum Concilii Turonensis, duodecim minimùm Psalmis, continenter sub sex antiphonis recitatis, succedebant lectiones cum suis responsoriis. De mense Augusto nulli Psalmi præscribuntur, sed hoc tantùm: *Toto Augusto manicationes fiant, quia festivitates sunt & Missæ Sanctorum.* Quem locum explicat Aimoïnus in lib. 3, Historiæ Francorum cap. 81. *Porro toto Augusto, propter crebras festivitates, manicationes fiebant. Manicare autem mane surgere dicitur.* Sed quid consequentiæ est, ut quia toto Augusto mane surgebatur ob frequentes festivitates, nulli Psalmi ad hunc mensem præscribantur? Fortasse quòd Missæ Sanctorum tunc summo mane dicerentur ob messis necessitatem. Nam festivitates illæ pleræque celebratione Missæ terminabantur. *Antiphonarium Turonense* recensetur inter libros, quos medio sæculo octavo Wido Abbas Fontanellensi monasterio largitus est. Quod de mensis Augusti Missis quotidianis tradit Concilium, longè recedit à more Cisterciensium, id est Barbelensium in diœcesi Parisiensi monachorum: qui *messionum tempore cessabant à sollemnitate Missarum*, quoniam colligendis segetibus erant occupati. Quocirca Philippus Augustus instituit, ut *singulis diebus* MANE, in remedium animæ patris sui Ludovici VII. qui istic sepultus est, *Missarum sollemnia celebrarentur*. Quibus peractis, *si quas haberent mes-*

ſes monachi, *quotidie poſſent illis metendis operam dare.* Hujus rei diploma datum eſt anno M. C. LXXXVI. editum in lib. 6. de re Diplomatica.

55. Ad Vigilias ſeu nocturnas preces aliquando ipſi Epiſcopi, aliquando is, cui hæc ab eis commiſſa fuerat, clericos excitabant. De ſancto Germano Pariſiorum Epiſcopo Fortunatus tradit, id per ſe ipſum præſtitiſſe, ut ſuperiùs vidimus. Cæſarius Arelatenſis hanc curam Stephano Diacono injunxerat, ex vitæ ejus lib. 2. num. 4. qui Cæſarius id obſervabat, *ut nullus ſuorum, qui ſecum manebant, ante horam legitimam excitaretur.* Ita ſanctus Benedictus officium ſignificandi Officii divini imponit Abbati, aut diligenti alicui fratri, cui Abbas vices ſuas commiſerit.

56. Concilium Narbonenſe anni D. LXXXIX. canone 2. præcipit, ut *in fine cujuſque Pſalmi* GLORIA *dicatur, & per intervalla majorum.* Nam Pſalmi prolixiores in duas *pauſationes* dividebantur, *& per quamcumque pauſationem Gloria Trinitatis decantabatur.* Quod etiam ſtatuit ſanctus Benedictus. Ad hæc *Sicut erat* poſt *Gloria* addit Concilium Vaſenſe ſecundum canone 5. Denique præter *hymnos Ambroſianos* Concilium Turonenſe ſecundum mox laudatum canone 23. admittit etiam eos, qui *digni ſunt formâ cantari.*

57. Primæ officium quando primùm in Gallia receptum ſit, non conſtat. Caſſianus in lib. 1. Inſtitutionum cap. 4. auctor eſt, hanc *Matutinam* (quo nomine Primæ Officium intelligit) *in occiduis vel maximè regionibus obſervatam* fuiſſe, quod an de Gallia intelligendum ſit, dubitare licet: cùm nulla mentio Primæ fiat in conſtitutione Injurioſi Epiſcopi Turonenſis, qui Tertiam & Sextam inſtituit, nullâ Primæ facta mentione, quod etiam

de Cæſario Arelatenſi ſuperiùs vidimus. At reponi poteſt, Primæ quidem Officium diebus ferialibus, de quibus agit Injurioſi conſtitutio, non fuiſſe præſcriptum, ſed tantùm feſtivis ac Dominicis. Certè Cæſarius in Regula ſua his ſolis præter Sabbatum diebus, ſcilicet majoribus feſtis & Dominicis, Primam præſcribit his verbis. *Deinde dicenda eſt Prima cum Pſalmis ſex, & hymnus,* FULGENTIS AUCTOR ÆTHERIS: *Lectiones duæ, una de veteri, alia de novo Teſtamento; & capitellum. Hoc modo Dominica vel Sabbato & majoribus feſtivitatibus fieri debet.* Quod ſi Cæſarius Primæ officium ſanctimonialibus pro diebus ferialibus non impoſuit; multo minùs inſolens eſſe debet, quod idem in Eccleſia ſua Cathedrali, itemque Injurioſus in ſua illud eiſdem diebus prætermittendum cenſuerint. Totidem Pſalmos & lectiones, cum capitello, eumdemque hymnum ad Primam inſtituit Aurelianus: ſed eam diebus ſingulis aſſignaſſe videtur.

58. Idem ad ſubſequentes horas exigit ſex Pſalmos, tum poſt antiphonam, hymnum, lectionem, & capitellum: ad Lucernarium Pſalmum directaneum, antiphonas duas, hymnum, & capitellum: ad duodecimam Pſalmos decem &octo, antiphonam, hymnum, lectionem, & capitellum. Ubi vides, in omnibus officiis hymnum Pſalmis & Antiphonis poſtponi, quem nos ad Primam & tres ſubſequentes Horas præponere ſolemus. Lucernari officium, ut duodecimæ prævium, celebrabatur eo tempore, quo lucernæ accendebantur ad duodecimam, id eſt ad Veſperas.

59. In Concilii Turonenſis canone prælaudato fit mentio de Sexta & Duodecima, non definiendo, ſed comparando utriuſque officia ab antiquis Patribus inſtituta

cum

cum Matutino, cujus officium in eo Concilio definitur. Sic quippe argumentantur hujus Concilii Patres. *Quia Patrum statuta praeceperunt, ut ad Sextam sex Psalmi dicantur cum* ALLELUIA; *& ad Duodecimam duodecim Psalmi item cum* ALLELUIA: *cur ad Matutinum non item vel duodecim explicentur?* Ex quibus verbis dubium est, an Concilium statutis veterum Patrum, (scilicet Orientalium; de quibus Cassianus in libro 2.) adhaeserit in assignando Sextae & Duodecimae officio.

60. Duodecimae officium à Completorio distinctum fuisse patet ex Regula Aureliani. In veteri Missali Gallicano duae referuntur orationes pro duodecima, nempe pro vigiliis Nativitatis Domini & Paschae. Posterior horam notat, Deum deprecando, ut *vergente die* vocem rugitûs exaudiat, & *superveniente caligine noctis* Fideles luminis sui splendore illustret. Itaque *vergente die*, id est hora lucis ultima, hoc officium celebrabatur.

61. Caesarius ad Lucernarium seu Vesperas benedictionem populo impertiebatur, ex vitae ejus libro 2. num. 12. *Factum est ut quodam tempore quatuor ei Episcopi ad occursum venirent: cum quibus ad Lucernarium ad basilicam sancti Stephani descendit. Cumque expleto Lucernario benedictionem populo dedisset*, &c. Praeter ea saepe homilias aut ipse *memoriter* recitabat, aut, si quando valetudo non sinebat, per alios recitari curabat, tam *ad Matutinos*, quàm *ad Lucernarium, ut nullus esset, qui se de ignorantia excusaret.* Neque id solum diebus festivis, sed & ferialibus praestabat. Lege sis admonitionem in sermonem 22. Appendicis novae Augustinianae. De hac benedictione, quae ab Episcopis vel Presbyteris in fine Matutinorum & Vesperarum dabatur, legendus est canon 30. Concilii Agathensis. *Et quia convenit*

que à terrenis sollicitudinibus magis liberi & immunes. Quapropter Apostoli sic orationi sese adstrictos esse sentiebant, ut relicta Diaconis inferioris ministerii cura, totos se precationi & prædicationi verbi Dei addictos profiterentur. Sed quoniam humana imbecillitas, atque adeo multiplex hujusce vitæ necessitas non patitur, ut homines continua mentis intentione in Dei laudibus & oratione occupentur; immo etiam Deo magis acceptum sit, ut clerici aliis Ordinis sui officiis, quæ proximi caritas exigit, identidem incumbant: ideo *diversas orandi horas*, ut Hieronymus ad Eustochium loquitur, *habere debent, ut si fortè aliquo fuerint opere nimiùm detenti, ipsum eos ad officium tempus admoneat.* Atque hoc demum pacto jugis orationis præceptum implere possunt, ex Augustino, *si nullo die intermittantur opera orandi.* Porro, ut idem sanctus Doctor ait in epistola ad Probam; *ideo per certa intervalla horarum ac temporum etiam verbis rogamus Deum, ut ipsis rerum signis nos acriùs excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem frequentior præcedit affectus.*

64. Sancta hæc institutio nulli non probatur: sed durior multis videtur illa obligatio, qua sub letalis peccati pœna hæc divinorum officiorum recitatio à sacris ministris exigitur. Censent quippe ejusmodi homines novitiam hanc esse obligationem, priscis temporibus ignotam, nec ulla Ecclesiæ universæ lege impositam, sed à Scholasticis & à casuum arbitris inductam. Et quidem optandum esset, ut Christi ministrorum voluntas ita sponte sua curreret ad officia pietatis, ut nullo legum stimulo indigeret. Sed tanta est depravatio consuetudinum, tanta opinionum vanitas, ut legum adminicula necessaria sint ad revocandos bonos mores, ne penitus

intereant; & ad retinendam pietatem, ne Dei oblivio tandem animos occupet, quod ſanè magnopere timendum eſſet de multis eorum, qui divino cultui mancipati, ita rerum ſæcularium curis ac deſideriis abripiuntur, ut niſi ad Deum precandum quadam lege admonerentur, minùs de Deo cogitaturi eſſent, quàm ipſi ſæculares. Itaque ad Eccleſiæ religionem pertinebat, ut languentem ſacrorum miniſtrorum pietatem legibus excitaret: ut ſaltem aliquot horas divinis laudibus inſumerent, quorum omnis cogitatio in Deum, & de Deo eſſe deberet. Sive ergo ea lex eſt, ſive conſuetudo, quâ miniſtri ſacri ad recitandas Horas canonicas tenentur, ſancta & inviolabilis eſſe debet: cùm ſit quædam interpretatio juris divini, ortaque ſit ex ipſa clericorum conditione, qui toti divino cultui ſunt mancipati. Sed his omiſſis, duo nobis hoc loco diſquirenda ſunt. Unum, quo ex tempore hæc divinorum officiorum privata recitatio in Eccleſia recepta ſit, præſertim apud Gallos. Alterum, quo demum ſæculo in legem evaſerit hæc conſuetudo; & an fuerit lex illa generalis.

65. Atque ut à priori incipiam, non uno in loco Venantius Fortunatus memorat, Germano Pariſiorum Epiſcopo, qui medio ſæculo ſexto vixit, hunc fuiſſe morem, ut quotidianum Curſum religiosè perſolveret. Nam in ejus vitæ capite 63. mentionem facit de *cantato Curſu Tertiæ* per Germanum, id eſt recitato: & ſignantiùs capite 76. *Qui equitans in itinere*, inquit, *ſemper de Deo aliquid, aut verbo contulit, aut cantavit*, CURSUM NUDO CAPITE DICENS, *etſi nix aut imber urgeret*. Gregorius verò Turonenſis ita Curſui recitando etiam addictus erat, ut *expergefactus circa medium noctis, ad Curſum reddendum ſurgeret*, in Hiſtoriæ lib.

8. cap. 15. Et in lib. 5. cap. 19. cùm is apud Parisios versaretur tempore Concilii, *Ea verò nocte*, inquit, *decantatis nocturnalibus hymnis*, id est privatim recitatis, *ostium mansionis nostræ gravibus audio verberibus cogi.* Idem de se ipse testatur in lib. 9. cap. 6. Neque id peculiari religione faciebat, sed ex more aliorum Sacerdotum, nam in libro de gloria Confessorum cap. 31. agit de quodam Presbytero, qui in itinere constitutus, cùm apud pauperem quemdam hospitatus esset, JUXTA MOREM SACERDOTUM *nocte ab stratu suo consurrexisse, & orationi adstitisse* perhibetur. Unde in lib. de vitis Patrum cap. 7. Gregorius Lingonensis Præsul, *nocte de stratu suo, nullo sentiente, consurgens, ad orationem, Deo tantùm teste, pergebat; ostio divinitus reserato, attentè psallebat in baptisterio.* Hoc psallentium, *tamquam multarum vocum, per trium horarum & fere amplius spatium audiebatur.* Postea, *impleto Cursu, revertens ad lectulum, ita se cautè super stratum deponebat, ut prorsus nemo sentiret.* Denique (quod maximè ad rem facit) Gregorius Turonensis Salonio & Sagittario Episcopis, quod Cursum sacrum negligerent, vitio vertit in lib. 5. cap. 21. *Nulla prorsus de Deo erat mentio: nullus omnino Cursus memoria habebatur.*

66. Incertum quo tempore celebratum sit Concilium Namnetense, cujus canonem 19. adducit ineunte sæculo decimo Regino Abbas Prumiensis in lib. 1. cap. 208. *Presbyter, mane matutinali officio expleto, pensum servitutis suæ canendo* (id est recitando) *Primam, Tertiam, Sextam, Nonamque persolvat*, &c. quæ superiùs retulimus. Particularis quidem hæc Synodus est, non universalis: sed tamen ejus auctoritas valet ad probandam Ecclesiæ tunc temporis consuetudinem ac legem. Suffra-

gatur Chrodegandus Mettensis antistes post medium sæculum octavum. Is enim in Regulæ Canonicis præscriptæ cap. 27. ita præcipit. *Quicumque ex clero in itinere cum Episcopo vel cum alio proficiscuntur, ordinem suum, in quantum iter vel ratio permiserit, non negligant: & non eos debent præterire horæ constitutæ, tam de officiis divinis, quàm aliunde.* Neque id solum pii moniti & consilii instar erat, sed ita præceptum censebatur, ut qui secus fecissent, peccati se reos agnoscerent. Unde Alcuinus in formula Confessionis col. 166. *Peccavi quod negligens fui de meo Cursu, quem per horas canonicas exsolvere debui; & de mea psalmodia, & de meis orationibus*, &c.

67. Sæculo nono ineunte scribebat auctor ille, cujus librum de benedictione Dei Stevartius edidit, nuncupatum Bathurico Episcopo Ratisponensi. Hic verò in Præfatione sua carpit nonnullos Sacerdotes & Episcopos, qui, ut liberiùs genio indulgere possint, priusquam dormitum eant, *nocturnas vigilias desidiosè persolventes, stratu mox decubant. Surgentes verò dum se vestibus induunt, diurna peragunt officia: putantes sibi sufficere posse, si saltem quoquo modo illa decantent*, id est recitent. *Ignari, quia Horæ sunt in sancta Ecclesia constitutæ, quibus per diem & noctem divinæ servitutis officia persolvantur.... Quas si negligimus, sanctorum Patrum institutis contraimus: quibus contraire periculosum est. Neque enim possunt communionem sanctam Ecclesiæ habere, qui ejus instituta, etsi non verbis, operibus verò impugnare nituntur: dum quod* PERMAXIMUM *est in sancta Ecclesia,* SI CUM CARITATE ET PIETATIS STUDIO PERAGATUR, *id est laudis divinæ psalmodia modulata, & Missarum sollemnia, nec temporibus congruis, nec religiosis celebrant*

affectibus. Quàm longè erat auctor ille à sententia eorum, qui divinorum officiorum recitationem vel in unam conjiciunt horam, vel inter ἀδιάφορα reponunt. At quàm religiosior erat Liudgerus Episcopus, qui nullâ Regis reverentiâ potuit tantisper abduci à Cursu recitando (quod etiam de sancto Saba legitur) noctu cum clericis suis divina officia persolvere solitus.

68. Huc spectat Leonis Papæ IV. homilia quarta ad Presbyteros & Sacerdotes. *Omni nocte ad nocturnas horas surgite: Cursum vestrum horis certis decantate: Missarum celebrationes devote peragite*. Quod totidem verbis repetit Ratherius in homilia synodica ad suos Presbyteros.

69. Sæculo decimo occurrit in statutis Eadgari Anglorum Regis formula Confessionis apud Spelmannum pag. 459. *Confiteor me horas meas canonicas neglexisse*. Et ne quis leve peccatum esse putet, id maximè advertendum, quod inter accusationum capita, quæ Johanni XII. objecta sunt, atque Ottonem ad eum exauctorandum adduxerunt, unum est, quod *matutinas & canonicas horas non celebrasset*, apud Liutprandum in lib. 6. cap. 7. Jam ergo tunc censebatur gravissima illa obligatio, non pia meri consilii admonitio. Audi Jacobum à Vitriaco in Historiæ occidentalis cap. 34. *Licet autem Sacerdos privatas orationes, & secretas deprecationes variis circa curas animarum occupationibus intentus possit aliquando dimittere; horas tamen canonicas non debet omittere. Aliæ enim orationes sunt voluntatis*, HÆ AUTEM NECESSITATIS. His adde sanctiones Concilii Basileensis, & Lateranensis sub Leone X. quæ beneficiatos (Basileense addit sacris Ordinibus initiatos) ad recitationem Breviarii adstringunt.

70. Prætereo alias aliarum Ecclesiarum constitutiones,

qualis eſt Concilii Toletani IV. in canone 10. ubi Sacerdotibus & ſubjectis clericis ſub gravi interminatione præcipit Dominicam orationem quotidie aut *in publico*, *aut in* PRIVATO *officio recitari.* Ex quo intelligitur, privatam divini officii recitationem clericis apud Hiſpanos etiam tunc præceptam fuiſſe, id eſt ante ſæculum ſeptimum. Eodem ſæculo apud Græcos Johannes, cognomento Eleemoſynarius, *divinum quidem Eccleſiaſticæ regulæ officium cum attentione mentis, cordiſque contritione præfinitis peragebat temporibus.* Ubi auctor Græcus τεῖαν λειτεργίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κάνονος appellat. De Officio publico intelligendus Concilii Carthaginenſis IV. canon 49. *Clericus qui abſque corpuſculi ſui inæqualitate vigiliis deeſt, ſtipendiis privetur.* Eodem ſpectat canon 14. Concilii Venetenſis. *Clericus, quem intra muros civitatis ſuæ manere conſtiterit, & à matutinis hymnis ſine probabili excuſatione ægritudinis inventus fuerit defuiſſe; ſeptem diebus à communione habeatur extraneus*, &c.

71. Non ſolùm itinerantes, ſed etiam graviſſimis morbis detenti, officium divinum aut ipſi recitabant, aut coram ſe recitari curabant. De Eugendo ſeu Augendo Abbate Jurenſi, qui ſub annum D. X. ad ſuperos abiit, id traditum eſt ab Anonymo æquali, quod cùm ultra ſexagenariam ætatem *ſex fere menſibus inæqualitate corporea laboraret; numquam tamen canonico uſque ad horam defuiſſet Curſui.* Idem ſcribitur de Benedicto Anianenſi Abbate, de Adalhardo Corbeienſi, & aliis. At Benedictus, cognomente Biſcopus, Beda teſtante. cùm *non facile ad explendum ſolitum pſalmodiæ Curſum linguam vocemve poterat levare; per ſingulas diurnæ ſive nocturnæ orationis horas aliquos ad ſe fratrum vocabat:* *quibus*

quibus Psalmos consuetos duobus in choris resonantibus, & ipse cum eis, quatenus poterat, psallebat. Quod item de Gervino Centulensi Abbate memoriæ proditum est.

72. At hi monachi erant. Certè: sed etiam clerici paullo minus quàm monachi Deo consecrati sunt; duplici titulo plerique divinis officiis recitandis obnoxii, nempe titulo consecrationis, & beneficii Ecclesiastici, quod monachis non competit. Et quidem Gallus, Arvernorum Episcopus sanctus, morti proximus, *adveniente die tertia*, quæ erat Dominica dies, albescente jam cælo, interogat quid in Ecclesia psallerent. *Dixerunt benedictionem sese psallere*, id est canticum. *Benedicite. At ille psalmo quinquagesimo & benedictione decantata, & alleluiatico cum Capitello expleto, consummavit Officium totum temporis matutini*, Laudes vocamus. Hæc ex Gregorio de vitis Patrum cap. 6.

73. Ad itinerantes quod attinet, non modò religiosi, sed etiam clerici sæculares etiam antiquitus divina officia persolvebant. Id exemplis superius probatum est, scilicet ex Gregorio Turonensi Episcopo & ex Regula Chrodegangi; ne repetam exemplum sancti Germani Episcopi Parisiensis: quibus adde exemplum Epiphanii Episcopi Ticinensis. Inde est quod clerici omnes Psalmos memoriâ tenere debebant ex canonum præscripto. Quam ob rem Gennadius CP. Patriarcha *neminem ordinabat, qui Psalterium non sciret memoriter*, ex Theodoro Lectore apud eruditissimum Valesium pag. 554. An lectiones etiam recitarent itinerantes, erit fortasse qui inquirat. Sanè monachi saltem libellos seu codices hujus rei gratiâ gestabant. Nam ut omittam id quod de Equitio Abbate narrat Gregorius M. qui Equitius *sacros codices in pelliciis sacculis dextro lævoque latere*

portare solebat; quod etiam de Fructuoso Episcopo Bracarensi legimus: Gregorius IX. de monachis foras profecturis id statuit, *ut ipsi Horas dicant in via, & de libris provideatur iisdem.* Id generis duos pro itinerantibus codices in sacrario Cisterciensi aliquando vidimus, quos hoc modo describit Josephus Meglingerus in Itinere suo Cisterciensi. Libelli trium digito-
„ rum latitudinem non excedunt, plus tamen longitu-
„ dinis habent. Dum clausos aspicis, parvi apparent:
„ at aperti triplo majores evadunt, foliis, quæ ex mem-
„ brana rudi constant, ter complicatis, deorsum, &
„ ambobus lateribus. Neque in utraque parte litteris im-
„ plentur paginæ, sed interius tantùm: ita ut licet fo-
„ lium à folio sejungas, nisi plicæ explicentur, nullæ
„ litteræ prostent, quæ quidem minutissimæ paucis syl-
„ labis totas periodos brevissimo compendio absol-
„ vunt. Nulla compage seu tegumento vinciuntur:
„ sed uno in latere filum colligat folia, ne dif-
„ fluant: ac deinde sacculus ex corio libellos recipit.
Hæc ille.

74. Quantâ porro reverentiâ divinis officiis interesse solerent majores nostri, intelligimus ex facto sancti Martini Episcopi Turonensis, quem *in Ecclesia nemo umquam sedere conspexit*, ut legitur in lib. 2. de ejus vita. Quod etiam de sancto Epiphanio Ticinensi Episcopo Ennodius tradit. *Is junctis pedibus usque ad consummationem mystici operis stare se debere constituit: ita ut humore vestigiorum locum suum depingeret, & longè adspicientibus indicaret.* Quosdam tamen formulis accubuisse discimus ex Gregorio in lib. 8. cap. 31. ubi de Prætextato Rotomagensi Pontifice agens, *Adveniente,* inquit, *Dominicæ resurrectionis die*, id est Dominica,

cùm Sacerdos Prætextatus *ad implenda Ecclesiastica officia ad Ecclesiam maturiùs properasset, antiphonas juxta consuetudinem incipere per ordinem cœpit. Cumque inter psallendum formulæ decumberet*, &c. Id tamen improbat Petrus Damiani in Opusculo 39. Immo & Chrodegangus Mettensis Episcopus in Regulæ cap. 26. *Nec cum baculis, aut cambutis, aut fustibus in choro exceptis debilibus, sed religiosè illis standum & psallendum est. Sunt enim quidam clericorum, qui in sæcularibus negotiis & disceptationibus pæne totum infatigabiliter deducunt diem: & mox ut Ecclesiam ad divinum officium peragendum intraverint, ita fatigati videntur, ut nec orationi vacare, nec ad psallendum stare queant; sed potiùs sedentes, non divinis, sed vanis solent instare loquelis*, &c. Quid sit *cambutis* inniti in officio divino, intelligimus ex vita mſ. sancti Victurii Episcopi Cenomannensis, cui sanctus *Martinus dedit baculum* seu *sustentaculum, super quod solent Sacerdotes fusis*, id est fundendis, *orationibus sustentari.* In pervetusto codice, qui vitam sancti Amandi Trajectensis Episcopi continet, apud Elnonem asservato, vidi ejusmodi Episcoporum imagines, qui una manu pedum pastorale gestant, alia baculum recurvum, & quidem breviorem, quo seipsi inter orandum sustentabant. Hodie quoque in Ecclesia sancti Georgii apud Venetias, ejusmodi cambutis inter orandum uti solent homines promiscui sexus, ut me monuit eruditus & venerabilis Claudius Castellanus Canonicus Ecclesiæ Parisiensis. Ad hæc in libello supplici monachorum Fuldensium ad Carolum M. hi conqueruntur, quòd præ Ratgarii Abbatis duritia ipsis infirmis *nec baculum pro sustentatione ferre liceat, nec ad inclinatorium, quod nos formulam dici-*

mus, morando inhærere. Multo minùs ſanis (neque verò id petunt Fuldenſes) hæc indulgentia concedebatur, ut tempore divini officii formulæ incumberent.

75. Ad extremum maximè pia & ſancta eſt (ut jam diximus) illa Eccleſiaſticarum precationum inſtitutio, ſive publicè, ſive privatim recitandæ ſint. Quid enim aptius ad Deo debitum cultum honoremque perſolvendum? Aut quid ad excitandam Fidelium pietatem accommodatius, ut vel ſuo ipſius teſtimonio probavit Auguſtinus, quàm Pſalmorum in Eccleſia cantus? Jam verò nihil ad refricandam Dei Opt. Max. memoriam efficacius, quàm ejuſmodi preces privatim recitandæ: quarum obligatio ſi nonnullis durior videtur & moroſior; timendum eſt, ne id ex divinarum rerum tædio & faſtidio oriatur. Cum enim Breviarium (quod vocant) tria contineat magnopere utilia & ædificatione plena, Dei videlicet laudes, lectiones & orationes; nihil homini religioſo ſuavius, nihil ſanctius, quàm Dei laudes ex Pſalmis depromtæ, quæ mentem ad Deum rapiunt, & ſacro divini amoris igniculo accendunt. Quid verò Eccleſiaſticis hominibus antiquius eſſe debet aut familiarius, quàm lectiones ex Scripturis divinis, quæ plurimum in ſacris Officiis locum habent? Denique quid pretius & ſolidius ad devotionem, quàm Orationes ſeu Collectæ ab Eccleſia probatæ, cum frequenti recitatione Dominicæ precationis? Nihil itaque Dei miniſtris convenientius inſtitui poterat, quàm illarum precum Breviarium, ſi modò à nimia prolixitate, & ab incertis hiſtoriis ſit repurgatum. Id pro ſua providentia identidem curarunt ſummi Pontifices, emendando Breviario Romano, quod aliorum exemplum eſſe debeat. Sed quia multa in dies à viris doctis illuſ-

trantur, eam in se curam etiam susceperunt Episcopi maximè Gallicani, quorum hac in re sedulitas & religio alios ad idem opus merito incitat. Et quidem in Ecclesiasticis officiis *non novella audiri decet vel levia*, ut scribit Bernardus in Epistola 312. ad Arremarenses, *sed certè authentica & antiqua, quæ & Ecclesiam ædificent, & Ecclesiasticam redoleant gravitatem. Quod si nova audire libet, & causa requirit; ea, ut dixi, recipienda censuerim, quæ cordibus audientium, quo gratiora, eo utiliora reddat & eloquii dignitas, & auctoris. Porro sensa indubitata resplendeant veritate, sonent justitiam, humilitatem suadeant, doceant æquitatem: quæ etiam lumen veritatis mentibus pariant, formam moribus, crucem vitiis, affectibus devotionem, sensibus disciplinam.* Tot verba, tot oracula, sanctissimo Ecclesiæ Patre ac Doctore digna.

76. Ceterum ut ad scopum redeam, parum interest, quo jure primùm inducta sit hæc Breviarii recitandi obligatio, lege an consuetudine: cùm legitimo fundamento innitatur, scilicet præcepto generali, quo Christiani omnes ad jugem precationem tenentur; & speciali Dei ministrorum conditione, qui totos sese divino cultui manciparunt. Is enim divinum & apostolicum de indesinente oratione præceptum implere censetur, *qui canonicis horis quotidie, juxta ritum Ecclesiasticæ traditionis, psalmodiis precibusque consuetis Deum laudare & rogare non desistit*, ut ait Beda in Lucæ cap. 18. Sunt quidem & alia non minoris momenti sacrorum ministrorum officia & onera: neque ad hoc unum eis assignati sunt tam copiosi Ecclesiæ proventus, quasi recitato semel Breviario, muneris sui summam statim expleverint. Quædam quippe alia ab

Ecclesiasticis viris exiguntur, lectio & studium sanctarum Scripturarum & sacræ traditionis, divini verbi prædicatio, caritatis officia, aliaque id genus exercitia virtutis. Hæc oportet facere, sed pias etiam precationes non omittere.

77. Neque desunt diligenti ac cordato viro temporis intervalla & feriæ ad utrumque præstandum, ubi semel ejus animum pietas, & divinarum rerum, seclusis inutilibus curis, sollicitudo imbuerit: cùm legamus sæculares viros, (nec nostra ætate etiam exempla desunt) immo etiam Reges, qui strenuè rem publicam per se ipsi administrabant, inter tot negotiorum turbas eisdem precationibus non defuisse. Hujus rei testes duos appello, Alfredum scilicet Anglorum Regem, & sanctum Ludovicum. Alfredus quippe, referente vitæ ejus scriptore accurato Assero, *inter bella & præsentis vitæ frequentia impedimenta, necnon paganorum infestationes & quotidianas corporis infirmitates, inter regni gubernacula, nihilo minus Missam quotidie audire, Psalmos quosdam & orationes, & Horas diurnas & nocturnas celebrare, & Ecclesias nocturno tempore, orationis causâ, clam à suis adire solebat.* Sic verò totum cujuslibet diei cursum expendebat, *ut octo horas in scribendo, legendo, & orando; octo in cura corporis; octo in expediendo regni negotio transigeret*, quod de eo scribit Willelmus monachus Malmesburiensis. Utinam similis sedulitas animos nostros occuparet. De sancto Ludovico id memoriæ prodidit auctor ejus æqualis in sermone inedito, quem numquam satis laudatus Antonius Herovallius nobis communicavit. *Omnes Horas canonicas, & de gloriosa Virgine semper cum Nota audiebat: submisse tamen easdem inter se & Capella-*

num ſuum, & pro defunctis novem lectiones quotidie dicebat. Media nocte ſurgebat ad confitendum Domino: & Regina bonæ memoriæ aliquando eum propter frigus de veſtimento aliquo operiebat. Sic nulli umquam, etiam occupatiſſimo, deerit tempus & otium ad Deo vacandum, ſi pietatis ſtudium non defuerit.

APPENDIX.

CONTINENS PROBATIONES QUASDAM Liturgiæ Gallicanæ & Curſus Gallicani.

DOMINICA PRIMA ADVENTUS

AD MISSAM OFFICIUM.

EX MISSALI MOZARABUM.

Ad pag. 25. & ſeqq. ECCE ſuper montes pedes Evangelizantis pacem, Alleluia, & annuntiantis bona, alleluia: celebra Juda feſtivitates tuas alleluia, & redde Domino vota tua alleluia. ℣. Dominus dabit verbum Evangelizantibus in virtute multa. *Pſ.* Et redde. ℣. Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui-Sancto in ſæcula ſæculorum amen. *Pſ.* Et redde.

Dicat Presbyter. Per omnia ſemper ſæcula ſæculorum. ℟. Amen. *In Adventu Domini non dicimus*, Gloria in excelſis, *Dominicis diebus & feriis, ſed tantum diebus feſtivis.*

Oratio.

DEus qui per Angelicos choros adventum Filii tui Domini noſtri Jeſu-Chriſti annuntiare voluiſti: qui per Angelorum præconia, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, adclamantibus demonſtraſti: concede ut in hujus Dominicæ reſurrectionis feſtivitate, pax terris reddita convaleſcat, & fraternæ dilectionis caritate innovata permaneat. ℟. Amen.

Dicat Sacerdos.

Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui eſt benedictus, & vivis, & omnia regis in ſæcula ſæculorum, ℟. Amen. ℣. Dominus ſit ſemper vobiſcum. ℟. Et cum ſpiritu tuo.

Lectio Libri Eſaïæ Prophetæ. ℟. Deo gratias. *Capitulo* x.

Ecce dominator Dominus exercituum conſtinget lagunculam in terrore

in terrore, & excelsi staturâ succidentur, & sublimes humiliabuntur, & subvertentur condensa saltus ejus ferro, & Libanus cum excelsis cadet * Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: & replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hedo accubabit: vitulus & leo & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramina aspidis, & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt & non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientis. In die illa Radix Jesse qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum ejus gloriosum. ℟. Amen.

* Cap. xi.

Dicat Presbyter in cornu sinistrum altaris, Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum. *Psallendo.* Qui dat nivem sicut lanam, nebulam velut cinerem spargit: qui emittit christallum suam sicut frusta panis: ante faciem frigoris ejus quis subsistet? ℣. Mittit verbum suum & liquefaciet ea, flat spiritus ejus & fluent aquæ. *P.* Ante.

Dicat Sacerdos: Silentium facite. Sequentia Epistolæ Pauli apostoli ad Romanos. *cap.* xv. *Respondeat Chorus.* Deo gratias.

Fratres. Certus sum ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alter alterutrum monere. Audacius autem scripsi vobis, Fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta & sanctificata in spiritu-sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, in verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus-sancti; ita ut ab

Jerusalem per circuitum usque ad Illiricum repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi hoc Evangelium, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis; cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis ex parte primum fruitus fuero. Nunc igitur proficiscar in Jerusalem ministrare Sanctis. Probaverunt enim Macedonia & Acaïa collationem aliquam facere in pauperes Sanctorum qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis, & sunt debitores eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cum consummavero, & assignavero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christo veniam.
℞. Amen.

Dicat Sacerdos Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam. III *cap.* ℞. *Chorus.* Gloria tibi Domine.

Anno quinto-decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galileæ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Itureæ & Traconitidis regionis, & Lisania Abilinæ tetrarcha; sub principibus sacerdotum Anna & Caïpha; factum est verbum Domini super Johannem Zachariæ filium in deserto; & venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pænitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in Libro sermonum Esayæ prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur; & omnis mons & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & aspera in vias planas; & videbit omnis caro salutare Dei. Dicebat ergo ad turbas qui exierant ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? facite ergo fructus dignos pænitentiæ. Et ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor

non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas det non habenti, & qui habet escas similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis: neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Johanne, ne forte ipse esset Christus; respondit Johannes dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos, veniet autem fortior me post me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus. Ipse vos baptizabit in Spiritu-sancto & igni, cujus ventilabrum in manu ejus, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans, evangelizabat populo. ℞. Amen.

Dicat Presbyter. Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum. *Dicat Chorus.* Lauda. Alleluia. ℣. Mitte nobis Domine auxilium de sancto: & de Sion tu erue nos, alleluia. *Interim quando Chorus dicit,* Alleluia, *offert Sacerdos hostiam cum calice, & cum orationibus quæ sequuntur.*

Acceptabilis sit Majestati tuæ, omnipotens æterne Deus, hæc oblatio, quam tibi offerimus pro reatibus & facinoribus nostris, & pro stabilitate sanctæ catholicæ & apostolicæ ..... fidei cultoribus, per Christum Dominum nostrum. In nomine Patris † & Filii & Spiritus-sancti. Amen. *Dimittendo patenam super corporales. Deinde accipiat calicem sanctificando sic.* In nomine Patris † & Filii & Spiritus-sancti, amen.

Oratio.

Offerimus tibi Domine calicem ad benedicendum sanguinem Christi filii tui, deprecamurque clementiam tuam, ut ante conspectum divinæ Majestatis tuæ, cum odore suavitatis ascendat, per eumdem Christum Dominum nostrum. Amen. *Ponat calicem super aram, & accipiat filiolam sine sanctificatione, & ponat super calicem dicendo sic.*

Oratio.

HAnc oblationem, quæsumus Domine, placatus admitte, & omnium offerentium eorum pro quibus tibi offertur peccata indulge, per Christum Dominum nostrum, amen.

Et dicat junctis manibus inclinando se:

Oratio.

IN spiritu humilitatis & in animo contrito suscipiamur Domine à te, & sic fiat sacrificium nostrum, ut à te suscipiamur hodie, ut placeat tibi Domine Deus. Veni sancte Spiritus sanctificator, sanctifica hoc sacrificium de manibus meis tibi præparatum. *Hic ponat incensum in thuribulo, & incenset sacrificium si placuerit. Postea inclinet se Sacerdos in medium altaris junctis manibus, & dicat alta voce:* Adjuvate me, Fratres, in orationibus vestris, & orate pro me ad Deum. *Chorus respondeat*: Adjuvet te Pater & Filius & Spiritus-sanctus. *Et Sacerdos vertat se ad populum & faciat offertorium si voluerit, & dicat Chorus Sacrificium.* Regnabit Dominus in Jerusalem, & in conspectu seniorum alleluia. ℣. Hæc dicet Dominus, erit quasi pater habitantibus Jerusalem, & qui inhabitant in Sion, & dabo clavem domus David super humeros ejus, & aperies; & non est qui claudat Jerusalem, alleluia.

Hic accipiat Sacerdos aquam in manibus, & dicat silentio super oblationem cum tribus digitis: In nomine Patris † & Filii & Spiritus sancti regnas Deus in sæcula sæculorum, amen.

Inclinet se ante altare, & dicat in silentio istam orationem.

Accedam ad te in humilitate spiritus mei, loquar ad te, quia multam spem, & fortitudinem dedisti mihi. Tu ergo fili David qui revelatus mysterio, ad nos in carnem venisti, clave crucis tuæ secreta cordis mei adaperi, mittens unum de Seraphin, qui candenti carbone illo, qui de altari tuo sublatus est, sordentia labia mea emundet, mentem enubilet, docendi materiam subministret; ut lingua quæ proximorum utilitati per caritatem servit, ne erroris insonet casum, sed veritatis resultet sine fine præconium, per te Deus meus qui vivis & regnas in sæcula sæculorum, amen.

Incipit Missa.

Dicat Presbyter. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu.

Oratio.

ADventum Domini nostri Jesu-Christi, Fratres dilectissimi, votis omnibus præstolantes, Dei Patris omnipotentiam imploremus, ut corda nostra purificet, & corpora immaculata conservet. Det habilitatem Fidelium mentibus fideliter quærere, quod saluti posset prodesse. Exspectemus conscientia securâ venturum, quem super omnem principatum & potestatem credimus exaltatum. Simus etiam per singula momenta solliciti, ut mereamur habere principium, quem credimus & fatemur ad judicandos nos vivos & mortuos in gloria esse venturum. ℟. Amen. *Dicat Presbyter*: Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen. *Dicat Presbyter elevando manus*, Oremus. ℟. *Chorus*, Agios, Agios, Agios, Domine Deus rex æterne tibi laudes & gratias.

Postea dicat Presbyter.

Ecclesiam sanctam catholicam in orationibus in mente habeamus, ut eam Dominus fide, & spe, & caritate propitius ampliare dignetur. Omnes lapsos, captivos, infirmos, atque peregrinos in mente habeamus; ut eos Dominus propitius redimere, sanare & confortare dignetur. ℟. *Chorus*: Præsta æterne omnipotens Deus.

Dicat Presbyter aliam Orationem.

Purifica Domine Deus Pater omnipotens peccatorum arcana nostrorum, cunctasque propitius maculas ablue peccatorum, ac præsta Domine, ut beneficio pietatis tuæ, nostris criminibus emundati, metuendum terribilemque adventum Domini nostri Jesu-Christi filii tui exspectemus interriti; sicque, te miserante, hic percipere mereamur omnium veniam delictorum, ut tuum in futuro judicium nobis sentiamus omnino mitissimum, & dexteræ tuæ participes facti, à te mereamur perpetuæ vitæ percipere præmium, tuumque consequemur invictum, infinitum & fortissimum regnum. ℟. Amen.

Dicat Presbyter: Per misericordiam tuam Deus noster, in cujus conspectu, sanctorum Apostolorum & Martyrum, Confessorum atque Virginum nomina recitantur. ℟. *Chorus*, Amen. *Dicat Presbiter*: Offerunt Deo Domino oblationem Sacerdotes nostri, Papa Romensis, & reliqui pro se & pro omni Clero ac plebibus Ecclesiæ sibimet consignatis, vel pro universa fraternitate. Item offerunt universi Presbyteri, Diaconi, Clerici, ac populi cir-

cumstantes in honorem Sanctorum pro se & suis. ℟. *Chorus:* Offerunt pro se & pro universa fraternitate. *Dicat Sacerdos:* Facientes commemorationem beatissimorum Apostolorum & Martyrum, gloriosæ sanctæ Mariæ virginis, Zachariæ, Johannis, Infantum, Petri, Pauli, Johannis, Jacobi, Andreæ, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Jacobi, Simonis & Judæ, Matthiæ, Marci & Lucæ. ℟. *Chorus*, Et omnium Martyrum. *Dicat Sacerdos*: Item pro spiritibus pausantium Hilarii, Athanasii, Martini, Ambrosii, Augustini, Fulgentii, Leandri, Ysidori, David, Juliani, item Juliani, Petri, item Petri, Johannis Servi-Dei, Visitani, Viventi, Felici, Cypriani, Vincentii, Gerontii, Zachariæ, Cenapoli, Dominici, Justi, Saturnini, Salvati, item Salvati, Bernardi, Reimundi, Johannis, Celebruni, Gundisalvi, Martini, Roderici, Johannis, Guterii, Sancii, item Sancii, Dominici, Juliani, Philippi, Stephani, Johannis, item Johannis, Felicis. ℟. *Chorus*, & omnium pausantium.

Dicat Presbyter post nomina.

Te quæsumus Domine Jesu-Christe, ut dilectio adventus tui ita in nobis permaneat, ne ad te corda nostra unquam recedant; sicque nos jam in æternam advocationem ascribe, ut ad futurum non confundamur, cum ad judicandum veneris orbem. ℟. *Chorus*, Amen. *Dicat Presbyter*: Quia tu es vita vivorum, sanitas infirmorum, ac requies omnium fidelium defunctorum in æterna sæcula sæculorum. ℟. *Chorus*, Amen.

Dicat Presbyter. Oratio ad Patrem

Domine Deus omnipotens, qui pro humani generis redemtione coæternum tibi coæqualemque filium angelica annuntiatione, per Mariæ virginis uterum usque ad nos voluisti transmittere; atque ante ipsius Filii tui adventum, Johannem dignatus es destinare præconem, ut per ejus veridicam in deserto eremi prædicationem, populus pœnitens veternorum facinorum acciperet veniam, per novi autem hominis Dei regnum evangelizantis divinæ Trinitatis plenam mundus consequi mereretur inneffabilem gratiam. Dona nobis in hoc tempore Adventus unigeniti tui eamdem pacis gratiam, quam in præterita largire dignatus es sæcula; & illis nos in occursu fidei socies numerandos, quos in fidei primordio, à Johanne in Jordanæ pœnitentiæ undis aquarum ablutos, à te postremo per Filium in Spiritu-Sancto, & igni cognoscimus baptizatos. *Respondeat Chorus*, Amen. *Dicat Presbyter*: Quia tu

es vera pax nostra & charitas indisrupta, vivis tecum & regnas cum Spiritu-Sancto unus Deus in sæcula sæculorum. ℟. *Chorus*, Amen. *Dicat Presbyter elevatis manibus in cælum* : Gratia Dei Patris omnipotentis, pax ac dilectio Domini nostri Jesu-Christi, & communicatio Spiritus-sancti sit semper cum omnibus nobis. ℟. *Chorus*, Et cum omnibus bonæ voluntatis. *Dicat Presbyter :* Quomodo astatis, pacem facite. *Chorus* ℟. Pacem meam do vobis, pacem meam commendo vobis; non sicut mundus dat, pacem do vobis. ℣. Novum mandatum do vobis, ut diligatis invicem. *Reiteretur*, Pacem meam do vobis. ℣. Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui-sancto in sæcula sæculorum amen. *Reiteretur*, Pacem meam.

Interim quando Chorus dicit, Pacem meam, *accipiat Sacerdos pacem de patena dicendo sic* : Habete osculum dilectionis & pacis, ut apti sitis sacrosanctis mysteriis Dei. *Et statim det pacem Diacono vel puero, & puer populo. Postea inclinet se Sacerdos junctis manibus, & dicat*, Introibo ad altare Dei. ℟. *Chorus*, Ad Deum qui lætificat juventutem meam. *Presbyter ponat manum super calicem & dicat*, Aures ad Dominum. ℟. *Chorus*, Habemus ad Dominum. *Dicat Presbyter*, Sursum corda. ℟. *Chorus*, Levemus ad Dominum. *Dicat Presbyter inclinando se junctis manibus*: Deo ac Domino nostro Jesu-Christo filio Dei qui est in cœlis, dignas laudes dignasque gratias referamus. *Et dicendo*, Gratias referamus, *elevet Sacerdos manus in altum.* ℟. *Chorus*, Dignũ & justũ est. *Postea dicat Presbyter*,

Inlatio.

Dignum & justum est nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater æterne, omnipotens Deus, per Jesum-Christum filium tuũ Dominum nostrum, quem Johannes fidelis amicus præcessit nascendo; præcessit in desertis eremi prædicando, præcessit baptizando; viam quoque præparans judicii ac redemtoris, convocavit peccatores ad pœnitentiam; & populum Salvatori adquirens, baptizavit in Jordane peccata propria confitentes; non homines innovando plenam conferens gratiam, sed piissimi Salvatoris ammonens exspectare præsentiam; non remittens ipse peccata ad se venientibus, sed remissionem peccatorum ad futurum pollicens esse credentibus; ut descendentibus in aqua pœnitentiæ, ab illo sperarent remedium indulgentiæ, quem venturum audiebant plenum dono veritatis & gratiæ. Baptizatur igitur ab eo Christus ex elemento visibili, & spiritu invisibili; ducebantur per obedien-

tiam ad misericordiam ; per filium sterilis ad filium Virginis ; per Johannem hominem magnum, ad Christum hominem Deum. Quem cum Patre & Spiritu-sancto adorant Angeli atque Archangeli, Throni, Dominationes, & Potestates, ita dicentes.

℞. *Chorus.*

Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt cæli & terra gloria majestatis tuæ : Osanna filio David : Osanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. *Dicat Presbiter post* Sanctus.

Vere sanctus & gloriosus Dominus noster Jesus-Christus filius tuus, quem olim credimus incarnatum fuisse pro salute humani generis : & nunc exspectamus ad judicium venturum in gloria claritatis cum omnibus Sanctis, ipse Dominus ac redemtor æternus.

Deinde dicat Presbyter in silentio junctis manibus inclinando se ante altare hanc orationem.

Adesto, adesto Jesu bone Pontifex in medio nostri, sicut fuisti in medio Discipulorum tuorum ; sancti † fica hanc oblationem, † ut sanctificata † sumamus per manus sancti Angeli tui, sancte Domine ac redemtor æterne. Dominus noster Jesus-Christus in qua nocte tradebatur accepit panem, & gratias agens bene † dixit ac fregit : deditque discipulis suis dicens accipite & manducate * Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. *Hic elevetur corpus.* Quotiescumque manducaveritis, hoc facite in meam † commemorationem. Similiter & calicem, postquam cænavit dicens. Hic † est calix novi testamenti in meo sanguine qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. *Hic elevetur calix coopertus cum filiola.* Quotiescumque biberitis, hoc facite in meam † commemorationem. *Et cum perventum fuerit ubi dicit :* In meam commemorationem. *Dicat Presbyter alta voce omnibus diebus præter festivis. Pari modo ubi dicit :* In claritatem de cælis. *Et qualibet vice respondeat Chorus*, Amen.

* *Forma ista consecrationis ponitur, ne antiquitas ignoratur : sed hodie servetur Ecclesiæ traditio, &c.*

Quotiescumque manducaveritis panem hunc & calicem istum biberitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniet. In claritatem † de cælis. ℞. *Chorus*, Amen.

Dicat Presbyter post Pridie. *Oratio.*

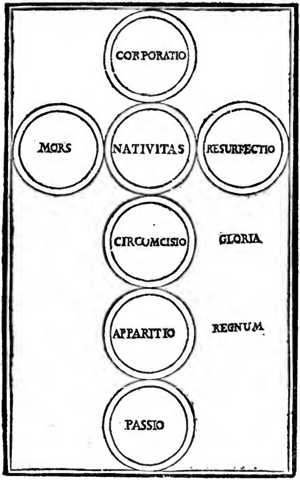
Domine Jesu-Christe hanc hostiam vivam illustratione adventus tui sanctifica ; ut ex ea libantes, mundemur à crimine, & tuam gratiam mereamur percipere sine fine. ℞. Amen.

postea

Postea dicat Presbyter.

Te præstante sancte Domine, quia tu hæc omnia nobis indignis servis tuis valde bona creas, sancti † ficas vivificas † bene † dicis † ac præstas nobis, ut sit benedicta à te Deo nostro in sæcula sæculorum. ℟. *Chorus*, Amen.

Et tunc Presbyter accipiat corpus Domini de patena, & ponat super calicem discoopertum, & dicat alta voce omnibus diebus, videlicet festivis & Dominicis, præter in locis, in quibus erit antiphona propria ad confractionem panis.

Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum.

Dicat Presbyter.

Fidem quam corde credimus ore autem dicamus. *Et elevet Sacerdos corpus Christi ut videatur à populo. Et dicat Chorus Symbolum bini ac bini, videlicet.*

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ; visibilium omnium & invisibilium conditorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum-Christum filium Dei unigenitum, & ex Patre natum ante omnia sæcula, Deum ex Deo, Lumen ex Lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non factum, Omousion Patri, hoc est ejusdem cum Patre substantiæ; per quem omnia facta sunt; quæ in cælo, & quæ in terra: qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cælis; & incarnatus est de Spiritu-sancto ex Maria virgine, & homo factus est. Passus sub Pontio Pilato, sepultus, tertia die resurrexit; ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis; inde venturus est judicare vivos & mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum-sanctum Dominum, vivificatorem, & ex Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio adorandum & conglorificandum; qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam Catholicam & apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Exspectamus resurrectionem mortuorum, & vitam venturi sæculi. Amen.

Et deinde faciat Presbyter sic: Frangat Eucharistiam per medium, & ponat mediam partem in patena, & de alia parte faciat quinque particulas, & ponat in patena; & accipiat aliam partem, & faciat quatuor particulas, & ponat in patena similiter per ordinem factas per rotas istas quæ supra sunt. Et statim purget bene digitos; & cooperto calice faciat Memento *pro vivis.*

Postea dicat Presbyter ad orationem Dominicam æqualiter istam orationem.

Oremus.

VErbum Patris quod cum factum es, ut habitares in nobis; præsta nobis, ut qui te venisse jam credimus, ab omni peccatorum eruamur contagione, cum præceptionis tuæ oraculis proclamaverimus è terris. Pater noster, qui es in cælis. ℟. Amen. Sanctificetur nomen tuum. ℟. Amen. Adveniat regnum tuum. ℟. Amen. Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra. ℟. Amen. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. ℟. Quia Deus es.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. ℞. Amen. Et ne nos inducas in tentationem. ℞ Sed libera nos à malo. *Dicat Presbyter*, Liberati à malo, confirmati semper in bono, tibi servire mereamur Deo ac Domino nostro. Pone Domine finem, *Hic percutiat pectus*, peccatis nostris: da gaudium tribulatis, præbe redemtionem captivis, sanitatem infirmis, requiem defunctis: concede pacem & securitatem in omnibus diebus nostris. Frange audaciam inimicorum nostrorum, & exaudi Deus orationes servorum tuorum omnium fidelium Christianorum, in hac die, & in omni tempore. Per Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum; qui tecum vivit & regnat, in unitate Spiritus-sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. ℞. Amen.

Sic faciat Presbyter: Accipiat modò particulam quæ dicitur, Regnum, *de patena, & ponat super calicem. In tempore resurrectionis videlicet, dicat tribus vicibus,* Vicit Leo de tribu Juda radix David, Alleluia. *Respondeat Chorus qualibet vice:* Qui sedes super cherubin, Radix David, Alleluia. *Et postea dicat istam orationem inter se submissa voce.*

Sancta sanctis, & conjunctio corporis Domini nostri Jesu-Christi; sit sumentibus & potantibus nobis ad veniam, & defunctis fidelibus præstetur ad requiem. *Et mittat particulam in calicem, & cooperiat calicem, & dicat alta voce sic, si non fuerit ibi Diaconus:*

Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum spiritu. *Benedictio.* Illustret vos unigenitus Filius Dei lumine adventus sui, qui vos redimere non dedignatus est pretio sanguinis proprii. ℞. Amen. Accingat vos virtutibus pacis, & ditet muneribus copiosis. ℞. Amen. Ipsumque Dominum semper habeatis protectorem, quem omnipotens Pater suscitavit de tribu Juda victorem. ℞. Amen. *Dicat Presbyter*, Per misericordiam ipsius Dei nostri, qui est benedictus, & vivit, & omnia regit in sæcula sæculorum. ℞. Amen. Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum. *Dicat Chorus*, Gustate & videte quoniam suavis est Dominus. Alleluia, Alleluia, Alleluia. ℣. Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus ejus in ore meo. *P.* Alleluia, Alleluia, Alleluia. ℣. Redimet Dominus animas servorum suorum: & non derelinquet omnes qui sperant in eum. *P.* Alleluia, Alleluia, Alleluia. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio & Spiritui-

ſancto, in ſæcula ſæculorum. Amen. *P.* Alleluia, Alleluia, Alleluia. *In dicendo*, Guſtate & videte, *accipiat Presbyter aliam particulam ſequentem quæ dicitur* Gloria, *& ponat ſuper calicem, & dicat cum ſilentio iſtam orationem:* Panem cæleſtem de menſa Domini accipiam, & nomen Domini invocabo. *Et dicat Sacerdos*, Memento pro mortuis, *tenendo illam particulam ſuper calicem; & dicto* Memento, *dicat iſtas orationes quæ ſequuntur.*

DOmine Deus meus, da mihi corpus & ſanguinem filii tui Domini noſtri Jeſu-Chriſti ita ſumere, ut per illud remiſſionem omnium peccatorum merear accipere, & tuo ſancto Spiritu repleri Deus noſter, qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum, amen.

Oratio.

AVe in ævum ſanctiſſima Caro Chriſti, in perpetuum ſumma dulcedo: panem cæleſtem accipiam, & nomen Domini invocabo. *Hic faciat ſignum cum Hoſtia, & ſumat particulam quam in manu habet, & cooperiat calicem, & veniat ad patenam, & conſumat omnes particulas per ordinem. Et deinde accipiat patenam, & ponat ſuper calicem, & purget bene cum digito pollicem & dicat hanc orationem.*

Ave in ævum cæleſtis potus, qui mihi ante omnia & ſupra omnia dulcis es.

Alia Oratio.

COrpus & Sanguis Domini noſtri Jeſu-Chriſti cuſtodiat corpus & animam meam in vitam æternam amen. *Hic accipiat ſanguinem: & dum Sacerdos ſumſerit ſanguinem, dicat immediate hanc orationem.*

DOmine Deus meus, Patre & Filius & Spiritus-ſanctus; fac me te ſemper quærere & diligere, & à te per hanc ſanctam communionem quam ſumſi numquam recedere, quia tu es Deus, & præter te non eſt alius in ſæcula ſæculorum, amen.

Cantet Chorus communionem: Refecti Chriſti corpore & ſanguine, te laudamus Domine, Alleluia, Alleluia, Alleluia.

Eat Sacerdos ad cornu altaris, & dicat hanc orationem.

Refecti Chriſti corpore & ſanguine pariterque ſanctificati, Deo Patri omnipotenti gratias referamus, ut nos eamdem reſurrectionem & ſanctificationem habentes hic, & in futuro ſæculo gloriam percipiamus. ℟. Amen. *Dicat Presbyter*, Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in ſæcula ſæculorum. ℟. Amen. Dominus ſit ſemper vo-

biscum. ℟. Et cum. *Dicat Presbyter vel Diaconus*, Solemnia completa sunt in nomine Domini nostri Jesu-Christi; votum nostrum sit acceptum cum pace. ℟. Deo gratias. *Ista oratio supradicta fit in medium altaris.*

In ista Missa & in aliis non vertitur Sacerdos ad populum, nisi quando dixerit: Adjuvate me Fratres in orationibus vestris.

II.

IN NATIVITATE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI

AD MISSAM OFFICIUM.

EX EODEM MISSALI MOZARABUM.

ALleluia, Benedictus qui venit, alleluia, in nomine Domini, alleluia, alleluia. * Præcentor.

℣. Deus Dominus & illuxit nobis. *P.* * In nomine Domini.

℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui-sancto in sæcula sæculorum amen. *P.* In nomine Domini.

Dicat Presbyter. Per omnia sæcula sæculorum ℟. Amen.

Dicat Presbyter. Gloria in excelsis Deo.

Postea dicta, Gloria in excelsis, *dicat hanc orationem.*

HOdie nobis thesaurus natus est. Hodie nobis lucerna Virginis, quam Spiritus-sanctus ignivit verum lumen apparuit. Hodie cæcorum medicus natus est. Hodie paralyticorum sanitas. Hodie debilium firmamentum, infirmantium virtus. Hodie resurrectio mortuorum Salvator noster advenit. Hodie nobis inter noctem ignitam lux nova apparuit. Hodie nobis Salvator advenit, quem Prophetæ prædixerant ex Maria Virgine nasciturum. Hodie nobis præsepio positus perpetuus Panis lucis ostenditur qui dixit: Ego sum panis verus qui de cælo descendi. Si quis autem de pane isto manducaverit non esuriet in æternum. Præsta nobis Domine per gloriam nativitatis tuæ à malis propriis liberari, & in tuis laudibus semper gloriari. ℟. Amen.

Prophetia. Lectio libri Esaïæ prophetæ. ℟. Deo gratias. *C.* IX. Primo tempore allevata est terra Zabulon & terra Neptalim, &c. *usque ad* zelus Domini exercituum faciet hoc. ℟. Amen.

Dicat Presbyter. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiri.

Dicat Chorus psallendo.

Dominus dixit ad me Filius meus es tu : ego hodie genui te. ℣. Pete à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. *P.* Ego. *Dicat Presbyter,* Silentium facite. Principium epistolæ Pauli apostoli ad Hebræos. ℟. Deo gratias. *Capitulo* 1. Fratres multifarie multisque modis, &c. *usque ad* & anni tui non deficient. *Respondeat Chorus,* Amen.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam. *Capitulo* 11.

Factum est autem cum essent ibi impleti sunt dies ut pareret: & peperit filium, &c. *usque ad* sicut dictum est ad illos. ℟. Amen. *Lauda.*

Alleluia. ℣. Redemtionem misit Dominus populo suo, mandavit in æternum testamentum suum: sanctum & terribile nomen ejus. *P.* Alleluia. *Dicat Presbyter,* Adjuvate me fratres in orationibus vestris. *Sacrificium.* Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus ejus super humeros ejus alleluia, alleluia. *Missa.*

Ecce nunc tempus acceptabile : ecce nunc dies salutis. Lux à terra prodiit : exeamus à tenebris. Advocatus è cælo descendit: quod oportet agamus. Redemtor mundi apparuit: pro libertate clamemus. Venit ad ægrotos medicus: vulnera proferamus. Panis vivus credentibus datus est: hunc sumamus. Fons perennis fidelibus ortus est : animas impleamus, cujus misericordia virtute & gratia in illo fidei processu, justitiæ cultu, confessionis gradu, castitatis affectu stare nos faciat, in quo animas floruisse sibi, non aruisse convincat. Atque in illo statu illum vita nostra delectetur, nobisque fructificet, in quo se generis, non criminis nostri, permanens Deus, in nobis nasciturus inseruit, & pro nobis moriturus apparuit. ℟. Amen. Concedente gratia miserationis illius, cujus regnum & imperium juge & gloriosum in sæcula seculorum. ℟. *Cho.* Amen.

Alia oratio.

Te Domine Jesu-Christe, te Deum pluraliter homines salvantem, & hominem in Deo singulariter potentem invocamus, laudamus, rogamus ut adsis, parcas, miserearis, ignoscas, des in corde, votaque compleas; des in ore, verbaque exaudias; des in opere, factaque benedicas. Non petimus renovari nobis, sicut in hac die olim acta est, corporalis nativitas tua; sed petimus incorporari nobis invisibilem divinitatem tuam, ut quod præstitum est carnali-

ter, sed singulariter tunc Mariæ; nunc spiritualiter præstetur Ecclesiæ: ut te fides indubitata concipiat, te mens de corruptione liberata parturiat, te semper anima virtute Altissimi obumbrata contineat. Ne discedas à nobis, sed procedas ex nobis. Sis re vera Emmanuel noster nobiscum Deus. Digneris manere in nobis, & pugnare pro nobis; te enim pugnante nos vincimus. Solve nos quæsumus à pannis putribus peccatorum, qui te pro peccatis nostris dignatus es putredine ligari pannorum. Lac tuum Ecclesiæ tuæ parvulos nutriat, adeo infirmos delicatus olerum cibus pascat; ut ad percipiendum fortiorem ac solidum cibum, validiores quotidie vires crescant. Et ita noverimus defecatam voluntatem & fidem exhibere firmissimam, ut jugiter enitamur auxilio tuo ad vitam pervenire perpetuam. ℟. Amen.

Post nomina.

Famuli tui indigni & exigui Sacerdotes tremendæ majestati tuæ spiritales victimas immolantes, offerimus tibi Deus hostiam immaculatam, quam maternus uterus impolluta virginitate produxit, pudor edidit, sanctificatio genuit, integritas fudit, hostiaque immolata vivit, & vivens jugiter immolatur; hostia quæ sola Deo placere prævalet, quia Dominus est. Hanc tibi summe Pater offerimus pro sancta Ecclesia tua, pro satisfactione sæculi delinquentis, pro emundatione animarum nostrarum, pro sanitate omnium infirmorum, ac requie vel indulgentia fidelium defunctorum: ut mutata sorte tristium mansionum, felici perfruantur societate justorum. ℟. *Chorus.* Amen.

Ad pacem Oratio.

Excelsum te Deum pariter atque humilem hominem Christum Jesum acclives servuli supplices deprecamur, ut pacem quam ascensurus ad cælos tuis caris noticia commendasti, dones, augmentes, perficias atque custodias. Atque ita fiat pax tua in virtute, & abundantia in turribus tuis, ne officii oscula sint tegmina virus occulti; sed qui decantantibus Angelis pacem tribuisti hominibus bonæ voluntatis; in hoc die Natalis efficias nos nuntios ac filios pacis. ℟. Amen.

Inlatio.

Dignum & justum est nos omnipotentiæ & pietati tuæ referre quas posse donaveris laudes, clementissime Pater; quia post multa tempora in hac die ante non multa tempora, qui tibi vel sibi semper erat, nobis natus est Christus Jesus unigenitus tuus: factus

est ancillæ suæ filius, Dominus matris suæ; partus Mariæ, fructus Ecclesiæ, qui ab illa editur, ab ista suscipitur; qui per illam pusillus egreditur, per istam mirificus dilatatur. Ille salutem populis creavit, hæc populos: illa vero vitam portavit, hæc Lavacro: in illius membris Christus infusus est, in istius aquis Christus indutus est. Per illam, qui erat, nascitur; per istam qui perierat invenitur. In illa Redemptor gentium vivificatur; in ista gentes vivificantur. Per illam venit ut peccata tolleret: per istam tulit peccata propter quæ venit. Per illam nos ploravit, per istam nos curavit. In illa infans, in ista gigans. Ibi exulat, hic triumphat. Per illam crepundia gestavit, per istam regna subjecit. Illam parvuli jocunditate demulsit, istam sponsi credulitate despondit. Extant denique pretiosi amoris incorrupta commercia. Dedit sponsus sponsæ suæ munera, aquas vivas, id est Christus Ecclesiæ, è quibus semel ad placendi meritum lavaretur. Dedit oleum lætitiæ, quo odorifero unguento chrismatis ungeretur. Vocavit eam ad mensam suam, adipe frumenti satiavit illam, vino suavitatis implevit, justitiæ imposuit ornamentum; donavit deauratum virtutum varietate vestitum; animam suam pro illa posuit; susceptæ & calcatæ mortis spolia in dotem ille regnaturus victor exhibuit; se ipsum ille in cibo ac potu indumentoque concessit. Promisit ei se illi daturum regnum æternum; ipsam pollicitus est statuendam in dexteræ suæ parte Reginam; concessit & ipsi quod concessum est Genitrici, impleri, non violari; parere non corrumpi; illi semel, isti semper, sedere tamquam sponsam in thalamo pulcritudinis, & multiplicare filios gremio pietatis. Fetosam esse prolem, non fetidam voluntatem. Sic & ipsa in ipso per ipsum dives effecta, sponso ac Domino suo humilia refert munera; hoc enim de proprio suo offerendo quod credidit, hoc de exemplo quod eum redamavit, hoc de dono ipsius id ipsam & potuisse quod voluit, id ipsam voluisse quod potuit. Dedit illi tamquam rosas Martyres, velut lilia Virgines, quasi violas Continentes. Hæc ad illam per ministros voluntatis ejus Apostolos conferta operis sui impensa transmisit. Unde nunc à dextris ejus felici & gloriosa perennitate consistens, eum tecum, omnipotens Pater, & cum sancto Spiritu regnantem cum omnibus Angelis confitendo conlaudat & dicit. ℟. *Chorus*, Sanctus sanctus sanctus. *Dicat Presbyter post* Sanctus:

Vere sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus-Christus filius

filius tuus, qui venit è cælis ut conversaretur in terris: caro factus est, ut habitaret in nobis Christus Dominus ac redemtor æternus.

Dicat Presbyter post Pridie.

Hæc Domine dona tua & præcepta servantes, in altare tuum panis ac vini holocausta proponimus, rogantes profusissimam tuæ misericordiæ pietatem, ut in eodem spiritu, quo te in carne Virginitas incorrupta concepit, has hostias Trinitas indivisa sanctificet: ut cum à nobis fuerit non minori trepidatione quàm veneratione percepta, quicquid contra animam male vivit intereat; quicquid interierat nullatenus reviviscat. ℟. Amen.

Dicat Presbyter ad orationem Dominicam.

Quod Via ut sequeremur ostendit, quod Vita ut loqueremur edocuit, quod Veritas ut teneremus instituit, tibi, summe Pater, cum tremore cordis proclamemus è terris. Pater noster.

Dicat Presbyter Benedictionem.

Dominus Jesus-Christus qui olim pro nobis hodie dignatus est nasci, ipse vos sua nativitate vivificet. ℟. Amen.

Et qui infantiam sumens humanitatis, vilibus indutus est pannis, cælestium virtutum vos vestiat indumentis. ℟. *Chor.* Amen.

Sicque vestrorum cordium interior pastus, qui in præsepio positus credentibus se voluit monstrari vescendus. ℟. *Chorus.* Amen.

Per misericordiam ipsius Dei nostri qui est benedictus, & vivit, & omnia regit in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Dicat Presbyter: Dominus sit semper vobiscum. *Hic dicat chorus*: Gustate & videte.

Post Communionem Oratio.

Gratias tibi agimus Domine Deus, & te Deum benedicimus de die in diem, qui nos in hac die sanctæ solemnitatis tuæ perducere dignatus es. Fac nos diem istum nativitatis tuæ per multa curricula annorum in pace & tranquillitate suscipere cum fideli populo tuo. ℟. *Chorus.* Amen. ℣. Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus & vivis & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen. ℣. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum ℣. Solemnia completa sunt in nomine Domini nostri Jesu-Christi: votum nostrum sit acceptum cum pace. ℟. Deo gratias.

III.

INCIPIT EPISTULA SANCTI AGUSTINI Ad sanctum Dei Bibianum Santonicæ civitatis Antestitem.

Ex mſ. codice S. Petri Carnutenſis.

Ad pag. 99. & ſeqq.

DOmino vere ſancto, palmæ triumphatione decorato, & pontificali officio coronato, BIBIANO ortodoxo, AGUSTINUS Dei ſervorum ſervus, in Domino ſalutem. Litteras Apoſtolatus veſtri, cariſſimo filio noſtro Trojano veſtro Diacono deferente, ad nos perveniſſe comperite: & dum ſoſpitas veſtra nobis fuiſſet certificata per paginam, immenſa reddidimus Deo laudis præconia. Et quamvis ſimus abſentes corpore, præſentes tamen florigera caritate, exhilarati ſumus valde pro ſanctitatis rumore, & excellente culmine Sacerdotii veſtri, qui longe radiat in orbe, non ſolùm Occidentis & Galliæ, verùm etiam Orientis & Affricæ, meritorum lumine percurrente. Oramus autem Deum ut bonum opus in vobis qui cœpit, ipſe cœpta perficiat, ſimulque vobis ſuppliciter petimus, ut precibus veſtris adjuti mereamur de laqueis hujus ſæculi liberari. De eo autem quod nobis dignati fuiſtis injungere, ut ordinem Hypponæ-regienſis eccleſiæ, qualiter divina officia per Teſtamenti & novi & veteris paginam annualem perſolvit harmoniam, vobis dirigere deberemus; ideo ad præſens non potuimus, quia in libro Exameron noſtros notarios occupatos habebamus. Sed cum illud opus fuerit favente Domino conſummatum, mox obedientes veſtro imperio, per famulum veſtrum, filium in Chriſto noſtrum, Eugepium presbyterum, vobis libellum dirigemus: in quo totius anni opificium in lectionibus Divinis perflorando perſtrinximus, incipientes ordinem Adventus Dominici ab octavo Calendas Octubris æquinoctium autumnale, pro eo quod eadem die Johannes Præcurſor Domini à majoribus noſtris traditur, & Angelo nunciante conceptus, & Herodis funeſti gladio trucidatus. Eſt & præter Nativitatem alia ſolemnitas Johannis-Baptiſtæ, quarto ſcilicet Calendas Septembris, quando inventum legitur caput Dominici Præcurſoris; quod ut opinor, decrevit ideo diſpenſatio Deitatis, ut quia in unda baptiſmatis, miniſterium dumtaxat, quod ante faciem Chriſti prædicavit Johannes, ſacramur merſionibus trinis, ideo trifarias ſollemniter reddat Eccleſia ejus laudes. Et quia de illo ſcriptum

eſt vocibus propheticis & teſtimoniis Salvatoris, *Ecce ego mitto Angelum meum qui præparabit viam ante faciem tuam :* ideo & ab ejus conceptu vel obitu Adventus Chriſti inchoamus officium. Dignum eſt namque, ut ab eadem die uſque ad Nativitatem Chriſti Prophetarum organa tympanizando reſultet Eccleſia.

Sed quia ſunt nonnulli qui Adventum Domini à feſtivitate beati Martini Turonenſis urbis Epiſcopi videntur inſipienter excolere; nos eos non reprehendimus: quia non omnes omnia poſſunt, & maxime cum Apoſtolus dicat, *Unicuiqui ſicut Deus diviſit menſuram fidei.* Sed longe aliter eſt plenitudo ordinis & religionis noſtræ. Martinus etenim ſanctus longe poſt aſcenſionem Domini, vel poſt nativitatem prodiit, vel poſt mortem diſceſſit: quippe qui noſtris temporibus prope fuit, quamvis in brevi tempore fama ſanctitatis & virtutis illius totum mundum repleverit. Apud nos itaque ex ejus ſollemnitate abſtinentia à carnibus, vel conjugali copula filiis Eccleſiæ indicatur, ut ad Nativitatem Domini ſecurius communicent. Rectius autem hoc opus in ſancti Johannis conceptione inſtituitur: quia ipſe præceſſit ante Dominum, & per præconium Angeli, & per ſignificationis contactum, dum Dominus de Virgine, ſervus verò naſceretur ex vetula & ſterile matre; & ipſe clauſus utero, exultans in gaudio, clauſum Chriſtum Virginis alvo myſtico ſalutavit præſagio. Sed & quando Johannes ſenſit imminere diem obitus ſui, ideo miſit ad Dominum dicens: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* quaſi diceret illi: Indica mihi utrum per te ad inferni clauſtra deſcendas, an ad liberandum genus humanum alium mittas: quia ſicut te in terris poſitus docendo & baptizando præcurrens digito oriendum demonſtravi: ita volo populo in tenebris reſedenti, & te quotidie poſtulanti adventum tuum juſſus à te Domine, nuntiare? Et certis his de cauſis in celebritate Adventus Dominici, ſollemnitas anteponitur Johannis-Baptiſtæ. Sed & vide ordinem temporum in idipſum congrue concordantem. In æquinoctium autumni, quando creſcunt tenebræ, tunc traditur Johannes fuiſſe conceptus; & ſub rotatu ejuſdem temporis paſſus. In æquinoctium quando lux extenditur, & tenebræ minuuntur, tunc traditur Chriſtus & conceptus utero Virginis; & ſub eodem curriculo adfixus patibulo crucis. In ſolſtitio, in quo dies incipit minui & nox augeri, Johannes creditur natus, ut famulus: in illo verò ſolſtitio, ex quo dies augetur, & tenebræ minuuntur, natus eſt

ex Virgine Maria Salvator. Pro hoc quatripartito rotantis anni curriculo etiam libri hujus finem terminando distinximus: ut quia quatuor tempora anni isto videntur ordine terminari, ita etiam quatuor voluminis hujus libri distinctum reddent officium per circulum anni, instar sancti Evangelii, juxta quod rota inferius præsignata videtur attendere. Deprecor autem te, & omnes ad quos formula ista legendi pervenerit, ut omnipotenti Domino pro me exorare dignemini, quatenus pro hujus operis labore aliquantulam apud ipsum capere merear gratiæ portionem. Data Calendas Junias, Hippone-regio, Arcadio & Honorio Agustis.

Feliciter explicit Epistula S. Agustini Episcopi.

I V.

Sermo in vigilia Epiphaniæ.

Ex veteri Lectionario Gallicano.

Ad pag. 115 AUdivit nobiscum caritas vestra, Evangelista dicente: *Cum natus esset*, inquit, *Deus in Bethleem Judææ in diebus Herodis Regis, ecce Magi venerunt ab Oriente Hierusolyma dicentes: Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, & venimus adorare eum.* Felix illa civitas, fratres, cui civis natus est Deus; quæ singulare meritum ante adventum Salvatoris accipiens, prima laudari meruit per Prophetam, quàm disceret quem sumebat. Felix tu civitas Bethleem: quia non es minima inter principes Juda. Ex te enim prodiet Rex, qui reget populum meum Israhel. Quid agit Juda, eorum cæcitas mentium, qui adventum Salvatoris nec intelligere meruerunt, nec nosse? Impletum est cunctis Prophetæ responsum: Salvatorem nostrum prodidit cælum. Quando enim latere poterat, quem Deus ante prædixerat? Bethleem civitas accepit de astriferis partibus civem, & per novum incolam grande meritum transit, quia non potest finiri quod meruit. Sed postea quàm partus ille cælesti signo monstrante repertus est visusque, Magos veneranda turbavit infantia. Nihil ibi omnino contemtibile in illis vagitibus fuit, quia humanos Deus sensus aspexit: sed postquam probatam ipsius Sideris fidem, fallentes Magi regale præceptum, exteras tenuere regiones; Herodis Regis vitantes aspectum, voluerunt monstrare ple-

nius quod timebant. Majorem Rex stimulum sentit, cui non ostenditur quod veretur. Sed cum sollicitus Rex, transacto tempore veniendi, fallentes Magos deviasse cognosceret, atque ejus animum incognitus infantis aspectus diversis motibus dissiparet; hoc prodidit crudeli arte consilii, ut ad inveniendam successoris infantiam, occidendo quæreret quod latebat, sicut scriptum est: ***Cum videret Herodes, quod delusus esset à Magis, iratus vehementer, misit ut occiderentur omnes infantes in Bethleem, & in omnibus finibus ejus à bimatu & infra.*** Felix erat ludus parvulis, moriendi conditio, qui pro Christo meruerunt pati. Furentis Regis vesana sævitia morientibus profuit: qui dum successorem suum diligenti crudelitate perquirit, dignos iratus Martyres fecit. Nam Herodes, quem tantum ravidus sensus furoris facibus eregebat, quantum amor dulcis potestatis accendebat, carnifices suos ad inquirendum misit infantes. quasi qui Deum posset invenire cum vellet. Pergunt in civitatem ministri Regis, crudele portantes imperium, & durum præceptum ferentes, in gladiis ad matrum lacrymas festinabant. Infantile bellum in domibus gerebatur; & secum sola pugnante sævitia, orbitatis crudelitas eminebat. Mactabantur in cunis infantes, in quibus nondum erat nascendi conscientia; & illud membrorum initium primum funus discit esse quàm corpus. Occidebantur initia membrorum, minutissimi lactantes, & accepti à matribus parvuli in duritia lapidum vibrabantur: ut ad execrandum malum saxorum aspera moles artus spargeret. Et necatos excepit nolens terra conlisos, atque iterum ipsa mortalibus sepulturam præbuit; qui pridem natos feste suscepit. Sub conspectu matrum premebantur vagitus infantum, & lacrymas suas in maternos oculos reportabant. Salvator noster inter infantium funera quærebatur: qui ad hoc permisit pro se infantes occidi, ut pro ipso ceteri discerent mori. Natabant domus sanguine parvulorum; nec fuit qui consolari alterum posset: quia non erat qui lacrymas non haberet. Invicta orbitas cunctos æquaverat, & commune malum ubique luctibus gerebatur. Oppressi vagitus majores gemitus exigebant. Nulla domus, nullus orbitati restaverat locus, ubi non diligens crudelitas fuit. Jacebant brevia vulnera membrorum: & velato vultu tristi colorata pallore cunctorum mentibus lacrymas dabant. Minutis mortibus tota civitas replebatur, & omnium posteritate truncata, hoc solum evasit, quod vagitum habere non meruit. In illa matres filiorum perni-

Mmm iij

ciem intentæ grandine liberorum, una femina felix evasit, quæ fuit Virgo post partum. Quid juvit replesse tot funeribus terram? quid profuit tanta ubera fluentibus siccasse, cùm futurum malum Deus ante prædixit? Constat ergo Judaicam gentem nascenti Domino præparare perniciem; adeoque eodem tempore Deus Christus voluit docere, quia Judæus non noverat quod fieret. Sed quia Dominus Christus passioni prohibitus vel dilatus est, maluit virtutibus disci, quàm ante tempus occidi.

V.

TESTAMENTUM

ILLUSTRIS MATRONÆ ERMENTRUDIS.

Ex autographo Dionysiano in charta Ægyptiaca.

Ad pag. 184 .... sacratissimus fiscus percipeat. Si vero omnia quod in hunc testamentum inserui ...... custodieris, quidquid tibi superius delegavi, in tuo jure perenni tempore permaneant .... in hunc testamentum, cuicumque non depotavi, tibi dulcissime fili, habere cupio. Similiter ...... demandatione bonæ memoriæ DEOROVALDI dono tibi canna argentea valente plus minus solidos XXV. Et à parte mea dono tibi cauco argenteo valente sol. XXX, & medietatem ovium, quas Vigilius adtendit, cum pastore nomine Gaugiulfo. Simili modo de Latiniaco & Balbiniaco, tam vestis, quam æramen vel utinsilia, & de bovebus ex omnia medietatem, tibi dulcissime fili, habere præcipio. Pari conditione ex demandatione bonæ memoriæ Deorovaldi dono tibi, dulcissime fili, de portione ejus & de proprietate mea mancipia his nominebus, Unnegiselo, Aunemundo, & filias Patricio, id est Fedane, & Ausegunde, & Agnechilde & Baccione cum gregim porcorum; vineæ pedaturas duas, sitas in monte Maurilioni, quas Theodaharius & Garimundus colunt. Vineæ pedatura tertia, sita in monte Metobaure, cum vinitore Guntrachario .... Vineæ pedatura quarta, sita Taurimaco, quem Imnerdus colit cum vinitore Munegisilo. Vineæ pedatura quinta, sita in monte Vultoricino, quem Sevila colit, cum vinitore. Hæc omnia supra scribta tibi, dulcissime fili, ex mea voluntate vel ex demandatione divæ memoriæ Deorovaldi habere constitui. Vinea sita in monte

Me . . . . quem Habundancius colit, medietatem ſanctæ ecclesiæ . . . eliense dare præcipio: aliam medietatem de ipsa vinea dulcissimo nepoti meo BERTIGISILO habere jubeo. Vinea, quam Agila femina tenuit; & vineam, quam Imnacharius colit, dulcissimæ nepti meæ DEOROVARÆ cum ipso Imnachario habere præcipio. Vineaplantas, qui sunt secus vineam Sevilam, dulcissimo nepoti meo BERTERICO habere præcipio. Vinea quem Vincimalus in monte Vultoricino colit, & puella, nomine Sunnechilde, & ancilla nomine Iveriæ, cum filio Leudino dulcissimæ noræ meæ BERTOVARÆ habere jubeo. Item dulcissimo nepoti meo Bertegisilo ichriario argenteo, & mancipia his nominebus, Sunniulfo, & sorore ejus Gibethrude, & filias Anthimio, & filio The. . . . . . . næ juniore habere constituo. Nepti meæ Deorovaræ scutella argentea cruciolata, & mancipia his nominebus, Tanechildem Imnegunthem, Imnegisilum; & lectaria ad lecto uno qui melior fuerit, & puero nomine Gundofredo, & ancilla nomine Theigundem, necnon & puella nomine Audechildem dari constituo. Dulcissimo nepoti meo Berterico, puero nomine Medigisilo habere jubeo.

Baselicis constitutis Parisius, id est baselicæ sancti Petri, urcio argenteo valente soledus duodece, & fibla aurea gemmata ad mento dari constituo. Baselicæ domnæ Mariæ gavata argentea valente sol. duodece, & cruce aurea valente sol. septe, dari jubeo. Baselicæ domni Stefani anolo aureo nigellato valente sol. quatuor, dari volo. Baselicæ domni Gervasi anolo aureo, nomen meum in se habentem scribtum, dari præcipio. Baselicæ sancti Sinfuriani *, in qua bonæ recordationis filius meus Deorovaldus requiescit, freno valente sol. duodece, & caballo strato, & carruca in qua sedere consuevi, cum boves; & lectaria cum omni stratura sua, pro devotione mea & requiem Deorovaldi dari præcipio. Alia carruca cum boves vel omni stratura sua, ecclisiæ vici Bonisiacinsis dari jubeo. Similiter villarem, cui vocabulum est Volonno, cum adjacentia sua, supra scribtæ ecclisiæ Bonisiacinse, pro remedium animæ meæ habere præcipio. Sacrosanctæ ecclesiæ civitatis Parisiorum missorio argenteo, valente sol. quinquaginta, dari præcipio. Baselicæ sanctæ Cruces vel Domni Vincenti cocliaria argentea dece dari jubeo. Lectaria par uno, & vestimenti mei pareclo uno fratribus ad minsa baselicæ sancti Dionisi dari præcipio. Alia pareclo vestimenti ad vico Bonisiaca fratribus dari

* Sic.

constituo. Tertio pariclo vestimenti Emilia ad vico dari jubeo. Item pro remedium anemæ meæ, vel ex demandacione bonæ recordacioni fili mei Deorovaldi villam, cui vocabulum est Latiniaco, sita in territurio Meldinse, cum campis, colonecis ad eadem pertinentes, cum pratis, pascuis, silvis, vel in omni jure & termino suo, quia in portione supra memorati filii mei Deorovaldi obveuit, cum omni integritate baselicæ sancti Sinsuriani, ubi sepultura habere dinuscitur, pro requiem ejus dari præcipio. Similiter porcario, nomine Gundilane, cum gregim porcorum, & Baudomere cum gregim ovium, & troppo jumentorum, qui sunt ad supra scripta villa Latiniaco, supradictæ baselicæ sancti Sinsuriani habere jubeo.

Goderico & Gunderico in supra scriptam villam, quem baselicæ domni Sinsuriani deligavi, ita jubeo ut laborent, unde ad ipsa basileca OBLATA COTIDIÆ MINISTRETUR. Leudulfo cum vinea, quem Sabucito colit, ad Oraturio qui est in villa Latiniaco, unde ibidem OBLATA occurrat, dari volo. Baudulfus, Sumthaharius similiter cum boves ut laborent jubeo, unde OBLATA ad baselica scī Sinsuriani pro requiem Deorovaldi OFFERETUR. Simili modo vineæ pedatura una, sita Tauriniaco, & quem Pinpo colit, baselicæ Domni.... eorgi * Cal... dari præcipio. Vineæ pedatura una, sita in monte Buxata, quem Juvius colit, ecclisiæ Boninciacinse dari constituo. Vinea, quem Uvassio colit, cum ipso Uvassione . . . .

. . . .

quem . . . . colere debeat, baselicæ domni Sinsuriani . . . . . . OBLATA . . . . dari constituo. Vineæ pedatura una, sita in monte Blixata, quem Leudefredo colit, baselicæ sancti ... . . . artini * ci perente dari jubeo . . . . libertorum meorum nomena in . . . . . . testamento abin . . . . . . cti constituo Medibergane, Honorio, Gundileubane, Piane, Sumthulfo Ciuccirane, Hicchicione, Maxa uxore, Chioberga, Sinderedo, Angilone, Leudefredo cum uxore Vuandilone, Chaideruna, Childeruna, Thrasteberga, Theodachario, Vigilio cum uxore Sunnine, Agione cum filio suo Garilulfo; Vincimalo cum uxore Maurella, Mellita cum filio suo juniore, Coccione cum filio suo Daigisilo, Mudilane cum filiis suis Munegisilo & Monechrude, Acchione, Bonane, Leubosaintho, Gibulfo filio Vigilio, Dommoruna, Childerimane, Basone, Childegiselo, Childegunthe, Chrodulfo ...

* Georgii. Cala.

* l. Martini.

Sindebergane

Sindeberganc, Monechilde, Æterno, Bauderuna; hos omnes cum omni peculiare eorum, tam areolas, hoſpitiola hortellus, vel vineolas, & cum id quod in quibuſlibet rebus habere videntur, liberos liberaſque eſſe præcipio; & quidquid exinde facere voluerint, habeant liberam poteſtatem.

Similiter Mumolane cum omni peculiare ſuo ingenuum eſſe præcipio: luminaria tantùm in eccleſia Boniſiaca miniſtrare ſtodeat. Vualacharium cum omni peculiare ſuo, & cum boves quos bajolat, ingenuum ea condicione eſſe jubeo, ut LIGNA TANTUM AD OBLATA FACIENDUM miniſtrare procuret. Gundefredo cum boves duos laborare præcipio, unde cera ad baſelica domni Sinſuriani conparetur. Martiniano, Theoderuna cum filio ſuo ſeniore, cum peculiare eorum, ſicut ſupra ſcripti benemereti, ingenuos eſſe jubeo. Simili modo pro remedium animæ meæ, & ex demandatione fili mei Deorovaldi, Gygone, Septeredo cum uxore Goderuna, Theodonivia, Baudonivia, Carane, Patricio cum uxore Euſebia, Dagarico cum uxore Aurovefa, Ciuncileno, Blidemundo cum filia Blidechilde, Manileubo, Traſilane, Eumundo, Imneredo cum uxore Torigia, Chadulfo, Aridia, Rocculane, Babiccono, Gunthivera; hos omnes cum omni peculiare, tam areolas, quàm hoſpiciola, vineolas vel hortellus, cum id quod præſenti tempore habere videntur, ingenuus eſſe conſtituo. Baudulfo & Sumthahario, cum boves quos bajolant, laborare præcipio, UNDE OBLATA ad baſelica Domni Sinſuriani jugiter miniſtretur. Ita do, ita ligo, ita teſtor, ita vos mihi Quiritis teſtimonium perhibetote; citeri citeræque, proximi proximæque, exheredis mihi eſtote: proculque habetote ſi quæ lituræ vel caraxaturæ in hoc teſtamento meo ſunt, ego feci fierique præcipi, dum mihi ſæpius volui recenſeri. Addi etiam conſtitui, ſi quis contra hunc teſtamentum venire voluerit, aut voluntatem meam in aliquo corrumpere temptaverit, à communione omnium ſanctorum & à limenebus eccleſiarum efficeatur extraneus, & inſuper ante tribunal Chriſti anathimatus permaneat. Actum Pariſius ſub die & tempore ſupra ſcripto. Signum † Erminethrudiæ teſtatricis. † MUMMOLUS Com. rogante & præſente Ermenthrude hunc teſtamentum ſubſ. SCUPILIO Spatarius rogante Erminethrudiæ huic teſtamentum ſubſ. no. die & anno quibus ſupra. MUNEGISELUS rogante & præſente Ermminethrude hunc teſtamentum teſt . . . . no. die &

Nnn

anno quibus ſupra. BAUDACHARIUS Defenſor ſubſ. EUSEBIUS rogatus ab Erminethrude hunc teſtamentum ſcripſi, relegi & ſubſ.

Ex Teſtamento S. Remigii Remorum Epiſcopi.

Vas argenteum decem & octo librarum inter te, heres mea (*eccleſia Remenſis*) & diœceſim tuam eccleſiam Laudunenſem, factis (*id eſt faciendis*) patenis atque calicibus ad miniſterium ſacroſanctum, prout valui, Deo annuente diſtribui. Aliud vas argenteum, quod mihi Domnus illuſtris Chludovicus (quem de ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepi) donare dignatus eſt, tibi heredi
Ad. pag. 66. & 93. meæ eccleſiæ ſupra memoratæ jubeo TURRICULUM ET IMAGINATUM CALICEM fabricari... Vineam, quam Bebrimodus facit, tibi eatenus derelinquo, ut diebus feſtis & omnibus Dominicis,
Ad pag. 184 SACRIS ALTARIBUS MEA OFFERATUR OBLATIO... Vineam do, quam poſui Vindoniſſæ, ſub ea conditione, ut à patribus ſuis, omnibus diebus feſtis ac Dominicis, pro commemoratione mea SACRIS ALTARIBUS OFFERATUR OBLATIO.

VI.
FRAGMENTA CÆREMONIALIUM.

DE PASSIONE NONLEGENDA DOMINICA *Palmarum in Miſſis privatis.*

Ad pag. 127 DOminica in Palmis.... Sacerdotes ad privatas Miſſas unam tantùm Collectam dicant; Evangelium, *Cum appropinquaſſet*; Paſſionem nullus legat, niſi fratres qui in formis cantant. *Lanfrancus in Decret. pro Ord. S. Bened.* pag. 260.

In Ramis Palmarum ad matutinalem Miſſam nonniſi una Collecta eſt dicenda; nec Paſſio legitur, ſed illa tantùm lectio ſancti Evangelii, *Cum appropinquaret Ieſus.* quod etiam cunctis Sacerdotibus, qui privatas Miſſas cantaverint, præcipitur: ut ſint parati ad duas proceſſiones quæ illo die ſunt agendæ. *Vdalricus in lib. 1 Conſuetud. Cluniac. cap.* 54.

Quando erimus circa finem Tractus, Sacriſta pulſabit unam parvam campanam pro congregando dominos ad audiendam Paſſionem, quia ipſa non debet legi niſi in magna Miſſa. *Conſuetudines S. Germani à Pratis mſſ. Ibid.* in Cæna Domini. Poſt Primam dicentur ſeptem pſalmi, & Letania: poſtea veniemus ſeſſum

in claustro. Sacerdotes ibunt dictum Missas suas, & omnes debent celebrare die illa; & celebrabunt sine igne.

VII.

PASSIO BEATISSIMORUM MARTYRUM SANCTORUM CANTIANORUM.

Ex ms. codice V. C. Ulrici Obrechti.

1 OMnia [a] quæ à sanctis gesta sunt vel geruntur, si quis voluerit studiosè perquirere; & sibi, & plurimis ædificationis exhibet fructum. Et sicut arbor fructifera non sine causa probatur terram occupare dum vivit, cum & ipsa suis pomis ornatur; & omnis qui ex eo fructu perceperit, saginatur. Scribimus ut in gestis invenimus, quid egerint, quid locuti fuerint, quid passi sint sancti. Ostenditis vos esse catholicos, qui victorias Christi libenter legitis, libenter auditis. Interrogo vos qui ista inter apochryphas litteras exvolanda censetis; per quos constat canon Scripturarum omnium divinarum? numquid per eos, qui pro ipso canone occidi magis optaverant, quàm vinci? Quid ergo tenuerunt Martyres? Fidem rectam, quæ sacris voluminibus certo librorum numero continetur. Agunt illis gratias apices sacratissimi, qui per eorum perseverantiam perseverant. Et ideo volunt eorum gesta conscribi, ut in conspectu Dei & hominum semper laudentur sancti, qui in conspectu incredulorum pro eorum defensione tormenta immania pertulerunt. Nihil præter Scripturas canonicas recipientes, ista studiosè conscripsimus, ostendentes dogma catholicum per catholicos Martyres custoditum. Exemplum posteris damus, ædificationem credentibus tradimus; artem belli Christi militibus demonstramus. Constat eos nolle pugnare si necesse sit, qui nolunt legere pugnatores. Imperent silentium infidelibus, spectent pugiles diabolicos qui athletas Domini spectare contemnunt. Nos divinas virtutes loquimur, scribimus, prædicamus. Prohibeant æmuli, imperent silentium timidi, verberent contemnentes: legentes increpent, libenter hæc audientes accu-

[a] Passio hæc apud Mombritium Ambrosio tribuitur sub hoc initio: *Servus Christi Ambrosius Episcopus, Christum Deum verum colentibus fratribus per omnem Italiam, in Domino omnem salutem. Omnia quæ à Sanctis*, usque ad sequentem versum, *Scribimus ut in gestis invenimus*, &c. quibus omissis, resumitur lectio à sequenti numero 4.

ſent: glorioſos facient milites vulnera pro Imperatoris laude ſuſcepta, pro cujus amore etiam animas ponere libenter optamus. Triumphorum Chriſti ac victoriarum labores exercitibus de occultis foris proferimus. Scimus pugnas, quas illi viſibiliter paſſi ſint, inviſibiliter nobis excitari quotidie, & neglegenter pugnantes acrius vulnerari. Ergo ut arma pertractes, adtende bellantes: da mentem ſtudiis, ut hoſtis incipiat te timere.

2 Beatiſſimos martyres Cantium, Cantianum, & Cantianellum, à pædagogo ſuo Proto valde Fide Catholica fuiſſe edoctos... qui de genere Aniciorum, hoc eſt divæ memoriæ Carini Imperatoris, noſcuntur progeniti; & intra urbem Romam, in quarta-decima regione, nati atque edocti probantur, Dioclitiano Romæ imperante, & Maximiano partibus Illyrici, Carino quoque intra Gallias bene agente erga Chriſtianos, qui non poſt multum tempus defunctus eſt. Poſt cujus obitum ſceleratiſſimi Dioclitianus & Maximianus per omnes provincias decreta poſuerunt, ut ubi Chriſtiani invenirentur, ſi ſacrificare contemnerent, diverſis pœnis adfligerentur. Cumque his dictis beatiſſimi martyres Cantiani in urbe Roma fuiſſent poſiti; conſilio habito cum beato Proto, ut iniquam vitarent ſententiam, prædia ſua ſuburbano poſita ſub ſpecie viſitationis circuire decreverunt.

3 Qui eodem tempore in urbem Aquilegenſem repedarunt: in qua tunc temporis non parva rura poſſidebant. Sed quia lumen in tenebris latere non poterat; neceſſe erat ut eos Dominus ad gloriam nominis ſui coronaret. Cumque in Aquilegenſem urbem ſancti fuiſſent ingreſſi, duriorem ſævitiam erga Chriſtianos repperiunt, quàm reliquerant Romæ. Ita enim omnes Sanctorum vel Confeſſorum pro Chriſti nomine multitudo in vinculis carcerum cuſtodia tenebantur, ut enumerari non potuiſſent, agente ſcilicet Dulcidio præſide, unà cum Siſinnio Comite.

4 Audientes itaque ſanctos Dei adveniſſe, ſtatim inveniri ab apparitoribus præcipiuntur, ut diis thura ponerent. Tunc beatiſſimi Martyres aſpicientes in cælum reſponderunt: Nos dæmoniis non ſacrificamus, quia ſcriptum eſt: *Omnes dii gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit.* & iterum: *Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Ite ergo nuntiate iniquo Præſidi veſtro, nos pro Chriſti nomine optare mori, quàm ab ejus mandatis abſcedere: quia ab ipſis cunabulis Dominum Jeſum-Chriſtum confitemur. At illi redeuntes Præſidi vel Comiti retulerunt omnia quæ geſta fuerant.

Tunc Dulcidius Præses una cum Sisinnio Comite valde commoti, talem dederunt impio Diocliciano suggestionem. Piissimi, subvenite Romanis legibus, pro quibus victrix dextera vestra hostium cervices inclinat; & diis omnipotentibus, qui à Christianis contemnuntur, juvamina præbete. Advenerunt enim tres germani ex urbe Roma, uno animo fortiter reluctantes, & nescio quem Christum confitentes, & contemnentes decreta pietatis vestræ. Unde quid jussione vestra decreveritis, decernite. His auditis sceleratissimus Dioclitianus vehementius est commotus, & hanc dedit auctoritatem, ut si sacrificare noluissent, capitali sententia plecterentur. Cumque iniqua sententia pervenisset ad beatissimos Martyres, ascenso vehiculo unà cum pædagogo suo Proto, ex urbe Aquilegense egressi sunt, divinam Scripturam habentes præ oculis, quæ dicit: *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Nuntiatur ergo iniquissimis judicibus sanctos Dei properasse. Tunc Sisinnius Comis unà cum spiculatoribus ex præcepto impiissimi Dioclitiani Imperatoris subsequitur.

Beatissimi verò Martyres ascenso [a] vehiculo junctis mulabus, cùm secedere voluissent, & non longè ab urbis mœnibus iter agerent, & unum animal de subjunctis subito corruisset in loco qui appellatur Ad-Aquas-gradatas; ita illinc sunt à persecutoribus comprehensi; quod factum quàm gloriosum sit, & à divinitate dispositum debemus advertere. Semper enim Deus quos elegit, quasi victores cum subvectione sublimi in aulam regni cælestis inducit. Nam sicut Helias cum adplicato quadriga ascendit in cælum: ita & isti vehiculo amoto ad martyrium pervenerunt: & quadriga sicut illum evexit ad requiem, ita & hos portavit ad gloriam. Et quamvis illa ignea quadriga fuerit; hæc tamen non inferior habenda est: quia illa unum gestavit Prophetam, hæc tres Martyres sustentavit. Sed dicit aliquis: Gloriosius gestavit quadriga ignea, quàm terrena. Nec hoc planè defuit sanctis viris. Nam sicut Heliam ignea quadriga portavit, ita & Martyres fides ignea jam ferebat. Ferebat illos inquam Christus, qui lumen est, qui ignis est, de quo scriptum est: *Deus noster ignis consumens est.* Ergo cùm Beatos de quibus loquimur persecutor urgueret, vehiculum conscenderunt. Qua causa? ut fugerent? absit: non ut fugerent, sed ut ad martyrium citiùs pervenirent: non ut latita-

a Hæc verba usque ad sequentem sectionem, paucis prætermissis, leguntur in vulgato sermone apud Ambrosium & apud Augustinum.

rent, sed ut se Christianos cunctis transeuntibus manifestarent. Ceterum occultius inter plures in civitate latere poterant: sed hoc egerunt, ut totius populi corda, dum per diversa fugiunt, Christi amore flammentur. At verò ubi quis vehiculi adparato disposito, per aggerem publicum graditur; illic non fuga dicenda est, sed profectus. Sancti enim viri hoc facto, velut in triumphali curru positi, contestabantur dicentes: Ecce, persecutor, ecce proficiscimur, ecce præcedimus. Quid resides? quid moraris? subsequere nostra vestigia. Nolumus enim videri inviti duci ad pœnam, qui præcedere nos profitemur ad gloriam.

Tunc Sisinnius Comis hæc audiens, jussit beatos Martyres comprehendi; qui judex hortatur eos, ut Jovi thura offerrent. Beatissimi verò famuli Dei exsecrantes dixerunt, se nunquam dæmoniis immolaturos, sed omnipotenti Domino qui fecit cælum, terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Nam omnia idola, sive qui ea colunt, cum eisdem ibunt in ignem perpetuum. Tunc impius Sisinnius Comis, hoc audito valde iratus est, & præcepit spiculatoribus, ut si Jovi thura non offerrent, capita plecterentur. Beatissimi vero Martyres Cantiani unà cum Proto pædagogo suo gaudentes & psallentes ducebantur à spiculatoribus. Tunc beati famuli Dei expansis manibus ad cælum orationem fuderunt ad Dominum, dicentes: Domine Jesu-Christe, qui perseverantibus in tuo nomine te patrem & matrem dixisti esse, & pro temporalibus futura, & pro perituris perpetua, & pro divitiis terrenis incorruptam vitam æternam cum felicitate dare promisisti; te obsecramus, Amator puræ conscientiæ, ut respicias de summitate cælorum ad hanc horam, ut suscipias animas nostras in pace, & inter sanctos Electos tuos conlocari præcipias: ut cognoscant omnes, quia tu es Deus solus & benedictus in sæcula. Et cum complessent orationem, ponentes genua susceperunt gladium, & acceperunt coronas sempiternas: & ecce sanguis eorum tanquam lac omnibus videntibus apparuit.

Quo tempore venerabilis vir Zoëlus Presbyter colligens beatissimorum Martyrum corpora, condivit ea aromatibus pretiosis, & in loculo conlocavit. qui & ipse sanctus Zoëlus post aliquantum tempus susceptionis suæ hoc ordine perrexit ad Dominum. Passi sunt autem beatissimi Martyres Cantius, Cantianus, & Cantianella, pridie Kal. Junias, regnante Domino nostro Jesu-Christo, cui est gloria, honor & potestas in sæcula sæculorum, amen.

APPENDIX ALTERA.

IN QUO VARIANTES SCRIPTURÆ SACRÆ LECTIONES PRÆCIPUÆ *ex Lectionario Gallicano exhibentur.*

QUoniam magnopere intereſt ſcire antiquam Scripturæ ſacræ verſionem, quâ primis temporibus uſa eſt Gallicana eccleſia; ideo hîc ſub uno conſpectu variantes Lectionarii antiquiſſimi lectiones inſigniores referre viſum eſt operæ pretium: ut ex his viri docti ſuam de illa verſione ſententiam ſtatuere poſſint.

Et primo quidem generatim obſervandum, antiquam illam verſionem Vulgatæ noſtræ paſſim inhærere, & pleraſque lectiones variantes potiùs ex librariorum genio vel errore, quàm ex verſionis ipſius diſcrepantia repetendas. Deinde ubi verſio antiqua differt à noſtra Vulgata, eam ſæpius, non tamen perpetuò, cum verſione græca convenire. Tertio Scripturæ libros, ex quibus lectiones in Lectionarium noſtrum acceptæ ſunt, hos omnino eſſe, nempe Geneſim, Exodum, Joſue, Tobiam, Judith, Eſther, omnes Prophetas, majores ac minores, ex veteri Teſtamento: ex novo autem, quatuor Evangelia, Actus Apoſtolorum, omnes Pauli epiſtolas, præter unam ad Philippenſes, omnes Catholicas, & Apocalypſin. Singulos ex ordine percurramus.

In Veteri Teſtamento.

GENES. cap. 7 v. 16 ubi legitur in Vulgata, *incluſit eum Dominus deforis*, addit Lectionarium *deforis in arcam.* quod melius græco textui reſpondet, καὶ ἔκλεισε τὴν κιβωτὸν ἔξωθεν αὐτῦ.

JOSUE cap. 4 v. 19 *decimo die menſis primi*, Lectionarium habet *decimo menſe, prima die menſis.* LXX Vulgatæ favent.

ISAÏÆ c. 26 v. 6. *pes, pedes pauperis*, Lection. abſque geminatione *pes pauperis.* LXX πόδες ſemel.

Ibid. v. 18. *& peperimus ſpiritum: ſalutes non fecimus, in terra.* Lection verò ſine diſpunctione, *ſpiritum ſalutis non fecimus in terra.* LXX πνεῦμα σωτερίας σῦ ἐποιήσαμεν. Complut. ὃ ἐποίησας.

Ibid. cap. 52 v. 14 *ſic inglorius erit*, Lection. *ſic glorioſior erit.* LXX cum Vulgata ἀδοξήσει.

JEREM. cap. 12. v. 7 *in manu inimicorum ejus*. LXX αὐτῆς Lection. *inimicorum meorum*.

Thren. c. 3 v. 13 *filias pharetræ*, græce ἰοὺς, Lection. *phialas pharetræ*, fortè mendosè.

EZECH. cap. 43 v. 20 *& super coronam in circuitu*, græce βάσιν. Lection. *& super cornua in circuitu*.

Ibid. cap. 44 v. 3 & 4. *egredietur. Et adduxit me*, cum LXX. Lection. *egredietur. Sic sicut est clausa, Rex transivit per eam. Et adduxit me*.

DANIEL cap. 3 v. 1. *Nabuchodonosor Rex fecit*. Lection, cum LXX. *Anno octavo-decimo Nabuchodonosor Rex fecit*.

Ibid. v. 6, 15, & 20. *fornacem ignis ardentis*, Lection. cum LXX ubique habet *ardentem*.

Ibid. v. 94. *Sarabala*, Lection. cum LXX *sarabara*.

Ibid. v. 96. *positum est hoc decretum*, Lection. cum LXX *propositum est decretum*.

Ibid. v. 97 & 98 *in provincia Babylonis. Nabuchodonosor*, Lection. *in provinciam Babylonis, & scripsit epistulam sic continentem. Nabuchodonosor*, quæ verba etiam desunt apud LXX.

Ibid. cap. 9 v. 14. *Et vigilavit Dominus super malitiam*. deest *super malitiam* in Lectionario.

Ibid. v. 25. *Scito ergo & animadverte*, Lection. *Scito ergo, & planta aurem & animadverte*.

OSEE cap. 4. v. 17. *dimitte eum*. Lection. *dimittet eum*.

Ibid. cap. 6 v. 6. *& non sacrificium* cum LXX. Lection. verò, *& non judicium*.

JOEL cap. 1 v. 13, *libatio*, Lection. *oblatio*.

Ibid. cap. 2 v. 23. *serotinum sicut in principio*, vox *sicut* deest non semel in Lectionario.

Ibid. v. 28 *spiritum meum*, Lection. *de spiritu meo* cum LXX & sic legit Lucas Act. 2 v. 47.

AMOS cap. 8 v. 5. *Quando transibit mensis*, cum LXX. Lection. *messis*, fortè mendosè.

MALACH. cap. 3 v. 3 *colabit eos*, Lection. cum LXX *conflabit eos*, rectius.

Ibid. v. 8 *confiximus te* cum LXX, pro *configimus te*, quod est in Vulgata.

Ibid. v. 17 *erunt mihi*, Lection. *erunt mihi oves meæ*.

Ibid. cap. 4 v. 1 *stipula*, Lection. *sicut stipula*. Deest tamen hæc particula apud LXX, licet subintelligatur.

In novo Testamento.

MATTH. cap. 6. v. 11 *supersubstantialem*, Lection. *cotidianum*. & v. 20. *exterminat* pro *demolitur*. & v. 23 *quanta sunt* pro *quantæ erunt*. & v. 25 *quid manducetis, aut quid bibatis, neque*, cum Græco; pro *quid manducetis, neque*. & v. 33. *Quærite autem* cum Græco, pro *Quærite ergo*.

Ibid, cap. 28 v. 3 *& vestimenta ejus sicut nix*, Lection. *vestimentum ejus candidum sicut nix*, cum Græco.

MARC.

MARC. cap. 16. v. 14. *resurrexisse non crediderunt*, Lection. *resurrexisse nunciantibus illis non crediderunt.*

LUC. cap. 2. v. 2. *à Præside:* Lection. *sub Præside.* Ibid. cap. 12. v. 31. *Quærite primum*, deest in Lection. *primum*, & in Græco ibid. v. 43. *venerit Dominus*, addit Lection. *illius* cum Græco.

Ibid. cap. 14. v. 12. *neque vicinos divites*, Lection. *neque vicinos, neque divites.* Sed præferenda Vulgata, cui Græcus textus favet.

Ibib. cap. 24. v. 24. *ipsum verò non invenerunt*, Lection. *ipsum verò non viderunt* cum Græco.

JOHAN. cap. 2. v. 10. *cum inebriati fuerint*, Lection. addit *convivæ.* Ibid. cap. 10. v. 11. *ponit* cum Græco, pro *dat* quod legitur in Vulgata.

Ibid. cap. 11. v. 10. *Si autem ambulaverit*, Lection. cum Græco, *Si quis ambulaverit.*

Ibid. cap. 12. v. 6. *portabat*, Lectionar. *exportabat*, quæ lectio favet doctissimi Huetii interpretationi, qui verbum ἐβάσταζεν hoc loco de furto interpretatur. Item v. 8. *habebitis* in Lectionario, pro *habetis.*

In Actibus Apostolorum.

ACT. cap. 1. v. 2. *per Spiritum-Sanctum quos elegit assumptus est; quibus & præbuit se:* Lection. *per Spiritum-Sanctum prædicare Evangelium, quos & elegit: quibus etiam præbuit se.* Tum. 4. *Et cum conversaretur cum illis, præcepit eis.* Deinde, *baptizabimini Spiritu-Sancto, quem accepturi estis non post multos hos dies.* cap. 2. v. 33. *videtis & auditis* etiam in Græco: at in Lection. *vidistis & audistis.*

Ibib. cap. 3. v. 12. *virtute aut potestate:* in Lection. *virtute & pietate*; Græcis εὐσεβείᾳ

Ibid. cap. 5. v. 24. *Principes*: Lection. *Princeps*, Græce ἱερεύς. Item v. 36. pro *qui credebant*, Lection. *quicumque credebant, in Græco* ὅσοι. Item. v. 40. ubi in Vulgata, *ne omnino loquerentur*, Lectionario deest *omnino*, ut etiam Græcis.

Ibid. cap. 6. v. 10. *spiritu qui loquebatur*: Lection. *quo loquebatur*; cum Græcis. Tum. v. 13. *verba blasphemiæ* (sic in Græco) *adversus locum sanctum, & Deum, & Legem*: ubi legitur in Vulgata, *verba adversus locum sanctum, & Legem.*

Ibid. cap. 7. v. 59. *obdormivit in Domino*: Lection. deest *in Domino*, uti & in Græco.

Ibid. cap. 12. v. 8. *caligas tuas*: Lection. *galliculas tuas*, græcis τὰ σανδάλια. Item v. 13. *pulsante autem eo ostium januæ, processit.* ut in Græco: Lection. *pulsante autem eo, ad januam processit.* Tum. v. 14, *ut cognovisset nomen Petri*, pro *ut cognovit vocem Petri*, etiam Græce.

Ibid. cap. 13. v. 20. *quadringintos & quinquaginta* ut in Græco: Lection. *quadringentos & quadraginta.* Tum v. 37. *suscitavit à mortuis*, deest *à mortuis in* Lection. & in Græco.

Ibid. cap. 16. v. 22. *cucurrit*: Lection. *concurrit.* Græcè συνπέστη. Deinde

v. 24. *strinxit ligno*; Lection. *in ligno* pro *in lignum*, εἰς τὸ ξύλον. Ad hæc v. 33. *omnis domus ejus*: Lection. *omnes ejus*, cum Græcis.

In Epistolis Pauli.

ROM. cap. 8. v. 3. *impossibile erat legi*: in Lection. *legis*, ut in Græco νομῶ. Et v. 16. *Ipse enim spiritus*: deest in utroque particula *enim*. Tum v. 23. *filiorum Dei*, deest utrobique *Dei*.

Ibid. cap. 15. v. 22. *& prohibitus sum usque adhuc*, deest in Lectionario &, in Græco. Ibid. v. 29. *Evangelii* deest in Lectionar. quamquam habetur in Græco.

1. COR. 7. v. 39. *liberata est*, Lection. addit *à Lege*.

Ibid. cap. 10. v. 17. *de uno pane participamus*. Lection. *de uno pane & de uno calice particip.* In nova editione græca Oxoniensi quidam græci codices ita habent.

Ibid. cap. 15. v. 21. *quoniam quidem* cum Græcis, at Lection. non semel, *quoniam enim*. Ibidem v. 52. *canet enim tuba*, deest duobus in locis Lectionarii *tuba*. Attamen Gregorius Turonensis Episcopus *tuba* legit in Historiæ lib. 10. cap. 13.

GALAT. cap. 5. v. 13. *caritatem spiritus*, in Lection. deest *spiritus* sicut etiam in Græco. Ibid. v. 20. *hæreses* pro *secta*.

Ibid. v. 22. in Lectionario fructus spiritus tantùm decem numerantur hoc ordine. *Caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, continentia*. In græco tantùm novem, sed μακροθυμία ponitur pro *patientia & longanimitate*.

Ibid. cap. 6. v. 12. *Quicumque enim*, deest *enim* in Lectionario & in textu Græco. In Oxoniensi tamen editione quidam codices notantur pro particula γὰρ.

EPHES. cap. 1. v. 22. *adimpletur* Lection. *adimplet in Christo Jesu*. Anceps est participium græcum πληρουμένου.

Ibid. cap. 2. v. 22. *in spiritu*: Lection. *in Spiritu-Sancto*. At *Sancto* redundat secundùm græca & Ambrosium atque Hyronimum.

Ibid. cap. 5. v. 18. *in quo est luxuria*: Lection. *in quo est omnis luxuria*, in græco simpliciter ἀσωτία.

HEBR. cap. 11. v. 6. *placere Deo*, deest *Deo* in Lectionario & in textu græco, etiam apud Chrysostomum & Theophylactum. Ibid. v. 21. *fastigium virgæ*: Lection. *fastigium, cacumen virgæ*, ubi duplex versio vocis græcæ τὸ ἄκρον ut etiam infra v. 24. in Lectionario *dici*, *esse*, pro græco λέγεσθαι. Potius est quod v. 25. legitur cum græco *temporalem peccati jucunditatem*, non *temporalis*, ut in Vulgata; & v. 30. *ruerunt circuiti* cum græco, ubi in Vulgata, *corruerunt circuitu*.

Ibid. cap. 13. v. 1. *maneat in vobis*. In Lectionario deest *in vobis* atque in græco; & v. 9. *stabiliri* pro *stabilire*.

In Epistolis Canonicis.

JACOBI Epist. cap. 1. v. 8. *inconstans est*, deest in Lectionario & in græco *est*. v. 11. *itineribus*. Lection. *honoribus*. Vulgatæ consentit textus græcus, sed tamen Lectionarii variatio non temnenda. v. 18. *Voluntarie enim*, deest *enim* in Lectionario & in græco, & v. 26. deest *autem* in utroque.

Ibid. cap. 3. v. 12. *uvas:* Lection. cum græco *olivas*. Item cap. 5. v. 3. *thesaurizastis vobis iram in diebus novissimis* Lectionar. cum græco, *thesaurizatis in diebus novissimis*. Item v. 12. *Sit autem sermo vester, est, est*, Lection. *Sit autem vestrum est, est*, cui lectioni græcus textus respondet ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ quasi diceret, *Vestrum est, sit est, & vestrum non, sit non*. Hoc est, inquit Erasmus, *quod affirmatis, verè affirmate; & quod negatis, verè negate*. Perperam itaque in uno codice editionis Oxoniensis additur in græco textu ὁ λόγος.

1. PETRI inscribitur *ad Gentes*, cap. 1. v. 6. & 8. *exultabitis*, Lection. *exultatis* cum græcis. Item v. 7. *probatum vestra fidei multo pretiosius sit auro, quod perit, per ignem probato*, ut in græco. Item v. 10. *qui de futuris in vobis gaudiis*, pro quo Vulgata, *qui de futura in vobis gratia*, sic in græco. Alibi Lectionarium consentit cum Vulgata. tum in duobus locis, v. 11. *scrutantes initium, quod vel quale tempus*. Item v. 22. *in obedientia caritatis*, Lection. *in obedientia veritatis* cum græco.

Ibid. cap. 2. v. 2. *Si tamen gustastis, quoniam dulcis est Dominus*, Lection. cum græco, *si gustastis, quoniam dulcis Dominus*. Item v. 21, *pro vobis* ut in græco; non *pro nobis*, ut in Vulgata. Item v. 25. *visitatorem* pro *Episcopum*.

Ibid. cap. 3. v. 8. *modesti* deest in Lectionario & in græco. Tum v. 18. *nostris* in utroque deest. Item hæc verba Vulgatæ v. 22. *deglutiens mortem, & vita æterna heredes efficeremur*, desunt in Lectionario & in textu græco. Citantur tamen pro hoc additamento quidam codices græci in editione Oxoniensi.

Ibid. cap. 4. v. 4. *admirantur*, in Lection. *peregrinantur*, ut in græco ξενίζονται. Item v. 12. *Nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi*: Lection addit post *vobis fit*; *nolite pavere, tamquam novi*. Minutulum est quod v. 17. *tempus est*, abest verbum *est* à Lectionario & græco.

2. PETRI cap. 1. v. 17. deest in Lectionario *dilectus*: & postea deest etiam, *ipsum audite*, uti & in græco. Gregorius Turonensis hunc locum, ex Evangelio, an ex Petri Epistola, refert in Historiæ lib. 6. cap. 40. *Certè si obpilatas habes aures ut ista non audias; crede Apostolis quid in monte audierint, cum transfiguratus Jesus in gloria loqueretur cum Moyse & Elia. Nempe de nube splendida Pater ait*: HIC EST FILIUS MEUS CARISSIMUS, IPSUM AUDITE. Quidquid sit, ex aliis locis intelligimus, non fixam aliquam constantemque in omnibus lectionem, sed aliquando variam in diversis etiam Galliarum Ecclesiis fuisse: immo aliquando in una Ecclesia. Siquidem in nostro Lectionario pro secunda die Rogationum legitur Epistola prima Petri, in aliquibus minutiis diversa ab alia lectione ejusdem Epistolæ, quæ præscribitur in Natali Episcoporum.

Ibid. cap. 2. v. 4. *in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari*: Lection. *in tartarum tradidit in judicium cruciatus reservari.*

1. JOHAN. cap. 1. v. 4. *ut gaudeatis*, deest in Lection. & græco. Item v. 7. *ambulemus* non *ambulamus* legitur. Et v. 9. *peccata nostra*, deest in Lection. *nostra*, quod tamen est in græco.

Ibid. cap. 2. v. 14. ita lectio instituitur in Lection. *Scribo vobis patres, quoniam cognovistis eum qui ab initio est. Scribo vobis adulescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis, infantes, quia cognovistis Patrem. Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum qui ab initio est. Scribo vobis adulescentes, quia fortes estis, & verbum Dei in vobis manet, & vicistis malignum.*

Ibid, cap. 3. v. 11. *diligatis*: Lection. cum græco *diligamus*. Item v. 13. *si odit nos mundus*, non *vos* ut in Vulgata & in græco. Item v. 19. *suademus* pro *suadebimus*, græcè πείσομεν.

Ibid. cap. 4. v. 3. *Et hic est Antichristus, de quo audistis*: Lection. *Et hoc est Antichristus, quod audistis*. Ita græcè, nisi quod in patrio casu legitur ἀντιχρίστου. Item v. 10. *non quia*, ὅτι, in Vulgata *non quasi*. Deinde ibid. *ipse prior dilexit nos*, deest *prior* in Lection. & in græco.

Ibid. cap. 5. v. 4. & 5. *vincit*, ter: in Lection. ubique *vicit* Græcum habet in secundo loco νικήσασα. Item v. 7. & 8. ita Lection. *Quia tres sunt qui testimonium dant, spiritus, aqua & sanguis; & tres unum sunt.* Nihil de testimonio trium personarum divinarum. Antiqua est hæc omissio, quam Hieronymus in Prologo ad Epistolas canonicas, in recentioribus Bibliorum editionibus nescio qua de causa detracto, *ab infidelibus translatoribus* factam commemorat, his verbis: *Est enim una earum prima Jacobi, duæ Petri, tres Johannis, & Judæ una. Quæ si, sicut ab eis digestæ sunt, ita quoque ab interpretibus fideliter in Latinum verterentur eloquium; nec ambiguitatem legentibus facerent, nec sermonum se se varietate impugnarent, illo præcipuè loco, ubi de unitate Trinitatis in prima Johannis Epistola positum legimus. In qua etiam ab* INFIDELIBUS TRANSLATORIBUS *multum erratum esse à Fidei veritate comperimus, trium tantummodo vocabula, hoc est aquæ, sanguinis, & spiritus, in ipsa sua editione ponentibus; & Patris, Verbique ac Spiritus testimonium omittentibus: in quo maximè & Fides Catholica roboratur; & Patris ac Filii ac Spiritus-Sancti una Divinitatis substantia comprobatur.* Nequaquam ergo mirum videri debet, quòd totus versus septimus in nostro Lectionario desit, cùm Hieronymi tempore hoc in loco deficerent Latini codices: quorum omissionem, *ab infidelibus translatoribus* factam, etsi vir sanctus supplevit; non tamen penitus impedire potuit, quo minùs ex vitiosis codicibus error in alios propagaretur. Bonam Hieronymi fidem, ac proinde genuinam hujus loci lectionem comprobat illustrissimus testis, omni exceptione major, nempe magnus Cyprianus in libro de unitate Ecclesiæ: ubi hoc hemistichium, *& hi tres unum sunt*; ex Scriptura commemorat, divinisque personis attribuit. *Et iterum de Patre, & Filio, & Spiritu-Sancto scriptum est:* ET HI TRES UNUM SUNT. Idem in Epistola ad Jubaianum, probare volens, ab hæreticis baptizatos non esse templum Dei; *Quæro*; inquit, *cujus Dei?... Si Spiritus-Sancti*, CÙM TRES UNUM SINT, *quomodo Spiritus-Sanctus placatus esse ei potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus est?* Itaque Cypriani tempore, id est medio sæculo tertio, longè ante natam hæresim Aria-

nam, ita hunc locum legebat Cyprianus. Eumdem verò Hieronymus malè multatum restituit. Quin etiam ita legisse videtur Tertullianus adversus Praxeam, in hæc verba cap. 25. *Ceterum de meo sumet, inquit, sicut ipse de Patris. Ita connexus Patris in Filio, & Filii in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero, qui* TRES UNUM SINT, *non unus. Quo modo dictum est, Ego & Pater unum sumus, &c.* Et sub finem libri: *Quod opus Evangelii, quæ est substantia novi Testamenti, statuens Legem & Prophetas, usque ad Johannem, si non exinde Pater & Filius & Spiritus* TRES CREDITI *unum Deum sistunt?* Hi duo loci, maximè prior, ad textum Epistolæ Johannis respicere videtur. Quidquid sit, plana est Cypriani & Hieronymi auctoritas, quæ utraque sufficere potest ad asserendam huic loco auctoritatem. His tamen accedunt Fulgentius in lib. de Trinitate cap. 4. Victor Vitensis in lib. 2. de persecutione Vandalica, Eugenius Carthaginensis in expositione Fidei Catholicæ, & (ut alios omittam) Ambrosius Autpertus in lib. 1. super Apocalypsin ad hunc versum, *Qui est testis fidelis*, &c.

Item in eadem prima Epistola Johannis cap. 7. v. 12. *qui non habet filium*, Lection. cum græco addit *Dei.* Dein v. 15. *Et scimus quia audit nos quicquid petierimus* deest in Lection. sed non in græco. Ibid. *postulamus*, Lection. *postulavimus* cum græco ᾐτήκαμεν. Postea v. 16. *ut roget quis*, abest *quis* à Lection. & græco. Tum v. 17. *peccatum ad mortem*: in Lection. & græco *peccatum non ad mortem.*

JUDÆ cap. 1. v. 4. *Dominum nostrum Jesum*: Lection. *Deum nostrum Jesum*, & in græco. Item v. 6. *judicium magni diei* cum græco: Lection. *judicium diei magni Dei.* Rursus v. 11. *in via Cain, & in contradictione*, deest in Lection. & græco. Ibid. v. 21. *exspectantes misericordiam Domini nostri J. C. in vitam æternam*, desunt hæc verba in Lection. sed non in græco. Denique v. 24. *in exultatione, in adventu Domini nostri J. C. soli Deo*, &c. Lection. cum græco, *in exultatione, soli Deo.* Hæc in specimen satis.

FINIS.

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

A

RERUM ET VERBORUM.

B

C

D

K

L

Latiniacum

RERUM ET VERBORUM.

M

Qqq

Q

R

S

T